

ΠΕΡΙΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Εσωτερικού: 'Ετησία	Δραχ.	200.—
Νομικῶν Προσώπων, 'Ορ- γανισμῶν, Τραπεζῶν	Δραχ.	300.—
Εξωτερικού 'Ετησία	Δολλ.	10.—
ἢ Λίραι 'Αγγλίας		4.—
Εξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμὴ τεύχους	Δραχ.	50.—

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς 'Επιτροπῆς
Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ ('Αθῆναι)
Χ. Ρ. Τ. Σ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ ('Αθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ ('Αθῆναι)
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ (Θεσ/νίκη)

Ἑμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κώστα Π. Λαζαρίδης	: Μικρὲς παλιῆς ἀδημοσίευτες ζαγορίσιες διαθή- κες (ἱστορ. στοιχεῖα)	Σελ. 449
Στεφάνου Μπέττη	: Ἀλέξανδρος Βασιλείου (ἱστορ. μονογραφία)	» 461
Φρ. Ντὲ Μονκάντα (μετάφραση: Μάγια - Μαρίας Ρούσσου)	: Ἡ ἐκστρατεία τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέ- ζων (ἱστορική πραγματεία)	» 479
Νικολάου Β. Λώλη	: Παραδοσιακὰ στοιχεῖα καὶ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ λαϊκοῦ ἡπειρωτικοῦ σπιτιοῦ (λαογραφικά)	» 496
Σωκράτη Δ. Γεωργούλα	: Πλατανούσα (λαογραφικά σύμμεικτα)	» 500
Λ. Α. Τατσιοπούλου	: Λαογραφικά Κομποτίου Ἄρτης	» 511
Βασίλ. Π. Παυλίδου	: Πρέβατα καὶ γίδια - Γάλα καὶ τυρὶ (λαογρ. μελέτη)	» 516
Γιώργου Δέλιου	: Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (δοκίμιο)	» 525
Roland Hibon	: Μαζὶ μὲ τὸν Μαβίλη καὶ τὸ Ἠπειρωτικὸν ὄ- νειρο (δοκίμιο)	» 534
Τάκη Τσιάκου	: Τὰ κύματα (ποίημα)	» 540
Κώστα Τσιλιμαντῶ	: Παλιὰ - Σκόρπια (ποίημα)	» 540
Νίκου Χατζηνικολάου	: Δισκοβόλος - Νυχτερινὸς ἀέρας - Ὁ λόγος - Ἀκόν- τιο (ποίηματα)	541—542
Πέτρου Ολύμπιου	: Τὸ γέλιο τοῦ νεκροῦ (ποίημα)	Σελ. 542
Γ. Μ. Πολιτάρχη	: Ὁ κουρσάρος (διήγημα)	» 543
Ι. Κατσιγάρη	: Ὁ σοφὸς (ποίημα)	» 566
Ἀθ. Ζιάγκου	: Γυρισμὸς (ποίημα)	» 567
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Τὸ κίνημα τῆς τρίχας (διήγημα)	» 568
Σπύρου Κοκκίνη	: Γιάννινα (ταξιδιωτικὸν)	» 571
Μιχ. Μάνου	: Κοινὴ πορεία (ποίημα)	» 574
Τάκη Σιωμοπούλου	: Ἡ πορεία (ποίημα)	» 575
Γιάννη Σαραλή	: Σιωπὴ (ποίημα)	» 576
Νίκου Α. Τέντα	: Ἀκέλα (ποίημα)	» 577
Σπύρου Γ. Μουσελίμη	: Ἱστορικοὶ περίπατοι ἀνά τὴν Θεσπρωτίαν (ἱστορι- κὸν ὁδοιπορικὸν)	» 581
Δημοσθ. Γραμματοπούλου	: Δημήτριος Δημητρίου Νικολαΐδης, ὁ Ἠπειρώτης (παρουσίαση - ἀξιολόγησις)	» 588

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὡ μ α τ α: Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν ἐκδόσεων Τουνὲν τῶν
Η.Π.Α. (Μ. Β. Ραῖζη). — Τ ε χ ν ο κ ρ ι τ ι κ ᾶ: Οἱ παραστάσεις στὴ Δωδώνη — Διὸ
παραστάσεις τοῦ Ἑθν. Θεάτρου (Δ. Κόκκινος). — Κ ρ ι τ ι κ ῇ τ ο ῦ β ι β λ ι ο ῦ: Μ.
Β. Raizis and Alex. Papas: «Greek Revolution and the American Muse» (Π. Καραγιώργου)
— Δημ. Σέτα: «Ὁ γεροαλλάτανος τῆς Εὐβοίας» (Κ. Π. Λαζαρίδης) — Σπ. Παναγιωτοπού-
λου: «Θαλασσινὰ κείμενα» — Γαλάτειας Σαράντης: «Νὰ θυμᾶσαι τὴ Βίβλα» — Γερ. Γρηγόρη:
«Τὰ καινούργια ἄρβυλα» — Ι. Ν. Θεοδοωρακοπούλου: «Τὸ Εἰκοσιένα καὶ ὁ σύγχρονος Ἑλ-
ληνισμὸς» — Μελὴ Νικολαΐδης: «Λουκᾶς ὁ ἀγαπητὸς» (Ι. Γ. Θεοχάρη) — Σπ. Κυριαζοπού-
λου καὶ ποιητῶν: «Ἡράκλειτος» (Τάκης Σιωμοπούλου) — Αἰμιλία Ἰδου: «Ἀζανθοί» (Β.
Ι. Λαζανάς) — Γ. Δ. Μποζώνη: «Ἡ πορεία τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως» — Λοιμὰ Θανασέκου:
«Μνημόνιο γιὰ τὸ New Lanark» (Γ. Γ. Μουγογιάννη) — Πόπης Ζώρα: «Διὸ μεγάλοι μά-
στοροι τοῦ ἀσημιοῦ» — Δημ. Τ. Ν. Μπότσαρη: «Λόγοι καὶ μελέται» — Ἑ. Ἰσπανοὶ καὶ Ἑλ-
ληνες ἀνὰ τοὺς αἰῶνας» (Τιμητικὸ ἀφιέρωμα ἀπὸ τὸν «Παρνασσὸς») — Ἡλία Σιωμοπούλου:
«Μικρὲς μαρτυρίες» — Δημ. Σιατόπουλου: «Οἱ πύλες τῆς γῆς» — Χρ. Κατσιγιάννη: «Ἡ
οἰκητὴ αὐτοσχεδιασμοῦ» — «Ἐπιτρεπόμενα» — Πάνου Γρίσου: «Δασικὴ Ἱστορία τῆς Νεω-
τέρας Ἑλλάδος» — Ὀμήρου (μετάφρ. Π. Κοντομίχη) «Ὀδύσσεια» — Κώστα Φωτόπουλου:
«Χρονικὸ τοῦ Μεγάλου σηκωμοῦ» — Γ. Ἀθάνη: «Αἶνος καὶ θρῆνος» — Κυριάκου Σιωμοπού-
λου: «Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα - 333—1800» — Π. Γαρουφαλιά: «Πύρρος» (Δ. Κόκ-
κινος) — Β ι β λ ι ᾶ π ο ῦ λ ᾶ θ α μ ε — Δ ι ὀ ρ θ ω σ ι ς.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωργάφου, 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διδολή, 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
ΤΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ — Ἀγγελάκη, 15 - Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ' • ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1973 • ΤΕΥΧΟΣ 256 - 257 - 258

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΜΙΚΡΕΣ ΠΑΛΙΕΣ ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΖΑΓΟΡΙΣΙΕΣ ΔΙΑΘΗΚΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρὶν καὶ λίγα χρόνια μ' ἓνα ἔντυπο γράμμα μου πρὸς διάφορους φίλους Ζαγορίσιους ζήτησα νὰ μοῦ στείλουν ἀντίγραφα ἀπὸ διάφορα παλιὰ χαρτιά Συγκεκριμένα τοὺς ἔγραφα τὰ ἑξῆς: «Μέσα στὴν προσπάθειά μου ποὺ ἀπὸ χρόνια καταβάλλω γιὰ τὴν ἱστορικὴ διερεῦνηση τοῦ ὁμορφοῦ Ζαγοριοῦ μας, βρίσκομαι στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσω τὴν πολύτιμη γιὰ μένα συνδρομή Σας γιὰ τὰ παρακάτω ζητήματα ποὺ μ' ἐνδιαφέρουν γιὰ τὴν ὥρα:

Α'. Θὰ ἤθελα νὰ ἐξετασθεῖ κάπως ἀναλυτικὰ τὸ «πνεῦμα», ἀπὸ τὸ ὁποῖο διέπονταν οἱ προπάτορές μας Ζαγορίσιοι, ὅταν ἤθελαν νὰ διαθέσουν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοὺς τὰ χρήματά τοὺς κι' ἔφκιαναν τὶς ἰδιωτικὲς τοὺς διαθήκες. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ πρᾶγμα αὐτό, καθὼς εἶναι αὐτονόητο, χρειάζεται νάχει κανένας στὴ διάθεσή του πολλὲς τέτοιες διαθήκες ποὺ συντάχτηκαν ἀπὸ Ζαγορίσιους κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τὸ 1912 καὶ ποὺ δὲ βρίσκονται δημοσιευμένες σὲ βιβλία. (Τὶς δημοσιευμένες τὶς βρίσκω).

Β'. Τονίζω καὶ πάλι πὼς τὰ μέχρι τὸ 1912 χαρτιά μ' ἐνδιαφέρουν καὶ ὄχι νεώτερα. Ἐξυπακούεται πὼς καλὰ θάναί νὰ σημειωθεῖ στὸ τέλος ἀπὸ κάθε ἀντίγραφο σὲ τίνος χέρια καὶ σὲ ποῖο χωριὸ βρίσκεται τὸ σχετικὸ πρωτότυπο ἔγγραφο.

Σὰς εὐχαριστῶ θερμότατα ὅλους ἀπὸ τώρα.

Μὲ τοὺς πιὸ θερμοὺς πατριωτικοὺς χαιρετισμοὺς

Κώστας Π. Λαζαρίδης

Κουκούλι - Ζαγοριοῦ, Γενάρης 1967».

Ἡ ἐνέργειά μου αὐτὴ βρῆκε ἀνταπόκριση ἀπὸ πολλοὺς συμπατριῶτες καὶ εἶχα μιὰ συγκομιδὴ σχετικὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπὸ ἔγγραφα τῆς πρώτης κατηγορίας, δηλ. διαθηκῶν, ὅσο καὶ ἀπὸ τέτοια τῆς δεύτερης κατηγορίας ποὺ ἀφοροῦσαν προικοσυμβόλαια.

Ἀπὸ τὶς διαθήκες ποὺ μάζεψα, θεωρῶ σκόπιμο νὰ παραθέσω κάμποσες στὶς παρακάτω σελίδες, γιὰ νὰ βρίσκονται δημοσιευμένες. Περιέχουν μερικὲς ἀρκετὰ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ κείνους ποὺ θὰ θελήσουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα τοῦ Ζαγοριοῦ, μὲ τὸ κληρονομικὸ δίκαιο, τὴν κατοχύρωση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας κ.λ.π. Τὰ σχετικὰ ἔγγραφα θὰ παρατεθοῦν μὲ χρονολογικὴ σειρά. Ἐγὼ θὰ περιοριστῶ σὲ ἐλάχιστες μικρὲς παρατηρήσεις ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη.

Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῶν διαθηκῶν στὸ Ζαγόρι στὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια στὸν κατάλογο τῶν νόμων (σουρουτίων) τῆς Ζαγορίσιας Ὁμοσπονδίας, γράφονται τὰ ἑξῆς:

«Ζον Ὅταν τινὰς κάμη διαθήκην, καὶ εἶναι ὅλη ἰδιοχείρως τοῦ γραμμένη, μὲ μόνον τὴν ὑπογραφήν του, καὶ χωρὶς μάρτυρας ἔχει κύρος πλήρες, καὶ ὅταν εἶναι μ' ἄλλου χέρι, καὶ μὲ μόνην τὴν ὑπογραφήν του, ἔχοντας τρεῖς ἢ περισσότερους μάρτυρας, νὰ ἔχη παρομοίως πλήρως ἀμετάτρεπτον κύρος καὶ δύναμιν».

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Ἰ. Λαμπρίδης στὸ βιβλίο του «Ζαγοριακά» (1870) σελ. 140, τὸ διατυπώνει ἔτσι:

«Πᾶσα διαθήκη ὑπογεγραμμένη παρὰ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ὑπὸ τεσσάρων τιμίων μαρτυρουμένη ἢ καὶ ἄνευ τούτων, ἔχει κύρος».

1.

«Ἐδωκεν ὁ ἐπουράνιος θεὸς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἐπειγῆς¹ ἀγαθὰ διὰ νὰ τὰ μεταχειριζώμασθε ἐκάστως εἰς τὴν ἰδίαν του χρεῖαν ζῶντας μὲν νὰ τὰ ἔχη εἰς τὴν ἐξουσίαν του μετὰ θάνατον δὲ νὰ τὰ δηορίζῃ εἰς τοὺς κληρονόμους του καὶ ψηχηκά του· ὁρῶντας ἐγὼ ὁ λόλης ματζῆς τὸν ἄωρον θάνατον κάμνω τὴν δηαθήκην μου σῶον ἔχων τὰς φρένας, πρῶτον ἀφίνω συχώρησιν εἰς ὅλους τοὺς χριστηανοὺς καὶ νὰ συχωρέσῃ ὁ θεὸς καὶ ἐμένα ἔπητα δηορίζω καὶ ἀπὸ ὅτι βιδὸς ἔχω εἰς τοὺς κλιρωνόμους μου κατερίναν καὶ Χριστήναν· τὴν κατερίναν τὴν ἐπάντρεψα καὶ τῆς αἰδῶσα τὸ προικίον της καθὼς εἶναι φανερωμένω κατὰ τὸ προικοσύμφωνόν της ἔτζη δηορίζω καὶ τὴν μικροτερὴν Χριστήναν ὅσον ἐπῆρε ἢ ἐκατερίνα τόσοον νὰ πάρῃ καὶ αὐτὴ ἀκόμα τοὺς δίδω καὶ ἀπὸ ἐκατὸ γρόσια μερήδῃο τῆς καθεμίας διὰ νὰ μὲ συχωροῦν· τῆς δὲ νικοκυρᾶς μου λόλενας τὴν ἀφήνω ἰδειόν μου καὶ καθωλικὸν κλιρωνόμον εἰς ὅλον μου τὸ βίος σπίτι μου ἀμπελιά μου τόπος κήπους κινιτὰ καὶ ἀκήνιτα νὰ εἶναι ἴδια καὶ καθωλικὴ νικοκηρὰ νὰ τα κάμι ὅς θέλῃ καὶ βούλεται θέλῃ τὰ πολίσῃ θέλῃ τὰ φηλάξῃ νὰ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν της χωρὴς νὰ τὴν ἐνωχλίσῃ κανεῖς καὶ νὰ μοῦ κάμι καὶ τὰ ψηχηκά μου ἢ λόληνα· καὶ τὸ κορίτζι νὰ τὸ παντρέψῃ ἔξω νὰ πάρῃ καθὼς ἐδιόρισα ὡς ἄνωθεν· ἀκόμα ἀφίνω καὶ πενήντα γρόσια τῶν ἱερέων διὰ νὰ πέρνουν τὸ διάφορον τὸν καθέκαστον χρόνον νὰ μνημονεύουν τρία ὀνόματα ὁποῖη ἱερεῖς καὶ ἀνευρεθοῦν διὰ πάντα· ἀκόμα δὲ τὸ ἀργαστήρι ὁποῦ ἔχω εἰς τὸ κνίκη τομερίδῃο μου ὁποῦ τὸ εἶχα μὲ τὸν μακαρίτη χατζῆ ἀναστάσι τὸ μισὸ ἐρχόμενος ἐπῆρα εἰς πατρίδαν τὸ ἐπούλιστα τοῦ κῦρ μᾶνθου οἰκονόμου διὰ ἀσλάνια τετρακόσια ἦτι 400 καὶ τοῦ ἔχω καὶ τὰ νταμασουκιά μου δωσμένα καὶ νὰ εἶναι ἴδιος καὶ καθωλικὸς νηκοκήρης νὰ κάμη ὡς θέλῃ καὶ βούλεται· ἔχω καὶ εἰς τὸν γυναικάδερφόν μου κῶσταν καμιὰ κοσαριά πρόβατα αὐτὰ εἶναι προικίον τῆς λόλενας καὶ νὰ τὰ κάμη ὡς θέλει· ἀκόμα καὶ κάτι ἄσπρα ὅπου ἔχω εἰς πέργαμον καὶ βερσεῖδια ἔχω βεκίλην τὸν χατζῆ γιάννη βλάχο καὶ τὰ ἔχω εἰς δευτέρῃ καμομένα ὅπου νὰ τὰ συνάξουν· ἐπειδὴ καὶ ἡ γυναικαδελφὴ μου δέσπο μεδούλεψεν τόσα χρόνια νὰ ἔχη νὰ πέρνῃ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βιός μου ὅπου μὲ βρέθη ἄσπρα 200 ἦτι διακόσια· οὕτω ἔκαμα τὴν διαθήκην μου καὶ ἐδώρισα

1. Κρατεῖται ἡ ὁρθογραφία τῶν ἐγγράφων.

ὡς ἄνωθεν σον ἔχων τὰς φρένας καὶ ὅποιος τὴν διασίση τὴν διαθήκην μου ἢ ξένος ἢ ἀποκληρονόμους νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ καὶ ἐδικήν μου· εἰς ἀσφάλειαν 1801 ἀπριλίου 26 κουκουλι.

λολος ματζη βεβεονο
πρωτοπαπᾶς Κουκουλίου μαρτυρῶ
ὁ γράψας Σακελλάριος μαρτυρῶ²
αναστασης τζονηδης μαρτηρο
γεωργιος κονστα τζίκα μαρτιρω
στεφανος κονστα τζαριμι μαρτιρω
χριστο νικος ραφτις μαρτυρο
κωσταντης ζαγκουλis μαρτιρω
στεφανης δημος³ μαρτηρο
κονσταντης τριανταφηλου μαρτιρω».

Σημ.: Τὸ πρωτότυπο τῆς διαθήκης αὐτῆς τὸ ἔχω στὰ χέρια μου.

2.

«διὰ τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου καὶ ἐμμεμαρτύρου ἀποδεικτικοῦ καὶ πωλη-
τικοῦ γράμματος δηλοποιῶ ἐγὼ ὁ γιάννης σβόλου ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς δὲν μᾶς
ἔδωσεν κληρονομίαν καὶ εἴμεθα χωρὶς παιδιὰ καὶ μὲ τὸ ἀποφάσισα νὰ πηγένω
εἰς τὸ κουρμπέτι καὶ ὡς ἄνθρωποι ὅπου εἴμεθα φοβόντας τὸν θάνατον καὶ ἔ-
πιτα ἀφίνω τὴν ἀθλείαν γυναῖκα μου εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ μὲ βλασφημᾶ
καὶ μάληστα ὅπου τῆς ἔχο τὸ προικίον τῆς ὅλο ἐπάνω μου καὶ δὲν ἀξιώθηκα
νὰ τῆς τὰ δώσω καὶ μάληστα ὅπου ἔζησα μὲ αὐτὴν ὑπὲρ τοὺς τριάντα χρόνους·
διὰ τοῦτο τὴν σήμερον τῆς ἐπούλησα τὸ σπήτι μου ἀμπέλη μου τόπους κήπους
χωράφια κινητὰ καὶ ἀκίνητα διὰ ὅσα τῆς χρεωσῶ ὅπου γίνεται μία τόση πο-
σότης νὰ εἶναι ἴδια καὶ καθολικὴ νικοκυρὰ νὰ τὰ κάμη ὡς θέλη καὶ βούλεται
χωρὶς νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ κανεὶς οὔτε ἡ μητέρα μου οὔτε τὰ ἀνοήσια μου οὔτε
κανένας ἄλος συγγενῆς ὅσάν ὅπου τῆς εἴμαι χρεώστης εἰς αὐτὴν κατὰ πάντα
καὶ διὰ πάντα καὶ ὅταν μοῦ ἔλθῃ θάνατος ἔχει νὰ παίρνῃ ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τὸ
βίος μου πεντακόσια γρόσια διὰ ψυχικήν μου ὠφέλειαν, διὰ τοῦτο κάμνω τὸ
παρὸν ἐνυπόγραφόν μου καὶ ἰδιοθελητῶν μου πωλητικόν μοι γράμμα καὶ βάζω
ἐπιτρόπους ὅπου νὰ ἐνεργήσουν καὶ ἐσυμβοηθῇσιν τὴν σύζυγόν μου βασιλι-
κὴν τοῦ κύρ μάνθου καὶ ἁγίου προτόπαπὰν καὶ κυρ θανάσιν τοὺς βάζω τὸν
θεὸν χαβελὲς ὅπου ὅταν σταθῇ κανένας ἐνάντιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς μου καὶ
ταράξῃ τὴν ἄνωθεν νὴν μου παρακαλῶ τοὺς ἐπιτρόπους νὰ τὸν κα-
τατρέξουν ὡς ἄδικον καὶ κακότροπον ὡσάν ὅπου εἴμαι τῆς συζυγῶς μου χρε-
ώστης καὶ δὲν ἀξιώθηκα νὰ τῆς δώσω τὸ προικίον τῆς καὶ ἄλλα, διὰ τοῦτο ἔδωσα
τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον καθαρὸν πωλητηκὸν γράμμα εἰς χεῖρας τῆς σύζυγῶς
μου καὶ κατέμπροσθεν τῶν ὑπογραφεύων χωριανῶν καὶ ἐπιτρόπων μου διὰ
νὰ ἔχει τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιωσύνης εἰς ἀσφάλειαν.

2. Γιὰ τὸ Σακελλάριο αὐτὸν βλ. ὅσα ἔχω γράψῃ στὴν 'Ηπειρ. 'Εστία, τευχ. 201—202) 1969 καὶ βιβλίον μου: «Τὸ Ζαγόρι στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν 'Εθνικὴ Παιγγενεσίαν», σελ. 93.
3. Αὐτὸς ἀργότερα ὑπογράφονταν Στεφανῆς Κόκκορος. Εἶναι ὁ γενάρχης τῶν Κοκκο-
ραίων στὸ Κουκούλι.

ἀκόμη ἔχει καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἂν τῆς ἔλθῃ θάνατος δὲν ἔχει κανεὶς νὰ με πειράξῃ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς κατὰ τὸ γράμμα ὅπου με ἔχῃ δοσμένον. 1815 22 σελτεμβρίου κουκούλι.

γιανη σβολο βεβεονο τανοθεν
ἀναστάσιος χρίστο σβόλου μάρτιρο
πρωτοπαπᾶς μαρτυρῶ
Σακελλάριος γράψας μαρτυρῶ
παπᾶ γεώργιος μαρτυρῶ
αθανάσης Χ' δημητρηου μαρτηρο
κοσταντις ματζανος μαρτιρας
ζηκος μαρτιρας».

Σημ.: Καὶ αὐτὸ τὸ ἔγγραφο στὸ πρωτότυπο βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

3.

«διὰ τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου καὶ ἐμμεταρτύρου ἀποδεικτικοῦ γράμματος δηλοποιῶ ἐγὼ ἡ ἐλένη θυγάτηρ τοῦ ποτὲ χατζῆ Γεωργίου ντριβέση καὶ γυνὴ τοῦ ἀποστόλη σκοτίδη, ἐπειδὴς ὁ θεὸς δὲν μᾶς ἔδωκεν κληρονομίαν καὶ μετὸ νὰ ἔζησα με τὸν ἄνδρα μου μίαν τόσῃν καλὴν ζωὴν καὶ εἰρηνικὴν ἔλαβα καὶ εἶμαι εὐχαριστημένη ἀπὸ αὐτὸν καθὼς καὶ ὁ ἴδιος κατὰ τὸ γράμμα ὅπου μοῦ ἔχει δοσμένον· κυρία κληρωνόμησα εἰς ὅλον του τὸ τίποτας, διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ με ὅλην μου τὴν εὐχαρίστησιν καὶ θέλῃσιν τὸν κάμνω καὶ εἶναι κύριος κληρωνόμος μου εἰς ὅλην μου τὴν προίκαν καὶ ὅχι ὡς ἄνδρας παρὰ ὡς ἀδελφὸς ὅπου ἂν μοῦ ἔλθῃ θάνατος δὲν ἔχει κανεὶς νὰ τὸν πειράξῃ καὶ νὰ τοῦ ζητᾷ τίποτας ἀπὸ τὴν προίκαν μου οὔτε ἡ μητέρα μου οὔτε τὰ ἀδελφία μου οὔτε κανέναν ἄλλο συγγενὴ παρὰ εἶναι κύριος κληρωνόμος ὁ ἄνθρωπος μου καὶ ἀκαταζήτητος καὶ ἀνενόχλητος παρουθενὸς ἐναντιούμενος καθὼς καὶ ὁ ἴδιος ἔκαμεν εἰς ἐμὲ ἀκόμη ὁ ἴδιος νὰ μοῦ φτιάνῃ καὶ τὰ ψυχικά μου ὡς καὶ ἐγὼ εἰς αὐτόν. οὕτω ἔδωσα τὸ παρὸν ἀποφασιστικὸν καὶ κληρωνομικὸν μου γράμμα με ὅλην μου τὴν εὐχαρίστησιν καὶ θέλῃσιν ἀπὸ μέρους μου βεβαιωμένον καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπογραφθέντας χωριανοὺς μαρτυριμένον διὰ νὰ ἔχῃ τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης.

1816 18 Σ)βρίου κουκούλι

ἐλένη χατζι γιῶργου βεβαιόνο τα ανοθεν καὶ μνηξευρωντας
την υπογραφα εγω κωνσταντης χατζόγλου καὶ μαρτυρῶ.

πρωτοπαπᾶς μαρτυρῶ
ὁ γράψας Σακελλάριος μαρτυρῶ
αθανάσης Χ' δημητρηου μαρτηρο
παπᾶ κώστας παπᾶ Ιωάννου μαρτηρῶ
στεφανης δημου μαρτηρο
παπᾶ κώνστας μαρτηρῶ

λαζος μηχου μαρτηρο
ρούσις ραπτι μαρτηρῶ
γιανῖς μπιτζις μάρτιρο
Κωνσταντῖνος Ἀλεξίου μαρτυρῶ
Ιωαννις χουτας μαρτηρο
παπᾶ γεώργιος μαρτυρῶ».

Στὸ περιθώριο δὲ τοῦ ἔγγράφου αὐτοῦ ἔχει ἐπογράψῃ καὶ ὁ πολὺς Μάνθος Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Κοινοῦνι, ἔτσι:

«μάνθος οἰκονόμου μαρτυρῶ».

Σημ.: Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ πρωτότυπο τὸ ἔχω στὸ ἀρχεῖο μου.

4. Τὸ γράμμα αὐτὸ ἀκολουθεῖ παρὰ κάτω.

4.

«διὰ τοῦ παρόντος ἐν ὑπογράφου καὶ ἐμμартύρου ἀποδεικτικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ γράμματος, δηλοποιῶ ἐγὼ ὁ ἀποστόλης σκοτίδης ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν μῖς ἔδωσεν κληρονομίαν καὶ μετὰ τὸ νὰ ἔλαβα καὶ ἀπὸ τὴν γυνήν μου μίαν τόσην ποσότητα ἀπὸ τὴν προῖκαν τῆς καὶ ἄλλα πολλὰ καλὰ καθὼς ὁ κύριος γινώσκει καὶ ἀπὸ δούλεψίν τῆς καὶ ἐπειδὴ μισεύω διὰ τὸ ταξείδι φοβόντας τὸν θάνατον καὶ ὕστερα τὴν ἀφήσω νὰ καταβασανίζεται καὶ νὰ με βλασφημῇ, διὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸ ἔξῃς τὴν ἔχω κύρια νηκοκῆρὰ καὶ κληρονόμησα ὅχη ὡς γυναῖκα ἀλλὰ ὡς ἀδελφὴ εἰς ὅλον μου τὸ βίος σπῆτι ἀμπέλια χωράφια κήπους τόπους κινητὰ καὶ ἀκίνητα δηλαδὴ ὅσον εἰς τὸ νάχτη μου τόσον καὶ εἰς τὸ μπόρτζη μου χωρὶς νὰ τὴν πειράξῃ κανεὶς οὔτε ἀνοΐψια μου οὔτε κανέναν ἄλλον συγγενὴς παρὰ νὰ εἶναι κυρία κληρονόμησα καὶ ἀνενόχλητη παρουθενὸς ἐναντιούμενος διατὶ καθὼς καὶ ἡ ἰδία με ἔχει κληρονόμον εἰς ὅλην τῆς τὴν προῖκαν ὅπου αὐτῆς ἔλθῃ θάνατος νὰ τὰ κάμνω ζάπτη ἐγὼ καὶ νὰ φτιάνω καὶ τὰ ψυχικὰ τῆς, καθὼς καὶ ἡ ἰδία με διωρίζει καὶ εὐχαριστεῖται εἰς αὐτὴν τὴν ἀπόφασίν μας τοιοῦτο τρόπως καὶ αὐτὴ ἀπὸ μέρους μου ὡς κύρια κληρονόμησα ὅπου τὴν ἔχω με ὅλον τὸ πληρεξούσιον νὰ ζῇ καὶ ἀπὸ τὸ ἰδικόν μου καὶ ὅποιον μέρος ὑξεύρει ὅπου τὰ κρατοῦν ὅσον ἀπὸ ἄσπρα τόσον καὶ ἀπὸ ἄλο τίποτα χωρὶς νὰ προφασισθῇ κανεὶς οὔτε εἰς τὸ παραμικρὸν οὔτω ἔδωσα τὸ παρὸν ἀποφασιστικὸν καὶ κληρονομικὸν μου γράμμα με ὅλην τὴν εὐχαρίστησίν μου καὶ θέλησιν ἀπὸ μέρους μου βεβαιωμένον καὶ ἀπὸ τοὺς εὐρεθέντας χωριανούς μαρτυρημένων διὰ νὰ ἔχη τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης. 1816 18 Σεπτεμβρίου κουκούλη.

ἀποστολὴ σκοτίδῃ βεβεονο γηανῆς χουτα μαρτιρο
 πρωτοπατῆς μαρτιρας παπακώνστας μαρτηρὸ
 ὁ γράψας Σακελλάριος μαρτυρῶ παπαγεώργιος μαρτυρῶ
 Κων)νος Χατζόγλου μαρτυρῶ λαζος μίχο μαρτηρῶ
 ἀθανάσης Χ' Δημητρίου ρούση ραφτις μαρτηρὸ
 παπακώστας παπαῖοαννου μαρτυρῶ γιανη δημητρίου
 στεφανος δημου μαρτηρὸ Κων)νος 'Αλεξίου μαρτυρῶ».

Καὶ στὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἔχει πάλι ὑπογράψει στὰ ὄρθια, δηλαδὴ στὸ περιθώριον ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω ὁ κύρ Μάνθος ἔτσι:

«μάνθος οἰκονόμου μαρτυρῶ».

Ἐπεδίωκαν καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ κύρ Μάνθου γιὰ νὰ ἔχει μεγαλύτερο κύρος τὸ σχετικὸ ἔγγραφο. Καὶ τὸ πρωτότυπο ἀπ' αὐτὸ τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου. Πίσω δὲ ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔγγραφο καὶ σὲ πολὺ μεταγενέστερο χρόνον (1831) ἔχει κάμει ὁ Ἀποστόλης Σκοτίδης τὴν πραγματικὴν του διαθήκην, ἡ ὁποία διαλαμβάνει τὰ ἑξῆς:

5.

«Ἐπειδὴ καὶ ἕως σήμερον εὐρίσκομαι ὁ ὑπογεγραμμένος εἰς τὰ ἴδια μετὰ τὴν σύζυγόν μου χωρὶς κανένα γνήσιον κληρονόμον μας υἱὸν ἢ θυγατέρα καὶ ὑποπτευόμεθα τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου εἰς αὐτὴν μάλιστα τὴν ἁσθενῆ ἡλικία μας. βεβαιόνω καὶ τώρα τὴν ὀπισθοειρημένην κληρονομίαν μου ἐπάνω εἰς τὴν ρηθεῖσαν σύζυγόν μου μετὰ ξεχώρισμα ὅμως ὅτι ἐν ὅσῳ ζῇ αὐτὴ μετὰ τὸν θάνατόν μου νὰ μείνῃ ὅλη ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία μου εἰς τὴν

ἐξουσίαν της διὰ νὰ τὴν μεταχειρισθῇ εἰς τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν τῆς ζωῆς της μὲ ὅλην τὴν καλὴν κυβέρνησιν καὶ τιμίαν οἰκονομίαν χωρὶς νὰ ἡμπορῇ κἀνέναν μῆτε ἀπὸ τὰ ἀνεψίδια μου μῆτε ἄλλος τις ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς μου νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ εἰς τὸ παραμικρόν, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἰδίας, τὸ σπίτι μου τοῦτο τὸ μέγαλον ὅπου κατηκοῦμαι καὶ τὸ ὅποιον εἶναι οἰκονομικῶς κα-
 μομένη ἢ πωλητικὴ ὁμολογία ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τοῦ μακαρίτου μάνθου δημότζου εἰς τὸ ὄνομα τοῦ γυναικαδέλφου μου Κων)νου Χατζόγλου ὅπου τότε ἐγὼ τὸ ἀγόρασα καὶ τὸ ἐπλήρωσα μὲ ἐδικὰ μου γρόσια καὶ εἶναι ἐδικόν μου, καθὼς ἀκόμη καὶ τὸ ἄλλο σπίτι ὅπου ἔχω τῆς τζοβάνος καὶ ὅλα τὰ ἐπί-
 λοιπα ὑποστατικά μου ἀμπέλια χωράφια κῆπους τόπους ὅλα αὐτὰ ὅπου ἔχω ἕως τώρα εἰς τὴν ἐξουσίαν μου μαζί καὶ μὲ ὅσα σπιτικά βαταλίκια ἤθελαν εὑρεθῇ εἰς τὸν θάνατον τῆς ρηθείσης σύζηγός μου ὅσα λέγω νὰ μείνουν ἀ-
 φιέρωμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μας νὰ ἐξουσιασθοῦν καὶ νὰ χρησι-
 μεύσουν εἰς ὅσα ὠφέλημα καὶ σωτηριώδη καλὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς μνημόσυ-
 νον ἐδικόν μου τῆς σύζυγός μου καὶ τῶν γοναῖων μας· ἀπὸ δὲ τὰ γρόσια ὅπου ἔχω εἰς τὸ χωρίον μας μὲ ὁμολογίαις ἢ ὅπου ἄλλου ἤθελαν βρεθῇ ση-
 νάζοντας ἢ σύζηγός μου νὰ δίδῃ γρ. 1000 τῶν δύο ἀνηψιῶν μου ἀναστασίου καὶ δημητρίου ἀπὸ 500 τοῦ καθενὸς χάριν κληρονομίας καὶ ἐνθυμῆσέως μου·
 εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωριοῦ μας γρ. 500, εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν μας Ἱ-
 ωαννίνων γρ. 100 διὰ παρησίαν ἐπικύρωσιν καὶ προστασίαν τῆς παρούσης μου διατάξεως. γρ. 100 τῶν ἱερέων τοῦ χωριοῦ μας διὰ χρονηκὴν λειτουρ-
 γίαν καὶ μνημόσουνον· γρ. 100 ἐλεημοσύνην εἰς πτωχὰ μέρη ὅπου γνωρίζῃ ἢ σύζηγός μου· τὰ γρόσια ὅπου μοῦ χρεωστῇ ἢ λεώντενα μὲ ὁμολογίαν τῆς τὰ χαρίζω· καθὼς καὶ τὰ 100 γρ. ὅπου μοῦ χρεωστῇ ἢ χρυσῇ τῆς λεώντενας νὰ τὰ μοιρασθοῦν μὲ τὴν ἀδελφὴν της ἀργύρο καὶ νὰ τοὺς δοθοῦν αἱ ὁμολο-
 γίαις. νὰ δοθοῦν καὶ ἀπὸ 50 γρόσια τῆς ἐξαδέλφης μου βασίλος καὶ ζωῖτζας· ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ τὰ τελειώσῃ ἢ σύζηγός μου καὶ ὅσα γρόσια ἤθελαν περισέυσῃ ἀπὸ ὁμολογίαις ἢ μετρητὰ νὰ τὰ βαστάξῃ ἢ ἰδία διὰ νὰ κάμῃ τὰ μνημόσυνά μου κατὰ τάξιν εἰς ὅλον τὸν καιρὸν νὰ χρησιμεύσουν καὶ τῆς ἰδίας διὰ κυβέρνησιν της ἐν ὅσῳ ζῇ ὅτι ἔχω παρμένα καὶ τὰ μετρητὰ τῆς προικός της καὶ θέλω νὰ ζήσῃ καλὰ· προσφέροντας λοιπὸν τὴν ἀδελφι-
 κὴν μου καὶ ταπεινὴν συγχόρησιν εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου Χριστιανούς καὶ ζητῶντας καὶ ἐγὼ παρομοίως τὴν συγχόρησιν ἀπὸ ὅλους ὅσους ἐπίκρανα καὶ ἐλήπησα θέλοντας ἢ μὴ θέλοντας· παρακαλῶ θερμῶς ὅλους τοὺς ἀδελ-
 φους μου χωριανούς μεγάλους καὶ μικροὺς ζητῶντας ἀπολογίαν εἰς τὸ φοβε-
 ρὸν κριτήριον τοῦ θεοῦ νὰ προστατεύσουν τὴν παροῦσαν μου διάταξιν χωρὶς νὰ ἀφίσουν νὰ ἐνοχληθῇ εἰς τὰ παραμικρόν ἢ σύζηγός μου μῆτε καὶ νὰ γίνῃ κἀνένα διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ὅσα διατάζω· οὕτω ἔγινε τὸ παρὸν ἰδιοθελτικὸν καὶ ὁλοϊστερνὸν γράμμα μου ἀπὸ ἐμένα βεβαιομένον καὶ ἀπὸ τοὺς εὑρεθέντας χωριανούς μου μαρτυρημένον διὰ νὰ ἔχῃ τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν.

1831 μαρτίου 2 κουκουλι

ἀποστόλης σκοτίδι βεβαιόνω τὰ ἄνωθεν καὶ μὴν ἡξεύροντας νὰ γράψω ἐπαρακάλεσα τὸν παπᾶ γεώργιον καὶ μὲ ὑπόγραψε ὅστις καὶ μαρτυρῶ ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου.

Χριστόδουλος Οἰκονόμου⁵ ἐκ στόματος καὶ θελήσεώς του μαρτυρῶ

5. Πρόκειται γιὰ τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο ἀδελφὸ τοῦ Μάνθου Οἰκονόμου. Αὐτὸς ὑπῆρξε Φι-
 λικός καὶ προεστὴς τοῦ Ζαγοριοῦ.

γεώργιος ματζανός μαρτυρῶ ὁμοίως
 Κων)νος Ἀλεξίου μαρτυρῶ
 Ἰωάννης κιοσσὲ μαρτυρῶ
 Χριστόδουλος κουτούζη μαρτυρῶ
 Χρόνης χριστου μαρτιρο
 γεώργιος τζιγκας μαρτιρω
 γεοργιος γατζούλα μαρτρό».

στεφανης κοκορος μαρτηρο
 Ἰωάννης Χρ. Κρίτσου μαρτυρῶ
 Γεώργιος Παπακῶνστα μαρτρῶ
 θεοδορος κατζη βασιλη μαρτηρο
 γηανης κατζη μαρτηρω

Σημ.: Ἐχει σημειωθεῖ καὶ παραπάνω πὺς τὸ πρωτότυπο τῆς διαθήκης αὐτῆς βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

6.

«ἔδωκεν ὁ ἐπουράνιος θεὸς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἐπὶ γῆς ἀγαθὰ νὰ τὰ μεταχειρίζομασθην ἕκαστος ἐν ὧσιν ζῶμεν καθὼς προαιρεῖται καὶ βούλεται· μετὰ θάνατον δὲ νὰ τὰ διατάζομεν εἰς ψυχικά μας καὶ κληρονόμους μας· διὸ καὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης γεωργίου σβόλου, φοβούμενος τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου σῶας ἔχων τὰς φρένας κάμνω τὴν ὀλοῦστερινήν μου διαθήκην καὶ πρῶτον ἀφίνω τὴν συγχώρησιν εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανούς εἰς ὅσους ὡς ἄνθρωπος ἔπταισα καὶ μοῦ ἔπταισαν, διὰ νὰ συγχωρήσῃ ὁ θεὸς καὶ τὴν ἀμαρτωλήν μου ψυχὴν· ἔπειτα διατάζω τὴν περιουσίαν μου ἀκολουθῶς ὡς κάτωθεν. ἐπειδὴ καὶ πρὸ καιροῦ ἤχαμαν χωρίσει μετὰ τὰ ἀδελφιά μου στάθην καὶ δημήτρην, πέρνοντας κάθε ἕνα τὸ μερτικόν του, καὶ μετὰ καιρὸν βλέποντας ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἠθέλησεν νὰ μοῦ δώσῃ τέκνον ἐνόθηκα πῆσω μετὰ τὸν ἀδελφόν μου στάθην καὶ παιδί του, καὶ ἐζήσαμεν εὐχάριστα ἕως τὴν σήμερον μετὰ ἕνα ψωμί ἕνα χρέος ὅλα κοινῶς· διὰ τοῦτο εὐχαρίστως τὴν σήμερον ἀποφασίζω ὅλην τὴν περιουσίαν μου ὅπου ἔχω κοινήτην τε καὶ ἀκοίνητον τὸ μερτικόν μου ὅλον· δηλαδὴ σπῖτη ἀμπέλια κήπους τόπους βαταλίκια σπητιοῦ ἀργαστήρη εἰς μαγνησίαν σχεδὸν καὶ ὅτι ὀρίζω ἐγὼ τὴν σήμερον ὅλα τὰ ἀφίνω τοῦ ἀνεψιοῦ μου Ἰωάννη παιδιοῦ τοῦ ἀδελφοῦ μου στάθῃ λόγῳ κληρονομίας καὶ ὑποχρεώνοντάς τον νὰ ἀκολουθήσῃ ὡς κάτωθεν διατάζω.

Τὴν σύζυγόν μου βασιλικὴν ἐν ὧσιν ζῆσιν νὰ τὴν ἔχῃ εἰς τόπον μητρὸς τόσον διὰ τὴν φύλαξιν της ἐν ὧσιν ζῇ ὅσον καὶ εἰς τὸν θάνατόν της νὰ τῆς κάμῃ τὰ ψυχικά της καθὼς διατάξῃ μετρώοντας της σήμερον εἰς χεῖρας της γρόσια πεντακόσια διὰ νὰ τὰ κάμῃ ὡς θέλει καὶ βούλεται· διὰ δὲ τὰ ἐδικὰ μου ψυχικά διατάζω ὅπου νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μου γρ. πεντακόσια διὰ νὰ χρυσοθῇ ὁ ἄμβωνας καὶ ὁ τέμπλος κάνοντας καὶ τὰ συνηθησμένα ψυχικά μου ὅπως τὸ εὐρουν εὐλογον καὶ προαιρεθοῦν· διὰ δὲ τὸν ἄλλον ἀνεψιόν μου γεώργην υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ μου δημήτρι λέγω· ἐπειδὴ καὶ εἶχα ἐξοδευμένα εἰς τὴν ἀρ' ῥωσιαν τοῦ ἀδελφοῦ μου δημήτρι εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐδῶ ἀρκετὰ γρόσια, καθὼς καὶ διακόσια γρόσια ὅπου μοῦ χρεωστεῖ μετὰ ὁμολογίαν, διορίζω ἀκόμα τὸν ἀνεψιόν μου Ἰωάννην νὰ δώσῃ τοῦ γεώργη γρ. διακόσια, ὅπου ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξοδευμένα εἰς ἀρ' ῥωσιαν, καθὼς καὶ τὰ γρόσια τῆς ὁμολογίας καὶ αὐτὰ ὅπου διορίζω νὰ τοῦ δώσῃ ὁ Ἰωάννης, ὅλα αὐτὰ τὰ ἀφίνω τοῦ ἀνεψιοῦ μου γεώργη ἐπ' ὀνόματι κληρονομίας, χωρὶς νὰ ἡμπορῇ ποτὲ νὰ ἐνοχλήσῃ τὸν Ἰωάννην εἰς τὸ παραμικρόν· λέγω πάλιν διὰ τὴν σύζυγόν μου ἂν καὶ δὲν τὴν προσέχῃ καὶ δὲν εὐχαριστηθῇ μετὰ τὸν ἀνεψιόν μου Ἰωάννην, τὸ μερίδιόν μου σπῖτι ἀμπέλι κήπον καὶ βαταλίκια μου τοῦ σπητιοῦ νὰ τὰ ἔχῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν της ἐν ὧσιν ζῇ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν της νὰ εἶναι τοῦ ἀνε-

ψιοῦ μου Ἰωάννη· οὕτω ἐστοχάσθην καὶ οὕτως ἀποφασίζω καὶ οὕτως θέλω νὰ ἀκολουθήσουν ὡς ἄνωθεν διατάζω ἀπαρασαλεύτως· ὅποιος δὲ φιλοτάραχος ἢ συγγενὴς ἢ ξένος ἤθελεν διασείση ἢ διαταράξη τὴν διαθύκην μου, νὰ ἔχη τὸν θεὸν ἀντίδικον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Οὕτω ἔγινεν ἡ παροῦσα ὀλουστερινή μου διαθήκη καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἀνηψιοῦ μου Ἰωάννη καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν 1833 μαρτίου 17 κουκουλι.

γιοανις γιοργιου σβολου βεβεονο
παπα κώνστας εφημέριος μαρτηρο
παπα γεώργιος ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ
γεωργιος τζινγκας βεκυλις Κιουκουλιου εκ στοματος του μαρτιρω
γεώργιος ματζανὸς μαρτυρῶ Χριστόδουλος Οἰκονόμου μαρτυρῶ
Ἰωάννης Κιοσσὲ μαρτιρῶ
χρονης χριστου μαρτηρω
αποστολη σκοτιδη μαρτιρῶ
γεώργιος παπα κωνστα μαρτιρῶ».

Σημ.: Καὶ αὐτῆς τῆς διαθήκης τὸ πρωτότυπο βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

7.

«ἔδωκεν ὁ ἐπουράνιος θεὸς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἐπὶ γῆς ἀγαθὰ νὰ τὰ μεταχειριζόμεσθην ἕκαστος ἐν ὅσῳ ζῶμεν, μετὰ θάνατον δὲ νὰ τὰ διατάζομεν εἰς ψυχικά μας καὶ εἰς κληρονόμους μας· διὸ καὶ γὰρ ἡ βασιλικὴ γυνὴ τοῦ Ἰωάννου σβόλου φοβούμενη τὸν ἄωρον θάνατον, κάμνω τὴν ὀλοῦστερινήν μου διαθήκην, καὶ πρῶτον ἀφίνω συγχώρησιν εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανοὺς εἰς ὅσους ἔπαισα ὡς ἄνθρωπος καὶ μοῦ ἔπαισαν διὰ νὰ συγχωρήσῃ ὁ θεὸς καὶ τὴν ἁμαρτωλήν μου ψυχὴν· ἔπειτα λέγω διὰ τὸ ἀμπέλι μου τὸ προικίον μου εἰς τοῦ σούλιου καὶ κῆπον μὲ περουγλιᾶν εἰς τοὺς κῆπους ὡς προικία μου ὅπου εἶναι· τὴν σήμερον εὐχαρίστως τὰ ἔδωσα τοῦ ἀνεψιοῦ μου Ἰωάννη στάθῃ καὶ μοῦ ἐμέτρησεν εἰς χεῖρας μου γρόσια 500 καὶ τὰ ἐμοίρασα καὶ ἐδιάταξα ὡς ἐβουλήθην διὰ ψυχικά μου· ἔχοντας ἀκόμη ἄρτα ἀπὸ προικίον μου γρ. 100 ἀπὸ τὸ γονικόν μου τὰ ὅποια τὰ ἄφησα εἰς αὐτοὺς λόγῳ κληρονομίας· διὰ δὲ τὰ ψυχικά μου ἔχει νὰ τὰ ἀκολουθήσῃ ὁ ἄνωθεν ἀνεψιός μου Ἰωάννης στάθῃ ὡς τὸν ἐδιάταξα· οὕτω ἔγινεν ἡ παροῦσα μου ὀλοῦστερινή μου διαθήκη καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἄνωθεν ἀνεψιοῦ μου Ἰωάννη στάθῃ καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν. 1833 μαρτίου 20 κουκουλη

ἐγὼ ἡ βασιλικὴ γυνὴ τοῦ Ἰωάννη σβόλου βεβαιόνω τὰ ἄνωθεν διὰ χειρὸς τοῦ γράψαντος παπα γεωργίου καὶ βάνω τὸ δάχτυλόν μου Ο (θέση ἀπὸ τὸ δάχτυλο).

παπαγεώργιος ὁ γράψας μαρτυρῶ.
γεωργιος τζινγκας βεκυλις κουκουλιου μαρτιρω
αποστολις σκοτιδης μαρτιρω».

Σημ.: Καὶ αὕτῃ ἡ μικρὴ διαθήκη πρωτότυπη βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

8.

«1834 αὐγούστου 5

Ἔδοκεν ὁ ἐπουράνιος θεὸς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἐπὶ γῆς ἀγαθὰ διὰ νὰ τὰ μεταχειριζόμεσθην ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν του χρεῖαν καὶ διὰ νὰ τὰ

μεταδίδοι εἰς ἄλλους καὶ ζόντας μὲν νὰ ἔχι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὅσα τοῦ ἐδώ-
θησαν μετὰ θάνατον δὲ νὰ τὰ ἀφίνι εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ καὶ ὅπου θέλει·
λιπὸν στοχαζόμενος καὶ ἐγὼ (ἀποστόλις χατζηδημητρίου) τὸ ἄωρον τοῦ θα-
νάτου ἔτι σῶας ἔχον τὰς φρένας ἐσιλογίσθηκα νὰ κάμω τὴν παροῦσαν μου
διάθικιν καὶ νὰ ἀφίσω τὰ πράγματά μου εἰς διορισμένα πρόσωπα· καὶ πρότον
μὲν παρακαλῶ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς νάμει σὺν χορέουσιν διὰ νὰ συχορέση
καὶ αὐτοὺς ὁ πᾶν ἀγαθος θεός· δεύτερον δὲ ἀφίνω τὴν σιζιγίᾳ μου ἀναστασία
ἀπὸ ὅλιν μου τὴν κατάστασιν δηλαδὴ ὥσον ἀπου χώραφα ὥσον ἀπὸ ἀμπέλια
ὥσον καὶ ἀπὸ κίπους νὰ λαμβάνι παρὰ τὸν κληρονόμιον μου εἰς μετρίτᾳ γρόσια
χίλια Ν. 1000, καὶ τῷ δὲ καλύβι εἰς τὴν βρύσι καὶ αὐτῷ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς
σιζιγόσμου ἀναστασίας· τὰ δὲ ἓνα πολιφθέντα μου τίποτες ἔκαμα κληρονόμισαν
τὴν μικρὴ ἀνεψιάν μου θυγατέρα τούποτε ἀνέψιού μου σπιφανὶ ἀγγελικὴν νὰ
εἶναι εἰς ὅλα κυρία νικοκίρᾳ καὶ ὅχι ἄλοσμου κληρονόμος ἀλλὰ ὅλο μου τὸ
ἵνα αὐτὴ τὰ ἔδωσα αὐτοθελίτος αὐτὰ ὅλα ἀφίνω καθὸς ἦπα εἰς καθέναν καὶ
ὅπως ἕνας ἐκίνος ὅπου ἤθελαν διὰ οἴσει τὴν διάθικιν μου ταύτην τῇ γιρέβι
νὰ μεταλάβι ἑκίνα ὅπου ἐδιώρισα ἢ μὲν ἦναι ἐδικόσμου νὰ ἔχι τὴν κατάραν
μου καὶ τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ ἢ δὲ καὶ ἦναι κανέναν φιλοτάραχος ξένος καὶ
θέλει νὰ βάνι σκάνδαλα εἰς τοὺς σύγγενιόμου νὰ χαλάσι τὴν διάθικιν μου ταύ-
την νὰ ἔχι τὴν ὠργίν τοῦ χριστοῦ καὶ πάντον τῶν ἁγίων· διὰ δὲ τὴν ἄλλιν
διάθικιν ὅπου ἔχω νὰ ἦναι ἄκερι ἐν παντὶ κριτιρίῳ ὅθεν εἰς ἐνδιξιν διλοτέραν
καὶ ἀσφάλαν βεβεωτέραν ἔβαλον καὶ μάρτυρας τοὺς κάτωθεν ὑπὸ γραφέντας.

εγὼ ο τωλις χατζ βριτζι με ηδιαν μου γονμι εβαλα κε εγραψαν τιν πα-
ρουν μου διαθικι ηνα εχι το κηρος κε τιν ησχιν ε πατι κριτιρηω

παπᾶ σταῦρος τοῦ κατακεροῦ ἐφμερίος καρτιρὸ
κάγῳ ὁ γράψας ἀλέξιος Ἰωάννου μάρτυς
χατζι κυριακὸς ἀθανασίου μάρτις
— φιληπας μαρτιρῶ
πέτρος λαμπροπουλος μαρτυρῶ προεστῶς τῆς πολιτίας μας
γιαννης χατζιβασιλι μαρτιρος
γιαννης χατζιαναστασι μαρτυρο
γιωρηγης αγγιλι τοβρηανυτης μαρτιρο
γιαννης ζανου μαρτιρω».

Στὴν ὀπίσθια σελίδα αὐτῆς τῆς διαθήκης εἶναι γραμμένα τὰ ἑξῆς:

«διὰ τὰ ὀπισθεν διαλαμβανόμενα κληρονομικὰ δικαιώματά μου ἀγρηκῆθην
ἐγὼ σήμερον μὲ τοὺς ἐντίμους χωριανούς μου κουκουλιῶτας καὶ ἔλαβον εὐ-
χαρίστως παραυτῶν σήμερον γρ. 3500 ἥτοι τρεῖς χιλιάδας πεντακόσια, ὅθεν
ἐπαραχώρησα καὶ παραχωρῶ εὐχαρίστως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μας
κουκουλίου αὐτὰ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα εἰς τὰ ὁποῖα μοῦ δίδει ἡ παροῦσα
διαθήκη ἀπὸ τὴν περιουσίαν τοῦ μακαρίτη Τόλη βρίτζη εἰς μνημόσυνον τῆς
ψυχῆς τοῦ καὶ εἰς στερέωσιν τῶν πρωιτητερινῶν διαθυκῶν τοῦ· ὅθεν καὶ ἐξο-
φλῶ κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα τὴν παροῦσαν διαθύκην χωρὶς νὰ δύναμαι ποτὲ
νὰ ζητήσω τίποτας μῆτε ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μας μῆτε ἀπὸ τοὺς
χωριανούς μου μῆτε ἀπὸ τὴν τόλενα βρίτζη μῆτε ἀπὸ τοὺς ἀγοραστᾶς τῆς πε-
ριουσίας τοῦ μακαρίτη Τόλη βρίτζη καὶ ὑποφαίνομαι.

1839 Ἰανουαρίου α' κουκούλι.

ἐγὼ ἡ ἀγγελικὴ τοῦ μακαρίτου φανίκου βεβαιόνω τὰ ἄνωθεν διὰ χειρὸς τοῦ
παπᾶγεωργίου, ἐκ στόματος καὶ θελήσεώς τῆς τὴν ὑπέγραψα ἐγὼ ὁ παπᾶγεώρ-

γιος καὶ μαρτυρῶ, ἐγὼ δὲ ἀγγελικὴ βάνω τὸ δάχτυλό μου (Ὁ σημάδι ἀπὸ τὸ δάχτυλο).

Κωνσταντῖνος Ἀλεξίου μαρτυρῶ τὴν ἐκ στόματος εὐχαρίστησιν καὶ θέλησιν τῆς ἄνωθεν ἀγγελικῆς στεφανῆ βρίτζη.

χρονης χριστου μαρτηρο εκ στόματος της καὶ θελησεος της.

γεώργιος τζινγκας μαρτιρω εκ στοματος κε θελισεος τις».

Σημ.: Καὶ ἡ παραπάνω διαθήκη βρῖσκεται πρωτότυπη στὸ ἀρχεῖο μου.

9.

«Ὁ ὑποφαινόμενος Ἀποστόλης Ἀναστασίου Σκοτίδης χριστιανὸς καὶ ὁρθόδοξος ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦ κουκουλι τοῦ Ζαγορίου συλογιζόμενος τὸ ἄορον τοῦ θανάτου καὶ ἤδη σώας ἔχων τὰς φρένας καὶ ὑγιὲς τὸ σῶμα κάμνω τὸ παρόν μου αὐτοπροαίρετον καὶ ἀβίαστον διαθήκην ζητῶν πρὸ πάντων συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανούς, ὅσου ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἐκουσίῳ ἢ ἀκουσίῳ ὡς ἄνθρωπος ἐπύκρυνα συνχωρῶ καὶ ἐγὼ παρομοίως ὅλους ἢ δὲ πολυευσπλαχνία τοῦ Κυρίου μας νὰ μᾶς συνχωρήσῃ ἅπαντας.

μετὰ τὸν θάνατον λοιπὸν τοῦ μακαρίτου πατρός μου ὅλην τὴν μικρὰν μείνασαν πατρικὴν περιουσίαν τὴν διμεοιράσαμεν ἀδελφικῶς μετὰ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου Παναγιώπου καὶ ὁ καθείς μας ἔμεινε κύριος τοῦ μέρους του χωρὶς νὰ μείνῃ ἢ παραμικρὰ ὑποχρέωσις τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον καὶ ἐξοφλιτικὸν παρὰ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου· ὅσα δὲ ἀκολούθως ἕως σήμερον ἐγὼ ἀπέκτησα καὶ ἔχω εἰς τὴν ἐξουσίαν μου εἶναι ἐξ ἰδίων μου ἰδρώταν καὶ δὲν γνωρίζω τὸν ἑαυτόν μου ὑπόχρεον πρὸς τινὰ διὰ τοῦτο καὶ ἐλευθέρως διατάττω μὲ τὴν παρούσαν διαθήκην ἅπασαν τὴν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν μου κατὰ τὴν εὐχαρίστησίν μου· ἔχω χρόνους τριάντα παντρευμένος μὲ τὴν σύζηγόν μου ἑλένην Χατζῆ Γεωργίου καὶ ἐπειδὴ ἡ θεία πρόνοια δὲν μᾶς ἐχάρισεν τέκνα κληρονομίας καὶ ἔζησα μαζὴ τῆς ζωῆς κατὰ πάντα εὐχαρίστησιν καὶ εἰρηνικὴν καὶ τοῦ εἶμαι πολὺ ὑπόχρεος διὰ τὰς ὡς τώρα περιποιήσεις της καὶ διὰ τὰς ἀκολούθους εἰς τὰ γηρατεῖα μας μὲ ὅλην τὴν ἐνκάρδιον εὐχάρισίν μας ἀποκατασταίνω διὰ τῆς παρούσης μου Διαθήκης αὐτὴν τὴν σύζηγόν μου ἑλένην μετὰ τὸν θάνατόν μου πληρεξούσιον κληρονόμον μου εἰς ὅλην γενικῶς τὴν περιουσίαν μου κινητὴν καὶ ἀκίνητον, δηλαδὴ εἰς χρήματα καὶ ὁμολογαίς σπίτια, ἀμπέλια χωράφια κήπους τόπους βαταλίκια σπητικὰ καὶ λοιπὰ διὰ νὰ μεταχειρισθῇ μετὰ τὸν θάνατόν της ὁπῶς αὐτὴ ἤθελεν εὐχαρίστηρῇ χωρὶς νὰ εἴπορῃ τινὰς νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ εἰς τὸ παραμικρὸν συγγενεῖς ἢ ξένος νὰ δόσῃ ὅμως μετὰ τὸν θάνατόν μου τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τὴν περιουσίαν μου εἰς τοὺς ἀνεψιούς μου ἀναστάσιον καὶ Δημήτριον τοῦ Σκοτίδῃ λόγῳ κληρονομίας γρόσια πεντακόσια εἰς τὴν λιόντενα γρόσια ἑκατὸν καὶ τὴν βασίλον ντανίκου γρόσια ἑκατὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου μας διὰ γενικὴν μου σωτηρίαν καὶ εἰς τὸ σχολεῖον γρόσια χίλια· νὰ καταθέσῃ τῶν μπάγια σου (;) τῆς ἐκκλησίας γρόσια διακόσια τὰ ὁποῖα ὁ χρονικὸς τόκος νὰ δίδεται αἰωνίως εἰς τὸν κατακαιρὸν ἱερεῖς τοῦ χωρίου μας διὰ μνημόσινον παντοτινὸν ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου καὶ εἰς τὴν ἀγιωτάτην Μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων νὰ δόσῃ γρόσια διακόσια διὰ παρисиάν ἐπικύρωσιν καὶ προστασίαν τῆς παρούσης μου διαθήκης νὰ κάμῃ τακτικῶς καὶ ὅλα τὰ συνήθη μνημόσυνά μου· ὅλα δὲ τὰ μένοντα τῆς περιουσίας μου νὰ εἶναι ὡς ἄνωθεν εἶπουν καὶ παντοτινὴν κλη-

ρονομίαν καὶ ἐξουσίαν ἀναπόσπαστον τῆς ρηθείσης συζήγου μου Ἑλένης.

ἡ παροῦσα διάταξις εἶναι ὑστερικὴ θέλησις τῆς ψυχῆς μου μὲ τὴν ὁποίαν ἀκυρῶ ὅλλας τὰς προτερινὰς μου διαθήκας ὅπου εἶχα κάμει, παρακαλῶ ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανούς καὶ πρὸ πάντων τοὺς χωριανούς μου διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν παρούσαν αὐτοπροαίρετον διαθήκην, ὅστις δὲ ἐκ τῶν συγγενῶν μου ἡ ξένος κακία καὶ αἰσχροκερδία κινούμενος ἤθελε ζητήσῃ νὰ τὴν ἐνοχλήσῃ εἰς τὸ παραμικρὸν νὰ ἔχῃ τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ νὰ κατατρέχεται ἀπὸ κάθε οἰκεῖον δικαστήριον. ὑποφαίνομαι.

τῇ 20 ἀπριλίου 1838 κουκούλι

ἀποστόλης ἀναστασίου βεβαιῶνω τὰ ἥνωθεν διὰ χειρὸς τοῦ εὐφημερίου μου Παπαγεωργίου

Γεώργιος ἱερεὺς καὶ εὐφημέριος του, ἐκ στόματος καὶ θελήσεως αὐτοῦ τὸ ὑπέγραψα καὶ μαρτυρῶ

παπακόστας μαρτυρῶ

Χριστόδουλος Οἰκονόμου μαρτυρῶ

Παπᾶ Σάββας μαρτυρῶ ὁμοίως

Κων)νος Ἀλεξίου μαρτυρῶ

Κων)νος Χατζόγλου μαρτυρῶ

ἀναστάσιος Πάτβα μαρτυρῶ

κωνσταντῆς δημότζου μαρτυρῶ

γιώργης Χατζογλ μαρτυρῶ

γεοργίος τζινγκας βεκίλις κουκουλίου μαρτυρῶ

Γιαννάκης τζολέκας μαρτυρῶ

Δημήτριος μασαούτης μαρτυρῶ

Χριστόδουλος Στεφ. Κόκουρος μαρτυρῶ

ἀστερνὸς κόκκορος μαρτυρῶ

Κων)νος Παπαϊωάννου διδάσκαλος Κουκουλίου μαρτυρῶ

μανούσης ἀναγνώστη καθανόζη μαρτυρῶ

Κωνσταντὴ ζακούλη μαρτυρῶ

Ἀλέξιος Παπάζογλου⁶ μαρτυρῶ τὴν γνησιότητα τῶν ἥνωθεν ὑπογραφῶν».

Καὶ στὴ δεξιὰ μεριὰ ἀπὸ τὶς παραπάνω ὑπογραφές, ἔχει ὑπογράψῃ καὶ ὁ βεκίλης τοῦ Ζαγορίου ἔτσι:

«βεκίλης Ζαγορίου γιαννάκης μουράρου μαρτυρῶ ὁμοίως».

Σημ.: Πρωτότυπη τὴν παραπάνω διαθήκη δὲν κατώρθωσα νὰ βρῶ, παρὰ μόνον ἀντίγραφό της ποὺ ἔχω στὸ ἀρχεῖο μου.

10.

«Ἡ ὑποφαινόμενη Ἑλένη θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Χατζῆ Γεωργίου καὶ σύζυγος τοῦ Ἀποστόλη Ἀναστασίου Σκοτίδη φανερόνω διὰ τοῦ παρόντος μου, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἡ θεία πρόνοια δὲν μᾶς ἐχάρισεν τέκνα κληρονομίας μὲ τὸν σύζυγόν μου καὶ ὁ σύζυγός μου ἀπὸ μεγάλην του πρὸς ἐμὲ καλοκαγαθίαν σήμερον μὲ διαθήκην του μὲ ἀποκαθιστᾷ ὡς κληρονόμον του μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς

6. Σημαντικὴ πολιτικὴ προσωπικότητα τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀπὸ τῆ Βίτσα.

ὄλην τὴν περιουσίαν του· διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ εὐγνωμονοῦσα εἰς τὴν καλοκαγαθίαν του κηρύττω διὰ τοῦ παρόντος μου αὐτὸν τὸν σεβαστὸν σύζυγόν μου καθολικὸν κληρονόμον μου εἰς ὅλα τὰ πατρικά, προικιακά, μετρητὰ καὶ πράγματά μου· ἂν ἐγὼ ἀποθάνω προτίτερα ἀπὸ αὐτόν, νὰ τὰ κάμῃ ὡς θέλει καὶ βούλεται χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἐνόχλησιν παρ' οὐδενός· νὰ δόσῃ ὅμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου μας Κουκουλίου διὰ παντοτινὸν μνημόσουνον ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου γρόσια πεντακόσια καὶ γρόσια τριακόσια εἰς ὅλας τὰς ἀδελφὰς καὶ ἀδελφόν μου λόγῳ κληρονομίας· νὰ μοῦ δόσῃ καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ θανάτου μου γρόσια τριακόσια διὰ νὰ τὰ δόσω μόνι μου διὰ τὴν ψυχὴν μου ὅπου εὐχαριστιθῶ· νὰ μοῦ κάμῃ καὶ τὰ συνίθη τακτικὰ μνημόσουνά μου· αὕτῃ εἶναι ἡ εὐχαρίστησίς μου καὶ ἀμετάτρεπτος εἰς τὴν ὁποίαν ζητῶ προστασίαν ὅλων τῶν πατριωτῶν μου καὶ κάθε δικαίου κριτηρίου. ὑποφαίνομαι. τῇ 20 Αὐγούστου 1838. Κουκουλί.

Ἑλένη θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Χατζῆ Γεωργίου βεβαιόνω τὰ ἄνωθεν διὰ χειρὸς τοῦ ἐφημερίου μου Παπαγεωργίου.

γεώργιος ἱερεὺς ἐκ στόματος καὶ θελήσεως αὐτῆς τὴν ὑπέγραψα καὶ μαρτυρῶ.

παπακώνστας μαρτηρο

Χριστόδουλος Οἰκονόμου μαρτυρῶ

Κων)τῖνος Χατζόγλου μαρτυρῶ

ἀναστασιος πασπα μαρτιρο

κοσταντης δημοτζου μαρτηρο

γιουργιος γατζουλα μαρτιρο

γεωργιος τζινγκας βεκυλις κουκουλιου μαρτιρω

κωνσταντη ζαγκουλης μαρτιρω

Γιαννάκις τζολέκας μαρτυρῶ

δημήτρης μασαουτης μαρτιρο

Χριστόδουλος Στ. Κοκορου μαρτιρο

αστερνὸς Στ. κόκορου μαρτηρῶ

Κων)νος Παππα - Ιωάννου διδάσκαλος μαρτυρῶ

μανούσης ἀναγνώστη καβανίζη μαρτυρῶ.

Στὸ περιθώριο δὲ τοῦ χαρτιοῦ αὐτοῦ εἶναι γραμμένα:

«Ἀλέξιος παπάζογλου μαρτυρῶ τὴν γνησιότητα τῶν ἔσοθεν ὑπογραφῶν

Γεώργιος Οἰκονόμου μαρτυρῶ ὁμοίως

ἀπόστολος ζιαγκούλης ὁμοίως

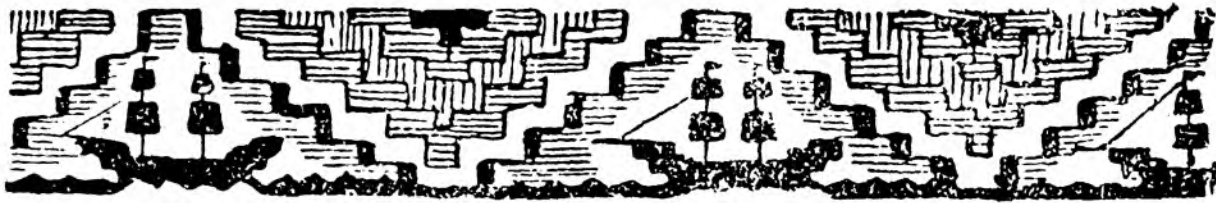
ὁ βεκύλης Ζαγορίου γιαννάκης μουράρου μαρτυρῶ ὁμοίως».

Σημ.: Ἡ ἀντιγραφὴ ἐγένεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπὸν ποὺ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

Συνεχίζεται

7. Ἀπὸ αὐτὸ καταφαίνεται πὺς ὁ Χρ. Οἰκονόμου πέθανε ὕστερα ἀπὸ τὸ 1838.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ὁ ἀφοσιωμένος φίλος καὶ συναθλητὴς τοῦ Κοραῆ

1760 — 1818

II

Τὸ 1809 μετὰ τὴν εὐκαιρία τῆς κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον ἐκτύπωσης σὲ δευτέρῃ ἔκδοσιν τῆς γνωστῆς μετὰ τὸ ὄνομα Τερψιθέα ἀρχαίζουσας Γραμματικῆς τοῦ Δούκα (πρωτοφάνηκε τὸ 1804), ὅπου ὁ Ἡπειρώτης Δάσκαλος διεκήρυχνε πῶς «γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ συνηθιζομένη ἐν ταῖς ἐγγράφοις τοῦ ἐν Κων)πόλει πατριαρχείου, ἣτις καλλιεργουμένη δύναται νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν περιωπὴν» (Σάββα Ν.Φ. Παράρτημα σελ. 284), ὁ Β. δημοσιεύει σὲ ἰδιαίτερον τεῦχος* τὶς ἐπι κρίσεις του κατὰ τῆς Τερψιθέας, ὅπου, καθὼς γράφει ὁ Σάββας (ὁ.π.), «μετὰ δριμύτητος ἠλεγξε τὸν Δούκα, ὡς παράλογα ἀξιοῦντα καὶ ἀδύνατα ὄνειρενόμενον».

Ὁ Δούκας (γιατὶ εἶχαν πιαστῇ καὶ προτίτερα, τότε ποὺ ἐπέκρινε τοὺς Αὐτοσχέδιους στοχασμοὺς τοῦ Κοραῆ, τοὺς περιεχόμενους στὸν Α' Τόμο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (1805) καὶ τοῦ ῥίχτηκε ὑπερασπίζοντάς τον ὁ Β. καὶ οἱ φίλοι του τῆς κοραϊκῆς μερίδας) ἀπαντώντας στὸ Βασιλεῖον μετὰ εἰδικό, ποὺ κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βενδότη φυλλάδιο (Ἀπάντησις πρὸς Ἀλ. Βασιλείου, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1809) ἐπετέθηκε μετὰ τὴν ἴδια βιαιότητα κατὰ τοῦ ἐπικριτῆ του. Λίγο ἀργότερα διαβάσει ὁ Κοραῆς τὸ ἀντιρρητικὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Β. φυλλάδιο τοῦ Δούκα, λυπᾶται γιὰ τὶς περιεχόμενες σ' αὐτὸ ἀγροΐζουσες, καθὼς τὶς λέει, φλυαρίες ἐναντίον του καὶ ἀφοῦ περιχύσει τὸ συντάχτη του μ' ἓναν πραγματικὸ ὄχρετό ὕβρεων (ἀνδράποδο, τὸν λέει, ἀνδράριον, ἀμαθῆ, θηρίον, ἔχοντα τίγρεως θηριωδίαν, ἀγροΐκον καὶ κακότροπον ἀνθρωπίσκον) συμβουλεύει τὸν Ἀλέξανδρον: «Ὁχι φίλε μου, δὲν εἶσαι σὺ ἐπιτήδειος ἀνταγωνιστὴς τοῦ Δούκα. Ὁ Δούκας εἶναι ἀκαταμάχητος. Εἷς τρόπος πολέμου εἶναι μετ' αὐτόν. Ἐπειδὴ ὡς τίγρις πολεμεῖ, ὡς τίγρις πρέπει νὰ τὸν πολεμήσῃς, ἤγουν νὰ τὸν τοξεύσῃς ἐξ ἀφανοῦς καὶ νὰ τὸν πληγώσῃς εἰς τὸ καιριώτερον μέρος, τὸ ὁποῖον εἰς τὰ ἀνδράποδα εἶναι τὸ βαλάντιον» (Γ' 449). Καὶ τοῦ συνιστᾷ γιὰ νὰ χτυπηθῇ ὁ Δ. ἄξαφνα καὶ μάλιστα «εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις», νὰ φροντίσῃ ὅπωςδὴποτε νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν κοινὴν μας γλῶσσα τὴν ἀρίστη ἑλληνικὴ Γραμματικὴ τοῦ Γερμανοῦ Βουτμάνου, βάνοντας καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον σέντροφο στὴ δαπάνη τοῦ τύπου. Στὴ συνέχεια αὐτοῦ τοῦ γράμματός του ὁ Κ. διατυπώνει τὴ γνώμη ὅτι πρέπει νὰ πολεμηθῇ ἡ νεοσύστατη Ἑταιρεία τοῦ Ζαλίκου, ἡ γνωστὴ μετὰ τὸ ὄνομα «Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο», ἡ ὁποία συγκαταλέγει μετὰ τῶν μελῶν της καὶ αὐτὸν τὸν Νεόφυτο Δούκα. «Ἄν ἀκολουθῇ, τοῦ γράφει, τὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοὺς Ζ. δὲν ἦτον κακὸν (μετὰ πολὺ ὅμως τεχνικὸν τρόπον καὶ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 384.

δὲν ἡξεύρω ποῖον) νὰ τοὺς προδιαθέσῃς κατὰ τῆς 'Εταιρείας· διότι αὐτοὶ πέμπουσι κατὰ χώρας καὶ πόλεις δακτυλίδια εἰς ἔκτασιν τῆς 'Εταιρείας καὶ φοβοῦμαι μὴ γράψωσι καὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀπατήσωσι τὴν ἀπλότητά των τόσο ὥστε νὰ κάμωσι καὶ νὲν ἐπιχείρημα εἰς σύστασιν τῆς γελοίας ἐταιρείας γελοιοδέστερον». Λὲν μπόρεσα νὰ μάθω γιατί ἀκριβῶς ἐχθρεύονταν τόσο ὁ Κ. τὴν πατριωτικὴ αὐτὴ ἐταιρεία καὶ προσπαθοῦσε σ' αὐτὴ τὴν ἐχθρὰ του νὰ παρασύρῃ καὶ τὸν καλὸν 'Αλέξανδρον. Νὰ τὸν εἶχε τάχα τυφλώσει τόσο πολὺ τὸ κατὰ τῶν ἀντιπάλων μίσος του, ὥστε νὰ παραβλέπῃ τοὺς πατριωτικοὺς τῆς σκοποὺς ἢ εἶχε ἄλλα περισσότερο συγκεκοιμένα στοιχεῖα ἐναντίον τῆς; Ἴσως ἐπειδὴ ὁ μεγάλος Χιώτης φρονοῦσε ὅτι ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ὁ φωτισμὸς τοῦ Γένους πρῶτα καὶ ἔπειτα οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις καὶ ἐνέργειες γιὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Τὰ πράγματα ὁμως, καθὼς θὰ ἐξελιχθοῦν, θὰ τὸν διαψεύσουν. Γι' αὐτὲς τίς ἀμετακίνητες, πιστεύω, σχετικὲς πεποιθήσεις του οἱ Φιλικοὶ ἀργότερα δὲν θὰ ἐπιχειρήσουν καὶ αὐτὸν καὶ τὸν Βασιλείου νὰ τοὺς μνῆσουν στὴν ὁργάνωσίν τους. Παρόμοια ἐν τούτοις εἰδικὴ ἔρεινα, θὰ ἦταν μιὰ ἄλλη ἱστορία, καθὼς θ' ἄλεγε καὶ ὁ Κίπλιγγ, ἐνδιαφέρει ὁμως νὰ ἰδοῦμε ἂν ἢ πρὸς τὸν Κ. φιλία καὶ ἀφοσίωσις τοῦ Β. εἶχε τὰ ὅριά της καὶ ἂν ὁ σοφὸς Χιώτης ἐλευνόμενος ἀπὸ τὰ πάθη του παραβίαζε κάποτε τὰ ὅρια αὐτὰ ἐξωθώντας τὸ φίλον του σὲ πράξεις ἀντιπατριωτικὰς, θ' ἄλεγα. χωρὶς πρότερη ἀπὸ μέρους του βάσανο.

Σημειῶνω μόνο πὼς ἡ ἐταιρεία ἐκείνη ὑπῆρξε, κατὰ κάποιον τρόπο, ὁ προθάλαμος καὶ τὸ προπαρασκευαστικὸ Σχολεῖο μερικῶν ἀπὸ τὰ ἐξοχώτερα στελέχη τῆς κατοπινῆς εὐλογημένης Φιλικῆς 'Εταιρείας, καθὼς ὁ δικὸς μας 'Αθανάσιος Τσακάλωφ.

Γιὰ τὴν διαμάχην του ἐκείνη μὲ τὸ Δούκα, τ' ἀδέρφια του (ὁ Πασχάλιος καὶ ὁ Μιχαήλ) ἐπετίμησαν σφοδρὰ τὸν 'Αλέξανδρον, πρᾶγμα ποὺ ἐτάραξε, καθὼς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, τὸν Κοραῖ, «ἴσως περισσότερον τοῦ πρέποντος» ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ ἔλεγχος ἔγινε ἐξ αἰτίας του. Ἐπισημαίνει ὁμως καὶ τὴ γενικώτερη ἀγαθὴ πλευρὰ τῆς ἔριδας καὶ κρίνει τὰ μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν ἀνταλλαγέντα δημοσιεύματα. «Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτοῦ (τοῦ Παπαδούκα δηλ.) λέει, ἐσχάτη ἀλογία καὶ εἰς τὸ πραγματικὸν καὶ εἰς τὸ λεκτικὸν ἀπὸ τὸ μέρος τῶν στηλιτευσάντων αὐτόν, καὶ τὸ πραγματικὸν κάλλιστον καὶ τὸ λεκτικὸν ὅσον συγχωρεῖ τῆς γλώσσης ἢ παρούσα κατὰστασις, καλόν. Μὴ λέγῃς λοιπὸν ὅτι τὸ φυλλάδιόν σου εὐηρέστησε δι' ἐμέ» (Ε. 451). Τίς ἴδιες γὰρ τίς κατὰ τοῦ Δούκα ἐπιστολὰς τοῦ Β. κρίσεις θὰ γράψῃ ὁλόγον ἀργότερα ὁ Κ. καὶ πρὸς τὸν εἰς Σμύρνην φίλον του Κούμα. «Τῶν πέντε ἐπιστολῶν τοῦ φίλου 'Αλεξάνδρου καὶ τῶν ὅσα μετὰ ταύτας ἔγραψε καὶ τὸ πρακτικὸν μέρος κάλλιστον (ἐπειδὴ εἶναι λογικόν) καὶ τὸ λεκτικὸν ὅσον συγχωρεῖ ἢ παρούσα τῆς γλώσσης ἐποχὴ καὶ κατὰστασις καλόν. Ἡ κρίσις μου αὕτη εἶναι χωρὶς πρόληψιν. Ἄν εἶχε μυελὸν εἰς τὴν κεφαλὴν ὁ ἐλεγχόμενος, ἢ μόνη ἀνάγνωσις ἔπρεπε νὰ τὸν τρομάξῃ δίδουσα εἰς αὐτόν νὰ καταλάβῃ ὅτι ἤρχισε νέα ἐποχὴ εἰς τὸ ἔθνος» (Ε. 472).

Παρά ταῦτα ὁμως τοὺς ἐλέγχους δηλ. τῶν ἀδελφῶν τοῦ Β. καὶ τίς ἀπ' αὐτὰς δικές του ταραχές καὶ στενοχώριες, ὁ Κ. δὲν παύει νὰ ἐξωθεῖ τὸν 'Αλέξανδρον σὲ νέες ἐπιθέσεις καὶ διαβολὰς κατὰ τοῦ Δούκα, τὸν ὁποῖον ὄχι λίγο φαίνεται φοβᾶται συμβουλευόντάς τον, πὼς «ἤθελες πράξῃ γνωστικὰ ἂν ἔγραφες πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Δοσίθεον (τὸν 'Ηπειρώτη Δοσίθεο Φιλίτη) κατὰ τοῦ ἀνθρωπομόρφου θηρίου, τὸ ὁποῖον «ἀκόλαστον ἔσχε γλώσσαν, αἰσχίστην νόσον», ὡς λέγει ὁ Εὐριπίδης. Ἄν ἡ πανιερότης του τὸν ἐλέγξῃ περὶ τούτου, ἐνδεχόμενον ὁ ἔλεγχος νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὴν περαιτέρω γλωσσασλίαν, τὴν ὁποίαν φοβοῦμαι ὅταν ἀναγνώσῃ τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ Πλουτάρχου. Ἦναγκάσθη - «ἐκὼν ἀέκοντι θυμῷ» νὰ τοῦ τρίψω λίγο τὴν μωρὰν μεγαλοφροσύνην» (Ε. 451). Καὶ πάλιν στὸ ἴδιο αὐτὸ

γράμμα κατὰ τοῦ Δούκα πάντοτε: «Ἐκδίδησις θαυμαστή, δικαία καὶ εἰς τὸ γένος μεγάλης ὠφελείας πρόξενος εἶναι ἢ μετάφρασι τῆς γραμματικῆς τοῦ Βουτμάνου. Δὲν θέλω παύσει νὰ ἐνοχλῶ περὶ τούτου, ἕως νὰ εὕρῃς μεταφραστὴν ἐπιτήδειον εἰς κοινὴν ὁμῶς καὶ ὄχι ἑλληνικὴν γλῶσσαν».

Ἀπὸ τὴν περιεχόμενῃ σ' αὐτὸ τὸ παραπάνω γράμμα τοῦ Κ. πρότασις «καλῶς ἔκριναν ὅτι δὲν ἦτο καλὸν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θρασυδείλον πίθηκον διὰ τοῦ Κράτους, ἤθελες ἀμαυρῶσαι τὴν ἀξίαν τοῦ φυλλαδίου», εἰκάζω πὼς ὁ Δούκας, ὁξὺς καθὼς ἦταν καὶ μαχητικώτατος, θὰ καθόλπονταν στὰ δημοσιευθέντα πὺν μνημονεύσαμε ἀπάντητικὰ πρὸς τὸ Β. φυλλάδιά του τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ἀλέξανδρου, πρᾶγμα πὺν ἔκανε τὸν τελευταῖο νὰ σκεφθῇ τὴ δικαστικὴν του δίωξιν, ἀλλὰ οἱ φίλοι του τελικὰ τὸν ἀπέτρεψαν. Στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα τέλος τὸν παρακαλεῖ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Κούμα νὰ τοῦ στείλῃ ὅλην γιὰ τὸ ἐτοιμαζόμενον ἀπὸ τὸν ἴδιο Βιογραφικὸ Λεξικόν, χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὸ γνωστὸ Ἡπειρώτῃ ἐπίσης ἐκδότῃ τῆς Βιέννης Πολυζῶη Λαμπαντιζιώτῃ, ὡς κόσμον καὶ καίχημα τῆς Ἑλλάδος». Τοῦ συνιστᾷ ἀκόμα νὰ σκορπίσῃ τίς πεμπόμενες σχετικὲς μὲ τὸ λεξικὸν αὐτὸ προκηρύξεις.

Ἡ σύγκαιρος εἰδησις γιὰ τὸ κλείσιμο τοῦ Βυζαντινοῦ Γυμνασίου, λυπεῖ τὸν Ἀλέξανδρον κατάκαρδα, πὺν φοβᾷται μήπως τὸ γεγονὸς συντελέσει στὸ ἐνὰ διωχθῇ ἢ φιλοσοφία ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα». Ὁ Κ. τοῦ γράφει (25.10.1810) γιὰ νὰ τὸν καθησυχάσῃ, λέγοντάς του ὅτι τέτοιο πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον, ἐπειδὴ «ἐρριζώθη τόσον σφοδρὰ (ἢ φιλοσοφία ἐκεῖ), ὥστε ὄχι πέντε ἢ δέκα πιναροὶ καὶ φθειριῶντες ἄγιοι, ἀλλ' ὁ χορὸς ὅλων τῶν δαιμόνων τῆς κολάσεως καλὸς δὲν εἶναι νὰ τὴν ἀνασπάσῃ. «Ἐπέρασεν ὁ καιρὸς (ὡς λέγει τῶν Χίων ἢ παροιμία) ὅταν ἔδεναν τοὺς σκύλους μὲ τὰ λουκάνικα» (Ε 478).

Σὲ γράμμα του τῆς 5.1.1811 παραπονεῖται ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Κοραῖ γιὰ πόνους ἀρθριτικούς, πὺν τὸν βασανίζουν τελευταῖα καὶ ἐκείνος βασιζόμενος στὶς πληροφορίες του γνωματεύει: «Τὸ νομιζόμενον ἀρθριτικὸν εἰς σὲ ἴσως εἶναι πρόσκαιρον ρευματικόν. Τοῦλάχιστον ἢ φύσις καὶ ἢ κατασκευὴ τοῦ σώματός σου καὶ τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ζωῆς σου δὲν δίδουσι τοιαύτην ὑποψίαν, παρεκτὸς ἂν οἱ γονεῖς σου ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς τὸ πάθος. Ὅπως ἂν εἶναι πρόσεχε, καὶ συμβουλεύσου ἐγκαίρως κανένα ἱατρόν, γιὰ νὰ τὸ νόσης εἰς αὐτὴν τὴν ρίζαν, πρὶν νὰ βλαστήσῃ» (Ε. 482).

III

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ 1811 κάνει τὴν ἐμφάνισή του στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα τὸ ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ καὶ φιλογολικὸ περιοδικὸ Λόγιος Ἑρμῆς, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ κατὰ τὰ δέκα περίπου χρόνια τῆς ζωῆς του (1811—1821), θὰ συγκεντρῶσει γύρω του τὰ ἐξοχώτερα πνευματικὰ κεφάλαια τοῦ ἀπόδημου ἑλληνισμοῦ, θὰ ἀποβῇ δὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης. Ὁ Βασιλείου χαίρει τὴν εἰδησὶς τὸ γεγονὸς τῆς ἐκδόσεώς του καὶ στέλλει στὸ Θεσσαλὸ Δάσκαλο τὴν ἀκόλουθον μὲ ἡμερομηνία 15.2.1811 ἐπιστολή, πὺν δημοσιεύεται στὸ φύλλον τῆς 1 Μοΐου, ἀποτελεῖ δὲ καὶ ἔμμεση ἀπάντησή του πρὸς τὸν Ν. Δούκα. Στὴν ἐπιστολήν του αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος μὲ πολλὰς εὐστοχες παρατηρήσεις, μερικὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες τοῦ ἔχει δανείσει ὁ Κ., κρίνει καὶ κατακρίνει τίς ὑπερβολὰς τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, ὅπως φανερῶνται στὰ πρόσφατα δημοσιεύματα τοῦ Δούκα καὶ τοῦ ὁμοϊδεάτη του γιαιτροῦ Ἀναστ. Γεωργιάδῃ Λευκία. (Ἐῖχε δημοσιεύει τὸν περασμένο χρόνον στὴ Βιέννη Ἀνθρωπολογία, στὸν πρόλογον τῆς ὁποίας, πραγματευόμενον «περὶ τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως», χτυποῦσε τὸ κοραϊκὸ συγκρότημα καὶ γλεῦαζε τὸν Κοραῖ).

Ἄς σημειωθῇ, πὼς ὁ Λ. Ἑρμῆς τότε δὲν ἦταν ἀκόμα ὄργανο τῶν κοραϊστῶν, γι' αὐτὸ ὁ Γαζῆς, ὁ ἐκδότης του, σὲ ὑποσημειώσεις του κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Βασιλείου φροντίζει νὰ διαχωρίσῃ τὴ θέσιν του (πρὸβλ. Κ. Λημαρᾶ Φροντίσματα σελ. 20—22).

Ἄλλ' ἄς δοῦμε αὐτὴν τὴν ἴδια ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλέξανδρου, χαρακτηριστικὴ τοῦ λεκτικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ του, καθὼς θά'λεγε κι ὁ φίλος του Κοραῆς. «Εὐτυχὲς πρᾶγμα, γράφει, ἡ σύστασις φιλολογικῆς ἐφημερίδος ὡς συντεινούσης εἰς τὰ μάλιστα πρὸς διάδοσιν τῶν φώτων. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν φώτων εἶναι ὄχι ὀλιγώτερον εἰς ταῖον τὸ νὰ γίνωνται καλῶς τὰ καλὰ διὰ νὰ μὴ προσξενήσωσι κακὸν ἀντὶ ὠφελείας, παρασύροντα τοῦ ἔθνους τὴν ὁρεξίν. Ἡ συνήθης ἡμῶν γλῶσσα ἔχει χρείαν κανονισμοῦ καὶ καθάρσεως· ἡ φιλολογικὴ ἐφημερίς ὡς περιοδικὴ καὶ ἐπιτηδεῖα νὰ διαδοθῇ εἰς πολλοὺς, ἀν' ἐξεργασθῇ προεπόντως, ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ μέγα μέσον πρὸς ἐπιτηχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου, συνηθίζουσα τοὺς ἀναγινώσκοντας ὄχι μόνον εἰς τὸ ὁρθὸν καὶ καλὸν τῶν νοημάτων καὶ τῆς εὐτάκτου ἐκθέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὁμαλὴν καὶ κατάλληλον φράσιν.

Μετεφράσθησαν πολλὰ καὶ καλὰ βιβλία εἰς ὀλίγον διάστημα καιροῦ εἰς ταύτην τὴν συνήθη ἡμῶν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀνιλεῶς κατεσπαράχθησαν. Ὅθεν καταφρονῶνται καὶ ἀμελῶνται ὡς ἀηδίας πρόξενα κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Αἷτια τῆς δυστυχίας ταύτης εἶναι νομίζω οἱ κατὰ καιρὸν φωστῆρες τοῦ ἔθνους χρηματίσαντες, ὡς μὴ καταδεχθέντες νὰ στρέψωσι μέρος τῆς προσοχῆς των πρὸς τὸν κανονισμὸν καὶ κάθαρσιν τῆς γλώσσης ἀλλὰ θελήσαντες νὰ λάμπωσιν ἑλληνίζοντες. Ἄλλ' ἐφεύσθησαν τῆς ἐλπίδος των. Ἐπειδὴ ὅπου κυριεῖ παχνὺν καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ψηλαφητὸν σκότος, οἱ λύχνοι ὄχι μόνον δὲν λάμπουσιν ἀλλ' οὐδὲ φέγγουσι τρόπον τινὰ καὶ πνιγόμενοι σβύνονται. Ἀπέδειξεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὁ φιλογενὴς καὶ φιλόκαλος Κοραῆς εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν διαφόρων ἐκδόσεών του καὶ φαίνεται ὅτι ἐξῆψε πανταχοῦ τὸν περὶ διορθώσεως τῆς γλώσσης ζῆλον. Ἀλλὰ δὲν λείπουν καὶ οἱ ἐπιμένοντες εἰς τὴν παλαιὰν πλάνην καὶ κοράζοντες αὐτοὶ ἀθλιότατα καὶ τοὺς ἄλλους συμβουλευόντες νὰ ἀντεχόμεθα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ καταβοῶντες τοῦ Κοραῆ ὡς θέλοντος τάχα διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος καὶ τῶν ἐνθέριμων του πρὸς καλλιέργειαν τῆς συνήθους ἡμῶν γλώσσης παρακινήσεων, νὰ μᾶς ἀποξενώσῃ τῆς θανμαστῆς σταύτης προπατορικῆς κληρονομίας. Ἄλλ' ἄπαγε τῆς βλασφημίας! Οὔτε ἦτο ποτὲ οὔτε εὐρίσκεται πιστότερος λάτρης τῆς ἐλληνικῆς φωνῆς καὶ παιδείας, οὔτε ἐνθερμότερος προστάτης, οὔτε ἐπιτηδειότερος καὶ ἀσφαλέστερος σύμβουλος περὶ ἐκμαθήσεως καὶ συντηρήσεως αὐτῶν ὡς ἱεροῦ πυρὸς ἀναγκαιοτάτου πρὸς ἀναζωπύρωσιν τῶν φώτων καὶ ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους παρὰ τὸν Κοραῆν. Ὅλα του τὰ συγγράμματα πνέουν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ζῆλον. Ἄλλ' ὄργανον τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν καὶ διαδόσεως εἶναι ἡ συνήθης γλῶσσα· ἐν ὅσῳ μένει αὕτη ἀκαλλιέργητος, τὸ ποθοῦμενον δὲν κατορθοῦται εἰμὴ ἀτελέστατα». Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Β., τὴν ὁποία δυστυχῶς δὲν ἔχω μπροστά μου ὁλόκληρη, φέρνει σὰν παράδειγμα τὰ ξένα ἔθνη, καταχερίζει γερὰ τὸ Νεόφυτο, τὸν Ντούκα ὅπως τὸν λέει, καὶ συνεχίζει: «Μὲ εὐαρέστησίν μου ἀνέγνωσα τὸ τοῦ ἀρχιδιδασκάλου Βαρδαλάχου λογίδριον καὶ διὰ τὸ λεκτικὸν καὶ διὰ τὸ πραγματικόν. Τὸ «Αὕτη εἶναι ἡ ὁδὸς τὴν ὁποίαν μέλλομεν κ.τ.ε.» ἔχει ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, ὅστις λαμβάνει τὴν περισσότεραν ζωρότητα διὰ τῆς μεταθέσεως τῶν λέξεων κατὰ τὸν Κοραῆν μεταμορφούμενον εἰς τὸ «Αὕτη εἶναι, τὴν ὁποίαν μέλλομεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ διατρέξωμεν ὁδόν». Ἀλλὰ τὴν ἐκφράσιν ταύτην, ὁ βαθὺς ἐλληνιστὴς Ντούκας νομίζει καὶ καλεῖ τραχίσμα. Καὶ τελειώνει ὁ Ἀλέξανδρος κατευθύνοντας πάντοτε πυκνὰ πρὸς αὐτὸν τὸν τελευταῖον τὰ πυρὰ του. Κρίσεις καὶ ἀπόψεις πάνω στὴ φιλολογικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ τοῦ Β., πού δημοσιεύτηκαν στὸ Λόγιο Ἑρμῆ, διατύπωσε ἀνώ-

νικμος από την Κων) πολη λόγιος (16.6.1811), υπογραφόμενος με ένα Ν., απάντηση δε πρὸς αὐτὸν τὸν τελευταῖο με τίτλο «Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν τοῦ Ἀωννίου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κύριον Ἀλέξ. Βασιλείου» ἄλλος ἀνώνυμος ἀπὸ τὴν Ἰταλία με ἡμερομηνία 9.11.1811 ὁμόγνωμος τοῦ Β., κορυπτόμενος ὑπὸ τὸ στοιχεῖο Ξ.. τὰ πρὸς ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς ὁποίας εἶναι τὰ ἀκόλουθα: «Ἐπετα λοιπόν, γράφει ὁ ἐξ Ἰταλίας, καθὼς ἀπὸ σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς του εἰκάζω, ὁμογενὴς αὐτὸς Ἀνώνυμος, ὁσάκις ὁ σοφὸς ἀπαντᾷ συνηθισμένες κακὰς λέξεις, νὰ τὰς ἀποβάλλῃ καὶ νὰ υἱοθετῇ ἄλλας ἢ δανειζομένους τες ἢ συνθέτων αὐτὰς διὰ νὰ τὰς δανεισθῇ θέλει προσοδράμῃ εἰς τὴν πλουσίαν ἀποθήκην τῶν προγόνων μας, εἰς δὲ τὴν σύνθεσιν θέλει ὀδηγηθῇ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον. «Τὸ νὰ παραγώνωνται, συνεχίζει, λέξεις τῆς τωρινῆς γλώσσης μας ἀπὸ τὰς παλαιάς, αὐτὸ συμφέρει νὰ ἀποδειχθῇ καὶ ὁ πολυμαθέστατος Κοραῖς ὡς φανῶς τὸ κηρύττει διὰ τῶν αὐτοσχεδίων του στοχασμῶν. τὸ δὲ νὰ μὴ διορθωθῶν ὡς εἶναι κολοβαὶ καὶ διεφθαρμένοι, κατὰ τὴν Γραμματικὴν τῆς Πλατωνικῆς γλώσσης, ἀσέμφορον, παράλογον δὲ νὰ φοβηθῶμεν τὴν διόρθωσιν μήπως φθείρῃ τὴν ὡραιότητα τῆς γλώσσης μας... Οἱ ἰδιωτισμοί, λέει, εἰς τὴν γλῶσσαν εἶναι ὁ φυσιογνωμία εἰς τὸ πρόσωπον, ἀπ' αὐτοὺς ὁ φιλόσοφος εἰκάζει τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους, ὁποῦ τοὺς μεταχειρίζεται καὶ σπανίως ἀπατᾶται... "Οἱ φωνάζομεν διὰ Γραμματικὴν καὶ διὰ λεξικὸν καὶ ὅλοι ἂν προσεκτικῶς συλλογισθῶμεν εὐκόλως καταλαβάνομεν ὅτι καὶ ἡ μία καὶ τὸ ἄλλο ἐπακολουθοῦν καὶ δὲν προπορεύονται εἰς τὴν ἐντέλειαν τῆς γλώσσης· δὲν μᾶς ἀδικοῦν λοιπόν, καταλήγει. αἱ ἀτελειότητες ἐκείνων ὁποῦ τὴν σήμερον ἔχομεν οὔτε οἱ συγγραφεῖς εἶναι ὑπόχρεοι νὰ ὑποτάσσονται δουλικῶς· ἡ σημερινὴ Γραμματικὴ τῆς γλώσσης μας συνίσταται μᾶλλον εἰς τὸ φιλοσοφικὸν τῆς διδασκαλικῆς ἢς σπονδάζωμεν τὰς ἐπιστήμας καὶ ἡ Γραμματικὴ ἐκατορθώθη τί ἄλλο εἶναι ἢ γραμματικὴ εἰμὴ ἢ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου; Ποτὲ, ποτὲ δὲν ξεχωρίζεται τὸ ὀρθῶς νοεῖν ἀπὸ τὸ ὀρθῶς λέγειν· ἄμποτε λοιπόν ταχέως καὶ με τὴν γλῶσσαν καὶ καλοὺς λόγους νὰ λαλήσωμεν, γένοιτο! γένοιτο!» (πρὸβλ. Λόγ. Ἐρμ. 1812, σελ. 14—22 καὶ Ἡπ. Ἐστ. 1972 σελ. 547—9). Σχετικὴ ἐπίσης ἀπάντηση πρὸς τὸν Κωνσταντινοπολίτη λόγιό δημοσίεψε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος, τονίζοντας μετὰ τοῦ Κοραῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφρονούμεθα γράφοντες χωρὶς ἀντικειμενικῆς ἑλληνιστί, διότι τοιοῦτοτρόπως δὲν θέλομεν εὐκολύνει ποτὲ τὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ φθάσωμεν εἰς κἂν μίαν τελειότητα». Ἀξία τέλος προσοχῆς, γράφει ὁ Βέης, πραγματευόμενος περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῆς Σμύρνης (Μικρ. Χρον. Α' σελ. 193—237), εἶναι καὶ ἡ βραχεῖα ἀπάντησις τοῦ Βασιλείου εἰς ὅσα ἔγραψε περὶ ἑσσημονικῆς πολεμικῆς καὶ περὶ τῆς λεγομένης κοινῆς τῶν Ἑλλήνων διαλέκτου ὁ Ἀθανάσιος Μεξηβείρης μέλος τῆς Γραικοδακικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς ἐν Κων) πόλει Μουσικῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας εὐεργέτης ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξ. Βασιλείου».

Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ προσθέσω ἱχνηλατῶντας βῆμα πρὸς βῆμα, τὶς πνευματικὰς εἰς δραστηριότητες τοῦ Β. τῆς περιόδου αὐτῆς, πῶς στὴν πρὸ πάνω μνημονευθεῖσα ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Βέης, καταχωρεῖ (σελ. 210—214) καὶ ἐπιστολὴ «τινὸς Γραικοῦ περὶ τοῦ εἰς Σμύρνην Γυμνασίου πρὸς τὸν Α.Α. εἰς Βιέννην ἐκ Σμύρνης τὴν 2 Μαρτίου 1811» ποὺ δημοσιεύθηκε ὑπομνηματισμένη στὸ Βιεννέζικο Περιοδικὸ FUNDGRUBEN DES ORIENTS τόμ. Β' 1811—1812 σελ. 101—104 καὶ ἀναδημοσιεύθηκε ἀφαιλαγμένη καὶ χωρὶς ὑπομνήματα καὶ ἀπὸ τὸν Ἀνθιμο Γαζῆ στὸ Α. Ἐρμῆ τοῦ 1812, σελ. 30—34. «Ἡ κυριωτάτη διαφορὰ μετὰ τῶν δύο ἐκδόσεων τῆς ἐπιστολῆς, παρατηρεῖ ὁ Βέης, συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι αὕτη ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει ὑπογράφεται ἀπλῶς δι' ἑνὸς Β. ἐνῶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει φέρει τὴν ὑπογραφήν «ὁ φίλος σου Πολύκαρπος». Ἐξ ὧν γράφει ὁ Κούμας εἰς καταχωρουμένην ἐν συνεχείᾳ ἐπιστηρικὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ Α. Ἐρμού (Ἐκ Σμύρνης τὴν τὰ Νοεμβρίου αἰωιά) ἡ ἀρχὴ τῆς εἰς τὸ Γερμανικὸν περιοδικὸν πρωτοδημοσιευθεῖσης

ἐπιστολῆς εἶναι ἐπαρμένη ἀπὸ προοίμιον ἐπιστολῆς τοῦ ἱατροῦ Στεφ. Οἰκονόμου πρὸς τινὰ τῶν ἐν Βιέννῃ φίλων του...» ὁ δὲ Α.Δ. πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ἱατρὸς κατελθὼν εἰς Σμύρνην ὡς καθηγητῆς τοῦ αὐτόθι φιλολογικοῦ Γυμνασίου εἶναι, ὡς εἰκάζω, ὁ Ἀναστάσιος Λουδοῦμης, φιλογενέστατος ἐγκατεστημένος ἐν Βιέννῃ κατὰ τὰ πρῶτα δέκατα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, γνωστός ὡς συνδρομητὴς καὶ πωλητὴς διαφόρων ἑλληνικῶν βιβλίων κλπ. Ὡς εἰκάζω, ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς καθ' ἣν μορφήν αὕτη τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη, ὁ ὑπογραφόμενος δι' ἐνὸς Β. εἶναι ὁ Ἀλέξ. Βασιλείου, πολὺ γνωστός εἰς τοὺς ἀναγνώστες τοῦ Βιενναίου Λογίου Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ του. Διὰ τοῦτο ὅτε καὶ ἐπὶ μέρους ἀνεδημοσιεύθη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολὴ ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ παρέστη ἀνάγκη ὡς ἀποστολεὺς αὐτῆς νὰ δηλωθῇ «ὁ φίλος Πολύκαρπος» καὶ οὐχὶ δι' ἐνὸς Β. Τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπετέλει ἰσχυρὸν συμπερασματικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πραγματικοῦ ἀποστολέως τῆς ἐπιστολῆς». Στὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ ὁ ἐπιστολογράφος ἀναφέρεται κυρίως στὴν ἐν γένει λειτουργίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ Κ. Κούμα ἀξίως διευθυνομένου Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης, τὰ διδασκόμενα σ' αὐτὸ ἀπὸ τὸ Σχολάρχη καὶ τοὺς ἄλλους καθηγητὰς (Κων. Οἰκονόμου τῶν ἐξ Οἰκονόμων) μαθήματα καὶ μάλιστα τῆς Φυσικῆς, τὰ ὁποῖα «παρεκτὸς τῶν μαθητῶν ἡδυνόμενοι καὶ ἄλλοι τῆς Σμύρνης κάτοικοι, ὁσάκις γίνεται ἀξιόλογόν τι πείραμα συντρέχουσι τόσους, ὅσους δὲ χωρεῖ ἡ μεγάλη τοῦ Γυμνασίου στοὰ» τίς ἱκανοποιητικῆς ἐπιδόσεις τῶν μαθητῶν κατὰ τίς «πρὸ ὀλίγου γενομένης δημοσίας ἐξετάσεις αὐτῶν», στίς ὁποῖες παρέστη «καὶ ὁ τῆς Αὐστριακῆς αὐλῆς ἥπατος κ. Ραάβ, ἀνὴρ σοφὸς καὶ περὶ τὴν μαθηματικὴν μάλιστα δόκιμος, ὅστις προβαλὼν τινὰς μαθηματικὰς καὶ μηχανικὰς ἀπορίας, ἔλαβεν ἐντελῶς ἱκανοποιητικὰς ἀποκρίσεις καὶ λύσεις καὶ ἐθαύμασε τὴν εὐμάθειαν τῶν Γραικῶν νεανίσκων». Δὲν παραλείπει τέλος ν' ἀναφέρῃ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν μαθητῶν συνταξάντων καὶ ἐκφωνησάντων λόγους σὲ ὕψος κοραϊκὸ «ὥστε πολὺς ὁ ἔπαινος τῆς παιδείας ἐκ τούτων κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν...». Στίς παραπάνω εὐστοχεῖς παρατηρήσεις καὶ εἰκασίεις γιὰ τὴν πατρότητα τῆς ἐπιστολῆς θὰ προσθέσω πὺς καὶ τὸ κοραϊκὸν τῆς ὕψους καὶ τὰ διεξοδικὰ κατὰ τὴν συνήθειάν του, πὺς τὴν συνοδεύουν ὑποβοηθήματα (σελ. 214—217), καθὼς καὶ ὁ ἀνυπόκριτος πρὸς τὸν κοραϊζόντα Κούμα καὶ τοὺς μαθητὰς του ἔπαινος, ἀποτελοῦν σαφεῖς ἀκρότη ἐνδείξεις ὅτι ὁ συντάκτης τῆς εἶναι ὁ Βασιλείου. Χαρακτηριστικὴ τέλος εἶναι ὡς πρὸς τὰ διδασκόμενα τοὺς μαθητὰς τῆς Σχολῆς μαθήματα καὶ τὰ χρησιμοποιούμενα βοηθητικὰ βιβλία, ἡ ἀκόλουθη περιγραφή: «Πρὸς δὲ τοὺς μικροὺς μαθητὰς, ἀναφέρει ἡ ἐπιστολὴ, διδάσκονται ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος παρεκτὸς τῆς Ἑρῶς Κατηχήσεως καὶ πρακτικὴ τις δεξιὴ τῶν Γεωγραφικῶν πινάκων μάλιστα τῆς Ἑλλάδος, συνοδευομένη μὲ τὴν ἐπιτομὴν τῆς Ἱστορίας αὐτῆς, μεταφρασθεῖσαν καὶ ἐκδοθεῖσαν εἰς εἶδος χαρτοπαιγνίου ὑπὸ Ἀλεξ. Βασιλείου εἰς τὴν Αὐστριακὴν Βιέννην κατὰ τὸ ἔτος 1808»³.

IV

Ἄλλ' ἄς γυρίσουμε στὴν ἐπιστολιμαία μεταξὺ Βασιλείου καὶ Κοραῆ ἀνταπόκριση, τὴν ἀναφερόμενη στίς σχέσεις καὶ τὰ ποιήματα πὺς τοὺς ἀπασχολοῦν τὴν ἰδίαν ἐποχὴ προβλήματα. Ἀρχὴ τοῦ Μάη 1811 στέλλει ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τοῦ Κ. ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Μόσχον (Μοσχοκέφαλον) τοῦ Παρισιοῦ, μαθητὴ τοῦ Κούμα, σὲ ξεχωριστὸ δὲ πρὸς αὐτὸν γράμμα τὸν τοῦ ζητᾷ δημοσιευθεῖσας κριτικὰς διαφορὰς περὶ τοῦ ἰδίου (τοῦ Κορ.) καὶ τοῦ Κούμα. Τὸν πληροφορεῖ ἀκόμα ὅτι ἡ ἀνάγνωση τῶν προλεγόμενων τοῦ Β' τόμου τοῦ Πλουτάρχου «τὸν ἐκίνησεν εἰς δάκρυα» καὶ τὸν συμβουλεύει νὰ λαλῇ «μετριώτερον περὶ τῶν ἀντιφολοοφῶν». Καθὼς εἶδαμε ὁ Κ. στίς διαμάχας του τίς γλωσσικὰς μὲ τοὺς ἀντιφρονοῦντες, στίς ὁ

ποιές παρέσυρε και τον Β., υπήρξεν ὀξύτατος. Τοῦτο δὲ φαίνεται πῶς προκαλοῦσε μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν ὁμογενῶν τῆς Βιέννης ἀντιδράσεις, σχόλια δυσμενῆ ἴσως καὶ διαμαρτυρίες πρὸς τὸν ἐρχόμενον μ' αὐτοὺς σ' ἐπαφὴ Ἀλέξανδρο. Σὲ μακρὰ ἀπαντητικὴ δική του τῆς παραπάνω ἐπιστολῆς τοῦ Β. ὁ Κορ., δικαιολογούμενος πρῶτα γιὰ τὶς κατὰ τῶν ἀντιπάλων του ἀκρότητες, ὅτι δηλ. αὐτὲς γράφονται ὅταν ἡ κεφαλὴ του εἶναι πυρωμένη «καὶ καταλαμβάνεις, τοῦ λέει, καλὰ ὅτι εἰς τοιαύτην κατάστασιν ψυχῆς φεύγουσι πολλάκις ἀπὸ τὸν κάλαμον καὶ μὴ θέλοντος τοῦ κινουντος αὐτόν, κάποιαι τραχύτητες «...δὲν ἤθελεν εἶσθαι δὲ ἀσύμφορον νομίζω εἰς θεραπείαν τῶν τοιούτων παρεκτροπῶν τοῦ καλάμου νὰ προκαταλαμβάνης τοὺς ἀπανταχοῦ φίλους σου μεταχειριζόμενος καὶ τινὰς συγχωρημένας μηχανάς», ὑπενθυμίζοντάς τους δηλ., τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοία τοῦ Ναπολέοντος, πανίσχυρου τότε, πρᾶγμα πού, καθὼς πιστεύει ὁ Κ., εἶναι ἱκανὸ νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ φόβο «εἰς τοὺς βουλομένους καὶ δυναμένους νὰ μὲ ἐνοχλήσωσι» (Ε 490). Σὲ συνέχεια ὁ Κ. ἐκφράζει τὴ χαρὰ του γιὰ τὶς φροντίδες τοῦ Β. «περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Γραμματικῆς» (τοῦ Βουτμάνου δηλ.) δίδοντές του ὁδηγίες σχετικὰς γιὰ τὴν καλύτερη ἀπόδοση τοῦ ἔργου,⁴ παρόμοιες δὲ ὁδηγίες τὸν παρακαλεῖ νὰ διαβιβάσῃ «καὶ θέλεις κάμει, τοῦ λέει, ψυχικὸν» καὶ στὸ Γαζῆ τὸν Ἀνθίμο, πού συντάσσει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Βιέννη τὸ ἑλληνικὸ λεξικόν του. Πιὸ κάτω ἐπιχειρεῖ ἐξονυχιστικὴ κριτικὴ τῆς πρὸς τὸ Δούκα, «ὀρθὸν θηρίον» τοῦ λέει, ἐπιστολῆς τοῦ Β. διορθώνοντας σολοικισμοὺς πολλοὺς καὶ βαρβαρισμούς της. Ἀνάμεσα στίς φράσεις πού τοῦ διορθώνει, εἶναι καὶ τούτη, πού τὴν παραθέτει ὁλόκληρη: «Εἶναι χρεῖα νὰ ὑπάγῃς εἰς καμμίαν στενὴν (γράφει στὸν Δούκα ὁ Β.)...ἢ προνοούμενος τέκνα καὶ γυναῖκα, νὰ προστρέξω εἰς τὴν πολιτείαν μὲ τὸ φυλλάδιον ἀνὰ χεῖρας πρὸς φύλαξιν τῆς ζωῆς μου» ἀπὸ τὴν ὁποίαν συμπεραίνω, πῶς ἡ ἀντιρρητικὴ κατὰ τοῦ Β. ἐπιστολὴ τοῦ Δούκα, περιεῖχε ἀπειλὰς ἴσως κατὰ τῆς ζωῆς του, γιὰ τὶς ὁποῖες, καθὼς προανέφερα, ὁ Ἀλέξανδρος ἐσκέπτονταν νὰ καταφύγῃ στίς Ἀρχές.

Στὴ συνέχεια ὁ Κ. ἐλέγχει τὸν Β. ὅτι τοῦλάχιστον σ' ἓνα σημεῖο τοῦ φυλλαδίου συκοφαντεῖ τὸν ἀντίπαλό του, πού δὲν διέπραξε, ὅσα τοῦ καταμαρτυρεῖ (ἀναφέρεται σὲ περιεχόμενον στὴν ἐκδοση τοῦ Θουκυδίδη ἀπὸ τὸ Δούκα πίνακα) καὶ τελειώνει παρηγορῶντας τον, ὅτι οἱ παραπάνω κριτικὲς του παρατηρήσεις δὲν πρέπει νὰ τὸν λυπήσουν τόσο, «ὅσον τὰ τοιαῦτα σφάλματα (καὶ περισσότερα ἂν ἦσαν), εἶναι (πάλιν τὸ λέγω) ἄφροντα εἰς τὴν παρούσαν τῆς γλώσσης νηπιότητα. Μ' ὅλα ταῦτα καλῆτερα γράφεις, ὅχι πρὸς τὸν Δούκαν (τοιαύτη σύγκρισις εἶναι ὕβρις) ἀλλὰ παρὰ πολλοὺς νομίζοντες καὶ νομιζομένους νὰ γράφωσι καλῶς. Χαλεπὰ τὰ καλὰ καὶ πολὺ χαλεπώτερα εἰς τοὺς πρῶτην φορὰν ἐπιχειροῦντας νὰ τ' ἀποκτήσωσι».

Σὲ ἄλλη ταυτόχρονη μακρὰ ἐπίσης ἐπιστολὴ του ὁ Κ. πληροφορεῖ τὸν Ἀλέξανδρο, ὅτι ἡ δημοσιευθεῖσα πρὸς τὸν ἐκδότην (Α. Γαζῆν) τοῦ Λογ. Ἑρμοῦ ἐπιστολή του, πού διάβασε (ἐννοεῖ αὐτὴν τῆς 1 Μαΐου, πού ἀναφέραμε), εἶναι καλὴ, παρατηρεῖ ὅμως πῶς «ὥς κλίνεις φυσικὰ εἰς τὸν τόνον, οὕτω σπούδαζε νὰ κάμῃς τὴν σύνθεσίν σου γλυκυτέραν εἰς τὴν ἀκοήν» καὶ συνεχίζει: «Φεῦγε, ὅσον δύνασαι, τὰς πολλὰς καὶ συνεχεῖς συγκρούσεις τῶν συμφώνων· καὶ ὁσάκις ἀναγκάζεσαι νὰ μεταχειρίζεσαι λέξεις πολυσυμφώνους, μοίραζέ τας εἰς τὴν περίοδον καὶ τόπιζέ τας ὅσον δυνατόν μακρὰν μίαν τῆς ἄλλης» (Ε. 491). Τὸ δημοσίευμα αὐτὸ τοῦ Β., τὸ γνωστό, ἔφερεν κάτωθι του σημειώσεις τοῦ ἐκδότη ἀντιρρητικὰς καὶ ἀπολογητικὰς τοῦ περιεχομένου εἰς τὸ κείμενο ἐλέγχου, γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ Κ. ζητᾷ περισσότερες ἐξηγήσεις (ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ Γαζῆς ἐκδίδοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Α. Ἑρμῆ του δὲν ἀνῆκε στοὺς Κοραϊκοὺς), παρατηρεῖ δέ, ὅτι δὲν πρέπει ὁ Β. νὰ ὀνομάζει τὸ Δούκα «Ντούκαν», ἀλλοιώνοντας τὸ ὄνομά του καὶ συμβουλεύει μὲ τὴ σειρά του «ὅτι τὸ

κάλλιστον ἤθελεν εἶσθαι νὰ τὸν πέμψῃς εἰς τοὺς κόρακας καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του Γιανιτζάρους». Στὴν ἴδια αὐτὴ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται σὲ σταλμένο πρὸς αὐτὸν σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ γράμματά του ἐπίγραμμα σχετικὸ μὲ τὸν Μπαλάνο (τὸν Κοσμᾶ Ἰσως τὸ Δάσκαλό του ποὺ πέθανε αὐτὸν τὸν χρόνον στὰ Γιάννινα προβλ. Ν. Κουβ. 1951 σελ. 17), τὸ ὁποῖο ὁ Κ. χαρακτηρίζει κομψότατο.

Μὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἄλλου τοῦ Αὐγούστου 1811 ὁ Ἀλέξανδρος πληροφορεῖ τὸν Κοραῆ, πὼς οἱ Ζωσιμάδες μὲ τοὺς ὁποίους συχνὰ ἀλληλογραφοῦσε, τοῦ ἀνάθεσαν τὴ διάδοσιν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης - φροντίδα, ποὺ ὥς τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, εἶχε ὁ Σταῦρος Τσιαπαλάμος. Ὁ Κ. τὸν ἐπαινεῖ γι' αὐτό, γράφοντάς του: «Κάνεις καλὰ δεχόμενος τὸ ὁποῖον σὲ φορτίζουν βάρους οἱ Ζωσιμάδες. Ἀλλὰ τὸ βάρος μόνον ὄχι δὲ καὶ νὰ ἐξοδεύσῃς ἐκ τῶν σῶν. Πρέπει νὰ τοὺς περνᾷς εἰς τὸν λογαριασμόν ὅλα σου καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα ἔξοδα» (Ε. 495).

Τὸν ἐπόμενο μῆνα ἀρρωσταίνει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ ὑπερκόπωση. Ὁ Κ. λαβαίνοντας εἶδησιν αὐτῆς τῆς ἀρρώστειας τοῦ κάθεται καὶ τοῦ γράφει (1.10.1811): «Ἡ ἀρρωστεία σου μ' ἐλύπησε πολὺ, δὲν μ' ἐξέπληξεν ὅμως τὴν ἐπρόβλεπα καὶ τὴν ἐπρόσμενα ὡς ἐπακολούθημα τῶν πολλῶν κόπων. Πρόσεχε διὰ τοὺς οἰκτιρομένους τοῦ Θεοῦ, μὴ βλάβῃς μεγάλως τὸν ἑαυτὸν σου. Πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εὕρῃς μηχανὴν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ τρόπον νὰ συμμετρήσῃς τοὺς ἀγῶνας μὲ τὰς δυνάμεις σου καὶ νὰ τοὺς μεθοδεύσῃς εἰς τρόπον ὥστε νὰ διαδέχεται εἰς τὸν ἄλλον περιοδικῶς καὶ κατὰ τάξιν καὶ κατὰ διαστήματα τοιαῦτα, ὅποια νὰ σὲ δίδωσι καὶ τὴν εἰς τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν σαρκίον ἀναγκαίαν ἄνεσιν» (Ε. 498). Ἀντὶ ὅμως κατὰ τὶς φρόνιμες συμβουλές τοῦ Κ. νὰ συμμετρήσῃ τοὺς ἀγῶνες μὲ τὶς δυνάμεις του, ὅλο καὶ τοὺς ἀπλώνει πέρα ἀπὸ τὴν ἀντοχὴν του. Γιατὶ λίγες μέρες ἀργότερα ζητάει ἀπὸ τὸν Κ. νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃ βιβλιοπώλες τῆς Ἑλλ. Βιβλιοθήκης, νὰ γνωρίζουν αὐτὸν στὸ ἐξῆς κύριο, ἀναλαμβάνοντας ἔτσι ὅλη τὴν εὐθύνη τῆς πωλήσεως τῶν ἐκδόσεων τῆς. Στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα ὁ Β. μιλάει στὸν Κ. καὶ περὶ «ὀχλοκρατίας» τῆς γλώσσας, καθὼς τὴ λέει, παίρνοντας ἴσως ἀφορμὴ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἀσυνδοσία τῶν λόγων τῆς ἐποχῆς, πράγμα ποὺ δίνει τὴν εὐκαιρίαν στὸ μεγάλο φίλο του νὰ διατυπώσῃ μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ σοφές γιὰ τὴ διαμόρφωσιν τῆς γλώσσας γνώμες του, σὰν τούτῃ: «Οἱ ἔνδοξοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς γίνονται νομοθέται τῆς γλώσσας, ὄχι διότι ἐστάθησαν φρόνιμοι, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν των, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν αὐτοὶ εὕρηται τῆς ὥρας τῆς γλώσσας, ἀλλὰ τὴν ἔλαβον ἀπὸ τοὺς γονεῖς των, ἀλλὰ διότι πλουτισμένοι ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ ἐξαίρετον ψυχῆς διάθεσιν, ἔδωκαν εἰς ταύτην τὴν ὕλην μορφὴν ὡραίαν καὶ θελκτικὴν» (Ε. 500). Στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα τοῦ ὁ Κ. κάνει μνεῖα γιὰ ἐκδοσὴ ἀπὸ τὸ Β. πονήματος τοῦ Γαζῆ Ἰσως μὲ τίτλο «Διατριβὴ» ποὺ περιεῖχε καὶ λιθοβολήματα ἐναντίον τίνος δὲ λέγει καὶ γιὰ τὰ ὅποια ὁ Κ. τὸν καθιστᾷ σὰν ἐκδότῃ προσεκτικόν. Πάλι ὅμως ἐπανέρχεται στὴν σ' αὐτὸν ἀνάθεσιν τῶν εὐθυνῶν τῆς Ἑλλ. Βιβλιοθήκης ἀπὸ τοὺς Ζωσιμάδες καὶ στὴν ἀνάγκην ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος περιορισμοῦ τῶν πολλῶν ἀσχολιῶν του. «Ὡς τόσον, τοῦ γράφει, καλὸν εἶναι ὅτι σ' ἔδωκαν τὴν τοιαύτην ἐπιστάσιν. Σὺ ὅμως φίλε, ὡς καὶ ἄλλοτε τὸ εἶπα, πρέπει νὰ φροντίσῃς νὰ συμμετρήσῃς τὰς δυνάμεις μὲ τὰς ἐργασίας σου, καὶ νὰ κινήσῃς πάντα λίθον νὰ εὕρῃς βοήθον ἄξιον νὰ σοῦ κουφίξῃ τὸ βάρος. Πρέπει πρὸς τούτοις νὰ μὴν ὑπουργῇς τοὺς πλουσιωτέρους σου δωρεὰν ἀλλὰ νὰ ἀπολαμβάνῃς τὴν χρεωστούμενην ἀμοιβὴν εἰς τοὺς κόπους σου» (Ε. 502). Αὐτὸν τὸ μῆνα (Ὁκτ. 1811) ἡ γυναῖκα του γεννᾷ καὶ τέταρτο παιδί ἀρσενικόν, πεθαμένο ὅμως, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Κ. τὸν συλλυπείται γιὰ τὸ παιδί, τὸν συγχαίρει ὅμως γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς μητρὸς καὶ γυναικὸς του» (Ε. 502). Λίγο ἀργότερα παίρνοντας ἀφορμὴ ὁ Κ. ἀπὸ ὑλακτῆματα, καθὼς τὰ λέει, κάποιων Βυζαντινῶν νομοθετῶν τῆς γλώσσας, συνιστᾷ γιὰ πολλοστὴ φορὰ στὸν Ἀλέξανδρο νὰ βαδίζῃ ἐφ' ὅσον τὴ θεωρεῖ σω-

στη «μέσιωπὴν καὶ ἡσυχίαν» τὴν μέσσην ὁδὸν «καὶ ἄφες καὶ τοὺς μακαρονίζοντας καὶ τοὺς χυδαῖζοντας ἀκόμη καὶ τοὺς ὑποκρινομένους ὅτι ἀκολουθοῦν καὶ αὐτοὶ τὴν μέσσην ὁδόν, νὰ πολεμῶσι πρὸς ἀλλήλους, ἕως νὰ τοὺς ὑποτάξῃ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἢ καὶ συγγραφεῖς τις περὶ ἡ ἑμμετρος διάφορος ἀπ' αὐτοὺς ὅλους τοὺς ἀνόστους καὶ ἀνοήτους λέξεων συρράπτας» (Ε 503). Καὶ προσθέτει: «Ἐπαινῶ τὴν ἀπόφασίν σου νὰ μὴ φορτώνεσαι εἰς τὸ ἐξῆς ἐκδόσεις βιβλίων. Ἀρκεταὶ εἶναι φίλε εἰς σὲ αἱ ἐμπορικαὶ φροντίδες. Περὶ δὲ φιλολογίας περιορίσου εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐκ τῶν ὁποίων (πάλιν σὲ λέγω) δὲν ἡμπορεῖς νὰ φαντασθῇς πόσῃν ὠφέλειαν λαμβάνει τις εἰς τὸ νὰ γράφῃ τὴν σημερινὴν ἡμῶν γλῶσσαν»).

V

Τὸν ἴδιο αὐτὸ μῆνα (Ὁκτ. 1811) δημοσιεύεται στὸ Λόγ. Ἑρμῇ (σελ. 321—336) ἐπιστολὴ Ἀνωνύμου πρὸς τὸν κύριον Ἀλέξ. Βασιλείου (δὲν κατ' ὀρθὴν νὰ τὴν ἰδῶ) ἀναφερόμενη προφανῶς στὶς «περὶ διορθώσεως καὶ καλλωπισμοῦ τῆς Ἑλλ. γλώσσης», ἰδέες τοῦ Κοραῖ ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐμάχονταν ὡς γνωστὸν καὶ στὶς πρώτες γραμμὲς μάλιστα ὁ Β. καὶ τὶς ὁποῖες ὁ Ἀνώνυμος αὐτὸς ὁ Κωνσταντινοπολίτης χριπτόμενος ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Ν., προσπαθοῦσε ν' ἀντικρούσῃ διατυπώνοντας σὲ ἥπιο τόνο τὶς ἀντιρρήσεις του. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτοῦ τοῦ Ἀνωνύμου πρὸς Ἀλ. Βασιλείου ἀπάντησε, καθὼς εἶδαμε στὰ ἀμέσως ἐπόμενα τοῦ Λογ. Ἑρμοῦ φύλλα (1812 σελ. 14—22) ἄλλος Ἀνώνυμος ἀπὸ τὴν Ἱταλία ὑπογραφόμενος μὲ ἓνα Ξ, ὁ ὁποῖος ὑπεραμύνονταν τῶν ἀπόψεων τοῦ Β., εὐθὺς δὲ μετὰ τὶς «Παρατηρήσεις εἰς τὴν τοῦ Ἀνωνύμου ἐπιστολὴν πρὸς Ἀλέξ. Βασιλείου» αὐτοῦ τοῦ τελευταίου, τὶς ὁποῖες στὶς γενικὲς τοὺς γραμμὲς μνημονεύσαμε, δημοσιεύεται (σελ. 22—29) ἡ ἀκόλουθη «πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ Λογ. Ἑρμοῦ» ἐπιστολὴ τοῦ Β. μὲ ἡμερομηνία 10.11.1811. Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ καταχωρῶ σὲ συνέχεια αὐτούσια, ὅχι μόνον ὡς σπάνιο ἀλλὰ καὶ ὡς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς γενικώτερης πνευματικῆς συγκροτήσεως τοῦ συντάκτου τῆς κείμενου. «Ἐπεθύμουν, γράφει ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸ Γασῆ, νὰ ἀποκριθῶ εὐθὺς πρὸς τὸν εἰς ἐμὲ διευθύνοντα, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ Ἡμεριον τῆς 1 καὶ 10 τοῦ παρελθόντος μηνὸς κατεχώρησας ἐπιστολήν, ὅχι ὡς ἔχων νὰ προβάλλω τι ἀξιόλογον περὶ τοῦ συζητουμένου, ἀλλὰ νὰ δείξω ὅτι ἂν καὶ ποτε μετεχειρίσθην αὐστηρότητα εἰς τὰς τοιαύτας ἀλληλογραφίας, τοῦτο δὲν προῆλθε ἐκ φυσικῆς μου στριφνότητος ἀλλ' ἐκ τοῦ τρόπου τῶν ἐναντίων. Ὅτε δὲ οἱ ἀντιλέγοντες διαλέγονται μὲ φιλανθρωπικὴν ἱλαρότητα, ὡς ὁ ἤδη ἐπιστέλλων, ἐκθέτοντες τὴν γνώμην χωρὶς πάθη καὶ χωρὶς ἀσχημοσύνας, οὔτε ἄτεγκτος εἶμαι, ὥστε νὰ μὴ ἐνδῶσω εἰς ὅσα ἔχουσι δίκαιον, οὔτε δεσποτικὸς ὥστε νὰ θέλω νὰ συστήσω τὴν ὁποίαν μὲ προσάπτωσι Μονογραφίαν ἂν καὶ τύχω τῆς ἐναντίας ὡν γνώμης, καθὼς μὲ συμβαίνει εἰς πολλὰ μέρη τῆς ρηθείσης ἐπιστολῆς· ἀλλ' ἐξεύρω καὶ ἐγὼ νὰ ἀνθυποβάλλω τὴν γνώμην μου μὲ παρομοίαν ἱλαρότητα. Ὅμως αἱ τοῦ κυρίου μου ἐπαγγέλματος ἀσχολίαι δὲν μὲ συνεχώρησαν νὰ ἐπιταχύνω τὴν ἀπάντησιν ταύτην· καὶ ἤδη δὲν κρίνω εὐλογον νὰ σκιαμαχῶ παρηρησιαζόμενος πρὸς μελετήσαντα ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς πολλὰ περισσότερα παρ' ἐγὼ βιβλία καὶ ὁμῶς γράφοντα ἀνωνύμως. Ἡ ἀνωνυμία αὕτη μὲ φέρνει ἀληθινὰ εἰς θαυμασμόν.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνωνύμου τούτου εἶναι ἀξία διὰ πολλὰ νὰ γένη γνωστὴ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐντεῦξενος τῶν ἀληθινῶν φίλων τῶν Μουσῶν καὶ τῶν χαρίτων καὶ δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν γράφοντα κατ' αὐτὴν νὰ μείνῃ ἀνώνυμος. Εἰς ὅσους ἢ ἀνακάλυψις προξενεῖ καταισχύνῃ οἱ τοιοῦτοι δικαίως ἄς ἐπισκιάζονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπρόκρινε τὴν ἀνωνυμίαν οὐδ'

ἐγὼ πολυπραγμονῶ. Παρακαλῶ δὲ τὴν φύλιν σου κορυφὴν νὰ καταχωρίσῃς τὰ ἐξῆς εἰς τι τῶν Ἑτρίων διὰ τὸ κοινὸν τοῦ Γένους. Τὸ κοινὸν τοῦτο θέλει παραβλέπει διὰ τὴν ἀδυναμίαν μου ἂν καὶ τώρα δὲν ἐκτείνομαι εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπιστολῆς. Ἄλλοι ἰσχυρότεροί μου καὶ πλέον ἐμοῦ εὐκαιροῦντες καὶ ἔδειξαν καὶ θέλουσι δείξει ἐν καιρῷ ἀποχρώντως πρὸς τὸν ἐπιστέλλοντα καὶ πρὸς ὅλον τὸ γένος ὅ,τι ὁ ἀνώνυμος εὔχεται νὰ ἀποδειχθῇ ὥστε νὰ διορθωθῇ ἂν εἶναι ἐσφαλμένος. Τὸ κατ' ἐμὲ ἀρκοῦμαι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ψαύσω ἐπιπολαίως ὀλίγα τινὰ τῆς ρηθείσης ἐπιστολῆς.

Καὶ πρῶτον παραιτοῦμαι τοῖς ὁμογενεῖς νὰ μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς φαίνεται νομίζων ὁ Ἀνώνυμος ὅτι διισχυρίζομενος περὶ τῆς καλλιέργειας τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, ἡμουν ποτὲ ἢ εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι πρέπει νὰ παραμελῶμεν τὴν προγονικὴν ἐξ ἐναντίας δογματίζω τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι πρέπει ταύτην ὡς μητέρα νὰ βάλωμεν βάσιν ἐκείνης καὶ ὅτι χωρὶς τούτου σκονδάττομεν· μόνον δὲ λέγω μετὰ τοῦ Κοραῆ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφρονῶμεν τὴν κοινὴν καὶ νὰ ἐπιδεικνύμεθα γράφοντες χωρὶς ἀνάγκης ἑλληνιστί, διότι τοιοιτοτρόπως δὲν θέλομεν ἐγκολύνει ποτὲ τοὺς τρόπους εἰς τὸ νὰ φθάσωμεν εἰς πᾶν μίαν τελειότητα.

Δεύτερον μὲ φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσω ὅτι ἀδικοῖ ὁ ἀνώνυμος τοὺς συμβουλεύοντας τὴν διόρθωσιν τῆς γλώσσης κατὰ μίμησιν τῆς προγονικῆς λέγων ὅτι ἡ τοιαύτη διόρθωσις εἶναι ὡς τὸ ἀντιφάρμακον πρὸς τὸ φάρμακον, ταῦτον εἰπεῖν ἐξολοθρευτικὴ τῆς γλώσσης αὐτῆς. Ἐπιχειρῶν νὰ δείξῃ τοῦτο ὀδυρόμενος τὴν κατάργησιν τῶν βαρβαρικῶν λέξεων ὅσας ἢ δυστυχία τοῦ γένους εἰσέφερεν εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ ταυτίζων τὸν βιασμὸν τοῦτον μὲ τὸν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δανεισμὸν ξένων λέξεων. Ἀλλ' ὦ καὶ ἐκ γὰρ ἀθὲ ἀνώνυμε, ὅτε ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐδανείζετο καὶ πράγματα καὶ ὀνόματα ἐκ τῶν ἄλλογενῶν ἤτο γυνὴ καὶ δυστυχὴς καὶ εὐλόγως ἐδανείζετο ἀπὸ ἄλλων βέβαια πλέον πλουτισμένους καὶ εὐτυχεῖς. Δὲν εἶναι ὅμως κατασχίνῃ εἰς τοῖς πλουσίων γονέων παῖδας νὰ μὴ οἰκειοποιῶνται τὰ προγονικὰ καὶ ἄλλα νὰ κυλῶνται εἰς τὸν βόρβορον ἢ νὰ μεταχειρίζονται τὰ τῶν χειροτέρων ξένων; Δὲν ἔχω τίποτε νὰ ἀντιτείνω κατὰ τῶν μεταφορικῶς ἐλαμβάνομένων ἢ ἀμφιβαλλομένων Σκουριασμένους (ἢ Σκωριασμένους) Σανδούκιον (ἢ Σανδύκιον) καὶ ἄλλων τοιούτων ἄλλα νὰ ὀδυρόμεθα καὶ διὰ τὸ Σκῶλα (ἢ Σκᾶλλα) τοῦ ὁποίου ἡ πηγὴ εἶναι πασίδηλος τοῦτο δὲν μὲ φαίνεται εὐλογον.

Ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος καὶ ἄλλοι μᾶς κακίζουσι διότι προτιμῶμεν τὰς λέξεις καὶ τοὺς τρόπους τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου παρὰ τοὺς συνήθεις ὅπου κατὰ τὸ δυνατόν δὲν φαίνονται παντάπασιν μακαρονικά ἢ ὅπου γίνονται ἀναγκαῖα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ προφανοῦς βαρβαρισμοῦ. Ἀλλ' ἔχουσι ἄραγε δίκαιον; Ἡ προτίμησις εὐλόγως ἀνήκει εἰς τοὺς ἐξοχωτέρους καὶ μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν ἐξέχουσιν οἱ Ἀττικοὶ κατὰ τὰ προτερήματα τῆς γλώσσης. Ὅταν γεννηθῶσι καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν τοιοῦτοι ἔνδοξοι λογογράφοι καὶ ποιηταὶ ἱκανοὶ νὰ ἐξευγενίσωσι διὰ τῆς λαμπρᾶς καὶ καταλήγουν γοήσεως καὶ τὰ τρισάθλια ὁ Στόμας καὶ φιλάνω κ.λ. Τότε οἶδεῖς λόγος, ὅτε δὲν θέλουσι θεωρηθῇ πλέον ὡς ἀσχημίαι ἀλλ' ὡς τύποι καὶ ὑπογραμμοί. Ἐν ὅσῳ δὲ εἴμεθα κακόμοιροι καὶ ἐστερημένοι τοιούτων ποιητῶν καὶ λογογράφων τῶν μόνων ἀξίων τὸ νὰ θεωρῶνται ὡς νομοθέται τῆς γλώσσης, πρέπει νὰ λαλῶμεν περὶ κανονισμοῦ γλώσσης μὲ συστολὴν καὶ νὰ μὴ κακίζομεν τοὺς προστρέχοντας εἰς τοὺς ἐνδοξοτέρους τῶν ὁμογενῶν.

Ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος συγχωρεῖ τὴν μίμησιν τῶν παλαιῶν ἑλληνισμῶν, ὅπου ἡ κοινὴ γλῶσσα δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκφρασθῇ. Ἀλλὰ ποία γλῶσσα ἔ-

θνους κοινωνικῶς ζῶντος εἶναι παντάπασιν ἀνίκανος νὰ ἐκφράσῃ τὰς ἐννοίας του; Καὶ στρεβλὰ ὅλα οἱ ἄνθρωποι ἐξηγοῦνται. Διατί λοιπὸν τὴν μὲν τῶν γλωσσῶν θαιμιάζουσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν δὲ καταφρονοῦσι; Μὲ φαίνεται διότι αἱ μὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ μορφωθῶσιν οἰκοθεν καὶ στολισθῶσι προσφυῶς, αἱ δὲ εἶναι ἀνεπίδεκτοι τοιαύτης καλλονῆς καὶ χρειάζονται ξένην βοήθειαν. Εὐτυχῆς ὁποία ἐκ τούτων τῶν δευτέρων ἐξ οἰκείων προσφυῶς ἀναπληροῖ τὴν χρείαν. Δυστυχεστάτη ὁποία ὡς ὁ κολοῖος τοῦ μύθου φορτικώτερον προσάπτει οἰκειοποιουμένη ξένα καὶ πρὸς ἄλληλα ἀσυμβίβαστα πτερά.

Φέρει περαιτέρω τὴν γνώμην τοῦ ἐμπειρικοῦ Σέξτου ματαιοπονίας καὶ μα-
νίας ἀντικρυς ἀποκαλοῦντος τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν καινοτομίαν. Ἄλλ' ἀπατάται ὁ ἀνώνυμος. Ὁ Σέξτος δὲν ἀποφαίνεται τὰ τοιαῦτα βέβαια ἀπλῶς περὶ καινοτο-
μίας νουνεχοῦς καὶ ἐμμελοῦς, ἀλλὰ περὶ τῆς φορτικῆς καὶ ἀκαταλλήλου ἰδιοτρο-
πίας· ὥσως ἤθελε καταδικάσει καὶ τοὺς Θουκυδίδεις καὶ τοὺς Δημοσθένεις ὡς μὴ
μεταχειρισθέντες βέβαια τοὺς ἰδιωματισμοὺς τῶν ἡροπωλῶν καὶ λαχανοπωλῶν τῆς
Ἀττικῆς. Ἡ αἷς μᾶς ἐξηγήσῃ ὁ ἀνώνυμος διατί οἱ τοιοῦτοι θαυμάζονται περὶ τῆς
γλώσσης των; ἢ διατί ὁ μὲν Δημοσθένης ἐνθουσίαζεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος διὰ τὴν εὐ-
γλωττίαν του, τὸν Ἀλικαρνασσέα Διονύσιον, καθὼς ἐνθουσίαζεν καὶ τοὺς Ἀθη-
ναίους καὶ καθὼς ἐνθουσίαζει καὶ ἡμᾶς; ὁ δὲ Μάννης Ἠγησίας τὸν ἀηδίαζε, κα-
θὼς ἀηδίαζουσι καὶ ἡμᾶς τὴν σήμερον σχεδὸν ὅλοι οἱ κακόμοιροι φκιάσται τῆς
γλώσσης; Ὅλοι μετεχειρίσθησαν καὶ μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τοῦ αἰῶνος
των· δὲν εὗρον ὅμως εἰς αὐτὴν τὰ αὐτὰ προτερότητα ἢ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὰ με-
ταχειρισθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιδεξιότητα. Ἄς κρίνουνσι σχεδὸν μετὰ ταῦτα οἱ
σπουδαῖοι τοῦ γένους ἂν δικαίως ὁ ἀνώνυμος ἐλεεινολογεῖται διὰ τὴν ἀποφυγὴν
τοῦ *ε ν α ς, μ ί α, ε ν*, ὅπου ἡ ἐννοία δὲν ἀπαιτεῖ προσδιορισμὸν ἀριθμοῦ τοῦ
τ ό σ ο ν, ό σ ο ν, ὅπου ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ ποσότητος καὶ ἀναλογίας, ἂν δι-
καίως ἐλέγχει ὡς ἄχρηστον τὴν διάκρισιν τῶν δεικτικῶν ἀπὸ τῶν ἀναφορικῶν ἀν-
τωνυμιῶν· ἂν δικαίως ὀδύρεται τὴν κατάργησιν τοῦ *ό π ο υ*, τὸ ὁποῖον ὄχι λα-
γωνικῶς ὡς λέγει, ἀλλὰ μάλιστα βαρβαρικώτατα παρισταίνει ὄχι μόνον ὅλα τὰ
γένη καὶ πτώσεις καὶ ἀριθμοὺς ἀλλὰ καὶ διάφορα μέρη λόγου, ὡς ἂν ἡ εὐγενὴς
θυγάτηρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦτο τόσον δυστυχῆς, ὥστε κατὰ μίμησιν τῶν δυ-
στυχεστάτων γλωσσῶν βιάζεται ἐκοῦσα ἀέκουσα νὰ ποικίλλῃ τὴν χρῆσιν τῆς αὐ-
τῆς λέξεως ἐπ' ἄπειρον.

Ἐπιχειροῦται πρὸς τούτοις νὰ παραστήσῃ ὡς ἀτοπίαν ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολο-
γράφος τὴν κατάργησιν τῶν ξένων φράσεων καὶ ἀναφέρει φράσεις ἑλληνικὰς εὐ-
ρισκομένας εἰς ἄλλας γλῶσσας καὶ ἐκ τούτου θέλει νὰ συμπεράνῃ ὅτι παραλογίζο-
μεθα καταργοῦντες αὐτῆς. Ἀλλὰ τίς ἐφαντάσθη ποτὲ τῶν τοιούτων τὴν κατάργη-
σιν; Τὸ κατ' ἐμὲ κροτῶ τὰς χεῖρας μετὰ χαρᾶς ὅτε ἡ αὐτὸς ἢ ἄλλος ἐξανιχνεύει
καὶ παραθέτει τὰς τοιαύτας. Εἶθε μόνον νὰ μὴ ἀπατώμεθα εἰς τὴν παράθεσιν, ἐκ-
λαμβάνοντες ἄλλα ἀντ' ἄλλου. Ὑγείαινε!

Ἄλέξανδρος Βασιλείου»

Οἱ πολλὰς σημειώσεις καὶ ὑπομνηματισμοί, πὺν συνοδεύουν τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν
τοῦ Β. καὶ τοὺς ὁποίους γιὰ τὴν ἔκτασίν τους ἐθεώρησα περιττὸ νὰ παραθέσω, τὸν
δείχνουν ἐντριβέστατο τῆς γλωσσολογίας, γραμματικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐν γένει
φιλολογίας, κινοῦν δὲ «εἰς θαυμασμόν».

Σὲ μιὰ ἀπ' αὐτῆς ἀπολογούμενος σὲ κατηγορίες τοῦ Ἀνώνυμου ὅτι εἰσήγαγε
τὴν γερμανικὴν ἄγνωστη στὴν Ἑλλάδα φράση, «μισὴ ὥρα εἰς τὰς δώδεκα» γράφει
(δ.π., σελ. 27) τὰ ἐξῆς ἀξιοπρόσεκτα: «Ἐγὼ κατὰ δυστυχίαν, λέει, δὲν περιῆλθον

ποτέ ούτε πολλοστόν μέρος τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ βεβαιώσω τοῦτο μεθὰ θάρρους· ἀκούω ὅμως ἐκ τοῦ στόματος ὄλων σχεδὸν τῶν ἐδῶ διατριβόντων ὁμογενῶν τὴν κατάχρησιν καὶ νομίζω ὅτι τοιοῦτοτρόπως περίπου προσεκολλήθησαν ὅλαι αἱ δυστυχίαι εἰς τὴν γλῶσσαν...».

VI

Στὸ πρῶτο πρὸς αὐτὸν τοῦ ἐπόμενου ἔτους γράμμα του (16.1.1812) ὁ Κ. τοῦ γράφει: «Χαίρω ὅτι εὗρηκας γραμματικὸν τῆς ὀρεξέως σου. Κράτει τον καλὰ καὶ σπούδαζε νὰ συντέμνης τοὺς κόπους σου ὅσον τὸ δυνατόν, ἀποβάλλων ὅσα εἶναι ἀνοικεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός σου. Τοιαῦται εἶναι αἱ τυπογραφικαὶ διορθώσεις καὶ αἱ μὲ ἀπαιδεύτους συμπλοκαί, αἱ ὁποῖαι καθρὸν ἄλλον δὲν γεννῶσι πλὴν τοῦ νὰ κάμνωσιν εἰς τοὺς ἁλλογενεῖς καταφανεστέρας τὰς «ἡπατοσχοπίας» ἡμῶν καὶ νὰ δείχνωσι εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν φιλολογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῶν ντζιεριῶν μας» (Ε 605). Λίγο ἀργότερα τὸν συμβουλεύει πάλι ν' ἀρῇσιν κατὰ μέρος τίς φιλολογικὰς ἔριδες καὶ τίς μὲ διαφόρους σπουδαίους διαμάχες «ἀλλὰ νὰ τοὺς εὐχесαι, τοῦ γράφει, μόνον ζῶην καὶ ὄρεξιν νὰ γράφωσι καὶ νὰ τυπώνουσι πολλὰ καὶ ἄφες τὴν φροντίδα εἰς τὴν θείαν τυπογραφίαν νὰ τοὺς μαστίξῃ καὶ νὰ τοὺς στίξῃ» (Ε 506). Κι ἄλλοῦ γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα: «Ἐγὼ ὅμως δὲν θέλω φανεῖν μηδὲ σὲ συμβουλεύω νὰ φανῇς εἰς τοιοῦτον πόλεμον. Ἐγὼ ἐγῆρασα, καὶ σοῦ (μὴν ὑπερηφανευθῇς διὰ τοῦτο) εἶναι ἀνάξιοι τοιοῦτοι ἀντίπαλοι. Στείλε τους εἰς τοὺς Κόρακας καὶ ἀσχολοῦ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἀγαπητῶν σου τέκνων καὶ εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν χρηματικῶν μέσων ἐπιτηδείων νὰ ἐνκοιλύνουσι τὴν ἀνατροφὴν» (Ε 511). Παρακάτω στὸ ἴδιο αὐτὸ γράμμα ἐλέγχει ὁ Κ. τὸ ὑπερκοραϊκὸ ἔφος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ φίλου του: «Ἐὰν ἀληθῶς, τοῦ γράφει, (τὸ ὁποῖον διστάζω) ἔχει τι τὸ ὕφος ἄξιον μιμήσεως, ἐμποδίζετε τὴν μίμησιν περισσότερον μὲ τὰς ὑπερβολάς, ἔπειτα λυπεῖτε καὶ τὸ γῆρας μου, διεγείροντες κατὰ τῆς κεφαλῆς μου, τόσους ὄχι ἀνθρώπους «ἀλλ' ἀνδράρια μογχιτρά παρακεκομμένα, - ἄτιμα καὶ παράσημα καὶ παράξενα» γεννημένα διὰ νὰ ζεντῶσι καὶ δυνάμενα νὰ φαρμακεύσωσι καὶ νὰ καταιθάσωσι μὲ ὁδύνην εἰς τὸν Ἄδην τὴν ζῶην τῶν ἀληθῶς ἀγαπώντων τὰς Μούσας». Τὰ ἀπὸ τίς πωλήσεις βιβλίων τοῦ Κ. συναζόμενα χρήματα κρατεῖ κατὰ παράκλησίν του στὰ χέρια του ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ ὥρα ἀνάγκης, ἀπ' αὐτὰ δὲ ἀποστέλλει, κατὰ θεορμὴν πάλι παράκληση τοῦ φίλου του, 100 γρόσια τὸ τρίμηνο στὸν εἰς Σμύρνην διαμένοντα ἐνδεῆ ἀδερφό του Ἀνδρέα Κοραῆ. Τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου (1812) πληροφορεῖ ὁ Ἀλέξ. τὸν Κ., πὺς ζημιώθηκε ἀπὸ τίς στὴν Κων)πολὴ πωλήσεις βιβλίων τῆς Ἑλλ. Βιβλιοθήκης. Ὁ Κ. λυπούμενος γι αὐτὸ τοῦ ἀπαντᾷ: «Ἄν συνέβῃ τι λάθος εἰς τὴν πώλησιν δίκαιον εἶναι ν' ἀπερασθῇ ἡ ζημία εἰς λογαριασμὸν τῶν Ζωσιμάδων καὶ ὄχι νὰ τὴν ὑποφέρῃς σὺ» (Ε 519).

Οἱ ἀντίπαλοί τους ἐν τούτοις οἱ γλωσσικοὶ δὲν παύουν τίς ἐπιθέσεις τους, ἰσχυρίζομενοι κοντὰ στ' ἄλλα, πὺς ὁ ἓνας σὰ γιατρός καὶ ὁ ἄλλος σὰν ἔμπορος δὲν πρέπει ν' ἀνακατεύονται σὲ ζητήματα φιλολογικά. Μάλιστα, ὁ γνωστός ἐκ Θράκης σχολαστικὸς γιατρός Ἀναστ. Γεωργιάδης (κατὸν ἀγγεῖον καὶ θρακικὸν θηρίον, τὸν ἰέει ὁ Κορ., πὺν τὸν κατηγοροῦσε ὅτι ἔφαγε τὰ λεπτὰ τῶν Ζωσιμάδων), φίλος τοῦ Παπαδούκα, δημοσιεύει στὸ Παρίσι τετρασέλιδη ἀπάντησιν στὸ γνωστὸ ἥδη, τὸ καταχωρημένο στὸ Λόγ. Ἐρμῇ τῆς 1.5.1811 γράμμα τοῦ Β., μὲ τίτλο «Ἀναίρεσις» καὶ δευτέρῃ ἐργασία του στὴν Ἰβέννη ἐπιγραφόμενη «Πραγματεία περὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως» (πρὸβλ. Βιβλιογρ. Μέξα ἀρ. 726) μὲ τὰ ὁποῖα δημοσιεύματα μὲ ἀσυνήθη σφοδρότητα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Β. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἰδεάζει σχετικὰ μὲ γράμμα του τῆς 29 Ἰουλίου 1812 τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ ζητάει τὴν

γνώμη του περὶ τοῦ πρακτέου. Κι ἐκεῖνος, πὺν ἀρχίζει φαίνεται νὰ κουράζεται ἀπὸ τοὺς καυγάδες, τοῦ ἀπαντᾷ: «Τὸ φρονιμώτερον ἦτο νὰ σιωπήσης καὶ νὰ τὸν στείλῃς εἰς τοὺς κόρακας καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του σχολαστικούς. Ἐὰν ὅμως μούτλακ θέλεις νὰ ἀποκριθῇς, πρόσσεχε νὰ ζήσης νὰ μὴ δείξης κανέν πάθος ἀλλὰ φιλοσοφικῶς νὰ ἐκθέσης τὴν δυστυχίαν τοῦ Γένους καὶ τὴν αἰτίαν τῆς δυστυχίας. Ἄν τὰ κακὰ ταῦτα ἀγγεῖα εἶχαν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ ἀληθῆ ζῆλον ὑπὲρ πατρίδος, ἤθελεν εὐχεσθαι νὰ ἔχη τὸ γένος πεντήκοντα ἄλλους ἐμπόρους κατὰ σέ καὶ ἀκόμη τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκδότας καλλιωτέρους μου» (Ε 522). Μὲ ἄλλη δὲ ἐπιστολὴ του τῆς 22. 9.1812 ὁ Κ., συνεχίζοντας τὴν ἀντίκρουση τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν τοῦ Ὑποκόμ. τοῦ θηρίου, τὸν παρακινεῖ νὰ τὸν στενοχωρήσῃ ν' ἀποκριθῇ σὺν συγκοφαντίαις σὲ συνεννόησιν καὶ μὲ τὸν Κούμα, πὺν καὶ αὐτὸν στὰ δημοσιεύματά του καταχερίζονταν ὁ Γεωργιάδης.

Πράγματι ὁ Βασιλεῖον θὰ ἐτοιμάσῃ τὴν πρὸς τὸν τελευταῖον αὐτὸν καὶ τὰ δημοσιεύματά του ἀπάντησι - κριτικὴ, ἐπιγραφόμενη «Ἐπιστολὴ Ἀλέξ. Βασιλείου πρὸς Ν. Β. (τὸ Νεόφυτο Βάμβα δηλ., πὺν ζοῦσε τότε στὸ Παρίσι κοντὰ στὸν Κοραῆ) εἰς Παρισίους, ἐν Βιέννῃ τὴν 29 Ἰουλίου 1812 (εἰς 8ον σελ. 28, πρὸβλ. Μέξα ὁ.π., ἀριθ. 698) πὺν θὰ τὴν ἐκδώσῃ καὶ σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο, ἀντίτυπὸ τῆς δὲ θὰ στείλῃ ἀμέσως στὸ Κοραῆ. Ὁ Κ. ἀπαντῶντας του τοῦ σημειώνει τὶς παρατηρήσεις καὶ κρίσεις του τὶς σχετικὰς χαρακτηρίζοντάς τιν «σύνταγμα κάλλιστον κάκιστα δὲ τυπωμένον» τὸν συμβουλεύει νὰ μὴν διαδώσῃ τὸ σύγγραμμά του «ἔως νὰ κάμωμεν τὴν ἀναθεώρησιν τῶν σφαλμάτων καὶ νὰ σὲ τὴν στείλωμεν καὶ τότε ἢ τὴν προσθέτεις ὡς ἐπτά ἢ τὸ μετατυπῶνεις (εἰς ὄγδοον ὅμως) διὰ νὰ μάθῃς ἄλλην φορὰν νὰ εἶσαι προσεκτικώτερος. Τὸ ἀνέγνωσα χθὲς καὶ ἐσημείωσα μὲ τὸ μολύβδιον ἀνορθογραφίας τινάς· σήμερον τὸ δίδω εἰς τὸν Βάμβαν νὰ τὸ ἀναθεωρήσῃ καὶ αὐτὸς» (Ε 527). Εἰς παρατηρήσεις τὶς παραπάνω θὰ ἀπαντήσῃ ὁ καλὸς Ἀλέξανδρος μὲ μακρὰς ἱερεμιάδας γιὰ τὴν ἀναξιότητά του, πὺν θὰ κάνουν τὸν Κοραῆ νὰ γελάσῃ μὲ τὴν καρδιά του (Ε 529). Στὴν ἴδια αὐτὴ μακρὰ πρὸς Ἀλ. ἐπιστολὴ του ὁ Κ. πληροφορεῖ κοντὰ στ' ἄλλα τὸ φίλο του, πὺς «Ἡ πρὸς Ν. Β. ἐπιστολὴ σου εἶναι τώρα καλὴ. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ παροράματα τινὰ τὰ ὅποια νὰ σὲ σημειώσω καιρὸν δὲν ἔχω. Τὸ κυριώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἐπιστολὴ σου (καὶ τοῦτο χωρὶς καμμίαν πρόληψιν) ἀναγινώσκειται μὲ εὐχαρίστησιν, εἰς καιρὸν, ὅταν τῶν κακοδαιμόνων τούτων τὰ συνδέματα πρέπει νὰ ἔχη ὄνον ὅτα τις διὰ νὰ τὰ ὑποφέρῃ. Δὲν εἶναι μόνος ὁ μακαρονισμός, ὅστις ἐκπλήττει καὶ ταράττει τῆς ἀκοῆς τὸ τύμπανον, ἀλλὰ παρὰ τὸν μακαρονισμόν ἀηδέστερον ἢ παντελὴς ἔλλειψις τοῦ ρυθμοῦ. Δὲν ἡξεύρουν οἱ ἄθλιοι ὅτι ἡ σύνθεσις τῶν λέξεων εἶναι μουσικῆς ἔργον. Σὲ εἶπα, νομίζω, καὶ ἄλλην φορὰν ἀφοῦ γράψῃς μίαν περίοδον ἢ σελίδα νὰ ἀναγινώσκῃς τρανὰ καὶ νὰ γίνεσαι ἀκροατὴς τῶν ἰδίων σου». Πράγματι ἡ πρὸς Ν. Β. ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Βασιλείου πὺν θέμα τῆς κυρίως ἔχει τὰ γνωστὰ δημοσιεύματα τοῦ Γεωργιάδου καὶ μάλιστα τὴν Ἀναίρεση, ἦταν ἀπὸ τὰ καλύτερα δημοσιεύματά του ἂν ὅχι τὸ ὠραιότερο. Ἀπολογούμενος ἐκεῖ ὁ Β. σὺν ἀντιρρήσεις τοῦ σχολαστικοῦ γιανοῦ πάνω στὴ λέξη «Φῶτα» γράφει: «Τὸ αὐτὸ νομίζω ὅτι σημαίνει τὸ «φῶτων» εἰς τὰς φράσεις «διάδοσις τῶν φῶτων» καὶ εἰς τὴν «ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς τῶν φῶτων»... ἐξαιρουμένων τῶν ἐθελοκράτως κατὰ σὲ ἀποκλειόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς, ὅχι μόνον οἱ πεπαιδευμένοι ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπαιδευτοὶ καὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἀνίδεοι νοοῦσι βέβαια εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίστασιν καὶ μεταφορικὴν σημασίαν τῆς πολυσημάντου ἐλληνικῆς λέξεως «τὰ φῶτα». Καὶ συνεχίζει στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του: «Τί δὲ νομίζεις ὁ φανταζόμενος ἀντίπους τῆς λαχανοπώλιδος ὡς συγγραφεὺς καὶ μεταφραστὴς ἀκούων παραμονὴν τῶν Φῶτων; Μήπως λαμπαδηφοροῦσι κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην εἰς τὴν πατρίδα σου; Τί δὲ ὑποθέτεις ὅτι ἐνοοεῖ τις ταριχοπώλης

θαυμάζων τυχόν τὸν Γ. καὶ τὸν Δ. καὶ λέγων ὅτι εἶναι δύο φωστῆρες τοῦ Γένους; Μήπως ὑποθέτετε ὅτι δὲν προσάπτει τὴν γνώσιν σοφίας καὶ ἐπιστημῶν ἀλλὰ νοεῖ δαδούχως τινάς; «Ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, γράφει σὲ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ ὁ Δημαρᾶς (πρὸβλ. Φροντίσματα σελ. 20—22), θὰ ἀξίξει νὰ μελετηθῇ τὸ σύντομο τοῦτο ἔργο τοῦ Βασιλείου.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ λιβέλλων ἀντικοραϊκῶν τῆς ἐποχῆς, πὺν τὰ σκάγια τοὺς ἔπαιρναν πάντοτε καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, ὡς στενὸν συνεργάτη καὶ ὑπερασπιστὴν τοῦ φανατικόν, καταχωρῶ καὶ τὰ ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀξύτητος τῆς διαμάχης καὶ τῆς ἐμπάθειας τῶν ἀντιπάλων τοὺς. Εἰς δημοσιευόμενον ἀνέκδοτον λόγον στηλητευτικὸ κατὰ τῆς αἵρεσης τῶν κοραϊστῶν (πρὸβλ. Ἑρᾶνος εἰς Α. Κοραῖν σελ. 276—318) ἔργο τοῦ Θεσσαλοῦ Δασκάλου Στεφ. Κομμητᾶ, ἀπὸ τοὺς δεινότερους τοῦ Κοραῖ ἐπικριτῆς, ἀφορῶντα τὶς μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ τελευταίου καὶ τῶν εὐεργετῶν Ζωσιμάδων σχέσεις διαβάζουμε καὶ αὐτὰ τὰ συγκοφαντικὰ κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ Ἀλεξάνδρου: «Καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ, γράφει στὸ στηλητευτικὸ τοῦ ὁ Κομμητᾶς, ἀφοῦ πρῶτα καταχειρίσῃ γιὰ καλὰ τὸν ἴδιον τὸ Κοραῖ κατηγορῶντας τὸν ὅτι μεταχειρίζεται τὰ μὲ ἔξοδα τῶν Ζωσιμάδων ἐκδιδόμενα βιβλία «εἶνα καταπλουτίσῃ ρουφῶν τὸ αἷμα τῶν δυστυχῶν σπουδαιῶν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλογενείας» καὶ μάλιστα ὁ θεομότητος αὐτοῦ ὑπασπιστῆς, ὁ κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ψυχὴν ἔχων (ἐννοεῖ τὸ Βασιλείου, πὺν ἦταν φαίνεται δύσμορφος ἢ μελαχρινός), προσπαθοῦσι νὰ στερῇ-σωσι τῆς δάξης ἐκείνους τοὺς ἄνδρας μὲ τὸ τυραννικὸν αὐτῶν φέρεσιμον. Διότι ἔχων ὁ δυστυχῆς ὑπασπιστῆς παραγγελίαν νὰ δίδῃ τοῖς πεπαιδευμένοις δωρεὰν ἐκ τῶν φιλογενῶν αὐτῶν ἐξόδων, οὗτος ἐκείνους δίδει, ὅσοι προσκυνοῦσι τὴν εἰκόνα τοῦ τυράννου, ἐὰν ᾧσιν καὶ ἀμαθεῖς. Οἱ δὲ ἀληθῶς πεπαιδευμένοι δὲν καταδέχονται μήτε νὰ καταπτύσσωσι τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ μούρην καὶ ἐκ τούτου νομίζει τὸ ρυπαρὸν ἀνθρωπάριον, ὅτι βλάπτει αὐτοὺς τὰ μέγιστα στερῶν τοῦ τοιούτου φιλοδωρημάτος τῶν φιλογενῶν ἐκείνων ἀνδρῶν. Οὕτως ἠπάτησαν τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν (ἐννοεῖ τοὺς Ζωσιμάδες). Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἐμνήσθην, συνεχίζει, τοῦ πικροῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ αἵρεσιάρχου διὰ νὰ βεβαιώσω τὰ τυραννικὰ αὐτῶν φρονήματα, θέλω διηγηθῇ μίαν αὐτοῦ τυραννικὴν παγίδα ἣν ἐσπούδασε νὰ στήσῃ κατὰ πάντων τῶν ἐν Βιέννῃ Ἑλλήνων ἐμπόρων. Ἡ πικρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθυμοῦσα νὰ τυραννήσῃ αὐτὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ Ἑλληνας καὶ νὰ συστήσῃ καὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ τὸ τυραννικὸν φρόνημα, εὐροῦσα καὶ τὴν εὐήθειαν τινῶν συνεργόν, ἠγωνίζετο νὰ καταστήσῃ τὸ σύστημα τῶν ἐμπόρων εἰς δώδεκα, ὧν κατ' ἔτος ἐπιστάτης, ἦτις λέγεται δωδεκάς τῆς ἀδελφότητος, εἰς τριανδρίαν ὧν πρῶτος νὰ εἶναι αὐτός. Καὶ οὕτω διέσχισε τὰ μέλη, ὥστε ἔμελλε νὰ τυραννήσῃ καὶ τὸ δεινὸν ἔμελλε νὰ καταντήσῃ μέγα, ἂν ἄνδρες φρόνιμοι δὲν ἠννόουν τὸ πρᾶγμα καὶ προλαβόντες διέλυσαν τὴν φατρίαν διὰ πολλῶν συγχύσεων καὶ ταραχῶν...» (ὁ.π. σελ. 313—314). Καὶ ἄλλοῦ στὸ ἴδιο κείμενο πάλι κατὰ τοῦ Βασιλείου: «Λόγιός τις ἀνὴρ ἐπιθυμῶν νὰ πλουτίσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ μὲ πλείονας μαθήσεις, εὐγλωττος ὢν, ἔπεισε τινάς τῶν ὁμογενῶν φιλογενεῖς καὶ φιλομούσους νὰ ἐξοδεύσωσι ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ μαθῶν ὅσα δυνηθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν φίλην αὐτῷ Ἑλλάδα νὰ μεταδώσῃ τοῖς ὁμογενέσι ἐκ τῶν πόνων αὐτοῦ καὶ τῆς δαπάνης τῶν ἄλλων. Ἦλθε λοιπὸν εἰς Βιέννην ἔχων συστατικὰ πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ αἵρεσιάρχου. Ὁ δὲ ἐδέξατο αὐτὸν σοβαρώτερον διὰ νὰ ἐπιπλήξῃ τὸν ἄνδρα, ὁ δὲ ὡς λόγιος ἔλεγεν ἐλευθέρως ὅτι ἐγίνωσκεν, ἐν οἷς ἀδιαφόρως εἶπεν ὅτι οἱ μὲν Κοραῖσται ὑπάγουσιν ἐναντίον τῆς θελήσεως καὶ ἐπιθυμίας τοῦ Ἑθνους, ὁ δὲ Δούκας ὡς πονηρὸς (οὕτω ζῆλεγεν ἐξ ἀδιαφορίας ὁ ἀνθρωπος) ἐγνώρισε ἄλλην τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους καὶ προσεκολλήθη εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ ἔθνους. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀκοίων ὅτι ἐλάλει ἐλευθέρως ὁ λόγιος ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοσοῦτον κατέτρεξεν αὐτὸν ὁ πικρὸς προστάτης

τῆς αἰρέσεως καὶ θλιβερὸς ὑπασπιστὴς τοῦ αἰρεσιάρχου ὥστε κατήντησεν ὁ ἄνθρωπος εἰς ἀπελπισίαν καὶ μεγίστην τῶν ἀναγκαίων ἔλλειψιν καὶ δὲν ἔπαυσεν πρότερον πρὶν νὰ καταντήσῃ αὐτὸν εἰς ἀνάγκην νὰ γράψῃ αὐτῷ ἐπιστολὴν κατὰ τὸ ὕφος τοῦ αἰρεσιάρχου καὶ οὕτως ἀποδεχθεὶς ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Ἰταλίαν διὰ τῶν χρημάτων τῶν ἀναδεξαμένων τὴν βοήθειαν ταύτην (δ.π. σελ. 293—4).

Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1813 γράφει στὸν Κ. ὁ Ἀλέξανδρος, πὼς σκέπτεται νὰ μετοικήσῃ στὴν Πετρούπολιν γιὰ λόγους ποὺ δὲν ἀναφέρει. Ὁ Κ. τὸν ἀποτρέπει ἀπὸ τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ τέτοια ἀπόφαση προβάλλοντας κυρίως τὸν κίνδυνον νὰ μείνουν τὰ τέκνα του ἀπαίδευτα καὶ ἀφήνῃ τὸ πρᾶγμα στὴ φρόνησιν καὶ τὴν πατρικὴν στοργήν του. Ἡ σκέψις αὐτὴ τῆς μετοικεσίας βασιάνιζε, φαίνεται, ἀρκετὸν καιρὸ τὸν Ἀλέξανδρον, τελικὰ ὅμως, ὑπέκριντας στίς προτροπὰς τοῦ φίλου του καὶ ποιὸς ξέρει σὲ τί ἄλλους λόγους, δὲν πραγματοποιίῃσε (Ε 539). Τὸν ἴδιον μῆνα (Ἀπρ. 1813) ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τοῦ Λογ. Ἑρμῆ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης μὲ σαφῆ πλεονεκτησιὰ τοῦ περιοδικοῦ πρὸς τὶς κοραϊκὰς ιδέας. Στὸ πρῶτον τοῦ ὑπὸ τὴν νέα διεύθυνση τεῖχος δημοσιεύεται μετὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ ἐκδότου κείμενο μὲ τίτλον «Πρόσκλησις Φιλολογικὴ» τοῦ Βασιλείου, τὸ ἀμέσως δὲ μετ' αὐτὴ δημοσιεύμα, ἀπειθυνόμενον πρὸς τὸν ἐκδότη τοῦ Λ.Ε., εἶναι ἓνα μικρὸ σημείωμα ἐπίσης τοῦ Β. συνοδευτικὸν ἐπιστολιμαίας διατριβῆς — Ἐποπτεία τὴν ὀνομάζει ὁ συντάκτης τῆς — τοῦ Ν. Δοῖκα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον μὲ τὴν ὁποία ὁ πρῶτος ἐλέγχει τὸ συγγραφικὸ καὶ γλωσσικὸ ὕφος τοῦ τελευταίου στὴν Πρόσκλησιν, ἀποτελεῖ δὲ ἄμεση ἀντίδρασις τοῦ Ἡπειρώτη Δασκάλου στὴ νέα ἐμφάνισιν τοῦ περιοδικοῦ. Σ' αὐτὴ τὴν Πρόσκλησίν του ὁ Ἀλέξανδρος ἀφοῦ ἀναγγεῖλῃ τὴν ἀνάθεσιν τῆς διεύθυνσης τοῦ Λ.Ε. στὸ Φαρμακίδην, τονίσῃ τὴ μεγάλη ἀξία τοῦ περιοδικοῦ καὶ διαγράψῃ τοὺς νέους στόχους του, καλεῖ τοὺς ἀπανταχοῦ «καὶ προπάντων τοὺς ἐνταῦθα ὁμογενεῖς νὰ συνδράμωσι καταγραφόμενοι ὁ μὲν δι' ἑαυτὸν ὁ δὲ διὰ τὸ Σχολεῖον τοῦ τόπου του, ὁ δὲ διὰ τινὰ διδάσκαλον καὶ φιλόλογον, μὴ ἔχοντα τρόπον νὰ προμηθευθῇ ἀμέσως, ὁ δὲ δι' ἄλλον οἰκεῖον ἢ φίλον τοῦ ἱκανὸν νὰ κάμῃ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔξοδα τῆς καταγραφῆς εἰς συνδρομὴν τοῦ καλοῦ». Καλεῖ ἀκόμα «τοὺς λογίους τοῦ γένους νὰ φιλοτιμηθῶσι προσφέροντες κατὰ μίμησιν τῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης σοφῶν ὁ μὲν ἀνάκρισιν ἑνὸς βιβλίου, ὁ δὲ τινὰ ἰδίαν εἴδησιν ἢ τοπικὴν καὶ ἐθνικὴν παρατήρησιν, ὁ δὲ ἠθικὴν τινὰ ἢ ἱστορικὴν ἢ φιλοσοφικὴν διατριβὴν, ὁ δὲ ἄλλο τι συγγραμμάτιον προσηροσμένον εἰς ἑκδοσὶν φιλολογικῆς ἐφημερίδος ἢ ποιητικὸν ἢ εἰς πεζὸν ὕφος μάλιστα μὲν εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν... Ἡ δὲ τῶν λογίων φιλοτιμία, συνεχίζει, θέλει καταστήσῃ τὴν Γραικικὴν ἐφημερίδα ἐπιθυμητὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλογενεῖς τοὺς ἐπαγρυπνοῦντας διὰ νὰ μάθωσι τὰς εἰς ἀναγέννησιν ἡμῶν προόδους...». Καὶ τελειώνει τὴν πρόσκλησίν του ὁ Ἀλέξανδρος: «Ἄς προθυμηθῶμεν λοιπὸν οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς δίδοντες πρὸ πάντων τὸ καλὸ τῆς συνδρομῆς παράδειγμα εἰς ἐνίσχυσιν τῶν νέων ἐκδοτῶν καὶ προθυμοποιήσιν εἰς τὸ ἔργον...» (πρὸβλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ: Λόγ. Ἑρμῆς 1813—1815 Ἑρμηνεύτης 2 (1969) σελ. 33—112).

Τὴν πρόσκλησιν αὐτὴ τοῦ Βασιλείου μνημονεύει καὶ ὁ Κοραῆς σὲ πρὸς αὐτὸν γράμμα τοῦ τῆς 4.6.1813 (Ε 537), ὅπου μάλιστα διορθώνοντας τὸ ὕφος καὶ τὴ φραστικὴ τῆς διατύπωσιν τοῦ σημειώνει τὰ ἴδια σχεδὸν σφάλματα, ὅσα τοῦ καταλογίζει ὁ Δοῖκας στὴν Ἐποπτεία του καὶ τελειώνει: «Μὴ γελάς. Ἄν δὲν ἀποθάνω δὲν ἐλευθερώνεσαι ἀπὸ τὰς τοιαύτας μωρολογίας».

Ἡ σημασία ποὺ ἔχει ἡ Πρόσκλησις Φιλολογικὴ γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἔρευνα, παρατηρεῖ ἡ Κουμαριανοῦ στὴ μνημονευθεῖσα ἤδη μελέτῃ τῆς, συνίσταται ἰδίως στὸ γεγονὸς ὅτι μᾶς ἐπιτρέπει τώρα νὰ καθορίσουμε σωστὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Βασιλείου στὴν ἑκδοσὴ τοῦ Λ. Ἑρμού. Μὲ τίς μαρτυρίες, ποὺ παρέχουν τὰ δημοσιευόμενα κεί-

μενα, είναι σωστό να συγκαταλέξωμε τον 'Αλέξανδρο μαζί με τὸ Μητροπολίτη 'Ιγνάτιο καὶ τὸν Κοραῆ στὴν Τριάδα πὺ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἐκδότες ἢ καλύτερα μαζί με τοὺς ἐκδότες εἶχε ἀναλάβει πρωτοβουλίες καὶ ἐνέργειες γιὰ τὴν ἰδρυση, τὴν σταδιοδρομίαν καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ περιοδικοῦ... Ἡ πρόσκλησις Φιλολογικῆ τοῦ Βασιλείου εἶναι ὡραῖο δείγμα τῆς συμβολῆς τῶν ἐμπόρων στὴν προαγωγή τῆς παιδείας. Ὁ 'Αλ. Βασιλείου ἔμπορος γνωστός, προσωπικότητα μὲ κῦρος στὸς κύκλους τῶν Ἑλλήνων τῆς διασποράς καὶ τῆς Πόλης, εἶχε ἐνεργὸ ἀνάμιξη σὲ κάθε κίνηση, πὺ ἀποσκοποῦσε στὴ πρόοδο τῆς παιδείας καὶ γενικότερα στὴν προαγωγή τῶν ἑλληνικῶν θεμάτων. «Ἐνθερμον τῆς ἑλληνικῆς Φιλολογίας ζηλωτὴν», τὸν εἶχε ἀποκαλέσει ὁ Κων. Οἰκονόμος. Στὴν πρωτοβουλία ὡστόσο τοῦ Β. ν' ἀναλάβῃ ὁ Φαρμακίδης τὸ Λόγ. Ἑρμῆ, γράφει πὺ κάτω ἢ ἴδια Κουμαριανοῦ. θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῶν καὶ ἄλλα βαθύτερα κίνητρα. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι μέρεινά του ἦταν ν' ἀποσοβῇ ἡ διακοπὴ τῆς λειτουργίας τοῦ περιοδικοῦ, πὺ θεωρῶνταν ἐξ ἀντικειμένου χρήσιμο καὶ ὠφέλιμο. Βοηθῶντας ὅμως μὲ τὸ κῦρος του τὸ Θεόκλητο νὰ ὀνομασθῇ ἐκδότης συνέβαλε ὥστε νὰ περάσῃ ὁ Α.Ε. σὲ πρόσωπα, πὺ ἔδειχναν περισσότερον πρόθυμα νὰ δεχθῶν τὴν καραϊκὴν διδασκαλίαν καὶ συνεπῶς τὴν κοραϊκὴν γραμμὴν στὸ περιοδικό. Ὁ Β. ἦταν σὲ θέσιν νὰ γνωρίζῃ καὶ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Κοραῆ γιὰ τὸ Α. Ἑρμῆ, γιατί συχνὰ στίς ἐπιστολὰς του ὁ τελευταῖος εἶχε ἐκφράσει τὴν δυσφορίαν του γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Γαζῆς τὸ διηύθυνε καὶ ὁ θυμὸς του μεγάλωνε περισσότερον, καθὼς αἰσθανόταν ὑπεύθυνος ἐπειδὴ εἶχε ὑποδείξει ὁ ἴδιος, ὡς τὸν κατάλληλον ἐκδότην, τὸ Γαζῆ, πὺ ὅταν ἔβγαλε τὸ περιοδικό πὺ τὸν εἶχε ἐπιδεικνύει ἀγνοήσει...» (δ.π. σελ. 107—8)⁵.

'Αναφέρω ἀκόμα, κατὰ τὶς σχετιζέσας πληροφορίες τῆς Κουμαριανοῦ, πὺς ὁ Β. δημοσιεύοντας τὴν Ἑποπτεία τοῦ Δούκα, τὴ συνοδεύει μὲ σχόλια, ὅπου ἐπιπροκατεῖ ἢ εἰρηνικὴ διάθεσιν μᾶλλον, παρὰ ἡ δομιότητα τὴν ὁποῖαν εἶχε χρησιμοποιήσει ἄλλοτε ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου του. Ἡ διαμάχη ξεκινημένη κιόλας ἀπὸ τὸ 1809, μοιάζει σὲ τοῦτο τὸ κείμενον νὰ ἔχῃ χάσει τὴν ὀξύτητα, πὺ ἐξαρακτήριζε παλιότερα ἀνάλογα δημοσιεύματα. Ἄλλωστε, καθὼς ἤδη ἀναφέραμε, ὁ Κ. συχνὰ συμβουλεύει τὸ Β. νὰ ἀπέχει καὶ νὰ μὴ δίδῃ λαβὴν τοῖς ἀντιπάλους του. «Ὅτι ἀληθινὰ ἐντροπὴ καὶ εἰς τοὺς δύο μας εἶναι, τοῦ γράφει, νὰ παλαιώμεν μὲ τοιοῦτους ἀνδρίσκους. Ἄφες τὴν τυπογραφίαν νὰ τοῦ στίξῃ τὰ μέτωπα μὲ πυρῶμενον σίδηρον...» (Ε 534).

Μὲ ἀγγελία του τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὁ Κ. (Μᾶης 1813), πὺ περιλήφθηκε καὶ στοὺς αὐτοσχέδιους στοχασμούς του τοῦ Ε' τόμου τοῦ Πλευτάρχου, καλεῖ τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅσους καταγίνονται μὲ ἐκδόσεις Ἑλλήνων ἢ Ῥωμαίων συγγραφέων, νὰ δωρήσων ἀπὸ ἓνα σῶμα αὐτῶν τῶν ἐκδόσεών τους πρὸς πλουτισμὸ τῆς γυμνασιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Χίου. Τὰ βιβλία αὐτὰ δῶρα, γράφει ἐκεῖ ὁ Κ., νὰ τὰ στέλλουν οἱ δωρητὲς «εἰς τὴν Αὐστριακὴν Βιένναν πρὸς τὸν ἐντιμότατον πραγματευτὴν Ἀλέξ. Βασιλείου», πὺ τὸν ἐπιφορτίζει, κοινολογώντας του τὴν ἀγγελίαν, (Ε 535) νὰ τὰ κατευθύνῃ στὸν προορισμὸ τους. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναλαμβάνει πρόθυμα καὶ τὸ νέο αὐτὸ καθήκον, ἀργότερα δὲ πληροφορεῖ τὸν Κ., πὺς λαβαίνοντας ἀπὸ τοὺς δωρητὲς ξένους τὰ βιβλία δημοσιεύει τὰ ὀνόματά τους στὴν ἐλλ. ἐφημερίδα Τηλέγραφος τῆς Βιέννης. Ὁ Κ. τὸν ἐπαινεῖ (Ε 555) καὶ τὸν παραγγέλλει νὰ διαθέτῃ γιὰ τὴν ἀγορὰ βιβλίων τοῦ ἴδιου γυμνασίου, ὅπου ἤδη σχολασχεῖ ὁ Βάμβας, καὶ τὶς 3.000 φρ. τὸ χρὸνον, πὺ ὑποσχέθηκαν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ οἱ Χιώτες.

Στίς 24/11/1813 ἰδεάζει τὸ φίλον του ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ τὴν ἔνωση τῆς ἐμπορικῆς του ἐπιχείρησης μὲ τὸν ἀδελφὸν του, ποιὸν δὲ λέει βέβαια, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὸν εἰς Κων)πολὴν Μιχαήλ. «Δὲν μπορῶ νὰ σὲ περιγράψω, τοῦ γράφει ὁ Κ. πόσον μ' εὐφρανε ἀναγγέλλων τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἐμπορικὴν ἔνωσιν. Ἀδελφὸς ὑπ' ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρά». Εὐχομαι εἰς τὴν πόλιν ταύτην βροχὴν χρυ-

σίον ἀληθεστέραν ἀπὸ τὴν μυθευομένην εἰς τὴν νῆσον τῆς Ρόδου χρυσὴν τοῦ Διὸς βροχὴν...» (Ε 545). Πράγματι, καθὼς βεβαιώνει ἄλλη πηγή, οἱ ἀδελφοὶ Βασιλείου ὄχι μόνον ἐνώνουν τὸν χρόνον αὐτὸ τὴν ἐπιχειρήσεις τους, ἀλλ' ἐπεκτείνουν τὸ συνεταιρισμὸν τοὺς προσλαμβάνοντες ὡς συνεταίρους εἰς μὲν τὴν Κων)πολὴν τὸν Εὐστάθιο Σουγδουρῆ, εἰς δὲ τὴν Βιέννην τὸν Κων. Ὁθωναῖο. Ὁ συνεταιρισμὸς αὐτὸς θὰ διαρρέσῃ ὡς τὸ 1817, χρόνον ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος θὰ διορισθῇ Πρόξενος τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας στὴν Τερψιθέα. (Πρβλ. Γ'. Λαΐου: Ἡ Φιλολογία τῆς Βιέννης, Ἀθ. 1965, σελ. 168). Μὲ ἄλλο γράμμα τοῦ ὁ Β. πληροφορεῖ λίγο ἀργότερα τὸν Κ. γὰρ τὴν ζημιὰν ποὺ ὑπέστη ἀπὸ τὴν πώλησιν πραγμάτων του στὸ Παρίσι καὶ ἀπὸ τὴν χρεωκοπία βιβλιοπωλῶν Ἀγγλῶν μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε συναλλαγές. (Ε 564).

Στὴν φροντίδα τοῦ Β. γὰρ τὸν πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Χίου προσθέτει ἀπὸ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Κ. καὶ νέες παρόμοιες γὰρ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου τῶν Κυδωνιῶν, γὰρ τὸ ὅποιο καὶ παλιότερα εἶχε μεριμνήσει καὶ ὅπου σχολαρχεῖ τώρα ἄλλος ἀγαπητὸς του καὶ ἄξιος Δάσκαλος, ὁ Θεόφιλος Καίρης. Πρὸς αὐτὸν τὸ Β. συνιστᾷ τοὺς καλοὺς Κυδωνιάτες καὶ τὸ Δάσκαλόν τους νὰ κατευθύνουν τὴν χρηματικὰς εἰσφορὰς τοὺς μαζί μὲ μιὰ πάγια σχετικὴ ἐπιχορήγηση 400 γρ. τὸ χρόνο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Τὰ ἐπικριτικὰ κατὰ τοῦ Δοῦκα φυλλάδια τοῦ Β., ποὺ ἐκδόθηκαν καὶ κυκλοφόρησαν τὸ χρόνο αὐτὸ (1809) στὴ Βιέννη, ἐπιγράφονται: «Ἐπιστολαὶ αὐτοσχέδιοι. Γραφεῖσαι διὰ τὴν ἐφάνη ἢ δευτέρα τῆς Τερψιθέας Γραμματικῆς ἔκδοσις. Ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ Ἀλεξ. Βασιλείου... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας κατὰ τὸ αὐθ'. Εἰς 8ον σελ. 68» τὸ πρῶτον καὶ «Ἐπιστολὴ Ἀλεξ. Βασιλείου πρὸς Νεόφ. Δούκαν. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ΑΩΘ'. Εἰς 8ον σελ. 60» τὸ δεύτερον. (Πρβλ. Γκίνη - Μέξα δ.π. ἀρ. 543 καὶ 544). Τὰ φυλλάδια αὐτὰ ὡς σπάνια, δὲν ἠμπόρεσα βεβαίως νὰ ἴδω. (Πρβλ. γὰρ τὴν μεταξὺ κοραϊστῶν καὶ ἀρχαϊστῶν γλωσσικὰς ἔριδας τὴν μελέτη μου: Δοῦκας καὶ Κοραῖς Ἡλ. Ἔστ. 1970, σελ. 53 κ.κ.). Ἡ μεταξὺ Δοῦκα καὶ Βασιλείου σύγκρουσις χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1805, διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Κοραῖς ἐξέδωκε τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ Βιβλιοθήκης, τοῦ ὁποῦ ὡς γνωστὸν προέτασε τοὺς περιφνημοὺς περὶ ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσας αὐτοσχέδιους Στοχασμοὺς του ὁ Δ. «ἐβιάσθη, καθὼς γράφει Ἐπὶ τῷ Ἡρώδ. σελ. νβ' - Βιέννη 1813) νὰ κάμῃ ἐπικρίσιν' Ἀλλ' ἐντεῦθεν ὀργὴ καὶ θυμὸς, συνεχίζει ἐκεῖ ὁ ἴδιος, ἐπ' ἐμὲ καὶ ὅμιλος ὅλος ἀνδρῶν ἀνωνύμων ὑπὸ προστάτῃ τῷ καλῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐκβαλνέουσιντες εὐοὶ σεβοὶ ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ· καὶ πάντα ἦν ἐγὼ τὰ κακά, ἀμαθής, ἀγράμματος, ἀναλφάβητος, ἀσυλλάβιστος· καὶ τὸ δὲ σεμνότερον μορμόλυσεν καὶ ληστής καὶ τυμβωρύχος καὶ τοιαῦτα ἐκεῖθεν τοῖς ἀνωνύμοις ἀποπεμπόμενα· καὶ αὕτη ἡ πρώτη διαφορὰ πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τῶν σεμνῶν αὐτοῦ ἀνωνύμων καὶ ὁ ἀκήρυκτος πόλεμος μέχρι τοῦδε...» (Πρβλ. καὶ ἐπιστολὴ Δοῦκα πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιον - Βιέννη 1.2.1812 - τὴν ὁποῖαν προτάσσει στὸ Γ' τόμ. τῆς ἔκδοσης τῶν Ἀττικῶν Ρητόρων του - Βιέννη 1813 καὶ Πρόλογον ἰδίου εἰς γ' ἔκδ. Γραμματικῆς τοῦ Τερψιθέας - Βιέννη 1812).
- 2) «Μετεγλώττισα, τελειώνει ὁ Πολύκαρπος αὐτὸς τὴν ἐκ Σμύρνης ἐπιστολὴν του, τὸ ὁποῖον μετέπειτα ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐφημερίδος περὶ τοῦ εἰς Βουκουρέστιον συσταθέντος λυκείου καὶ τὸ ἐκοινοποίησα εἰς πολλοὺς. Ἐπροξένησεν εἰς ὅλους τοὺς φιλοκάλους μεγάλην χαρὰν, εἰς δὲ τοὺς τῆς ἐναντίας μερίδος κατασχίνην. Ἐπέμφθη ἀντίγραφον καὶ εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη. Εἶθε νὰ μῆμῃθωσι κατὰ δύναμιν καὶ ἄλλοι τὸν εὐεργέτην τοῦ γένους Ἰγνάτιον». Πρόκειται γὰρ τὸ κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸ (1811) καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βλαχίας Ἰδρυθὲν ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον φιλεκαπαιδευτικὸν σωματεῖον μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «Φιλολογικὴ Ἑταιρεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου», στὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη τῆς ὁποίας ἀπὸ τὸν ἴδιον χρόνον συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Ἀλ. Βασιλείου (Πρβλ. Σάββα Ν.Φ. σελ. 693).

- 3) Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε κατὰ μετάφραση τοῦ ἱατροφιλόσοφου καθηγητῆ τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης Στεφάνου Οἰκονόμου (ἀδελφοῦ τοῦ Κων)νου τοῦ ἐξ Οἰκονόμου) τὸ 1812 στὴ Βιέννη ἐκ τῆς τυπογραφίας Λεοπόλδου Γκρούν. (Πρβλ. Γκίνη - Μέξα δ.π. ἀριθ. 687). «Καὶ ἡ μὲν Βατμανικὴ Γραμματικὴ, ἔγραφε στίς 11.11.1811 πρὸς τὸν ἐκδότῃ τοῦ Λογ. Ἑρμῇ ἀπὸ τῆ Σμύρνης ὁ Κοΐμας, ἐτυπώθη αὐτοῦ δι' ἐπιστασίας τοῦ φιλογεγεστάτου καὶ ἀληθῶς τιμιωτάτου ἀνδρὸς Ἀλεξάνδρου Βασιλείου» (πρβλ. Μικρ. Χρον. Α' σελ. 221). Τῆς ἔκδοσης προτάσσεται ἐπιστολὴ τοῦ μεταφραστῆ πρὸς Ἀλέξ. Βασιλείου. Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ καθὼς καὶ ἀρχετὲς ἄλλες πηγές, ποὺ σ' αὐτὴν τὴν προμνησθεῖσα μελέτη του ἀναφερόμενος στὸν Βασιλείου παραπέμπει ὁ Βένης (Λογ. Ἑρμῆς 1813, σελ. 96, 284, 1816, σελ. 301—309, 1817 σελ. 15, Ἐπιστολαὶ πρὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ Ρίξου Νερουλοῦ εἰς Ἑλλ. Τηλέγραφον Βιέννης ἀριθμ. 58 σελ. 256 καὶ Carl Iken: Leukothea τόμ. Α' σελ. 93, 144, 200, τόμ. Β' σελ. 121, 127) δὲν μπόρεσα νὰ ἰδῶ.
- 4) Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ κατὰ τὰ δέκα περίπου χρόνια τῆς ζωῆς του (1811—1821) χρημάτισαν οἱ Ἀνθιμος Γαζῆς (Γενάρης 1811 - Μάρτης 1813), Αεὶόκλητος Φαρμακίδης (Ἀπρίλης - Δεκέμβριος 1813). Τὸ 1814 πάλι ὁ Γαζῆς, τὸ 1815 δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξακριβωμένο ποιὸς εἶχε τὴν εὐθύνη τοῦ Περιοδικοῦ καὶ ἀπὸ τὸ 1816—1821 οἱ Θ. Φαρμακίδης καὶ Κ. Κοκκινάκης. (Πρβλ. Αἰν. Κοιμητῆ: Λόγ. Ἑρμῆς 1813—1815. Ἐρανιστὴς 2(1969) σελ. 33—112 καὶ Γ. Λαῖου: Ὁ Ἑλληνικὸς τύπος τῆς Βιέννης, Ἀθ. 1961, σελ. 92 κ.κ.). Χαρακτηριστικὸ ἐν τούτοις γιὰ τὸ πῶς ἔβλεπαν τὸ περιοδικὸ οἱ Αὐστριακοὶ καὶ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἔκδοσής του, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἀλέξ. Βασιλείου, εἶναι τὸ καταχωρούμενο μὲ ἡμερομηνία 22.4.1811 σημείωμα πρὸς τὴν Αὐστρ. Ἀστυνομία πληροφοριοδότη της. «Τὸ περιοδικὸ τοῦτο, γράφει, ἐκδιδόμενον μὲ τὴν ἄδειαν τῆς λογοκρισίας καὶ εἰς Νεοελληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ Ἀνθ. Γαζῆ, καίτοι ἐξωτερικῶς ἐπιδίδωκε νὰ διαφωτίσῃ φιλολογικῶς τὸ Ἑλλ. Ἔθνος, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις συγχρόνως τὸ σημεῖο συγκεντρώσεως τῶν ἐν διασπορᾷ Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ὑπὲρ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ὀνειροπολοῦν τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος· εὐρίσκεται ὡσαύτως εἰς στενοτάτας σχέσεις μὲ τὸν Ρῶσον μητροπολίτην τῆς Βλαχίας Ἰγνάτιον, ὁ ὁποῖος παίζει ἐκεῖ ἓνα σπουδαῖον ρόλον, πληρῶνει ἐν μέρος τῶν ἐξόδων τῆς ἐκδόσεως καὶ διανέμει δωρεὰν ἀντίτυπα. Ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος τρέφουν ἐλπίδας συγχρόνως τὸ Παρίσι καὶ ἡ Πέτρούπολις, ἐνῶ ἡ προαγωγή τῶν ἐλπίδων αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ τὴν μονομανίαν τοῦ Γαζῆ. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἐργάζονται μετὰ τοῦ Γαζῆ, μεταξὺ ἄλλων: Ἐν Βιέννῃ, Στέφανος Κομματᾶς. Ἀθ. Σταγειρίτης, Νεόφ. Δούκας, Ἀλέξ. Βασιλείου, Μανουὴλ καὶ Κυριάκος Καπετανάκης, Δημήτρ. Ἀλεξανδρίδης ἱατρός, Δημ. Δάρβαρης...» (Πρβλ. Π. Ἐνεπεκίδης Συμβολαὶ εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλ. τῆς Βιέννης, Βερολίνο 1960, σελ. 41—2).
- 5) Γιὰ τὴ Φιλομ. Ἑταιρεία πρβλ. καὶ Δ. Καμπούρογλου: Μνημεῖα Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων 1891 Α' σελ. 222—5, Πολ. Ἐνεπεκίδης δ.π. σελ. 112 καὶ ἰδίου Ρήγας - Τυνηλάντης - Καποδίστρια Ἀθ. 1965 σελ. 190 κ.κ. Ἀκόμα Γ. Λαῖου: Ἡ Φιλομ. Ἑταιρεία τῆς Βιέννης Ἀθ. 1965 σελ. 183—4. Σὲ παράρτημα τῆς ἰδίας αὐτῆς μελέτης τοῦ Λαῖου σελ. 205—211, δημοσιεύεται φωτοτυπία τοῦ καταστατικοῦ τῆς Φ.Ε. ποὺ τυπώθηκε ἐλληνικὰ καὶ γαλλικὰ στὴ Βιέννη τὸ 1815, προτασσόμενης τῆς πρὸς Ἀλ. Βασιλείου ἐπιστολῆς τοῦ Καποδίστρια. Τὸ φυλλάδιον σπάνιον σήμερον σώζεται στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ecole des langues orientales vivants στὸ Παρίσι. Στὴ σελ. δὲ 212 τοῦ ἰδίου παραρτήματος καὶ σὲ φωτοτυπία ἐπίσης, περιέχεται ἡ κατακλείδα τῆς αἵτησης τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα μὲ τὴν ὑπογραφή του, τὴν ιδιότητά του σὰν διευθυντῆ τῆς Φ.Ε. καὶ τὴ διεύθυνσίν του στὴ Βιέννη γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ γερμανικῶ.

ΦΡΑΝΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΜΟΝΚΑΝΤΑ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΑΓΩΝΕΖΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Χ Χ Ι

*Οἱ Γενουάτες πείθουν τὸν αὐτοκράτορα νὰ πολεμήσει τοὺς Καταλανοὺς
καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος κάνει τὸ ἴδιον καὶ μαζεύει
στὴν Καλλιπολὴ στρατεύματα.*

Οἱ Γενουάτες τοῦ Πέρα, πού λίγο πρωτύτερα τὸ εἶχαν ὀχυρώσει μὲ τὰ φρούς καὶ τείχη, ἦταν οἱ πρῶτοι πού ἔκαναν ὑποπτα τὰ ὄπλα μας καὶ ἔβαλαν σὲ ἀμφιβολία τὴν ἀξιοπιστία μας, λέγοντας στὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο πὼς εἶχαν νέα ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, πὼς παρασκευαζόταν μεγάλος καὶ δυνατὸς στρατὸς γιὰ νὰ ἐπιτεθῇ στὶς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ἄνοιξη, καὶ πὼς αὐτὸ ἐπιβεβαιωνόταν ἀπὸ ἐκδηλώσεις φανταστικές, καὶ πὼς οἱ Καταλανοί, πού πρὶν ἦταν στὴν ὑπηρεσία του καὶ αὐτοὶ πού μετὰ ἔφτασαν μὲ τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ἦταν ἐνωμένοι γιὰ νὰ τὸν βλάψουν κι ὄχι γιὰ νὰ τὸν ὑπερασπιστοῦν. Γιατὶ ἀλληλογραφοῦσαν μυστικά μὲ ἐκείνους στὴ Σικελία καὶ ὁ νόθος ἀδελφὸς τοῦ δὸν Φαμπρίκε, βασιλεῖ τῆς Σικελίας, λογάριζε νὰ ἔρθῃ μὲ δώδεκα πλοῖα γιὰ νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτοὺς καὶ περήμεναν τότε νὰ φανερώσουν καὶ νὰ βάλουν σὲ πράξη τὰ σχέδιά τους. Αὐτὰ ἦταν τὰ ψέματα μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Γενουάτες θέλησαν νὰ καταστρέψουν τοὺς Καταλανοὺς καὶ νὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἴδιοι σὰν ἔμπιστοι ὑπερασπιστὲς τοῦ κοινοῦ καλοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. Συμβούλεψαν τὸν Ἀνδρόνικο, καθὼς ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης, νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Καταλανοὺς μὲ ἀνοιχτὸ πόλεμο.

Αὐτοὶ διέθεταν πενήντα σκάφη καὶ ἂν μπορούσε νὰ ἐξοπλίσῃ καὶ ὁ αὐτοκράτορας ἄλλα τόσα, ἢ νὰ δώσῃ σ' αὐτοὺς χρήμα, ἔστω καὶ μὲ ἀραιὲς δόσεις, θὰ τὰ ἔρριχναν αὐτοὶ στὴ θάλασσα καὶ πὼς τὸ μόνο πού τοὺς παρακινούσε ἦταν ὁ πόνος τους νὰ βλέπουν τοὺς Ἕλληνες νὰ κακοπαθαίνουν καὶ τὴ χώρα πού πιά τὴν εἶχαν σὰν πατρίδα, νὰ βασανίζεται καὶ νὰ καταστρέφεται ἀπὸ αὐτοὺς πού ἦρθαν νὰ τὴν ὑπερασπισθοῦν. Δὲν ἔδωσε πίστη τότε ὁ αὐτοκράτορας στοὺς Γενουάτες, πιστεύοντας πὼς ὅλα αὐτὰ ἦταν σκαριφήματα τῆς κακίας καὶ τοῦ φθόνου τους, πού γεννήθηκε μόλις οἱ Καταλανοὶ πάτησαν τὸ πόδι τους στὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμα ἢ πίστη καὶ ὁ ὅρκος τῶν Καταλανῶν τὸν καθυσόχαζε. Ἀλλὰ τοὺς ἀπάντησε πὼς τοὺς εὐγνωμονοῦσε γιὰ τὴ φροντίδα τους καὶ γιὰ τὴ συμπόνια τους γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων. Τοὺς ζήτησε νὰ σωπάσουν καὶ αὐτὸς θὰ σκεπτόταν τί πρέπει νὰ κάνει καὶ ὅταν θὰ ἀποφάσιζε θὰ τὸ ἔβαζε σὲ πράξη.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 402.

Ἐκεῖνον τὸν ἴδιο καιρὸ ἡ τιμὴ καὶ ἡ χάρη πού ὁ Ἀνδρόνικος ἔκανε στὸν Μπερενγκέρ, ἐρέθισε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο γιὰ καταστροφή μας καὶ ὑποδουλισμένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἄρχισε νὰ τὴν κατεργάζεται, μεταχειριζόμενος γι' αὐτὸ ὅλα τὰ μέσα τὰ ἀποτελεσματικὰ πού μπορούσε, καταπατώντας νόμους θεῖους καὶ ἀνθρώπινους. Ἦταν οἱ Ἕλληνες τόσο φθονεροὶ καὶ ἐπηρεζόμενοι, πού μὲ λύσσα καὶ μανία ἀπίστευτη, ἰκέτευαν τὸν Μιχαὴλ πού ἤδη ἦταν ἐχθρικὰ διατεθειμένος ἐνάντιά μας, μεγαλοποιώντας τὴ φήμῃ τῶν ὅπλων τῶν Καταλανῶν καὶ τονίζοντας τὸ γεγονός ὅτι κατεῖχαν τὰ ὑψίστα ἀξιώματα τοῦ κράτους τοῦ γιὰ μεγάλη ταπείνωση τῆς μεγαλειότητάς του καὶ ἀτίμωση δική τους. Πίστευαν πάντα οἱ Ἕλληνες πὺς οἱ δικοὶ μας Καταλανοὶ ἦταν σὰν τοὺς Ἀλανοὺς καὶ τοὺς Τουρκόπουλους πού δὲν ἀνέβαινε ἡ σκέψη τους περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ ἐξοικονομήσουν μιὰ ζωὴ μὲ ἓνα θλιβερὸ καὶ κακοιοιριασμένο μισθό. Ἀλλὰ ὅταν εἶδαν νὰ προσφέρωνται σ' αὐτοὺς τὰ ἀξιώματα τοῦ Καίσαρα, τοῦ μεγασούκα, τοῦ δομέστιχου καὶ τοῦ ναυάρχου καὶ πὺς εἶχαν ἰσχὺ νὰ φιλοδοξοῦν καὶ γιὰ ὅσα ἀπόμεναν, συνειδητοποίησαν τὴ ζημιὰ καὶ ἄρχισαν νὰ θλίβονται πού ἡ ἰσχὺς καὶ οἱ τιμὲς τοῦ κράτους περιέρχονταν στὰ χέρια τῶν ξένων.

Τὸ χρόνον πού ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες γίνονταν αὐτὲς οἱ συζητήσεις, οἱ στρατιῶτες στὰ φρούρια κρίνοντας πὺς ἡ πληρωμὴ καθυστεροῦσε, κακοποιοῦσαν τοὺς Ἕλληνες τῶν πόλεων πού ἦταν ἐγκυκατεστημένοι. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, προσεχτικὸς γιὰ κάθε εὐκαιρία νὰ σπλώσῃ ὁλόκληρο τὸ ἔθνος μας, ἀδράχτηκε ἀπὸ αὐτὴ γιὰ νὰ πείσῃ τὸν πατέρα του, λέγοντάς του πὺς ἂν δὲν παρεμπόδιζε τὸ θράσος τῶν Καταλανῶν, θὰ ἐρχόταν ἡ ὁλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τοῦ κράτους καὶ τοῦ οἴκου του. Γιατὶ ἀνικανοποίητοι ἀπὸ πληρωμὲς καὶ μισθοὺς ὑπέρογκους καὶ μ' ὅλο πού εἶχαν τόσο πλούσια ἀποθέματα ἀπὸ τὴν Ἀσία, καταπίεζαν τὶς φίλες πόλεις γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἀπληστία τους. Καὶ πὺς τὸ κράτος δὲν ἦταν ἐλεύθερο ἐπειδὴ νικῆθηκαν οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ τὸ περίμενε μιὰ πρὸ ἀνυπόφορη καὶ ἀπάνθρωπη δουλεία ἀπὸ τοὺς Καταλανοὺς πού στὰ χέρια τους βρισκόταν ἡ ἐλευθερία ὅλων. Καὶ πὺς ἄδικα τὴν εἶχε κερδίσει ὁ παππιοῦς του, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, διώχνοντας τοὺς Λατίνους ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία, ἀφοῦ ἦταν νὰ τοὺς τὴν προσφέρουν γιὰ δευτέρη φορὰ μὲ τὴ θέλησή τους. Καὶ πὺς αὐτὸ θὰ συνέβαινε πολὺ σύντομα ἂν δὲν ἐμπόδιζαν τὴν αὐθάδεια. Καὶ πὺς ἔμεναν ἀκόμα δυνάμεις στοὺς Ἕλληνες, ἂν τὰ σχέδιά τους ἀπέβαιναν μάταια γιὰ νὰ νικήσουν μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο τοὺς Καταλανοὺς. Καὶ πὺς τὴν ὑποχρέωση πού τοὺς εἶχαν, πού εἶχαν ἐλευθερώσει τὶς ἐπαρχίες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἤδη ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ κακὴ διαγωγὴ τὴν εἶχε σῆσει, καὶ οἱ νίκες τους ἄξιζαν τὸ ὄνομα τῆς προσβολῆς κι' ὄχι τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν, ἀφοῦ ἀντὶ τὰ ὅπλα τους νὰ θεμελιώσουν μιὰ βέβαιη εἰρήνη στὸ κράτος. κήρυχναν νέους πολέμους στὶς φίλες πόλεις μὲ ἀνυπόφορες φορολογίες καὶ κακομεταχείριση.

Ὁ Ἀνδρόνικος πιεσμένος ἀπὸ τὴν πειθὺ τοῦ γιοῦ του καὶ τῶν οἰκείων του πού διαρκῶς μὲ παράπονα καὶ αἰσθηματολογίες θρηνοῦσαν τὴ δυστυχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν ξεπεσμό τους, ἔδειξε σὲ συνέχεια τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συζητήσεών τους ἐνάντια στοὺς Καταλανοὺς, ἀπαντώντας στὸν Ρογῆρο καὶ τὸν Μπερενγκέρ πού τοῦ ζητοῦσαν χρήματα γιὰ τὸν πόλεμον. πὺς δὲν θὰ τοὺς πληρωνε μέχρι νὰ περάσουν στὴν Ἀσία καὶ νὰ ἀρχίσουν τὸν πόλεμον. Αὐτὸς ἦταν ἓνας τρόπος πού ποτὲ μέχρι τότε δὲν εἶχε χρησιμοποιήσῃ ὁ Ἀνδρόνικος πού ἦταν πρὸ ἀπλόχερος σὲ τιμὲς καὶ πληρωμὲς ἀπ' ὅτι αὐτοὶ ἀπαιτητικοὶ νὰ τοῦ τὶς ζητοῦν.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀνδρόνικου ἔφτασε στ' αὐτιά αὐτῶν ποὺ βρίσκονταν στὴν Καλλίπολη καὶ ξεσήκωσε τόσο μεγάλη ταραχὴ καὶ ἀνταρσία σ' ὁλόκληρο τὸ στρατόπεδο ποὺ ἔξανάγκασε τοὺς ἀρχηγοὺς νὰ πάρουν τὰ ὅπλα γιὰ νὰ ἐπιτεθοῦν οὐ πολλὰ μέρη τοῦ κράτους καὶ νὰ κυριεύσουν ἀρκετὰ ὄχυρά καὶ φρούρια. Κι ὅσο ὁ Ἀνδρόνικος καθυστεροῦσε νὰ τοὺς δώσῃ ἱκανοποίηση, ἐνοιωθάν μεγάλῃ θλίψῃ γιατί πίστευαν πὺς οἱ δύο τους στρατηγοί, ὁ Ρογῆρος καὶ ὁ Μπερενγκέρ, ἐκμεταλλευόμενοι τὸ αἶμα τὸ δικό τους καὶ τὴ ζωὴ τους, ἤθελαν νὰ ἀνυψωθοῦν καὶ γιὰ νὰ μὴν δυσαρεστήσουν τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν ὁποῖον περιήμεναν τὶς μεγαλύτερές τους ἀπολαβές, δὲν τὸν ἐπείζαν ὅσο ἔπρεπε γιὰ νὰ δώσῃ καὶ σ' αὐτοὺς τὶς πληρωμές ποὺ τόσο δίκαιο ἦταν νὰ τοὺς ἀπονειμθοῦν. Αὐτὲς οἱ ὑποψίες τόσο στέριωσαν ποὺ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν πρεσβεῖα στὸν αὐτοκράτορα, ζητώντας του νὰ τοὺς πληρώσῃ καὶ αὐτοὶ θὰ συνέχιζαν νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους μὲ ἀπόλυτη πίστη, τιμωρώντας τὶς ἀκρότητες αὐτῶν ποὺ θὰ τολμοῦσαν νὰ θείξουν ἢ νὰ κακοποιήσουν τὶς φίλες πόλεις. Αὐτὴ ἡ πρεσβεΐα, ἡ τόσο εὐγενική, λέει ὁ Παχυμέρης, πὺς στάλθηκε ἀπὸ τὸν φόβο ποὺ πῆραν βλέποντας τὸ στρατὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ποὺ συνάχτηκε γιὰ νὰ πατάξῃ τὸ τόλμημά τους καὶ τὴν ἀποκοτιά τους.

Ὅταν ἔφτασε αὐτὴ ἡ πρεσβεΐα στὸν αὐτοκράτορα, αὐτὸς εἶδε ὅτι ἦταν ἀδύνατον νὰ δώσῃ ἱκανοποίηση σὲ τόσο μεγάλες ἀπαιτήσεις ποὺ εἶχαν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ φτάσῃ σὲ ρήξῃ καὶ σὲ πόλεμο φανερό, τοὺς παρέπεμψε στὸν Μπερενγκέρ ντέ Ἐντένσα ὅπου μὲ τὴ μεσολάβησή του θὰ τοὺς ἔδινε ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ χρήματα ποὺ τοῦ ζητοῦσαν. Εὐχαριστήθηκαν τότε μὲ τὰ χρήματα ποὺ τοὺς δόθηκαν καὶ γύρισαν στὴν Καλλίπολη ὅπου κιόλας εἶχε φτάσει κι ὁ Ρογῆρος μὲ τὴ γυναῖκα του, τὴν πεθερά του, καὶ τὸν κουνιάδο του ποὺ θέλησαν νὰ τὸν συνοδεύσουν κι ἴσως, ὅπως ἐγὼ ὑποψιάζομαι, γιὰ νὰ ἔχει ὁ Ρογῆρος κοντά του τὴν Εἰρήνην, πεθερά του καὶ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορα, σὰν ὄμιτρο, σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ἤθελε ἐκεῖνος νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ σὰν νὰ ἦταν ἐπαναστάτης, ἂν ἡ ἀνταρσία καὶ ἡ στάση ἐξαπλωνόταν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΧΙΙ

*Πληρώνονται οἱ στρατιῶτες κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀνδρόνικου
μὲ κάλπικα νομίσματα ὁπότε δημιουργοῦνται νέες φασαρίες.*

Ὁ Ἀνδρόνικος πιεζόμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, μὲ πανουργία καὶ πονηριὰ ἐλληνική, γιὰ νὰ δώσῃ στὴν πρεσβεΐα χρήματα, νὰ κάνῃ τὶς πληρωμές, διέταξε νὰ κόψουν ἀσημένια νομίσματα πολὺ ἐλαττωμένα σὲ βάρος καὶ λειψά, σὲ λιγώτερο ἀπὸ τὸ τρίτο τῆς παλιᾶς τους ἀξίας καὶ εἶχε τὴν ἀπαίτηση οἱ στρατιῶτες νὰ τὰ δεχτοῦν σὰν νὰ ἦταν ἀκέραια. Οἱ ἀρχηγοὶ ἀνίδεοι γιὰ τὴν ἀπάτη, εὐκόλα ἀφέθηκαν νὰ ξεγελαστοῦν, κι ὅπως οἱ στρατιῶτες, σχεδὸν ἐπαναστημένοι, ζητοῦσαν νὰ πληρωθοῦν, πῆραν τὰ χρήματα καὶ τὰ πῆγαν στὴν Καλλίπολη, ὅπου καὶ τὰ μοιράστηκαν μὲ παράπονα καὶ θλίψη. Τελικά, μόνο μὲ ἐγγύηση τὸ ὄνομα αὐτῶν ποὺ πλήρωναν, ἂν καὶ γνώριζαν πῶς τὴν ἀπάτη, σώπασαν. Διαφορετικὰ ἀντέδρασαν οἱ Γενουάτες, λίγο ἀργότερα, ποὺ ὁ αὐτοκράτοράς τους εἶχε ὑποσχεθῇ μιὰ ὠρισιμένη ποσότητα χρημάτων, γιὰ νὰ στείλουν τὸ στόλο τους ἐνάντια στοὺς Καταλανοὺς, καὶ τοὺς πλήρωσε μὲ αὐτὰ τὰ ἴδια νομίσματα: τοῦ τὰ ἐπέστρεψαν καὶ ἀπέσυραν τὸ στόλο τους.

Ὅταν οἱ Ἀραγωνέζοι καὶ οἱ Καταλανοί, εὐχαριστημένοι μὲ τὸ χρῆμα τῶν πληρωμῶν, θέλησαν νὰ πληρώσουν τοὺς Ἑλλήνες χρεώστες τους καὶ νὰ τοὺς

έξοφλήσουν έντελῶς, αὐτοὶ ἀρνήθηκαν νὰ τὸ δεχτοῦν μὲ τὴν παροῦσα ἀξία, καὶ ὅπως τὸ φαγητὸ καὶ ἡ συντήρηση δὲν σηκώνει καθυστερήσεις. Πίεζαν τοὺς Ἕλληνες πού τοὺς τὰ προσέφεραν νὰ τὸ δεχτοῦν. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες ἄλλαξαν καὶ οἱ Καταλανοὶ ζητοῦσαν τὴν τροφὴ μὲ τὰ ὅπλα, μὲ ἀποτέλεσμα ὅλες οἱ πόλεις τῆς περιοχῆς νὰ ἐρημύνωνται. Ὁ Ἀνδρόνικος μπροστὰ στὰ ἀτελείωτα παράπονα γιὰ τὶς ἀνωμαλίες καὶ τὶς ἐχθροπραξίες τῶν στρατιωτῶν, κατέληξε νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸν γιό του καὶ νὰ δώσῃ ἕνα τέλος ἀποτελεσματικὸ καὶ βίαιο σὲ τόσες φθορές. Θὰ μπορούσαν νὰ παρεμποδιστοῦν, ἂν οἱ πολυάριθμοι ἀρχηγοὶ πού διέθετε ἡ στρατιά μας, εἶχαν ἀπόλυτη κυριαρχία στοὺς ὑποτελεῖς τοὺς κι ἂν αὐτοὶ ἦταν ἐνωμένοι. Γιατὶ πάντα, ὅταν ἕνας ἄρχοντας χρησιμοποιεῖ μέσα τόσο ἀναξιοπρεπῇ γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὶς ὑποχρεώσεις του, ὅπως ἦταν ἡ πληρωμὴ τῶν Καταλανῶν μὲ νόμισμα τόσο λειψὸ ἀπὸ τὴν παλιά του ἀξία, χωρὶς πρὶν νὰ ἔχει νομιμοποιήσῃ μὲ διάταγμα τὴν γενικὴ κυκλοφορία του σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια μὲ τὴν ἴδια ἀξία γιὰ ὅλους τοὺς ὑποτελεῖς του, εἶναι σὰν νὰ προσφέρῃ βέβαιη ρήξη ἀνάμεσα στὸν λαὸ καὶ τὸν στρατό. Θεωρεῖται βέβαιον πὼς αὐτὸ τὸ σχέδιο, σχεδιάστηκε κι ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοκράτορες μαζί μὲ τὸν Ἀνδρόνικο καὶ τὸν Μιχαήλ, γιὰ νὰ κακοποιήσουν οἱ Καταλανοὶ τοὺς Ἕλληνες, καὶ αὐτοὶ προσβεβλημένοι νὰ πάρουν τὰ ὅπλα γιὰ νὰ τοὺς ἐκδικηθοῦν. Γιατὶ πίστεψαν πὼς οἱ Καταλανοὶ θὰ ἀφανίζονταν κι' αὐτοὶ θὰ λευτερώνονταν ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις τοὺς. Πέτυχε τὸ σχέδιό τοὺς. Γιατὶ οἱ δικοὶ μας, ὅπως βρίσκονταν χωρὶς χρήματα, ἔμπαιναν στὰ χωριά καὶ τὶς πόλεις κι' ὅταν εὑρίσκαν ἀντίσταση, κατὰ τὴ στρατιωτικὴ συνήθεια, κακοποιοῦσαν μὲ πράξεις καὶ μὲ λόγια ὅσους τοὺς ἀντιστέκονταν.

Ὁ Νικηφόρος, συγγραφέας Ἑλλήνας, καθὼς βρισκόταν στὴν πλευρὰ τὴν προσβεβλημένη ἐκτεταμένα διηγεῖται τὶς ἀκρότητες ἐκείνης τῆς στρατιᾶς, καὶ ἀκόμα περισσότερο ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, πού ἀφήνει λεύτερο τὸ πάθος του, καὶ δαγκώνει μὲ μεγάλη κακότητα. Ἀλλὰ ὁ Μοντανέρ ἀρνεῖται πὼς οἱ Καταλανοὶ φέρθηκαν ἀδυσώπητα καὶ σκληρὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Πρὶν, λέει, τοὺς βοηθοῦσαν καὶ τοὺς ὑπερασπίζονταν, γιὰτὶ μὲ τὴ μανία τῶν Τούρκων, οἱ χριστιανοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας, μισώντας τέτοια σκληρὴ δουλεία, μαζεύονταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ πέθαιναν οὖρους σταύλους ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὴ δυστυχία χωρὶς οἱ Ἕλληνες νὰ συγκινοῦνται λιγάκι ἀπὸ τὴ δυστυχία αὐτῶν πού τοὺς εἶχαν γιὰ συντρόφους καὶ φίλους. Καὶ οἱ Καταλανοὶ μὲ μεγάλη ἀπλοχεριά βοηθοῦσαν πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς πού ἦταν μαζί τοὺς. Αὐτὸς πού θὰ διαβάσῃ καὶ θὰ συσχετίσῃ αὐτοὺς τοὺς ἱστορικοὺς, εὐκολὰ μπορεῖ νὰ βγάλῃ κρίση, προτάσσοντας τοῦ καθενὸς τὰ χαρακτηριστικά. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Παχυμέρης ὄντας Ἕλληνες καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἐλάχιστα προσεχτικοὶ στὸ νὰ γράψουν τὴν ἀλήθεια, προσβεβλημένοι ἀπὸ κοινὲς ἢ προσωπικὲς προσβολὰς ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ἦταν καὶ μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα. Ὁ Μοντανέρ, Ἰσπανός, αὐτόπτης μάρτυς ὅλων αὐτῶν τῶν γεγονότων, μὲ τὴν πληρότητα τοῦ ὕφους του καὶ τοῦ καιροῦ πού ἔγραψε, φαίνεται νὰ ἐγγυᾶται γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων πού ἀναφέρει.

Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος, φοβούμενος πὼς ὁ Ρογῆρος ἀνοικτὰ δὲν θὰ ἔπαιρνε τὰ ὅπλα ἐναντίον των ἀκολουθώντας τὴ θέληση τῶν Καταλανῶν, πού εἶχαν θιγεῖ ἀπὸ τὴν ἀπάτη πού τοὺς ἔγινε μὲ τὰ χρήματα τῶν μισθῶν τοὺς, θέλησε νὰ στείλῃ τὸν ἄρχοντα Μαρούλη, ἀρχηγὸ τῶν Ἑλλήνων πού πολεμοῦσαν μὲ τὸν Ρογῆρο στὴν Ἀνατολή, νὰ πάῃ ἐκ μέρους του στὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ τὸν βεβαιώσῃ γιὰ τὴν πίστιν του γιὰτὶ αὐτὸς πάντα τὸν εὐνοοῦσε καὶ τὸν προωθοῦσε. Καὶ συγχρόνως τὸν διέταξε νὰ πῇ στὴν ἀδελφή του

Ειρήνη νὰ ἔρθῃ μαζί του, πιστεύοντας πὼς αὐτὴ εἶχε κάποια ἐπιρροὴ ἐπάνω σὺν γαμπρὸ της, γιὰ νὰ τὸν πείσῃ σ' ὅ,τι χρειαζόταν. Ἐφτάσε αὐτὴ ἡ πρεσβεία τοῦ Μαρούλη στὴν Καλλιόπολη καὶ ὁ Ρογῆρος καθαρὰ τοῦ ἀπάντησε πὼς δὲν σκεπτόταν νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν Καλλιόπολη, γιατί δὲν ἤθελε νὰ γίνῃ περισσότερο ὑποπτος στοὺς δικούς του μὲ τὸ νὰ πάῃ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Εἰρήνη ἐπίσης δικαιολογήθηκε πὼς δῆθεν ἦταν ἄρρωστη καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ταξιδέψῃ. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ὁ Μαρούλης ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη, κι' ἔβγαλε τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὴν ψευδαίσθησι πὼς θὰ μποροῦσε νὰ ἔλθῃ σὲ ὁποιαδήποτε συμφωνία χωρὶς νὰ ἐξοφλήσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὶς πληρωμὲς τοῦ στρατοῦ. Παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἐξήγησι, ἀποπειράθηκε γιὰ δεύτερη φορὰ, μέσῳ τῆς ἀδελφῆς του, νὰ τοὺς πείσῃ νὰ περάσουν στὴν Ἀνατολὴ μὲ κάποια βοήθεια πού θὰ τοὺς ἔστελνε, γιατί ἡ Φιλαδέλφεια βρισκόταν σὲ χειρότερο ἀποκλεισμὸ ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο καὶ ἡ δύσκολη θέσι πού βρισκόταν δὲν συγχωροῦσε οὔτε πεθαμένους. Θὰ ἤθελε βέβαια ὁ Ρογῆρος νὰ ὑπακούσῃ τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ οἱ στρατιῶτες ἦταν πρὸ ἐρεθισμένοι ἀπὸ ποτὲ κι' ἂν ὁ Ρογῆρος ὑποχωροῦσε στὸν αὐτοκράτορα, κινδύνευε ἡ θέσι του καὶ ἡ ζωὴ του. Τὸν ἴδιο καιρὸ ὁ Μπερεγκέρ ντὲ Ἐντένσα βλέποντας πὼς ὅλη ἡ ἀτιμώσφαιρα γύρω, ἦταν γεμάτη ὑποψία καὶ τρόμο καὶ πὼς οἱ Ἕλληνες τὸν κοιτοῦσαν σὰν Καταλανό, καὶ οἱ Καταλανοὶ δυσπιστοῦσαν γιὰ τὴν πίστι του, γιατί ὁ αὐτοκράτορας τὸν τοποθέτησε τόσο ψηλὰ καὶ φυσικὰ δὲν μποροῦσε, κατὰ τὴ γνῶμιν τους, παρὰ νὰ εἶναι μὲ τὸ μέρος του, νόμιζαν πὼς συναινεῖ μὲ τὴν ἀδικία πού τοὺς ἔκανε ὁ αὐτοκράτορας. Τελικὰ σὰν ἔφτασαν οἱ σχέσεις τῶν Καταλανῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου νὰ εἶναι σὲ κατάστασι πού δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι κανεὶς ἀμέτοχος ἢ οὐδέτερος ἀνάμεσα σὲ τέτοιες διαφορές, χωρὶς μεγάλο κίνδυνο νὰ χάσῃ τὰ πάντα, ὁ Μπερεγκέρ ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πρώτη του ὑποχρέωσι καὶ νὰ διαλέξῃ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἄνοδο, τὴ δημόσια τιμὴ καὶ ἐκτίμησι τοῦ ἔθνους πού ἐπρόκειτο νὰ καθῇ. Ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο νὰ γυρίσῃ στὴν Καλλιόπολη καὶ παρ' ὅλο πού ὁ αὐτοκράτορας μὲ παρακάλια καὶ προοφορὲς προσπάθησε νὰ τὸν κρατήσῃ, μπαρκάρισε οἷς δυὸ γαλέρες πού εἶχε στὸ λιμάνι τῶν Βλαχερνῶν καὶ δὲν ἔμεινε στὸ παλάτι, καὶ λέει ὁ Παχυμέρης πὼς ἐπιβιβάστηκε μὲ ὕψος θλιμμένο πού ἔδειχνε τὴν πάλιν πού γινόταν στὴν ψυχὴ του. Ἀπὸ τῆς γαλέρας ἐπέστρεψε σὺν αὐτοκράτορα τὰ τριάντα δοχεῖα μὲ χρυσὸ καὶ ἀσῆμι πού τοῦ εἶχε δώσει καὶ λέει ὁ ἴδιος συγγραφέας, πὼς τὰ σύμβολα τοῦ ἀξιώματος τοῦ Μεγαδοῦκα τὰ ἔρριξε στὴ θάλασσα, δείχνοντας ἔτσι πὼς ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἀρνιόταν τὴ φιλίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Αὐτὴ τὴ πράξι πού χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, σὰν ἄτιμη καὶ κακὴ, ἦταν πού περισσότερο ἀξίζει νὰ ἐπαινέσῃ κανεὶς ἀπ' ὅσες αὐτὸς ὁ μεγάλος ἱππότης ἔπραξε στὴν Ἀνατολή. Γιατί, οὔτε οἱ τιμές, οὔτε τὰ ἀξιώματα μπόρεσαν νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ δίκαιο: Μέγα παράδειγμα γιὰ ὅσους θέλουν νὰ προσδεύσουν σὲ βάρος τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὑπόληψης τῆς πατρίδας, ὅπως σὲ πολλοὺς συμβαίνει, καὶ λησμονοῦν τὸ χρέος πους ἀπέναντι στὴν πατρίδα τους καὶ τὴν καταγωγὴ τους καὶ ἀφήνουν νὰ κακοπάθῃ ἀπὸ μικρὰ συμφέροντα, καὶ πού τὶς περισσότερες φορὲς δὲν τοὺς μένει παρὰ μόνον ἡ ὑτίμωσι γιὰ ἀμοιβὴ στὴν καταστροφὴ τους. Ὅταν πιά ἐτοιμαζόταν νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Μπερεγκέρ, ὁ αὐτοκράτορας ἔστειλε νὰ τὸν καλέσῃ πολλὰς φορὲς χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ πιστέψῃ πὼς τὸν ἐγκατέλειπε. Προσφέρθηκαν κάποιοι ἀπὸ τὴ Μαλβασία* νὰ αἰφνιδιάσουν τὶς δύο γαλέρες τοῦ Μπερεγκέρ

* Ἄλλο ὄνομα τῆς Μονεμβασίας πού χρησιμοποιεῖ ὁ Μονκάντα,

καὶ νὰ ἐκδίκηθουν γιὰ τὴν τόσο μικρὴ ἐκτίμηση ποὺ ἔδειξε στὴ φιλία τοῦ αὐτοκράτορα καὶ συγχρόνως νὰ ἀνακτήσουν αὐτοὶ μιὰ γαλέρα ποὺ εἶχαν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μπερενγκέρ. Ἀλλὰ ὁ αὐτοκράτορας δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ βάλουν σὲ ἐφαρμογὴ τὰ σχέδιά τους, γιατί λογάριαζε νὰ τὸν ὑποτάξῃ ἄλλοιως. Ἐκείνη τὴ νύχτα ὁ Μπερενγκέρ ἔκανε πανιὰ καὶ πῆγε στὴν Καλλίπολη, ὅπου βρῆκε τὴν ἀτμόσφαιρα γεμάτη χίλιες ὑποψίες καὶ δυσπιστίες.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΧΙΙΙ

Προσφέρει ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος σὰν φέουδο στοὺς Ἀραγωνέζους καὶ Καταλανοὺς ἀρχηγοὺς τὶς ἐπαρχίες τῆς Ἀσίας.

Ὁ αὐτοκράτορας ἐπιθυμοῦσε νὰ διχάσῃ τοὺς Καταλανοὺς καὶ μετὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ πὶδ ἀκίνδυνα. Προσπάθησε ἐκ νέου νὰ πείσῃ τὸν Ρογῆρο ὅ,τι καὶ προηγουμένως, μέσῳ τοῦ Καναβούριο, ποὺ ἦταν ὑπουργὸς συγγενῆς τῆς Εἰρήνης τῆς πεθερᾶς του, τὸν ὁποῖον μετὰ ἀπὸ πολλὰ πῆγαινε - ἔλα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, πέτυχε γιὰ τοὺς Καταλανοὺς τὴν πὶδ σημαντικὴ ὑπόθεση ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιθυμήσουν γιὰ τὴν αὔξησιν καὶ ἐπιτυχίαν τους, καὶ ὅπως τοὺς προτάθηκε ἔτσι καὶ πραγματοποιήθηκε. Ἀλλὰ ἡ θρασύτητα τῶν στρατιωτῶν, ὁ φθόνος τῶν Ἑλλήνων, οἱ ἀξιώσεις τοῦ γιοῦ, μετέλλαξαν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φροντίδα ποὺ ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε γιὰ τὶς δικές μας ὑποθέσεις σὲ θανάσιμην ἀπέχθεια. Καὶ ἔτσι ἀποφασίστηκε ἀνάμεσα στὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸ γιό του νὰ δώσουν φαινομενικὴ καὶ τιμητικὴ ἱκανοποίηση στοὺς Καταλανοὺς καὶ μυστικὰ νὰ σχεδιάσουν τὴν καταστροφὴ καὶ τὸν ἀφανισμό τους. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ αὐτὸ δὲν τὸ λέγουν οἱ ἱστορικοί, εὐκόλα εἰκάζεται ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀργότερα ἔκαναν.

Ὁ Ἀνδρόνικος μέσῳ αὐτοῦ τοῦ Καναβούριο, καὶ ἐξαναγκασμένος ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ὅπλων τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν ἐνισχύσεων ποὺ ἡ φήμῃ εἶχε διαδώσει πὺς ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Σικελία, κι' ἀκόμα ἀπὸ τὶς πολλὰς πληρωμές, ὅπως ἦταν τὸ θησαυροφυλάκιον καὶ τὰ κρατικὰ ταμεῖα ρημαγμένα καὶ οἱ πρόσοδοι τοῦ κράτους δὲν ἦταν ἀρκετὲς οὔτε γιὰ τὰ ἔξοδα τὰ τρέχοντα καὶ τὰ ἀναγκαῖα, καὶ ὅπως ὁ πρίγκηπας ἐπείγετο νὰ βρῇ λύσιν καὶ ἐκεῖνοι σὰν στρατηγοὶ ὑποχρεωμένοι καὶ φίλοι, ὤφειλαν νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ βάλῃ σὲ πράξιν αὐτὸ ποὺ ὅλους ἐνδιέφερε ἐξ ἴσου, ἐπιτέλους συμφωνήθηκε ἀνάμεσα στὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Ρογῆρον μετὰ ἀπὸ μακρὰς καὶ κουραστικὰς συνομιλίας, τὸ ἀκόλουθον: ἀπὸ δῶ καὶ στὸ ἐξῆς ἔδινε ὁ Ἀνδρόνικος τὶς ἐπαρχίες τῆς Ἀσίας σὰν φέουδο στοὺς μεγιστάνες καὶ τοὺς ἱππότες τοὺς Ἀραγωνέζους καὶ Καταλανοὺς μὲ τὸν ὅρον ὅσάκις τοὺς καλέσει καὶ τοὺς χρειαστεῖ αὐτὸς ἢ οἱ διάδοχοί του νὰ σπεύσουν νὰ σταθοῦν στὸ πλευρό του καὶ πὺς ὁ αὐτοκράτορας δὲν θὰ ἦταν πιά, μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ συμφωνία, ὑποχρεωμένος νὰ δώσῃ μισθὸν στοὺς μισθοφόρους. Μόνον θὰ τοὺς ἐνισχύει κάθε χρόνον μὲ τριάντα χιλιάδες σκουδά καὶ εἴκοσι χιλιάδες μόδιους σιτάρη, δίνοντάς τους καὶ τὰ χρήματα τῶν μισθῶν τῶν τωρινῶν ὡς τὴν ἡμέραν τῆς ἔναρξιν τῆς παρούσας συμφωνίας.

Μὲ αὐτὴ τὴ συμφωνία οἱ ὑποθέσεις μας φαινομενικὰ στάθηκαν σὲ ἀπολυτὸ μεγαλεῖον. Γιατὶ οἱ Καταλανοὶ εἶδαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς κατόχους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας ὅχι τόσο γιατί τοὺς τὶς προσέφερε ὁ αὐτοκράτορας σὰν πληρωμὴ στίς ὑπηρεσίας τους, ὅσο γιατί τὶς κέρδισαν μὲ τὰ ὅπλα τους καὶ

τις λευτέρωσαν ἀπὸ τῆ δουλεία τῶν Τούρκων, πράγμα ἄρκετὸ γιὰ νὰ τοὺς δώ-
σῃ τὸ δικαίωμα τῆς κυριαρχίας σ' ὅλες αὐτές.

Αὐτὴ ἡ συμφωνία ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ πρὸ ἀξιοσημείωτα αὐ-
τῆς τῆς ἐκστρατείας καὶ ποὺ περισσότερο μπορεῖ νὰ λαμπρύνει τὰ ἔθνη τῆς
Ἀραγωνίας καὶ Καταλανίας. Γιατὶ ὅταν οἱ Ρωμαῖοι νίκησαν τὸν Μιθριδάτη, καὶ
κέρδισαν τὴν Ἀσία, πέτυχαν μίαν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες δόξες τους, καὶ αὐτὸ ποὺ
ἡ γενναιότητα τῶν φημισμένων στρατηγῶν καὶ στρατειῶν κυρίεψε σὲ τόσα
χρόνια, τὸ πέτυχαν οἱ δικοί μας σὲ λιγώτερο ἀπὸ δύο. Καὶ ἂν μὲ ἀπάτες καὶ
προδοσίαι δὲν ἐμποδιζόταν ἡ τύχη τους, θὰ ἀπόμειναν ἀπόλυτοι κύριοι καὶ ἄρ-
χοντες τῆς Ἀσίας, καὶ ἴσως ἂν παρέμειναν νὰ ἐμπόδιζαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ
τὸ ξεκίνημά τους καὶ δὲν θὰ τοὺς ἔδιναν τόπο νὰ ἐπεκταθοῦν οὔτε νὰ ἀποκτή-
σουν τὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία ποὺ σήμερα κατέχουν.

Αὐτὲς οἱ συμφωνίες ἐγίναν μὲ ὄρκο μπροστὰ στὸ εἰκόνισμα τῆς Παρθένου,
συνήθεια παλιὰ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

Σ' αὐτὰ συμφωνοῦν ὁ Παχυμέρης καὶ ὁ Μοντανέρ. Στὸ μόνο ποὺ διαφέ-
ρει ὁ Ἑλληνας, εἶναι ποὺ λέει πὼς ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος ἐξαίρεσε με-
ρικές πόλεις ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ μὴν συμπεριληφθοῦν σ' αὐτὴ τὴ δωρεά.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΧΙΥ

*Οἱ στρατιῶτες μὲ μεγαλύτερη δογὴ ἀπὸ πρὶν ἐπαναστατοῦν
γιατὶ δυσπιστοῦν γιὰ τὸν Ρογῆρο.*

Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος, σὰν ἐκπλήρωση στὸν δοσμένο ὄρκο, ἔστειλε
τὸν Θεόδωρο Τσοῦνο νὰ πάῃ στὸν Ρογῆρο τὶς συμφωνίες καὶ σφραγισμένες
μὲ χρυσοῦλο καὶ τριάντα χιλιάδες σκούδα καὶ τὰ σύμβολα τοῦ καίσαρα, καὶ
νὰ πῇ πὼς τὸ σιτάρι ἦταν ἤδη ἔτοιμο νὰ παραδοθῇ σὲ ὅποιον θὰ ὤριζε ὁ Ρογῆ-
ρος. Ὁ Θεόδωρος ἔκανε τὸν γύρο τοῦ Ρίμπι, κι' ὅπως ἦταν συμφωνημένο καὶ
ἀποφασισμένο κοντὰ στὸ Ρίμπι σταμάτησε, γιατί ἔμαθε πὼς τὰ πράγματα στὴν
Καλλίπολη μὲ τοὺς Καταλανοὺς χειροτέρευαν. Ἀποφάσισε νὰ μὴν προχωρήσῃ
ἄλλο, ἕως ὅτου ἔχει ἀσφαλεῖς πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι. καὶ κυρίως
γιατὶ φοβόταν ποὺ ὁ Ρογῆρος ἦταν προσβεβλημένος μὲ ἕναν ἀδελφὸ του. ποὺ
βρισκόταν στὸ Κανσίλιο, ἀπ' ὅπου εἶχε ἐξορμήσει πολλὰς φορὰς μὲ ὠπλισμέ-
νους ἄνδρες γιὰ νὰ τοῦ κάνει ζημιές. Ἔτσι, φαίνεται ἀπὸ καθαρὴ πρόνοια
ἔστειλε τὸν Καναβούριο νὰ πάῃ πρῶτα στὴν ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορα, ὥστε
πρῶτα σ' αὐτὴν νὰ δώσῃ ἀναφορὰ γιὰ τὸ τί συνέβαινε καὶ μαζὶ νὰ τοῦ ἐξηγή-
σουν τὸ λόγο καὶ τὴν κατάστασι τῆς καινούργιας ἀνταρσίας, γιατί δὲν ἤθελε
νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ ἄτομό του καὶ τὰ χρήματα χωρὶς περισσότερὴ ἀσφάλεια
ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶχε. Προχώρησε μετὰ, βαδίζοντας πολὺ ἀργά, γιὰ νὰ δώσῃ
καιρὸ στὸν Καναβούριο νὰ πάρῃ τὶς πληροφορίες ποὺ ἤθελε καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ
χωρὶς νὰ βρεθῇ νωρίτερα σὲ κίνδυνον. Συναντήθηκαν στὴν Βραγχιάλιο, ὅπου
πῆρε νέα γεμάτα ὑποψίες, γιατί εἰδοποιήθηκε πὼς ὁ Ρογῆρος δὲν θὰ δεχόταν
τὰ σύμβολα τοῦ καίσαρα γιὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ περισσότερο ὑποπίτος στοὺς δι-
κούς του, ποὺ εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ δυσπιστοῦν γιὰ τὸ πρόσωπό του βλέπον-
τάς τον μὲ πλοῦτη καὶ ἀξιώματα, ἐνόσω σ' αὐτοὺς ἀποστεροῦσαν τοὺς μισθοὺς
τους. Φοβήθηκε ὁ Θεόδωρος καὶ ἀποφάσισε, γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλές, νὰ ἀποσυρ-
θῇ στὸ φρούριον τοῦ Ρίμπι, ὅπου καὶ παρέμεινε λίγες μέρες. Καθὼς εἶδε τὰ

πνεύματα ὅτι δὲν ἡρεμοῦσαν, φοβήθηκε μήπως οἱ Καταλανοὶ ἀντιλαμβανόμενοι τὴν παρουσία του στὸ Ρίμπι μὲ τριάντα χιλιάδες σκοῦδα, τοῦ ἐπιτεθοῦν γιὰ νὰ τοῦ πάρουν τὰ χρήματα. Κι' ἔτσι μιὰ νύχτα, μὲ μεγάλη μυστικότητα μὲ ὅλα ὅσα ἔφερνε, ἔφυγε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ἐκεῖ ἐξήγησε στὸν αὐτοκράτορα τί τὸν ἐμπόδισε καὶ τί τὸν ἐξανάγκασε νὰ γυρίσῃ πίσω, χωρὶς νὰ ἐκτελέσῃ τὴ διαταγὴ του.

Ὁ Ρογῆρος ἔκρινε πὺς συνέφερε γιὰ τὴν ὑπόληψή του καὶ τὴν ἀσφάλειά του, νὰ δώσῃ κάποια ἱκανοποίηση στὸ στράτευμα, γιὰ τὶς ἀμφιβολίες πού εἶχε γιὰ τὴν ἀξιοπιστία του. Καὶ γι' αὐτό, διέταξε τὰ κυριώτερα κεφάλια τῆς στρατιᾶς νὰ ἔρθουν στὴν Καλλίπολη, ἀφοῦ πρῶτα ἀφήσουν σὲ ἀσφάλεια τὰ φρούρια πού κατεῖχαν. Ὅταν συγκεντρώθηκαν ὅλοι, τοὺς εἶπε πὺς οἱ μόχθοι καὶ οἱ κίνδυνοι πού εἶχαν ὑποφέρει γιὰ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ὠφέλεια τοῦ ἔθνους τοῦ καταλανικοῦ καὶ ἀραγωνέζικου δὲν ἀξίζαν τόσο κακὴ ἀνταπόδοση ὅσο ἦταν τὸ νὰ ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν πίστη του. Κι' ὅτι αὐτὸς εἶχε δοκιμαστῇ στὸν πόλεμο τῆς Σικελίας, ὑπηρετώντας τὸν βασιλιᾶ καὶ διοικῶντας πάντα στρατιῶτες Καταλανοὺς καὶ μ' ὅλο πού ἐκεῖνοι οἱ καιροὶ ἦταν τόσο ὑποπτοι, κανεὶς δὲν τόλμησε νὰ τὸν θίξῃ. Καὶ στοὺς πολέμους τῆς Ἀσίας ὑπάκουσε στὴν ὑποχρέωση πού τὸν κάλεσε, καὶ παρ' ὅλο πού ὁ αὐτοκράτορας τοῦ εἶχε κάνει μεγάλες τιμές, αὐτὸς δὲν τὶς θεωροῦσε ἀντάξιες τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἀλλὰ κι' ὅταν ἦταν, αὐτὸς δὲν ἦταν ἄνθρωπος πού ἐξ αἰτίας τους νὰ ξεχάσῃ τί ὑποχρεώσεις εἶχε κατὰ πρῶτο λόγο. Καὶ πὺς ὁ αὐτοκράτορας ἤθελε νὰ τὸν κάνει καίσαρα καὶ πὺς αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ δεχτῇ ἄλλα ἀξιώματα χωρὶς νὰ δώσῃ σ' αὐτοὺς πρῶτα ἱκανοποίηση καὶ πὺς μόνο γιὰ νὰ τοὺς συμπαρασταθῇ καὶ ἐμψυχώσῃ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄφησε τὸν αὐτοκράτορα πού ἤθελε νὰ τὸν κρατήσῃ καὶ νὰ τὸν προωθήσῃ. Κι' ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀποφασισμένος νὰ μοιρασθῇ τὴν τύχη τους καὶ ἂν ὁ αὐτοκράτορας μὲ τὸν στρατό του τοὺς ἐπιτεθῇ, θὰ φρόντιζε, κατὰ τὸν ὅρκου του, νὰ τὸν σταματήσῃ, ἂν περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του. Ἀλλὰ ἂν θὰ ἦταν ἀναγκασμένος νὰ σηκώσῃ τὰ ὅπλα, αὐτὸ θὰ γινόταν μόνο γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν κοινὴ ἄμυνά τους ἐνάντια στοὺς Ἕλληνες. Μ' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Ρογῆρος ἐπιβεβαίωσε τὴν πίστη του καὶ οἱ Καταλανοὶ ἱκανοποιήθηκαν καὶ ζήτησαν συγγνώμην γιὰ τὴν καχυποψία πού ἦταν ριζωμένη σὲ μερικοὺς.

Αὐτὸν τὸν ἴδιον καιρὸ συνέβη, γιὰ μεγαλύτερη δυσφήμιση τῶν ὅπλων μας, νὰ ἐπιτεθοῦν οἱ Τοῦρκοι στὸ νησί τῆς Χίου, πού ἦταν ἐπιφορτισμένος ὁ Ρογῆρος καὶ οἱ δικοὶ του νὰ τὴν ὑπερασπίζωνται καὶ σχεδὸν τὴν κυρίευσαν ὅλη καὶ μόνο μερικοὶ μπόρεσαν νὰ ἀποσυρθοῦν στὸ φρούριο καὶ μὲ σαράντα πλοῖα πού κατάφεραν νὰ συγκεντρώσουν ἔφυγαν, ἀλλὰ κι' αὐτοὶ χάθηκαν τραγικά, συντριμμένοι καὶ κατεστραμμένοι ἀπὸ μιὰ μανιασμένη θύελλα, κοντὰ στὸ νησί τῆς Σκύρου. Μὲ αὐτὴν τὴν ἀπώλεια τὰ πνεύματα κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές ἐρεθίστηκαν. Οἱ Ἕλληνες, γιὰ τὸς φάνηκε πὺς οἱ Καταλανοί, ἀφοῦ καλὰ τοὺς ἐνοχλοῦσαν μὲ τόσες εἰσφορὲς δὲν ἦταν ἱκανοὶ νὰ τοὺς ὑπερασπίσουν ἀπὸ τὴν ὁρμὴ καὶ τὴ δουλεία τῶν ἀπίστων. Οἱ Καταλανοὶ ἐπίσης ἀπέδωσαν αὐτὴν τὴν ἀπώλεια στὴν καθυστέρηση τοῦ Ἀνδρόνικου νὰ ἐκπληρώσῃ αὐτὸ πού τόσες φορὲς τοὺς εἶχε ὑποσχεθῇ καὶ διατείνονταν πὺς, ἂν τοὺς εἶχε πληρώσει ἐγκαίρως, θὰ μπορούσαν νὰ βοηθήσουν κατὰ τὴν ὑποχρέωσή τους καὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν τοὺς τόπους πού ὤφειλαν.

Ἡ ἔλλειψη χρήματος τοὺς ἀνάγκαζε μὲ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἀταξία νὰ τὸ ἀναζητοῦν σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Θράκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XXV

Ἀποφασίζουν κατὰ τὴν συμφωνίαν νὰ περάσουν σιτὴν Ἀνατολὴ καὶ ὁ Ρογήρος δέχεται τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρα καὶ τὰ χρήματα.

Ἐφτασε στὰ αὐτιά τῶν αὐτοκρατόρων Ἀνδρόνικου καὶ Μιχαὴλ αὐτὰ ποὺ ὁ Ρογήρος εἶπε καὶ βαριά προσβεβλημένοι θέλησαν μὲ τὴ στρατιὰ ποὺ εἶχαν κοντὰ σιτὴν Ἀνδριανούπολη νὰ ἐπιτεθοῦν στοὺς Καταλανούς. Ἀλλὰ ὁ Ἀνδρόνικος μεταπείστηκε ἀπὸ τὸν Ἀσάν, κουνιάδο τοῦ Ρογήρου, ποὺ λίγο πρὶν τοῦ εἶχε δώσει τὸν τίτλο τοῦ πανυπερσέβαστου καὶ διέταξε τὸν γιό του νὰ μὴν ἐκτελέσῃ αὐτὴν τὴν ἀπόφαση, περιμένοντας πάντα μέσῳ τοῦ ἀνηψιοῦ του, νὰ ταπεινώσῃ τὸν Ρογήρο, στὸν ὁποῖον ὁ Ἀσάν ἔγραψε τὴν δίκαιη ἀποδοκιμασία τοῦ αὐτοκράτορα καὶ πὼς ἡ καλλίτερη ἐξιλέωση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ θὰ ἦταν νὰ περάσῃ τὴν στρατιὰ σιτὴν Ἀσία καὶ νὰ ἀρχίσῃ τὸν πόλεμο.

Ἀπάντησε ὁ Ρογήρος στὸν κουνιάδο του καὶ στὸν αὐτοκράτορα μὲ τὴν ἴδια ὑποταγή, πὼς ἡ ἀνάγκη τὸν ἔκανε νὰ δώσῃ μὲ λόγο ἱκανοποίηση σὲ ὅλο τὸ στρατό, γιατί ἂν δὲν τὸ ἔκανε, θὰ κατέληγαν νὰ εἶναι βέβαιοι γι' αὐτὰ ποὺ ὑποψιάζονταν καὶ ἀναμφίβολα θὰ τὸν σκότωναν. Καὶ πὼς αὐτὸς θὰ ἦταν πιστὸς καὶ ἀναγνώριζε τὶς πολλὰς τιμὰς καὶ τὰ ἀξιώματα ποὺ ἀπὸ τὸ χέρι του εἶχε λάβει καὶ ἂν μὲ τὴ γλῶσσα τὸν εἶχε προσβάλει, αὐτὸ ἔγινε γιατί οἱ Καταλανοὶ θὰ τὸν ἔβλαπταν ἐμπρακτὰ, παίρνοντας γιὰ ἀρχηγὸ ἄλλον ποὺ ἐλεύθερα θὰ τοὺς ἄφηνε νὰ ἐξασκοῦν τὶς βιαιοπραγίες τους. Καὶ πὼς ἐξυπηρετοῦσε νὰ τοὺς συμπαρastaθῇ καὶ σὲ κάτι, γιατί δὲν τολμοῦσε νὰ τοὺς καθυποτάξῃ μὲ διαφορετικὸ τρόπο καθὼς αὐτὸς διὰ τῆς βίας διέθετε χιλίους ἄνδρες ποὺ νὰ τὸν ὑπακούουν. Μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ ὁ αὐτοκράτορας διέταξε τὸ γιό του νὰ μὴν πειράξῃ τοὺς Καταλανούς, ἀλλὰ μόνο νὰ ἐμποδίσῃ τὶς ἐχθροπραξίες τους.

Ὁ Ἀσάν ποὺ ἤθελε νὰ διατηρηθῇ ὁ κουνιάδος του ὁ Ρογήρος, ἔπεισε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ξαναστείλῃ αὐτὸ ποὺ λίγο πρὶν ὁ Θεόδωρος Τσοῦνος τοῦ πήγαινε καὶ πὼς μετὰ ἀπὸ αὐτὸ θὰ πέρναγε σιτὴν Ἀσία. Κι' ἔτσι ὁ αὐτοκράτορας τοῦ ἔστειλε τὰ σύμβολα τοῦ καίσαρα καὶ τὴν ἡμέρα τῆς ἀνάστασης τοῦ Λαζάρου, ντύθηκε καὶ προσφωνήθηκε καῖσαρ καὶ τοῦ δόθηκαν τριάντα χιλιάδες σκοῦδα καὶ ἑκατὸν χιλιάδες μόδιοι σιτάρη. Ἀλλὰ στὸ τέλος ὁ αὐτοκράτορας τὸν διέταξε νὰ διαλύσῃ ὅλον τὸν στρατὸ καὶ μόνο νὰ κρατήσῃ χιλίους ἄνδρες. Ὁ Ρογήρος ἔδειξε ἐπιφανειακὰ ὅτι ὑπάκουε, ἀλλὰ κρυφὰ φρόντιζε γιὰ κάθε αἰφνιδιασμό. Ἐστειλε στὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ποὺ ἦταν πᾶ ἐκδηλωμένος ἐπαναστάτης καὶ ἐχθρὸς τοῦ κράτους, ἕνα μέρος τῶν στρατιωτῶν του. Ἐνα ἄλλο τμήμα τὸ ἔστειλε σιτὴν Κύζικο καὶ σιτὴν Μυτιλήνη, ὅπου κιόλας βρῖσκονταν φρουρὰ καταλανικὴ. Σύναξε καὶ περισσότερο σιτάρη ἀπὸ ὅσο ὁ αὐτοκράτορας τοῦ ἔδινε, ἐκεῖνο ποὺ οἱ Καταλανοὶ μάζεψαν μὲ τὶς εἰσφορές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XXVI

Ἀναχωρεῖ ὁ Ρογήρος νὰ συναντήσῃ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο. Ἀντιλέγει ἡ Μαρία ἡ γυναῖκα του καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί.

Ἐκεῖνον τὸν καιρὸ ποὺ οἱ Καταλανοὶ περνοῦσαν γεμᾶτοι φόβους καὶ ἐλπίδες, ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Μιχαὴλ σχεδίαζαν μὲ ποιοὺς τρόπο θὰ μπορούσαν νὰ τιμωρήσουν παραδειγματικὰ αὐτοὺς κι' ἀκόμα σκληρότερα νὰ τιμωρήσουν τὸ τόλμημά τους. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ αὐτὸ δὲν τὸ λένε καθαρὰ οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ σιτὴν πραγματικότητα τὸ φανέρωσε καὶ τὸ ἀποκάλυψε ἡ παραβίαση τῆς

συμφωνίας τους. Ἡ ἄτυχη μοῖρα τοῦ Ρογήρου ἄνοιξε δρόμο γιὰ νὰ τὸ πραγματοποιήσουν. μὲ μεγάλη ἀσφάλεια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀξιοσημείωτες ἀπώλειες δικές μας.

Ἐφτασε ἡ ὥρα τῆς ἀναχώρησης ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο καὶ ὁ Ρογήρος ἀποφάσισε νὰ πάη νὰ ἰδῇ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ ἀναφορὰ τί εἶχε συμφωνηθῇ μὲ τὸν πατέρα του, σχετικὰ μὲ τὸν πόλεμο καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ χρήματα, ὅπως λέει ὁ Νικηφόρος. Ἀλλὰ ἡ Μαρία ἢ γυναῖκα του, ἢ μητέρα της καὶ τὰ ἀδελφία της, ποὺ σὰν κλέφτες ἀπὸ μιὰ φάρα γνώριζαν καλὰ τοὺς δικούς τους, αἰσθάνονταν πολὺ ἄσχημα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ. Ἡ Μαρία ποὺ ἦταν ἡ ἄμεσα ἐνδιαφερομένη ἐξήγησε μυστικὰ στὸν ἄνδρα της, νὰ μὴν πάη καὶ νὰ μὴν πέσῃ θεληματικὰ στὰ χέρια τοῦ Μιχαὴλ καὶ νὰ μὴν τοῦ δώσῃ τὴν εὐκαιρία ποὺ μὲ τόσῃ ἐπιμονῇ ἀναζητοῦσε. Καὶ τοῦ ἐξήγησε πόσο ἔρημη θὰ ἀπόμενε αὐτὴ καὶ πᾶσο ξεκληρισμένοι οἱ δικοί του, ἂν τοὺς ἔλειπε ἡ κυβέρνια του. Καὶ νὰ μὴν εἶναι τόσο ἀπόκοτος. Καὶ νὰ δώσῃ σημασία στὰ λόγια της, γιατί δὲν τὰ γεννᾷ μόνο ἡ ἔγνοιά της, ἀλλὰ καὶ κάποια βέβαια καὶ ἀσφαλῆ σημάδια ποὺ εἶχε πῶς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος κατεργαζόταν τὴν καταστροφή του. "Ολους αὐτοὺς τοὺς λόγους, συνοδευμένους ἀπὸ δάκρυα καὶ παρακάλια, τοὺς ἐξήγησε ἡ Μαρία στὸ σύζυγό της Ρογήρο, γιατί καθὼς ἦταν Ἑλληνίδα καὶ στενὸ πρόσωπο τοῦ ἄρχοντα, ἂν καὶ δὲν τὴν ἐμπιστεύονταν μήπως καὶ ἀποκαλύψει τὰ σχέδιά τους, παρ' ὅλες τὶς προφυλάξεις ὅμως ἔφταναν στ' αὐτιά της ἀρκετὰ πράγματα ποὺ σὰν γυναῖκα προσεκτικὴ καὶ πολυέγνοιαστη γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἄνδρα της μπόρεσε νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ μάθῃ πῶς κάτι μηχανευόνταν ἐναντίον του. Λίγη σημασία ἔδωσε ὁ Ρογήρος στὶς συμβουλές της καὶ αὐτὴ, ὅσο λιγώτερες ὑποψίες φανέρωνε στὸν ἄνδρα της, τόσο περισσότερο πρόσεχε καὶ προσπαθοῦσε νὰ βρῇ τρόπο νὰ τὸν πείσῃ, καὶ αὐτὸ ποὺ θεώρησε πρὸ ἀποτελεσματικὸ ἦταν νὰ φωνάξῃ τοὺς κυριώτερους ἀρχηγούς τῆς στρατιᾶς καὶ νὰ τοὺς ἀποκαλύψῃ τὶς δίκαιες ὑποψίες της γιὰ νὰ ζητήσουν αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Ρογήρο νὰ ἀναβάλῃ τὸ ταξίδι του στὴν Ἀνδριανούπολη γιὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο. Τέλος, ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ μαζί, μὲ τὴν παρότρυνση τῆς Μαρίας τῆς ὁποίας οἱ ὑποψίες δὲν τοὺς φαίνονταν ἀβάσιμες, πῆγαν στὸν Ρογήρο καὶ τοῦ ζήτησαν νὰ ἀφήσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησιν ὥσπου νὰ βρεθῇ ὁ Μιχαὴλ σὲ πρὸ εὐχάριστη καὶ λιγώτερο ἐπικίνδυνη ψυχικὴ κατάσταση. Τοὺς ἀπάντησε πῶς κανένα ἐμπόδιο δὲν θὰ τὸν ἔπειθε νὰ ἀφήσῃ τὸ ταξίδι καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑποχρέωσή του, τὴν τόσο ἐπιτακτικὴ, ὅπως ἦταν ἡ ἐπίσκεψίς του στὸν Μιχαὴλ ποὺ τοῦ ὤφειλε τὸν ἴδιο σεβασμὸ ποὺ εἶχε καὶ στὸν αὐτοκράτορα πατέρα του. Καὶ ἀκόμα τοὺς εἶπε πῶς ἂν πρὶν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς Ἀσίας δὲν τὸν ἐνημέρωνε γιὰ ὅλες τὶς ἀποφάσεις, θὰ ἦταν σὰν νὰ τοῦ ἔδινε ἀφορμὴ νὰ διαφωνήσῃ μ' αὐτές. Καὶ πῶς οἱ ὑποψίες τῆς Μαρίας τῆς γυναίκας του, γεννιόντουσαν ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὸ φόβο μήπως τὸν χάσῃ κι' ἐπομένως ἦταν ἀβάσιμες καὶ δὲν ἦταν σωστὸ νὰ τὸν παρεμποδίσουν.

Ὁδηγημένος ἀπὸ τὸ μοιραῖο κάλεσμα τοῦ πεπρωμένου του, ὁ Ρογήρος οὔτε ἀντιλήφθηκε τοὺς κινδύνους καὶ οὔτε σὰν τοὺς ἀντιλήφθηκε φοβήθηκε. Πολλὰς φορές ὅσα σημάδια κι' ἂν ἔχῃ ἓνας ἄνθρωπος, δὲν μπορεῖ νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὸν θάνατο οὔτε ἀπὸ καταστρεπτικὰς ἐξελίξεις. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ ὁ Θεὸς μᾶς εἰδοποιεῖ μὲ σημάδια ἀλάθευτα καὶ φανερά, εἶναι ἱκανὴ μιὰ τρελλὴ βεβαιότητα νὰ μᾶς θαμπώσῃ ποὺ νὰ μὴ βλέπουμε τοὺς κινδύνους, ὅπου βρίσκεται ἀποφασισμένο τὸ τέλος μας καὶ ἡ τιμωρία μας. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὸν Ρογήρο οὔτε ἡ λογικὴ, οὔτε ἡ πεῖρα του, γιὰ τὴν φύσιν τῶν Ἑλ-

λήνων, οὔτε οἱ εἰδοποιήσεις τῆς γυναίκας του, οὔτε οἱ ἱκεσίες τῶν δικῶν του μπόρεσαν νὰ τὸν συγκρατήσουν νὰ μὴ παραδοθῇ μὲ τὴ θέλησή του στὸ θάνατο.

Ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ ἀναχώρησή του, ἡ Μαρία ἡ γυναίκα του, μὲ ὅλους τοὺς δικούς της, δὲν θέλησε νὰ μείνῃ στὴν Καλλίπολη, γιατί καθὼς εἶχε βέβαιον τὸν ἀφανισμό μας, δὲν θεώρησε σωστὸ νὰ διακινδυνεύσῃ ἀφοῦ ἡ ὑποχρέωση νὰ παρευρίσκεται στὴν Καλλίπολη ἔλειπε σὰν θὰ ἀπουσίαζε ὁ σύζυγός της. Διέταξε ὁ Ρογῆρος τὸν Φερνάντο Ἄονές, μὲ τέσσερεις γαλέρες νὰ τὴν πάει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ αὐτὸς μὲ τριακόσιους ἵππεις καὶ χίλιους ὀπλίτες, ἀφήνοντας στὴ θέση του τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ξεκίνησε γιὰ τὴν Ἀνδριανούπολη ποὺ λεγόταν διαφορετικὰ καὶ Ὁρεσιάδα, πρωτεύουσα τῆς Θράκης, καὶ αὐτὴ παλιῶν αὐτοκρατόρων καὶ βασιλιάδων ποὺ τότε ἦταν αὐτὴ τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Σουρίτα θέλει τὴν Ἀνδριανούπολη καὶ τὴν Ὁρεσιάδα δύο διαφορετικὲς ξεχωριστὲς τοποθεσίες γιατί δὲν ἔφτασε ὡς αὐτὸν ἡ πληροφορία πὼς αὐτὴ ἢ πόλη εἶχε καὶ τὰ δύο ὀνόματα. Ὁ Νικηφόρος τὴν ὠνόμαζε Ὁρεσιάδα μὲ τὸ ὄνομα τὸ πρὸ ἀρχαῖο καὶ ὁ Μοντανέρ Ἀνδριανούπολη ποὺ ἦταν πρὸ σύγχρονο καὶ αὐτὸ ποὺ τότε τίς ἔδιναν οἱ Ἕλληνες καὶ ποὺ ἀκόμα σήμερα διατηρεῖ μὲ μιὰ μικρὴ διαφορὰ.

Πληροφορήθηκε ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ στὶς 22 Ἀπριλίου πὼς θὰ πηγαινε ὁ καῖσαρ Ρογῆρος, γιατί ὁ Ἀσάν ὁ κουνιάδος του τὸν πληροφόρησε. Ἀλλάξε παράξενα ὁ Μιχαήλ μὲ αὐτὸν τὸν ἔρχομό καὶ μὲ ἕναν ἱππότη τοῦ οἴκου του, ἔστειλε νὰ τὸν ρωτήσῃ, μιὰ μέρα πρὶν φθάσει, ἂν ὁ αὐτοκράτορας πατέρας του τὸν εἶχε διατάξει ἢ ἂν κινήθηκε ἀπὸ μόνῃ τὴ θέλησή του. Ἀπάντησε ὁ καῖσαρ μὲ λέξεις γεμάτες ταπεινωσύνῃ πὼς μόνο πηγαινε νὰ προσφέρει τὴν ὑπακοή του καὶ νὰ δείξῃ τὴν ὑποταγὴ ποὺ τοῦ ὤφειλε καὶ συγχρόνως γιὰ νὰ συζητήσῃ μαζί του γιὰ τὸ ταξίδι ποὺ ἐπρόκειτο νὰ κάνῃ στὴν Ἀνατολή. Μὲ αὐτὴ τὴν ἀπάντηση ἠσύχασε ὁ Μιχαήλ καὶ ἔδειξε πὼς χάρηκε μὲ τὴν ἀφιξή του. Ἔστειλε τότε νὰ τὸν ὑποδεχτεῖ μὲ τὴ φιλοφροσύνη καὶ τὴν εὐγένεια ποὺ ἔρμοζε. Ἦτανε τειάρτη τῆς δεύτερης ἐβδομάδας τοῦ Πάσχα ποὺ τὴν ὀνομάζουν τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ. Συναντήθηκε ἐκεῖνο τὸ ἴδιο βράδυ μὲ τὸν αὐτοκράτορα, ποὺ τὸν δέχτηκε καὶ τὸν περιποιήθηκε μὲ μεγάλα δείγματα ἀγάπης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XXVII

*Δολοφονοῦν τὸν Ρογῆρο μὲ μεγάλη ἀγριότητα οἱ Ἀλανοί,
ἐνόσω γευμάτιζε μὲ τοὺς αὐτοκράτορες Μιχαήλ καὶ Μαρία
καὶ ὅλους ὅσους ἦταν στὴν ἀκολουθία τους.*

Μὲ τὴν καλὴ ὑποδοχὴ ποὺ ὁ Μιχαήλ ἔκανε στὸν Ρογῆρο καὶ στοὺς δικούς του, πίστεψαν ὅλοι πὼς οἱ ὑποψίες τῆς Μαρίας ἦταν ἀβάσιμες καὶ ζούσαν τόσο ἀνέμελα καὶ δίχως τὴν παραμικρὴ ὑπόνοια γιὰ τὴ βλάβη ποὺ τόσο σιμὰ εἶχαν. καὶ χωρισμένοι καὶ ξαρμάτωτοι διέτρεχαν τὴν πόλη, σὰν νὰ βρίσκονταν ἀνάμεσα σὲ φίλους καὶ ἐμπίστους. Βρίσκονταν ἀκόμα μέσα σ' αὐτὴν οἱ Ἀλανοὶ μὲ τὸν Γεώργιο τὸν ἀρχηγό τους, ποὺ τὸ γιό του τὸν εἶχαν σκοτώσει στὴν Ἀσία οἱ Καταλανοί. Βρίσκονταν ἀκόμα οἱ Τουρκόπουλοι ποὺ ἕνα μέρος τους ὑπηρετοῦσε κάτω ἀπὸ τίς διαταγὲς τοῦ Βουλγάρου Βοσσίλα καὶ τὸ ἄλλο μέρος κάτω ἀπὸ τὸν Μελέκο. Οἱ Ρωμαιοὶ βρίσκονταν ὑπὸ τὸν μέγα πριμκήριο Κασσιανὸ καὶ τὸν Δούκα καὶ μεγάλο ἄρχοντα τῆς ἀκολουθίας, ἀποκα-

λούμενο 'Ετριάρχη*. "Ολοι αὐτοὶ θεώρησαν ὑποπτη τὴν ἔλευση τοῦ Ρογήρου, πὼς τᾶχα ἐρχάταν νὰ κάνη ἀναγνώριση τῶν δυνάμεων τοῦ Μιχαήλ, μὲ πρόσχημα νὰ δηλώσῃ ὑπακοὴ καὶ ἀνάλογα μὲ αὐτὲς νὰ πράξῃ. Αὐτὸς ποὺ περισσότερο ἀπ' ὅλους ἐρέθιζε καὶ ἄλλαζε τὰ πνεύματα ἐναντίον τοῦ Ρογήρου καὶ τῶν Καταλανῶν, ἦταν ὁ Γεώργιος, κεφαλὴ τῶν Ἀλανῶν, ποὺ ἀπὸ τὸν πόθο του νὰ πάρῃ ἐκδίκηση μετέρχοταν ὅλα τὰ μέσα ποὺμποροῦσε. Τελικὰ, εἴτε ὑπῆρξε προσωπικὴ του ἐνέργεια, εἴτε κατὰ προτροπὴ ἢ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ, τὴν παραμονὴ τῆς ἀναχώρησης τοῦ Ρογήρου, κ' ἐνῶ ἔτρωγε μὲ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ καὶ τὴν αὐτοκράτειρα Μαρία ἀπολαμβάνοντας τὶς τιμὲς ποὺ οἱ ἄρχοντες τοῦ περιποιοῦσαν, μπῆκαν στὸ χῶρο ποὺ ἔτρωγε ὁ Γεώργιος ὁ Ἀλανός, ὁ Μελέκο ὁ Τουρκόπουλος μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς δικούς του, καὶ ὁ Γρηγόριος. Ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὸν Ρογήρο καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ πλήγματα μὲ τὴ βοήθεια τῶν δικῶν του τοῦ ἔκοψε τὸ κεφάλι καὶ ἀπόμεινε τὸ σῶμα κατακρεουργημένο ἀνάμεσα στὰ φαγιά τοῦ τραπέζιου τοῦ "Αρχοντα ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἦταν ἐγγύηση ἀσφαλέστατη φιλίας καὶ ὅχι χῶρος νὰ δολοφονηθῇ ἓνας στρατηγὸς φίλος ποὺ εἶχε προσφέρει τόσες καὶ τέτοιες λαμπρὲς ὑπηρεσίαι, φιλοξενούμενος δικός του, συγγενής του καὶ σὰν τέτοιος τιμημένος μέσα στὸν οἶκο του, στὸ τραπέζι του καὶ μὲ παρουσίαν τῆς γυναίκας τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου. Δὲν θὰμποροῦσαν νὰ συντύχουν πιστεύω, περισσότερες προϋποθέσεις γιὰ νὰ μεγαλώσουν ἄλλο τὴν ἀτιμία αὐτῆς τῆς πράξης. Κι' ἦταν αὕτῃ μιὰ πράξη, ἀναμφισβήτητα, ἀνάξια ἐνὸς ποὺ φέρει τὸ ὄνομα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ ἄρχοντα καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ κυριώτερες εἶναι ἐκεῖνες ποὺ πρέπει περισσότερο νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ φαίνεται ἀχάριστος καὶ ἀπάνθρωπος ἂν καὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς οἱ ἄρχοντες σπανίως ἀναγνωρίζουν τὶς ὑποχρεώσεις τους κ' ὅταν νιώθουν ὑποχρεωμένοι, ἀπεχθάνονται τὸ πρόσωπο τὸ ὁποῖον τοὺς ἔχει ὑποχρεώσει. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ φθάνῃ σὲ τέτοιο βαθμὶ ποὺ νὰ χάνουν ὁλότελα τὸ φόβο τῆς φήμης, κ' ἀνοιχτὰ νὰ τὸν σκοτώσουν καὶ νὰ τὸν ἐξολοθρεύσουν. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς συνήθως, εὐκολώτερα μπορεῖ ἓνας ἄρχοντας μιὰ μικρὴ δυσαρέσκεια νὰ τιμωρήσῃ, παρὰ μεγάλες καὶ λαμπρὲς ὑπηρεσίαι νὰ συγχωρήσῃ ἢ νὰ ἀνεχθῇ μερικὲς προσβολὲς μικρῆς ἢ ἀνύπαρκτης σημασίας. Ἀλλὰ ποῖο εἶναι τὸ ἀνοσιούργημα ποὺ δὲν θὰ μετέλθῃ ὁ ἄδικος ἄρχοντας, ἂν τὸ κρίνῃ ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διατήρησίν του; Γιατὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ σ' αὐτὴν μόνον ὑποτάσσονται, τὴν θεωροῦν τόσο μακρυνή ποὺ μόλις τὴν διακρίνουν καὶ δὲν διανοοῦνται ἀπὸ πόσο ἀπλοϊκοὺς δρόμους ἔρχεται ἡ δικὴ τους τιμωρία ἀφοῦ τὸ χέρι ἐνὸς ἀδίστακτου ἀνθρώπου καταλήγει νὰ ἀφαιρῇ βασιλείαν καὶ ζωές.

Τοῦτο τὸ τραγικὸ τέλος εἶχε ὁ Ρογήρος ντὲ Φλόρ, στὰ τριάντα ἐπτά του χρόνια, ἄνδρας μὲ μεγάλη ἀξία κ' ἀκόμα μεγαλύτερη περιουσία, τυχερὸς μὲ τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἄτυχος μὲ τοὺς φίλους, γιατί οἱ πρῶτοι τὸν ἔκαναν ξακουστὸ καὶ φημισμένο στρατηγὸ καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ πῆραν τὴ ζωὴ. Εἶχε ὕψος τραχὺ καὶ καρδιὰ φλογερή καὶ ἦταν ταχύτατος στὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών του. Μεγαλοπρεπὴς καὶ γενναιοδωρός, γι' αὐτὸ καὶ ἐγίνε ἡγέτης καὶ κεφαλὴ τοῦ στρατοῦ μας, μὲ δωρήματα ἔδειξε τὴν εὐγνωμοσύνην του στοὺς φίλους ποὺ τὸν ἔβαλαν σ' αὐτὴ τὴ θέσιν ποὺ ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες ποὺ ὑπῆρχαν ἐκεῖνα τὰ χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορα, ἢ τοῦ βασιλιᾶ. Ἀφῆσε τὴ γυναῖκα του ἔγκυον, ποὺ μετὰ γέννησε ἓναν γιὸ ποὺ

* Παρακάτω τὸν ἀναφέρει σωστά: 'Εταιριάρχη.

ὁ Μοντανέρ ἀναφέρει πῶς ζοῦσε τὸν καιρὸ πού αὐτὸς ἄρχισε νὰ γράφῃ τὴν ἱστορία του.

Ὁ Νικηφόρος μόνον λέει πῶς τὸν σκότωσαν - τὸν Ρογήρο - κοντὰ στὸ παλάτι τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ, χωρὶς νὰ λήῃ κατὰ διαταγὴ τίνος ἢ ποιός τὸ ἔκανε. Ἀλλὰ ὁ Παχυμέρης συμφωνεῖ μὲ τὸν Μοντανέρ στὰ κύρια σημεῖα, γιατί ἀναφέρει πῶς βγαίνοντας ὁ καῖσαρ ἀπὸ τὴν αἴθουσα πού εἶχε δεῖπνήσει μὲ τοὺς αὐτοκράτορες, τοῦ ἐπετέθησαν οἱ Ἀλανοὶ τοῦ Γεωργίου καὶ ὁ Ρογήρος βλέποντας πῶς ἔχει κυκλωθῇ, ἀποσύρθηκε μέχρι ἐκεῖ πού βρισκόταν ἡ αὐτοκράτειρα Λυγούστα κι' ἔπεσε νεκρὸς κονιά της διαπερασμένος ἀπὸ μιὰ μαχαίριὰ στὶς πλάτες. Κι' ὅταν ἔφτασαν τὰ νέα στὸν Μιχαήλ πού βρισκόταν σ' ἄλλο δωμάτιο τοῦ παλατιοῦ καὶ πληροφορήθηκε τὸ συμβάν γιὰ τὸν Ρογήρο καὶ γιὰ ὅλη τὴν ἀναταραχὴ, πού δημιουργήσαν οἱ σκοτωμοὶ πού οἱ Ἀλανοὶ ἔκαναν στοὺς ἀμέριμνους Καταλανούς, σχεδὸν ἔχασε τὶς αἰσθήσεις του καὶ ρώτησε ἂν συνέβη κανένα κακὸ στὴν αὐτοκράτειρα κι' ἂν ἦταν ἀσφαλής. Ἀλλὰ μετὰ ἔμαθε τὴν αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ Ρογήρου καὶ διέταξε νὰ παρουσιασθῇ μπροστά του ὁ Γεώργιος καὶ τὸν ρώτησε τί λόγο εἶχε νὰ σκοτώσῃ τὸν Ρογήρο καὶ αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε: γιὰ νὰ ἔχει τὸ κράτος ἕναν ἐχθρὸ λιγώτερο. Ἔτσι δικαιολογεῖ ὁ Παχυμέρης αὐτὴ τὴν κακοήθεια. Κι' ἔτσι, φανερὰ ὁ Μιχαήλ δὲν εἶναι ὁ ἐμπνευστὴς αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ τὸν ἀνέχθηκε καὶ ἀπέφυγε νὰ τὸν τιμωρήσῃ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἔγινε συνένοχος τῆς κακουργίας.

Δὲν ἱκανοποιήθηκαν οἱ Ἀλανοὶ μὲ μόνον τὸ θάνατο τοῦ Ρογήρου, γιατί τὴν ἴδια ὥρα αἰφνιδίασαν ὅλους τοὺς Καταλανούς καὶ τοὺς Ἀραγωνέζους πού βρισκόνταν στὴ συνοδεία καὶ μὲ φρικτοὺς θανάτους τοὺς ἀποδεκάτισαν. Καὶ λέει ὁ Παχυμέρης πῶς ὁ Μιχαήλ μύνησε στὸ θεῖο του Θεόδωρο νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Ἀλανούς καὶ τ' ἄλλα ἔθνη πού, μανιασμένα ἀπὸ τὸ αἷμα τους ξεχύθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολη νὰ ἀφανίσουν ὅλους ὅσους ἀπὸ τὸ ἔθνος μας βρισκόνταν, γιατί ὑπῆρχαν πολλοὶ πού ἔμεναν σ' ἐκεῖνα τὰ χωριὰ καὶ πῶς αὐτὸ τὸ ἔκανε ὁ Μιχαήλ γιατί φοβήθηκε μήπως νικηθοῦν οἱ δικοί του καὶ μήπως ἡ ὁρμή τους γίνεῖ αἰτία νὰ χαθοῦν.

Μὲ αὐτὸ μοῦ φαίνεται πῶς καθαρὰ ἀποκαλύπτεται τὸ σχέδιο τοῦ Μιχαήλ πού ἦταν ἀναμφισβήτητα νὰ τοὺς ἀφανίσῃ ὅλους. Ὅλο τὸ ἱππικὸ πού ἦταν συναγμένο, αἰφνιδίασε τοὺς Καταλανούς καὶ τοὺς Ἀραγωνέζους μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ἀλλὰ μερικοὶ πληγωμένοι καὶ κακοπαθημένοι πῆραν τὰ ὅπλα καὶ ἔχασαν τὴ ζωὴ πού τοὺς ἀπόμεινε, κάνοντας τὸν ἐχθρὸ νὰ πληρώσῃ μὲ τὸ ἴδιο τίμημα. Δραπέτευσαν μόνον τρεῖς ἱππότες ἀπὸ αὐτὴ τὴ θλιβερὴ τραγωδία, ἐνῶ ὁ Νικηφόρος ἀναφέρει πῶς γλύτωσαν οἱ περισσότεροι. Ὁ ἕνας ὀνομάζονταν Ραμὸν Ἀλγκέρ, γιὸς τοῦ Χιλαμπέρτ Ἀλγκέρ ἀπὸ τὸ Καστεγιὸν ντὲ Ἀρπούριας. Οἱ ἄλλοι δύο ἦταν ὁ Γκυγιέμ ντὲ Τόους καὶ ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ροουντόρ ντὲ Γιομπρεγκάτ. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι δὲν σκοτώθηκαν, συλληφθήκανε καὶ ρίχτηκαν στὰ σίδερα καὶ μετὰ μὲ μεγαλύτερη σκληρότητα τοὺς ἔκαιναν, ὅπως θὰ ἀναφέρω παρακάτω, παίρνοντάς το ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Παχυμέρη. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἱππότες, πολεμώντας μὲ μοναδικὴ ἀνδρεία, κυρίεψαν μιὰ ἐκκλησιά καὶ καθὼς στενὰ κυκλώθηκαν μέσα σ' αὐτήν, τραβήχτηκαν σὲ ἕναν πυργίσκο τῆς κι' ἀγωνίζονταν ἀπελπισμένα ἀπὸ κεῖ ψηλὰ πού στάθηκε ἀδύνατον ὅσο κι' ἂν προσπάθησαν νὰ τοὺς σκοτώσουν ἢ νὰ τοὺς συλλάβουν. Ὁ Μιχαήλ μετὰ πού πραγματοποιήσῃ τὴν ἀγριότητά του, θέλησε νὰ βγάλῃ φήμη σπλαχνικοῦ κι' ἐπεικοῦς καὶ διέταξε νὰ μὴν τοὺς πειράξῃ κανεὶς καὶ τοὺς ἔδωσε ἀσφαλὲς διαβατήριον νὰ γυρίσουν στὴν Καλλίπολη. Ἡ διήγηση τοῦ Νικηφόρου διαφέρει κάπως σ' αὐτὸ τὸ περιστατικὸ γιατί λέει πῶς ὁ Ρογή-

ρος πήγε μόνον με διακόσιους ίππεις στην 'Ανδριανούπολη και όχι μόνο για να δει τον Μιχαήλ και να του αναφέρει τί είχε αποφασίσει σχετικά με τον πόλεμο, όπως γράφει ο Μοντανέρ, αλλά για να του ζητήσει χρήματα κι' αν του τα άρνηθῃ να τον αναγκάσει να του τα δώσει με τη βία. Αυτά είναι λόγια του Νικηφόρου και από ό,τι μπορώ να αντιληφθῶ, ελάχιστα συμφωνούν με ό,τι προτῆτερα αναφέρθηκε, αφού ο Μιχαήλ βρισκόταν στην 'Ανδριανούπολη με ισχυρό στρατό. Και δὲν είναι δυνατόν ἕνας στρατηγὸς τόσο λογικὸς ὥς οὗ Ρογήρος, πού οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες κάθε φορά πού τοὺς δίνεται ἡ εὐκαιρία τὸν ἀποκαλοῦν ἄνδρα με μεγάλη φρόνηση, νὰ ἔκανε τέτοια ἀνοησία νὰ πάη μόνον με τριακοσίους* ἵππεις νὰ ἀπειλήσῃ ἕναν αὐτοκράτορα πού βρισκόταν σὲ μιὰ μεγάλη πόλη με ἕναν ισχυρὸ στρατό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XXVIII

Οἱ στρατιῶτες σηκώνουν τὰ ὅπλα ἀπροκάλυπτα ἐνάντια στοὺς Ἕλληνες καὶ σὲ διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας σκοτώνονται οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι.

Οἱ στρατιῶτες πού ἦταν με τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ τὸν Ροκαφόρτ, θεώρησαν σωστὸ νὰ ἀποπειραθοῦν γιὰ τελευταῖα φορά νὰ πείσουν τὸν Ἀνδρόνικο νὰ τοὺς πληρώσῃ. Ἔστειλαν στὸν αὐτοκράτορα τρεῖς πρέσβεις γιὰ νὰ τοῦ ποῦν ἀποφασιστικὰ πὼς ἂν μέσα σὲ δεκαπέντε ἡμέρες δὲν τοὺς βοηθοῦσε με ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ πολλὰ πού τοὺς ὥφειλε, θὰ ἀναγκάζονταν νὰ ἀποχωρίσουν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία του καὶ νὰ ἀφήσουν τὰ ὅπλα τους νὰ κερδίσουν αὐτὸ πού ἢ λογικὴ καὶ ἢ δικαιοσύνη ποτὲ δὲν μπόρεσε. Δέχτηκε ὁ αὐτοκράτορας αὐτοὺς τοὺς τρεῖς πρέσβεις πού ἦταν ὁ Ροντρίγκο Πέρες ντὲ Σάντα Κρούς, ὁ Ἀρνάλντο ντὲ Μονκορτές καὶ ὁ Φερέρ ντὲ Τορέγιας καὶ με παρουσία τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ τῶν συμβούλων του καὶ τῶν ὑπουργῶν του, με μεγάλη τραχύτητα ἀπάντησε πὼς τὸ κράτος τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦταν τόσο ξεπεσμένο καὶ κατεστραμμένο πού νὰ μὴν μπορῇ νὰ συνάξῃ ἰσχυρὴ στρατιά γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν τόλμη καὶ τὸν ξεσηκωμὸ τους, καὶ παρ' ὅλο πού ἦταν πολλὲς οἱ ὑπηρεσίες πού εἶχαν προσφέρει στὸν πόλεμο τῆς Ἀνατολῆς, ὅμως εἶχε πιά ἀπαυδῆσῃ με τὶς αὐθαιρέσιες καὶ τὶς ὑπερβολές τους καὶ τὴν ἐλαχίστη ὑπακοή καὶ σεβασμὸ πού ἔδειχναν στὸ στέμμα του. Καὶ πὼς αὐτὸς θὰ ἔκανε αὐτὸ πού νόμιζε κι' ἦταν σωστό. Κατὰ τὰ ἄλλα τοὺς συμβούλευε νὰ μὴν χειροτερέψουν ἀπὸ ἀπελπισία τὴ θέση τους πού ἦταν κίβλας τόσο ἄσχημη καὶ νὰ μὴν ἀπαιτοῦν με βιαιότητα αὐτὸ πού με τὸν ἴδιο τρόπο μπορούσε αὐτὸς νὰ τοὺς τὸ ἀρνηθῇ. Καὶ πὼς ἡ πίστη πού τόσο τοὺς στόλιζε χανόταν ἂν τὰ δοσίματα τὰ ζητοῦσαν με τὸ ἄγριο ἀπὸ τὸν ἄρχοντά τους. Χωρὶς νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησή τους ἢ νὰ δώσει περισσότερη ἱκανοποίηση τοὺς διέταξε ὁ αὐτοκράτορας νὰ συμφωνήσουν καλλίτερα μεταξύ τους καὶ μετὰ νὰ τοῦ μιλήσουν. Μετὰ, μέσα σὲ λίγες μέρες, ἔφτασαν τὰ νέα στὴν Κωνσταντινούπολη

* Παραπάνω στὴν ἴδια φράση ἀναφέρει διακόσιους. Παρατήρησα μικρὲς ἀντιφάσεις, ὅπως σὲ προηγούμενο κεφάλαιο πού ἀναφέρει πὼς ὁ Ρογήρος δολοφονήθηκε μπροστὰ στὴ γυναῖκα του, ἐνῶ προτῆτερα ἔγραφε πὼς αὐτὴ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη. Αὐτὸ ἴσως ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μονκάντα δὲν ξαναδιάβασε ὁλόκληρο τὸ βιβλίο του ὡς τὸ τέλος πρὶν τὸ τυπώσῃ κι' ἀκόμα στὸ ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ τυπώματος βρισκόταν στὴ Βιέννη καὶ δὲν ἔκανε ὁ ἴδιος τίς τελευταῖες διορθώσεις.

για τὸν θάνατο τοῦ Ρογήρου καὶ γιὰ κάποιες ἀγριότητες πὺ οἱ δικοὶ μας ἔκαναν στὴν Καλλίπολη καὶ ὁ λαὸς ξεσηκώθηκε ἐνάντια στοὺς Καταλανούς, ὥπως λέει ὁ Παχυμέρης. Ἀλλὰ ὁ Μοντανέρ ἀναφέρει πὺς συγχρόνως σὲ ὅλες τὶς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας ἀποκεφαλίστηκαν οἱ Καταλανοὶ κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ τοῦ Μιχαήλ. Ὡς οὖν αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Μοντανέρ νὰ εἶναι ἐμπαθὴς ἀποδίδοντας ὅλο τὸ σφάλμα στοὺς αὐτοκράτορες. Ἀλλὰ αὐτὸ πὺ ἐγὼ θεωρῶ βέβαιο εἶναι πὺς ὁ λαὸς ἐρεθισμένος ἐξετέλεσε αὐτὴ τὴ σκληρὴ πράξη χωρὶς αὐτοὶ νὰ τὸν ἐμποδίσουν. Στὴν Κωνσταντινούπολη ξεσηκώθηκε ὁ λαὸς καὶ ἐπετέθη στὰ μέρη πὺ ἦταν οἱ Καταλανοὶ καὶ σὰν νὰ βρίσκονταν σὲ φωλιὰς θηρίων τοὺς ἀποκεφάλιζαν καὶ τοὺς σκοτώναν μέσα στὴν πόλη. Ἀφοῦ εἶχαν σκοτώσει ἀρκετούς, πῆγαν πρὸ σπίτι τοῦ Ραοῦλ Πακὲς, συγγενοῦς τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ πεθεροῦ τοῦ Φερνάντο Ἀνδὲς τοῦ ἀμνηραλῆ καὶ τοῦ ζήτησαν νὰ τοὺς παραδώσει τοὺς Καταλανούς πὺ εἶχε μέσα. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν ἔγινε τόσο γρήγορα, ὅσο αὐτοὶ ἤθελαν, ἔβαλαν φωτιά πὺ γρήγορα ἀγκάλιασε ὅτι ὑπῆρχε μέσα. Καὶ ἐκεῖ πιστεύω πὺς οἱ τρεῖς πρέσβεις καὶ ὁ ἀμνηράλης χάθηκαν. Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως βγῆκε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἐπαναστατημένο ὄχλο, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα καὶ μὲ μεγάλο κίνδυνο δικό του ἀποσύρθηκε. Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία πὺ ὑπῆρξε γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ δαμάσουν ὅλους τοὺς Καταλανούς συγχρόνως, ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Καλλίπολη ἦταν καλὰ ὁχυρωμένη καὶ αὐτοὶ πὺ ἔμεναν στὰ χωριά, μὲ τὰ ὅπλα σὲ χέρι, εἰδοποιήθηκαν γρηγορώτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πὺ βρίσκονταν σὲ διάφορα μέρη.

Ὁ Μιχαήλ, φοβούμενος μήπως τοῦ ἐπιτεθοῦν αὐτοὶ τῆς Καλλίπολης ὅταν μάθουν τὸν θάνατο τοῦ Ρογήρου, διέταξε τὸν Μέγα Πριμηκήριο νὰ φύγῃ μὲ τὸ μεγαλύτερο σῶμα τοῦ στρατοῦ γιὰ τὴν Καλλίπολη. Ἐξετελέσθη αὐτὴ ἡ διαταγὴ καὶ μὲ τὸ ἵππικὸ τὸ πρὸ ταχύ, ἔστειλαν μερικοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ τοὺς αἰφνιδιάσουν πρὶν προλάβουν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτιδὴποτε. Συνέλαβαν τοὺς περισσότερους, διασκορπισμένους στὶς κατοικίες τους, στὰ κρεβάτια τους καὶ σὲ ἀπόλυτη ἀνάπαυση, γιὰτὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πὺ θεωροῦσαν φίλους τους, ἔκριναν περιττὴ τὴν προφύλαξη. Μπῆκε αὐτὸ τὸ ἵππικὸ σὲ μερικὲς πολίχνες, περνώντας ἀπὸ τὴν ὁρμὴ τοῦ σπαθιοῦ ὅλους τοὺς Ἀραγωνέζους καὶ Καταλανούς πὺ βρῆκε. Οἱ φωνὲς καὶ οἱ οἰμωγὲς αὐτῶν πὺ φρικτὰ πληγώνονταν καὶ σκοτώνονταν εἰδοποίησαν πολλοὺς πὺ πρόλαβαν νὰ ἀσφαλιστοῦν καὶ ἡ ἀπληστία τῶν νικητῶν παῦ ἀπασχολήθηκαν μὲ τὴν λεηλασία καὶ παραμελοῦσαν τοὺς σκοτωμούς, ἐπίσης βοήθησε πολλοὺς νὰ δραπετεύσουν.

Στὴν Καλλίπολη, ἂν καὶ μακριά, ἔγινε αἰσθητὸς ὁ θόρυβος καὶ οἱ συγκεχυμένες φωνὲς τῶν δικῶν μας πὺ ἔσερναν τὰ ἄρματα καὶ θέλησαν νὰ βγοῦν νὰ κάνουν ἀναγνώριση τῆς ὑπαίθρου καὶ νὰ διαπιστώσουν τὸ κακὸ πὺ ὑποπτεύονταν. Ἀλλὰ ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ συγκράτησαν τὴν ὁρμὴ τῶν στρατιωτῶν, πὺ ἤθελαν ὅπωςδὴποτε νὰ τοὺς δοθῇ ἡ ἄδεια γιὰ ἐλεύθερη ἔξοδο. Καὶ καθὼς ἡ ὑπακοὴ ἐκείνου τοῦ πλήθους δὲν ὑπῆρχε στὸν βαθμὶ πὺ θὰ ἔπρεπε, δὲν τόλμησε ὁ Μπερενγκέρ νὰ στείλῃ κανένα σῶμα νὰ πύρῃ εἰδήσεις γιὰτὶ φοβήθηκε πὺς πίσω ἀπὸ αὐτὸ θὰ ἀκολουθοῦσε κι' ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς καὶ θὰ ἀπόμενε ἡ Καλλίπολη ἀνυπεράσπιστη καὶ ἀπὸ τὴ διατήρησή της ἦταν πὺ κρεμόταν ἡ κοινὴ σωτηρία.

Διαδόθηκαν διάφορα ἀνάμεσα στοὺς δικούς μας γιὰ τὴν αἰτία τῆς ὁχλαγωγίας στὴν ὑπαίθρο καὶ στὶς πολίχνες κοντὰ στὴν Καλλίπολη. Ἄλλοι ἔλεγαν πὺς οἱ Ἕλληνες καταπιεσμένοι ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες, εἶχαν συνωμοτήσει καὶ

πῆραν τ' ἄρματα νὰ κερδίσουν τὴν ἐλευθερίαν τους. Ἄλλοι ἔλεγαν πὼς οἱ τοῦρκοι περνώντας ἐκείνη τὴ στενὴ λωρίδα τῆς θάλασσας ρίχτηκαν χωρὶς ἀμφιβολία στοὺς καταυλισμούς μας. Ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκδοχῶν ποτὲ δὲν μπόρεσαν νὰ διανοηθοῦν τὴν ἀλήθειαν. Μὲ τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας καὶ τὴ σύγχυση, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας διέφυγαν κι' ἔφτασαν στὴν Καλλιπόλη ἐλεύθεροι καὶ μόνον τότε ἔμαθαν ἐκεῖ πὼς μέσα στὰ σπίτια τους, στοὺς καταυλισμούς τους εἶχαν αἰφνιδιστῇ ἀπὸ στρατὸ πάνοπλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XXIX

**Ὁ Μπερεγκιέρ νιὲ Ἐντένσα καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονταν
μέσα στὴν Καλλιπόλη ὅταν ἔμαθαν τὸν θάνατον τοῦ Ρογήρου
σφαγιάζουν ὅλους τοὺς γείτονες τῆς Καλλιπόλης
καὶ ὁ ἐχθρικός στρατὸς τοὺς πολιορκεῖ.**

Ὅντας σ' αὐτὴν τὴν ἀναταραχὴ, ἔλαβαν τὴ βέβαιη πληροφορία γιὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρογήρου καὶ γιὰ τὸν γενικὸ ἐξολοθρεμὸ τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέζων στὴν Ἀνδριανούπολη καὶ συγχρόνως γιὰ ὅ,τι στὴν περιοχὴ τῆς Καλλιπόλης συνέβαινε κατὰ διαταγὴ τοῦ Μιχαήλ. Τέτοια ἦταν ἡ λύσσα καὶ ὁ θυμὸς τῶν Καταλανῶν, λέει ὁ Νικηφόρος καὶ συμφωνεῖ μαζί του καὶ ὁ Παχυμέρης, ἂν καὶ ὁ Μοντανέρ τὸ ἀποσιωπᾷ, ποὺ σκότωσαν ὅλους τοὺς πολίτες τῆς Καλλιπόλης χωρὶς διάκριση φύλου ἢ ἡλικίας. Καὶ ὁ Παχυμέρης διογκώνει περισσότερο τὴν ἀπανθρωπιά τοῦ γεγονότος λέγοντας πὼς ἀκόμα καὶ βρέφη σκότωναν: ἀγριότητα καὶ κακότητα ἀσυγχώρητη, ἂν εἶναι ἀλήθεια, ἂν καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰτὶ Ἕλληνας καὶ ἐχθρὸς τοῦτος ὁ συγγραφέας. Ἀλλὰ ἂν σὲ κάποια ἀκρότητα θὰ χωροῦσε συγγνώμη, θὰ ἦταν σ' αὐτὴν γιὰτὶ μὲ τὴ βιαιότητα τῆς ὀργῆς ξέσπασαν ἐνάντια στοὺς Ἕλληνες ποὺ εἶχαν μισοσταὰ τους γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἄλλη μεγαλύτερη ἀγριότητα ποὺ ἔγινε σὲ βάρος τους ἀπὸ ἐκείνους, καλὰ ὠργανωμένη ἂν καὶ χωρὶς αἰτία.

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὅ,τι ἔγινε ἦταν ἀγριότητα, λύσσα καὶ μανία κι' ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, λὲς κι' ὁ πόλεμος δὲν γινόταν ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ἀλλὰ σὲ θηρία. Ἀλλὰ ἀναμφίβολα ἡ σκληρότητα τῶν Ἑλλήνων ἦταν ἀσύγκριτα ὑπερβολικώτερη ἀπὸ τῶν Καταλανῶν. Γιὰτὶ ποτὲ οἱ δικοὶ μας δὲν παραβίασαν τὸ δίκαιο, οὔτε πρόσβαλαν τοὺς ἐχθρούς τους μετὰ ἀπὸ λόγον καὶ ἐγγύησιν γιὰ τὴν ἀσφάλειάν τους, ἂν καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, οἱ δικοὶ μας τοὺς ξεπέρασαν καὶ δὲν τήρησαν τοὺς νόμους ἐνὸς δικαίου πολέμου. Ἀλλὰ ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ἦταν ποὺ δὲν τοὺς ἤθελαν οἱ Ἕλληνες καὶμποροῦν νὰ συγχωρηθοῦν οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, γιὰτὶ ἀναγκαστικὰ ὁ πόλεμος ἔπρεπε νὰ γίνεται μὲ ἴσους ὅρους.

Συγκεντρώθηκαν οἱ ἀρχηγοὶ μὲ ὑψίστη σύγχυση καὶ θλίψη νὰ προσπαθήσουν νὰ βροῦν κάποια λύση. Βρίσκονταν σὲ τόσο ἀξιολύπητη κατάστασις ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐχθροὶ θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς λυπηθοῦν γιὰ τὴ δυστυχίαν τους. Χαμένες ὅλες οἱ ὑπηρεσίες ποὺ εἶχαν προσφέρει καὶ ποὺ μ' αὐτὲς λογάριαζαν νὰ πετύχουν ἡσυχία καὶ ἀνάπαυση. Χαμένη καὶ ἡ ὑπόληψή τους ἔξ' αἰτίας τῆς τιμωρίας, γιὰτὶ μ' αὐτὸ εἶχαν δώσει ἀφορμὴ νὰ τοὺς θεωρῇ ὁ κόσμος τιποτένιους, ἀφοῦ μετὰ ἀπὸ τόσες νίκες ἄξιζαν τέτοια ἀνταρμιοιβή. Κι' ἀκόμα νεκροὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς φίλους τους κι' ὁ δικός τους ὁ θάνατος στὰ μάτια τους.

Συγχρόνως ἡ Καλλίπολη βρισκόταν χωρὶς ἐφόδια καὶ δίχως καμμιὰ ὁχύρωση, τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἐχθροί, ποὺ ἀνέρχονταν τὸν ἀριθμὸ τῶν τριάντα χιλιάδων ὀπλιτῶν καὶ δεκατεσσάρων χιλιάδων ἵππέων, ἀνάμεσα σὲ τρεῖς ἔθνη-τητες: τῶν Τουρκόπουλων, Ἀλανῶν καὶ Ἑλλήνων, σχεδὸν βρίσκονταν πάνω σιὰ τεῖχη τοὺς ἀπειλώντας τοὺς μὲ ἓνα ἀξιολύπητο τέλος. Γιατὶ ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ σύναξε τὶς δυνάμεις ποὺ μπόρεσε, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, περισσότερες ἀπὸ ὅσες συνήθως διατηροῦσε ἡ αὐτοκρατορία. Καὶ γιὰ νὰ προσδώσῃ μεγαλύτερη σπουδαιότητα στὴν ἐπιχείρηση, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολη καὶ πῆγε στὴν Πάμφυλο καὶ ἀπὸ κεῖ ἔστειλε τὸν Μέγα Δούκα Ἐταιρειάρχῃ στὸν Βοσσίλα καὶ τὸν Μέγα Τζαούσιο Οὐμβέρτο Παλδρ* στὸ Βραγχιάλιο, κοντὰ στὴν Καλλίπολη, γιὰ νὰ πολιορκήσῃ στενώτερα τοὺς ἀποκλεισμένους.

Ἡ πρώτη ἀπόφαση ποὺ πάρθηκε ἦταν νὰ ὁχυρώσουν τὰ περὶχωρα γιατί ὁ ἐχθρὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὰ κυριεύσῃ καὶ νὰ φθάσῃ ὡς τὴν Καλλίπολη χωρὶς ἀπώλεια ἀνθρώπων καὶ χρόνου, ὅπως ἦταν γεμάτα σπίτια, μὲ τὶς τάφρους καὶ τὰ τεῖχη μας, ἂν καὶ αὐτὰ δὲν δημιουργοῦσαν καμμιὰ δυσκολία γιατί ἦταν μεγάλη ἡ ἔκταση τῶν περικύρων καὶ ἄνισος γιὰ τὴν ὑπεράσπισή τους ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν μας. Ἀφοῦ ἔγινε αὐτό, ἀποφάσισαν νὰ στείλουν πρεσβεῖα στὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο, ποὺ ἐν ὀνόματι ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους μας, θὰ ἔλεγαν ὅτι ἀποχωροῦν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία του καὶ νὰ τὸν προκαλέσουν κατὰ τὴ συνήθεια τῶν καιρῶν ὥστε ἑκατὸν πρὸς ἑκατὸν ἢ δέκα πρὸς δέκα νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ ἱκανοποίηση τῆς προσβολῆς ποὺ τοὺς ἔγινε καὶ γιὰ τὸν φρικτὸ θάνατο τοῦ Ρογήρου καὶ τῶν δικῶν του, ποὺ ἔγινε κατὰ παράβαση τῆς συμφωνίας ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ τὸν γιό του καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες. Ἐστειλαν ἓναν ἱππότη ποὺ ὁ Μοντανὲρ ὀνομάζει Σισκάρ καὶ τὸν Πέδρο Λοπὲς ἀρχηγὸ καὶ δύο Ἀλμογάβαρους κι' ἄλλους τόσους ναυτικούς ποὺ ἀποτελοῦσαν ὅλες τὶς τάξεις τὶς στρατιωτικὲς ποὺ διέθετε τὸ στράτευμά μας. Κι' αὐτὸ ἔγινε πρὶν νὰ μαθευτῇ στὴν Καλλίπολη ὁ θάνατος τῶν τριῶν πρώτων πρεσβευτῶν ποὺ εἶχαν φύγει κατὰ διαταγὴ τοῦ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα. Κι' ἐν ὅσῳ περίμεναν τὴν τελευταία ἀπόφαση τοῦ Ἀνδρόνικου, μέσῳ αὐτῶν τῶν πρεσβευτῶν, ὁ ἐχθρὸς πανίσχυρος στὴν ὑπαιθρο ἔσφιγγε τὴν πολιορκία τῆς Καλλίπολης καὶ οἱ δικοί μας, μὲ τὴ συνηθισμένη τοὺς ἀνδρεία μὲ ἐξόδους καὶ ἀπημαχίες τὸν κούραζε καὶ τὸν συγκρατοῦσε.

Συνεχίζεται

* Ὁ Οὐμπερόπουλος τοῦ Παχυμέρη.

ΝΙΚΟΥ Β. ΛΩΛΗ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Προτού μιλήσωμε για τὸ λαϊκὸ ἡπειρωτικὸ σπίτι - τὴν πλειονότητα, φυσικά, τῶν σπιτιῶν τῆς Ἠπείρου, ποὺ δὲν τὰ βλέπομε νὰ φιγουράρουν στὶς φωτογραφίες τῶν περιοδικῶν καὶ συνεπῶς δὲν ἔχομε ἄλλη δυνατότητα νὰ τὰ θαυμάσωμε παρὰ ἂν τὰ ἐπισκεφθοῦμε σκαρφαλώνοντας στὰ Ἠπειρωτικὰ βουνά - τὰ παραδοσιακά του στοιχεῖα καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του. θὰ πρέπει νὰ ποῦμε δυὸ λόγια κατατοπιστικά στὸ ὅλο θέμα.

Τὸ θερμὸ τοῦ κλίματος, τὸ γαλανὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἡ ἀρμονικὴ ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους στὴν Ἑλλάδα, συμβάλλουν ὥστε ἡ φράσι ποὺ συχνὰ λέγεται, ὅτι ὁ Ἕλληνας χτίζει σπίτι γιὰ νὰ ζῇ τὸν περισσότερο καιρὸ ἔξω ἀπ' αὐτό, νὰ εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀληθινή. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι τῶν ἐλληνικῶν σπιτιῶν ἦταν καὶ εἶναι αἰσθητικώτερη ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ. Ὁ παραπάνω ἀφορισμὸς ὅμως ἀρχίζει νὰ χάνη τὴν καθολικότητά τῆς ἀξίας του, ὅσο ἀνεβαίνομε πρὸς τὶς βορειότερες περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τὶς πιὸ ὄρεινές ἀπ' αὐτές. Στὴν κατηγορίᾳ αὐτῇ ὑπάγεται τὸ ἡπειρωτικὸ σπίτι ποὺ οἱ ἄνθρωποι του τὸ χτίζουν γιὰ νὰ ζοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου μέσα σ' αὐτό. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο στοιχεῖο ποὺ πρέπει νὰ μᾶς παρέχει τὸ σπίτι: προστασία ἀπὸ τὶς καιρικὲς μεταβολές.

Τὸ δεύτερο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀσφάλεια, δηλαδὴ ἡ προστασία ἀπὸ τὶς ἐχθρικὲς ἐπιδρομές. Τὰ παλαιότερα χρόνια οἱ κλοπές, οἱ ληστείες καὶ οἱ ἐπιδρομές τῶν ἀλλοφύλων, ἀκόμα καὶ τῶν ὁμοφύλων, ἦσαν καθημερινές. Τὸ σπίτι ἔπρεπε νὰ εἶναι φρούριο. Νὰ ἔχη ἐλάχιστα εὐπαθῆ σημεῖα. Νὰ μὴ προσβάλλεται ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐνῶ ἀντιθέτως θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη θέσεις ἀπ' ὅπου ὁ ἐχθρὸς νὰ γίνεται ἀντιληπτὸς καὶ νὰ προσβάλλεται. Τὰ παράθυρά του ἦταν πολεμίστρες, οἱ πόρτες του καστρόπορτες.

Ἐνα τρίτο στοιχεῖο προσδιοριστικὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι καὶ τὰ δομικὰ ὑλικά τῆς περιοχῆς, ἡ πέτρα ἢ ἡ ξυλεία, τὸ ἐπικλινὲς ἢ μὴ τοῦ ἐδάφους, τὸ πολυμελὲς ἢ ὀλιγομελὲς τῆς οἰκογενείας, ἡ οἰκονομικὴ δυνατότης τοῦ κτήτορος, κτλ.

Στὴ μελέτῃ ὅμως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ λαϊκοῦ ἡπειρωτικοῦ σπιτιοῦ, σημαντικὸ ρόλο παίζει καὶ ὁ χρόνος, δηλαδὴ, ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς ἐνὸς σπιτιοῦ. Ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἔτσι καὶ τὰ σπίτια ἔχουν ὠρισμένη διάρκεια ζωῆς, ποὺ δὲν ὑπερβαίνει — κατὰ παράδοξον συγκυρίαν — τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀνθρώπου. Δηλαδὴ κυμαίνεται μεταξὺ ἐβδομήντα καὶ ἑκατὸ ἐτῶν. Σιγὰ - σιγὰ τὸ σπίτι παλῶνει, μαζεύει, καμπουριάζει καὶ πέφτει. Στὴν καλύτερη περίπτωσι γκρεμίζεται γιὰ νὰ χτιστῇ στὴ θέσι του ἕνα καινούργιο. Στὴ χειρότερη περίπτωσι σωριάζεται σὲ σωροὺς ἐρειπίων. Ἀκόμα καὶ ἡ πέτρα, ἡ πλάκα ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἡπειρωτικῆς στέγης, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ξαναχρησιμοποιηθῇ, γιατί λόγῳ τῆς ἐπαφῆς της μὲ τὸν ἀέρα καὶ τὸν καυστικὸ ἐλληνικὸ ἥλιο, ἔχει θοιματιστῇ.

Ἐπειτα ἀπὸ τὶς εἰσαγωγικὰς αὐτὰς παρατηρήσεις, μποροῦμε νὰ προχωρήσωμε στὸ θέμα μας, στὴ μελέτῃ δηλαδὴ τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ λαϊκοῦ ἡπειρωτικοῦ σπιτιοῦ σ' ἕνα ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Ἠπείρου. Στὴν πε-

ρίπτωσί μας τὸ χωριὸ αὐτὸ εἶναι τὸ χωριὸ τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης μελέτης, τὸ Τετριάχιον τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου κοντὰ στὰ σημερινὰ ἑλληνο-αλβανικὰ σύνορα.

Τὰ σπίτια τοῦ Τετριάχιου μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ τρεῖς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους: τὸν παλαιότερο, τὸν μέσο καὶ τὸν σύγχρονο. Τὰ χρονικὰ ὅρια ποὺ ἐπικρατοῦν οἱ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικοὶ τύποι, δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθορισμένα. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἀκόμα καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια χτίζονται σπίτια τοῦ παλαιότερου ἢ τοῦ μέσου ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου. Βασικῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἡ ἐξῆς χρονικὴ διάκρισις: Στὸν παλαιότερο ἀρχιτεκτονικὸν τύπον ὑπάρχοντα τὰ σπίτια ποὺ χτίστηκαν ὡς τὸ 1890, στὸ μέσο τὰ σπίτια ποὺ χτίστηκαν ὡς τὸ 1925 καὶ στὸ σύγχρονο τὰ σπίτια ποὺ χτίστηκαν ἀπὸ τὸ ἔτος 1925 καὶ μετὰ. Ὅλα τὰ σπίτια εἶναι λιθόκτιστα, μὲ πέτρες ποὺ συναρμολογοῦνται μὲ ἀσβέστη, ἢ σκεπὴ τους εἶναι ἀπὸ πλάκες, καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀπὸ κεραμίδια «εὐρωπαικοῦ» τύπου, ἐνῶ τὰ αὐλακωτὰ κεραμίδια τοῦ ἐγχωρίου τύπου σπανίζουν καὶ συνεχῶς ἐξαφανίζονται, τῇ στιγμῇ ποὺ κάνει τὴν ἐπικίνδυνη καὶ ἀντιαισθητικὴ ἐμφάνισί του ὁ τοίγκος.

Ὁ «παλαιότερος» ἀρχιτεκτονικὸς τύπος περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς γνωρίσματα: Ἡ οἰκία, ὀρθογωνίου σχήματος (12X4), εἶναι ἐστραμμένη κατὰ τὸν μεγάλον ἄξονά της ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὀρόφους, τὸ ἀνωτὶ καὶ τὸ κατωτὶ, ἀναλόγως δὲ μὲ τὴν κλίσι τοῦ ἐδάφους ποὺ εἶναι χτισμένη εἰσέρχεται μέσα στὸ γῶμα κατὰ τὴ μία γωνία τοῦ ὀρθογωνίου.

Ἄλλο γνώρισμα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι ὅτι ἡ σκάλα ἀνόδου στὰ δωμάτια σ' ἄλλα μὲν σπίτια εἶναι ἐσωτερικὴ, σ' ἄλλα δὲ ἐξωτερικὴ. Ὅπου ἡ σκάλα εἶναι ἐξωτερικὴ κατὰ κανόνα εἶναι πέτρινη καὶ ἀπὸ κάτω ἔχει εἰδικὲς θέσεις (καμάρες) γιὰ τὶς βαρέες τοῦ νεροῦ. Εἶναι τὸ καλούμενο «βαλεροστάσι».

Στὸν ἀρχιτεκτονικὸ αὐτὸν τύπον, τὸ κατωτὶ χωρίζεται σὲ δύο, στὸ «ὀξωκάτωγο» καὶ στὸ «μέσα» κατωτὶ. Τὸ ὀξωκάτωγο, ὅπου ὑπάρχουν καὶ τὰ παχνιά ἢ ταβλάδες, χρησιμεύει γιὰ τὴ διανυκτέρευσι τῶν μεγάλων ζώων, δηλαδὴ τῶν βοδιῶν καὶ τῶν φορτιάτικων. Σ' αὐτὸ ἐπίσης ὑπάρχει τὸ κοτέτσι ὅπου κουρνιάζουν οἱ κόττες καὶ οἱ «καμάρες» γιὰ νὰ φωλιάζουν καὶ νὰ γεννοῦν τ' αὐγά. Τὸ μέσα κατωτὶ, ὅπου ὑπάρχει ἡ μπούντενα μὲ τὸ τυρὶ καὶ τὰ βαένια μὲ τὸ κρασί, χρησιμεύει γιὰ τὴ διανυκτέρευσι τῶν γιδοπροβάτων, ὅταν φρυσιὰ δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὰ ἰδιαίτερη καλύβα («σιάκος») ἢ ἀκούρι ἢ μαντρὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Τὸ ὀξωκάτωγο ἔχει ἐξωτερικὴ θύρα ἐπικοινωνίας μὲ τὴν αὐλή, ποὺ κλείνει ἀπὸ μέσα μὲ τὸ «ροῦμπο». Ἐνῶ τὸ μέσα κατωτὶ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ὄξω ἀπὸ ἐσωτερικὴ πόρτα καὶ μὲ τὴ «μάννα» τοῦ σπιτιοῦ μέσῃ τῆς «γυλαβανῆς» (καταπακτῆς).

Στὸν ἀρχιτεκτονικὸ αὐτὸν τύπον, τὸ ἀνωτὶ χωρίζεται σὲ δύο, στὴ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» καὶ στὸν «ὄντᾶ», ἢ σὲ τρία, ὅταν δηλαδὴ ὑπάρχῃ καὶ διάδρομος στὴ μέση.

Στὴ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» ὑπάρχει τὸ «μπουχάρι» καὶ ὁ φούρνος. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ δὲν εἶναι ταβανιασμένο, οἱ δὲ γρέντες καὶ τὰ χατίλια καπνίζονται συνεχῶς, γιὰτὶ συνήθως δὲν ὑπάρχει καπνεδόχος νὰ συγκεντρώῃ τὸν καπνὸ, καὶ γίνονται μαῦρες σὰν πίσσα. Κατὰ τὸν χειμῶνα ἐδῶ κρεμοῦνται οἱ ἀρμάδες μὲ τὸ καλαμπόκι, ὅποτε εἶναι σὰν νὰ ὑπάρχῃ ταβάνι. Ἡ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ», κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος της, εἶναι στρωμένη μὲ γῶμα ποὺ τὸ βγάζουν ἀπὸ εἰδικὴ περιοχὴ ἢ τὸ φέρνουν ἀπὸ τὸ ποτάμι. Στὴν κορυφὴ ὑπάρχει πεζούλι, ὅπου ἀκουμποῦν τοὺς τεντζεφέδες, τὰ τεισιά καὶ τὰ γκιούμια. Πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ποὺ ἀνάβει στὴ γωνιά πρὸς ἀπὸ τὸ μπουχάρι, κρέμεται ἀπὸ τὴ γρέντα ὁ «κρεμιστάλυσος» (ἀλυσίδα ποὺ στὴν ἀκρὴ ἔχει γάντζο), ἀπ' ὅπου κρεμιέται τὸ «μπραγκάτσι» (τὴν παλὰ ἐποχὴ δὲν χρησιμοποιοῦσαν «πυρωστιές») γιὰ νὰ βράζῃ συνήθως τὸ νερὸ. τὸ γάλα ἢ ἡ φασολάδα,

ἀν καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ συνήθως βράζει σ' ἓνα τσουκάλι κοντὰ στὴ φωτιά καὶ ὄχι ἐπάνω.

Ἡ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ», ὅπως καὶ τὸ μέσα κατωῖ, συνήθως εἶναι χωμένη στὸ χῶμα. Τοῦτο εἶναι σκόπιμο, γιατί τὸν μὲν χειμῶνα ἔχει ζέστη, τὸ δὲ καλοκαίρι δροσιά. Θερμοκρασίες πού ἐξυπηρετοῦν κατὰ κάποιον τρόπον καὶ στὴ διατήρησι τῶν τροφίμων.

Σὲ κάποια γωνία τῆς «μάννας τοῦ σπιτιοῦ» πρὸς τὴν ἀνατολὴ ψηλὰ στὸν τοῖχο βρίσκεται τὸ εἰκονοστάσι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ προστάτη Ἀγίου τοῦ σπιτιοῦ, φύλλα δάφνης ἀπὸ τὰ Βάγια, πού χρησιμεύουν καὶ γιὰ καρίκευμα στὸ στιφάδο, μεγαλοπεφτίσια αὐγά, μεγαλοπεφτίσιες λαμπάδες, καὶ διάφορα ἄλλα, ὅπως ὁ φλάσταρος γιὰ τὶς καρδέλλες (πρόσφορα), ὡς καὶ ἄλλα πράγματα χρήσιμα στὰ ξόρκια. Ἀπὸ εἰδικὸ σύρμα κρέμεται ἡ καντήλα, πού τὴν ἀνάβουν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς καὶ τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς καὶ κάθε μεγάλησχόλη μὲ καθαρὸ λάδι.

Ἡ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» τὴν ἡμέρα φωτίζεται κυρίως ἀπὸ τὴ θύρα πού μένει ἀνοιχτὴ ἢ ἀπὸ τὴ θυροπούλα καὶ ἀπὸ κανένα μικρὸ πασάθυρο ὅπου ὁ νεροχύτης. Λίγο φῶς ἀκόμα ἔρχεται ἀπὸ τὸν φεγγίτη, πού εἶναι ἓνα μικρὸ στρογγυλὸ ἀνοιγμα, σκεπασμένο μὲ γυαλί, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πλάκες πού βρισκονται στὴ σκεπή.

Στὴ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» ὑπάρχουν ἐπίσης ἡ μπούντενα μὲ τὸ ἀλεύρι ἢ τὰ ἀλευράμπαρα, ἀναλόγως μὲ τὴ δυνατότητα τοῦ σπιτιοῦ, ὡς καὶ τὰ σταράμπαρα. Ἄλλα ἀντικείμενα πού ὑπάρχουν ἐδῶ εἶναι ἡ σκάφη γιὰ τὸ ζύμωμα τοῦ ψωμοῦ, τὸ ντουμπέκι γιὰ τὸ γάλα καὶ διάφορα ἄλλα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ «σκιαδούκλια» (ὑπεργα) μὲ τὸ γυνί, πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Στὴ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» ὑπάρχουν τὰ «μπάσια», ὅπου κοιμοῦνται οἱ γερόντοι, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς οἰκογενείας στρώνουν καὶ κοιμοῦνται γάμω. Ἐπίσης ἐδῶ ὑπάρχει καὶ ὁ «σοφράς», ὅπου τρῶνε, ὡς καὶ μερικὰ σακινιά. Δίπλα στὸ μπουχάρι ὑπάρχει μιὰ καμάρα, ὅπου οἱ γερόντοι ἀκουμποῦν τὸ παγούρι μὲ τὸ ρακί τους ἢ ἄλλα μικροπράγματα.

Στὸν «ὄντᾶ» ἢ «καλὴ κάμαρα», ὑπάρχει τὸ τζάκι καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ κρέμεται ὁ μεγάλος καθρέφτης. Ἐπίσης ὁ μεσονταρᾶς μὲ τὰ στρώματα καὶ τὰ παπλώματα, τὸ ντουλάπι μὲ τὰ γυαλικά καὶ τὰ καλούδια. Στὴ μέση εἶναι τὸ τραπέζι καὶ οἱ καρδέλλες. Στὴν κορυφὴ, δίπλα στὸ τζάκι εἶναι τὰ μπάσια μὲ τὰ μιντέρια καὶ σὲ μιὰ ἄκρη ἢ κασιόλα (κρεββάτι). Ὅσοι ἔχουν κρεμοῦν καὶ κανένα χαλὶ τῆς Πόλης. Στὸ δωμάτιο αὐτὸ συνήθως κοιμοῦνται τὰ νεόγαμπρα, γι' αὐτὸ ἐδῶ βρίσκεται καὶ τὸ σεντούκι τῆς νύφης, πού ἔχει ἀπ' ἔξω τὰ κεντίδια. Ἐπίσης ἐδῶ κοιμοῦνται καὶ οἱ μουσαφίραιοι ὅταν ἔρχονται, καὶ ἐδῶ δέχονται τοὺς ἐπισκέπτες στὶς ὀνομασίες καὶ στὰ παηγύρια.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ ὄντᾶ εἶναι πληρέστερος. Συνήθως ὑπάρχουν τέσσερα παράθυρα ἐλληνικοῦ τύπου. Τὰ «κανάτια» εἶναι ἀπὸ μέσα. Στὸν ὄντᾶ ὑπάρχει νταβάν καὶ ἀπὸ τὸ μέσον του, ὅπου συνήθως ὑπάρχει εἰδικὸ ξύλινο κέντημα, κρέμεται ἡ λάμπα, φερμένη ἀπὸ τὴν Πόλη, ἐνῶ στὴ «μάννα τοῦ σπιτιοῦ» χρησιμοποιεῖται καντήλι τοῦ χειριοῦ, συνήθως μπρούτζινο, πού καίει μὲ γράζι (πετρέλαιο).

Τὸ τζάκι τοῦ ὄντᾶ τὸ ἀνάβουν μόνο στὶς καλὲς μέρες καὶ στὶς ὀνομασίες ἢ καμμιὰ φορὰ ὅταν κάνη πολὺ κρύο τὸν χειμῶνα. Τὶς ἄλλες μέρες εἶναι σκεπασμένο μὲ τὸν μπερντέ. Ἐδῶ ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ οἱ φωτογραφίες τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἡ πιὸ μεγάλη εἶναι τοῦ παπποῦ πού κρέμεται στὸν τοῖχο μέσα σὲ κορνίζα μὲ τζάμι. Τὸ πάτωμα τοῦ ὄντᾶ εἶναι ἀπὸ σανίδες.

Ὁ «μέσος» ἀρχιτεκτονικὸς τύπος περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς γνωρίσματα: Ἡ οἰκία, ὀρθογωνίου σχήματος (12Χ4), εἶναι ἐστραμμένη κατὰ τὸν μεγάλο ἄξονά της

ἀπὸ Ἀνατολὰς πρὸς Δυσμὰς, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ὁρόφους, τὰ κατώγια καὶ τὰ πάνω δωμάτια. Ἀναλόγως δὲ μὲ τὴν κλίσι τοῦ ἐδάφους ποὺ εἶναι χτισμένη, εἰσέρχεται μέσα στὸ χῶμα κατὰ τὴ βορεινὴ πλευρὰ τῆς μέχρι τὸ ἀνώϊ, ὥστε ἡ θυροπούλα ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὴ βορεινὴ πλευρὰ, εἶναι ἰσόγειος.

Ἡ σκάλα ἀνόδου στὰ πάνω δωμάτια εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ πέτρινη.

Παραλείποντες τὰ περὶ τῶν κατωγίων, ποὺ εἶναι τὰ ἴδια περίπου μὲ ἐκεῖνα τοῦ παλαιότερου τύπου, ἀνερχόμεθα στὰ πάνω δωμάτια. Τὸ ἀνώϊ ἐδῶ εἶναι χωρισμένο στὰ τρία: στὸ διάδρομο ἢ σάλα, στὸ «χειμωνικὸ» καὶ στὸν ὄντᾶ ἢ τὴν «καλὴ κάμαρα». Ὅλα ἔχουν σανιδένια πατώματα καὶ ὅλα τὰ δωμάτια εἶναι ταβανιασμένα. Ὁ φωτισμὸς εἶναι πλήρης γιατί ὑπάρχουν ἀπὸ τέσσερα παράθυρα σὲ κάθε δωμάτιο. Γενικῶς, ἡ ἐπίπλωσις καὶ ἡ διαρρύθμισις δεικνύουν ἄνεσιν καὶ πλοῦτον.

Στὸν τύπο αὐτὸ εἶναι χρισμένα τὰ ἀρχοντικὰ τοῦ χωριοῦ. Ἰδιαιτερο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμά τους εἶναι ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ κατώγια ἔχει διασκευασθῇ σὲ στέρνα, ὅπου συγκεντρώνεται τὸ νερὸ τῆς βροχῆς καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ λεγομένη «λάτρα» τοῦ σπιτιοῦ. Ἐπίσης σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις ἀρχοντικῶν, ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὰ κατώγια σὲ περίπτωσι πολέμου μετατρέπεται σὲ «μπίμπισα», δηλαδὴ ἀφοῦ ἀποθηκευθοῦν σ' αὐτὸ ὅλα τὰ ἀντικείμενα ἀξίας τοῦ σπιτιοῦ, σφραγίζεται κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ τὸ ἀνακαλύπτουν οἱ ἐχθροὶ καὶ νὰ μὴ τὸ προσβάλῃ ἡ φωτιά. Χαρακτηριστικὸ ἀκόμη καὶ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συναντᾶ κανεῖς στὰ σπίτια αὐτὰ καὶ ἐσωτερικὰ ἀποχωρητήρια.

Ὁ «σύγχρονος» ἀρχιτεκτονικὸς τύπος περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς γνωρίσματα: Ἡ οἰκία, ὀρθογωνίου σχήματος (12X4), εἶναι ἐστραμμένη κατὰ τὸν μεγάλον ἄξονά της ἀπὸ Ἀνατολὰς πρὸς Δυσμὰς, ἵτοι ἀντικρῖζει πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ὁρόφους, τὸ ἰσόγειο καὶ τὸ ἐπάνω πάτωμα.

Τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ συγχρόνου ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου εἶναι ὅτι ἡ οἰκία ἐξέρχεται ἐντελῶς τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ ἰσόγειο παῖει πλέον νὰ χρησιμοποιεῖται σὰν «κατώϊ» γιὰ τίς ἀνάγκες τῆς διανυκτερεύσεως τῶν ζώων, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τίς ἀνάγκες τῆς οἰκογενείας. Ἡ σκάλα γιὰ τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι πάντοτε ἐσωτερικὴ καὶ ξύλινη. Διὰ μεγάλης θύρας ἀπὸ τὴν αὐλὴν ἀπ' εὐθείας ἢ μὲ δυὸ - τρία σκαλοπάτια εἰσέρχεται κανεῖς στὴ σάλα ἢ στὸ διάδρομο. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὑπάρχουν δωμάτια. Τὸ ἓνα ὅπου ὑπάρχει καὶ τὸ τζάκι, καλούμενο «μαντζάτο», χρησιμοποιεῖται ὡς ἡ κυρίως διαμονὴ τῆς οἰκογενείας, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ὅπου καὶ τὰ ἀμπάρια, χρησιμοποιεῖται σὰν ἀποθήκη. Ἀπὸ τὴ σάλα μὲ ξύλινη σταθερὴ σκάλα ἀνεβαίνει κανεῖς στὸ ἐπάνω πάτωμα, ὅπου εἶναι οἱ ὀντάδες, δηλαδὴ ἡ κρεββατοκάμαρα καὶ ἡ αἶθουσα ὑποδοχῆς. Ἐπίσης ἀπὸ τὴ σάλα μιὰ μικρὴ θύρα ὀδηγεῖ στὸ μαγειρειό, ὅπου ὁ φοῦρνος, τὸ πλυσταριὸ κτλ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποθήκη, ὅπου γιὰ λόγους σκοπιμότητος διαφέρεται ἀμυδρὸ φῶς, τὰ ἄλλα δωμάτια φωτίζονται πλήρως ἀπὸ τρία ἢ τέσσερα παράθυρα μεγάλα, τοῦ «γαλλικοῦ» λεγομένου τύπου, δηλαδὴ εἶναι δίφυλλα μὲ μαντζαλοῦδα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποθήκη, ποὺ εἶναι στρωμένη μὲ τσιμέντο, τὰ ἄλλα δωμάτια ἔχουν σανιδένια πατώματα καὶ εἶναι ταβανιασμένα.

Ἡ ξυλεία χρησιμοποιεῖται σημαντικὰ καὶ συμπληρώνει τὰ ἄλλα οἰκοδομικὰ ὕλικά καὶ στοὺς τρεῖς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τοῦ λαϊκοῦ ἡπειρωτικοῦ σπιτιοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐργασία τοῦ μαραγκοῦ (ξύλουργοῦ) δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς παρουσίας μελέτης. Ἐδῶ ἀπομένει νὰ ποῦμε ὀλίγα τιὰ γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ γλυπτικὸ διάκοσμο τῶν σπιτιῶν. Στὶς γωνίες, στὶς πόρτες καὶ στὰ παράθυρα, ἡ πέτρα εἶναι πελεκημένη καὶ συντίθεται προσεκτικὰ σὲ σχήματα καὶ χρωματισμούς. Εἰδικὴ πλάκα μὲ ἀνάγλυφο σταυρό, τὸ ἔτος κτίσεως καὶ ἄλλα ἀρχικὰ γράμματα, τίθεται σὲ ἐμφανὲς σημεῖο τῆς προσόψεως. Ἐνίοτε ὑπάρχουν καὶ ἀνάγλυφες κεφαλὲς ἀνθρώπων.

Οἱ χτίστες βασικῶς προέρχονται ἀπὸ τὰ χωριά τῆς Κονίτισης.

ΣΩΚΡΑΤΗ Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΑ

Δημ/λου

ΠΛΑΤΑΝΟΥΣΣΑ *

(ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΟΜΟΛΟΓΑ)

1. Τὸ χωριό

Ἕνα βίωμα ζυμωμένο μὲ τὸ εἶναι κάθε ἀτόμου, ἰδιαίτερως ἔξοχον, ἀσύγκριτον εἰς μεγαλεῖον, μιὰ κοιτίδα χαρισμάτων καὶ χαρίτων βλέπω τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Τὸ βίωμα τοῦτο συνθέτουν φύσις, ἄνθρωποι, ἐκδηλώσεις ζώντων ὄντων καὶ ἀψύχων στοιχείων, φανταστικαὶ ἰδέαι μὲ παράδοσιν, καθὺς καὶ ἓνα πλῆθος λεπτομέρειαι ἀνεξάρτητοι θελήσεων καὶ χρόνου ἀνώτεραι.

Ὅπου καὶ ἂν βρέθηκε καθένας μας, μετὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια, ὅσους τόπους καὶ ἂν πέρασε, ἂν θαύμασε καὶ γνώρισε, ὅσο στενὰ καὶ ἂν τυλίχτηκε μὲ τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τὴν ζωὴν καὶ τὴν παράδοσιν μιᾶς νέας του πατρίδος, πιστεύω ὡς ἀδύνατον τὸ γεγονὸς νὰ ξέχασε συνειδητὰ τὸν τόπο ποῦ ζωντάνεψε. Στὸ ἄκουσμα καὶ μόνον τοῦ ὀνόματός του ἓνας ἐρεθισμὸς θεῖος, μιὰ ἀνίκητος μαγικὴ, ἃς τὴν ὑποθέσωμεν, δύναμις, ὑποχρεώνει τὸν λογισμὸν νὰ ἀνασύρῃ ἀπὸ κάποια μυστικὰ βάθη τὸν τόπον αὐτὸν καὶ νὰ τὸν στυλώσῃ ὁλόσωρον ἐμπρὸς του. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀναπλάθουν μὲ τάξιν, λεπτότητα καὶ εἰλικρίνεια εἰκόνες, γεγονότα, ὁραματισμοὺς καὶ σκέψεις ποῦ ξανανασταίνουν μὲ λεπτομέρειες, μιὰ ζωντανὴ πραγματικότητα.

Φωλιασμένη δειλά, ἀλλὰ πρόσχαρα σ' ἓναν ἰδιότυπο κόρφο τοῦ Ἀνατολικοῦ Ξεροβουνίου, στέκει ἡ ὁμορφὴ Πλατανούσσα.

Τὸ χωριὸ ἀνήκει εἰς τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων καὶ εἶναι «τὸ κεφαλοχώρι» τοῦ τμήματος Ἀνατολικοῦ Ξεροβουνίου. Πρὸς Β. ἔχει τὸ Μονολίθιον Ἰωαννίνων, Β.Δ. τὴν Σκλήβανη Ἰωαννίνων, Δ. τὸ Ἀνώγειον Πρεβέζης, Ν. τὴν Δαφνωτὴν Πρεβέζης καὶ Α. τὴν χωρίζει ὁ ποταμὸς Ἀραχθὸς ἀπὸ τὰ Γοριανὰ καὶ τὰ Κουκούλια Ἀρτης.

Ἐχει σήμερον 350 κατοικίαις καὶ πληθυσμὸν 1.540 ἄτομα. Ἐκ τῆς ἐκτάσεώς του καλλιεργοῦνται 5.605 στρέμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ποτιστικὰ 1.407. Ὁ ἀνώτερος γεωργικὸς κλῆρος ἀνέρχεται εἰς 17 στρέμματα καὶ ὁ μικρότερος εἰς ½ τοῦ στρέμματος. 230 περίπου οἰκογένειαι ἔχουν γεωργικὸν κλῆρον κάτω τῶν 10 στρεμμάτων. Ἐχει ἀνεκμεταλλεύτους πλουσίους «βοσκοτόπους» καὶ ἀκαλλιεργήτους ξηρικὰς ἐκτάσεις. Αἱ ὡς ἄνω ἐκτάσεις ἐξεμεταλλεύθησαν ἀρκούντως διὰ τελευταίαν φορὰν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἱταλογερμανικῆς κατοχῆς καὶ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Τὸ χωριό, ἀραιοκατωκημένον, διαιρεῖται εἰς 7 κυρίους συνοικισμοὺς: Δάφνη - Λογγᾶ - Μπόρος - Λακώματα - Μεσούρα - Μαχαλᾶς - Μπουκόριον, μὲ σπουδαιότερες «γειτονιές»: Λεφέϊκα - Ζαρκαδέϊκα - Νασλέϊκα - Κ'τσέϊκα - Πανέϊκα - Γιωτ'λέϊκα - Κολιακέϊκα - Παπαν'κολέϊκα - Θανασλέϊκα - Γκλάδετσος - Λέτση - Μπατσέϊκα - Δέντρος - Στέρα - Σκιά - Λαναρέϊκα - Πρεντζέϊκα - Λαμπρέϊκα - Μπριτσίνα - Κωσταγιωργέϊκα - Νασιέϊκα - Σκίρλετσος - Πάνω Μαχαλᾶς - Φλωρέϊκα - Σπάρτος - Γλέϊκα - Κορομπλᾶς.

Ἐχει 4 μονοθέσια σχολεῖα, μὲ μικρὸν ἀριθμὸν μαθητῶν, παντοπωλεῖα,

* Ἡ ἐργασία τούτη ἔλαβεν ἔπαινο ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν (Κέντρον Ἑρ. Ἑλλ. Λαογραφίας).

καφενεία, εικονίσματα: Σταυρός - Τριάντου κ.ά. καθώς και 10 εκκλησίες: Παναγία - Κοίμησις Θεοτόκου - Ἀγία Παρασκευή - Θεοτόκος - Ὁ Ἅγιος Δημήτριος - Ἀγία Βαρβάρα - Ὁ Ἅγιος Νικόλαος - Ὁ Ἅγιος Γεώργιος - Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος - Ὁ Ἅγιος Ἀνάργυρος.

Φυτρώνουν παντοῦ δένδρα, ὡς πλάτανοι, δάφνες, πρινάρια καὶ τελευταίως ἐνδροφυτεύθη τὸ «χοροστάσι» μὲ ἀκακίες καὶ πεῦκα. Θὰ δοῦμε ἐδῶ παράλληλα καὶ ἀμέτρητα ὀπωροφόρα δένδρα καὶ φυτά, ὅπως ρίγανι - «θρούμπη» (θυμιάρι) - «Λίπες» (τήλιο), τσάϊ τοῦ βουνοῦ κ.ά. Στὸ χωριὸ σήμερον ὑπάρχουν ὀργανωμένα πτηνοτροφεῖα, οἰκόσιτα πουλερικά, αἰγοπρόβατα 1.404 καὶ 265 ἀγελάδες.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν γειτονικῶν κοινοτήτων, εἶναι φιλόξενοι, φίλεργοι, κοινωνικοί, λιτοδίαιτοι, ἄοκνοι, ἄδολοι, ὑπομονετικοί, φιλόανθρωποι, πιστοὶ εἰς τὸν Χριστόν, ἀφωσιμένοι εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ φημισμένοι γλεντζέδες. Τὸ τελευταῖο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν πανηγύρεων ποὺ πανδήμιως τελοῦνται κατ' ἔτος εἰς τὴν περιφέρειαν. Ἡ Πλατανούσσα πανηγυρίζει τὴν 26ην Ἰουλίου, «τὸ χωριαν' κὸ παν' γύρ'». Δὲν μένει ὡσαύτως «παραπονεμένος» κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἁγίους ποὺ ἔχουν ἐδῶ ἐκκλησίες. Γίνονται θαυμάσια πανηγύρια: τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τῆς Θεοτόκου (Ζοδόχου Πηγῆς), τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων. Τὰ πανηγύρια ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν προσκύνημα ἔχουν καὶ ψυχαγωγικὸν χαρακτήρα. Οἱ χοροί, τὰ «παλιακά» (δημοτικὰ τραγούδια), τὰ «βιολιά», οἱ παρέες τῶν ἀνδρῶν ποὺ τσουγκρίζουν, ἀδειάζουν καὶ ξαναγεμίζουν τὰ ποτήρια «εἰς ὑγείαν», οἱ γυναῖκες συγκεντρώσεις μὲ τὸ πλατὺ καὶ ἀχόρταγο κουβεντολόγι δημιουργοῦν κοινωνικότητα. Κατὰ τὰς πολυπληθεῖς αὐτὰς συγκεντρώσεις συνάπτονται ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ καὶ συν-οικέσια. Ἐπισκέπτονται δὲ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς των οἱ ξενιτεμένοι καὶ στερεώνεται ἡ φιλία τῶν χωριανῶν μετὰ τῶν κατοίκων ἄλλων χωριῶν. Παλαιότερα τὰ πανηγύρια, μάλιστα, ἐξυπηρέτησαν μεγάλως τοὺς ἐθνικοὺς μας σκοποὺς.

Οἱ κάτοικοι ζοῦν κυρίως ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς ἐργασίας των, τὴν ὁποίαν προσφέρουν εἰς τὴν ξεντειάν. Παλαιὰ ἐταξίδευον μόνον οἱ ἄνδρες καὶ ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ τότε ἦτο περισσότερος. Τελευταίως ὅμως πολλὰ οἰκογένεια ἐγκατεστάθησαν μιονήμις εἰς διαφόρους πόλεις τῆς χώρας μας. Τοῦτο εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐρήμωσιν ἀρκετῶν συνοικιῶν τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἐδῶ ἐναπομείναντες ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν, τὴν πτηνοτροφίαν, τὴν οἰκόσιτον κτηνοτροφίαν καὶ τὴν οἰκοτεχνίαν παραγωγῆς προϊόντων ἐσωτερικῆς κυρίως καταναλώσεως. Ἐξάγει δαφνόφυλλα, ἐξαιρετικὸ τσίπουρο σταφυλιῶν, μέλι θυμιαριοῦ, καρύδια, κτηνοτροφικὰ καὶ πτηνοτροφικὰ προϊόντα, κεράσια καὶ ἄλλα ὀπωρικά.

Ἡ ὕδρευσις γίνεται ἀπὸ φυσικὰς πηγὰς. «Ζαλωμένες» (φορτωμένες) μὲ τὴν «βαρέλλαν» κουβαλοῦν οἱ γυναῖκες τὸ νερὸ ἀπὸ τῆς βρύσης σιτὸ σπῖτι. Ὅταν τυχαῖα συναντῶνται οἱ γειτόνισσες σιτὸ δρόμο, ὥρες ὀλόκληρες ἀδιαφορῶντας γιὰ τὸ βάρος τῆς βαρέλλας, «λένε, λένε» καὶ δὲν «ἀποσώνουν» νὰ διηγοῦνται τὰ συμβάντα καὶ τὰ ἀπότοκα τῆς φαντασίας των. Οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ Μπουκορίου, ὁ ὁποῖος στερεῖται πηγῶν, ὑδρεύονται ἀπὸ ἀτομικὰς ὑδατοδεξαμενὰς, «τὴς στέρεις».

Τὸ χωριὸ ἀπέχει, τόσον ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν Ἄρτα (πόλεις μετὰ τῶν ὁποίων συνδέεται δι' αὐτοκινητοδρόμων καὶ διατηρεῖ ἐμπορικὰς συναλλαγὰς), περὶ τὰ 48 χιλιόμετρα. Ξεκινώντας κανεὶς πρὸς τὸ

θαρά απέμειναν ἐκ τῆς ὑπολοίπου δημιουργίας. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς στέκει ἐδῶ καὶ τρία χρόνια ἡ νεόκτιστη ἐκκλησία τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου (ἡ κεντρικὴ τῆς κοινότητος). Ὅλοι οἱ χωριανοὶ συνέβαλον, κατὰ δύναμιν, εἰς τὸ κτίσιμο καὶ τὸν στολισμὸν τῆς. Τὸ ὡραῖο τοῦτο πέτρινο οἰκοδόμημα χτίστηκε διὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ τὴν ὁμώνυμην ἐκκλησίαν «τῆς Παναγίας», τὴν ὁποία ἡ φύσις σὲ κάποιο ξέφρενο καπρίτσιο τῆς ἀφάνισε τὸ ἔτος 1960. Σώθηκε, ὡς ἐκ θαύματος, τὸ Ἱερὸν τῆς προσπατεύοντας καὶ δύο γειτονικὲς τῆς κατοικίαις. Μιὰ ἐπιτόπιος ἐπίσκεψις καὶ μία ὀρθὴ περιγραφὴ τοῦ ἀφανισθέντος τοπίου καὶ ἄδολος ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων, πείθει τὸν κάθε καλόπιστον περὶ ἰδιαιτέρας θείας ἐπεμβάσεως. Μαζὶ μὲ τὴν ἐκκλησίαν συνηφανίσθησαν εἰς τὴν κατολίσθησιν ἐκείνην δύο ὑδρόμυλοι βακούφικοι, ἕνας ἰδιωτικὸς, δύο «νεροτροβιᾶς μὲ τὰ μαντάνια τους», οἱ τοποθεσίαις «Μποῦφες», οἱ «Βρύσες», τὸ «Ἀλὼν» τ' Λαναρά, ἀρκετὰ ἀγροτεμάχια, πλῆθος ὀπωροφόρα δένδρα καὶ ἡ «Μπεστούρα τ' γύφτ'». Τὸ Ἱερὸν τῆς «Παναγίας» ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν καταστροφὴν, ἐστεγάσθη καταλλήλως καὶ οἱ χωριανοὶ συχνὰ ἐπισκέπτονται αὐτὸ δι' ἐκτέλεσιν ταμάτων.

Εἰς τὸ ἄλλον ἄκρον τῆς Πλατείας βλέπομε τὴν Ἀγία Παρασκευή. Τὸ ἡρώων τῶν πεσόντων καὶ μία βρύση, τὴν ὁποίαν κατεσκεύασε ἡ ἐν Ἀθήναις ἐδρεύουσα Ἀδελφότης τοῦ χωριοῦ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀγία Παρασκευή», τῆς ὁποίας τὸ νερὸ ἔρχεται ἀπὸ τὴς πηγῆς «Γκούρα Ραψιενήν». Εἰς τὸ Ν.Δ. ἄκρον ὑψώνεται στερεὸς καὶ ἀπότομος βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στέκει καμαρωτὸ τὸ κεντρικὸν καμπαναριὸν τοῦ χωριοῦ. Λὲς καὶ σκαρφάλωσε ἐκεῖ νὰ πλησιάζῃ πρὸς πολὺ τὰ ὑπερκόσμια. Μὰ καὶ καθέννας ἐκ τῶν συνοικισμῶν ἔχει τὴν καμπάνα καὶ τὴν ἐκκλησίαν του. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ κέντρου ἐξυπηρετεῖτο γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, ἀπὸ τὸ σήμαντρον, τὸ ὁποῖον τώρα εὑρίσκεται εἰς τὸ κεντρικὸν Σχολεῖον. Τὸ σήμαντρον αὐτὸ εὑρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «Στήρας», κάτωθεν τῆς τοποθεσίας «Ἀνκόλας». Ἀπὸ ἐκεῖ μετεφέρθη εἰς τὴν νέαν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου, ἡ ὁποία ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ κεντρικοῦ Σχολείου πρὸ 450 περίπου ἐτῶν. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐκρημνίσθη καὶ τὴν θέσιν τῆς κατέλαβε τὸ κεντρικὸν Σχολεῖον. Σήμερον δὲ ἄνωθεν τῆς σχολικῆς αὐλῆς ἐπὶ γυμνοῦ βράχου, βλέπομεν τὸν νέον Ἅγιον Νικόλαον, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη δι' ἐξόδων τοῦ ὁμοχωρίου Ἑλληνοαμερικανοῦ Ἀθανασίου Καρρά.

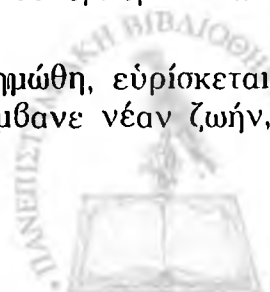
Πίσω ἀπὸ τοὺς ξηροβράχους τοῦ καμπαναριοῦ σὲ μιὰ ἀνήλια, βραχόπνιχτη στενοῦρα ὀλίγων τετραγωνικῶν μέτρων, ποὺ τρέμει ὁ ἄνθρωπος καὶ τὴν ἡμέρα νὰ διαβῇ, βλέπομεν τὸ κεντρικὸν νεκροταφεῖον τοῦ χωριοῦ. Ὑπάρχουν στὸ χωριὸ καὶ ἄλλα δύο νεκροταφεῖα, κατάλληλα σὰν τελευταία κατοικία ἀνθρώπων, τῆς Δάφνης καὶ τοῦ Μαχαλά. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ κεντρικοῦ νεκροταφείου ὑπάρχει τὸ «Κοιμητήριον» (ὁστεοφυλάκιον). Λίγο πρὸ κάτω βλέπομε τὸν νέον βακούφικον ὑδρόμυλον καὶ τὴν «Παναγίαν». Καὶ πρὸ πέρα εἶναι τὸ Ρέμα τῆς Γκούρας μὲ τὴς ὁμώνυμες πηγῆς. Ἡ Γκούρα σήμερα εἶναι ἕνα λαγγάδι τρομερό, τοῦ ὁποίου οἱ πλούσιαι πηγῆς δίδουν ζωὴν στὸ χωριό, ποτίζοντας ἀνθρώπους, ζῶα, δένδρα καὶ καλλιέργειαι. Μοιάζει πολὺ μὲ πελώριο αἰωνόβιο δένδρον ποὺ ρίζωσε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου στὸ «Παλιόδιόφυρο» τοῦ Ἀράχθου καὶ θέριασε ἀπλώνοντας κλώνους καὶ παρακλώναρα σὲ ὅλο τὸ «Β'νὶ τὸ Ραψισ'νὸ» ἀπὸ τοῦ «Ζιάκκα» ὡς τὰ «Δέντρα». Πρὶν 200 περίπου χρόνια, ὅπως λένε οἱ γεροντότεροι, τοῦτο τὸ ἀγριολάγγαδο ἦταν ἕνα μικρὸ ὁμορφο ρυάκι, τοῦ ὁποίου οἱ ὄχθεις ἦταν κατάσπαρτες καὶ πυκνὰ κατωκημέναι.

Τὸ χειμῶνα, στὴ σημερινή του κατάστασι, ἔχει πάντα πολὺ νερὸ στὸ τμήμα κάτω ἀπὸ τὶς πηγὰς «Γκούρα» καὶ τὸ πέρασμά του εἶναι ἐπικίνδυνο, διότι ποτὲ δὲν γεφυρώθηκε, ἀλλὰ καὶ τὸ νερό του εἶναι πολὺ ὀρμητικὸ καὶ ἀνάκατο μὲ πέτρες, χαλίκια, ἄμμο καὶ ξύλα. Οἱ ἄνθρωποι τὸ περνοῦν πηδῶντας «πέτρα σὲ πέτρα». Μέχρι σήμερα, ἀπ' ὅσα ξέρω, κανεὶς δὲν παρασύρθηκε ἀπ' αὐτὸ στοῦ Χάρου τὸ στόμα. Τὸ καλοκαίρι οἱ χωριανοὶ συγκεντρώνουν τὰ καθάρια του νερὰ σὲ γραφικὰ αὐλάκια, τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν στὶς καλλιεργημένες ἐκτάσεις τοῦ χωριοῦ, πού ζωντανεύουν καὶ καρποφοροῦν ἀπὸ τὸ πότισμα.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ ρέμα ξηραίνεται ἐντελῶς. Τὴν ἴδια ἐποχὴ πότε - πότε, ἰδίως τὶς ἀπογευματινὲς ὥρες, ξεσποῦν ἀπότομες μπόρες μὲ ἐπίκεντρό τους τοῦ «Ζιάκκα». Μαυρίζουν τὰ βουνά, βογγοῦν οἱ ρεματιές, τρέμουν τὰ πλάγια ἀπὸ τὶς βροντὲς καὶ τὴ βροχὴ πού πέφτει σωστὸς καταρράκτης ἀπὸ τὸν κατασκότεινο οὐρανό. Σέ λίγο οἱ νεροσυρμές, οἱ λαγγαδιές, τὰ ρέματα καὶ οἱ χαράδρες τῆς Γκούρας, ζωντανεύουν καὶ γίνονται καστανόμαυρα φίδια, τὰ ὁποῖα τρέχουν ἀκράτητα πρὸς τὴν κατηφορίαν. Ὅσο κατηφορίζουν, τόσο καὶ συναντῶνται πιὸ πολλὰ, ἀμέτρητα πού τὸ ἓνα λαίμαργον καὶ ἀστραπιαῖον καταβροχθίζει ἀχόρταγο τὸ ἄλλο. Τρέχουν ἀσταμάτητα, ἀφρίζουν καὶ βουίζουν τὰ νερά. Οἱ γύρω βράχοι, τὰ δένδρα, ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα πού ἔτυχε νὰ ἐγκλωβιστοῦν κάπου στὸ ρέμα, τρέμουν καὶ προσκυνοῦν τὸ θηρίο μὰ ἔλεος δὲν βρίσκουν. Τοῦτο στὴν ὀργή του ἐκτοπίζει ὅ,τι βρεθῇ ἐμπρὸς του ζωντανὸ ἢ ἄψυχο καὶ πρόθυμα τὸ κουβαλάει στὸν Ἄραχθο. Τὰ νερά του «στὶς κατεβασιὲς» ἀναδίδουν βαρεῖα μυρωδιά, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πολὺ μὲ καμένο μπαρούτι. Οἱ στιρναρόπετρες πού κατρακυλοῦν σὰν μεθυσμένες, ἀλληλοκτυπούμενες στὸ ὄργιον τῆς δίνης τοῦ νεροῦ, βγάζουν «τσιέκες». Τοὺς σπινθηρισιοὺς αὐτοὺς καταπίνει συνεχῶς μιὰ ἀρκετὰ παχύρρευστη κοκκινωπὴ θολούρα. Ἡ μπόρα σταματᾷ μετὰ λίγες ὥρες. Ὁ οὐρανὸς ξεστερεώνει καὶ τὸ λαγγάδι γρήγορα ξαναβρίσκει καὶ πάλι τὸν ἥρεμο ἑαυτὸν του. Ὁ ἥλιος πού βρίσκεται στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς ἡμερησίας πορείας του, λούζει μὲ χρυσάφι ὅλα τὰ μέρη, ὅσα βέβαια δὲν βιάστηκαν νὰ ἡσυχάσουν «στ' ἀπόσκια». Τὸ κάθε τι γεμίζει μὲ παραμυθένια στολίδια «πλουμπίδια καὶ μπιχλιμπίδια». Οἱ ἄνθρωποι μὲ τσαπιά στὸ χέρι τρέχουν νὰ πιάσουν τὸ νερὸ «στὴ δέση», τὴν ὁποία τὸ λαγγάδι στὴν ὀρμὴ του «ξελίθισσε» ἐντελῶς. Ἀκόμῃ ἐδῶ σὲ τοῦτο τὸ λαγγάδι, κατὰ τὴν λαϊκὴ πίστι, ἔχουν «φωλιές, μαχαλάδες, τάβλες ἢ κονάκια», ὅλα τὰ ἀερικά, τὰ φαντάσματα, τὰ ἰσκιώματα καὶ τὰ «παρασάνταλα» τοῦ κόσμου. Πολλοὶ ἰσχυρίζονται πῶς τὰ εἶδαν, ἄλλοι ὅτι τὰ ἄκουσαν, μερικοὶ δὲ καὶ τὰ δυὸ μαζί. Πολλοὶ ἐντόπιοι διηγοῦνται καθ' ἓνας τους καὶ ἀπὸ μία ἱστορία, πού δὲν ἀποκλείεται καὶ νὰ ὁμοιάζῃ μὲ κάποιου ἄλλου τὴν διήγησι. Πολλὰ σημεῖα τοῦ λαγγαδιοῦ αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἄλλες τοποθεσίαι τοῦ χωριοῦ ἐμείναν, διὰ τοὺς εὐπίστους, μέρη ἰσκιωμένα καὶ τρομερὰ τὶς νύχτες. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔχει τὶς ρίζες του σὲ μακρινοὺς χρόνους, τότε πού οἱ ἐντόπιοι ἐπεδίδοντο εἰς τὸ λαθρεμπόριον καὶ τὶς ζωκλοπές. Τοῦτοι, ἔξυπνοι, ὡς ἐπὶ τῷ πλεῖστον, διὰ καταλλήλων διηγήσεων, μὲ πολλὴν τέχνην καὶ πλοκὴν κατάρθωσαν νὰ ἐνσπείρουν εἰς τοὺς συντοπίτας των τὸν φόβον τῆς νυκτερινῆς κινήσεώς των εἰς ὠρισμένα μέρη καὶ ἔτσι οἱ ἴδιοι εἶχον ἄνεσιν κινήσεων κατὰ τὴν διακίνησιν τοῦ λαθραίου ἐμπορίου των ἢ τῶν κλοπιμαίων ἀποκτημάτων των.

Τὸ κέντρον τοῦ χωριοῦ, τὸ ὁποῖον πρὸ ἐνὸς ἔτους ἡρημώθη, εὐρίσκεται ἀρκετὰ κάτω ἀπὸ τὴν σημερινὴ πλατεῖα. Τὸ χωριὸ θὰ ἐλάμβανε νέαν ζωὴν,

ἐὰν ἕνας αὐτοκινητόδρομος συνέδεεν τὸ «κέντρον» μετὰ τῆς «Στρογγυλῆς» καὶ «Μπαρντάνης».

Ὅπου καὶ ἂν σταθῇ κανεῖς, ψηλὰ ἢ χαμηλὰ, εἶναι ἀδύνατον νὰ δῇ ὅλους τοὺς «μαχαλάδες» τοῦ χωριοῦ, πολὺ δὲ περισσότερο νὰ δῇ ὅλες του τῆς κατοικίης. Τὰ «σπίτια» εὐρίσκονται κτισμένα τὸ ἐν μακρὰν τοῦ ἄλλου. Ἄλλα τὰ κρύβουν ζηλότυπα τὰ δένδρα, ἄλλα οἱ θεόπετρες, οἱ ὁποῖες εἶναι σπαρμένες ἄτακτα σ' ὅλο τὸ χωριό, ἄλλα τὰ στρίμματα τῶν χειμάρρων καὶ ἄλλα οἱ κρημνοὶ εἰς τοὺς ὁποίους τὰ ἐφώλιασαν ἐξ ἀνάγκης οἱ ἔνοικοί των. Μὲ λίγα λόγια, καθένας ἔχτισε ἐκεῖ πού ἔτυχε νὰ ἔχῃ ιδιόκτητη γῆ.

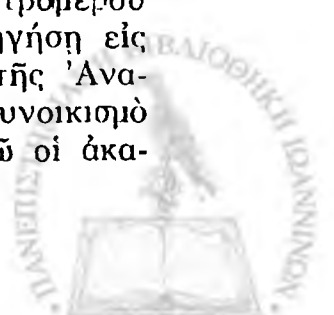
Ἀμέριητοι αἰῶνες πέρασαν ἀπὸ τότε πού τὰ ἀνήμερα στοιχεῖα τῆς φύσεως βάρβαρα ἐπιδίδονται καὶ ἐπιμένουν νὰ ξερριζώσουν τὸ χωριό. Οἱ κατολισθήσεις γκρέμισαν πολὺ παλαιότερα τὸ μισὸ βουνὸ πού στέρεψε τὴ λίμνη καὶ σήμερα γκρεμίζουν «ὄχτους» χωραφιῶν, ἐκκλησίης, σπítια, καλλιεργούμενες ἐκτάσεις, συνοικισμοὺς καὶ συνεχῶς μετατοπίζουν ὁλόκληρο τὸ χωριό, κάνοντάς το κάθε τόσο «μαλλιὰ κουβάρια». Τὸ ποτάμι καὶ οἱ χεῖμαρροι κατατρώγουν τὴ γῆ καὶ κουβαλοῦν τὰ ροκανίδια τῆς στὸν Ἀμβρακικό. Ὁ τρομερὸς καὶ ὕπουλος Ἐγκέλαδος καὶ αὐτὸς ἀραιὰ καὶ πού ἐνθυμεῖται τὸν τόπον.

Καὶ οἱ κάτοικοι ὑπομονετικοί, ἐπιμένουν ἀλύγιστοι νὰ κρατήσουν στὰ νύχια των ὅ,τι μποροῦν. Ὑποφέρουν μὲ ἀξιοπρέπεια ζηλευτὴ τὴ μοῖρα των καὶ στὸ τέλος νικοῦν. Ὑστερα ἀπὸ κάθε καταστροφὴ ἀξιολογώντας, προσεκτικὰ μὲ θαυμαστὴ θέλησι τὰ ἀνάκατα συντρίμματα τῶν ὑπαρχόντων των, δημιουργοῦν νέα κτίρια, νέα χωράφια, νέα δένδρα, νέα ζωὴ σὲ καινούργιο κῶμα, προπαθῶντας, ὅσο εἶναι δυνατόν, νὰ μὴν ἀπομακρύνωνται αἰσθητὰ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των. Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ χωριοῦ χτίστηκαν καὶ κατεστράφησαν συνοικισμοὶ πολλὰς φορὲς πρὸ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ Χριστόν. Τὸ γεγονός τοῦτο πιστοποιοῦν τὰ αὐτοαποκαλυφθέντα κατὰ καιροὺς πανάρχαια μνημεῖα τέχνης, ὡς ἡ «κασέλλα τ' Ῥίνα τ' Κώστα Νάσιου» στὸ Γκλάδετσο ἔργον τοῦ (2500) π.Χ. περίπου. Τὸ ἐπισημνῶν τοῦ ἐδάφους, καθὼς καὶ τοπωνυμίες πού συνδέονται μὲ τὴν ὑπαρξιν μνημείων τέχνης ἢ κοινωνικὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν:

Φοῦρος - Ἀν - Κόλας - Μοναστρέλο τ' κὺρ Βασίλ' - Παλιοκέλλια - Ἀἰ Φαντῆ (τῶν Ἀγίων Θεοφανείων) — καταστραφεῖσα ἐκκλησία, ἀσφαλῶς ἔδωσε καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τὸ ὄνομά της — Καλογριές κ.ἄ. Ἐπίσης εὐρέθησαν ἀκαθορίστου χρόνου κατασκευῆς των ὑπολείμματα κατοικιῶν εἰς θέσεις: Γωνιές - Μουτσιάρα - Κοτρόνια - Κεραμίδια. Τάφοι διαφόρου προσανατολισμοῦ, περιεχομένου καὶ διαρρυθμίσεως εἰς Λακκώματα - Γωνιές - Μπουζιάν καὶ ἀλλαχοῦ. Πρόσφατοι ἐξαφανισμοὶ καὶ μετακινήσεις συνοικισιῶν, ὡς εἰς Χέλια (1914). Παρομοίου εἴδους ἀφανισμοὶ ἐσημειώθησαν εἰς μικροτέραν ἔκτασιν καὶ μετὰ τὴν ὡς ἄνω χρονολογίαν.

Τὸ σημερινὸ χωριὸ ἔχει πολλὰς φυσικὰς ὁμορφίης: δαφνῶνες, πλατανιάδες, ἐκκλησιάκια ἢ σπítια καὶ καμπαναριὰ ἐπὶ βράχων. Μονοπάτια καὶ δρόμους μέσα σὲ ἀπότομους κρημνοὺς (τοὺς κρημνοὺς οἱ ἐντόπιοι τοὺς λένε «στεφάνια») καὶ ἄλλες πολλές.

Ἐνα στενὸ γραφικὸ μονοπάτι χαραγμένο εἰς τὸ μέσον ἐνὸς τρομεροῦ κρημοῦ, ὡς ἂν σχοινὶ ἀκροβάτου στερεωμένο ἀνέρα, θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν συνοικισμὸν Μπουκόριον. Εἶναι ἀνοιξιὰτικο πρῶνόν, τὴν ὥρα τῆς Ἀνατολῆς, προσπερνοῦμε τὸ «Χαντάκι» καὶ ἀφήνοντας δεξιὰ μας τὸν συνοικισμὸ Στήρα, μπαίνομε εἰς τὴν πυκνόφυτη περιφέρεια «Χοροστάσι». Ἐδῶ οἱ ἀκα-

κίες καὶ τὰ ἄλλα δένδρα, ἄγρια κυρίως ἀλλὰ καὶ καρποφόρα, ζοῦν σχεδὸν στριμωγμένα τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ἐπάνω εἶναι τὸ «Πλάϊ» καὶ κάτω ἡ «Μπάρκα - Καλογριές». Στὴν τοποθεσίᾳ αὕτῃ ὑπῆρχε κατὰ τὴν παράδοσι μοναστήρι καλογραιῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Φυλάδι» ἢ «Ψηλάδι».

Σὲ ἰδιαίτερόν του κῶρον, κατὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν, σὲ δύσκολες διὰ τὸ Ἔθνος στιγμές, ἐστεγάσθη τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ πηγές τῆς Γκούρας. Τὰ πουλάκια κρυμμένα μέσα στὰ ἀνθισμένα βᾶτα, τοὺς θάμνους καὶ τὰ χαμῶκλαδα ξεχασμένα στὴν ἀτέλειωτη φλυαρία των, γεμίζουν μὲ τὸ ξέσπασμα τῆς πηγαίας των χαρᾶς, τὴν ὁλόδροση ἀτμόσφαιρα. Μόλις προσπεράσωμε τὸ καλυμμένο τοῦτο μέρος στὴν τελευταία στροφῇ τοῦ δρόμου βρισκόμαστε ἀπότομα ἐμπρὸς σὲ ἓνα τρομακτικὸ θέαμα. Κάτω κρημνός. Ἐπάνω μιὰ ἐπικλινέστατη πλαγιὰ σπαρμένη μὲ λιθάρια κάθε εἴδους, οχήματος καὶ μεγέθους, ἔτοιμα νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θέσιν των μὲ τὴν παραμικρὰν αἰτίαν. Ἄν κατὰ τὸ πέρασμα ἀτόμου ἀπὸ ἐδῶ τυχαῖα ξεκολλήσῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, χρειάζεται ἐτοιμότης καὶ πείρα διὰ νὰ ἀποφύγῃ ὁ διερχόμενος τὸ μοιραῖον. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ἡ πορεία τοῦ ἐκτοπιζομένου λίθου συνεχῶς ἀλλάζει, ἢ ταχύτης του εἶναι μεγάλη καὶ ὁλονὲν αὐξάνει καὶ δι' ἓναν ἀκόμη λόγον, διότι ποτὲ δὲν βαδίζει μόνος. Τὸν ἀκολουθοῦν ὅλες οἱ πέτρες καὶ τὰ λιανολίθαρα τὰ ὁποῖα συναντᾷ κατὰ τὴν βία καὶ ἀνώμαλη πορεία του. Νομίζει κανεὶς πῶς τὰ λιθάρια αὐτὰ ἐνεδρεύουν ἀκοίμητα καὶ μὲ τὸ ἄγγιγμα τῶν κατερχομένων ἠλεκτρίζονται ἀπὸ κάποιο ἄοριστο αἶσθημα καὶ ἀρχίζουν ἓνα δαιμονισμένο, θορυβωδὲς ἀλληλοκυνηγητὸ μὲ τέρμα τὸ κακοτράχαλο ρέμα. Ἀρκετοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔχασαν τὴν ζωὴν των εἰς παρόμοια συμβάντα. Ἐδῶ καὶ τὰ βήματα τῶν διαβατῶν θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ πολὺ προσεκτικὰ καὶ μετρημένα. Ἐνα παραπάτημα μπορεῖ νὰ ρίξῃ τὸν περαστικὸν στὸν ἄσπλαχνο Ἀδῆ, ποὺ περιμένει μ' ὀλάνοιχτο στόμα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του. Ἀπέναντί μας στέκει μεγάλοπρεπα ὁ πράσινος ὄγκος τῆς Τζιοῦμας. Ἐτσι φτάνομε στὴ Σκάλα. Μετὰ μισῆς ὥρας πορείαν (διὰ τοὺς ἐντοπίους φυσικὰ) καὶ ἀφοῦ περάσωμε «Στόκο» καὶ «Νερομάζωμα», φθάνομε στὸ Μπουκόριον. Εἰς θέσιν ἐξόχως εἰδυλλιακὴν, πλησίον τοῦ συνοικισμοῦ, βρίσκεται «τὸ Θεοτόκο» (Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς). Τὸ περιστοιχίζουν οἱ τοποθεσίαι Λεφτοκαριὰ - Κλίμα - Μωρσιὰ - Κφόλογγος. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο τελευταίως ἦτο μετόχιον τοῦ μοναστηρίου τῶν Γοριανῶν καὶ ἐγνώρισε λαμπρὰς ἡμέρας περὶ τὸ ἔτος 1656, ὡς μαρτυροῦν αἱ ἐν αὐτῷ περίτεχνοι τοιχογραφίαι. Πολλὰ χρόνια τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα εἰς τὴν Πλατανοῦσαν ἐγνώρισαν λαμπρὰς ἡμέρας, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, αἱ ὁποῖαι κατεσκευάσθησαν τὸ ἔτος 1734. Ὅλες οἱ ἐποχὲς τοῦ χρόνου ἔχουν τὴν χάρες των εἰς τὴν τοποθεσίαν αὐτήν, ἰδιαίτερος δὲ τὴν ὄνοιξι καὶ τὸ καλοκαίρι «δὲν σοῦ κάνει ἡ καρδιά νὰ σπαράξῃ ἀπὸ ἐδῶ». Μιὰ λεπτὴ καὶ εὐχάριστη εὐωδιὰ βρίσκεται ἀπλωμένη παντοῦ. Θυμάρια, «κελιδρονιές» καὶ κάθε λογῆς ἀγριολούλουδα «ποὺ ἐπύρωσεν ὁ ἥλιος», συναγωνίζονται διαθέτοντας ὅλη των τὴ δύναμι εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀρωματισμοῦ, ἀλλὰ καὶ στολισμοῦ τοῦ τοπίου. Τὰ τραγούδια τῶν κοριτσιῶν ποὺ σκαλίζουν τὴν ἄνοιξι στὰ πλάγια τὸ ξηρικὸ καλαμπόκι, τὰ βελάσματα τῶν ἀρνιῶν, οἱ φλογέρες τῶν τσοπάνων, τὸ κελάδημα τῶν περωτῶν ἀοιδῶν καὶ οἱ ἤχοι ἀπὸ τὰ «Γιαννιώτικα κυπριά καὶ κουδούνια», ποὺ στολίζουν τοὺς παχουλοὺς λαμοὺς τῶν ζώων, κρεμασμένα σὲ «γκιορντάνια» ἢ ξύλινα στεφάνια, χαρίζουν εἰς τὸ τοπίον μιὰ συνεχιστὴ, τερψικάρδια, ἀπλήρωτη μουσική.

Τὰ μάπα τῆς ψυχῆς ξαναζωντανεύουν τοὺς μαυροντυμένους σκυθρωποὺς ἑρμηίτας μιᾶς ἄρκετὰ μακρινῆς ἐποχῆς καὶ τοὺς βλέπομε νὰ προσεύχονται κατὰ τὸν ἑσπερινόν, νὰ κουβαλοῦν νερὸ ἀπὸ τὸ παρακείμενο πηγάδι, νὰ κάνουν τὸ νοικοκυριό των καὶ οἱ σύνδεσμοί τους τὰ καλογεροπαῖδια, νὰ κατηφορίζουν πρὸς τὰ Παλιοκέλλια τοῦ Μαχαλᾶ. Παλιοκέλλια - 'Αἱ - Φαντῇ - Καλογριές, ἀπετέλουν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς δόξης τοῦ μετοχίου τούτου ἀλυσίδα, ἡ ὁποία συνέδεεν τὸ Μοναστήρι τῶν Γοριανῶν μὲ τὸ μετόχιον Θεοτόκου.

'Απὸ τὰ ιδιότυπα σύνολα, τὸ ὁποῖα κινοῦνται καὶ δροῦν μέσα εἰς τὴν τυπικῶς ζῶσαν κοινωνίαν, θαυμάζω ἰδιαίτερος τὴν ἀεικινησίαν, τὴν ἀφροντισιὰ καὶ τὸ ἀτελείωτο χαροκόπι τῶν τοιγγάνων, τὸ ἐμπορικὸν δαιμόνιον τῶν Ἑβραίων, τὸ φιλοπαίγμων πνεῦμα τῶν κασσιτερωτῶν καὶ ραφτάδων, τὴν πειστικότητα τῶν ἐπαγγελματικῶν ζητιάνων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητα, τὴν ἀληθῶς ἀσυναγώνιστον, τῶν καλογήρων, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκλογῆς τῶν τόπων τῆς κατοικίας των. 'Αραιὰ καὶ ποὺ τὴν γαλήνη τοῦ τοπίου ταραζοῦν οἱ ἔντονοι κρότοι τῶν τουφεκιῶν τῶν κυνηγῶν, οἱ ὁποῖοι κυνηγοῦν λαγούς καὶ πέρδικες. Οἱ κρότοι αὐτοὶ πολλαπλασιαζόμενοι ἀστραπαῖα μὲ τὴν ἀντηχήσεις τῶν φαράγγων, ὅσο ξεμακραίνουν ἀτονοῦν καὶ τελικῶς χάνονταν στὰ βάθη ἐνὸς πλατιοῦ ὀρίζοντος. "Ὅπως σὲ ὅλο τὸ χωριὸ ἔτσι καὶ 'δῶ (στὸ Μπουχόρι), οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν μένουν ἀνοιχτὲς «νυχτόημερα» στοὺς ξένους. Τοὺς ὑποδέχονται ἀπονήρευτοι, γεμᾶτοι ὑγεία ἄνθρωποι. Μόλις «ἀδρασκιολήση» ξένος τὸ κατώφλι, ἡ κοπέλλα παρατᾷ τὸ ἐργόχειρο, παίρνει στὸ χέρι τὸ τσουκάλι καὶ τρέχει γιὰ τὸ κρῦο τὸ νερὸ στὴ στέρνα. 'Ακούγεται ρυθμικὸς ὁ κρότος τοῦ γκουβᾶ, τὸ σύρσιμο τῆς ἀλυσίδας στὸ σοφρὰ καὶ ὁ παφλασμός τοῦ καθαροῦ νεροῦ. Βράζει στὸ μπρίκι τὸν καφέ, ἐτοιμάζει σ' ἕνα πιατέλο ντόπιο γλυκό, καμωμένο ἀπὸ κυδώνι, σταφύλι ἢ βύσσινο, γεμίζει ἕνα ρακογιάλι τσίπουρο καὶ μιὰ κούπα δροσᾶτο νερό. "Ὅλα αὐτὰ καλοτοποθετημένα σὲ μιὰ «βαντιάρα» τὰ παρουσιάζει ὀλοκάθαρα ἐπάνω στὸν καλοστρωμένο μπάγγο. Ἡ καθαριότητα καὶ ἡ γρηγοράδα εἶναι δυὸ ἀπὸ τὰ βασικὰ προτερήματα μιᾶς καλῆς νοικοκυρᾶς. Ἡ κοπέλλα ὅπως ἤρθε ἀθόρυβα καμαρωτὴ καὶ ὕφωνη, ἔτσι καὶ φεύγει πάλι. Τὸ μόνο ποὺ θ' ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς εἶναι ἡ στερεότυπη εὐχὴ «καλῶς ὠρίσ'ταν». 'Απὸ τὸ νοικοκύρη θὰ ἀκούσῃμε ἱστορίες γιὰ χωριανούς, καθὼς καὶ γιὰ παλαιὰ τοπικὰ γεγονότα. Στὰ 'Αποστολείκα θὰ μιᾶς μιλῇσῃ προφητικὰ ὁ μπάρμπα - Γιωρῆ' 'Αποστόλης γιὰ ἐπικείμενες καταστροφές ἢ πολέμους καὶ θὰ μιᾶς κατατοπίσῃ γιὰ τὴς καιρικὲς συνθῆκες ὅλης τῆς χρονιᾶς.

Μετὰ τὴ Μπούκορη θὰ περάσωμε στὸν Κορομπλᾶ, τὰ Καψάλια καὶ θὰ ξεδιψάσωμε στὸν Τσιόκανο. 'Αφοῦ βαδίσωμε μιὰ ὥρα καὶ κάτι, θὰ βρεθοῦμε στὰ παρατηρήματα «κονάκια» τῶν Ζαρκαδαίων τοῦ Ζιάκκα. 'Εδῶ κατοικοῦσαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, οἱ μεγαλύτεροι τσελιγκάδες τοῦ τόπου, οἱ Ζαρκαδαῖοι κι εἶχαν χιλιάδες πρόβατα καὶ ἄρκετὸ παλαιότερα πλοῦτο. 'Απ' ἐδῶ ἂν βαδίσωμε κατὰ τὴ Γκούρα τὴ Βροδοῖτικη, θὰ περάσωμε ἀνάμεσα ἢ ζερβόδεξα εἰς τὰ ἐξῆς μέρη τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ αὐτὰ ἄλλα «πατιῶνται» καὶ ἄλλα τους ὄχι καὶ τὰ λέμε «στεφάνια 'Ραφισνά»: 'Ασφάκια - 'Ανθρωπούλης - τ' Φούκα τὸ Γρέκι (μέρος εἰς τὸ ὁποῖο μένουν τὰ γιδοπρόβατα διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ). (Τὸ γρέκι λέγεται ἄλλως καὶ στάλος). Μεακούλης - Κριάκουρα - Πολυτρίχια - Μπεστούρα¹ τ' Τζάρα² - 'Ασημάκη - Καψαλάκι - Γλὰς -

1) Μπεστούρα = σπηλιά.

2) Χωριὸν μεταξὺ Κανελλακίου, Φαναρίου καὶ Πάργας. Φαίνεται ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ κατοί-

Κερασιές - Πλατανάκης - "Ιταμος - Μοναστρέλο τ' κὺρ Βασίλ' (παλαιὸ ἀσκηταριὸν) - Τσιουγκρὶ Μεράντζα - Μελίσσι - Μαντρὶ τ'ς Βασίλω - 'Αν - Κόλας ('Αγιος Νικόλαος)³ - Φοῦρος - Σκιὰ - Παλιοκούτσουρο - Παλιολ'σια - Γρενεζελάδια⁴ - Ζωνάκια⁵ ζάρκα - Τ'χαλ' - Ζωνάκα τ' Νταραγιάννη - Κλειδωνότρυπα - Τσιουγκρίστα φελίκια - Κρανιές - Ψ'λὰ στεφάνια - Ψ'λὴ ράχ' - Γαλάζιες μπεστοῦρες - Στέρα⁶ - Τ'ς Παπα Δ'μήτραινα - Ζωνάκια - Τρία δέντρα - τ'ς Σ'ντίλαιναις - 'Αγριομπέστρα - Μανὶκ στ'ς Σκουῦλες - Στὰν τ' Γιάν' Φούκα - Τσ' κνίδα - Στρῶμα - Στάλος τ' Φούκα. "Αν ὅμως στρίψωμε δυτικὰ ἀπὸ τὸ Λάκκο τ' Ζιάκα καὶ βαδίσωμε ὁλόραχα θὰ ἔκωιε ἀριστερά μας μιὰ καλλιεργήσιμη ξηρική ἔκτασι πολλῶν στρεμμάτων, τὸ «Β'νὶ τὸ Ραφισ'νὸ» καὶ συνέχεια τὰ Στεφάνια τὰ Μαχαλιώτ'κα: 'Αἴτοφωλιά - Μπελόν'σσα - Καγκέλια - Ράχι' τ' Πριόβολ' - Λαγγάδες - Παλιόρογγο⁶ - Δαφνούλα - Παταρέϊκα - τ'ς Τούρκα⁹ - Ντελίσια - Κιχρίστρα - 'Αλαταριές - Τούμπα Κομπλιά - Κάμπος τ' Τζιάννα¹⁰ - τ' Χέλι - τ' Γκαρμπάκη - Τζιούμα - Μελίσσι - Ράχ' Κόπ' - Πλάϊ τ'ς Κρανιά Μαγγίνα - Λαιμὸς - Πύργος - Χάος - 'Αμπελάκι - Στάλια - Κριάκουρα - Μαντέμια - Κτούπια - Ζ'γὸς - Γράβια - Πέντε π'γάδια¹¹ - Ράχ' τ' Ντούρ' - Κατρασιουλάτα - Ρόϊστρα - Στοῦρος - τ' Σιαμπάν' - Μηλιές - Ψιρόπετρο - Γκορτσιὰ τ' Μεαμουτ¹² - Μπροῦνος - Μεακούλης - 'Ασβεσταριά - 'Ακουμπηστήρια - Κακὴ ὁρσίδα¹³ - Τσιουγκάνια - 'Αλών' τ' Μάνθ' - 'Αγριοκέρασος - Κόκκινο λ'θάρ' - 'Αριά - Χαλίκι - Μπεστούρα τ' Πρέντζα - Μπεστούρα τ'ς Φώτου - Πλακοῦλες - Κεφάλ' τ' Τσιούκα - Ζωνάκια - Τχάλα - 'Αρκουδότρυπα - Ρέπες - Σκάλα Μαχαλιώτικη. Ἡ θεὰ τῶν πέριξ ἐκ τῆς κορυφογραμμῆς εἶναι ἐξόχως μαγευτική. Ἀπὸ ὑψόμετρον 1.614 μ. βλέπομε τὸν "Αραχθο. τὰ

κήσας καὶ κύριός της μετέπειτα, θὰ κατήγετο ἐκ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου. Πολλοὶ χριστιανοὶ τῶν περιοχῶν τοῦ Σουλίου καὶ Φαναρίου βοήξαν στὸν τόπο μας καταφύγιο τοῦς χρόνους τῆς δόξας τοῦ 'Αλῆ - Πασᾶ.

- 3) 'Εκκλησία ἀφανισθεῖσα πρὸ 600 περίπου ἐτῶν.
- 4) Εἶδος κλίματος ἀναρχισμένον, μὲ μικρόρρογον, ἀλλὰ νόστιμον καρπὸν.
- 5) Οἱ ζωνάκες ἢ ζωνάκια εἶναι μικρῶν διαστάσεων ἱσοτοπιές εἰς τὸ μέσον ἀπάτητων κορυμνῶν. Τὰ λαίμαργα ἐντόπια γίδια πολλὰς φορὲς, γιὰ νὰ χορτάσουν πηδοῦν σ' αὐτὰ ἀπὸ ἔψος πολλῶν μέτρων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ εἴδωμεν διέξοδο ἐπιστροφῆς, μένουσιν ἐκεῖ καὶ θρηνοῦν τὴ μοῖρα των. Οἱ τσομπάνοι κρεμασμένοι μὲ τριχίς κατεβαίνουν ὅπου εἶναι τοῦτο κατορθωτὸν καὶ τὰ «ξεζωνακιάζουν». Πολλοὶ ὅμως, ὡς μαρτυροῦν διάφορα τοπωνύμια, ὡς Ζωνάκια τ' Νταραγιάννη καὶ δηγήσεις, εἴδωμεν εἰς παρομοίους ἐπιχειρήσεις τραγικὸν θάνατον.
- 6) Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐδῶ εὗρέθη στέγνα, καταφαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ παλαιὰ ὑπῆρχε συνοικισμός.
- 7) Πολύστροφο μονοπάτι.
- 8) Τὸ ἄδενδρον σήμερα βοννὸ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πλατανόσσης, πρὶν ἀπὸ 50 περίπου χρόνια ἦταν κεκαλιμμένο ἀπὸ πυκνώτατον δάσος. Οἱ κάτοικοι καίγοντας ὠρισμένα τμήματά του, ἔκαναν «ρόγγια». Στὴ στάκη δὲ τῶν δένδρων ἔσπερναν σιτάρι, κριθάρι ἢ βοῖζα.
- 9) Τὸ τμήμα αὐτὸ ἀνῆκε σὲ κάτοια Τούρκισσα ἀρχόντισσα τῶν Ἰωαννίνων.
- 10) Τοποθεσία Τζιάννα ὑπάρχει εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωριοῦ.
- 11) Καὶ ἐδῶ ἀσφαλῶς ὑπῆρχε συνοικισμός.
- 12) Ἐδῶ λέγεται ὅτι ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους περὶ τὸ ἔτος 1730 Ἀρβανίτης, τρομοκρατήσας ἐπ' ὀλίγον τὴν περιοχὴν.
- 13) Χείμαρρος ξηρὸς γεμάτος ψιλὸ χαλίκι.

Ἀθαρμανικά, τὸν Τόμαρο, τὸ Μιτσικέλι, χωριὰ καὶ μικροσυνοικισμοὺς, δάση καὶ πεδιάδες.

Ἀπὸ τὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ πάλι πρὸς τὸ Μαχαλᾶ. Καθὼς περνοῦμε τὸ ρέμα τῆς Γκούρας βρισκόμαστε στὰ Κοτρόνια. Ἐδῶ ἐκτείνονταν ἡ ἀνατολικὴ πλαγὴ τῆς Τζιούμας, μὴ θαυμασία εὐφορος καλλιεργουμένη ἔκτασις, ὅπου καὶ ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ χωριοῦ, καταστραφεῖσα ἐκ κατολιοθήσεως πρὸ 300 περίπου ἐτῶν. Πιὸ πέρα εἶναι ἡ τοποθεσία Παλιοκέλλια (καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ σὺς καλογριές, ὑπῆρχον μετόχια τοῦ μοναστηρίου Γοριανῶν). Ἀνηφορίζοιμε στὸ Λοντζέττο, περνοῦμε τὸν Πάνω Μαχαλᾶ καὶ φθάνοιμε στὸ Ἀλυνάκι, τὴ βρύση μὲ τὸ καλλίτερο νερὸ ὅλης τῆς περιοχῆς. Φτάνοιμε σὶδ Σιαματομέγα στὸ Ἀγνάντιο καὶ κατεβαίνοιμε στὴ Νεραϊδόβρυση. Λίγο πιὸ ἐκεῖ εἶναι ἡ τοποθεσία Κόν'ορια. Σ' αὐτὴν εὐρίσκεται σήμερον ἡ ἐκκλησία Ἁγίου Δημήτριος. Στὴν ἴδια τοποθεσία ἐκήρυξε καὶ ὁ ἅγιος Κοσιᾶς ὁ Αἰτωλὸς τὸ ἔτος 1779. Πιὸ πάνω στὴ ράχ' Μπολάκ' εἶναι τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Μαχαλᾶ.

Κατηφορίζοιμε πρὸς τὸ Σκίρλετσο - Τζ'μούλα - Πνάκι - Λιθαράκια - Ἀθάρ' τ'ς Ρίνα - Μπορντάνη - Ράχ' τ' Θανάσ' Κολιοῦ - Μπριτσίνα - Ἀγία Βαρβάρα - Μπραστούρκα - Σκιὰ - Μπλάτς - Παλαμονίδα - Ράχ' Ντέτελα - Μπαντούρια Τσιακαλόβρυσα - Παλιοδιόφυρο¹⁴

Εἰς τὸ κέντρον τῆς Κοινότητος τὴν Μεσοῦρα θὰ ἐπισκεφθοῦμε τοποθεσίαις: Καρακόλι¹⁵ - Πέτρα τ' Τσέτσιλ - Νταούρα - Λάκκα τ' Σιαμπάν' - Περβόλια - Βρύσ' τ'ς Νάσιο Γιαννούλαινας - Ἁγιο Νικόλαο - Μουτσιάρα - Λέντρο - Ἐλιὰ - Βουλάκα - Ἀλπότρυπα - Ἀμπελάκι - Τλίχτρα - Γκλάδετσο - Κασέλλα τ'ς Ρίνα τ' Κώστα Νάσιου - Ἁγιο Γεώργιο - Μπουζιὰ - Πέτρα τ' Γιάνν' Παπᾶ - Πέτρα τ'ς Τσέκινα - Ἀγριλιές - Αἶ - Φαντῆ - Χρόνια - Καλάμι - Κουκούλια¹⁶ - Σπάρτος - Παλιόλακκα - Φκέϊκα - Στρογγ'λή - Λέτση - Ράχτ' Τσιόλ' - Βρυσκεῖνη - Πέτρα τ'ς Πούλω - Γωνιές - Βρύσ' τ' Κολιάκη - Καϊτζα - Μπόρος - Καμπιτζῆς - Καβοῦροι. Ράχ' τ' Παπαϊάννη - Λογγὰ - Βορὸ ἢ Βόσσα - Χίλια - Ἁγιο Κωνσταντῖνος. Ἀνεβαίνοιμε στὴν Κατρασιουλᾶτα - Μπικ - Πλατάνια τ' Τσέκ' - Τουρκομνήματα - Καμήνια ἢ Σπάθες¹⁷ - Γιωρβασλέϊκα - Ἀγνάντιο τ' Ριζ - Παλιοκαρυὰ - τ' Λύσσα - Πολύκεινο - Κρανιά - Νασλέϊκα - Κεραμίδι - Λεφέϊκα - Μπλάτ'ς (βρύση) - Ζαρκαδέϊκα - Μαροῦκο - Παλιόμ'λος - Ἁγιοι Ἀνάργυροι - Κάμπος τ' Γιώργο Λέκα. Ἐντὸς δὲ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου καὶ εἰς τὰς ὄχθας του ἀκοῦμε τὰ ἐξῆς ὀνόματα θέσεων: Πέτρα τ'ς Νάσιο Γιαννούλαινας - Βύρα τ' Κ'τσοῦ - Κοδέλλα - Βάρκα τ' Ρίν' - Βάρκα τ' Γιώργου Γιωπούλα - Πέτρα τ' Φούκα - Πέτρα τ' Κτισοῦκη, ὁμῶνυμα τοπωνύμια εὐρίσκοιμεν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς περιφερείας Ἀνατολικοῦ Ξεροβουνίου. Ἐν θελήσῃ κανεῖς νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ χωριὰ τῆς Τζιούμας Κουκούλια καὶ Γοριανὰ, θὰ περάσῃ ὑποχρεωτικῶς τὸν ποταμὸ Ἀραχθο. Ἐν εἶναι καλοκαίρι περνάει βαδίζοντας μέσα στὸ νερὸ σὲ ὠρισμένα σημεῖα του, τοὺς «πόρους». Τὸ χειμῶνα τὸ ποτάμι εἶναι ἀδιάβατο καὶ ἡ ἐπικοινωνία γίνεται μὲ βάρκες. Οἱ βάρκες αὐτὲς δὲν εἶναι ἐκεῖνες οἱ γνωστὲς ποῦ πλέουν μέσα στὸ νερό, ἀλλὰ ἐναέρια χειροκίνητα γραφικὰ τελεφερίκ, ἐντοπίας κατασκευῆς καὶ ἐντοπίας ἐπινοήσεως, ὡς τοῦλάχιστον οἱ γεροντότεροι τῶν ἐντοπίων βεβαιώνουν αὐτὸ μετὰ πεποιθήσεως. Ἐὰν πηγαίνῃ κανεῖς πρὸς τὰ

14) Βάσις καταστραφεύσης γεφύρας.

15) Εἰς τὴν τοποθεσίαν αὐτὴν σώζονται ἐρεῖτια τοῦ τουρκικοῦ φυλακίου.

16) Εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιὰ εἰς τὸ χωριὸ τοῦτο ἦτο ἀνεπτυγμένη ἡ σιροτροφία.

17) Ἐδῶ εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς ξίφοι. Ἡ τοποθεσία εἶναι πλησίον καὶ κάτω ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν Ἀν - Κόλας.

Γοριανά, θὰ περάσῃ ἀπὸ τῇ βάρκα τοῦ χωριανοῦ μας, τοῦ Χρήστου Γιωργά-
ρα, ἐὰν πάλιν πρὸς τὰ Κουκούλια ἀπὸ τῇ βάρκα τοῦ Κουκουλισνοῦ Λάμπρη
Γούλα.

Τέσσαρα ἄτομα ἀπὸ τὸ «Μπόρο» κατηφορίζουν τὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖο ὁ-
δηγεῖ στὴ βάρκα τοῦ Γιωργάρα. Βαδίζουν ἀργὰ καὶ προσεκτικά, διότι τὸ μο-
νοπάτι εἶναι δύσβατο καὶ ἐν πολλοῖς ἐπικίνδυνο. Φθάνουν στὴ βάρκα μὲ πό-
δια ποὺ τρέμουν ἀπὸ τὸ δύσκολο βάδισμα τοῦ κατηφορικοῦ μονοπατιοῦ. Τὸ
πρῶτο ποὺ ἀντικρύνει κανεὶς σὰν φθάσῃ ἐκεῖ, εἶναι ἡμῖα μικροσκοπικὴ ἀχερο-
σκεπὴς καλυβίτσα, κολλημένη σὰν σαλιγγάρι σ' ἓναν πρασινογάλαζο βράχο.
Ἡ στεγαστικὴ τῆς ἱκανότης εἶναι τόση, ὥστε μπορεῖ καὶ στεγάζει ἄνετα τὴ
βάρκα μὲ τὰ σύνεργά της καὶ τέσσερους ἕως πέντε «νοματαίους». Μὲ ἓνα
δυνατὸ σφύριγμα εἰδοποιεῖται ὁ βαρκάρης, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ στὸ Μπόρο. Ἀ-
νοιχτόκαρδος, γελαστός, μ' ἓνα τσιγάρο στὸ στόμα, καταφθάνει στὴ στιγμὴ,
μὲ πρόθεσι ὅχι τόσο νὰ μαζέψῃ τὰ τάλληρα τῶν εἰσιτηρίων, ἀλλὰ περισσό-
τερο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς περαστικούς, νὰ κουβεντιάσῃ καὶ νὰ γνωριστῇ
μαζί των. Μιὰ μικρὴ σκαλίτσα ὁδηγεῖ τὸν ἐπιβάτη στὴ βάρκα, ἓνα στερεὸ
καγκελλόχτιστο ξύλινο κουβούκλιο, τὸ ὁποῖο κρέμεται ἀπὸ ἓνα χονδρὸ λι-
παρισμένο συρματόσχοινο. Τὸ συρματόσχοινο τοῦτο εἶναι στερεὰ δεμμένο ἀπὸ
στερεές βάσεις, οἱ ὁποῖες βρίσκονται στὶς δύο ὄχθες τοῦ ποταμοῦ. Στὸ μέσον
τοῦ ποταμοῦ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ σύρματος μιὰ μικρὴ καμπύλη.
Κάθε τόσο γίνεται ἔλεγχος τῆς ἀκεραιότητος τοῦ συρματοσχοίνου ἀπὸ τὸν
βαρκάρη. Δύο δοκοί, ἀνὰ εἰς ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὸ κουβούκλιο ὑψώνονται
ὡς ἓνα μέτρο. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν δοκῶν τούτων ὑπάρχει ὑποδοχή, ἐπὶ
τῆς ὁποίας στερεώνεται μιὰ ξύλινη τροχαλία «τὸ καρέλι». Τὸ «καρέλι» κινού-
μενον ἱππαστὶ τοῦ σύρματος βοηθεῖ εἰς τὴν μετακίνησιν τοῦ κουβουκλίου.
Ἐντὸς τῆς καλύβης ὑπάρχει ὀγκώδης χειροκίνητος στρόφαλος παραγεμισμέ-
νος ἀπὸ ἓνα ἄρκετὰ ἀνθεκτικὸ σχοινί, καταλλήλως διατεταγμένον, ὥστε ὅταν
τὸ ἓν του ἄκρον περιτυλίσσεται εἰς τὸν στρόφαλον, τὸ ἄλλο νὰ ξετυλιέται.
Εἰς τὴν ἀντίπερα ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὑψώνεται δοκός. Εἰς τὴν κορυφὴν ὑ-
πάρχει τροχαλία, ἡ ὁποία ρυθμίζει τὴν κίνησιν τῶν σχοινιῶν. Τὰ σχοινὰ τοῦ
στροφάλου μετακινοῦν τὴ βάρκα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βαρκάρη. Μπαίνουν
οἱ δύο πρῶτοι μέσα στὸ κουτί. Ὁ βαρκάρης ὀρᾷ ὁδηγίους στοὺς πρωτόπει-
ρους μόνον γιὰ τὸ κάθε τι καὶ ἡ βάρκα ξεκινάει. Τὰ σχοινὰ ταλαντεύονται.
Τὸ προσοδεδεμένον ἄκρον ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς τεζάρει καὶ τὸ τῆς ὀ-
πισθίας χαλαρώνει τόσο, ποὺ πολλὰς φορὰς βουτάει μέσα στὸ νερό. Μὲ τὸ
στρίψιμο τοῦ στροφάλου καὶ τὰ κανονικά, ἀλλὰ συνεχιστὰ σκυψήματα καὶ
ὀρθώματα τοῦ βαρκάρη, ἡ βάρκα συνεχίζει καμαρωτὴ κατ' εὐθείαν τὸ ἐναέ-
ριο ταξίδι της, λίγα μόλις μέτρα πάνω ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ φιδωτοῦ Ἀράχθου.
Κάθε τριγυρὸς τῆς βάρκας, κάθε ἀνακοπὴ τῆς ταχύτητός της, κάθε γρύλλισμα
στὰ καρέλια, δίδουν ἀσυνήθιστους παλμοὺς στὴν καρδιά, ἀπλώνουν ἓνα τσέρ-
μασμα στὸ κορμὶ τοῦ ἐπιβάτου. Οὔτε ψύλλος στὸν κόρφο του, ποὺ λέει ὁ
λόγος, δὲν ἤθελα νὰ εἶμαι ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ. Τὸ φόβο καὶ τὴ συγκίνησι τοῦ
πρωτόπειρου μετριάζει ἢ θεὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν πέριξ, ἰδίᾳ τὴν στιγμὴν
κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ βάρκα βρίσκεται στὸ μέσον τῆς διαδρομῆς της. Θὰ πρέπει
νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ βάρκες αὐτὲς ἔχουν παράδοσιν αἰώνων καὶ ἀκόμη ὅτι
κατὰ τὸ παρελθὸν συνέβησαν σ' αὐτὰς καὶ σπάνια, σποραδικὰ ἀτυχήματα μ'
ἀνθρώπινα θύματα.

Λ. Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΜΠΟΤΙΟΥ ΑΡΤΗΣ

Γ Ε Ω Ρ Γ Ι Κ Α

Οἱ φωτεινὲς σπῖθες τῆς πυροστιάς χοροπηδοῦσαν ὀλόχρυσες σὰν θησαυρὸς πα-
ραμυθένιας νύχτας καὶ γίνονταν χρήματα· ἄφθονα χρήματα στὰ μάτια τῆς! Δὲν
τῆς ἔκανε «ἡ καρδιά», νὰ σηκώσῃ τὴν πυροστιά ἀπὸ τὴ χόβολη καὶ νὰ τὴν ἀπιθώσῃ
στὸν πυρομάχο τῆς γωνιάς. Τί, νὰ χάνονταν ὅλα σὰν τὸν καταραμένο θησαυρὸ, ποὺ
γίνηγε κάρβουνα;!... Ὅμως ταράχτηκε, ὅταν σκέφτηκε πὼς τὰ βοῖδια συγκαίονται,
ἂν μένῃ ἡ πυροστιά ἀπάνω στὴν πύρα ἄδεια καὶ τὴν ἔβαλε βιαστικὴ στὸν πυρομάχο,
ὅπως ἔπρεπε· δὲν ἔκανε ἀνάποδα, μούντζωνε τὰ οὐράνια. Ὅλα ἐν τάξει: τὰ παχυνὰ
τῶν βοϊδιῶν ἦταν γεμῖατα βοϊδόφυλλα καὶ ροζιά. Πάχνιασε καὶ τ' ἄλλογο μὲ ἄχυρο
καὶ ροζιά. Κρέμασε κλαρί στὰ γίδια. Τάϊσε τὸ γουρούνι καὶ ἔκλεισε τὶς κόττες. Ἐ-
βαλε λάδι στὸ φανάρι γιὰ τὸ νυχτερινὸ πάχνιασμα καὶ κουβάλησε τρανὴ ἀγκάλια
καψάλια γιὰ τὸ ξενύχτισμα. Ἐνα στιφάδο χωρὶς κρέας συναγωνιζόταν σὲ μοσκο-
βολιὰ τὰ φρεσκοαλειμμένα γωνολίθια καὶ καθαρὰ χεράμια πάνω σὲ ψάθες ἔδιναν
γιορτιάτικη ὄψη στὸ φρεσκοαλειμμένο μὲ βοϊδοκατσίνα καὶ χῶμα, χωματόσπιτο τοῦ
γεωργοῦ. Καί, σὰν ἤρθε καὶ ὁ ἀκριβὸς τῆς, ἓνα παιδάκι «κούτσικο», σέρνοντας γο-
μάρια ἀπὸ τέσσερες λοῦρες μὲ μακριὰ φουντωτὴ οὐρά, ἄρπαξε τὴ ρόκα τῆς σταύ-
ρωσε τ' ἀδράχτι καὶ ἄρχισε νὰ γνέθῃ πλάϊ του, στὸ τζάκι, σιγοτραγουδώντας: «Χαῖ,
χαῖ, ἐγὼ εἶχα μαύρη μοῖρα μὲ τὸν ἄντρα ὅπου πῆρα, τὰ ποδιάρια του στὴ στάχτη,
τὰ τσαρούχια του στὴ φράχτη, τὸ ζυγὸ καὶ τὴ βουκέντρα τὰ παράτησε στὰ δέν-
τρα...». Δὲν τὸ ἀπόσωσε, καὶ ἡ αὐλὴ γέμισε μὲ τὰ βοῖδια, μὲ τὸ ἄλλογο, ποὺ κουβα-
λοῦσε ὅλα τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα τῆς δουλειᾶς: ἀλέτρι καὶ ζυγὸ, σθάονα καὶ λισγάρι,
κόπανο καὶ σκεπάρνι, ἄδειο σακκί, τρουβᾶ καὶ νεροβάρελλο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ σκυλλί,
ποὺ ἔφθασε στὴν πόρτα συχαριάου! Ὡσπου νὰ σηκωθῇ, ἔφτασε στ' αὐτιά τῆς μιὰ
βροσιὰ τρανταχτερὴ ἀπ' τὸν ἀφέντη. Ἐτρεξε, βοήθησε κι ἐτοιμάστηκαν ὅλα, ἐνῶ
ὁ μικρὸς ἔπαιζε καὶ φιλιόταν μὲ τὸ σκυλί τους. Ἐτσι μπῆκαν στὸ σπίτι μὲ τὴν «κα-
ληστέρα» του. Ἐβγαλε στὴν τότε τὰ τσαρούχια — ἓνα χωρὶς φούντα κι ἓνα τρύ-
πιο στὸ δάχτυλο καὶ σχισμένο στὴ ραφή, μπροστά, γιὰ νὰ χωράῃ ἓνα πόδι παρα-
μορφωμένο ἀπὸ νεραῖδοπάτημα τῆς νύχτας, ποὺ στὴ σφεντόνα τ' ἄλωνιου κειμότανε
στὴν κούνια του «κουτσιόρι». Ἐσυρε τὴν παλάμη του στὸ μέτωπο καὶ κάθησε στὸ
τζάκι σταυροπόδι, μπροστά στὴ φωτιά, παίρνοντας στὴν ποδιά του, σὰν καλὸς τάτ-
τας, καὶ τὸν ἀκριβό, ν' ἀκούσῃ τί τοῦ εἶπε κι ἂν τὸν βάρεσε ὁ δάσκαλος στὸ σχο-
λεῖο. Ἡ ἐλκυστικὴ μυρωδιά τοῦ στιφάδου τοῦ ἔφερε ὄρεξη. Χάϊδεψε τὸ κεφαλάκι
τοῦ μικροῦ, ἀναστέναξε καὶ εἶπε: «Ὅλη μέρα τρώει κριάς καὶ τὸ βοῦδ' μετροᾷ τ'
ἀστέρια, τί εἶναι;» «Ἡ βουκέντρα», ἀπάντησε ὁ μικρὸς. Καὶ πρόσθεσε: «Ἐνα
μούντζουρο δαμάλι τὰ πουρνάρια ροκανάει, τί εἶναι;» «Ὁ φοῦρνος, πατέρα», ἐ-
ξήγησε ὁ μικρὸς, ποὺ τόσες φορὲς τ' ἄκουσε καὶ τὰ ξανάκουσε αὐτά. «Ἐτσι εἶναι
παιδί μου, κατέληξε: ἄλλοι τρῶν' κριάς κι ἄλλοι πουρνάρια κι ἐμεῖς στιφάδο μὲ
κρεμμύδια! Ἄς μάθαινα κι ἐγὼ γράμματα... Ἐλα, νὰ μὲ πατήσῃς στὴν πλάτη καὶ
μεθαύριο θὰ σὲ πάρω στὸ χωράφι, νὰ σκάσωμε παπαροῦνες. Στὸ μεταξὺ ἄναψαν
καλὰ καὶ φώτισαν τὰ καψάλια. Ὡρα τοῦ δείπνου ἦταν. Κι' ἐνῶ στρώνονταν ἡ τά-
βλα, μιὰ φλόγα, κολλημένη στὴν ἄκρη ἐνὸς ξύλου σὰν γλῶσσα στενόμακρη, ἄρχισε
νὰ ἰχῇ τρεμουλιαστά, τραβώντας τὴν προσοχὴ ὅλων. «Ἡ φωτιά κουβεντιάζει», εἶ-

παν ὅλοι καὶ σώπασαν. Κι ἀπὸ τῆ σιωπῆ: «Πάλεμος! τί ἄλλο;», ἀκούστηκαν προφητικά τὰ λόγια τοῦ ἀφέντη, πού ἡ τόση λάμψη ἔδειχνε ξένο τὸ πρόσωπό του. «Φοβᾶμαι, ἐξήγησε, τὸ κόκκινο τὸ σύγνεφο, πού εἶδα ξεμοναχιασμένο, σήμερα, στὸν οὐρανὸ σὰν αἷμα! Ἔγινε ὅμως τὸ σιτάρι καὶ θὰ θερίσετε. Ἡ χάρη τῆς Πολυπορίτισσας καὶ τ' Ἀντριᾶ. Τὸ μεγαλαγίασμα τῶν Φώτων. Ἡ χάρη τ' Αἰ - Τρύφωνα καὶ τὰ κόκκινα μεγαλοπεφτίσια αὐγά, πού ἔχωσα σταυρωτὰ στὸ χωράφι, ἔξκαναν ὅλα τὰ ποντίκια - τὰ κφά. Ὁ ἀνθισμένος πολύκαρπος καὶ ὁ καλὸς καιρὸς, πού ἔφερε τὸ ξάστερο βασιλεῖμα τῆς πούλιας, ἔδωκαν βιὸ στὰ χωράφια μας. Καὶ καλαμπόκια θὰ μάσετε· τὸ δείχνουν οἱ δρακοντιές. Ὁ σπóρος τοῦ καλαμποκιοῦ, εὐλογημένος ἀπ' τὰ τριῖματά τοῦ χοριστουγεννιάτικου χοριστόφωμον, πέφτει σ' ἀφράτη γῆ. Τὸ δεκαπενταύγουστο μὲ τὶς δριῖμες - Τετράδι καὶ Παρασκευή, δὲν ἀφήκαμε ἀπὸ βίλιουρα κι ἀπὸ ἀγριάδα. Οἱ τσαποῦλες δούλεψαν καλά· θὰ γένουν τὰ καλαμπόκια. Ἔτσι εἶναι: μὲ τοὺς πολέμους γίνονται τὰ σοδήματα, γιὰ νὰ μὴ χάνεται τὸ πλάσμα! Φοβερίζει ἡ φωτιά μας· φοβερὰ τὰ μαντάτα! Πόλεμος! τί ἄλλο;... Εἶδαν τὸ γήταυρο στὸ Βουβό. Ἀνέβαινε τὰ νερά του, ρεκάζοντας μεσάνυχτα! Ἔτσι, ὁ γυιόκας μου θ' ἀφήσῃ τὰ παιγνίδια του: τὴ γομάρα, τὸ κουβάρι, τὸ φίτσιο, τὰ κεραμιδάκια του, γιὰ νὰ πλέκῃ γαϊτάνια κα πεδοῦκλια καὶ σφεντόνες καὶ νὰ βοηθήῃ τὴ μάννα του στὸ βωλοκόπημα, στὸ θέρο καὶ στὸ σκάλο καὶ στὸ μάζωμα». «Ἐγνοῖα σου, ἀφέντη, καὶ στὰ κόλλυθα μπόλιζο ροῖδο θὰ βάνουμε».

«Φᾶτε τώρα», εἶπε ἡ γυναῖκα τοῦ γεωργοῦ καὶ ἄρχισε νὰ κάνῃ τὸ σταυρό της. Μαζὶ μ' αὐτὴ σταυροκοπήθηκαν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἄρχισαν νὰ τρῶνε, ἐνῶ οἱ σκέψεις τους τρύπωναν βαθιὰ μέσα στὰ ζελλιά τους - πίσω ἀπὸ τὴ συνείδηση, νὰ ναρκωθοῦνε μέσα στὸ λιθανωτὸ τῆς ἔκστασης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ὄνειρου, πού τρέμοντας τὴ φώτιζε κάποιας ἐλπίδας φῶς...

ΠΟΙΜΕΝΙΚΑ

Εὐλογημένη ἀπὸ τὸν παπᾶ ἡ ποίμνη του· θυμᾶται τὴν εὐχή: «...ποιήσον αὐτὴν εἰς χιλιάδας, ἀποδιώκων αὐραν θανατικὴν, νόσον λοιμικὴν καὶ πειρασμὸν φαρμακείας καὶ γοητείας ἐξ ἐνεργείας τοῦ διαβόλου...». Ὀλοένα μὲ τὰ πέντε δάχτυλα τὰ μετροῦσε τὰ ζωντανά του καὶ ὅλοι τὸ «μάτι» τῶριχναν στὸ γκεσέμι μὲ τὴν τρανὴ κονδοῦνα! Δὲν τῶλεγε μάτιασμα ἐτοῦτο... Τὸ τούμπιασμά τους, αὐγουστιάτικα, δὲν τὸ ξηγοῦσε γιὰ βροχή· οὔτε τὰ χελιδόνια ἔστρωναν, οὔτε τὸ γουρούνι μάζεψε τσακνάκια κι ἄχυρα, οὔτε ἡ γάτα νίφτηκε στὸ νότο, οὔτε ὁ μπουφός τὸ εἶπε, οὔτε ὁ κόκκορας λάλησε ἀποβραδὶς μονά, οὔτε τὸ φεγγάρι ἦταν δίπλα, οὔτε τὰ τσακάλια οὐρλιαξαν, οὔτε μελίστες ἔρρεψαν, οὔτε τὸ καπνὸ μαλάκωσε στὴν τσιαραντάνα του. Κάτι παλιοῶνεια, ἀλλὰ καὶ κεῖνο τὸ οὐρλιασμα τοῦ σκυλιοῦ του (πού νὰ φάῃ τὸ κεφάλι του) τὰ βλέπει κακὰ προμηνύματα!

Δὲν εἶναι καὶ λίγα· ἓνα κοπάδι δλόκληρο!... Τόσα πρόβατα!... Καλοξεχειμασμένα. Μὲ Ἀνοιξη καλὴ καὶ Καλοκαίρι πλούσιο. Μὲ χαπάκια γιὰ τὴ βδέλλα! Μὲ σεργιάνισμα στίς ἀρμύρες τῆς ἄλκυης. Μ' ἀμαλαῆς καὶ στάλους δροσερούς. Μὲ νερὸ τοῦ ποτηριοῦ ἀπὸ βρύσες. Τὰ βλέπεις τώρα μὲ τὶς μύτες στὸ χῶμα, μυρίζουν τὰ χροτάρια, σὰν ν' ἀποζητοῦν βότανα γιαιτρικά, ὅπως ἀποζητάει τὸ σκουπόσπορο ἡ φιδιασμένη γάτα! Τουμπιάζουν καὶ κοιμούνται! Οὔτε ἡ Λαῖα πού γκρεμίστηκε, δὲν ἔπεσε ἔτσι, βαριά! Τὴν πότισε βῶλο, πού πῆρε ἀπὸ τὸ στόμα τῆς σαλαμέντρας μὲ τὴ μεγάλη νεροποντὴ τοῦ χειμῶνα, καὶ γειά της καὶ χαρά της! Ἐτοῦτο, τὸ φοβήθηκε. Σά... μόρα... σὰν ἰσκιωμα, ἔτσι φαίνεται! Τέτοιες ἀρρώστειες μόνον ὁ Ἄϊ Μάμας, ὁ Ἄϊ Μόδεστος καὶ ὁ Ἄγιος Παρθένιος τοῦ Βελεντζικοῦ θεραπεύουν! Κά-

1) Μὲ ξυδάτο κεδρόσπορο γιὰ τὴ βροντότριχα.

λεσε τὸν παπᾶ καὶ διάβασε: «...καὶ μνησθεῖν τοῦ ὀνόματος τοῦ δούλου σου Μάμαντος, μὴ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτοῦ διαβολικὴ συμφορὰ ἢ ἄλλη τις νόσος». «...Ἀπέλασον δὲ καὶ ἀποδίωξον διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ δούλου σου Μοδέστου ἀπὸ πάντων αὐτοῦ τῶν κτηνῶν παντοίαν βλάβην καὶ νόσον». Ποῦ νὰ ἡσυχάσῃ ὁμως! τὸ ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτοῦ διαβολικὴ συμφορὰ τὸν ἔχει ἀναστατώσει περισσότερο! Πρέπει ὅπωςδήποτε, νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸ διάβολο, τώρα! Ἡ γριὰ κουμπάρα του σα-ραντίζει καὶ ξορκίζει καὶ τὸ διάβολο! Ἔτσι, μὲ τὸ σουρούπωμα, κοντὰ στὸ κοπάδι, ἡ γριὰ, ἔρριξε κουταλιὰ - κουταλιὰ τὸ ἄκριτο νερὸ τῆς λίμπας στὴν τρύπα τοῦ σφοντηλιοῦ της, μετρῶντας ἀπάνω ὥς τὸ σαράντα καὶ κάτω ὥς τὸ μηδέν, ὥσπου ἔλειωσαν τρία κλωνιὰ ἀλάτι, πὺν ἦταν μέσα. Πότισαν μ' αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ἔκαμε ξόρκια. Ἀναψαν ὀλόγυρο φωτιές. Χούγιαξαν. Σφύριξαν. Ἐρριξαν στὸν ἀέρα πολλές ντουφεκιές. Μ' ὅλο ταῦτα, ζημιὰ ἔγινε! δὲν τὸ πρόλαβαν τὸ κακό! Ὁ Κτηνίατρος διάταξε, νὰ θύρουν τὰ ψόφια, καὶ βαθιὰ μάλιστα, γιατί ὁ Ἀνθρακας μεταδίδεται! Κάτι τέτοια τῶχουν ζαλίζει τὸ κεφάλι. Συμπεραίνει πὼς τὸ ἀβάσκαμα τῶρριξαν σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο! Δὲ θὰ ξανατσιγκελώσῃ τὸ μουστάκι. Τὰ μαλλιά τσουρούφλι δὲ θὰ τὰ ξανακάνῃ. Τῇ σκούφια δὲ θὰ τὴ βάλῃ στραβά. Τὴν κάπα θὰ τὴ φορᾷ ἀνάποδα κι ἂς λένε οἱ ἐχθροὶ του, πὼς χάθηκε τὸ βιό του καὶ τὴν πῆρε τὴν κάπα ἀνάποδα! Δὲν μπορεῖ, τέτοια φοράδα: μὲ τομάρι ἀσβοῦ στὸ καπίστρι, μὲ δόντι ἀγριογούρουνου, μὲ ἀβασκαντῆρες, μὲ χάντρες πολίχρωμες, μὲ φοῦντες καὶ βραγκανίδια στὸ λαιμὸ τοῦ πουλαριοῦ της, νὰ πέσῃ γιὰ ψόφο, μαϊάτικα, χωρὶς νὰ βοσκῇ οὔτε βδομάδα στὸ λιβάδι - ἓνα χορτάρι νὰ τὸ φάῃ κι ἄνθρωπος ἀκόμα! Ὅλα τᾶκαμε: γιὰ κρούωμα, γιὰ μάτι καὶ γιὰ στρόφλο ἀκόμα... Ἡ γριὰ κουμπάρα του, πρωτάρᾳ καθὼς ἦταν, σαββατογεννημένη καὶ τριτοβαφτισμένη, πέρασε τρεῖς βολιές τὴν ποδιά της στὴ μέση τῆς φοράδας, τρεῖς βολιές εἶπε: «παίρω στριφτοκάλαμο κι κάνω στριφτόκανστρα. Ὅσο στριφτόνερο κρατεῖ ἡ στριφτόκανστρα, τόσο στρόφλος νὰ μείν' στ' φουράδα», ἔρριξε τὴν ποδιά στὴν πόρτα τοῦ κατετισοῦ. νὰ τὴν ἀδρασκελίσουν οἱ κόττες, νὰ πάρουν τὸ κακό, ἀλλὰ ἡ φοράδα δὲ γλύτωσε! Τροφῆς ἀτότομη ἀλλαγὴ: κολικός. εἶπε ὁ Κτηνίατρος! Μήπως δὲν εἶχε καὶ δίκηο ὁ γιατρός; «Τὸ ξέρω, ἔλεγε: ψάθα οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ γουρνιὰ χριστουγεννιάτικα τοὺς κόβει... Αὐτὰ τὰ νοιώθω ἐγώ, ἔλεγε, ὅπως ἡ γάτα πὺν ξύνει τὰ νύχια της, νοιώθοντας ψάρια, κι ὅπως ὁ κόκκορας κι ὁ γαῖδαρος πὺν φωνάζουν τὶς ὥρες. Ὅλα τὰ ξέρω μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σῖγμα: Ἦρθε τ' Ἀἰ Κωνσταντίνου, πάει ἡ μύγα, χάνεται, καὶ τὰ βόϊδια δὲ στριγγλιάζουν. Ἦρθε ὁ Αὐγουστος, φύλαξε τ' ἄλογό σου, μπορεῖ ξαφνικὰ ν' ἀγοιέψῃ καὶ νὰ σὲ σκοτώσῃ, ὅσο ἡμερο κι ἂν τῶχης: φεγγαριάζεται! Τὸν Ὀχτώβρη, ἂν ἰδῇς τὸ σκυλί σου νὰ τρώγῃ χορτάρια, μὴν πᾶς γιὰ λαγὸ: δὲν νο-ριάζεται τότε, φεγγαριάστηκε! Φρουμάζει τ' ἄλογό σου στὴ στράτα: μὴν προχω-ρῇς: ἐχθρὸς εἶναι! Καὶ σ' ὅλα ἔχει μέσα τὴν οὐρούλα του ὁ διάβολος! Τὰ λέει καθαρὰ ἡ εὐχή: «αὐρὰ θανατικὴ, νόσο λοιμικὴ, πειρασμὸ φαρμακείας καὶ γοητείας ἐξ ἐ-νεργείας τοῦ διαβόλου». Μόνο τὸ μεγαλαγίασμα σὲ σώνει! Πάρ' το τὰ Φῶτα καὶ ράντισέ τα ὅλα: στάβλους, μαντριά, στρουγγες, πράματα. Ζῶσε γῦρα τὸ μαντρί μ' ἓνα σκοινὶ βρεγμένο μεγαλαγίασμα καὶ κομπόδιασέ το, νὰ ἰδῇς, μπαίν' τότε ὁ διά-ολος μέσα; ὄχι! Δὲν ξέρεις ὁμως, ἂν τὸν ἐκλείσῃς μέσα, γι αὐτό, μὴν ἐπιχειρήσῃς νὰ τὸν διώξῃς μὲ λιβάνι ἢ μὲ ἀλάτι ἢ μὲ τ' ἀεροβόλο σου, πάρε τὸν παπᾶ, νὰ δια-βάσῃ τὸν ἀγιασμὸ ἐπὶ τόπου, νὰ φύγῃ πρῶτα ἀπὸ μέσα. Φίλειπέ τον καὶ κάτι παρα-πάνω, νὰ διαβάσῃ: «...Περιφρούρησον αὐτὴν τὴν ποίμνην - δι' ἀγίων Ἀγγέλων

- 2) Ἐψησαν σὲ τρίκομπο καλάμι σπλήνα λωβιασμένη καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὰ διάβασαν, ἀποβραδὶς, ἓνα - ἓνα, σουτάρια, σὲ χωμάτινη τρύπα κι ἔρριξαν τὸ πέταλο στὸ ὁλοκόν-τινο, νὰ σιδερώσῃ ἡ ὑγιὰ ὅλων.

σου...». Έχεις έτσι πιστικούς στα ζώα σου ἀγγέλους κι ἄς πελεκῇ ὁ διάβολος γκορ-
ταιές, νὰ φκειάνη λύκους, ὅσους θέλει! Τᾶλεγε αὐτὰ ὁ γεροβοσκός κι οἱ ἄλλοι ἄλ-
λαζαν γνῶμες καὶ ἔφτυναν στὸν κόρφο τους ἀπὸ φόβο καὶ μολόγαγαν κι αὐτοί, τί
τραβοῦσε τὰ μεσάνυχτα στὸ ρέμα τῆς Ἀηδόνας, ἀπὸ τὸ Σπύρο, ὁ ἀρχιδιάβολος, ὁ
Ἀθροξᾶς, ποὺ τὸν ἔδερνε μὲ τὸ παλούκι καὶ φώναζε: «ἄτιμε Φραξιᾶ θὰ πεθάνης
ἀπόψε!» (Ποιός κόταε, νὰ κατεβῇ ἐκεῖ; οὔτε μέρα δὲν πάταε ἐκεῖ ἄνθρωπος!). Πῶς
νὰ μὴν παραδέχωνται ἀξιώτερο τὸν Ἀγγελο ἀπὸ τὸ Διάβολο. Γι' αὐτὸ οἱ βοσκοὶ
ἔχουν στὸ ζωνάρι τους τὴ φλογέρα. Ξέρουν, πῶς ἡ νεραίδα δὲν ἀπλώνει στὴ φλο-
γέρα, νὰ πάρη τὸ μαντήλι τῆς· φοβᾶται νὰ ζυγώσῃ! Γι' αὐτὸ πάλι βλέπεις καὶ στὰ
κονάκια τῶν βοσκῶν εἰκόνες ἁγίων καὶ στὸν κόρφο νὰ φυλάνε φυλλάδες θρησκευ-
τικές!³

ΓΙΟΡΤΙΑΤΙΚΑ

— Καρτεροῦν Λαμπρὴ αὐτά; Λαμπρὴ τῶχουν κάθε μέρα ἐτοῦτον τὸν καιρὸ
τὰ παιδιὰ μας! Ἦ ἔνοιωσαν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐκεῖνο, ποὺ νοιώθαμε ἐμεῖς, σκο-
λαρούδια; Ἀχ!... χοροπήδαε ἡ καρδιά μου καὶ δάκρυζα καὶ καμάρωνα κι ἔνοιωθα
μεγάλος - μέγας σὰν πολεμιστὴς καὶ φλόγιζε τὰ στήθη μου ἡ σημαϊούλα μου καὶ
τοῦ Δασκάλου μου ἡ φωνή: «Ἑλληνόπουλα!» Κι ἔτρεχαν δάκρυα στὰ μάτια μου κι
ἔτρεμα κι ἔνοιωθα ἱερὸ δῆος, σὰν ἔβλεπα νὰ ξετυλίγεται καὶ νὰ ὑψώνεται καὶ νὰ
διαβαίνει καὶ νὰ κυματίζει στὸ καράβι ἡ σημαία μας! Τώρα τὴ συνήθισαν... Τὸν
καρτεροῦσες καιρὸ, καὶ κόπιασε κάποτε ἀπὸ τὰ ξένα ὁ δικός σου. Τὸν ἀγκάλιασες,
τὸν φίλησες, ἔκλαψες. Αὐτὸ μένει· πάει κοντά... Ἔτσι εἶναι γιὰ ὅλα, καὶ γιὰ τὴ
σημαία ἔτσι! Καὶ ὁ γέρος συνέχισε: Γιὰ Λάζαρο καὶ γιὰ Πάθη μὴ ρωτᾶς...! Ἀρπά-
ζουν ἓνα καλάθι καὶ σῶρονται. Στέκονται, ἀπλώνουν τὸ χέρι καὶ ζητοῦν δραχμές!
Ἐμεῖς καρτερούσαμε τὸ Λάζαρο, ὅπως καρτεροῦν οἱ Οὐβραῖοι τὸ Μεσσία. Μαθαί-
ναμε ὅλα τὰ τραγούδια: τοῦ Λαζάρου. Τοῦ παπᾶ. Τοῦ μονάκριβου γιου. Τῆς μο-
ναχοκόρης. Τοῦ νεογέννητου. Τοῦ ἄρχοντα. Τ' ἄλλα. Στολίζαμε μὲ λουλούδια τὸ κα-
λάθι καὶ γυρίζαμε πόρτα σὲ πόρτα μὲ τὰ τζιουμάκια. Μοζεύαμε αὐγὰ σὰν τὰ χα-
λίκια. Ποῦ ν' ἀκούσης «Κυρὰ μ' στὴ στάχτη κάθεται...»! ὅλες ἔδιναν. Τᾶπαινον
οἱ γονεοὶ μας καὶ φχαριστοῦνταν! Στὰ Πάθη ἓνα τραγούδι - τῶν Παθῶν - καὶ τὸ
καλάθι μὲ δάφνη. Περνούσαμε τὴ Σαρακοστὴ μαθαίνοντας τὰ τραγούδια. Λαζά-
ρου ἀνήμερα ἀναστατώνονταν τὰ χωριά ἀπ' τὰ τραγούδια τῶν παιδιῶν καὶ τ' ἄλι-
χτήσματα τῶν σκύλων. Μὲ τὸ θάμπωμα γύρναε πόρτα σὲ πόρτα ὁ τρανὸς ὁ Λάζα-
ρος, σαβανωμένος καὶ μὲ τὸ κηρὶ ζωμένος. Αὐτὸς ἔπαινε ζευγάρια τ' αὐγά! Τὴ
Σταυρωμένη Παρασκευὴ ἔκλαιγαν οἱ νοικοκυρὲς γιὰ τὰ Πάθη, ὅπως τᾶλεγαν τὰ
Λαζαρούδια μὲ πάθος. Κι ὁ οὐρανὸς ψιχάλιζε κι ἐτοίμαζε τὴ λαμπριάτικη βροχὴ

- 3) Τρομάζουν ὅμως οἱ βοσκοὶ ὅλες τίς κατάρες, ποὺ κολλᾶνε, καὶ δὲν εἶναι βοσκός, ποὺ
νὰ μὴν ἔχη φορεμένο ἀνάποδα κόποιο ροῦχο του, γιατί καὶ κάποιον θὰ ζημιώσῃ μὲ τὸ
κοπάδι του. Περπατεῖ καὶ μολογᾷ ἀκόμα ὁ γεροβοσκός τὸ πάθημά του. Στ' αὐτιά του
βουίζει ἀκόμα ἡ κατάρα τῆς χήρας, ποὺ τῆς βόσκησε τὸ λιβάδι μὲ τ' ἀγελαδικά του.
«Κακὸς γελαδοκοῦκκος, Παναῖα μ'», καταράστηκε ἐκείνη καὶ τὸν ἔκαψε... Πάει τὸ
βιό του... Ἐνα - ἓνα χάθηκαν τὰ ζωντανά του μὲ τὸ κεφάλι κολλημένο στὸ χῶμα. Καὶ
σὲ ξυλοφωτιὲς τὰ πέρασε κι ὅλα τᾶκαμε, τίποτα... Γιατί νὰ μὴ φοβᾶται καὶ γιὰ τὸν ἴδιο
τὸν ἑαυτό του; Ὁ διάβολος τὸ πάει καὶ δὲ φοροῦσε ροῦχο του ἀνάποδα, ὅταν ἄκουσε
μὲ τὴ βαριὰ αὐτὴ κατάρα καὶ τὴν πιὸ βαρύτερη γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο: «νάχῃ τ' αὐγὸ προσ-
κέφαλο καὶ τὰ παλιούργια στρώμα, ὁ ἀντίχριστος!» Καὶ ξεροφτύνοντας ἀράδα ἔλεγε:
«οἱ ἀκκλησιᾶς λύνουν ἀφορισμούς κι δὲ θὰ λύσουν μὰ κατάρα; Ἀς εἶναι καλὰ ὁ παπᾶς
κι ὁ δικός μου ὁ παρᾶς».

γιὰ τὰ σπορήματά μας! Τὰ Πάθη, «ὅποιος τ' ἀκούει γλίβεται κι ὅποιος τὰ λέει ἀ-
γιάζει κι ὅποιος τὰ παραπικραθῇ Παράδεισο θὰ λάβῃ». Ποιὸς τὰ ξέρει αὐτὰ τώρα;
Ἐμεῖς αἰστανόμασταν τὴ «Ζωὴ ἐν τάφῳ». Ἦταν τ' ἀληθινὸ μοιριολοῖ γιὰ τὸ Χριστό.
Νοιώθαμε τὴ χαρὰ τῆς Ἀνάστασης ἀλλοιῶς. Τὸ λαμπριάτικο ροῦχο, πὺν καμμιὰ
φορὰ δίπλωνε καὶ τρίπλωνε (ὅπως λάχαιναν καὶ τὰ χελιδόνια, πὺν πρωτοβλέπαμε),
ὅστερα ἢ λαμπάδα, τὸ κόκκινο αὐγὸ, τὸ κουλούρι, ἢ μαγειρίτσα, τὸ ροδοκόκκινο ἀρ-
νὶ τῆς σούβλας, ξύπναγαν τὸ νοῦ μας καὶ βλέπαμε ἓνα χαρούμενο Χριστὸ μέσα στῆς
Ἀνοιξης τὴν ὁμορφάδα, σ' ὅλους νὰ δίνη ἀπ' τὰ λουλούδια τῆς τὸ μέλι τῆς ἀγάπης!
Κ' οἱ πεθαμένοι φχαριστιοῦνταν τότε! Μὲ τὴ δάφνη τῶν Βαϊῶν, μὲ τὸ κόκκινο
αὐγὸ καὶ μὲ τὴν ψυχολάμπαδα στὴν παραθύρα τους, ἔνοιωθαν κι αὐτοὶ τὴν Ἀνά-
σταση! Τὴν Ἀνοιξη τρώγαμε πρωτὶ - πρωτὶ, ν' ἀκούσωμε τὸν κοῦκκο χορτᾶτοι, μὴν
τύχη καὶ μᾶς πλανέσῃ! Τὴν Πρωτομαγιά γιορτάζαμε τὸ «Μάη». Χαράματα πιά-
ναμε τὸ «Μάη» στὶς τριανταφυλλιές, κόβοντας τριαντάφυλλα. Ἡ μοσχοβολιά τους
τὴν ὥρα ἐκείνη ἦταν ἢ μοσχοβολιά του! Τὸν νοιώθαμε! Οἱ τρανοὶ ἔπλεκαν μὲ τὰ
δροσερὰ λουλούδια τὰ στεφάνια τῶν σπιτιῶν καὶ τὰ σχολαρούδια ἐτοίμαζαν τὰ κου-
λούρια τους γιὰ τὸ «Μάη». Σὲ κεντημένο μεσάλι ἔδεναν φρέσκο ἢ ξηρὸ μεγαλοπε-
φτίσιο κουλούρι, αὐγάκι, τυράκι καὶ λουλούδια. Ἦταν αὐτὸ τὸ γεῦμα τῆς σχολικῆς
τῶν ἐκδρομῆς. Μ' αὐτὸ στὰ χέρια, ἔχοντας μπροσιά, ὑψωμένο σὲ κοντάρι, τὸ με-
γάλω σχολικὸ στεφάνι ἀπ' ὠραῖα μοϊάτικα λουλούδια, ξεκινοῦσαν μὲ βῆμα ταχύ, γιὰ
νὰ προῦπαντήσουν τὸ «Μάη» μὲ τὸ Δάσκαλό τους στὰ δροσερὰ ἀναβουσιὰ τοῦ πο-
ταμιοῦ μας, ὅπου κινλῶνανε οἱ βατονιές μ' ἀγράφουλης ἄσπρα πέπλα καὶ φάντα-
ζαν ὁλάνθιστες οἱ κουτσουπιές ἀνάμεσα σὲ πράσινα σχοινάρια καὶ πλατάνια κι ὅπου
τ' ἀηδονία τὸλεγαν καὶ τὰ τρυγόνια κι οἱ μέλισσες βιαστικὲς πετοῦσαν στὰ λου-
λούδια τοῦ Μάη, πῶχει τ' ὄνομα! Ἐκεῖ ἢ μεγάλη βροῦση, τῆς ὀχτιάς ὁ ἄμπλας, π' ἀ-
νάβρουζε χορεύοντας ἀπάνω στὰ χαλίκια, σὰν ἱερὸς βωμὸς, δεχότανε στὰ γάργαρα
νερά του ἓνα - ἓνα μὲ τὴ σειρὰ τους τὰ ὀλοκέντητα πανιά, κομποδεμένα σταυρωτά,
μὲ τὰ κουλούρια καὶ τ' αὐγά καὶ τὰ τυριά καὶ τὰ λουλούδια, ἐνῶ ὁ μαθητόκοσμος
μὲ δέος τραγουδοῦσε τὸ Μάϊο πὺν ἔφθασε, τὴν Ἀνοιξη πὺν ἦλθε, τὸ διάλεγμα τῶν
λουλουδιῶν, τὰ ρόδα, τὴν πηγὴ. Γεωργοὶ καὶ βοσκοὶ πανηγύριζαν στὶς βοσκὲς καὶ
στὰ χωράφια τους στεφανωμένοι μὲ λουλούδια καὶ ζωσμένοι μὲ ἀγράφουλη. Ξυπό-
λητος ὁ ξευγολάτης ἀνοίγε μὲ τὸ ἀλέτρι του βαθειὲς τίς σὺλακιές κι ἔπεφταν τοῦ
καλαμποκιοῦ ἀράδα, πόδι σὲ πόδι, οἱ σπόροι μὲ τὸ τραγούδι του. Ξοπίσω του, ξυ-
πόλητες, ἀρέδα μὲς τ' αὐλάκι, οἱ κόρες του τσιμπολογοῦσαν σὰν τίς πέρδικες τ' ἄ-
γρια τοῦ ἀγροῦ τὰ χόρτα: βίλιουρα, ἀγριάδα καὶ μαζὶ φουσκούνια καὶ ψαθέλλα, τὸ
νοῦ τους πάντα ἔχοντας νὰ βροῦνε τὴν ὀχιά. Δὲν τὴν φοβόταν. Ἐῖχαν πιεῖ φιδό-
χορτο, πρωτὶ - πρωτὶ, ἀγιασμένο. Ἦθελαν τὸ κεφάλι τῆς, κομμένο μὲ χρυσὸ φλουρί.
Θὰ τ' ἀγιαζαν στὴν ἐκκλησιά, γιὰ νὰ χαλᾷ τὰ μάγια! Σάμπως τ' Ἀῖ - Γιαννιοῦ
ἀπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα μας δὲν κάρφωνε τὸ μάτι; Καὶ οἱ φωτιὲς δὲν ἔδιωχναν τοὺς
ψύλλους στὶς Σελλάδες; Τώρα, παιδί μου, τὰ γκόλφια δὲν χρειάζονται οὔτε οἱ ἀβα-
σκαντῆρες! γυμνὰ κι ἀπόκρυφα μαζὶ καὶ λόγγοι ἀπὸ γένεια κι ἀπὸ μαλλιά καΐνε κι
ἀφανίζουνε τὸ μάτι τὸ κακό! Ποιὸς τώρα καρτερεῖ Ἀποκριά, νὰ ἰδῇ τοὺς μασκα-
ράδες, τὸ γαϊτανάκι, τὸν Πανάρατο, τοὺς κλέφτες, τὴ γριά; Γιορτὴ τὶς καθε-
μερινὰ οἱ νέοι τοῦ καιροῦ μας! Κι ὁ Καραγκιόζης μὲ τὸ μαγικὸ τῆς Τηλεόρασης κα-
θρέφτη δασκαλεύει. Καὶ τὰ γιορτιάτικα βλέπεις σ' αὐτὸν κι ἀποκριάτικα μὲ τὸν
Πανάρατο! Ἦρθε ὁ καιρὸς, νὰ κατεβῇ ὁ οὐρανός, τὰ βόδια μας νὰ γλείψουν τὸ
φεγγάρι! Ἀλλοίμονο! Θὰ στίψουνε καὶ τὰ νερά, γιὰ νὰ διαβῇ, ὅπως εἶπαν, «ἐκεῖος»
μὲ τὸ κολοκυθάκι του! Ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ θὰ ποῦν: «ἐβγῆτε οἱ πεθαμένοι, νὰ μποῦμε
οἱ ζωντανοί! Αὐτοῦ πααίν' ὁ κόσμος, π' δὲν ξέρ' ἀπὸ Λαμπρὴ κι ἀπὸ γιορτὴ!

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΠΑΥΛΙΔΟΥ

Συνταξιούχου δημ/λου

ΠΡΟΒΑΤΑ ΚΑΙ ΓΙΔΙΑ — ΓΑΛΑ ΚΑΙ ΤΥΡΙ ΣΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Τυροκομεῖα καὶ προϊόντα αὐτῶν

Ἡ μαζικὴ ἐπεξεργασία τοῦ γάλακτος διὰ τὴν παραγωγὴν τυροῦ καὶ τῶν ὑποπροϊόντων του, ἐγένετο καὶ γίνεται εἰς τὰ τυροκομεῖα, τὰ ὁποῖα κοινῶς λέγονται **μπατζιαριὰ** (ὀνομαστικὴ ὁ μπατζιος καὶ τὸ μπατζιαριό). Λέγονται καὶ **μπατζιοὶ** (οἱ).

Τὰ τυροκομεῖα ἐγένοντο ἓνα, κατὰ χωριὸ ἢ συνοικισμόν, σπανίως δύο. Σὲ μερικὲς μεριές δυὸ συνοικισμοί, εἴτε χωριὰ ποτελοῦσαν ἓνα τυροκομεῖο, μιὰ τυροκομικὴ μονάδα, ὅπως Σεβαστὸ καὶ Ραχούλι μίαν μὲ ἔδραν τὸ Ραχούλι (πρώην Τσιφλίκι), Ραδορῶζι καὶ Διχούνι (πρώην Στριγανέτσι) καὶ τμήμα τῆς Γρανίτσας, μιὰ τυροκομικὴ μονάδα μὲ ἔδραν τὴν τοποθεσίαν Μαῖνάκι, παρὰ τὴν μονὴν Διχούνης, ἡ δὲ στάνη αὐτὴ ἦτο ἡ μεγαλυτέρα τῆς Θεσπρωτίας, συγκεντρώνουσα πάντοτε ἄνω τῶν 600 ὀκάδων γάλακτος ἡμερησίως, συνήθως 750—800 ὀκάδες κατὰ προσωπικὴν μου διαπίστωσιν, μεταξὺ 1937—1941. Δεύτερο, μὲ μικρὴ διαφορὰ, ἐρχότανε τὸ Μαλούνι, πού ἂν καὶ διοικητικῶς ὑπάγεται στὸ Φιλιάτι, ἐθιμοτυπικῶς ὑπάγεται στὴν Παραμυθιά, ὅπως καὶ ὅλη ἡ καλουμένη Σκάλα Φιλιατῶν. Τὸ τυροκομεῖο αὐτό, συχνὰ «πιάνονται», ὅπως ἦταν ἡ κοινὴ ἔκφρασις, ἀπὸ τὸν Παραμυθιώτη ἔμπορο Ρίγγα.

Διὰ τὴν ἐκλογὴν μπατζιαριοῦ ἐξελέγετο καλύβη εὐρύχωρος, ἡ ὁποία ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ ἔχη σιμὰ νερὸ καὶ νὰ ἐξυπηρετῇ τὴν προσέλευσιν τῶν χωρικῶν, μεταφερόντων ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς **μ π ι ν ι ὅ τ ε ς**, τὰ δοχεῖα μὲ τὸ γάλα.

Διὰ τοὺς ὅρους διαβιώσεως τοῦ προσωπικοῦ ἐλαχίστη φροντίς ἐλαμβάνετο. ἡ δὲ ἀποθήκη ἦτο ὑποτυπώδης, διότι τὰ προϊόντα μετὰ τινος ἡμέρας μετεφέροντο εἰς τὴν Παραμυθιά, εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ ἐμποροῦ.

Ἡ μπιινότα εἶναι λευκοσιδηροῦν δοχεῖον προσωρινῆς ἐναποθηκεύσεως καὶ μεταφορᾶς τοῦ γάλακτος, μὲ πλατὺ τὸ μέρος πού ἀκουμποῦσε στὴν πλάτη καὶ ἐλλειψοειδὲς τὸ ἔξω, μὲ βάσιν τὸ ἥμισυ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἐπάνω εὐρὺ στόμιον πού ἐκλείνε καλὰ μὲ λευκοσιδηροῦν βούλωμα (κούπωμα). Ἡ μπιινότα στὰ ἄλβανόφωνα χωριὰ λέγεται καὶ **μ α τ α ρ ᾱ ς** (ὁ), ἂν καὶ ἡ λέξις μπιινότα δὲν μοῦ φαίνεται γιὰ ἑλληνικὴ. Τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τῶν δύο λέξεων ἀγνοῶ πλήρως.

Οἱ ματαράδες (μπινιότες) ἦταν πάντοτε καθαροί, ἀπολύτως καθαροί, ἐκπληροῦντες ὅλους τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς.

Τὸ μπατζιαριό ἐλέγετο καὶ στάνη. Λέμε: τὴν στάνη τῆς Λαμπανίτσας τὴν βάζει ὁ Θανάση - Ράφτης καὶ τῆς γύρω ὅλες ὁ Ρίγγας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς λειτουργίας μιᾶς στάνης (τυροκομείου) ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον λῆξιν τοῦ γέννου τῶν προβάτων. Κάτω ἀπὸ τὴν Σκάλα τῆς Παραμυθιάς ἀρχίζαν συνήθως τὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου, σπανίως ἐνωρίτερα. Πάνω ἀπὸ τὴν Σκάλα, ἀργοῦσε 15—20 μέρες, διότι τὸ κλίμα ἦτο ψυχρότερον καὶ εἴτε ὁ γέννος ἀργοῦσε, εἴτε ἡ γῆ δὲν εἶχε ἀρκετὴ τροφή καὶ ἐπομένως τὰ ζῶα ἀρκετὸ γάλα.

Ἡ λῆξις τῆς λειτουργίας τῆς στάνης στὰ πεδινὰ χωριά, ἐγίνετο κατὰ τὰ τέλη Μαΐου, κυρίως διότι ἔφευγαν οἱ διαχειριμαῖοντες βλάχοι, ἀλλὰ καὶ οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὰ Σκαλαπανίσια χωριά, πού ἔχοντας 100—200 γίδοπρόβατα κατέβαιναν στὰ χειμαδιά καὶ ξαναἐβάνιναν γιὰ καλοκαίρι καὶ φθινόπωρο στὸ χωριό τους. Στὰ Σκαλαπανίσια χωριά παρετείνεται μέχρι τὶς 20 Ἰουνίου καὶ κάποτε μέχρι τὸ τέλος του.

Οἱ στάνες τοῦ Σουλίου, τῆς Βριτζάχας καὶ τοῦ λειβαδίου Βασιάνι τῆς Λαμπανίτσας (νῦν Ἑλταριά), πού τὶς ἐβαζαν ὁ Βλάχος Ράφτης, ὁ Θανάση - Κούρτης καὶ ὁ Κώστα - Μήτσης (Τζοῦρτζος), συνέχισαν καὶ τὸ καλοκαίρι. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι στηρίζονταν στὰ δικὰ τους ζῶα. Ὁ Ράφτης στὰ 1500 δικὰ του καὶ δέχονταν καὶ ὅ,τι γάλα τοῦ φέρνανε οἱ παροικοῦντες, μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἄλλων τυροκομείων. Ὁ Θανάση - Κούρτης ἐστηρίζετο στὰ δικὰ του, τοῦ ἀδερφοῦ του καὶ μερικῶν χωριανῶν του Ποποβιτῶν πού παραθέρριζαν μετὰ τὴν Βριτζάχας καὶ Σουλίου, ὁ δὲ Κώστα - Μήτση - Τζοῦρτζος στὰ 400 γαλάρια του, στὰ 100 τοῦ ἀδερφοῦ του Γιωργάκη Μήτση καὶ στὰ 160 τριῶν ἄλλων χωριανῶν του, πού ἔμεναν μονίμως ἐκτὸς τοῦ χωριοῦ, στὸ λειβάδι Βασιάνι, ἀνῆκον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν κοινότητα Δοβλάς, ἀλλὰ νεμόμενον ὑπὸ τῶν Λαμπανιτσιωτῶν καὶ μόνον τοῦ Γιάννη Τσιάκη (Ντόκου) ἐκ τῆς Δοβλάς.

Οἱ τυροκόμοι ἦταν ὅλοι ἐμπειρικοὶ καὶ ἐπληρώνοντο μόνον διὰ 80—120 ἡμέρας λειτουργίας τοῦ τυροκομείου. Ἐπληρώνοντο ὅμως πολὺ καλά. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ὅτι κατὰ τὸ 1907—1908, τὰ δύο πρὸ τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος ἔτη εἶχαν μισθὸν ἡμερησίον δέκα γρόσια, ποσὸν ἡγεμονικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἡμερομίσθια ἐκυμαίνοντο μετὰ τὴν πενήντα καὶ ἑκατὸ παρὰδων, ἦτοι ἓνα γρόσσι καὶ τέταρτο μέχρι δύομισι καὶ μισθὸ μαστορικὸ (κτίστου) τέσσαρα γρόσια τὴν ἡμέρα. Ἐνας δάσκαλος πληρωνότανε 200—300 γρόσια διὰ δέκα μῆνες. Μία προβατίνα εἶχε 20 γρόσια κατὰ μέσον ὄρον, ἓνα βόιδι 5—6 μετζήτια, ἦτοι 100—120 γρόσια καὶ ἓνα καλὸ ἄλογο 6—7 μετζήτια καὶ ἂν ἦταν καλὸ γιὰ «ζερατζήδικον», γιὰ ἀγῶγι δηλαδή, καὶ παραπάνω. Τὸ μετζήτι εἶχε εἴκοσι γρόσια. Τώρα μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς πόσο ἡγεμονικὸ ἦταν τὸ ἡμερομίσθιο τοῦ τυροκόμου.

Μετὰ τὸ 1930—1940 τὸ ἡμερομίσθιον ἀνῆρχετο σὲ 80—100 δραχμές, πάλιν γερὸν μεροκάματο, ὅταν οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰ ὁδοποιητικὰ ἔργα ἔπαιρναν 25—30 δραχμές καὶ οἱ κτίστες 40—50 δραχμές. Μετὰ τὸ 1945 ἐπεκράτησε ἀναρχία εἰς τὰ ἡμερομίσθια παρὰ τὴν ἰδρυσιν σωματείων καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πλεῖστοι τούτων ἦσαν ἀπόφοιτοι τῆς ἐξαιρετικῆς τυροκομικῆς σχολῆς Δουρούτης (παρὰ τὰ Ἰωάννινα). Ἀνῆλθε ποιοτικῶς ἡ στάθμη μορφώσεως τῶν τυροκόμων, ἀλλὰ ηὐξήθη καὶ ἡ προσφορὰ ἐργασίας καὶ αἱ ἐργοδοτικαὶ εἰσφοραί, αἱ ὁποῖαι πρὶν ἦσαν ἀνύπαρκτοι.

Ἐκεῖνο πού ἐβάρυνε στὴν πλάστιγγα ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ παλαιότεροι, ἂν καὶ σχεδὸν ἀγράμματοι, πλεονεκτοῦσαν εἰς ἐργατικότητα καὶ εὐσυνειδησίαν.

Ἐπῆρχε τότε σωματεῖον τυροκόμων, τὸ συνάφι τῶν μπατζιαραίων. Ὅταν λέμε δὲ σωματεῖον, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρχε προεδρεῖον μὲ γραφεῖα, σφραγίδα, λάβαρο, εἰσφορὲς κ.λ.π., ἀλλὰ τὰ τουρκικὰ δικαστήρια καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ ἑλληνικὰ ἀνεγνώριζαν τὴν ὑπαρξιν τῆς τάξεως τῶν τυροκόμων καὶ εἰς πᾶσαν διαμφισβήτησιν ἐκάλουν τὸν ἀντιπρόσωπόν των νὰ καταθέσῃ, ἡ δὲ κατάθεσίς του ἔκρινε σχε-

δόν τὴν δίκην. Συνερχόμενοι δὲ σὲ κάποιο καφενεῖο οἱ μπατζαραῖοι, ἐξέλεγον τρεῖς ὡς ἐκπροσώπους των, πάντοτε πρόσωπα σεβαστά, τοὺς μεγαλυτέρους κατὰ ἡλικίαν καὶ ἀρχαιοτέρους εἰς τὸ ἐπάγγελμα. Ἄν ὁ ἀρχαιότερος λόγῳ γηρατειῶν «εἶχε χαζέψει», δὲν διατηροῦσε ἀκμαίας τὰς πνευματικὰς του ἱκανότητας, εἴτε δὲν εἶχε καλὴν ὑγίαν «καὶ ποδάρια νὰ τρέχῃ», δὲν ἐξελέγετο.

Εἰς τὸ δικαστήριον ἐκαλεῖτο ὁ ἀρχαιότερος, τούτου δὲ κωλυμένου, ὁ ἀμέσως ἐπόμενος. Παύοντος δὲ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ συναφιοῦ νὰ ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα ἢ θανόντος, ἐξελέγετο ἄλλος. Ἡ θητεία ὅλων ἦτο μέχρι θανάτου ἢ ἐξόδου ἀπὸ τοῦ ἐπάγγελμα λόγῳ γεροντικῆς ἀνικανότητος ἢ ἀσθενείας. Ἡ ἐκλογὴ ἐγίνετο διὰ βοῆς καὶ δὲν ἐτηρεῖτο ἀπαρτία, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε μητροῶν μελῶν.

Ἐκτὸς τῆς ὑποχρεώσεως νὰ καταθέτουν εἰς τὰ δικαστήρια τί λέγει ὁ ἄγραφος νόμος εἰς ἐκάστην περίπτωσιν, οἱ ἐκπροσώπουντες τὸ συνάφι εἶχαν τὴν ὑποχρέωσιν, εἴτε καλούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐκπροσώπου τῶν ἐργοδοτῶν νὰ κανονίζουν τὰ ἡμερομίσθια, τὴν ἔναρξιν καὶ λήξιν ἐργασίας καὶ γενικὰ κάθε ἀναφυόμενον ζήτημα τῆς τάξεώς των. Ὅταν δὲν ἐκαλοῦντο, ἐπήγαιναν αὐτοβοῦλως.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, περιβαλλόμενοι δημόσιόν τι λειτούργημα, ἐγίνοντο σεβαροὶ καὶ ἀδέκαστοι. Οὐδεὶς ποτὲ κατηγορήθη ἐπὶ ἐργατοπατερισμῷ καὶ διὰ κανένα δὲν διετυπώθη εἰς τὴν ἡμέραν ἢ συγκεκαλυμμένως ἢ κατηγορία ὅτι ἐξηγοράσθη καὶ ἐπρόδωκε τὰ συμφέροντα τῆς τάξεως, εἴτε ἐμερολήπτῃ ὑπὲρ οὐδενός. Ἐτιμοῦσαν τὸ ὄνομά των καὶ τὴν θέσιν τους, ἔχοντες ὡς βάσιν τὴν παροιμίαν «Καλύτερα νὰ σοῦ βγῇ τὸ μάτι, παρὰ τὸ ὄνομα».

Μετὰ τὸ 1950—1955, τὰς σχέσεις τυροκόμων καὶ ἐργοδοτῶν διέπει πλέον ὁ περὶ σωματείων νόμος καὶ ὅλαι αἱ ἐργατικαὶ διατάξεις καὶ ἀνήκει ἡ ἔρευνά των εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον καὶ ὄχι τὴν λαογραφίαν.

Τὰ συνάφια οἱ Τοῦρκοι ἐκάλουν ἰσνάφια. Δὲν εἶναι δὲ τὸ συνάφι παραφθορὰ τῆς τουρκικῆς λέξεως, ἀλλὰ ἡ τουρκικὴ εἶναι παραφθορὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως σ υ ν ά φ ε ι α, ἐκ τοῦ συνάπτω καὶ σημαίνει τὴν συντροφίαν, τοὺς ὁμότεχνους. Καὶ ὅπως μοῦ ἔλεγε ὁ συμπολίτης ἔμπορος Στατηρᾶς (τεραστίας μορφώσεως, κάτοχος τεσσάρων γλωσσῶν καὶ βιβλιοθήκης μὲ σπάνια βιβλία, ὅστις δυστυχῶς οὐδὲν σύγγραμμα ἀφῆκεν), δὲν μπορούσαν οἱ Τοῦρκοι στὶς στέπες τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας νὰ ἔχουν τέτοια κοινωνικὴ ὁργάνωσι καὶ συντεχνίες, ἀφοῦ ἦσαν ἡμιάγριοι νομάδες. Ἐπομένως ἐδανείσθησαν λέξεις περσοαραβικὰς κατ' ἀρχὰς καὶ ἑλληνικὰς μετέπειτα καὶ τοὺς ἔκαμαν παραφθορὰς.

Σὲ κάθε τυροκομεῖο (ἢ στάνη ἢ μπάτζιο), ὑπῆρχε ἓνας μ ά σ τ ο ρ α ς καὶ ἓνας βοηθός. Ἀπὸ 250—500 ὀκάδες συνήθως δὲ ἀπὸ 400—500 ὀκάδες ἔπαιρναν δεύτερο βοηθὸ καὶ ἀπὸ 500—750 καὶ τρίτον.

Συνήθως ἦσαν δύο. Βοηθὸς τους ἦταν ὁ γ κ ι ζ ά ρ ο ς κάποιος ἀπὸ τὸ χωριό, πού ἔπαιρνε τὸ τυρὸγαλο μετὰ τὴν ἀποθουτύρωσίν του καὶ ἔβγαζε τὴν γκίζα. Ἐναντι τοῦ τυρὸγαλου πού ἐξεμεταλλεύετο ὁ γκιζάρης, εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κουβαλᾷ τὰ ἀναγκαζιόυντα εἰς τὴν στάνην ξύλα καὶ νὰ βοηθᾷ. Ἀπὸ δὲ τὴν παραγομένην γκίζαν ἔδινε εἰς τὸν ἔμπορον τὸ 1)3 καὶ κρατοῦσε γιὰ τὸν κόπο του τὰ 2)3. Εἰς σπανίας περιπτώσεις ἔμπορος καὶ γκιζάρης ἐμοιράζοντο τὴν παραγομένην γκίζαν. Ὅταν ἔβγαине γκίζα, δὲν ἐγίνετο μυτζήθρα.

Οἱ τυρέμποροι ἦσαν μικροὶ καὶ μεγάλοι. Στὴν περιοχὴ Παραμυθίας ὁ μέγας ἦταν ὁ Ρίγγας. Ὁ σημερινὸς νομὸς Θεσπρωτίας εἶχε χωρισθῇ εἰς τέσσαρα τμήματα: Τμήμα Παῖτση ἢ περιοχὴ Πάργας καὶ μέγα μέρος τοῦ Μαργαριτίου, τμήμα Ρίγγα ἢ περιοχὴ Παραμυθίας καὶ μικρὸν τμήμα Μαργαριτίου, τμήμα Πιτούλη ἢ

περιοχή 'Ηγουμενίτισης καὶ μικρὸν τμήμα Μαργαριτίου καὶ μέρος Κουφάλα ἡ περιοχή Φιλιατν, πλῶν ὀλίγων στανῶν πού τις εἶχεν ὁ Ρίγγας.

Ἡ περιγραφομένη περιοχή ἀνῆκεν εἰς τὸν Ρίγγαν, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωποῦσε τὸ τυρεμπόριον ἀπέναντι τῶν ἀρχῶν, κανόνιζε τις τιμὲς τοῦ γάλακτος καὶ τὰ ἡμερομίσθια ἢ οἰασδήποτε σχέσεις μὲ τὸ προσωπικόν, ἡ δὲ ἀπόφασίς του ἴσχυε κατὰ κανόνα, μὲ σπανίας ἐξαιρέσεις καὶ εἰς τὰ τυροκομεῖο πού δὲν ἀνῆκαν εἰς αὐτόν.

Μαζὶ μὲ τοὺς μεγάλους τυρεμπόρους συνυπῆρχαν καὶ οἱ μικροί, καθέννας μὲ τὸ τιμάριόν του, πού δὲν ἠνώχλει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν πιθανὸν ἐπιθυμίαν, διότι ὁ συναγωνισμὸς τῶν ἀπετέλει καταστροφὴν δι' ἅπαντας.

Οἱ ἔμποροι προηγόραζαν εἰς χαμηλὰς τιμὰς τὸ γάλα, συνήθως τὸν Σεπτέμβριον - Ὀκτώριον. Πρὸ τοῦ 1920—1930, σπανίως ἔκαναν συμφωνητικά, ὑπῆρχε δὲ τότε ἡ καλὴ πίστις καὶ ἡ ὑπόσχεσις ἐτηρεῖτο. «Ἡ ψυχὴ βγαίνει καὶ ὁ λόγος δὲν βγαίνει», λέγει ἡ τοπικὴ παροιμία καὶ αὐτὸ ἦτο ἐμβλημα ἀξιοπρεπείας.

Κατὰ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου (τώρα τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου), ἐγίνετο ἡ πολὺ μεγάλη κάποτε ἐμποροπανήγυρις Παραμυθίας, ὁ λεγόμενος Λάμποδος. Τὶς πέντε πρῶτες μέρες τοῦ Λαμπόδου, καθέννας ἔκανε ἰσολογισμό, ξεπλήρωνε ὅλα τὰ παλιὰ χρεὴ καὶ ξεκαθάριζε τί μένει, ἂν ἔμενε τίποτε ἀπλήρωτο. Ἐδευορεῖτο ἀτιμασμένος ὅμως ὁποῖος ἔμενε χρεὸς μετὰ τὸν Λάμποδο, διὰ τοῦτο κάθε νοικοκύρης χρεωνότανε γιὰ νὰ ξεπληρώσῃ τὰ μαγαζιά πού τὸν πίστωναν. Τράπεζα δὲ τότε ἦτο ὁ ἔμπορος καὶ ἐνέχυρο ἡ παραγωγὴ τοῦ ἀρχομένου οἰκονομικοῦ ἔτους σὲ γάλα ἢ ἐλῆές. Μὲ προαγοράν, π ρ ο σ τ ὕ χ ι ὅπως ἔλεγον, ἄλλοι ἔμποροι, προαγόραζαν τὰ δημητριακά.

Πάντως ὅταν ἐγίνοντο συμφωνητικά, ἦταν κατὰ τέτοιον τρόπο φτειαγμένα πού νὰ μὴν ζημιώνονται ποτέ.

Δύο βασικοὶ ὅροι τῶν συμφωνητικῶν ἦσαν πρῶτον νὰ δένεται ὁ παραγωγὸς χειροπόδαρα, χωρὶς νὰ ξέρῃ μὲ ποιὰν τιμὴν θὰ πληρωθῇ καὶ δεύτερον νὰ πληρώνη αὐτὸς τὰ σπασμένα τοῦ ἐμπόρου, ἐφόσον αὐτὸς γιὰ νὰ μὴν ζημιώνεται, ἐφόσον στὸ τυροκομεῖο ἔλεφταν γιὰ φαί οἱ κλέφτες, τὰ ἀποσπάσματα, οἱ διακοναραῖοι, κρατοῦσε μιᾶς μέρας γάλα, κατὰ τὴν βοῦλήσιν του, χωρὶς νὰ τὸ πληρώνη. Μὲ αὐτὸ ἔβγαζε τις πιθανὲς ζημίες ἐκ τῶν ἀνεπιθυμητῶν ἐπισκέψεων.

Σὲ κάθε τρεῖς συνήθως στάνες, ὁ ἔμπορος εἶχε καὶ ἓναν χωρικὸ ἐπιβλέποντα, συνήθως ἔχοντα ἀρκετὰ γαλάρια καὶ ἀσκοῦντα ἐπιρροὴν σὲ πολλὰ ἄτομα.

Ἡ ἀμοιβὴ του ἦταν ὅτι τὸ δικό του γάλα πληρωνότανε δέκα - εἴκοσι λεφτὰ ἀκριβώτερα, ἔπαιρνε δάνεια καὶ τοῦ ἔπαιρνε κάποιο μέλος τῆς οἰκογενείας στὴν ἐργασία.

Ἐῖπαμε ὅτι ὁ ἔμπορος ἀγόραζε πάντοτε μὲ ἀόριστον τιμὴν. Ὅταν διεμορφοῦντο πλέον καὶ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς ἀπὸ ἐργατικά καὶ τυχὸν ζημίες καὶ ἡ τιμὴ χονδρικῆς διαθέσεως τοῦ προϊόντος, τότε καλοῦσε καὶ δύο - τρεῖς κτηνοτρόφους, ὡς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων, πάντοτε τοὺς πιὸ ἐλαστικούς καὶ ὑποχρεωμένους σ' αὐτόν. Ἐπὶ πλέον τοὺς ἔδινε ξεχωριστὴ τιμὴ στὸ δικό τους γάλα (ὄχι ὅμως τέτοια πού νὰ ζημιώνεται) καὶ τοὺς ἔκανε διευκολύνσεις κυρίως εἰς προκαταβολὰς καὶ δάνεια. Μετὰ ἐξέθετε κατὰ τὴν δική του ἀποψὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς τιμῆς καὶ ἀνεκοίνωνε τὴν τιμὴν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ πληρώσῃ τὸ γάλα, τὰ τρία τέταρτα τοῦ ὁποίου εἶχε ἤδη πάρει.

Ὅταν ἐπικρατοῦσεν ἐκεῖ ὁ φόβος τῶν ληστῶν, οἱ ἔμποροι διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπλήρωναν καὶ τὸν ἀρχιληστή τῆς περιοχῆς, διὰ νὰ ἔχουν ἀσφαλεῖς τις στά-

νες. Ὁ ἀρχιληστής τιμωροῦσε καὶ ὄσους δὲν πηγαίνανε τὸ γάλα στὴν στάνη καὶ παρέβαιναν τὸ συμφωνητικὸ κατὰ τὸν δικό του τρόπο. Συνήθως ὁ ληστής ἐπέβαλε τρεῖς ποινές: α) Νοθεσία καὶ πρόστιμον 1 ἀρνὶ ὑπὲρ τῆς συμμορίας καὶ τυρὶ, εἴτε ὑπὲρ τῆς συμμορίας, εἴτε νὰ τὸ πάη στὸ σπίτι τοῦ ληστοῦ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας του. β) Ξυλοκόπημα καὶ πρόστιμον ὑπὲρ τῆς συμμορίας καὶ γ) Βασανιστήρια καὶ θανατικὴ ποινή.

Κάθε παραγωγὸς γάλακτος εἶχε μαζί του ἓνα σημειωματάριον, τὸ «ν τ ε υ τ ἑ ρ ι τ ο υ», ὅπου ὁ ἀρχιμάστορας τοῦ μπατζιαριοῦ, ἔγραφε καθημερινῶς τὸ προσ-
 νομιζόμενον γάλα εἰς ὀκάδας καὶ ἑκατοντάδες δραμίων. Κλάσματα κάτω τῆς ἑκα-
 τοντάδος δὲν ἀνεγρόφοντο.

Εἰς τὰ τυροκομεῖα παρήγοντο τὰ ἑξῆς εἶδη:

- α) Τυρὶ φέτα ἢ τελεμές.
- β) Κεφαλοτύρι τύπου Β ι ζ ἑ ς.
- γ) Κεφαλοτύρι τύπου Κ ο θ ρ ῖ σ ι ο.
- δ) Τυρὸς μ π α σ κ ῖ, διὰ νὰ γίνῃ ἕξ αὐτοῦ τὸ κασέρι.
- ε) Βούτυρο.
- στ) Γκίτσα ἢ μυτζήθρα.

Τυρὶ φέτα ἢ τελεμέ, σπάνια ἔφτιαχναν οἱ ἔμποροι, διότι τὰ ἕξ αὐτοῦ κέρδη ἦσαν μικρά, ἢ διατήρησις (ψυγείων μὴ ὑπαρχόντων) δύσκολος καὶ αἱ φθοραὶ συ-
 χναί. Ἐξηναγκάζοντο ὅμως ὑπὸ τοῦ κράτους νὰ παρασκευάζουν ἓνα ποσοστὸν διὰ
 τὰς ἀνάγκας τῆς ἐγγωρίου καταναλώσεως, τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ κράτους,
 κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1940 περίοδον, ἔπρεπε νὰ ἀνέρχεται εἰς 30 % τῆς συνολικῆς πα-
 ραγωγῆς. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι οἱ σταθμάρχαι περιήρχοντο τὰ τυροκομεῖα, δίδοντες ἐν-
 τολὰς. Πάντως κατεσκευάζετο τυρὸς φέτα, ἀλλὰ ποτὲ σὲ νόμιμο ποσοστό.

Ἡ ἀποβουτύρωσις τῆς φέτας, ὅπως καὶ τοῦ κεφαλοτυριοῦ καὶ τοῦ κοθρίσιου, ἔπρεπε νὰ ἀνέρχεται τὸ πολὺ σὲ 30 % κατὰ τὰς ἐντολὰς τῶν ἀρχῶν. Οἱ ἔμποροι ἔδιναν ἐντολὴν εἰς τοὺς τυροκόμους τῶν νὰ γάνουν ἀποβουτύρῳσιν 40 % καὶ ἐκεῖνοι ἔφθναν μὲχρι 50 %, κλέπτοντες τὸ ἐπὶ πλέον παραγόμενον καὶ μεταφέροντες τοῦτο εἰς τὰς οἰκίας των, ἃν ἦσαν πλησίον.

Διὰ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς ἐκ τῶν κλοπῶν αὐτῶν κινδύνους οἱ τυρέμποροι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐπιβλέποντας ποὺ εἶχαν, φρόντιζαν νὰ στέλνουν κάθε τυροκόμο σὲ στάνη, ὅσον τὸ δυνατόν μακρύτερα ἀπὸ τὴν μόνιμη διαμονή του.

Τὸ τυρὶ Βιζές ἦταν εἶδος κεφαλοτυριοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο ἀπὸ ἀποβουτυρωμέ-
 νον κατὰ 30 % γάλα, καθ' ὃν τρόπον τὸ σημερινὸ κεφαλοτύρι, ἀλλὰ εἰς ὑψηλὴν
 θερμοκρασίαν. Τὸ τυρόγαλόν του ἐκτυπᾶτο εἰς τὴν Μπούντενα καὶ ἀργότερα ποὺ ἐ-
 φοδιάστηκαν τὰ τυροκομεῖα μὲ μηχανὲς ἀποβουτυρώσεως, στὶς μηχανὲς αὐτές.

Ἐκ τοῦ γάλακτος ἐκρατεῖτο ποσότης δεκαπέντε τοῖς ἑκατόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἐ-
 γίνετο Βιζές καὶ ἐροίπτετο μέσα σὲ μεγάλο καδί, μαζί μὲ τὸ τυρόγαλο ποὺ ἔμεινε
 ἀπὸ τὸν Βιζέ, γιὰ νὰ «μ π ρ ο σ γ κ α λ ι ἄ σ η», νὰ πάρῃ κάποια ζύμωση καὶ
 ξυνίλα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ μίγμα τυρόγαλου καὶ γάλακτος, ἔπαιρναν καὶ χτυποῦσαν
 στὴ μπούντενα. Ὁ χρόνος ποὺ ἀπαιτεῖτο γιὰ νὰ προσγκαλιάσῃ τὸ τυρόγαλο μὲ τὸ
 γάλα ἐξηγοῦντο ἀπὸ τὸν καιρὸ καὶ τὸν ἄνεμο ὅστρια (νοτιάς), συνήθως δὲ ἦτο
 36—40 ὥρες.

Μὲ τίς μηχανὲς τὸ προσγκάλιασμα εἶναι ὀλίγων μόνον ὥρων καὶ χωρὶς νὰ
 ξυνίση τὸ γάλα, οὔτε νὰ γίνῃ κορυφή. Μετὰ τὸ 1945 ποὺ γίνονται τὰ σημερινῶν
 τύπου κεφαλοτύρια, δὲν παρακρατεῖται γάλα καὶ τὸ τυρόγαλο γίνεται κατὰ τὸ
 πλεῖστον μυτζήθρα. Ἐνίοτε ὅμως χτυποῦν καὶ τὸ τυρόγαλο, χωρὶς προσθήκην γά-
 λακτος καὶ προσγκάλιασμα, παίρνουν τὸ βούτυρο καὶ τὸ ὑπόλοιπο γίνεται γκίτσα. Τὰ

κεφάλια τὰ βάζανε στὶς θήκες τους, τὰ πατοῦσαν μὲ τὸ χέρι γιὰ νὰ φύγῃ τὸ νερὸ καὶ μετὰ στὴν μηχανὴ γιὰ νὰ γίνῃ τὸ τελικὸ σφίξιμο.

Ὅταν βάζανε τὸ τυρὶ στὴν θήκη, στὴ φόρμα του δηλαδή γιὰ νὰ πάρῃ τὸ τελικὸ σχῆμα, τότε στὸ πλάγι του βάζανε τὴν σφραγίδα, δηλαδή δύο σιδεράκια μὲ τὰ ἀρχικά τοῦ ἐμπόρου. Μετὰ τὴν μηχανὴ ποὺ τὸ ἔσφιγγε καὶ ἐνῶ ἦτο σὲ φόρμες, τὸ ἀλάτιζαν μὲ τὸ χέρι, ἀπὸ πάνω καὶ κάτω, μετὰ τὸ ἔβαζαν στὴν ἀποθήκη, στρώνοντας πάνω καὶ κάτω χόρτα, εἴτε φτέρη, εἴτε τὸ ὡς καλύτερον θεωρούμενον, φύλλα ἀπὸ μπουρδέγκα. Ἄλλα φύλλα δὲν ἔβαζαν, χαλοῦσε τὸ τυρὶ.

Ὅταν ἔβγαζαν τὶς φόρμες πάλι τὸ ἀλάτιζαν ἐλαφρά, πάνω κάτω καὶ πλάγια, μὲ τὸ χέρι, νὰ τραβήξῃ τὸ ἀλάτι τὸ τυρὶ πρὸς τὰ μέσα.

Πρόσεχαν νὰ σκεπάζουν καλὰ τὰ τυριά μὲ φτέρες καὶ μπουρδέγκες ὅταν ἔπνεε ἡ ὄστρια, διότι φούσκωναν καὶ ἔσκαζαν, εἰς δὲ τὸ σκάσιμο ἔπιανε μούχλα, κάποτε δὲ καὶ ξυνίλα, ὁπότε δὲν ἐπωλοῦντο. Ἀπὸ τὸ μουχλιασμένο ἔπρεπε νὰ κοπῇ τμῆμα του, γι' αὐτὸ ὁ ἀγοραστὴς τὸ ἔπαιρνε μὲ γενναία ἔκπτωση.

Τὸ κοθρίσιο προωρίζετο γιὰ νὰ τριφτῇ σὲ μοκαρόνια εἴτε ὁπουδήποτε χρειάζεται τριμμένο τυρὶ. Θεωρητικὰ ἐγίνετο ἀπὸ τυρὶ μὲ ὅλο του τὸ βούτυρο, πρακτικὰ ὅμως ποτὲ δὲν ἦταν ὁλόπαχο. Πάντως ἐδῶ ἡ κλοπὴ ἐγίνετο μικρότερα.

Ἡ πῆξις τοῦ κοθρίσιου ἐγίνετο μέσα σὲ ξύλινο τάλαρο, σὲ ξύλινο βαρέλι δηλαδή, ὅπου ρίχνανε τὸ γάλα μετὰ τὸ καζάνι. Μόλις ἔφτανε ἡ θερμοκρασία στοὺς 33—34 βαθμοὺς Κελσίου, ἐγίνετο ἡ πῆξις. Ὅταν «κοβότανε τὸ τυρὶ», τὸ χτυποῦσαν μὲ τὸ βλιαντόξυλο τῆς μپούντενας, εἴτε μὲ χοντὸ σανίδι καὶ τὸ ἀφήνανε νὰ κατακαθίσῃ τὸ τυρὶ στὸν πάτο. Τὸ κανονικὸ χτύπημα ἦταν 100 σκοπιές μὲ τὸ βλιαντόξυλο. Μὲ ἄλλο ξύλο ἢ σανίδι, κανόνιζαν ἀναλόγως τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ ξύλου.

Στραγγίζαν τὸ τυρόγαλο καὶ τὸ σμίγανε μὲ γάλα γιὰ νὰ βγῇ τὸ βούτυρο καὶ τὸ κατακαθισμένο τυρὶ τὸ κόβανε μὲ μεγάλα μαχαίρια. Μετὰ τὸ βάζανε σὲ μεγάλες σανίδες, τὸ πιέζανε μὲ τὰ χέρια γιὰ νὰ φύγῃ τὸ τυχὸν ἐναπομεῖναν τυρόγαλο καὶ τὸ πατοῦσαν στὴν μηχανὴ νὰ σφίξῃ καὶ νὰ φορμαρισθῇ. Τὸ ἀλάτιζαν ἀπέξω, ὅπως καὶ τὸν Βιζέ καὶ τὸ πρόσεχαν πρὸς τὸν ὄστριον.

Τὸ τυρὶ μπασκὶ ἐγίνετο ὅπως ὁ Βιζέ, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ ὁλόπαχο τυρὶ. Ποτὲ δὲν βγόζανε τὸ βούτυρο ἀπὸ τὸ γάλα, τὸ ὁποῖον προωρίζετο γιὰ κασέρι.

Μόλις ἐγίνετο τὸ τυρὶ, τὸ ὁλόπαχο, στραγγίζαν τὸ τυρόγαλο καὶ ἐξύμωναν καλὰ τὸ τυρὶ νὰ γίνῃ μιὰ πηχτὴ μᾶζα 35—50 ὀκάδες. Αὐτὴν τὴν βάζανε σὲ σακκιά καὶ τὴν στέλλανε ἀμέσως στὴν Παραμυθιά, σὲ εἰδικὴ ἀποθήκη ποὺ τὴν λένε ἀκόμα Κασερία, ἃν καὶ δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ 30 ἐτῶν διὰ τὴν κατασκευὴν κασεριοῦ. Ἐκεῖ ὑπῆρχε εἰδικὸς τεχνίτης, ὁ κασερομάστορας, μὲ βοηθοὺς ἀπλοῦς τυροκόμους, 5—6 τὸν ἀριθμὸν. Ἀφηναν τὸ τυρὶ, ὅγκους 35 μέχρι καὶ 70 ὀκάδων, ἐπὶ 48 συνήθως ὥρες καὶ φούσκωνε καὶ μύριζε. Ὑφίστατο μίαν ζύμωσιν καὶ μετὰ τὸ ζέσταιναν σὲ 40—42 βαθμοὺς καὶ ἐγίνετο κάτι σὰν κόλλα. Τῷ βγαζαν καὶ τὸ ἀνακάτευαν σὰν τὸ ἄσπρο ψωμί, τὸ ξαναζέσταιναν, μετὰ τὸ ἔβγαζαν πάλι καὶ τῷ βάζαν πάνω σὲ πλατεῖες σανίδες, πάχους 4 ἑκατοστῶν. Τὸ ζύμωναν ἐντατικὰ μὲ τὰ χέρια, σὰν ζυμωταὶ φούρνου καὶ καλύτερα. Κατὰ τὸ ζύωμα αὐτὸ προσέθεταν καὶ χοντρά σπειριὰ ἀλάτι.

Ἐδῶ τὸ ἀλάτισμα εἶχε διαφορὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα τυριά ποὺ ἀλατίζονταν ἀπέξω μὲ ψιλὸ ἀλάτι. Τὸ κασέρι ἀπὸ μέσα μὲ πολὺ χοντρά σπειριὰ ἀλατιοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπερροφᾷτο σιγὰ - σιγὰ καὶ τὸ μέρος ἔμενε κούφιο καὶ γι' αὐτὸ τὸ κασέρι κανονικὰ πρέπει νάχη τρύπες ἀπὸ τὸ ἀλάτι ποὺ ἦταν μέσα καὶ ἀπερροφήθη σιγὰ - σιγὰ.

“Όταν νόμιζαν πώς ἔγινε τὸ κανονικὸ ζύμωμα, τότε τὸ τυρὶ τὸ ξανάβαζαν στὰ κρόθια καὶ πάγωνε στὸ καλοῦπι.

Τὸ κασέρι αὐτὸ ἦταν ἀγνόν, ὀλόπαχο καὶ νοστιμώτατο.

Τελειώνοντας μὲ τὰ τυροκομεῖα καὶ τοὺς τυροκόμους, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἔδῳ ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς Δουρούτης, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ποὺ ἦτο διευθυντῆς ὁ Ν. Ζυγούρης, ἦσαν ἱκανοὶ καὶ εὐσυνείδητοι, καθὼς καὶ καθαροί.

Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τοὺς χαλοῦσε τὸ τυρὶ, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ψυγείων καὶ τῶν σημερινῶν ἐν χρήσει μηχανικῶν μέσων, ἦτο κατόρθωμα ἀληθινόν.

‘Ο λ ύ κ ο ς

‘Ο κύριος ἐχθρὸς τῶν προβάτων εἶναι ὁ λύκος. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ τσιάκαλος (θῶς) κάνει μεγαλύτερη ζημιὰ διότι τρώγει ἀπὸ ἕνα κάθε βραδυά, εἴτε διότι τακτικὰ κάτι θ’ ἀρπάξῃ, ἔτσι ποὺ μπορεῖ νὰ σοῦ πάρῃ 30—40 ζῶα σὲ μιὰ χρονιά, ἐνῶ ὁ λύκος θὰ φάγῃ ἕνα, θὰ σκίσῃ δέκα μὲ δεκαπέντε καὶ ζήτημα ἂν ξαναπέσῃ στὸ μαντρί σου σὲ 30 χρόνια.

Ἐπὶ πλέον τὸν κυνηγᾷς μὲ τὰ σκυλιὰ, ἐνῶ τὸν τσιάκαλο δὲν τὸν μυρίζονται εὐκολα τὰ σκυλιὰ καὶ δὲν τὸν κυνηγοῦν περισσότερο ἀπὸ ἕνα ξένο σκυλί. Μπορεῖ ὁ τσιάκαλος νὰ μένῃ καὶ σὲ μιὰ τούφα δίπλα στὸ μαντρί σου καὶ νὰ ἀρπάξῃ γίδα ἢ προβατῖνα τὸ πρωῒ, μόλις ἀπλώσουν γιὰ βοσκή, εἴτε τὸ δειλινὸ ποὺ γυρίζουν, ὅπερ καὶ τὸ συνηθέστερον.

‘Ο λύκος ὅμως, μὲ τὴν μεγάλη ζημιὰ ποὺ κάνει διὰ μιᾶς, ἐνέπνευσε τὸν φόβον εἰς τοὺς τσοπάνηδες καὶ γενικὰ τοὺς κτηνοτρόφους καὶ τροφοδοτεῖ τὴν φαντασίαν μὲ ἱστορίες. Εὐτυχῶς ποὺ γίνεται ἔτσι καὶ διὰ τοῦτο τὸν κυνηγοῦν, διότι ἄλλως θὰ ἐπληθύνετο καὶ οἱ ζημιές θὰ ἦταν τρομακτικές, ἐπὶ πλέον δὲ θὰ δημιουργοῦσε θύματα καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὅταν εἶναι κοπαδιαστοὶ οἱ λύκοι, σὲ σκίζουν εὐκολα. ‘Ο τσιάκαλος δὲν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ ὅταν εἶναι λυσσασμένος. Ἐπίσης ὅταν εἶναι λ υ κ ο τ σ ι ά κ α λ ο ς, δηλαδή ὕβριδιον ἀπὸ ἐπιμιξίαν λύκου καὶ θηλυκοῦ τσιάκαλου, πράγμα σπάνιον. Ἡμεῖς μόνον μίαν τέτοιαν περίπτωσιν ἠκούσαμεν ἀλλὰ καὶ εἶδομεν ἰδίους ὄμμασιν εἰς Γλυκὴν τὸ 1931, ὅταν ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ τὸ πρωῒ κατὰ τὴν 10, λυκοτσακαλίνα ἐπετέθη κατὰ παιδιοῦ 16 ἐτῶν, τὸ ὁποῖον ὅμως παραδόξως καὶ μὲ ψυχραιμίαν κατώρθωσε νὰ βρεθῇ στὴν ῥάχη της καὶ νὰ τὴν ἀρπάξῃ ἀπὸ τὰ αὐτιά.

Ἡ λυκοτσακαλίνα ἐπὶ μισῇ ὥρᾳ προσπαθοῦσε νὰ καταβάλῃ τὸν ἀναβάτη της, σὲ στενὸ γῶρο, μὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν περιφραξίν ἀπὸ ξύλινα παλούκια καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα 100 ἀνθρώπων, ἕξ ὧν 5 ἔνοπλοι, προσπαθοῦντες νὰ βροῦν τρόπο νὰ πυροβολήσουν χωρὶς νὰ χτυπήσουν τὸ παιδί, πράγμα ποὺ τελικὰ κατώρθωσε κάποιος στὴν εὐκαιρία ποὺ ἡ τσακαλίνα κατώρθωσε νὰ τινάξῃ ἀπὸ πάνω της τὸν κουρασμένο ἀναβάτη.

Λύκοι στὴν περιοχὴ μας ὑπῆρχαν περὶ τοὺς 7—10, εἰς τὸ δάσος Ἐλευθεροχωρίου, ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τῆς Παραμυθιάς ὅρους Γκορίλας (ὕψ. 1664), μικροὶ καὶ ἐκφυλισμένοι, φοβισμένοι καὶ μὴ ἐπιτιθέμενοι εἰς ἄνθρωπον.

Κατὰ τὸν χειμῶνα ξεπέφτουν μεγάλοι λύκοι ἐκ τῆς περιοχῆς Ζαγορίου, ἀρκετὰ μεγάλοι καὶ ἐπιθετικοί, ποὺ κάνουν ἀρκετὰς ζημιὰς καὶ ἐναντίον τῶν ὁποίων ὁργανώνονται κυνηγετικὰς ἐκστρατεῖες, παγάνες καλούμενες, μὲ σκοπὸ νὰ φοβίσουν τὰ ζῶα καὶ νὰ τὰ ἀναγκάσουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰς κρυψῶνες τους, νὰ πέσουν στὰ «κ α ρ τ έ ρ ι α» ὅπου ἀναμένουν ἔμπειροι κυνηγοὶ καὶ νὰ ἐξοντωθοῦν.

Οἱ παγάνες ἀπεδείχθησαν πάντα ἀποτελεσματικές, διότι ἕνας - δύο λύκοι ἐφονεύοντο, οἱ δὲ ὑπόλοιποι, ἂν ἦσαν καὶ ἄλλοι μαζί, ἔφευγαν φοβισμένοι γιὰ ἄλλες περιοχές.

Τὸ μέγεθος τῶν λύκων εἶναι πῶς μεγάλο ἀπὸ κεῖνο ποῦ γράφουν τὰ ἐγχειρίδια τῶν σχολείων, διότι κατὰ τὸ 1942 εἰς τὴν Φτέρην Παραμυθίας (Βαρμπόμπα). ἐμέτρησα λύκισσαν μὲ μήκος ἀπὸ τὸ μεταξὺ τῶν αὐτιῶν διάστημα μέχρι τὴν ἀρχὴν τῆς οὐρᾶς 1,17 μέτρα, ἐνῶ κατὰ τὶς ζωολογίες ὁ λύκος ἔχει ἕνα μόνο μέτρο μήκος στὰ σημεῖα αὐτά. Σημειωτέον ὅτι ὁ διαφυγὼν καὶ μὴ φονευθεὶς ἄρρην ἦτο ἀρκετὰ μεγαλύτερος.

Οἱ χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει καὶ λιάρος λύκος. Κάποτε ξεπέφτει ἐκ τῆς περιοχῆς Ζαγορίου - Μετσόβου κανένας λύγξ, κοινῶς καλούμενος ρῆσος, ὁ ὁποῖος ἔχει ραβδώσεις καὶ κακῶς θεωρεῖται λιάρος λύκος. Ὁ ρῆσος ξεσχίζει εὐκολὰ καὶ τὸν σκύλο, ὑπερτερῶν εἰς εὐκίνησιαν.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ οἱ λύκοι πλήθυναν, διότι ἀραιώσε ὁ πληθυσμὸς, οἱ νέοι ἄνδρες ποῦ ἔχουν πόδια γιὰ κυνήγι καὶ πνεύμονες γιὰ ἀνηφορίες, εἴτε μαζεύτηκαν στὴν Ἀθήνα εἴτε ἔγιναν μετανάστες στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ. Ὑπολογίζεται ὅτι παρ' ὅλον ποῦ κατὰ τὸ 1971 ἐφονεύθησαν 20 λύκοι εἰς ὀργανωθείσας τῇ προτροπῇ τῆς Νομαρχίας Θεσπρωτίας κυνηγετικὰς ἐξορμήσεις, ὑπάρχουν ἄλλοι 50. Ἄλλος λόγος ποῦ πλήθυναν οἱ λύκοι εἶναι ἡ ἐλάττωσις καὶ σχεδὸν ἐκμηδένισις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ποιμενικῶν σκύλων, γεγονὸς ποῦ ἄφησε ἐλεύθερα καὶ ἄφοβα τὰ ἀγρίμια.

Κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν ὁ σατανᾶς ἔκαμε τὸν λύκο γιὰ νὰ φάῃ τὰ πρόβατα, τὸ κοπάδι τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ λύκος δὲν λυγίζει τὸ σβέροχο του, οὔτε τὸ μπροστινὸ του πόδι, μοιάζει τὸν ἀφέντη του σατανᾶ, ἀλλὰ καὶ ὁ σατανᾶς εἶναι κουτσός, καθ' ὃ λυκοφαγωμένος.

Αὐτὸ ποῦ λέγει ἡ παράδοσις ὅτι ὁ λύκος, τῇ προτροπῇ τοῦ Χριστοῦ δάγκωσε τὸν ἀφέντη του σατανᾶ, ποῦ σώθηκε διότι τρύπωσε στὴν γῆ, θέλει νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι ὁ λύκος δὲν ἐξημερώνεται καὶ ὅτι θὰ ἐπιτεθῇ καὶ κατὰ τοῦ ἀφεντικοῦ του.

Γιὰ νὰ μὴν μπαίνει ὁ λύκος μέσα στὸ μαντρί, οἱ ποιμένες βάζουν γύρω - γύρω ἕνα σκοινὶ ἄσπρο καὶ ἐκεῖνος πονηρεύεται καὶ φοβᾶται.

Καὶ ἀφοῦ εἶπαμε γιὰ τὸν λύκο, βάζουν καὶ γιὰ τὴν ἄλεποῦ χρωματιστὰ πανιά, γιὰ νὰ πονηρεύεται καὶ νὰ μὴν κἀνῃ ἐφόδους στὰ μαντριά γιὰ κανέναν ἀρνάκι, ἂν καὶ ἡ ἄλεποῦ τ' ἀρνιά συνήθως τὰ ἀρπάξει στὴν βοσκή, διότι τὰ κυνηγόσκυλα μόνον τὴν κυνηγοῦν, ἐνῶ τὰ μαντρόσκυλα πολὺ σπανίως.

Γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸν λύκο καὶ νὰ μὴν ξανακἀνῃ ζημία στὸ κοπάδι, δὲν τρῶνε τὸ κρέας ἀπὸ λυκοφαγωμένο ζῶο, οὔτε χρησιμοποιοῦν τὸ μαλλί του. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν μπορεῖ νὰ μὴν ξορκίζεται ὁ λύκος, ἀλλὰ γλυτώνει καθεὶς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς λύσσας, διότι οἱ μοναχικοὶ ἰδίως λύκοι εἶναι συνηθέστατα λυσσασμένοι κι' ἐκεῖνος ποῦ θὰ τοὺς γδάρῃ, εἴτε τεμαχίσει, διατρέχει τὸν κίνδυνον τῆς μόλυνσεως.

Οἱ ἄλβανοτσιάμηδες τῆς περιοχῆς, ἔπαιρναν καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὸ μαλλὶ ἀπὸ τὸ λυκοφαγωμένο ζῶο.

Ἐφόσον τὸ κοπάδι στὸ ὁποῖο ἔπεσε λύκος κι' ἔκανε ζημία εἶναι μισιακὸ (σινεατικόν), τότε ἐκεῖνος ποῦ τὸ φυλάει ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιδείξῃ στὸν συνέταιρό του, τὸν μισιακάρο του, τὸ τομάρι πρὸς πίστωσιν.

Ἄλλο ξόρκισμα τοῦ λύκου εἶναι τὸ κουμπόδεμα. Πρέπει ἀντὶ μαντῆλι νὰ χρησιμοποιήσουν φλούδα ἀπὸ ἄγρια συκιά καὶ τοὺς κόμπους αὐτοῦς νὰ τοὺς κρεμάσουν

στην γρεντὰ (δοκάρι τῆς ὀροφῆς) τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ πάνω ἕνα χρόνο. Μετὰ τὸν χρόνο τὸ κουμπόδεμα χάνει τὴν δύναμί του καὶ πρέπει νὰ ξανακρεμαστῇ ἄλλο.

Κουμπόδεμα τοῦ λύκου ἔκαναν καὶ στὸ μαντρί μὲ κόκκινο σκοινί. Πάντοτε στὸ κουμπόδεμα ἔπρεπε νὰ εἶναι δύο ἄτομα, ὅταν ὁ ἕνας κουμποδένει, νὰ ρωτᾷ τὸν δεύτερο:

- Τί κάνς αὐτοῦ;
 - Κουμποδένω τὸν λύκο.
 - Κουμποδέσέ τον καλά.
- Αὐτὸ ἐγένετο τρεῖς φορές.

Μοῦ ἀνέφεραν περίπτωσιν εἰς τὸ χωρίον Ἐλευθεροχωρὶ Παραμυθίας, ποὺ κουμπόδεσαν τὸν λύκο δύο τσοπάνηδες, ἑπτὰ φορές μέσα ἀπὸ τὸ μαντρί νὰ μὴν μπορῇ νὰ βγῇ, ἂν τυχὸν πηδήσῃ ἀπ' ἔξω μέσα καὶ τρεῖς φορές ἀπὸ μέσα, γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ μπῇ στὸ μαντρί. Ἐφυγαν ἡσυχοὶ καὶ τὸ βράδυ ὁ λύκος μπῆκε στὸ μαντρί, ἔσχισε δεκαπέντε ζῶα, πῆρε ἕνα μαζί του καὶ ἄφησε τ' ἄλλα μὲ κομμένη τὴν σφαγὴ, ἥτοι τὴν καρωτίδα. Τὴν κόβει καὶ γιὰ νὰ τὰ σκοτώσῃ καὶ γιὰ νὰ ρουφήξῃ αἷμα ποὺ τοῦ ἀρέσει πολὺ, τόσο, ποὺ ὅπως διηγοῦνται — ἀλλὰ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω ἂν συνέβῃ πράγματι — πολλὰς φορές ἀπὸ τὸ πολὺ αἷμα ποὺ πίνει μεθάει καὶ τὸν βρίσκουν κοιμισμένον στὸ μαντρί.

Πάντως οἱ δύο φίλοι ποὺ κουμπόδεσαν τὸν λύκο ἑπτὰ φορές ἀπὸ μέσα καὶ τρεῖς ἀπέξω, εἶδαν τὸ κοπάδι ἀποδεκατισμένο τὸ ἴδιο βράδυ.

Ἄλλη πρόληψις ὑπάρχουσα εἰς τὰ χωρία Γκρίκκα - Ψάκκα - Νικολίτσι - Δράγανη - Παγκράτι - Σεβαστό - Ξηρόλοφος - Κυραπαναγιά - Ραχούλιον - Καρβουνάρι, εἶναι ὅτι δὲν πρέπει αἱ γυναῖκες νὰ μαζεύουν ἀπόδαυλα στὸ ζαλίκι τους, διότι πέφτει λύκος στὸ κοπάδι τους.

Τὴν 11ην Νοεμβρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν κοπάδια στὰ βουνὰ καὶ ἐν γένει στὰ θερινὰ λειβάδια, οὔτε νὰ ἀνοίγουν ψαλλίδι, οὔτε νὰ χρησιμοποιοῦν μαχαίρι, διότι πέφτει λύκος στὰ ζῶα. Ἡ ἰδία ἀπαγόρευσις ἰσχύει καὶ ἐναντίον τοῦ ἀγριμιοῦ τσιάκαλος (θῶς) ἀλλὰ καὶ τοῦ παρασίτου λύκος στὰ σπαρτά, εἰδικῶς εἰς τὰ ψυχανθῇ.

Εἰς τὸ χωρίον Ἐλευθεροχώριον, τὸ σκοινὶ μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται τὸ κουμπόδεμα τοῦ λύκου, ἔπρεπε ἀπαραιτήτως, ἐπὶ ποινῇ νὰ καταστῇ τὸ κουμπόδεμα ἀνίσχυρον, νὰ εἶναι ἀπὸ λινάρι.

Εἰς τὴν Σέλλιανην καὶ Τσουρίλλαν ὑπάρχει ἡ πρόληψις ὅτι ἂν μαζεύῃς σπλῶνο (τὸ δηλητηριῶδες φυτὸν φλόμος), τότε ψοφᾷ τὸ βιό, εἴτε πέφτει λύκος στὸ βιό. Ἡ πρόληψις αὕτη ἐκτὸς τῶν αἰγοπροβάτων ἐπεκτείνεται καὶ στὰ ἄλογα καὶ βῶδια.

Συνεχίζεται

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΕΛΙΟΥ

Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

ΣΕ ΩΡΕΣ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗΣ

Χειρόγραφες σελίδες τῶν «'Απομνημονευμάτων» τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη δὲν ὑπάρχουν. Ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος προφορικῶς ὅτι «τὸν καιρὸ τῆς νεότητός του σχολεῖα, ἀκαδημαῖαι, δὲν ὑπῆρχαν· μόλις ἦσαν μερικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμάθαιναν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν. Οἱ παλαιοὶ κοτζαμπασῆδες, ὅπου ἦσαν οἱ πρῶτιστοι τοῦ τόπου, μόλις ἤξευραν νὰ γράφουν τὸ ὄνομά τους. Τὸ ψαλτῆρι, τὸ κτωήχι, ὁ μνηαῖος, ἄλλαι προφητεῖαι, ἦσαν τὰ βιβλία ὅπου ἀνέγνωσα. Δὲν εἶναι παρὰ ἀφοῦ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο, ὅπου εὔρηκα τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν. Τὰ βιβλία ὅπου ἐδιάβαζα συχνὰ ἦταν ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀριστομένη καὶ Γοργῶ καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ Ναπολέων ἔκανε, κατὰ τὴν γνώμην μου, ν' ἀνοίξει τὰ μάτια τοῦ κόσμου...».

Ἀπαίδευτος καθὼς ἦταν, δὲν τὸ εἶχε κὰν στὸ νοῦ του, ὅπως ἄλλοι νὰ τολμήσῃ ἓνα αὐτοβιογραφικὸ ἐγχείρημα. "Ο,τι «ἀπὸ φωνῆς ἄλλου προσώπου» μᾶς παραδόθηκε, μιὰ ἀκόμα κληρονομία πολύτιμη, τὸ ὀφείλουμε στὸν Γεώργιο Τερτσέτη. Εἶχαν περάσει ὀκτὼ χρόνια ἀσταμάτητου πολέμου ποὺ διεξήγαγε ὁ Κολοκοτρώνης ὡς σωματάρχης καὶ στρατηγός, μὲ ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες στὰ διάφορα πεδία, μὲ κινδύνους ἁμεσους νὰ ἐξολοθρευθεῖ, ἀλλὰ καὶ μὲ πίστη καὶ ἐπιμονὴ ἀλύγιστη στὸν δίκαιον ἀγῶνα. Κι' ἄλλα τόσα χρόνια κατόπι, πρωτοστάτησε σὲ ἄλλους ἀγῶνες, ἐσωτερικοὺς τώρα — κι' ὄχι λιγώτερο σκληροὺς — γιὰ νὰ συγκρατηθεῖ, γιὰ ν' ἀρχίσει μᾶλλον νὰ συγκροτεῖται ἡ πολιτεία. Καὶ πιά, σωματικὰ κουρασμένος καί, προπάντων, ψυχικὰ τραυματισμένος — κατὰ τὸ πικρὸ καὶ ἀναλλοίωτον δίδαγμα ποὺ ἀφήνει ἡ ἀνάμιξις στὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τόπου αὐτοῦ — ἔκλεισε στὸ σταῦλον τὸν περήφανον κέλητά του, ὑπόθεσε τὴν περικεφαλαία του, καὶ καλεῖται τώρα νὰ ἐπιστρατεύσῃ τὴν μνήμην του. Δὲν θὰ ἔγραφε, ἀφοῦ δὲν εἶχε τὸ προνόμιον νὰ εἶναι γραμματισμένος· ἀλλὰ θὰ διηγόταν, ἀφοῦ ἡ φύσις τὸν εἶχε προικίσει καὶ μ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ χάρισμα. Γιὰ τὴν δόξαν του, καὶ γιὰ τὴν καλὴ τύχην τῶν γραμμάτων μας, ὁ κλῆρος ἔπεσε σ' ἓναν ὑπεράξιον ἄνθρωπον, τὸν Γεώργιον Τερτσέτη, ποιητὴν, δικαστικόν, ἀρχαιοφύλακα. Ἄνθρωπον μὲ ὑψηλὸ πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν κύρος, στὸν ὁποῖον καὶ μόνον μποροῦσε νὰ ἐμπιστευθεῖ τὰ ὅσα εἶδε κ' ἐγνώρισε καὶ βίωσε. Κι' ὁ Τερτσέτης χρειάστηκε νὰ μεταβάλῃ τὴν θέσιν του σὲ ἔμπυκτον μαγνητόφωνον — ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τὰ ὅσα μεταγράφει «ὡς ἀπὸ φωνῆς ἄλλου προσώπου», καὶ σημειώνει στὰ ἐπιλεγόμενά του τὰ ἀκόλουθα:

«Καὶ ἄλλοι τοῦ τὸ εἶχαν ζητήσῃ· ἀρνήθηκε πάντοτε (ὁ Κολοκοτρώνης). Μάρτυρας ὁ ἑντιμος υἱός του· εἶδα πὼς χρειάζεται τόλμη καὶ λόγος νὰ τὸν σύρω εἰς τὸ ἔργον. Τρίτη φορὰ τοῦ εἶπα: Στρατηγέ, οἱ Ἕλληνες μοιάζετε τὰ λαλούμενα ποὺ βγάζουν ὠραία φωνή, οἱ ἄνθρωποι τὴν αἰσθάνονται, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν κατέχουν τὸ λάλημά τους. Τί ἐκάματε. Ἄν δὲν ἠμπορεῖς νὰ ἱστορήσεις, τὰ ἔργα σας ὁμοιάζουν παιχνίδια τῆς τύχης, ὄχι συνειδήσεως ἔργα καὶ φρονήσεως, καὶ ἂν σὰς φεύγει τί ἐκάματε, καὶ ποῦ πᾶτε, λαθεύεσθε· φύλλα οἱ κόποι σας τοῦ φθινοπώρου, ποὺ τ' ἀνεμοσκορπίζει ἡ χιονιά· δὲ θὰ πλανέσης τὸν κόσμον· ἡ ἀλήθεια θὰ φανεῖ· τὸ μνημονικόν σου ἂν σὲ ἀδικήσει εἰς λεπτομέρειας, ποῖός θὰ σοῦ τὸ γράψῃ ἀμάρτημα; Λές δὲν

ἡξεύρεις γράμματα· καὶ πολλὰ ἡξεύρεις· τὰ λόγια σου εἶναι γράμματα. Μίλαε καὶ ἐγὼ γράφω, ἢ ἄλλος ἂν θέλεις. Μὴν ἐμπιστευθεῖς εἰς ἄλλον ἀπὸ σέ τὴν διήγησιν τῶν ἔργων σου, ἀφοῦ καὶ καιρὸ καὶ κοντύλι ἔχουμε. Φοβοῦ τοὺς τυχοδιώκτας εἰς τὰ γράμματα, καθὼς τοὺς ἐφοβήθηκες καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ». Ἴσως ὁ ὑπαινιγμὸς αὐτὸς ἀφοροῦσε σὲ ἔργα ἀνάλογα, πὺν ἀγράμματοι ἀγωνιστὰι εἶχαν «γράψει» ἀπὸ φωνῆς γραμματισμένων. Καὶ ὁ Στρατηγὸς φιλοτιμήθηκε· ἡ ἐπιμονὴ τοῦ στὴν ἀρνησιν λύγισε. «Ἐλα αὐριο· πρωτὶ ἔλα, μοῦ φώναξε ἀπὸ τὸ παραθύρι, ὅταν ἔφρευγα» - ἐπιλέγει ὁ Τερτσέτης, - «τοῦ ἔβαλα τὴν ὄρεξιν· εἰς δύο μῆνες ἐτελειώσαμε»...

Κύλησαν δέκα χρόνια ὁλόκληρα, ὡς πὺν ν' ἀρχίσει τὸ 1846 ἡ ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου, καὶ ἐτελείωσε τὸ ἔτος 1850. Τί περιέχουν οἱ ἔξοχες σελίδες τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη; Ἀξίζει νὰ τίς ξαναπροσέξουμε ἀπὸ μιὰν ἐντελῶς προσωπικὴ πάλι σκοπιὰ, διαφορετικὴ ἀπὸ κείνη πὺν τίς ἔκρινε καὶ τίς τοποθέτησε ἡ ἐποχὴ τοῦ. Μὰ πρῶτα ἂς δοκιμάσουμε νὰ συμπυκνώσουμε σὲ αὐστηρὴ περίληψιν — σ' ὅποιον βαθμὸς κι' αὐτὸ ἀκόμα εἶναι κατορθωτὸ — τί ἀντλήσει ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ καιροῦ τοῦ, τί κατέθεσε ὁ ἴδιος σ' αὐτό, πῶς εἶδε τὴν πατρίδα τοῦ. Γεννήθηκε τὴν ἡμέραν τῆς Λαμπρῆς 3 Ἀπριλίου 1770, κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο σ' ἓνα βουνὸ τῆς Μεσσηνίας πὺν ὀνομάζεται Ραμοβούνι. Πολύκλαδο τὸ γενεαλογικὸ τοῦ δέντρο.

«Δὲν εἶναι διάσελο - μᾶς λέει - ὅπου δὲν εἶναι θαμμένος Κολοκοτρώνης, χωριστὰ δευτεροζαδέλφια, θεῖοι καὶ λοιποὶ φίλοι χαϊμένοι».

Ὅπως ἡ ζωὴ τοῦ πατέρα καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ, τὸ ἴδιο πολὺπαθη καὶ πολυπλάνητη στάθηκε κ' ἡ δική τοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἀφάνιζαν ὅλα τ' ἀγαθὰ τοὺς κ' ἔδιναν διαταγὴν· ὅπου ἀκουστοῦν νὰ τοὺς χαλάσουν. Μιὰ ζωὴ δυναστευμένη ἀπὸ κατατρεγμοὺς κι' ἀποκεφαλισμοὺς μελῶν τῆς οἰκογενείας πὺν ἐξωθοῦσε τοὺς γενναιότερους στὴν κλεφτουριά καὶ τὸν ἀρματολισμὸ σὰν πρόσκαιρη κι' αὐτὴ καταφυγή. Τὸ «κλέφτης» ἦταν καύχημα καὶ πρᾶγμα ἱερὸν. Διατηρεῖ ζωὴν στὴν αἴσθησίν τοῦ τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων αὐτοῦ τοῦ βίου· κατέχεται ὁλόκληρος, καὶ μὲ μιὰ καταπληκτικὴ σὲ φρεσκάδα μνήμη, φέρνει στὴν ἐπιφάνεια ἀτελεύτητα περιστατικὰ καὶ στιγμὲς γεμάτες κινδύνους πὺν διέτρεξε ὁ ἴδιος καὶ οἱ γύρω τοῦ. Δέκα χρόνων ἦταν ὅταν ἐγλύτωσε ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῆς Καστανίτσας. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς νεότητος, πέντε χρόνια ἔμεινε ἀνύπαντρος καὶ ἄλλα ἐφτὰ παντρεμένος. Εἴκοσι ἐφτὰ χρόνια εἶχε ὅταν τὸν ἐπρωτοκουνήγησαν. Ἀρματολὸς καὶ κλέφτης ἀλληλοδιαδόχως χρόνια πέντε. Τριάντα ἔξη χρόνων ὅταν καταδιωγμένος πῆγε στὴ Ζάκυνθο. Στὰ 1806, τὴ χρονιά πὺν οἱ Ρῶσοι εἶχαν κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, μαζὶ μὲ ὅλα τὰ καπετανάτα καὶ τὰ κλέφτικα εἶχε καταφύγει στὴν Ἐπάνησο. Ἐκεῖ στὴ Ζάκυνθο μυήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, κ' ἦταν ἀπ' τοὺς πρῶτους πὺν ἔφτασε στὴ Μάνη νὰ προετοιμάσει τὸν ἀγῶνα. Κι' ἀπὸ τῆς 23 Μαρτίου τοῦ 1821, ἡμέραν τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, μὲ τὰ στρατηγήματα καὶ τίς πρῶτες νίκαις τοῦ, ὅπως ἐκεῖνη τῆς Καρύταινας, τίς στρατολογίαις καὶ τὴν περιώνυμη μάχην στὸ Βαλτέστι, στὰ Δερβενάκια, στὴ Γράνα, στὴν Τριπολιτσὰ καὶ στὰ Βέρβена, ἐπιβάλλεται ὡς φυσιογνωμία στρατηγική, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κυριαρχεῖ σ' ὅλες τίς ποικίλες φάσεις τοῦ σκληροῦ ἀγῶνα. Οἱ διχοστασίαι καὶ ἡ ἀδιόρθωτη τάσις τῆς πολυαρχίας, καθὼς καὶ οἱ ὀξύτατες ἀντιγνωμίες σὲ συνελεύσεις, δὲν ἔπαυαν νὰ χύνουν τὸ δηλητήριον καὶ νὰ προσθέτουν, κι' ἄλλα ἀκόμα, στὰ τόσα καὶ τόσα δεινὰ, μὲ τὴν πείναν καὶ τίς κατὰ τόπους πολιορκίας, μὲ τὴ διάλυση τῶν στρατοπέδων καὶ τὴ συγκρότησιν νέων ὁμάδων.

Παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ παρουσία τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἡ παρέμβασίς

του με τῇ σωφροσύνῃ καὶ τὴν ἄμεση δραστηριότητά του στάθηκε σωστικὴ ἐπικίνδυνων καταστάσεων. Καύχημά του τόχε νὰ ὑποστηρίξει πού δὲ νίκησε τὸν Ἱμπραῖμ, ἀλλὰ τὸν βασάνιζε καὶ τοῦ γκρέμιζε τὰ σχέδιά του, τὰ τρόπαιά του. Ἕνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀφήγησή του, δὲν εἶναι μόνο δηλωτικὸ τοῦ ὕφους του, ἀλλὰ καὶ ζωηρὰ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀδάμαστης ἐλληνικῆς ψυχῆς.

Ὁ Ἱμπραῖμ παῖς εἶχε δώσει προσταγὴ μέσῳ τοῦ κεχαγιά στοὺς Μεσσηνίους νὰ προσκυνήσουν, νὰ ὑποταχθοῦν, ἀλλιῶς θὰ πῆγαινε με φωτιά καὶ τσεκούρι νὰ χαλάσει τὴ Μεσσηνία: Ἀφηγεῖται ὁ Κολοκοτρώνης:

«Διαβάζοντας τὴν διαταγὴν πού ἦτον τόσον σφοδρά, τοῦ ἀποκρίθηκα ἀπὸ μέρος τοῦ λαοῦ τῆς Μεσσηνίας ὅτι: «Αὐτὸ ὅπου μᾶς φοβερίζεις νὰ μᾶς κόψεις καὶ κάψεις τὰ καρποφόρα δένδρα, δὲν εἶναι τῆς πολεμικῆς ἔργον, διατὶ τὰ ἄμυχα δένδρα δὲν ἐναντιώνονται εἰς κανένα, μόνον οἱ ἄνθρωποι πού ἐναντιώνονται ἔχουνε στρατεύματα καὶ σκλαβώνουν, καὶ ἔτσι εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου. Μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅχι μὲ τὰ ἄμυχα δένδρα, ὅχι τὰ κλαριά νὰ μᾶς κόψεις, ὅχι τὰ δένδρα, ὅχι τὰ σπίτια πού μᾶς ἔκαψες, μόνον πέτρα ἀπάνω στὴν πέτρα νὰ μᾶς μείνει, ἡμεῖς δὲν προσκυνοῦμε. Τί, τὰ δένδρα μας ἂν τὰ κόψεις καὶ τὰ κάψεις, τὴν γῆν δὲν θέλει τὴν σηκώσεις, καὶ ἡ ἴδια ἡ γῆ πού τὰ ἔθρειψε, αὐτὴ ἡ ἴδια γῆ μένει δική μας καὶ τὰ ματακάμει. Μόνον ἓνας Ἕλληνας νὰ μείνει, πάντα θὰ πολεμοῦμε, καὶ μὴν ἐλπίζεις πὼς τὴν γῆν μας θὰ τὴν κάμεις δική σου, βγάλτο ἀπὸ τὸ νοῦ σου».

Μὲ κίνδυνον προφανῇ ν' ἀποχρωματίσουμε τὸν πίνακα μιᾶς δεινῆς ἀλλὰ καὶ ἐνδοξῆς περιόδου τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὅπου εἰκονίζεται στὶς σελίδες τῶν «Ἀπομνημονευμάτων», παρατρέχουμε στιγμιότυπα καὶ ὄψεις, καὶ περιστατικά, γιὰ νὰ πλησιάσουμε σ' ἓνα δραματικὸ τέρμα.

Ὁ ἐθνικὸς διχασμὸς εἶχε κορυφωθεῖ ἔπειτα ἀπὸ τὴν δολοφονία τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια. Οἱ αἰώνιοι ραδιοῦργοι δὲν ἀπουσίασαν. Κατὰ τὸ κατηγορητήριον:

«Πρὸς παράλυσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ προπαρασκευὴν ἐμφυλίου πολέμου (ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας) παρεκίνησαν εἰς ληστεϊὰν διαφόρους ἀρχιληστάς, ἐπροσπάθησαν νὰ καταφέρουν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον τοὺς ὑπηκόους τῆς Α.Μ. προδίδοντας τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὑπέγραψαν καὶ παρεκίνησαν ἄλλους νὰ υπογράψουν παράκλησιν πρὸς ξένην δύναμιν (Ρωσσίαν) ἐπὶ σκοπῷ καταργήσεως τῆς Ἀντιβασιλείας κ.λ.π.».

Τὴ νύχτα τῆς 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1835 ὁ μοίραρχος Κλεώπας με σαράντα χωροφύλακες τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ὀδήγησαν στὶς φυλακές, ὅπου, καθὼς ἀφηγεῖται, ἔμεινεν ἕξη μῆνες μυστικὴ φυλακὴ χωρὶς νὰ ἰδεῖ ἄνθρωπο ἐκτὸς τὸν δεσμοφύλακα. Δὲν ἤξευρε, λέει, τί γίνεται, οὔτε ποιὸς ζεῖ, οὔτε ποιὸς ἀπέθανε, οὔτε ποιὸν ἔχουν εἰς τὴν φυλακὴν.

«Διὰ τρεῖς ἡμέρες δὲν ἤξευρα πὼς ὑπάρχω, μοῦ ἐφαίνετο ὄνειρο, ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτό μου ἂν ἤμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλος κανεὶς δὲν ἐκαταλάβαινα διατὶ μὲ ἔχουν κλεισμένον».

Τελικὰ ἀποφυλακίσθηκε βέβαια ἀπὸ τὸ Παλαμήδι καὶ ἡ ὑποδοχὴ πού τοῦ ἐπιφυλάχθηκε ἀπὸ τὸν λαό, τοῦ ἔκανε, μᾶς λέει, νὰ λησμονήσει ὅλες τὶς δυστυχίες πού ἐπέρασε. Στὴ συνέχεια τῆς σύντομα σκιαγραφούμενης ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀποσιωποθεῖ ὅ,τι ὑπαινιχθήκαμε πρὶν ἀπὸ λίγο: ὁ ρόλος δηλ. τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη καὶ τοῦ Μακεδόνα Ἀ-

θανασίου Πολυζωΐδη. Εΐσαν οἱ μόνοι πού σφοδρὰ ἀντιτάχθηκαν, καὶ τελικὰ ἐμειοψήφισαν στὴν ἀπόφαση καταδίκης τοῦ στρατηγοῦ.

Τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καλύπτουν μιὰν ἔκταση διακοσίων τυπωμένων σελίδων. Εἶναι δηλαδὴ κατὰ πολὺ συντομώτερα ἐκείνων τοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Νικόλα Κασομούλη. Παρ' ὅλο πού, καθὼς εἶδαμε, ἔχουν μεταγραφεῖ «ἀπὸ φωνῆς ἄλλου προσώπου», γίνεται φανερό ὅτι ὁμιλεῖ ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ φαίνεται τὸ πρόσωπο ἢ τὸ ἀγωνιώδες «ἐγὼ» πού πάει νὰ συμπληρώσει τὴ σιωπὴ, νὰ καλύψει μὲ τὴ φωνὴ τοῦ ἑνα κενό, τὸ κενὸ τοῦ παρελθόντος, χωρὶς νὰ φορέσει τὴ μάσκα τῆς τέχνης μὲ τὴν καλὴ ἢ καὶ τὴν κακὴ ἔννοια καὶ μορφή. Ἀγνοεῖ τὶς ἐξωτερικὲς συνθήκες τῆς κοινωνικῆς ἢ τῆς υπαίθριας ζωῆς, καὶ δὲ νοιάζεται παρὰ γιὰ τὰ περιστατικὰ πού ὁ ἴδιος γνώρισε καὶ ἔζησε. Κάποτε, ἂν ὄχι πολὺ συχνά, μ' ἐκείνη τὴν πονήρια τῶν προθέσεων, μόνο καὶ μόνο γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν παγίδευση ἢ τὸν ἄμεσο κίνδυνο, ἀγνοεῖ καὶ κόπο καὶ ταλαιπώρηση, καὶ περιπέτειες, κι' ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ θριαμβευτικὴ χαρὰ τοῦ πού φτάνει ὡς τὰ ἄκρα, πού ξεπερνᾷ ὅλες τὶς ἀντιξοότητες καὶ τὰ ἐμπόδια, σὰ νὰ θέλει νὰ τὶς ὑποτάξει σὲ μιὰν ὄραση τῆς ζωῆς διατεταγμένη. Φτάνει ἔτσι ὡς τὶς ρίζες τῶν πραγμάτων. Ὅμιλεῖ ἀπλᾶ καὶ φυσικά, χρησιμοποιώντας ἐλάχιστους στοχασμούς, καὶ ἐλαχιστότατα ἀκόμη αἰσθήματα, δίχως τὶς ἐσωτερικὲς μεταμορφώσεις, στὶς ὁποῖες θὰ κατέφευγε ἕνας ἐγγράμματος. Ἀλλὰ μὲ πίστη ἀκλόνητη στὴν ἔννοια τῆς πατρίδας καὶ τῆς θρησκείας, ἀπὸ ἀνάμνηση σὲ ἀνάμνηση, μὲ τὰ λάθη καὶ τὶς ἐλλείψεις του, αὐτοζωγραφίζεται καὶ μεταγράφει τὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία, δίνοντας ἔτσι μιὰν ἀξία παραστατικὴ ὁλόκληρης μιᾶς γενεᾶς ἢ μιᾶς φυλῆς, τῆς φυλῆς τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ μάλιστα μὲ μιὰ διαίωνα στάση ἀνθρωπῆς.

Ἐπιγραμματικὰ ἐκφράζεται ὁ Γεώργιος Τερτσέτης:

«Τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ ἀρχιστρατήγου ἦταν ἱστορία τοῦ Ἑθνους, καὶ τοῦ Ἑθνους ἱστορία βιογραφία τοῦ καθενός».

Ἐντύπωση κάνει καὶ στὸν ξένο σχολιαστὴ ἡ ἀφήγηση τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ προσθέτοντας κι' αὐτὸς ὅλο τὸ κύρος τῆς γνώμης γράφει ὅτι «τ' ἀπομνημονεύματα» αὐτὰ τοῦ Ἑλλήνα πολεμιστῆ γιὰ τὴν πατρίδα του εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα γνήσιο προῖον ἐλληνικῆς φύσης καὶ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ὅτι ἔχουν γραφεῖ σὲ ἰδιάζουσα πρὸς τὸν συγγραφέα, φυσικὴ καὶ κάπως τραχεῖα γλῶσσα, κατὰ τὸν τρόπο καὶ τὴ φύση τῶν βουνίσσιων ἀνθρώπων καθὼς εἶπαν ὁ Κολοκοτρώνης. Ἔτσι, συνεχίζει, στὸν ἀναγνώστη τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα παρουσιάζεται μὲ κάποια μυστηριώδη καὶ θαυμαστὴ δύναμη, σὰ νὰ τὸν κατέχει ὁλόκληρο καὶ νὰ τὸν καταδεσμεύει. Τόσο ζωντὴ εἶναι ἡ ἐξιστόρηση τῶν συμβάντων, καὶ τόσον ἀκμαία καὶ ἄμεση ἡ ἐντύπωση ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος θυμᾶται, ἀπὸ ὅσα ἔπραξε, ὅσα δοκίμασε μὲ τὶς περιπέτειές του καὶ τὶς καταστροφές κατὰ τὸν ἀγῶνα ὡς τὴν τελευταία ἔκβασή του». Δὲν ἐπιτρέπεται ἀκόμα στὸν προσεκτικὸ μελετητὴ τοῦ κειμένου αὐτοῦ τοῦ Γέρου τοῦ Μοριᾶ, νὰ μὴ σταθεῖ καὶ σὲ μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ σημείωση τοῦ ἴδιου τοῦ βιογράφου καὶ πνευματικοῦ τοῦ κληρονόμου, τοῦ Γ. Τερτσέτη, πού στὸν εἰσαγωγικὸ τοῦ λόγου σημειώνει ὅτι:

«Προϊδεάζεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ μακαρίτης Θ. Κολοκ. δὲ γράφει, ἀλλὰ διηγεῖται, καὶ συχνά, διηγούμενος μικρὰ χειρονομία ἢ ἄλλο νεῦμα του, συμπλήρωνε τὸ νόημα».

Παρ' ὅλη τὴν ἐγκυρότητα ποὺ ἔχει ἡ βεβαίωση, προλαμβάνουμε νὰ διαλύσουμε μιὰ κρυφὴ κι' ἀδιατύπωση σκέψη ποὺ θὰ ἔκανε ὁ καθένας. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Τερτισέτης «ἀπὸ φωνῆς ἄλλου προσώπου» ἔγραφε τὶς ἀναμνήσεις, ὡς τὸν καιρὸ ποὺ ἄρχισε τὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου του, μεσολάβησαν δέκα ὁλόκληρα χρόνια. Μέσα στὰ ἄνετα αὐτὰ χρονικὰ πλαίσια, δικαιούται ὁ καθένας, καὶ ὁ μελετητὴς ἰδιαίτερα, νὰ διαισθανθεῖ τεχνικὲς, οἰκονομικὲς, καὶ ὅποιου ἄλλου εἶδους δυσκολίες· ἀποκλείουμε ὅμως ὁλότελα τὴ φροντίδα τοῦ βιογράφου τοῦ νὰ ἔχει ἐπεξεργασθεῖ — ὅσο τοῦ ἐπιτρεπόταν — καὶ νὰ συμπληρώσει, τὸ ὀργανικὰ διαρθρωμένο καὶ ὀριστικὰ ὁλοκληρωμένο κείμενο ποὺ τοῦ ὑπαγόρευε ὁ ἀφηγητὴς του.

Στεκόμαστε λοιπὸν μάρτυρες μπροστὰ σ' ἓνα πνεῦμα ποὺ διατηρεῖ ἀκέραιη κι' ἀδιάφθορη τὴ διαύγειά του, καὶ προπάντων, ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ ὀρθώσει ἓνα οἰκοδόμημα ἀπὸ μνήμες, θεμελιωμένες σὲ αὐθεντικὰ καὶ μόνο γεγονότα καὶ περιστατικά, καὶ σκηνὲς τοῦ πολέμου καὶ σὲ προσωπικὲς του δεινοπάθειες καὶ περιπέτειες τῆς πατρίδας του μὲ τὰ κορυφωμένα πολιτικὰ πάθη τοῦ καιροῦ του. Μιὰ μνήμη ποὺ δὲν τῆς ξεφεύγει οὔτε ἡ παραμικρὴ λεπτομέρεια, οὔτε τὸ τοπωνύμιον, οὔτε ἡ συγγένεια τῶν προσώπων, μήτε τὸ σημαντικὸ ἢ τὸ ἀσήμαντο ἐπεισόδιον, τὸ στημένο μὲ τὸν φυσικὸ καὶ ζωντανὸ διάλογο. Μνήμη ἀλλὰ καὶ συνείδηση μαζὶ ποὺ δὲν μπορεῖ, μὲ κανέναν τρόπο, νὰ σχετίζεται ἢ νὰ διεκδικεῖ τὶς δάφνες μιᾶς ὀργανωμένης σκέψης, καὶ ποὺ δὲν πασκίζει κἀν νὰ ξεπεράσει τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ δεδομένο γεγονός· μὰ τοῦναντίον, ποὺ στέκεται πολὺ κοντὰ στὸ ἀσάλευτο φαινόμενον καὶ τὸ ἀψιμυθίωτο ἀνέκδοτο, καὶ τὸ διανθίζει μὲ τὴ δροσιὰ τοῦ ὕφους καὶ κεῖνο τὸ ἀπροσδόκητο θέλημα. Παρακολουθοῦμε τὸ περπάτημά του, αὐτὴ τούτῃ τῇ θαυμαστῇ μνήμῃ του, τὴν πρωτόγονη, σὰν πρῶτο καὶ ἔσχατο ἐρέθισμα, ποὺ ζητᾷ τὴ συνεργασία μας, τὴν ἔνταση τῆς δοκιμῆς μας νὰ συμπληρώσουμε ἐμεῖς τὰ κενὰ ποὺ τυχὸν ἄφησε ὁ ἀναλυτικὸς, ὁ διακοσμητικὸς ἢ καὶ ὁ ψυχολογικὸς περιγραφικὸς λογισμός.

Δὲ μᾶς παρέχεται — ὅπως ἴσως σὲ ἄλλες περιπτώσεις μιᾶς ἐξαιρετικὰ καλλιεργημένης διάνοιας — ἡ εὐκαιρὴ στιγμὴ καὶ ἡ δυνατότητα νὰ συνταιριάσουμε, ἢ καὶ ἀπλῶς νὰ συμπληρώσουμε τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ συγγραφέα μὲ τὶς δικές μας ψυχικὲς καταστάσεις. Καμιὰ ταυτότητα, καὶ τίποτε τὸ συγγενικὸ καὶ τὸ αὐτόματο ἐγώ. Κανένα ἄνοιγμα αὐλῆας ποὺ νὰ δείχνει καὶ τὴ δική μας ψυχικὴ διάθεση μὲ τωρινὲς ἢ προγενέστερες συγκινήσεις. Τέτοιο ρόλο δὲ θ' ἀναλάβει νὰ ἐρμηνεύει ὁ συγγραφέας τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν. Ἀπλῶς μᾶς ἀνοίγει ἓναν δρόμον, καὶ μᾶς ἀφήνει νὰ προχωρήσουμε μονάχοι μας. Ἡ ὅπως πιδ ἀπλᾶ μᾶς τὸ λέει μὲ τὸν τρόπο του ὁ Κολοκοτρώνης:

«Νὰ ρίξουμε τὰ βαρεῖα ἄρματα, νὰ εἴμαστε πιὸ ἐλεύθεροι εἰς τὴν περπατησιά. Νὰ μείνουμε μὲ τὸ γελέκι, μὲ τὰ ἐλαφρὰ σπαθιά γιὰ νὰ κόψουμε δρόμον».

Βιάζεται, θὰ ἔλεγε κανεὶς, νὰ προχωρήσει, νὰ προσπαθήσει νὰ συνδέσει μὲ τὴν παροῦσα στιγμὴ ὅ,τι χάθηκε, κι' ὅ,τι μὲ τὴ μνήμη του πάει νὰ ξαναφέρει στὴν ἐπιφάνεια, ἓνα τμῆμα τοῦ χρόνου ἢ ἓνα τμῆμα τοῦ χώρου, ὅπου διαδραματίστηκαν ἓνα πλῆθος γεγονότα. Καὶ τὸ μόνο μέσο ποὺ τοῦ μένει γιὰ νὰ λάβει κι' ὁ ἴδιος γνώση, εἶναι νὰ ἐπιστρέψει στὴν ἀρχικὴ του πηγὴ, ν' ἀκολουθήσει τὴ γενεαλογία του, νὰ προχωρήσει πάνω στὰ ἴχνη ποὺ χάραξαν τὰ κατοπινὰ γεγονότα, κι' ὅχι μὲ τὴν ἀνάλυση ἢ τὴ διάλυση, παρὰ μὲ τὴ συνθετικὴ καὶ τὴ πηγαία διάθεση. Γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσει ἀκεραιωμένο αὐτὸ

τὸ σύμπαν, τὸ ἱστορικὰ συνδεδεμένο μὲ τὸν τόπο του, παραδίδεται στοὺς πρωτάγγιχτους ἐρεθισμοὺς ποὺ φτιάχνουν, ποὺ οἰκοδομοῦν τὸν κόσμον του. Στὸν κόσμον τοῦ Κολοκ. τὸ παρελθὸν εἶναι κεῖνο ποὺ παραχωρεῖ διαρκῶς τὴ θέσιν του καὶ πάει νὰ μεταβληθεῖ σὲ παρόν. Ὅ,τι μᾶς κληροδότησε εἶναι στὸ σύνολό του καὶ μὴ ἀκόμα πράξη, καὶ μαζὶ μὴ πραγματικότητα.

Ἴσως τώρα ν' ἀγωνιοῦμε νὰ μάθουμε πῶς ἀλλιῶς ὁ ἀφηγητὴς περνοῦσε τὸν καιρὸ του πέρ' ἀπὸ τὶς μάχες, ποῦ καὶ πῶς τὸν διέθετε· κι' ἀκόμα, ποῦ ἔβρισκε τὰ χρήματα, ποῦ τὰ κουβαλοῦσε. Ἡ μνήμη σωμαίνει. Καμιά προσπάθεια καὶ καμιά διάθεση νὰ θίξει ἀνάλογες πλευρὲς τῆς ἀτομικῆς του ζωῆς, νὰ τὶς συμπληρώσει καὶ νὰ τὶς ἀρτιώσει. Καμιά στιγμὴ δὲ μᾶς ἀφήνει νὰ πᾶμε ὡς τὸ βάθος, γιὰ νὰ δοῦμε ποῦ κεῖται ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ εἶναι τὸ βεβαιωμένο ποὺ ὑπερισχύει στὴν περίπτωσή του. Δίχως αὐτό, ἴσως θὰ ἔπεφτε σὲ μιὰν ἀσημαντότητα, σὲ μιὰ λησμονιά. Μά, ἴσια - ἴσια, γιὰ νὰ μὴ μεταβληθεῖ σ' ἓνα συνεχιστὴ τοῦ «ἐγώ» του, παρὰ γιὰ νὰ γίνεῖ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ αὐθεντικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ παρόντος, κάτι ποὺ πολὺ πολὺ ἀκόμα, γιὰ νὰ γίνεῖ ἡ πηγὴ τῆς ἀποκαταστημένης πίστεως μας, δίχως διόλου κι' ὁ ἴδιος νὰ τὸ ὑποπτεύεται καὶ νὰ τὸ ἐπιδιώκει, ἀπέσπασε τὴν ἐξουσία ποὺ τὰ λόγια του ἀσκοῦν πάνω μας. Θυμοῦμαι τώρα μιὰν ἐπιγραμματικὴ ἔκφραση τοῦ Γάλλου στοχαστῆ Georges Poulet:

«Φαίνεται, λέει, πῶς μόνο ἡ μνήμη μιᾶς στιγμῆς σ' αὐτὸ ποὺ πιστεύει εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀναδημιουργήσῃ μιὰ νέα στιγμὴ πίστεως. Ὅ,τι μᾶς παρέδωσε καὶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ποὺ προσπάθησε νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη αἰτία γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ τὴν δημιουργοῦ αἰτία».

Ἄς ἐπιτραπεῖ τώρα καὶ σ' ἐμᾶς ἡ τόλμη νὰ ποῦμε μὲ ἄλλα λόγια, ποὺ κατὰ κάποιον τρόπο θὰ συνόψιζαν καὶ τὴ βαθύτερη πρόθεσή μας — νὰ δοῦμε μὲ ἄλλο πρίσμα ἐντελῶς προσωπικὸ καὶ τελείως διαφορετικὸ ἀπὸ κεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο οἱ παλαιότεροι ἔκριναν καὶ ἐσχολίαζαν τὸ κεῖμενο τοῦ Κολοκοτρώνη. Καμαρώνουμε ἓνα πνεῦμα ἀκαλλιέργητο, μὰ αὐτόφωτο, προικισμένο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του μὲ σωφροσύνη, μὲ σοφία, κι' αὐτόματα ὁ νοῦς μας πάει σὲ κείμενα κατοπινά. Βλέπουμε πῶς ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς, ἡ ἔσω ὄραση, ἡ ἐνδοσκοπία, παρώθησαν τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα σὲ ἀνιχνεύσεις κ' ἐπιτεύγματα τῆς ψυχογραφικῆς καὶ τῆς αὐτοαναλυτικῆς ψυχογραφίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, τὸ ἀπαίδευτο, ἔγραψε, ἢ ἀκόμα καλύτερα, ἀφηγήθηκε μέσα σ' ἓνα τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, καὶ μᾶς παρέδωσε ἓνα κείμενο κλασσικῆς λιτότητας καὶ καθαρότητος μὲ τὴ μεθοδολογία καὶ τὸ ὑπόδειγμα σύγχρονου συγγραφέα ἐσωτερικοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου, ἐκθέτοντάς μας σὲ συγκεκριμένα χρονικὰ στάδια, τόσο τὰ ὑποκειμενικά του θέματα, ὅσο καὶ τὰ ἱστορικά. Δὲν κρύβουμε γι' αὐτὸ τὴ χαρά μας, καὶ σὰν Ἕλληνες, καὶ τὴν περηφάνειά μας, ποὺ οἱ ἡρωϊκοὶ μας πρόγονοι εἶχαν στὸ νοῦ τους, πλὴν σὲ ἄλλα κατορθώματά τους, νὰ προσθέσουν καὶ μιὰν ἄλλη ἀκόμα ὑπεύθυνη πράξη, καθαρὰ πνευματικὴ, μὲ ὅ,τι ἔζησαν καὶ θησαύρισαν τὴ μνήμη τους.

Μᾶς ἀπομένει τώρα ἓν' ἀκόμα — καὶ ὄχι φυσικὰ τὸ ἔσχατο — σημεῖο ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ ἐρευνήσουμε. Ἀπαραίτητη ἀποβαίνει ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὸ πολὺ προχωρημένο ὁρόσημο στὸ ὁποῖο μᾶς ὁδήγησε ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀποτίμηση τοῦ κειμένου τοῦ Κολοκοτρώνη, σὲ βασικὰ σημεῖα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν αἰσθητικὴ τους ἀξία. Τὸ χρέος καὶ τὴν ἀνάγκη μᾶς τὴ συνιστᾷ πάλι ὁ βιογράφος καὶ μελετητὴς του Γεώργιος Τερτσέτης. Θέτει τρία ἐρωτήματα:

Πρώτο: Ἡ διήγηση τοῦ Κολοκοτρώνη ἔχει ἀλήθεια, ἢ κάλλιο νὰ ποῦμε ἱστορικὴ τελειότητα;

«Δὲν τὸ βεβαιῶνω, μᾶς λέει, κυματίζομαι εἰς ἀμφιβολίες. Οἱ νεότεροι ἂς θεραπεύσουν ἱστορικὰ γάσματα πολεμικοῦ ἀνδρός, ὅχι ἱστοριογράφου πρὸς παντοτεινὴ ὀφέλεια τῆς φυλῆς».

Δεύτερο: τί φρονοῦσε ὡς πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς πατρίδος; Ἐθεωροῦσε τὴν μοναρχίαν ὡς ναό, καὶ εἰς τὸ ναὸ τὸ ἄγαλμα καὶ ἡ λατρεία τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἱεροφάντης μέγιστος ὁ Βασιλεὺς. Πίστη καὶ ἀρχὴ τοῦ ὁ χριστιανικοῦ ἀσπασμοῦ μὲ ἐχθροὺς καὶ φίλους, αὐτὴ ἡ ὑστερνὴ πράξη τῆς ζωῆς τοῦ γέρου στρατηγοῦ λευκαίνει πᾶσαν βολὴν χολῆς ἐναντίον τοῦ συγγραφέως· καὶ κατηγορὸς ἢ ἐχθρὸς ἡμερῶν τὴν κακίαν τοῦ εἰς τὸ θέαμα καὶ ἀκρόαμα τῆς τριπλῆς ἀρμονίας: φόβου θεοῦ, πόθου ἐλευθερίας καὶ κινδύνων ἀνδρείας». Ἀλλὰ μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως τὸ τρίτο ἐρώτημα. Καὶ σ' αὐτὸ θὰ σταθοῦμε. τὸ σύγγραμμα τοῦ Θ. Κολοκ. ἔχει κάλλος τέχνης;

«Ἀλλά, τί εἶναι τέχνη», ἀναρωτιέται ὁ Γ. Τερτσέτης.

«Εἶναι ἡ ἁρμονία τοῦ ὅλου μὲ τὰ μέρη· εἶναι ἡ χάρις τῆς λεπτομέρειας, τὸ ὕφος φυσικὸ καὶ ἀπλό. Ἡ τέχνη εἶναι ἡ παράδεισος τῆς ἐπιστήμης, ζωὴ, κάλλος αἰώνιο, ὡς εἶναι τὰ λημέρια τῶν δικαίων. Αὐτὰ τὰ προσόντα τῆς τέχνης δὲν τὰ ἔχει τὸ διήγημα τοῦ στρατηγοῦ. Ἀρέσει ὡς ἄγουρος καρπὸς πρῶϊμα τρυγημένος, ἢ, ὡς σειρὰ βουνῶν, φύση ἄτεχνη».

Δὲν ἔχουμε λόγους ν' ἀντιπαχθοῦμε στὴν ἀντίληψη τούτη πού σχετίζεται οὐσιαστικὰ μὲ τὴν κιλλιέπεια τοῦ κειμένου. Τέτοια ἀξίωση τὴν ἀποκλείει κι' ὁ πιὸ κοινὸς νοῦς. Ἀλλ' οἱ καιροὶ μας ἄλλαξαν ὠροσκόπιο. Παραμέρισαν τὴν καλλιέπειαν ὡς πρώτη καὶ κύρια ἀρετὴ τοῦ ἐντεχνου λόγου. Καὶ παραχώρησαν τὴ θέσιν τοὺς σ' ὅ,τι εἶναι πιὸ ἀτομικὸ καὶ πιὸ οὐσιωδῶς ἰδιαίτερο τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ οὐσιωδῶς ἰδιαίτερο τοῦ ἀνθρώπου μᾶς τὸ ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπο τοῦ μὲ ἔμφαση ὁ Κολοκ. ἰδιαίτερα ἴσως, καὶ μὲ κάποιο πάθος, ὅταν κατηγορεῖ τοὺς ἀντιμάχους τοῦ πολιτικοῦς ἢ στρατιωτικοῦς μὰ πάλι «ὅχι μὲ χεῖλη πικρά, ἀλλὰ μὲ ὀργὴν ἀνδρὸς ἐραστοῦ τῆς πατρίδος του». Μιὰ ἐπιπρόσθετη μαρτυρία μᾶς παρέχει ὁ ἴδιος ὁ Γ. Τερτσέτης μὲ τὸ νὰ σημειῶναι στὸν εἰσαγωγικὸ τοῦ λόγου καὶ τὰ ἀκόλουθα:

«Εἰς τὸν πεζὸν λόγον τοῦ Ἡροδότου σημαίνει ἡ λύρα τοῦ Ὀμήρου· ἀκοῦς τὸ Μῆνιν ἄειδε θεά, ὡς εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Κολοκ. ὅταν ἐπέτυχεν νὰ τὴν ἀρπάξω ἀπὸ τὰ χεῖλη του· ἀκοῦς τὰ τρία πουλάκια κάθονται. Κατώτερος ὁ Κολοκ. ἀπὸ τοὺς δύο προγενεστέρους τοῦ εἰς τὴν τέχνην ὅσον τὰ τρία πουλάκια ἀπὸ τὸ «Μῆνιν ἄειδε θεά», ἀλλ' ἀνώτερος πάλιν, ἐπειδὴ, ὅσα ἔπραξεν αὐτὸς καὶ οἱ συνόμοιοί του, διηγεῖται, πρὶν νὰ γράφει μὲ τὸ κοντύλι, τὰ ἐχάραξε μὲ τὸ σπαθί του· καὶ ὅμως δὲν ἔχουν οἱ ἄλλοι δύο».

Αἰσθάνομαι τὴν κρυφὴν ἀγαλλίασιν μὲ τὸ νὰ θυμίσω καὶ τούτην ἀκόμα τὴν πολὺτιμη μαρτυρία. Δὲν μπορούσαμε νὰ συναντήσουμε καλύτερη συνηγορία καὶ ταύτιση μὲ τὴν αἰσθητικὴν μας ἀποτιμήσεις, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ πού ἀντικρύζουμε τὸ κείμενον τοῦ Κολοκ. Πρὶν ἀπὸ λίγο μιλοῦσαμε γιὰ πνευματικὸ οἰκοδόμημα. Μὰ τότε δὲν εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ μιλοῦσαμε γιὰ δημιουργία; Τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Θ.Κ. ἀποτελοῦν βέβαια τὴν ἀναγλυφικὴ ἔκφραση τῆς προσωπικότητός του. Εἶναι καὶ τὸ κείμενον αὐτὸ μιὰ ἀκόμα, — κι' ἀπὸ τὴς πρώτης - πρώτης — καταβολῇ στὸν πεζὸ μας λόγο, πού διατηρεῖ ὅλη τὴν ἰδιομορφίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ μὲ τὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο ἀπαί-

δευτο. Οί σελίδες των θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν ὑπόδειγμα ὕφους, ὄχι φυσικά, μόνον ὑπὸ τὴν ἐποψὴ τῆς καλλιέπειας, ποὺ δὲν ἔχει λόγο νὰ τὴν διεκδικεῖ ὁ δημιουργὸς του, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρωτίστως ὕφους αὐθόρμητου προφορικοῦ ἐκφραστικοῦ τρόπου, μὲ κύριο γνώρισμα τὴ διαμορφωμένη προσωπικὴ βιοθεωρία καὶ βιοφιλοσοφία τοῦ αὐτοβιογραφούμενου. Ἀπὸ τὴς ὄχι λίγες σελίδες ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκλέξουμε ἀπὸ τὸ κείμενό του, θὰ μεταφέρουμε ἐδῶ κάποιες παραγράφους μόνο, ποὺ θὰ εἶχαν ἄριστα τὴ θέσιν τους στὰ σχολικὰ βιβλία. Εἶναι ἀπὸ τὸ λόγο ποὺ εἶχεν ἐκφωνήσῃ ὁ Κολοκοτρώνης στὴν Πνύκα, μπροστὰ σὲ πλῆθος μαθητῆς, δασκάλους καὶ ἀνθρώπους διαφόρων ἐπαγγελματίων καὶ τάξεων στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1838. Ὁ λόγος καταγράφηκε ἀπὸ τὸν τότε Γυμνασιάρχῃ Γ. Γεννάδιο:

6—«Εἰς τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμο, ὁ ἀδελφός του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναῖκα του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμὶ καὶ μπουροτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδο· καὶ ἐὰν αὕτῃ ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δυὸ χρόνια, ἠθέλामεν κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἴσως ἐφθάναμεν καὶ ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τόσον ἐτρομάξαμεν τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουγαν Ἑλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακριά. Ἐκατὸν Ἑλληνες ἐβάζαν πέντε χιλιάδες ἐμπρός, καὶ ἓνα καρὰβι μιὰ ἀρμάδα. Ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάνουμε; Εἶχαμε κι' αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγε τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλε τὸ Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεῖς δὲν ἤθελε, οὔτε νὰ συνδράμῃ, οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μιὰ κεφαλὴ. Ἀλλὰ ἓνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξ μῆνες, ἐσηκώνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔρριχνε, καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἤθελε τοῦτο καὶ ὁ ἄλλος ἤθελε τὸ ἄλλο. Ἰσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμην του. Ὅταν προστάζουν πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινόν, καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορρᾶ· σὰ νὰ ἦταν τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπᾶ καὶ νὰ γυρίζῃ, καθὼς λέει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν χτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων ὅπου νὰ προστάξῃ πῶς θὰ γίνῃ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓναν ἀρχηγὸ καὶ ἓναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάξῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ ν' ἀκολουθοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς εἰς τέτοια κατάσταση, ἐξ αἰτίας τῆς διχόνοιας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκία ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

7— Εἰς αὕτῃ τὴν κατάσταση ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν, καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία, καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν, καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Ἀλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπο μας, δὲν εἶναι προσωρινός. ἄλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχική, καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ ἐσεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστη σας, καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα, εἴπαμε πρῶτα ὑπὲρ Πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ Πατρίδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν θρησκείαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι κατατρέχονται καὶ μισοῦνται καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουں σταθεροὶ εἰς τὴν πίστην τους.

8— Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ εἰς τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῇτε εἰς τὰς σπουδᾶς σας, καὶ καλλίτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον δύο καὶ τρεῖς χρόνους καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους καὶ πέντε χρόνους τῆς νεότητός σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντότερων, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε.

Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησίς σας νὰ μὴν γίνῃ σκεπᾶρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάξῃ τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας. Ἐγὼ παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθεῖτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχόνοιας τὴν ὁποία νὰ ἀποστρέφεσθε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἀνοιξε τὸν δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέραν τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθεῖ ἡ νύχτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς καὶ τὴν ἡμέραν τῶν Ἀγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθεῖ ἡ νύχτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο, ὅπου ἐμεῖς ἐλευθερώσαμε· καὶ διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερία. Τελειώνω τὸν λόγον μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία».

Ἄλλ' ἀποτελοῦν μνημεῖα φιλολογίας, μὲ τὸν παραινετικόν, τὸ διδακτικὸν καὶ τὸν πατριδολατρικὸν τόνον, καὶ ἄλλα κείμενα, ὅπως μᾶς διασώθηκαν. Ἡ ἀπολογία τοῦ ὅταν τὸν κατηγορήσαν γιὰ προπαρασκευὴ ἐμφυλίου πολέμου. Παραλείπουμε τὰ ρητὰ τοῦ Γέρου Κολοκοτρώνη — τοῦ γέρου μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πεπειραμένου, γιὰτὶ αὐτὰ περισώθηκαν ἀπὸ ὅσους τὰ ἤκουσαν καὶ τ' ἀπέδωσαν ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπον του. Τῇ σειρᾷ τούτῃ τῶν παρατηρήσεων, τῶν σχολιασμῶν καὶ τῶν συλλογισμῶν ποὺ ἐπικειρήσαμε ἀπ' ἀφορμὴ τὰ «Ἀπομνημονεύματα», θέλουμε νὰ τερματίσουμε καὶ μὲ μιὰν ἀκόμα γενικὴς μορφῆς σημείωση, τὴν ἰσορροπία ποὺ διακρίνει τὴν ὅλη δομὴ τῶν κειμένων τοῦ ἥρωα τῆς ἐθνεγερσίας· ἰσορροπία στὴν παράθεση καὶ τὴν κρυστάλλωση μὲ τὸν προφορικὸ ἀφηγηματικὸν λόγον γεγονότων καὶ πραγμάτων μὲ μιὰν ἀπλότητα, μὲ μιὰν διαύγεια. Ἄλλ' ἐκεῖνο πού, πέρ' ἀπὸ ὅποιον ἄλλο δίδαγμα, ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Κολοκοτρώνη, σὰν κέρδος ἀναφαίρετο, εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς ὑψηλοφροσύνης, τῆς περηφάνειας καὶ τῆς λεβεντιᾶς, σὰν ἀσάλευτες ἠθικὲς ἀξίες, ποὺ ἀποτελοῦν γνωρίσματα καὶ κρίκους σφραγιστοὺς στὴ μακραίωνα συνέχεια τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

ROLAND HIBON

ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΟΝ ΜΑΒΙΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΤΟΥ ΟΝΕΙΡΟ

« Νὰ μὲ θάψετε στὰ Γιάννενα »

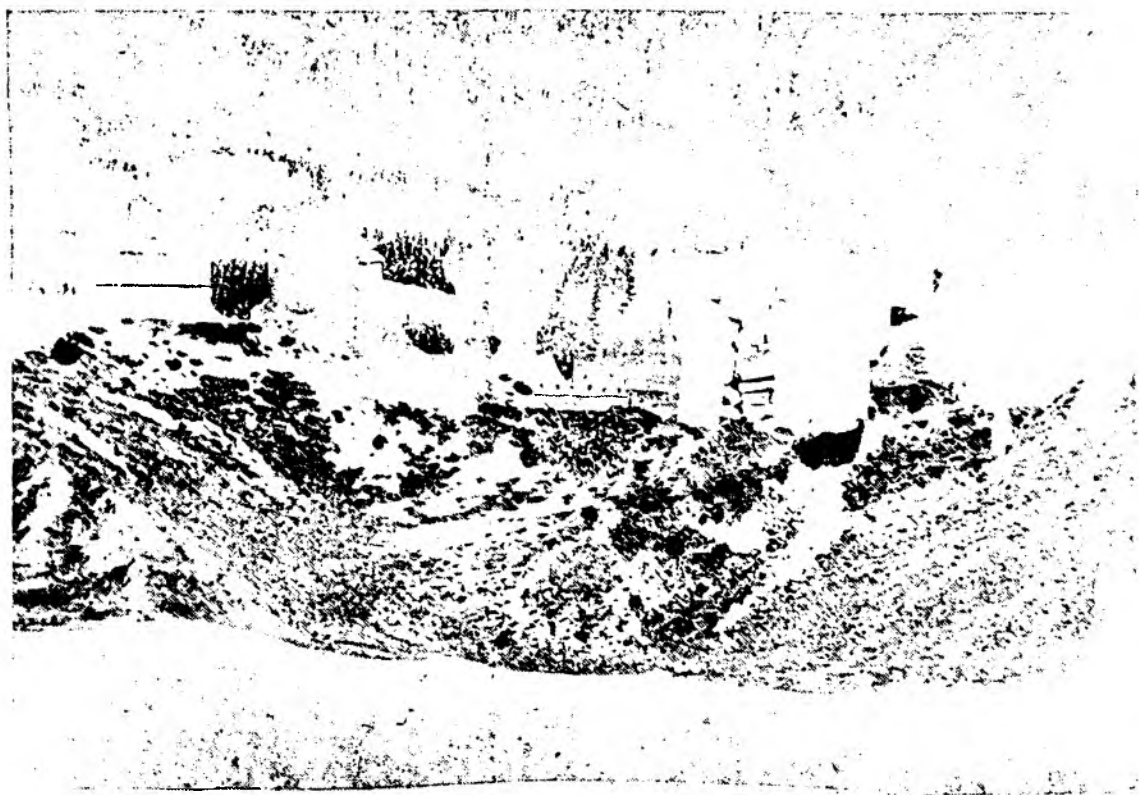
Λ. Μαβίλης

Όταν γιὰ πρώτη φορά ανέβηκα στὸ Δρίσκο, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1968, ἔλεγα νὰ ἐπισκεφτῶ τὸ μνήμα τοῦ Μαβίλη. Τὸ βρῆκα τσακισμένο ἀπὸ κεραυνό. Πέντε μεγάλα ἄσπρα κομμάτια κοίτονταν σκορπισμένα ἀνάμεσα στὰ ξερὰ χορτάρια καὶ στοὺς κίτρινους κρόκους. Ἡ βάση τοῦ μνήματος ἦταν ἀκόμα στῆ θέση της, ἀλλὰ σκισμένη σὲ δύο. Ἀπὸ τὸ κοίλωμα ἔβγαιναν μερικὰ στραβωμένα σίδερα. Τὰ κόκκαλα, μοῦπε μιὰ χωριατοπούλα, εἶχαν μεταφερθῇ προσωρινὰ στὸ κοντινὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγ. Νικόλα.

Ὁ οὐρανὸς ἦταν γαλήνιος κ' ἡ φύση λαμποκοποῦσε στὴ θερμὴν ὥρα τοῦ ἀπογεύματος.

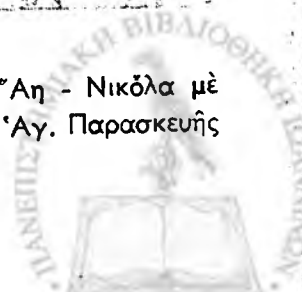
★ ★ ★

Ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ Ἀράχθου εἶχα ἀνηφορίσει σχεδὸν τυχαῖα ὡς τὴν Παλαιογκορτσιά. Κ' ὕστερα πρόφτασα τὸ φτωχὸ ξωκκλήσι τοῦ Ἁγ. Λιά, στὴν κτινὴ κορφὴ τοῦ βουνοῦ. Συλλογιόμουν ὅτι ἀπὸ κεῖ εἶχε περάσει μὲ τὸ λόχο

Τὸ σπασμένο μνήμα τοῦ Μαβίλη

Ἀπὸ πίσω, σὲ πτύχωση τοῦ γηπέδου βρίσκεται τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγ. Νικόλα μὲ τὸν περίβολόν του, καὶ στὸν κατήφορο τοῦ βουνοῦ τὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς

του, στις 26 Νοέμβρη 1912, ο Μαβίλης πού έρχόταν από τὸ Χάνι τοῦ Μπαλ-
τούμα. Οἱ Γαριβαλδῖνοι εἶδαν αὐτὲς τὲς πλαγιὲς τοῦ Δρίσκου σκεπασμένες μὲ
παλιούρια, μὲ πυκνὲς φτέρες, μ' ἔλλεβόρους, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ μὲ ἀγκαθωτὰ κέ-
δρα καὶ φουντουκιές. Παίρνοντας τὸν κατήφορο, σὲ λίγο πλησίασα τὸ σκιερὸ
καὶ δροσάτο παρεκκλήσι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κοντὰ στὸ ὁποῖο τρέχει μιὰ
κρύα βρύση. Ἀπὸ δῶ μπόρεσε ὁ Μαβίλης ν' ἀγναντέψῃ τὰ Γιάννινα. Πιὸ
κάτω, σὲ μιὰ πτυχὴ τοῦ βουνοῦ στέκεται τὸ ἐκκλησιάκι τοῦ "Αἰ - Νικόλα μὲ
τὸν περίβολόν του καὶ τὸν πλάτανο, πού κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸν ξάπλωσαν, τὸν
Μαβίλη νεκρόν. Οὔτε ἡ πολιτεία, οὔτε ἡ λίμνη δὲ φαίνεται ἀπὸ δῶ, ἀλλὰ
ἐκεῖ πέρα πρὸς τὴ δύση, στὸ φρύδι τοῦ ἀκρinoῦ κυρτώματος τοῦ Δρίσκου, μα-
γευτικὸ εἶναι τὸ θέαμα. Μπορεῖ ἡ ψυχὴ ἡ φιλόκαλὴ νὰ μένῃ πολὺν καιρὸ σ'
ἐκσταση. Καὶ βέβαια θαυμάσια ὄνειρα κυρίευαν τὸν Μαβίλη σὰν ἔβλεπε ἀπὸ
τόσο κοντὰ τὰ στρωτὰ κ' ἤσυχὰ νερὰ τῆς λίμνης, τοὺς δυὸ μιναρέδες τοῦ κά-
στρου καὶ τὸ ἀστραφτερὸ μισοφέγγαρο τοῦ βουνοῦ. Μὲ τὴ φαντασία του αἰ-
σθάνθηκε καὶ θαύμασε πέρα ἀπὸ τὰ κάλλη τῆς φύσης τὴν αἰώνια ὁμορφιὰ πού
τόσο τὸν γοήτευε. Ἀλλὰ ἀντίκρυ στὰ Γιάννινα δὲν τοῦ βολοῦσε νὰ λησμο-
νήσῃ πὼς ἦρθε ὡς τὸ Δρίσκο γιὰ νὰ λάβῃ μέρος στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἡ-
πείρου. "Ἀλλωστε τὰ ὑ π ἔ ρ γ ε ι α ὄ ν ε ι ρ α τοῦ ποιητῆ καὶ τὰ ὑψηλὰ
αἰσθήματα τοῦ πολεμιστῆ τὰ εἶχε ἐνώσει καὶ περπάτησε πρὸς τὴν "Ἡπειρο σὰ
νὰ πῆγαινε στὸ τέρμα μιᾶς ἠθικῆς πορείας.

"Ἀνθρωπος δράσης, εἶχε ἐτοιμαστῇ νὰ δεχτῇ ὅλα τὰ περιστατικὰ καὶ τὰ
πιὸ φοβερὰ, πού ἡ τύχη θὰ τὸν εἶχε ὑποχρεώσει νὰ πάρῃ. Κι ἀπὸ λογικὸ αἴ-
σθημα ἔφτασε νὰ λαχταρήσῃ τὸ θάνατο, καθὼς τὸν λαχταροῦν μόνοι οἱ ἐραστὲς
τῆς ζωῆς πού εἶναι συνάμα ἱππότες τοῦ ἰδανικοῦ. Οἱ ποιητὲς ξέρουν πὼς δὲν
πηγάζει ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευση τῆς ζωῆς ὁ πόθος τοῦ θανάτου.
Στὸ σονέττο EXCELSIOR ὁ Μαβίλης φανερώνει ὅχι μονάχα τὴ χαρὰ τῆς ψυ-
χῆς πού ἀνεβαίνει πάντα πιὸ ψηλὰ (excelsior) καθὼς ἀνεβαίνουν τ ὁ ἄ τ ἔ -
λ ε ι ω τ ο φ α ρ ἄ γ γ ι οἱ συμπολεμιστὲς του, ἀλλὰ καὶ τὴ μεταμόρφωση
τῶν ἀνθρώπων πού θέλουν ν' ἀνταμώσουν τὴ λευτεριὰ καὶ τὸ θάνατο:

Μὰ τοὺς θεριεύει ὁ πόθος τοῦ θανάτου
Μὲ τ' ἁγιασμένα δαφνοστέφανά του.

Ἐκεῖνο τὸ ποίημα τὸ ἐνέπνευσε ἡ ἀντάρτικη παρέμβαση τοῦ Μαβίλη στὴν
Κρήτη τὸ 1896, ἀλλὰ ἐμφανίζεται μιὰ κατάσταση ψυχῆς πού ἀπὸ τὰ νειάτα του
ἔθαλπε ὁ ποιητὴς. Ὁ θάνατος μόνος ἀνοίγει τὲς πύλες τῆς Ἀθανασίας.

Στὴν "Ἡπειρο ὅμως πραγματοποιοῖσε τὰ ὄνειράτα του καὶ τὰ Γιάννινα
ἔγιναν τὸ ψυχολογικὸ καὶ ἠθικὸ σύμβολο πού ἔτειναν ὅλα του τὰ αἰσθήματα.
"Ἀλλωστε, συνήθιζε νὰ στυλῶνῃ τὴ ματιὰ του στὴν "Ἡπειρο. Αὐτὸ τὸ πάθος
τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς του τὸ ὁμολόγησε φανερὰ λίγες μέρες πρὶν φύγῃ γιὰ
τὴ στερνὴ μάχη. Συνάντησε στὴν Ἀθήνα τὸν Δ. Π. Ταγκόπουλο, πού τὸν ρώ-
τησε γιὰ ποιά ἐπαρχία θὰ φύγῃ νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦ ἀπάντησε:

«Θαρρῶ γιὰ τὴν "Ἡπειρο... Θὰ πᾶμε νὰ λευτερώσουμε τὰ καημένα τὰ βουνὰ
πού ἀπὸ τὰ παιδιάρικα τὰ χρόνια τὰ βλέπω ἀπὸ τὴ Σπιανάδα μας σκλαβωμένα»¹.

Μιὰν ἄλλη μαρτυρία τῆς ἀφοσίωσης τοῦ Μαβίλη γιὰ τὴν "Ἡπειρο τὴν
προσφέρει ὁ φίλος του, Α.Μ. Ἀνδρεάδης. Βεβαιώνει ὅτι σὲ μιὰν ἐκδρομὴ ὁ

1) Ἰ ό ν ι ο ς Ἀ ν θ ο λ ο γ ί α, τ. 120, 1938, σ. 88.

ποιητής «δεικνύων τὰς χαράδρας τῆς ἀπέναντι Ἑλείρου ὡμολόγησεν εἰς στενὸν φίλον ὅτι τ' ὄνειρόν του ἦτο νὰ πέσῃ εἰς μίαν Ἑπειρωτικὴν ρεματιά»².

Τὸ δεύτερο κείμενο συμπληρώνει καὶ δυναμώνει τὸ προηγούμενο κ' ἔτσι φαίνεται ξάστερα ἡ ἀντίληψη τοῦ Μαβίλη ὡς πρὸς τὸ ἐθνικὸ ζήτημα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Σὰν τοὺς ἄλλους κληρονόμους τῆς σολωμικῆς παράδοσης, πίστευε στὴν ἀνάγκη μιᾶς τέτοιας λύτρωσης, ἀλλὰ δὲν ἀνοοῦσε τίς δυὸ ὅψεις τοῦ ζητήματος εἰδωμένες ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ συγγραφέα. Παίρνει βέβαια μέρος ὁ συγγραφέας στὴν πάλῃ ὅταν τὴν ὑπερασπίζει ἢ μὲ τὴ φωνὴ ἢ μὲ τὴν πέννα του. Ὁ Τυρταῖος, μὲ τίς ἐλεγείες καὶ τὰ ἐμβατήριά του, στυλῶνοντας τὸ θάρρος τῶν Σπαρτιατῶν, δημιούργησε πολλοὺς μιμητές. Ἀλλὰ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν ὡραῖα κείμενα γιὰ μίαν ὡραίαν ὑπόθεση καὶ συνάμα καταφεύγουν στὰ ὅπλα γιὰ τὴ λευτεριά. Ἡ διπλὴ αὐτὴ στάση χαρακτηρίζει τοὺς μεγάλους ποιητὲς ποὺ κι ἀντρείουσίνη ἔχουν καὶ θέληση τσελίκι. Ἡ Γαλλία ἐγέννησε τὸν Πεγκὺ (Réguy). ἡ Ἑλλάδα τὸν Μαβίλη. Μπορεῖ σιᾶλήθεια ὁ ποιητὴς νὰ μπῇ στὸ πετρεὶ τοῦ στρατιώτη! Κι ὁ Μαβίλης καμιά φορὰ συλλογιόταν μὲ εἰρωνεία τοὺς ποιητὲς ποὺ γράφουν σπῆτι τους ποιήματα ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολεμοῦν. Ὁ Βάρναλης ἀνακοίνωσε κάτι λόγια τοῦ ποιητῆ ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτὸ τὸ θέμα:

«Ἐνῶ δρασκελούσανε τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγγάδια τῶν Γρεβενῶν μέσα στὴ βροχή, τὸ κοῦρο καὶ τίς λάσπες, κάποιος νεαρὸς λόγιος, ποὺ πήγαινε δίπλα του (Μαβίλη), τοῦ λέει:

— Τώρα στὴν Ἀθήνα ὁ Πολέμης θὰ γράφει «ὡραῖα» ποιήματα γιὰ μᾶς!

— Τὸ κακὸ εἶναι, ἀπάντησε ὁ Μαβίλης, ποὺ θὰ γράφει κι ὁ Παλαμᾶς! Καὶ ἀμέσως μετάνιωσε, ποὺ τὸ εἶπε»³.

Ἄλλωστε πῶς θὰ κακολογοῦσε τὸν Παλαμᾶ χωρὶς νὰ στοχαστῇ ὅτι ὁ Σολωμὸς ὕμνησε, μὰ μέσα ἀπὸ τὸ σπῆτι του, τὴ λευτεριά καὶ τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑλλάδας;

Στὸν Μαβίλη ὁ καλλιτέχνης κι ὁ στρατιώτης ὄχι μοναχὰ συμπληρώνονται ἀλλὰ κι ὁ ἕνας ὑψώνει τὸν ἄλλον κ' οἱ δυὸ μαζὶ πραγμάτωνουν τὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ παίρνουν στραβὸ δρόμο ὅσοι λογαριάζουν μόνο τὸν ἡρωϊκὸ Γαριβαλδινὸ λοχαγὸ, ἐνῶ ὁ Μαβίλης προχωρεῖ στὸ Βασιλικὸ δρόμο ποὺ μαναχὰ στοχαστὲς κοὶ ποιητὲς ἀκολουθοῦν. Γιατὶ οὔτε ἡ διάθεση τοῦ ἐπίμονου πολεμιστῆ, οὔτε ἡ στάση του μπροστὰ στὸ θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ἐντελῶς χωρὶς νὰ ἔκῃ κανεῖς ὑπ' ὄψη του τὴν ἀξία τῆς σκέψης καὶ τῆς ποίησης τοῦ συγγραφέα. Ἐπίσης ἡ σημασία τῶν μεγάλων ποιημάτων του — ἀπὸ τὸν Μπωντελαῖρ ξέρομε ὅτι μπορεῖ ἕνα σονέττο νά'ναι ἕνα μεγάλο ποίημα — κινδυνεύει νὰ μείνῃ σκοτεινὴ ἢ τοῦλάχιστο ἀσαφής, ἂν ἀρκεῖται ὁ ἀναγνώστης στὴν ἐπιπόλαιη καὶ πεζόλογη ἐννοιά τους, ἀντὶ νὰ τὰ διαβάσῃ κατὰ τὸ φῶς τῶν πεποιθήσεων καὶ τῆς πολιτείας τοῦ ποιητῆ.

Τὸ νὰ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἐνεργοῦσε γιὰ τὸ ἰδανικόν, τὸν πλημμύριζε μὲ χαρά. Ἐσωτερικὴ χαρά, ἥσυχη καὶ σιγαλή. Κ' ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς ποὺ συχνὰ φαινόταν στὸ πρόσωπο καὶ στὰ φερσίματά του περνοῦσε γιὰ προσωπεῖο ἀδιαφορίας ἢ περηφάνειας γιὰ τοὺς περισσοτέρους. Τόσο μᾶλλον ποὺ ὅσοι κρίνουν

2) Ἐπιφυλλίδες, τ. Β', τευχ. Γ', 1929, σ. 34. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὰ Παναθηναῖα, 15—31 Δεκ. 1912.

3) Ζωνταῖνοι Ἄνθρωποι, 1958, σ. 68.

συνήθως κατὰ τὸ φαινόμενο, ἐξαγριώνονταν ἀπὸ τὴν ἀγέρωχη σιωπὴ τοῦ ποιητῆ. Σ' ἓνα πρόσφατο κι ἐνδιαφέρο δοκίμιο σχετικά μὲ τὴν ψυχολογικὴ κατάστασι τοῦ Μαβίλη, ὁ κ. Γερ. Χυτήρης⁴ ἐξέφρασε τὴν πρὸς τολμηρὴ ἐρμηνεία τῆς διαγωγῆς τοῦ ποιητῆ. Χαρακτήρισε τὴ ζωὴ του μὲ τὰ λόγια αὐτά:

«Γαλαντεύεται σὰν ἐκκρεμὲς μεταξὺ ἀνίας καὶ ὀδύνης. Περιορίζεται σὲ μιὰ αὐτόρθεια, πού ὑψώνει τὸ τεῖχος τῆς ἀδιαφορίας γύρω ἀπὸ τὸν «ἐλεφάντινο πύργο» του».

Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους στίχους τῆς Λήθης συμπεραίνει:

«Παράλυσι τῆς βουλήσεως, χαλιναγώγησι τοῦ ζωϊκοῦ ἐνστίκτου. Κανένας ὁρμός διαφυγῆς. Ἐκοιπε πίσω του τὶς γέφυρες, ἔκαψε μπρὸς τὰ καράβια του».

Ἔτσι μπορεῖ ὁ μελετητὴς νὰ ἰοχυρισθῇ ὅτι ἦταν ὁ Μαβίλης ἓνας «ἐραστιὴς τοῦ θανάτου». Ὁ κ. Γερ. Χυτήρης ἀνάλυσε μὲ πολλὴ σοβαρότητα τὴ διαγωγὴ τοῦ Μαβίλη, ἀλλὰ στὸ ἄρθρο του πρόκειται γιὰ μιὰ πλευρὰ μόνο τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ, τὴν ἀπατηλὴ πλευρὰ του, τὴν ὀφθαλμαπάτη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ γνήσιο πρόσωπό του, τὸ ἐγύμνωσε ὁ ἴδιος ὁ Μαβίλης, ὅταν ἐκδήλωσε τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρά του. Ἄν ἐξετάσωμε τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ποιητῆ, ἀνακαλύπτουμε τὸ βάθος τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς του. Στὸ κείμενο τοῦ κ. Γερ. Χυτήρη, τρεῖς φράσεις μὲ συγκίνησαν ἰδιαίτερα. Ἐγραψε:

«Ἡ ἀπραγμοσύνη νεκρώνει τοὺς πόθους. Ἡ αὐτοεγκατάλειψις δολοφονεῖ τὰ ὄνειρα. Δὲ μένει χώρος γιὰ χαρά».

Κι ὅμως ὁ Μαβίλης ἀνάβραζε πάντα ἀπὸ πόθους καὶ μέσα του πάντα ἀνθίζαν ὄνειρα, τὰ πρὸ ὥραϊα, τὰ ὑπέρογια. Γι' αὐτὸ ἦταν γεμᾶτος ἐσωτερικὴ — καὶ πληθωρικὴ — χαρά. Καὶ τὴν χαρὰν ἐκείνην ὁ Ἑλληνογάλλος Φωκίων Ρῶκ (Roque), ὁ συμπολεμιστὴς τοῦ Μαβίλη τὴν παρατήρησε καὶ τὴ σημείωσε στὸ ἄρθρο του Ὁ θάνατος τοῦ Μαβίλη⁵:

«Ὅταν περνούσαμε τὸν αὐχένα τοῦ Τζάν Χορταράου⁶ πού χωρίζει τὴ Μακεδονία ἀπὸ τὴν Ἠπειρο... στάθηκε ὁ Μαβίλης στὸ ὕψωμα καὶ ἀγναντεύοντας τὴν Ἠπειρο συγκινήθηκε καὶ δακρύζοντας εἶπε: «Ἐκαμε ὁ Θεὸς καὶ ξαναπατοῦμε τὸ χῶμα τῆς Ἠπείρου».

Μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἐξαναγκασμοὺς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας καὶ κάνοντας παρὲα μὲ συντρόφους πού ἀποδέχτηκαν τὸν κίνδυνο, ὁ τρυφερὸς ἄνθρωπος ἀφήνει εὐκόλα τὸν ἑαυτό του νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ αἰσθήματα τὰ πρὸ βαθιά. Καὶ κοντεύει ἡ ἐσωτερικὴ χαρὰ νὰ ξεσπάσῃ πολλὰς φορὲς σὲ δάκρυα... Πόσο μάταιος εἶναι ὁ μύθος ἐνὸς Μαβίλη κρύου καὶ ἀναίσθητου! Κατὰ τὴ μακριὰ πορεία του ὡς τὸ Δρίσκο δὲν ἔπαψε νὰ ἐκφράζῃ τὴ χαρὰ τοῦ εὐαίσθητου κι ἀπλοικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀγαλλίασι τοῦ πολεμιστῆ πού αἰσθάνεται ὅτι σημώνει ἡ ὥρα τῆς μάχης — καὶ μπορεῖ κάθε μάχη νάναι ἡ ὑπέρτατη μάχη.

Νὰ δυὸ γραμματάκια, ἀνέκδοτα ὡς τώρα, πού ταχυδρόμησε ὁ ποιητὴς στὴν κυρίαν Αὔρα Θεοδωροπούλου. Στοῦ πρώτου τὴ λιτότητα καὶ τὴ συντομία ἀν-

4) Στὸ ἄρθρο του Ὁ ἐραστιὴς τοῦ θανάτου, Ἑπτανησιακὸ Ἡμερολόγιον 1963, σ.σ. 49—56.

5) Στὴ Νέα Ἑστία, Χρυστ. 1960, σ. 68, ἀνατίτ. τῆς Νέας Ἑστίας 22, 1937.

6) Τὸ λένε σήμερον Κατάρρα.

τικαθρεφτίζεται μιὰ διακριτικὴ συγκίνηση. Στὸ δεύτερο ἀκτινοβολεῖ ἡ καθαρὴ χαρὰ καὶ διαβεβαιώνεται ὅτι τὰ Γιάννινα ταυτίστηκαν πᾶς μὲ τὸ Ἰδανικόν.

α'

Σιάτιστα, 6 Νοέμβρ. 1912

Χθὲς ἀναβαπτίσθηκα στὴ φωτιά. Εἶμαι καλὰ καὶ Σᾶς χαιρετῶ.

Ὁ εὐλικρινὴς φίλος Σας

Λ. Μ.

β'

Μέτσοβο, 20 Νοέμβρ. 1912

Διέτρεξα πεζὸς ὅλον τὸ δρόμο ἀπὸ Λάρισσα μέσον Τύρναβο, Ἐλασσῶν, Σέρβια (διὰ Σαρανταπόρου) Κοζάνη, Σιάτιστα, Σούμπino, Κροίφτζη, Γρεβενά, Κρανιά, Μηλιά ἕως ἐδῶ. Μόνο στὴ Σιάτιστα παρενρέθηκα σὲ μάχη. Τώρα ὅλες οἱ ἐλπίδες μας εἶναι τὰ Γιάννινα. Εἶμαι πάρα πολὺ καλὰ. Τὸν κ. Θεοδωρόπουλο⁷ δὲν εὐτύχησα νὰ τὸν ἀπαντήσω. Ὑποθέτω πὼς θὰ εἶναι μὲ τὸν Διάδοχο ὁ ὁποῖος φαίνεται πὼς ἔρχεται ἀπὸ Φλώρινα στὰ Γιάννινα. Μοῦ προσκυνᾶτε τὴν κ. μητέρα Σας καὶ τὴν κ. Θεώνην⁸. Σᾶς χαιρετῶ.

Ὁ εὐλικρινὴς Σας φίλος

Λ. Μ.

Ἐκείνη ἡ χαρὰ — καὶ μάλιστα γιὰτὶ εἶναι ἐσωτερικὴ χαρὰ — δὲν παύει νὰ παρακινήσῃ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ αἰσθήματα, τὰ πρὸ ἐκλεκτὰ καὶ τρυφερά. Ἔτσι ὁ πολεμιστὴς μπορεῖ νὰ κοιτάξῃ τοὺς ἐχτροὺς του μὲ ἀδερφωσύνη καὶ συμπόνια, κι ἂν ἀκόμη προτιθέρε τοὺς εἶχε συχαθῇ. Ὅταν στὰ 1897 σύνθεσε ὁ Μαβίλης τὸ σονέττο Π λ ή ρ ω μ α χ ρ ό ν ο υ ἦταν πολὺ συγκινημένος ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Κρήτης καὶ δὲν ἐξόριζε τὸ μῖσος ἀπὸ τὴν καρδιά του. Ἐγραψε:

Οἱ Τοῦρκοι εἶναι θεριά, δὲν εἶναι ἀνθρώποι!

Ἀλλὰ δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα, ἂν ὁ ἴδιος πατριωτισμὸς καὶ τὸ ἴδιο θάρρος κυρίευαν τὴν ψυχὴ του, τὸ ἀδιάλλακτο μῖσος εἶχε ἐξαφανισθῇ. Τότε, κοντὰ στὴ συνείδηση τοῦ χρέους, ἔθαλλε τὸ αἶσθημα τῆς ἀνθρώπινης συμπάθειας. Ὁ Γαριβαλδινὸς Ν. Καρβούνης ἀνέφερε⁹ ὅτι μπροστὰ στὰ θεσπέσια βουνὰ τῶν Γιαννίνων ὁ Μαβίλης ὄχι μονάχα θαύμασε τὸ θέαμα, ἀλλὰ στοχάστηκε τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ πολεμιστῆ. Εἶπε:

«Τί χαρὰ Θεοῦ! Κι' ὥς τόσο πᾶμε ἐμεῖς νὰ σκοτώσουμε ἀνθρώπους».

Τί μεταμόρφωση πραγματοποιοῖσιν στὴν καρδιά του ἀπὸ τὸ Π λ ή ρ ω μ α χ ρ ό ν ο υ! Στάλήθεια τὴ μέρα ἐκείνη θὰ εἶχε μπορέσει νὰ πῇ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ σονέτου Ἄ ν θ ρ ω π ο ς :

Ξεσπάει ἀγνάντια στὴν ὄχλητα καὶ στ' ἄχτι
Μόνη ἢ ἀγάπη, ἀγνὴ φλόγα, ἀπὸ τὴ στάχτη.

7) Πρόκειται γιὰ τὸν ἄντρα τῆς Αὔρας.

8) Δηλαδή τὴ Μυρτιώτισσα, τὴν ἀδερφή τῆς Αὔρας.

9) Ἰ ό ν ι ο ς Ἄ ν θ ρ ω π ο ς , τ. 120, 1938, σ. 56. Ὁ Φωκίων Ρώκ., στὸ ἄρθρο του μνημονεύει σχεδὸν τὰ ἴδια λόγια αὐτά, δ.π., σ. 68.

Τόσο δύσκολο τὸ νᾶναι κανεὶς ἄνθρωπος! Ἄλλ' ὁ Μαβίλης, ἀπὸ μακριὰ ἄσκησις τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, ἔγινε ὁλότελα ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Τόσο ἀπαιτητικὴ εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Ἰδανικοῦ! Ἀλλά, μὲ τὴ σειρὰ του, τὸ Ἰδανικὸ στερέωσε στὸ νοῦ τοῦ ποιητῆ σπουδαῖα ἠθικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀληθινὴ ζωὴ ὑπάρχει μόνο πέρα ἀπὸ τὸ θάνατο. Τὸ παλὶδ καὶ φριχτὸ προσωπεῖο τοῦ θανάτου ἐξαφανίζεται καὶ μόνο διατηρεῖται ἡ χαρὰ. Ὁ Ν. Καρβούνης μνημόνεψε συγκινητικὰ λόγια συμπολεμιστῇ πρὸς τὸν Μαβίλη. Ἐγγραψε:

«Δίπλα στὸ Μαβίλη ὁ Γεραζάκης, Κρητικὸς ὑπολογαγὸς τῶν Γαριβαλδινῶν μὲ ἀνεμισμένα τὰ ψαρὰ γένεια του, τοῦ λέει:

— Τί εὐτυχία, καπετὰν Λορέντζο, νὰ πεθάνῃ κανεὶς γιὰ τὰ Γιάννενα!

Ὁ Μαβίλης σωπαίνει. Τὰ μάτια του θαμπὰ καὶ τὸ στῆθος του ἀνεβοκατεβαίνει γοργά»¹⁰.

Τέτοια φυσικὴ συμπεριφορὰ προέρχεται βέβαια ἀπὸ καρὰ τόσο ἔντονη πού κοντεύει νὰ ξεσπάσῃ. Μόνη ἡ συστολὴ τοῦ ποιητῆ κατόρθωσε νὰ τὴν κρατήσῃ.

Ἔτσι ὁ Μαβίλης, «στρατιώτης ἄφοβος, ἄσπιλος καὶ ἄψογος», καθὼς εἶπε ὁ Ν. Καρβούνης, ἦταν ἕτοιμος νὰ τρέξῃ πρὸς τὸ θάνατο γιὰ χάριν τοῦ Ἰδανικοῦ καὶ τῶν Γιαννίνων. Καὶ δὲν παραμέλησε νὰ ζητήσῃ νὰ τὸν ἐνταφιάσουν στὴν πόλιν πού ἤθελε ν' ἀπελευθερώσῃ. Τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ τὰ φανέρωσε ὁ Χ. Γιοβάνης, ταγματάρχης τῆς φάλαγγος τῶν Ἑλλήνων Γαριβαλδινῶν¹¹ πού ἔγραψε:

«Ἐχοιμήθημεν εἰς ἓνα λόφον, φοβούμενοι μήπως ὁ ἐχθρὸς μᾶς κάμῃ κανένα αἰφνιδιασμόν. Ὁ Μαβίλης, ὅταν ἐπέσαμε νὰ κοιμηθῶμε μοῦ εἶπε: «Ἄν μὲ σκοτώσουν τὸ πρωῒ, ἔχω μίαν ἀπαίτησιν: νὰ μὲ θάψετε στὰ Γιάννενα».

Ἀχ! Ἄ, δὲν εἶχε ξεχαστῇ ἡ ἀπαίτησις τοῦ ποιητῆ! Ἀλλὰ συλλογίστηκε ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦ Μαβίλη, πού ὑψώνεται μοναχό του στὸ Δρίσκο, κοντὰ στὰ Γιάννινα, ἀντίκρυ στὴν Παμβώτιδα, θυμίζει τὸ μνημεῖον τοῦ Σατομπριάν, μοναχό του στὸ Γράν - Μπέ, κοντὰ στὸ Σαῖν - Μαλό, ἀντίκρυ στὴ θάλασσα... Ἡ ἐρημιὰ ταιριάζει μὲ τοὺς μεγαλόψυχους ἀνθρώπους.

10) Ἰόνιος Ἀνθολογία, δ.π., σ. 57.

11) Ἐφ. Πατρὶς, 8 Δεκ. 1912, σ. 2.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΑ ΚΥΜΑΤΑ

Τὰ κύματα! Μοῦ λέν πάντα τὰ κύματα:
Μὴ μᾶς κυττᾶς μέσ' στὴ γαλήνη.
Δὲ θὰ μᾶς βρεῖς ποτέ.
Ξεκουραζόμαστε ἐδῶ κάτω ἀπ' τὰ νερά.
Μὴ μᾶς ἀκοῦς τὰ λόγια,
καθὼς μιλοῦμε μὲ τοὺς βράχους
καὶ τὶς ἀμμουδιές,
σὲ ἀκρογιαλιές ἀπάνεμες,
τὴν ἀνοιξη ἢ τὸ καλοκαίρι.
Πάντα κρυβόμαστε ἐδῶ κάτω ἀπ' τὰ νερά.
Νὰ μᾶς προσέχεις μόνο τὸ φθινόπωρο,
καὶ τοὺς βαρεῖς χειμῶνες
ποὺ μᾶς τοὺς δίνεις ἀπὸ μέσα σου,
τόσο πυκνά, τόσες φορές.
Τότε νὰ μᾶς προσέχεις μόνο.

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΠΑΛΙΑ — ΣΚΟΡΠΙΑ

I

Γλυκὰ γελάω π' ἀνανογῶ, πὼς εἶμαι μιὰ τελεία
μὲ τὴ δική μου κοντυλιά, μὲ τὸ δικό μου χρῶμα
κι' ὅλες μαζί, συνταιριαχτά, ψηφιδωτὸ τοῦ κόσμου!

II

Μέσα στὰ βάρη τοῦ εἶναι μου, ποὺ μυστικὰ φυσάει,
ἓνα δοξάρι ἀκοίμητο δουλεύει τὸ σκοπὸ του.

III

Δὲν εἶμ' ἢ μπλάβα θάλασσα, ποὺ πλῆθος σέρνει ἀγάπες
καὶ τ' ἀναθέματα· δὲν εἶμ' ἢ ἀτλαζένια λίμνη,
δὲν εἶμαι τοῦ θολοῦ γιαλοῦ νερὸ κι' οὐδὲ φουρτοῖνα
κατεβασμένου ποταμοῦ· νερὸ εἶμ' ἀπὸ τὸ ρέμα,
ποὺ ρέει μιὰν Ἀνοιξη μικρὸ καὶ λίγη χλόη δροσίζει...

IV

Καθὼς σ' ἀγέρι πρωινὸ φυλλυριασμένα δέντρα,
ὅμοια τρεμοσαλεύανε στὴ μουσικὴ τὰ σπλάχνα.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΔΙΣΚΟΒΟΛΟΣ ΤΟΥ ΜΥΡΩΝΑ

‘Ο δίσκος στην παλάμη σὰν τὸν ἥλιο φέγγει.
Πόση ἀγάπη στὸ ρίξιμο
γιὰ πάντα στερεωμένο!
Πόση ὁρμὴ στὴν κίνηση
καὶ στὰ μάτια κινούμενα μὲ τὴ γῆ!
Ἔτσι μπορεῖς νὰ ἀναγκάσεις τὸν κόσμο
νὰ λατρεύει
καὶ νὰ μισάει
μὲ τὴ δύναμη τοῦ γλύπτη.

‘Ο δίσκος στὴν παλάμη σὰν τὸν ἥλιο φέγγει,
λευτερωμένος ἀπ’ τὸ θάνατο
γιὰ πάντα.

ΝΥΧΤΕΡΙΝΟΣ ΑΕΡΑΣ

‘Απὸ ποῦ ἔρχεται αὐτὸς ὁ ἀέρας,
ποῦ φέρνει γνωστὲς φωνές
καὶ φύλλα ποῦ πληγώνουν τὴν ἔκταση;

‘Απὸ ποῦ ἔρχεται αὐτὸς ὁ θόρυβος,
ποῦ εἶναι βλέμμα βάθους ποταμοῦ
καὶ καθαρὸ σήκωμα τῆς αὐγῆς;

‘Απὸ ποῦ ἔρχεται αὐτὴ ἡ πνοή,
ποῦ φέρνει τόσα ὀνόματα,
ὅσες εἶναι οἱ ἀναστάσεις
καὶ οἱ πεθαμοί;

Ο ΛΟΓΟΣ

‘Ο λόγος πιδὲ ἀπλὸς ἀπ’ τὴ λάμψη τοῦ ἡλίου
κυλᾷ σὰν τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ ψηλὰ
πρὸς τὴν ἀκίνησιὰ τῶν ριζῶν,
γεννᾷ τὴν αὐγὴ τῶν ἀνθρώπινων παλαμῶν.

Τὰ φλάουτα φέρνουν τὴν τρυφεράδα τῶν φύλλων,
τὰ ἥλιοτρόπια γυρίζουν τὸν ἀέρα μὲ τὴν κίνηση τοῦ ἡλίου
καὶ δυναμώνει στὰ σώματα τὸ μακρινὸ τοπίο
σὰν τὴν ἀγάπη στὰ καπνισμένα πρόσωπα.

Οἱ χειρονομίες πέφτουν στὴν φωνή
καὶ ἡ κάθε στιγμή ἀπαιτεῖ ὕλη.

ΑΚΟΝΤΙΟ

Τὸ χέρι ἐνώνεται μὲ τὸν ὀρίζοντα,
χωρὶς νὰ ξεχνάει τὸν ἥλιο.
Ἡ σκιά τῆς κόψης διαρκεῖ σὰν τὸ τραγούδι,
τὰ χόρτα ἀνηψώνει
μέχρι τὸ σύνορο
τοῦ πετάγματος καὶ τῆς πτώσης.
Καὶ πραγματοποιεῖται ἡ κραυγὴ
σὰν τὴ στιγμὴ
ποὺ τὸ πουλὶ βρίσκει τὸν ἑαυτὸ του.

N. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΤΟ ΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Ὁ καημένος ὁ Λορέτζο!...
Ἦταν ἓνας νέος ποὺ ὅλο γελοῦσε... γελοῦσε.
Κι' ἔκανε καὶ τὸν ἄλλο κόσμον νὰ γελᾷ
μὲ τὸν πόνο του
ποὺ τὸν ἔντυνε παληάτσο...
Κι' ὅταν τὸν πῆραν οἱ φασίστες
γιὰ τὸν πόλεμο
γελώντας ὁ Λορέτζο
ἀποχαιρέτησε τὴν πικραμένη μανούλα του.
— Παιδάκι μου, ἄνθρωπο νὰ μὴ σκοτώσεις!...
Κι' ὁ Λορέτζο ἔφυγε μ' ἓνα μπογαλάκι στὰ χέρι
ἀφήνοντας ἓνα ἀνοιξιάτικο χαμόγελο στὸ σπίτι.
Καὶ τὸ σπίτι ἔκλεισε τὰ παράθυρα
καὶ βυθίστηκε σ' ὀλόπικρη συλλοή.
— Τάχα θάρθει πίσω ὁ Λορέτζο μου;
Χίλιες μανοῦλες καρτερᾶνε τὰ παιδιὰ τους
ἀπὸ τὸν πόλεμο.
Καὶ ἡ μάνα τοῦ Λορέτζο
βγαίνει στὸ ξάγναντο
καὶ πᾶει νὰ σκίσει τὰ νέφη μὲ τὸ βλέμμα
κάτω ἐκεῖ στὴν πεδιάδα
καὶ στὶς ψηλὲς βουνοκορφές...

II

Ὅμως τὸ Λορέτζο...
μιὰ πικραμένη μέρα τὸν γαζῶσαν οἱ Ναζὶ
κεῖ πέρα στὴν Κεφαλλονιά...
Κι' ὁ Λορέτζο
μὲ τὴ σαγωνιὰ σπασμένη ἀπὸ τὸ πολυβόλο
— τί δὲν ἤθελε νὰ κάνει πόλεμο --
γελοῦσε... γελοῦσε...
φριχτά... σαρκαστικά... ἀπαίσια...

ΠΕΤΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

Γ. Μ. ΠΟΛΙΤΑΡΧΗ

Ο ΚΟΥΡΣΑΡΟΣ

(Δ ι ή γ η μ α)

Ήρεμη ή ζωή στην Πάρο. Ἀπαλὸς ὁ ἀγέρας πού ἀνέβαινε νοτισμένος ἀπὸ τὸ πέλαγος καθάριζε τὸν οὐρανό, καὶ κάτω στὴν παραλία τὶς ἀστροφωτισμένες νύχτες οἱ νησιῶτες ἔπιναν καὶ χόρευαν γιὰ νὰ ξεχάσουν τοὺς κόπους τῆς ἡμέρας καὶ νὰ πάρουν κουράγιο γιὰ τὸ ταξίδι τῆς ζωῆς. Ἡ πολιτεία ἦταν κλεισμένη ἀπὸ πελώριες πέτρες καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὲς ἀπλωνόταν τὰ χωράφια καὶ τὰ περιβόλια. Ἀνάμεσα στὴν ξηρολιθιά φύτρωναν φραγκοσυκιὲς καὶ τὰ δροσερὰ πρωῒνὰ τὰ παιδιὰ σκαρφάλωναν ὥς τὶς κορφές, κόβανε τ' ἀγκαθωτὰ σύκα, καθάριζαν μὲ τὶς μύτες, λεπτοκαμωμένων μαχαιριῶν τ' ἀγκάθια κι ἔτρωγαν τὸν ὑπόξινο καρπό. Τὰ χωράφια ὅλο χρῶμα. Προχωροῦσαν ὥς τὰ πόδια τοῦ φαλακροῦ βουνοῦ καὶ τὸ θέρος ἄντρες καὶ γυναῖκες θέριζαν τὰ στάχυα, ὕψωναν θυμωνιές τ' ἄχυρο. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς, φτωχοὶ ἀκτῆμονες ἀνασκάλευαν τ' ἄχυρο ψάχνοντας γιὰ τὰ κακεχτικά, ξερά, μισομαδημένα στάχυα, πού τὰ πηγαίνουν σπῖτι, τὰ καθάριζαν καὶ τὰ φύλαγαν γιὰ τὶς μέρες τῆς ἀνάγκης.

Τὸ χειμῶνα ἡ θάλασσα ἦταν πολὺ ταραγμένη. Τὸ κῦμα ἀφροισμένο πηδοῦσε ὅλο μανία στὸν κυματοθραύστη. Ἡ παραλία ἐρημίωνονταν γιὰτὶ τὸ νερὸ ἀνέβαινε καὶ βάλτωνε ὥς ἀπάνω τὸ μουράγιο. Τὰ καλοκαίρια τὸ νερὸ στραφτάλιζε γιομάτο ἀσῆμι καθὼς σβήγανε μέσα σ' αὐτὸ οἱ ἀχτίνες τοῦ ἡλίου. Οἱ βάρκες λικνίζονταν ἀπαρατημέλες, καλοῦσαν τὰ καλόπαιδα πού παίζανε στὴν ἀμμουδιὰ κοντὰ τὸ μεσημέρι. Ξεκινοῦσαν ἀπὸ ὅλες τὶς ἄκρες τῆς πολιτείας στὴν πλατειὰ ἀμμουδιὰ, γδύνονταν ἀφήνοντας τοὺς πλατιοὺς χιτῶνες στὶς πέτρες τοῦ κυματοθραύστη, βουτοῦσαν στὸ νερὸ κι ἄλλα μισόγυμνα σκαρφάλωναν στοὺς ἀπόκρημνους ὕφαλους γιὰ ἀχινοὺς, καθούρια ἢ χταποδάκια.

Τ' ἀπόγευμα ὅλο ἀρώματα ἢ αὔρα. Οἱ ψαράδες ἐτοιμάζανε τὰ δίχτυα γιὰ τὸ ψάρεμα τῆς νύχτας.

Ὁ Ἀρχιλόχος κοίταξε τὶς βάρκες.

— Παίρνουμε κανένα ἀπὸ τοῦτα τὰ σκαριὰ ν' ἀνοιχτοῦμε λίγο;

Τὰ παιδιά στάθηκαν ἀναποφάσιστα γιὰ λίγο, ὥστερα ὅμως βλέποντας τὸ μεγαλόσωμο ἀγόρι ν' ἀνεβαίνει σὲ ἀπαρατημένη βάρκα καὶ νὰ πιάνει τὰ κουπιά, τρία ἄλλα παιδιά πήρανε θάρρος, ἀνέβηκαν κι αὐτὰ καὶ χωρὶς καλὰ - καλὰ νὰ τὸ καταλάβουν, ἀνοίχτηκαν στὸ πέλαγος ἀπλώνοντας τὰ πανιά.

Ἡσυχη ἡ θάλασσα. Ζεστὸ τὸ ἀπόγευμα. Τὸ νερὸ ἔβγαине ἀπὸ τὸ λιμάνι κι ὁ ἀέρας ἔσπρωχνε τὴ βάρκα ἀπαλὰ πρὸς τὸν κάβο.

Στὴν ἀρχὴ οἱ τέσσερις γυμνοὶ ναῦτες διασκέδαζαν ἀμέριμνοι. Γαλάζιο τὸ νερό, τόσο λεπτὸ καὶ διάφανο, τοὺς παράσερνε. Ὅταν ὅμως ἔκσησαν τὸν κάβο κι εἰδαν τ' ἄσπρα κύματα τοῦ πελάγου νὰ κυνηγοῦνται ἄταχτα, ἀνησύχησαν. Ἀφροὶ καὶ ρεῦμα ἀνατάραξαν τὸ νερὸ κι ἔφεραν τὸ φόβο. Ἡ νύχτα κατέβαινε ἀργὰ κι ἡ θάλασσα πῆρε ν' ἀγριέβει. Ὁ ὄγκος τοῦ νησιοῦ ἀλάργεψε ὁλοένα κι ὁ ἥλιος πού

πρὶν λίγο ἔκαιγε, τράβηξε πρὸς τὴ δύση. Φουρκισμένος καὶ κόκκινος ὁ οὐρανὸς ἀπάνω ἀπὸ τὸ βουνό.

Ὁ Ἀρχίλοχος κρατώντας τὸ τιμόνι, ὀδηγοῦσε τὴ βάρκα ὄλο καὶ πὺ βαθιά, στὸ ἀνοιγμένο πέλαγος.

— Γιὰ ποῦ τραβάμε, Ἀρχίλοχε;

— Γιὰ τὴ Θάσο!

— Ὁχι, ὄχι.

Τὰ παιδιὰ ἄρχισαν νὰ κλαῖνε. Τὸ ἓνα, τὸ μεγαλύτερο τράβηξε μὲ δύναμη τ' ἀπαρτημένο κουπί, τὸ σήκωσε κι ἦταν ἔτοιμο νὰ χτυπήσει τὸν τιμονιέρη. Σβέλτος ὁ Ἀρχίλοχος κλώτσησε τὸν ἀντάρτη μὲ τὸ κουπί καὶ τὸν κύλησε χάμου. Τὸ πόδι του σφάλωσε σὲ καθήλια τῆς βάρκας καὶ σχίστηκε κάτω καὶ πάνω ἡ γάμπα. Αἵματα βάνανε τὰ σκοινὰ καὶ τὰ δίχτυα ποὺ ἦταν σωριασμένο στὴν κοιλιὰ τῆς βάρκας. Ἐσφιγγε τὴν πληγὴ βογγώντας. Τ' ἄλλα δυὸ παιδιὰ ὥρμησαν νὰ χτυπήσουν τὸν τιμονιέρη, μὰ ἐκεῖνος τράβηξε μὲ ὁρμὴ τὰ δίχτυα καὶ τὰ ἔρριξε καὶ τὰ δυὸ χάμου. Ἡ βάρκα τραπαλίστηκε ν' ἀναποδογυρίσει. Μὲ δυσκολία ὁ τιμονιέρης τὴν κράτησε στὴν εὐθεΐα.

— Καθῆστε φρόνιμα, βλάκες. Θ' ἀναποδογυρίσετε τὴ βάρκα.

Οἱ τρεῖς κάθησαν φοβισμένοι. Τὸ χτυπημένο παιδί κρατοῦσε τὴ σχισμένη γάμπα προσπαθώντας νὰ κόψει τὸ ρυάκι τὸ αἷμα ποὺ ἀναπηδοῦσε ἀσταμάτητα. Τύλιξε τὴν πληγὴ μὲ τὸ δίχτυ, τὸ μόνο πρόχειρο πράγμα ποὺ βρῖσκονταν στὴ βάρκα. Ἐνα παιδί βοίτηξε ἓνα μπουγέλο στὴ θάλασσα καὶ ἔρριξε μπόλιζο νερὸ στὴν πληγὴ. Τὸ λαβωμένο παιδί τσίριξε ἀπὸ τὸν πόνο. Μακριὰ φάνηκαν οἱ ψαρόβαρκες. «Καλύτερα», σκέφτηκε ὁ τιμονιέρης.

— Βάρκες. Ἐρχονται γιὰ μᾶς.

— Ἄς ἔρχονται. Ἀνοιξε καὶ τὸ ἄλλο πανί. Τί λές, δὲν τοὺς βλέπω;

Τὸ παιδί ποὺ μίλησε ἔκαμε ὅ,τι τοῦ εἶπε ὁ τιμονιέρης.

Τὸ πέλαγος γέμισε πολύχρωμα πανιά. Δυνατοὶ ἄντρες κανόνιζαν τὴν ρότα τῶν μικρῶν πλεούμενων ἀπάνω στὴ βάρκα τοῦ Ἀρχίλοχου. Ἐνας μισόγυμνος πήδηξε στὴ βάρκα τῶν παιδιῶν καὶ παραμερίζοντας τὸν τιμονιέρη, γύρισε τὴ βάρκα πρὸς τὸ λιμάνι.

— Ἄτιμε κουρσάρε, ἂν δὲν ἦσουν γιὸς τοῦ Τελεσικλῆ θὰ σὲ πετοῦσα νὰ σὲ φᾶνε τὰ σκυλόψαρα καὶ δὲν εἶναι λίγα σὲ τοῦτο τὰ νερά.

Ὁ Ἀρχίλοχος δὲν ἀπάντησε. Κοίταξε τὸν ἄνθρωπο μὲ ἄγριο βλέμμα, στάθηκε μιὰ στιγμή ἀναποφάσιτος κι ἔστερα πήδηξε στὴ θάλασσα. Οἱ ἄντρες ἀπὸ τὶς ἄλλες βάρκες κοίταζαν τὸ παιδί ποὺ καλυμποῦσε κι ἀνατρίχιασαν. Ἡ θάλασσα ἦταν γιομάτη σκύλους.

Δυὸ - τρεῖς πήδηξαν στὴ θάλασσα καὶ χωρὶς μεγάλη προσπάθεια ἄρπαξαν τὸν νέο στὰ δυνατά του χέρια καὶ τὸν ἀπώθησαν σὲ μιὰ βάρκα. Τὸ ἀτίθασσο παιδί προσπάθησε νὰ ξαναπηδήξει στὸ νερό. Ὁ βαρκάρης τοῦ φώναξε:

— Λούφαξε μωρέ, γιατί θὰ σοῦ τὴ δώσω στὸ κεφάλι.

— Ἀφήστε με ἔδῳ. Θὰ γυρίσω μόνος μου.

— Ποῦ, μωρέ, θὰ πᾶς μόνος σου; Ἐῆρεις ποῦ βρῖσκεσαι;

Οἱ βάρκες μπῆκαν στὸ λιμάνι. Πεσμένο τὸ φεγγάρι. Τὸ σκοτάδι ἀργοταξίδευε, χυνόταν ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ σκέπαζε στεριά καὶ θάλασσα. Τὰ βουνὰ φαίνονταν φαλακροί, πελώριοι γίγαντες, δράκοι ποὺ περιέμεναν μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Ὅμως τὰ γυμνά παιδιὰ δὲν κοίταζαν τὰ βουνά. Κοίταζαν τὴν ἀκρογιαλιά. Ἄνθρωποι μαζεμένοι κρατοῦσαν ἀναμμένα φανάρια. Φόβος κυρίεψε τὴν ψυχὴ τοῦ Ἀρχίλοχου ὅταν ἀνάμεσα στοὺς ἄντρες εἶδε τὸν Τελεσικλῆ. Ἄν ἔπεφτε στὰ χέρια του θὰ

τὸν ἔδερνε ἀνελήντα κι αὐτὸ δὲν τὸ ἤθελε. Δὲν ἤθελε νὰ τὸν δοῦνε νὰ σπαράζει ὅπως σπάραζαν οἱ δοῦλοι ποὺς τοὺς ἔδερνε ὁ πατέρας του.

Καράταρε, λοιπόν, κατὰ ποῦ τὸν πάει ὁ βαρκάρης καὶ λίγο πρὶν φτάσει στὴν παραλία, πήδηξε στὴ ριχὴ θάλασσα, σκαρφάλωσε στὸν κυματοθραύστη, φόρεσε ὅπως - ὅπως τὸν χιτῶνα του καὶ τρέχοντας ἀνηφόρισε πρὸς τὴν καλύβα τῆς μητέρας του. Μπῆκε μέσα, ἔβαλε τὴ σιδερένια ἀμπάρα κι ἔπεσε στὴν ἀγκαλιά της.

— Μανούλα μου, μὲ κυνηγᾶνε.

Ἡ Ἐνιπὼ καθόταν μόνη κι ἔπλεκε μὲ τὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ.

— Τί ἔκαμες πάλι, παλιόπαιδο;

Ἀπέξω ἐρχόταν ἡ ὀχλοβοή, τὰ βιαστικά βήματα καὶ οἱ φωνές.

— Σὲ κυνηγᾶνε!

Ἡ γυναίκα ἔσβησε τὸ λυχνάρι. Χτυπήματα τραντάξανε τὴν ξύλινη θύρα.

— Ἀνοιξέ μου, Ἐνιπὼ. Βγάλε ἔξω τὸν κουρσάρο σου.

— Ὁ κουρσάρος μου εἶναι καὶ δικός σου. Ἀφησέ τον νὰ κοιμηθεῖ. Τί τὸν θέλεις;

— Ἀνοιξε πρὶν σοῦ σπάσω τὴν πόρτα.

— Αὔριο καλέ μου, Τελεσικλῆ, αὔριο.

— Πᾶμε, ἀδερφέ μου Τελεσικλῆ. Εἶναι ἀτίθασσος ὁ γιός σου, τί νὰ γίνει; ἀκούστηκε βαριά ἀντρικὴ φωνή. Δῶσε τόπο στὴν ἱσχυρή.

— Θὰ τοῦ σπάσω τὸ κεφάλι καὶ θὰ τὸν κομματιάσω του..., φώναξε ὁ Τελεσικλῆς.

Πέτρες ἔπεσαν ἀπάνω στὴ θύρα τῆς καλύβας κι ἀκούστηκαν βρισιές ποὺ ἔφεραν τὸ φόβο στὴν καρδιά τῆς μητέρας καὶ τοῦ γιοῦ. Ὅσοτερα ὅμως ὅλα κατακάθησαν. Ἡ ἰσχυρία τοῦ ἀπέραντου κάμπου. Ἡ νύχτα κατέβηκε γλήγορα καὶ διάλυσε τίς τρομάρες. Τὸ λυχνάρι ξανάναψε καὶ ἡ Ἐνιπὼ ξαγρύπνησε στὸ κρεβάτι τοῦ γιοῦ της ποὺ τὸν ἔκαιγε ὁ πυρετός, βογγοῦσε καὶ παραμιλοῦσε.

Οἱ μέρες κυλοῦσαν τὸ ἴδιο μονότονο. Μητέρα καὶ γιὸς ζούσανε μόνοι στὸ μικρὸ σπιτάκι τοῦ δάσους. Ὁ πατέρας ἐρχόταν σὲ ἀργὰ διαστήματα, ἔφερενε τρόφιμα, μιλοῦσε φιλικὰ μὲ τὴν Ἐνιπὼ, μὰ τίς πιὸ πολλές φορές ἔφευγε φωνάζοντας. Ἦταν σὰν νὰ τοῦ ἔκαμνε κακὸ ἡ συνάντηση μὲ τὴ γυναίκα του.

Ὁ Ἀρχιλόχος χάνονταν ἀπὸ τὸ σπίτι ὅταν ἔμπαινε ὁ πατέρας του. Γύριζε στὰ χωράφια, σκαρφάλωνε στὸ βουνὸ ἢ τραβοῦσε μαζί μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ στὴ θάλασσα. Τοῦ ἔφερενε γαλήνη τοῦτο τὸ βουερὸ καὶ ἀεικίνητο στοιχεῖο ποὺ τὸ τάραγμά του ἦταν καὶ ἡ ταραχὴ τῆς δικῆς του ψυχῆς.

«Στὴν ἀγκαλιά τῶν κυμάτων ἀφήνω τὴν ψυχὴ μου», εἶπε.

Ἡ Ἐνιπὼ ἔβλεπε τὸ παιδί ποὺ μεγάλωνε μέρα μὲ τὴ μέρα. Ἐβλεπε τίς πλατιές πλάτες καὶ τὸ εὐρὺ στῆθος καὶ χαμογελοῦσε. Ρωμαλέος ἔφηθος, εἶχε τὰ δυνατὰ μπράτσα τοῦ πατέρα του, χοντρά σὰν κορμὸς δέντρου. Ἀτυχία. Ἡ γυναίκα πέθανε ὅταν ἔλειπε σὲ κάποιον ταξίδι καὶ δὲν τὸν εἶδε νὰ τῆς κλείσει τὰ μάτια καὶ τὸν ἀναζήτησε μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς κουρασμένης ψυχῆς της.

Λυπημένος περιωλάνηθηκε ὁ Ἀρχιλόχος. Δὲν ἤθελε νὰ ἰδεῖ κανένα. Ὅσοτερα ὅμως κατάλαβε πὼς αὐτὸς ὁ θάνατος ἦταν ἡ καλύτερη λύση καὶ γιὰ τὴ δυστυχισμένη γυναίκα, μὰ καὶ γιὰ τὸν πατέρα του, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει, ἴσως, πιὸ

ἐλεύθερος μὲ τὴν ἀριστοκράτισσα γυναῖκα του. Ἐμεινε λίγες μέρες στὴν Πάρο καὶ ὕστερα ἀχόρταγος γιὰ ἐλευθερία, παράτησε τὴν πατρίδα καὶ μπῆκε στὰ πλεούμενα τιμονιέρης.

Τὸ μεγάλο καῖκι σκαμπανεβάζει ἐπικίνδυνα. Πετάει ὥς δυὸ μέτρα ἀπάνω στὸ κῦμα. Βυθίζεται στὸ νερό, ποὺ ἀνοίγεται θεόρατο στόμα καὶ σφίγγει στὰ γερά του σαγόνια τὸ πλεύμενο μιά στιγμή μόνο καὶ τ' ἀπαρατάει ἐλεύθερο νὰ συνεχίσει τὴ ρότα του, ἀσήμαντο καρυδότσουφλο ποὺ παίζει κρυφτὸ μὲ τὸ θάνατο, ὅπως εἶναι μόνο σ' ἓνα πέλαγος σκοτεινὸ καὶ θυμωμένο.

— Τράβα μας κρασὶ ἀπὸ τὸ κόκκινο, παιδί, γιατί ἀπόψε δὲν τὴ βγάζουμε τὴ βάρδια.

Τὸ νερὸ βουίζει, δέρνεται, χύνεται στὸ κατάστρωμα μὲ ὁρμὴ καὶ φεύγει μίλια μακριά, ἀφήνοντας μόνο ἀφρούς, κι ὕστερα τὸ κῦμα ξεθαρομένο παίρνει καινούργια δύναμη, χώνεται κάτω ἀπὸ τὸ ἀλαφρὺ σκαρί, προσπαθεῖ νὰ τ' ἀναποδογυρίσει.

Τραχὺς θαλασσόλυκος ὁ τιμονιέρης, στὰ χρόνια ποὺ ἀρμενίζει εἶδε πολλὲς φουρτοῦνες κι ἡ δύναμη τοῦ ἀγέρα σκλήρυνε τὸ πετσί τοῦ κορμιοῦ καὶ τὸ τιμόνι τοῦ δυνάμωσε τὰ μπράτσα.

Ρυάκια κρουνηλιάζουν τὰ νερά ἀπὸ τὰ φρύδια, μουσκεύει τὸ πρόσωπο, τὰ μάτια γεμίζουν βουρκαωμένο δάκρυ, τὰ θολώνουν, τὰ κάνει νὰ τσούζουν. Ἡ ἄρμη πότισε τὸ μυαλὸ καὶ κατευθύνεται στὴν ψυχὴ σὰν δηλητήριο.

Οἱ ἄλλοι, οἱ ἄντρες ἀπὸ τὸ πλήρωμα, τρέχουν ἀπάνω κάτω. Λένουν πανιά, κατάρτια, φωνάζουν, βρίζουν. Βοὴ καὶ φωνὲς καὶ θόρυβοι καὶ φοβέρες. Ἀνακάτωμα ἀκατανόητο. Μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ τιμονιέρη ὅλα εἶναι βυθισμένα στὸ χάος.

Θαλασσόλυκοι, ξεδιαλεγμένοι ἀπὸ τὰ μεσογειακὰ λιμάνια, τὸν γνωρίζουν τὸν θυμὸ τῆς θάλασσας. Τοῦτος ὁ θυμὸς θυμίζει τὸ βράσιμο τεράστιου καζανιοῦ. Τὸ οὐρλιασμα τοῦ ἀνέμου, καθὼς περνάει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ξάρτια, εἶναι τὸ ξύπνημα ἀγέλης ἄγριων ζώων ποὺ χύνονται ἀκράτητα στὴν ἄπλα τῆς κοιλάδας. Θὰ κοιμηθεῖ πρὸς τὰ ξημερώματα κι ὅλα θὰ γαληνέψουν. Σὰν νὰ μὴν ἔγινε τίποτα.

Ὁρθάνοιχτο τὸ μάτι τοῦ τιμονιέρη ψάχνει στὸ σκοτάδι νὰ βρεῖ τὰ σημάδια τοῦ νοτιά. Ὁ νοῦς του ταξιδεύει κι αὐτός, πλεύμενο ἀκυβέρνητο στὸ ρέμα, χάνεται στὰ βάθη τοῦ χρόνου ποὺ πέρασε κι ἀράζει στὶς παιδικὲς μνῆμες.

Τοῦ φάνηκε πὼς βρισκόταν στὴν πατρίδα του. Ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει ὑψηλά, χρυσώνει τ' ἀμπέλια, φλογίζει τὴν πέτρα. Ἡ Πάρο χάνεται στὸ πούσι ποὺ σκεπάζει τὶς κνελάδες. Στὰ ριζὰ τοῦ πετρόβουνου ἀνάβει τὸ ἀπὶ κρασὶ τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ζωντανεύει τοὺς πόθους.

«Πρέπει νὰ ἦπαι πολὺ ὁ πατέρας σου ἐκεῖνο τὸ ἀπομεσήμερο. Ταραγμένος στριφογύριζε στὰ χωράφια καὶ μαστίγωνε τοὺς δούλους του. Βάρβαρο τὸ στήθος καὶ γυμνὸ βαριανάσαινε. Δὲ βρίσκω λόγια νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ, ἀγόρι μου. Δυνατὸς καὶ ἀγροῖκος, μὲ πυρετωμένο τὸ βλέμμα. Φοβήθηκα ὅταν μ' ἔσυρε στὴν καλύβα. Δὲν ἤμουν πιά ἄνθρωπος. Ἀδύναμο παιχνίδι στὰ χέρια του. Καὶ τώρα ὁ πόνος...», θυμήθηκε τὰ λόγια τῆς μητέρας του. Τοῦ μιλοῦσε σὰν νὰ τοῦ ἔλεγε παραμῦθι ποὺ τὸ ἔφερναν στὴ μνήμη της οἱ δυσκολίες τῆς ζωῆς.

— Ἐνιπῶ, μάνα μου! Ἄν σὲ πίκρανα, συγχώρεσέ με.

— Κουρσάρε, λεβέντη μου, καλὸ ταξίδι.

Λές κι ἔφερεν τὴ φωνή της ἡ νύχτα καὶ τὴν ἀπόθετε σὰν λαχτάρα στὸ μυαλό του τώρα ποὺ ὅλα φέροναν τὸν θάνατο καὶ μόνο ἡ ἐλπίδα τὸν κρατοῦσε ἄγρυπνο ἀπάνω στὴ γέφυρα.

— Κρῖμα ποὺ γεννήθηκες δούλη, Ἐνιπώ.

Τὸ κῆμα τοῦ ἄστραψε τὰ μάτια. Σκούπησε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ πρόσωπο. Θέλησε νὰ ξεχάσει τίς σκέψεις μὰ στάθηκε ἀδύνατο. Τὸ κορμὶ τῆς Ἐνιπῶς ἀνέβαινε ἀπὸ τὰ κόματα καὶ στέκονταν μιὰ στιγμή μπροστὰ του καὶ χάνονταν.

— Κρασί, παιδί, ἀπὸ τὸ Ἰσμαρικό, νὰ κρατηθοῦμε κι ἀπόψε.

— Ἀρχίλογε Παριανέ, ποιήματα συνθέτεις; Γιατί τραβᾷς λοξά, θὰ μᾶς πετάξεις σὲ ξέρα νυχτιάτικα;

— Δυστυχισμένοι (ἄλληπαρνήτες), μουρμούρισε καὶ γύρισε τὸ τιμόνι στὰ δεξιά. Θὰ σταθῶ κι ἀπόψε νὰ σᾶς βγάλω στὴ στεριά.

Κοντὰ τὸ μεσημέρι φτάσανε στὴν Πάρο. Ὁ κουρσάρος πήδηξε στὴ στεριά. Γύρισε καὶ κοίταξε τὸ ἀραγμένο καΐκι. Τσακισμένα τὰ ἄρμπουρα, καταξεσκισμένα τὰ ξάρτια, ὅλα σπασμένα στὸ κατάστρωμα. Τὰ εἶδε τοῦτα τὰ ἐρείπια μιᾶς νυχτιάς κι ἔνοιωσε τὴν καρδιά του νὰ ταραῖζεται, νὰ χτυπάει ἀκατάστατα.

Ἡ ἡμέρα πολὺ καθαρή. Τίποτα δὲν τὴν θύμιζε πιά τὴν ἀντάρα τῆς νύχτας. Ἡ θάλασσα ἀπλωνόταν γεμάτη λέπια ἀπὸ τίς ἀχτίνες τοῦ ἥλιου. Μόνος. Ὁ μικρότερος ἀδερφός του ζοῦσε ἀκόμη ἀπὸ ὅλο τὸ μεγάλο σόϊ τοῦ πατέρα του. Μυλαδέρφια, ἀπὸ ἄλλη μάνα αὐτός, ἀριστοκρατίσσα. Ὑπερήφανος γιὰ τὴν καταγωγὴ του θεωροῦσε τὸν Ἀρχίλογο ὀλότελα ξένο. Εἶχε γίνει κυρίαρχος τῆς τεράστιας περιουσίας τους. Τρομερὸς δουλοκτήτης, ἄξεστος σὰν τὸν πατέρα του, ἡ φήμη του ξαπλώθηκε σ' ὅλο τὸ νησιὶ ἀποτρόπαιη.

Πῆγε νὰ τὸν συναντήσει, ἀλλὰ τελικὰ μετάνοισε. Προτίμησε νὰ τραβήξει στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ στὴν καλύβα τῆς μητέρας του. Ἐρημη. Γύρω ξεραμένες τσουκνίδες καὶ οἱ θάμνοι πύκνωσαν πολὺ. Ἡ γῆ διψασμένη σπάραζε μελλοθάνατη στὴν κάψα τοῦ κατακαλόκαιρου. «Τελεσικλῆ, τὰ χτήματά σου ποτὲ νὰ μὴν δώσουν καρπούς. Νᾶναι ἡ γῆ σου σκληρὴ καθὼς ἦταν ἡ καρδιά σου καὶ καθὼς εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀδερφοῦ μου», μουρμούρισε ὅπως ἀνηφόριζε τὸν καρρόδρομο.

— Ἀρχίλογε, καλῶς ὄρισες, ἄκουσε μιὰ φωνή.

Γύρισε τὸ κεφάλι.

— Ἀρατε, πῶς εἶσαι;

— Ἐσὺ πῶς τὰ πᾶς μὲ τὰ καΐκια;

— Δὲν μὲ θέλει ἡ στεριά, Ἀρατε.

— Γιατί, παιδί μου. Μείνε μαζί μας. Μείνε στὴν Πάρο. Ἐδῶ ὅλοι σὲ ἀγαπάμε.

— Κι ἐγὼ σᾶς ἀγαπῶ, Ἀρατε. Πῶς νὰ ζήσω, τί νὰ κάμω ἐδῶ; Δὲν ἔχω τίποτα δικό μου.

— Ἐχεις, Ἀρχίλογε, ἔχεις πολλὰ καὶ τὸ πιὸ μεγάλο, τὰ νιάτα σου. Ζήτησε τὸ δίκιο σου. Θὰ τὸ βρεῖς.

— Δὲν ὑπάρχει δίκιο στὸν κόσμο, παλιέ μου φίλε.

— Δὲν ὑπάρχει!

Μπῆκε στὸ καλύβι, ποὺ ἔζησε μὲ τὴ μητέρα του. Στὴ γωνιά ὑπῆρχε ἀκόμη τὸ πέτρινο κάθισμά της. Κάθισμα καὶ κελλὶ φυλακῆς τοῦ φάνηκε τὸ μικρὸ τετράγωνο δωμάτιο. Γιομάτο ἀράχνες. Τοὺς μῆνες ποὺ ἔλειψε κανένας δὲν μπῆκε σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο καὶ σκέφτηκε νὰ φωνάξει τὸν γέρο βοσκό νὰ τὸ καθαρίσει. Προτίμησε νὰ κάνει τούτη τὴ δουλειὰ μόνος του. Καθὼς καθάριζε τοὺς ἀραχνιασμένους τοίχους, θυμήθηκε τὴ μικρόσωμη γυναίκα. Καθόταν βουβὴ καὶ φοβισμένη. Ἀναστατωνόταν

κάθε φορά πού θά ἔρχονταν ὁ πατέρας του. Φώναζε κι ὅταν δρασκελοῦσε τὸ κατώφλι, τίναξε τὸ κορμί κι ἔβγαине βρίζοντας. Σάν νά ἔβγαине ἀπὸ κάποιο ὄνειρο πού χάνονταν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια του ὅταν τὸν φύσαγε ὁ ἄνεμος τοῦ βουνοῦ.

— Πολὺ πικρὴ ἡ ζωὴ σου, Ἐνιπῶ! φώναξε καὶ ἡ φωνὴ του ἀντιβόησε.

Ὁ βοσκὸς ἀκουσε τὴ φωνὴ καὶ πῆγε κοντά.

— Φώναξες, Ἀρχίλογε;

— Ὅχι, Ἄρατε. Κάτι θυμήθηκα. Μὲ περιμένουν κι ἔχω ἀργήσει.

Τὸ μυαλὸ τοῦ τιμονιέρη γύριζε στὰ παλιά. Τὰ μηλίγγια του χτυποῦσαν δυνατά. Σάν νά ἀκουγε φωνές. Ξαναγύριζε ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ ἄλλους καιροὺς κι ἔφερνε τὸν σπαραχτικὸ θοῆνο τῆς γυναίκας. Δάκρυα γέμισαν τὰ μάτια του.

— Ἀντίο, Ἄρατε. Θὰ ξαναγυρίσω.

— Στὸ καλὸ, παλληκάρι μου. Στὸ καλὸ.

Ἐφυγε γλήγορα. Κατηφόριζε τὸν καρρόδρομο λυπημένος. Τώρα καταλάβαινε ὅλη τὴν πίκρα πού, χρόνια καὶ χρόνια καταστάλαξε, ζυμώνονταν μὲ τὸ αἷμα του καὶ ἀποκάρωνε τῇ χαρᾷ.

— Λοιπόν, ὁ πιὸ δυστυχισμένος ἀπὸ ὅλους ἦταν ὁ πατέρας. Ζοῦσε μέσα στὸ ψέμα, ἀδύνατος νὰ ἐναντιωθεῖ στὶς προλήψεις πού σώρευαν γύρω του καὶ ἔπνιξαν ὅ,τι ἀνθρώπινο ὑπῆρχε στὴν καρδιά του. Καὶ ὑπῆρχε ἀνθρωπιά στὴν καρδιά τοῦ πατέρα μου, μουρμούρισε.

Τὸ κοπάδι τοῦ Ἄρατου ἔβασκε στὸ πλάϊ τοῦ βουνοῦ, χάιδεψε τὴ ράχη κάποιου ἄonioῦ. Περιπλανήθηκε στὴν πολιτεία. Κανένas γνωστός. Κανένas. Φύγανε ὅλοι. Μερικοὶ δούλεψαν σὲ καΐκια ποντοπόρα, ἄλλοι ξενιτεύθηκαν στὴ Θάσο. Χάθηκαν.

Μπῆκε στὸ πανδοχεῖο τοῦ λιμανιοῦ. Τὰ παλιά χρόνια ἐδῶ γλεντοῦσαν κουρσάρροι ὀνομαστοί. Πᾶνε κι αὐτοὶ στὰ σκοτάδια τοῦ χρόνου. Ἦταν ὀλοφάνερο. Ἡ Πάρο δὲν τὸν χωροῦσε. Παρατήρησε τὸ πῆλινο ποτήρι μὲ τὸ κρασί καὶ χωρὶς νὰ σκεφτεῖ ξαναμπῆκε στὸ καΐκι του. Ἀκόμη δὲν τὸ τελείωσαν τὸ φτιάξιμο οἱ ντόπιοι ναυπηγοί. Ὅμως θὰ τὸ τέλειωναν ὥς τὸ βράδι. Ὁ μεγαλόσωμος γενάτος καπετάνις στεκόταν στὸ κατὰστρομα μὲ τὰ χέρια στὴ μέση. Καθὼς εἶδε τὸν τιμονιέρη νὰ ἀνεβαίνει στὸ μαδέρι γιὰ νὰ πηδήξει στὸ καΐκι, ἔνοιωσε τὸ θυμὸ του ν' ἀνάβει.

— Γαῖδούρι, μεκερόμουτρο. Ποῦ γύριζες ὅλο τὸ ἀπόγεμα;

— Τί δουλειὰ ἔχω ἐγὼ μὲ τίς ἐπισκευές, καπετάνιε; Ναυπηγὸς εἶμαι;

— Ὅλοι ἔχουμε ὑποχρέωση νὰ βοηθήσουμε, μωρέ.

— Σκοπεύω νὰ παρατήσω καὶ θάλασσες καὶ καράβια.

— Καὶ πού θὰ πᾶς νὰ ζήσεις, μωρέ; Ὑπάρχει ζωὴ μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα; Μισθοφόρος θὰ πᾶς;

Ὁ τιμονιέρης δὲ μίλησε. Μέσα στὸ μυαλὸ του γινόταν πόλεμος κι ἀναστάτωση. Σκόπευε νὰ παρατήσῃ τὸ καΐκι καὶ νὰ ξεμπαρκάρῃ στὴ Θάσο. Πίστευε πὼς ἐκεῖ θὰ εὑρίσκει γνωστοὺς του, τοὺς γνωστοὺς πού δὲν ὑπῆρχαν πιά στὴν πατρίδα.

Πολὺ ἀργά, σχεδὸν νύχτα κόψανε τὸν κάβο. Ἡσυχὴ ἡ θάλασσα. Οἱ ναῦτες κάμνανε ἀστεῖα. Ταραγμένη ἡ ψυχὴ τοῦ τιμονιέρη. Κάτι ξαφνικὰ πέθανε στὸ στήθος του. Δὲν ἔπρεπε νὰ πάει στὴν καλύβα τῆς μάνας του. Οἱ μνήμες τῶν πεθαμένων τοῦ γέμισαν τὴν καρδιά ἀπελπισία.

Δὲν τοῦ ἀπόμεινε τίποτα ἀπάνω στὴ γῆ. Οὔτε ὅμως κι ἐπιθυμοῦσε τίποτα.

Δὲν τὰ θέλω τοῦ Γύγη τὰ πλούτη
κι οὔτε ποτὲ τὰ ζήλεψα. Τῶν Θεῶν
θαυμάζω τὰ ἔργα...

(Οὐ μοι τοῦ Γύγη τοῦ πολυχρύσου μέλει
οὐδ' εἰ μὲ πῶ με ζῆλος, οὐδ' ἀγαίωμα
Θεῶν ἔργα...).

Γαλήνη ζητούσε και τίποτ' άλλο.

— "Αν ζούσες, μητέρα, ούτε στιγμή δὲν θάφευγα ἀπὸ κοντά σου. Κρίμα, κρίμα. Στὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων ἐσένα βρῆκε νὰ πάρει ὁ μεγάλος Δίας; Χαμογέλασε, καθὼς θυμήθηκε μιὰ δελφικὴ προφητεία.

«Τελεσικλή, ὁ γιός σου θὰ γίνεи μεγάλος κι ἀθάνατος» ('Αθάνατος σοι παῖς καὶ αἰδῆμος, ὦ Τελεσίκλης, ἔσται ἐν ἀνθρώποις).

— "Ατιμὴ ζωὴ, γιατί;

— Παραμιλᾷς, τιμονιέρη; ρώτησε ἓνας ναύτης ποὺ στεκόταν δίπλα του ἀκοιμισμένος στὴν κοιπαστή.

— Τί νὰ παραμιλήσω;

— Κουράγιο. Δὲ βαριέσαι. "Ολα θὰ πᾶνε καλά. "Ακου κι ἐμένα.

Τὸ πλεούμενο ἔφευγε μὲ καλὸ ἀγέρα πρὸς τὸ βοριά.

Στὴν πλώρη ὁ γενάτος καπετάνιος συζητοῦσε μὲ τὸ ναῦτη τῆς βάρδιας. Τοῦ ἔλεγε νὰ σκεπαστοῦν καλὰ τ' ἀμπάρια νὰ μὴ βραχοῦν τὰ σακιά μὲ τὰ σύκα, νὰ μὴ σπάσουν τ' ἀσκιά μὲ τὸ κρασί.

Στ' ἄλλο στὸ πρῶτο ἀμπάρι ἠσύχαζαν οἱ μετανάστες. "Αντρες, γυναῖκες, παιδιά. Μερικοὶ νέοι ἀνακατώθηκαν μὲ τὸ πλήρωμα καὶ συζητοῦσαν.

Ὁ νοτιᾶς γέμισε σύννεφα. "Ασπρες τουλίπες τὰ σύννεφα ταξίδευαν ἀργά, ἀκολουθώντας τὴ ρότα τοῦ πλεούμενου. Δυὸ δελφίνια παίζανε ξετρελλαμένα ἀπὸ τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἀστροφεγγιά. Ναῦτες καὶ μετανάστες κοίταζαν τὸν ἀγῶνα τῶν δελφινιῶν. Ἐνα παιδί πετοῦσε μπουνκιὲς κριθαρένιο ψωμί.

— Φάτες τίς μπουνκιές, ἀγόρι μου, ξέρεις ἂν θὰ τὸ βρεῖς τὸ ψωμάκι ἐκεῖ ποὺ θὰ πᾶς;

— Ἐκεῖ ὑπάρχει εὐτυχία, ἔτσι λέει ὁ πατέρας μου.

Ἡ θάλασσα πρασίνιζε ἀργά. Ἦταν ὥς τόσο καθαρὴ. "Ασπρα μικρὰ κύματα γέμισε τὸ πέλαγος. Ἡ νύχτα θὰ ἦταν ἄγρια. Ὁ Ἀρχίλοχος ἄκουγε ὅλα τοῦτα χωρὶς νὰ μιλεῖ.

Ἡ ἀπελπισία ποὺ κύκλωσε, πρὶν λίγο τὴν καρδιά του, χάθηκε ὁλότελα. Ἐνοιωσε ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ στριφογυρίζαν στὸ κατάστρωμα κι ὕστερα τοὺς ἀνθρώπους ποὺ εἶχε γνωρίσει κι ἐκείνους ποὺ ἔγιναν αἰτία τῆς κακοτυχίας του.

— "Αν πᾶει ἔτσι θὰ ἔχουμε γλέντι τὴ νύχτα, εἶπε ἓνας ναύτης.

— Θὰ ἔχουμε ὅπωςδήποτε. Τί νὰ γίνεи;

— Κι ἔχουμε πρᾶμάτεια πολὺ.

— Αὐτὸ κλαῖς; Τὴν πρᾶμάτεια. Τοὺς ἀνθρώπους νὰ κλαῖς.

Τὸ καράβι εἶχε ἀνοιχτεῖ στὸ Αἰγαῖο. Πρῶτο λιμάνι ἢ Θάσο. Σ' αὐτὸ τὸ δασωμένο νησί μαζεύτηκαν κάθε καρδιᾶς καρύδι. Ἀνθρωπομάνι πεινασμένο ἔφτανε μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα ἀπὸ τὰ γύρω νησιά κι ἦταν εὐκαιρία νὰ πουλήσουν εὐκολὰ τὰ τρόφιμα καὶ τὰ κρασιά. Ὁ καπετάνιος τὸ ἤξερε αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ τὸ εὔρισκε βολικὸ νὰ γυρίζουν τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων, ν' ἀγοράζει φτηνὰ προϊόντα καὶ νὰ τὰ μοσχοπουλάει.

"Εδωσε διαταγὴ νὰ σκεπᾶσουν τὸ ἀμπάρι κι οἱ ναῦτες σκέπασαν τὰ κοφίνια καὶ τὰ ἀσκιά μὲ τὸ κρασί. Συγύρισαν κάθε τί ποὺ μποροῦσε ν' ἀφήσει τὸ νερὸ νὰ περάσει ἂν φούσκωνε ξαφνικὰ ἡ θάλασσα.

Κοντὰ τὰ μεσάνυχτα, τ' ἄσπρα κύματα φούσκωσαν πολὺ. Ἄλλαξαν οἱ βάρδιες. Ὁ Ἀρχίλοχος, ποὺ πρὶν κοίταξε τὸν οὐρανὸ, ξαπλωμένος, ἄρπαξε τὸ τιμόνι σπρώχνοντας μακριὰ τὸ νεαρὸ ναῦτη ποὺ τὸ κρατοῦσε.

Τὸ πλεούμενο τραβοῦσε περνώντας τὸ ἀγριευμένο κῆμα. Τὰ νερὰ κουλουριάστηκαν μὲ τὸ φύσημα τοῦ ἀγέρα καὶ κατάκλυσαν τίς γοῦδες τοῦ καραβόπανου. Οἱ ναῦτες τέντωσαν τὰ πανιά καὶ πέταξαν ἔξω τὰ μαζεμένα νερά. Βρισιὲς ἀκούστη-

κάθε φορά που θα έρχονταν ο πατέρας του. Φώναζε κι όταν δρασκελούσε το κατώφλι, τίναζε το χορμί κι έβγαινε βρίζοντας. Σάν να έβγαινε από κάποιο όνειρο που χάνονταν εμπρός από τα μάτια του όταν τον φύσαγε ο άνεμος του βουνού.

— Πολύ πιζορή ή ζωή σου, Ένιπώ! φώναξε και ή φωνή του αντιβόησε.

‘Ο βοσκός άκουσε τη φωνή και πήγε κοντά.

— Φώναξες, Αρχύσχε;

— Όχι, Άρατε. Κάτι θυμήθηκα. Μένε περιμένουν κι έχω άργήσει.

Τό μυαλό του τιμονιέρη γύριζε στα παλιά. Τά μηλίγγια του χτυπούσαν δυνατά. Σάν να άκουγε φωνές. Ξαναγύριζε ο αντίαιλος από άλλους καιρούς κι έφερνε τόν σπαραχτικό θοήνο της γυναίκας. Δάκρυα γέμισαν τα μάτια του.

— Άντίο, Άρατε. Θα ξαναγυρίσω.

— Στο καλό, παλληγάρι μου. Στο καλό.

Έφυγε γρήγορα. Κατηφόριζε τόν καροδόδρομο λυπημένος. Τώρα καταλάβαινε όλη την πίκρα που, χρόνια και χρόνια καταστάλαξε, ζυμώνονταν με τό αίμα του και αποκάθωνε τη χαρά

— Λοιπόν, ό πιο δυστυχισμένος από όλους ήταν ό πατέρας. Ζούσε μέσα στο ψέμα, άδύνατος να έναντιωθεί στις προλήψεις που σώρεψαν γύρω του και έπνιξαν ό,τι ανθρώπινο υπήρχε στην καρδιά του. Και υπήρχε ανθρωπιά στην καρδιά του πατέρα μου, μουρμούρισε.

Τό κοπάδι του Άρατου έβασκε στο πλάι του βουνού, γαίδεψε τη ράχη κάποιου άρνιου. Περιλάνηθηκε στην πολιτεία. Κανένas γνωστός. Κανένas. Φύγανε όλοι. Μερικοί δούλεψαν σε καΐκια ποντοπόρα, άλλοι ξενιτεύθηκαν στη Θάσο. Χάθηκαν.

Μπήκε στο πανδοχείο του λιμανιού. Τά παλιά χρόνια έδω γλεντούσαν κουρσάροι όνομαστοί. Πάνε κι αυτοί στα σκοτάδια του χρόνου. Ήταν όλοφάνερο. Ή Πάρο δέν τόν χωρούσε. Παράτησε τό πλήινο ποτήρι με τό κρασί και χωρίς να σκεφτεί ξαναμπήκε στο καΐκι του. Άκόμη δέν τό τελείωσαν τό φτιάξιμο οι ντόπιοι ναυπηγοί. Όμως θα τό τελείωναν ως τό βράδι. Ό μεγάλόςωμος γενάτος καπετάνις στεκόταν στο κατάστρωμα με τά χέρια στη μέση. Καθώς είδε τόν τιμονιέρη να ανεβαίνει στο μαδέρι για να πηδήξει στο καΐκι, ένοιωσε τό θυμό του ν’ ανάβει.

— Γαϊδούρι, μπεκρόμουντρο. Που γύριζες όλο τό απόγεμα;

— Τί δουλειά έχω εγώ με τις έπισκευές, καπετάνιε; Ναυπηγός είμαι;

— Όλοι έχουμε υποχρέωση να βοηθήσουμε, μωρέ.

— Σκοπεύω να παρατήσω και θάλασσες και καράβια.

— Και που θα πās να ζήσεις, μωρέ; Έπάσχει ζωή μακριά από τη θάλασσα; Μισθοφόρος θα πās;

‘Ο τιμονιέρης δέ μύησε. Μέσα στο μυαλό του γινόταν πόλεμος κι άναστάτωση. Σκόπευε να παρατήσει τό καΐκι και να ξεμπαράρει στη Θάσο. Πίστευε πώς εκεί θα εύρισκε γνωστούς του, τούς γνωστούς που δέν υπήρχαν πια στην πατρίδα.

Πολύ άργά, σχεδόν νύχτα κόψανε τόν κάβο. Ήσυχη ή θάλασσα. Οί ναύτες κάμνανε άστεία. Ταραγμένη ή ψυχή του τιμονιέρη. Κάτι ξαφνικά πέθανε στο στήθος του. Δέν έπρεπε να πάει στην καλύβα της μάνας του. Οί μνήμες τών πεθαμένων του γέμισαν την καρδιά άτελεισία.

Δέν του άπόμεινε τίποτα άπάνω στη γή. Ούτε όμως κι επιθυμούσε τίποτα.

Δέν τά θέλω του Γύγη τά πλούτη
κι ούτε ποτέ τά ζήεψα. Τών Θεών
θαυμάζω τά έργα...

(Ού μοι του Γύγη του πολυχρούσου μέλει
οὐδ’ εὐέ πώ με ζήλος, οὐδ’ άγαίομαι
Θεών έργα...).

Γαλήνη ζητούσε και τίποτ' άλλο.

— "Αν ζούσες, μητέρα, ούτε στιγμή δὲν θ'άφευγα ἀπὸ κοντά σου. Κρίμα, κρίμα. Στὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων ἐσένα βρήκε νὰ πάρει ὁ μέγας Δίας;

Χαμογέλασε, καθὼς θυμήθηκε μιὰ δελφική προφητεία.

«Τελεσικλή, ὁ γιός σου θὰ γίνεῖ μέγας κι ἀθάνατος» ('Αθάνατος σοι παῖς καὶ ἀείδημος, ὦ Τελεσίκλες, ἔσται ἐν ἀνθρώποις).

— "Ατιμὴ ζωὴ, γιατί;

— Παραμιλᾷς, τιμονιέρη; ρώτησε ἕνας ναύτης ποὺ στεκόταν δίπλα του ἀκουμπισμένος στὴν κουπαστή.

— Τί νὰ παραμιλήσω;

— Κουράγιο. Δὲ βαριέσαι. "Ολα θὰ πᾶνε καλά. "Ακου κι ἐμένα.

Τὸ πλεούμενο ἔφευγε μὲ καλὸ ἀγέρα πρὸς τὸ βοριά.

Στὴν πλώρη ὁ γενάτος καπετάνιος συζητοῦσε μὲ τὸ ναύτη τῆς βάρδιας. Τοῦ ἔλεγε νὰ σκεπαστοῦν καλὰ τ' ἀμπάρια νὰ μὴ βραχοῦν τὰ σακιά μὲ τὰ σῦκα, νὰ μὴ σπάσουν τ' ἀσκιὰ μὲ τὸ κρασί.

Στ' ἄλλο στὸ πρῶτο ἀμπάρι ἡσύχαζαν οἱ μετανάστες. "Αντρες, γυναῖκες, παιδιά. Μερικοὶ νέοι ἀνακατώθηκαν μὲ τὸ πλήρωμα καὶ συζητοῦσαν.

Ὁ νοτιᾶς γέμισε σύννεφα. "Ασπρες τουλίπες τὰ σύννεφα ταξίδευαν ἀργά, ἀκολουθώντας τὴ ρότα τοῦ πλεούμενου. Δυὸ δελφίνια παίζανε ξετρελλαμένα ἀπὸ τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἀστροφεγγιά. Ναῦτες καὶ μετανάστες κοίταζαν τὸν ἀγῶνα τῶν δελφινιῶν. Ἐνα παιδί πετοῦσε μπουκιὲς κριθαρένιο ψωμί.

— Φάτες τίς μπουκιές, ἀγόρι μου, ξέρεις ἂν θὰ τὸ βρεῖς τὸ ψωμάκι ἐκεῖ ποὺ θὰ πᾶς;

— Ἐκεῖ ὑπάρχει εὐτυχία, ἔτσι λέει ὁ πατέρας μου.

Ἡ θάλασσα πρασίνιζε ἀργά. Ἦταν ὡς τόσο καθαρὴ. "Ασπρα μικρὰ κύματα γέμισε τὸ πέλαγος. Ἡ νύχτα θὰ ἦταν ἄγρια. Ὁ Ἀρχίλοχος ἄκουγε ὅλα τοῦτα χωρὶς νὰ μιλεῖ.

Ἡ ἀπελπισία ποὺ κύκλωσε, πρὶν λίγο τὴν καρδιά του, χάθηκε ὁλότελα. Ἐνοιοσε ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ στριφογύριζαν στὸ κατὰστρομα κι ὕστερα τοὺς ἀνθρώπους ποὺ εἶχε γνωρίσει κι ἐκείνους ποὺ ἔγιναν αἰτία τῆς κακοτυχίας του.

— "Αν πάει ἔτσι θὰ ἔχουμε γλέντι τὴ νύχτα, εἶπε ἕνας ναύτης.

— Θὰ ἔχουμε ὅπωςδήποτε. Τί νὰ γίνεῖ;

— Κι ἔχουμε πραμάτεια πολὺ.

— Αὐτὸ κλαῖς; Τὴν πραμάτεια. Τοὺς ἀνθρώπους νὰ κλαῖς.

Τὸ καράβι εἶχε ἀνοιχτεῖ στὸ Αἰγαῖο. Πρῶτο λιμάνι ἢ Θάσο. Σ' αὐτὸ τὸ δασωμένο νησί μαζεύτηκαν κάθε καρδιᾶς καρύδι. Ἀνθρωπομάνι πεινασμένο ἔφτανε μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα ἀπὸ τὰ γύρω νησιά κι ἦταν εὐκαιρία νὰ πουλήσουν εὐκολὰ τὰ τρόφιμα καὶ τὰ κρασιά. Ὁ καπετάνιος τὸ ἤξερε αὐτὸ τὸ πράγμα καὶ τὸ εὔρισκε βολικὸ νὰ γυρίζουν τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων, ν' ἀγοράζει φτηνὰ προϊόντα καὶ νὰ τὰ μωσχοπουλάει.

Ἐδωσε διαταγὴ νὰ σκεπάσουν τὸ ἀμπάρι κι οἱ ναῦτες σκέπασαν τὰ κοφίνια καὶ τὰ ἀσκιὰ μὲ τὸ κρασί. Συγύρισαν κάθε τί ποὺ μπορούσε ν' ἀφήσει τὸ νερὸ νὰ περάσει ἂν φούσκωνε ξαφνικὰ ἡ θάλασσα.

Κοντὰ τὰ μεσάνυχτα, τ' ἄσπρα κύματα φούσκωσαν πολὺ. Ἀλλάξαν οἱ βάρδιες. Ὁ Ἀρχίλοχος, ποὺ πρὶν κοίταζε τὸν οὐρανὸ, ξαπλωμένος, ἄρπαξε τὸ τιμόνι σπρώχνοντας μακριὰ τὸ νεαρὸ ναύτη ποὺ τὸ κρατοῦσε.

Τὸ πλεούμενο τραβοῦσε περνώντας τὸ ἀγριευμένο κύμα. Τὰ νερὰ κουλουριάστηκαν μὲ τὸ φύσημα τοῦ ἀγέρα καὶ κατάκλυσαν τίς γούβες τοῦ καραβόπανου. Οἱ ναῦτες τέντωσαν τὰ πανιά καὶ πέταξαν ἔξω τὰ μαζεμένα νερά. Βρισιῆς ἀκούστη-

καν από τὴν ἄλλη ἄκρη. Οἱ μετανάστες ἀνησύχησαν μὲ τὸ βαθὺ σκαμπανέβασμα. Τὸ κύμα χτύπησε ἓνα ναύτη καὶ τὸν πέταξε σύριζα στὴν κουπαστή.

— Θὰ πνιγοῦμε!

— Βλάκες, φώναξε ὁ γενάτος καπετάνιος. Μὴν κουνηθῇ κανένας.

Ὁ τιμονιέρης κοίταξε τὸν μόχθο τῶν ναυτῶν καὶ τὴν ἀγωνία τῶν μεταναστῶν χωρὶς νὰ λυπηθεῖ.

— Κουράγιο, θὰ ξημερώσει καὶ τούτη ἡ νύχτα.

«Ἐλα στὴν περίφημη Θάσο, Ἀρχίλοχε» (Ἀρχίλοχ' ἐς Θάσον ἔλθ' καὶ οἴκει εὐκλέα νῆσον).

Ἡ φωνὴ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἐρχόταν ἀπὸ τὴν καρδιά του, ἐρχόταν ἀπὸ ἓναν κόσμο πού ἡ φωνὴ του ἦταν πάθος ψυχῆς. Κάτω στὸ ἀμπάρι οἱ μετανάστες, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά πεταγμένοι ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο κοιόταν βλέποντας ὄνειρα γιὰ καινούργια ζωὴ.

«Εὐκλέα νῆσον».

Δίπλα του στάθηκε ἓνα ἀγόρι.

— Τιμονιέρη!

Ὁ Ἀρχίλοχος γύρισε τὸ κεφάλι καὶ κοίταξε τὸ πρόσωπο τοῦ παιδιοῦ.

— Ἀπὸ ποῦ ξετρούπωσες μωρέ;

— Βγῆκα νὰ πάρω ἄγερα.

Ἐξαλλες γυναικεῖες φωνὲς τράνταξαν τὸ καρδί.

— Ἡ μητέρα μου μ' ἔχασε καὶ φωνάζει, εἶπε ἀτάραχος ὁ μικρός. Ἐδῶ εἶμαι μητέρα, ἐδῶ μὲ τὸν τιμονιέρη.

— Ἐλα κάτω γλήγορα.

Ὁ τιμονιέρης σκούπησε τὰ νερὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπό του καὶ ἤπια μιὰ γουλιὰ κρασί.

— Θέλεις νὰ πιεῖς; ρώτησε τοῦ ἀγοριοῦ.

— Θέλω.

— Πιές νὰ ζεσταθεῖς.

Τὸ ἀγόρι ἤπια μιὰ γουλιὰ καὶ ἔφτυσε.

— Ἄντε πήγαινε στὴ μάνα σου. Δὲν θὰ μπορέσεις ν' ἀντέξεις.

— Εἶμαι μαθημένος. Ὅλο στὴ θάλασσα γύριζα στὴν Πάρο.

— Γιατί φύγατε;

— Ὁ πατέρας μου δὲν τὰ κατάφερε. «Γυμνὴ κι ἄγωνα, ὅλο βράχια ἡ πατρίδα μας» λέει ὁ πατέρας. Δὲν εἶχαμε καθόλου γέννημα. Μικρὸ τὸ ἄλῶνι μας. Δυὸ δρασκελιές.

— Δὲν ψάρευε;

— Ψάρευε, κυνηγοῦσε. Καὶ ἐγὼ κυνηγοῦσα ἄγρια κατσίκια. Μοῦ ἄρεσε νὰ τὰ βλέπω νὰ πηδᾶνε στὰ μυτερὰ βράχια, καὶ νὰ τρώνε τὰ φύλλα τῆς φραγκοσυκιᾶς

— Τρώνε φύλλα φραγκοσυκιᾶς τὰ κατσίκια;

— Μοιάζουν μὲ ξεδοντιασμένη γορὰ καθὼς ξεφιντρώνουν ἀνάμεσα στοὺς βράχους. Τὴν ἀγαπῶ τὴν Πάρο, μὰ τί νὰ κάνεις; Ἀπὸ τότε πού ἔπεσε ἡ δημοκρατία κι ἄρχισε ἡ μετανάστευση...

Ἀστραπὴ ἔσκισε τὸν φουρτουνιασμένο οὐρανό.

— Τράβα νεαρὲ μὲ τοὺς ἄλλους.

Ἐπιασε τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μασχάλη καὶ τὸ βοήθησε νὰ κατεβεῖ στὸ ἀμπάρ τῶν μεταναστῶν.

Ἐμεινε πάλι μόνος ὁ τιμονιέρης. Μπόρα ξέσπασε δυνατὴ καὶ χοντρὸ χαλάζι γέμισε σὲ λίγα λεπτὰ τὸ κατάστρωμα. Τὸ κύμα θυμωμένο ἀνέβηκε καὶ ξέπλυνε τὴν κουδέρτα. Δεύτερο κύμα χτύπησε τὸν τιμονιέρη καὶ τὸν γονάτισε. Ἀρπάχτηκε

ἀπὸ τὸ τιμόνι καὶ σηκώθηκε πάλι. Ἔσφιξε στὰ δύο του χέρια τὸ τιμόνι, κάρφωσε τὸ βλέμμα, ψάχνοντας νὰ ἀνακαλῇ ἐλπίδοφόρο σημάδι. Σκοτάδι πηχτὸ καὶ βροχή. Ὁρθιο στοιχεῖο ἢ θάλασσα φεύγει στριφογυρίζοντας τὸ νερὸ σὲ τεράστιες χοῦνες. Σὰν νὰ τὴν ἔβλεπε πρώτη φορὰ νὰ ζωντανεύει ἔτσι ἀπάνθρωπη καὶ ἀνελέητη.

— Εὐθεΐα, Ἀρχίλογε. Ἀνατολικά.

Βουητὸ παρατεταμένο καὶ λάμπεις ἀπανωτές. Ἡ μπόρα σκέπασε τὴ φωνὴ τοῦ καπετάνιου. Τὸ νερὸ ἔδεχνε τὰ πάντα. Τὸ τσοῦρμο στὴ θέση του. Δυὸ ναῦτες ἄδειαζαν τὰ νερά, ἄλλοι δένανε τὰ κουλουριασμένα ξάρτια. Οὐρανὸς καὶ θάλασσα καὶ φωνές. Τὸ πλωριὸ κόπηκε στὰ δύο, σὰν νὰ τὸ χτύπησε κεραυνὸς. Τὸ карабό-πανο ἀναδιπλώνεται μὲ τρομεροὺς κρότους.

Ὁ τιμονιέρης σφίγγει τὸ τιμόνι καὶ φροντίζει νὰ κρατήσῃ τὸ σκαρὶ ὄρθιο. Ὡστόσο δὲν ξέφυγε τὸ χτύπημα τοῦ νεροῦ στὰ πλάγια. Λίγο καὶ θὰ ἀναποδογυρίζε, ἄκουγε τὸ πανδαιμόνιο τῶν φωνῶν καὶ τὶς βροσιές καὶ ἦταν νὰ ζοῦσε σὲ ἄλλον κόσμον. Ὁ καπετάνιος δίνει συνέχεια διαταγές. Οἱ φωνές του φεύγουν ἀπὸ τὸ μεγάλο κέρστο καὶ ταξιδεύουν μὲ τὸν ἀγέρα. Οἱ ἀπανωτές λάμπεις καὶ οἱ βρον-τές φέρνουν ἀνατριχίλα καὶ τρόμο.

Ἡ νύχτα ἀτελείωτη.

— Σινοφαγὰς καὶ κοντά σου, στεριά ἀγαπημένη.

Σὰν νὰ ἔβλεπε ὄνειρο, σὲ ὕπνο, λήθαργο καὶ νὰ ξυπνοῦσε στὸ δευτερόλεπτο τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῆς ἀστραπῆς, πὺν ἔσχιζε οὐρανὸ καὶ θάλασσα. Στὸ κοῦο φῶς τὰ μαῦρα ἀλόξωτα σύννεφα ταξίδευαν σὲ μιὰ ἀποτρόπαια θάλασσα ἀπελπισίας. Τρομερὰ θηρία κρεμοῦσαν κρόσια τὰ βρεγμένα τους δάχτυλα στὸ πέλαγος. Τέντωσε ὅλες του τὶς αἰσθήσεις ὁ τιμονιέρης. Ἄν ὑπῆρχε ἀμυδρὸ φῶς ν' ἀχνοφέξει τὸ ἔρεβος, κάποιο μακρινὸ φανάρι φάρου πὺν οἱ ἀχτίνες του νὰ τρυπᾶνε τὸ φριχτὸ στόμα τοῦ Ἀδῆ, πὺν ἀνοίγε κι ἔκλειε μασώντας σκορπισμένα κατάρτια ἢ ναυ-άγια карабиῶν. Θαρεῖς καὶ χάθηκαν τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, σὰν νὰ κατάκλυσε ὅλους τοὺς βράχους καὶ νὰ τοὺς κατάρπαιε τὸ νερό. Τὸ σκοτάδι, πὺν τὸ κόβουν οἱ λάμπεις τῆς ἀστραπῆς κι ὁ ἀπὸήχος τῶν κεραυνῶν μεγάλωνε ἀκόμη κι ἀκόμη τὶς φωνές τῆς θάλασσας καὶ τῆς νύχτας. Τὸ ἀνταριασμένο νερὸ ἔφευγε μὲ μεγάλη ταχύτητα ἀφήνοντας ἔρημο κι ἐρειπωμένο τὸ πλεούμενο μὲ καταξεσχισμένα πανιά πὺν δέρονταν ἐπαναλαμβάνοντας τὸ τραγούδι τοῦ ἀγέρα.

Τριγύρω του οἱ ἄνδρες τοῦ τσοῦρμου. Ὅλοι διωγμένοι ἀπὸ τὶς πατρίδες τους, μετανοιωμένοι μισθοφόροι πὺν τὴν κάθε στιγμή τῆς ἐλευθερίας τους τὴν θεωροῦσαν εὐλογία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν κάθε πράξη τους ἀνάγκη γιὰ ζωὴ, προκαλοῦν τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης, πὺν ξύπνησαν διαμιάς καὶ ζητοῦσαν ν' ἀναποδογυρίσουν καὶ νὰ σκορπίσουν τὰ ὕλικά καὶ τὶς ψυχές πὺν δέρονταν ἀπὸ ἀπελπισία στὸ πλεούμενο, στοὺς τέσσερις ἀνέμους.

Ἕνας νεαρὸς πρωτοτάξιδος Παριανὸς, παρακαλεῖ τὸν Ποσειδῶνα, παρακαλεῖ τὸν Αἴολο, τὸν Ἄρη καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ κόψουν τὸ θυμὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν νερῶν, μὰ κανένας θεὸς δὲν τὸν ἀκούει. Ἀναθυμιάται μέρες ὥραιες στὴν πατρίδα του καὶ γὰρ τοῦ λείπει πὺν ποτὲ πιά δὲν θὰ τὶς ξαναβρεῖ. Στὸν καλπασμὸ τῆς φαντασίας του παίρνει τὶς φωνές καὶ τὶς βροντὲς σὰν καγχασμοὺς τῶν θεῶν πὺν παραμονεύουν πίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα καὶ τὰ κύματα καὶ γελοῦν γιὰ τὴν ἀγωνία του. Μούγκρισμα καὶ φοβέρα ὁ καγχασμὸς τῶν θεῶν, προμήνυμα ἀποτρόπαιου τελειωμοῦ. Τάχα θὰ εἶναι ὁ πρῶτος κι ὁ μοναδικὸς χαμὸς πλοίου καὶ τσοῦρμου; Ἡ θάλασσα συνεχίζει τὴν τρελλὴ πορεία της πρὸς τὸν βοριά, ἀτελείωτος σκοτεινὸς χείμαρρος, ἀνοίγεται πρὸς τὸ χαῶδες, τὸ ἀμέτρητο διάστημα καὶ σμίγει μὲ τὸν χαμηλωμένο οὐρανὸ. Παρόμοιο σκοτεινὸ στοιχεῖο δὲν με-

ταφάνηκε μπροστά στα έκπληκτα και φοβισμένα μάτια του ναυτόπουλου, πού πιασμένο από τὸ μεσαῖο κατάρτι δέχεται τὰ ραπίσματα τοῦ νεροῦ. Θέλει νὰ φύγει, νὰ πάει κι αὐτὸ κάτω στὸ ἀμπάρι, μὰ δὲν τολμάει ν' ἀφήσει τὰ χέρια του πού μ' αὐτὰ ἀγκάλιασε τὸ ἄρμπουρο νὰ μὴν τὸν παρασύρει τὸ κύμα. Τὸ κορμὶ βάρυνε πολὺ, σιγὰ - σιγὰ γονατίζει. "Ὅλα χάνονται ἀπὸ μπροστά του. Τὸ πλεούμενο μπαίνει στὰ νερὰ καὶ βγαίνει πάλι, ὑψώνεται, πὲς ὄρθιο, σὰν νὰ θέλει ν' ἀδειάσει τὸ φορτίο του κι ὅταν εἶναι ἔτοιμο νὰ παρατήσῃ τὰ χέρια, δυὸ δυνατὰ χέρια τὸ ἄρπαξαν καὶ τὸ πέταξαν στὸ ἀμπάρι κοντὰ στοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἀπάνω στὴ γέφυρα μείνανε δύο: Ὁ καπετάνιος καὶ ὁ τιμονιέρης.

— Θ' ἀρχίσουμε νὰ πετᾶμε τ' ἀσκιά ἂν πάει ἔτσι, λέει ὁ καπετάνιος.

Ὁ τιμονιέρης δὲν ἀπάντησε. Ὁ νοῦς του πῆγε στοὺς ἀνθρώπους, πού οὐρλιαζαν στὸ ἀμπάρι.

Σκιὲς ξεκόβει ὁλόγυρά του ὁ τιμονιέρης. Σὰν νὰ στέκεται δίπλα του ὁ Πλούτωνας, βουτηγμένος στὰ νερά. Ἡ ἀνάσα του καίει πρόσωπο καὶ σβέρκο. Τοῦ ψιθυρίζει στ' ἀφτί λόγια παρὰ ξένα καὶ τοῦ ξεσηκώνει στὸ μυαλὸ μνηῆμες ἀποσθημένες.

Τὰ νιάτα του ξαναθυμήθηκε. Στὴν Πάρο μαζί μὲ τοὺς ξεσηκωμένους ὅταν χτύπησαν τὴ δημοκρατία. Μὲ τοὺς ξεσηκωμένους. Καζάνι ἢ ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ἔβραζε καὶ θὰ ἀνατινάζονταν σὲ μυριάδες κομμάτια παρασέρνοντας μαζί της καὶ τὸν ἀπάνθρωπο ἄρχοντα.

Δὲν νοιαζόταν πιά γιὰ τὰ τωρινὰ ὁ τιμονιέρης. Ἄν ἀναποδογύριζε ἀπόψε τὸ πλοιάριο κι ἂν χάνονταν στὸ βάθος τοῦ πόντου, δὲν θὰ ἔκαμνε καμιὰ προσπάθεια νὰ σωθεῖ. Πιὸ καλὸς ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν ἀνελέητη ζωὴ, τὴ γεμάτη μόγθο, κίνδυνο καὶ ἀπελπισία. Κλείνει τὰ μάτια. Θέλει νὰ σωριαστεῖ βαρὺς, νὰ τὸν πάρει τὸ κύμα νὰ φύγει μακριὰ στὴν τρομερὴ δίνη καὶ νὰ μὴν μείνει τίποτα ἀπὸ τὸ κορμὶ πού νὰ τὸ ξεβράσει τὸ νερό. Ὅμως τὸ μυαλὸ του ξαναγύρισε στὸ φορτίο πού λούφαζε στὸ ἀμπάρι. Κλάματα γυναικῶν καὶ παιδιῶν, φωνὲς τῶν ἀνδρῶν πού δὲν βάσταξαν τὴν φτώχεια καὶ τὴν τυραννία.

— Κρότησε ἴσια τὸ πλεούμενο!

«Μὴν λησμονεῖς τοὺς δυστυχισμένους συμπατριῶτες σου, Ἀρχίλοχε».

Κάλεσμα ἢ μυστηριακὴ φωνὴ κι ἐπίκληση ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ ἔγκατα βασανισμένης καρδιάς. Ἐπρεπε νὰ μείνει ἄγρυπνος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού ἐπιθυμοῦσαν νὰ ζήσουν. Ὁ τιμονιέρης μετάφερε γιομάτῃ τὴν κοιλιά τοῦ πλεούμενου ξεριζωμένους, κι αὐτὸ ἦταν ἡ χειρότερη λύση. Κι εἶχαν δικαίωμα νὰ ζήσουν καὶ δὲν εἶχαν δικαίωμα, οὔτε αὐτός, οὔτε κανένας ἄλλος νὰ τοὺς ἀφήσει νὰ χαθοῦν.

Εἶδε τεράστιο κύμα νὰ ἔρχεται καὶ κίνησε μὲ δύναμη τὸ τιμόνι νὰ ξεπεράσει τὸ θυμὸ τοῦ νεροῦ.

— Μάνα μου Ἐνισώ, μὴν μ' ἀφήσεις νὰ χαθῶ. Κολασμένε Πλούτωνα ζωνταίνειψες γιὰ νὰ μᾶς τραβήξεις στὸν Ἄδη σου;

Τὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ στὸ γυάλινο φανάρι τρεμόπαιζε στὸ πλωριὸ ἀψηλὰ σὰν μάτι κάποιου θεοῦ κι ἓνα ἄλλο μικρὸ φῶς στὴ μάσκα ἄδικα πᾶσκιζε ν' ἀνοίξει μονοπάτι στὸ ζοφερὸ πέλαγος. Ἀκουγε ἄγριες ἀνθρώπινες κραυγὲς πού ζητοῦσαν τὴ σωτηρία τους ἀπὸ τὸν ἄδειο οὐρανό. Τοῦτες οἱ φωνὲς ἀνατάραξαν τὴν φουρτουνιασμένη του ψυχὴ. Ὁ τιμονιέρης ζοῦσε τὴν τελευταία νύχτα τῆς ζωῆς του; Ἐβλεπε στοὺς ἀντικατοπτρισμοὺς πλεούμενα ν' ἀρμενίζουν τὸ ἓνα πίσω ἀπὸ τὸ ἄλλο, παρὰ ξενὴ κουστωδία, πού κουβαλοῦσε στὰ σπλάχνα τῆς φορτίο ψυχές.

Πήγαινε νὰ ξημερώσει. Οὔτε φωνή, οὔτε κίνηση. Τὸ νερὸ μονάχα νὰ φεύγει ἀνοίγοντας πλατιοὺς τάφους πού γέμιζαν μὲ ἀφροὺς καὶ φοβερίζουν τὴ ζωὴ πού ταξιδεύει μὲ τὸ πλεούμενο.

Μακριά τὰ βουνὰ κρυμμένα στὸ ποῦσι. Μαῦρα στίγματα ποὺ ἔδιναν κάποια ἐλπίδα. Ἄν ρόδιζε ἡ ἀνατολή; Ἡ βροχὴ λιγότεψε κι οἱ βοριάδες ἄφησαν τὴ θέση τοὺς στοὺς ἀπαλοὺς καὶ παγωμένους ἀγέριδες ποὺ δὲν εἶχαν τὴ δύναμη ν' ἀναταράξουν τὴ θάλασσα. Ἦταν βέβαιο πὼς μπήκανε στὰ νερὰ τῆς Θάσου. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μετανάστες παρῆσαν τὸ ἀμπάρι κι ἀνέβηκαν στὸ κατάστρωμα ν' ἀγναντέψουν τὰ βουνὰ κι ἴσως τὰ μακρινὰ φῶτα τῆς πολιτείας.

Ὁ αὐγερινὸς δὲν ἄργησε νὰ φανεῖ. Ἐλπιδοφόρο ἀστέρι, ποὺ τὸ φῶς του τρύπωσε στὴν καρδιά τῶν μεταναστῶν. Τὸ παιδάκι πῆγε κοντὰ στὸν τιμονιέρη.

— Εἶναι τὰ βουνὰ τῆς Θάσου, τιμονιέρη;

— Ναί, ἀγόρι μου.

— Μοιάζει «ράχη γαῖδάρου».

Γέλασε ὁ τιμονιέρης.

— Σοῦ εὐχομαι ἀγόρι μου κάθε εὐτυχία σὲ τούτη τὰ γῆ «...ὥστ' ὄνου ράχης...».

Κοντὰ τὸ μεσημέρι ὁ ναύτης ἔρριξε τὸ σίδερο σὲ ἡσυχη θάλασσα. Τοὺς μετανάστες τοὺς ἀποβίβασαν σὲ ἀπόμερη ἀκρογιαλιά. Πήδηξαν καὶ οἱ ἄντρες στὶς βάρκες καὶ βγῆκαν στὴ στεριά! Πήδηξε τελευταῖος κι ὁ τιμονιέρης. Ἀποτίναξε τὴ σκόνη τοῦ χρόνου ποὺ κατακάθισε βρωμερὴ καὶ παχιά ζητώντας νὰ τὸν κολλήσει κι αὐτὸν στὴ λίσπη τοῦ κόσμου. Μπῆκαν στὸ θαλασσινὸ κρασοπωλεῖο κι ἤπιαν σιωπηλά. Μαυρισμένοι καὶ δυνατοὶ ἡλιοπερίχυτοι, σὰν ἀτσάλι, μπράτσο καὶ κορμί. Μάτια ἀναμμένα κάρβουνα, καὶ τὸ βαρβάτο στῆθος ἀνεβοκατεβαίνει ἔτοιμο νὰ χορτάσει τὴ ζωὴ.

Στὴν ἄκρη τῆς ταβέρνας καθόταν ἓνας γέρος καὶ ἔπινε μόνος. Ὁ Ἀρχίλοχος διάταξε νὰ τοῦ πᾶνε κρασί καὶ ὁ γέρος σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοίταξε.

Οἱ δυὸ ἄντρες κοιτάχτηκαν. Ὁ τιμονιέρης σηκώθηκε καὶ πῆγε στὸ τραπεζάκι τοῦ γέρου.

— Ναί, Ἀρχίλοχε ἐγὼ εἶμαι.

— Ἐσύ, Μνησιῶλῃ. Πέρασαν τὰ χρόνια.

— Πέρασαν. Ἐδῶ ὁ τόπος δὲν σηκώνει σκέψη. Δουλειὰ θέλει. Τί καλὰ ποὺ ἔχαμες νὰ φύγεις. Ζητήσαμε τὴν εὐτυχία ἀλλά...

— Εὐτυχία; Ποῦ βρῖσκεται ἡ εὐτυχία στὰ φαλακρὰ βουνὰ τῆς Πάρου;

— Ἀχ. Ὅπου ὑπάρχει τύραννος ὑπάρχει καὶ θάνατος. Μὲ πιάσανε, μὲ βασάνισαν, μὲ δείσανε ὥς τὴν αἱμάτωση.

— Σὲ ἐξόρισαν, καημένε. Σὲ θυμᾶμαι στὸ πλεούμενο. Ἀμίλητος καὶ ξένος. Πῶς πέρασες αὐτὰ τὰ χρόνια;

— Μὴ μοῦ τὰ ζωντανεύεις ἐκεῖνα τὰ χρόνια, Ἀρχίλοχε...

— Σκέπτομαι νὰ μείνω ἐδῶ. Δὲν τὴν ἀντέχω πιά τὴ θάλασσα.

— Ἀκοῦς αὐτοὺς τοὺς ὑπόκωφους χτύπους;

— Ναί.

Εἶναι ἡ ἀξίνα ποὺ τρυπάει τὶς σκοτεινὲς στοές. Μπορεῖς νὰ δουλέψεις ξυνάρι μέσα στῇ γῇ;

Ὁ τιμονιέρης δὲν ἀπάντησε. Καὶ ὁ γέρος συνέχισε:

— Σὲ λίγα χρόνια θὰ ζαρῶσει τὸ πρόσωπό σου καὶ θὰ κυρτωθεῖ ἡ ράχη σου.

— Θὰ μείνω.

— Θὰ γίνεις ἄχρηστος ἄνθρωπος, ὅταν θὰ γεμίσουν τὰ πλεμόνια σου μὲ μαντέμι.

Ὁ ἥλιος ἔπεσε καλὰ. Οἱ ἐργάτες καὶ οἱ ἀγρότες γέμισαν τοὺς δρόμους. Μερικοὶ μπῆκαν στὸ κρασοπωλεῖο κι ἤπιαν. Ἀργὰ ἄρχισαν νὰ τραγουδοῦν.

Ὁ τιμονιέρης καθὼς ἄνοιγε τὸ παράθυρο τοῦ δωματιοῦ πὺν νοίκιασε ἄκουσε τὴν ἐπωδὸ ἀπὸ κάποιου λαϊκοῦ τραγουδοῦ:

Τήνελλα, Τήνελλα, Τήνελλα
Τήνελλα, Τήνελλα, Τήνελλα...

Τρεῖς μῆνες δούλεψε ὁ Ἀρχίλοχος στὰ μεταλλεῖα. Ἐβλεπε νὰ ἀνεβαίνει ἡ μαύρη γῆ, ἀνακατεμένη μὲ τὸ σίδηρο ἢ τ' ἄλλα μεταλλεύματα καὶ καταλάβαινε πὼς ἀπὸ τὰ βαθειὰ πηγάδια τῶν μεταλλείων προσπαθοῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τραβήξουν τὴν εὐτυχία πὺν τὴν γυροῦσαν στὴν πόλιν τὰ βράδια, ὅταν τελείωνε ἡ δουλειά. Ἡ Θάσο σκεπασμένη ἀπὸ σκόνιν, πὺν ἔμπαινε στὰ πλεμόνια τῶν ὁρύχων καὶ τοὺς γεροῦσε πρόωρα. «Δὲν εἶναι τόπος τοῦτος νὰ τὸν ποθήσεις καὶ νὰ σὲ θέλξει»...

«Οὐ γάρ τι καλὸς χῶρος οὐδ' ἐφίμερος».

Σκληρὸ τὸ χῶμα ἀναδίπλωνε τὸν ἦχο τῆς ἀξίνας σὲ μυριάδες παλμιζὲς κινήσεις καὶ τίς ἄπλωνε στὸ στῆθος του πὺν τὸ ἐνοιθε κάθε μέρα καὶ πιὸ βαρὺ. Σὰν νὰ κατακάθιζε στίς φλέβες του κάτι ἀπὸ τὴ σκόνιν τοῦ μεταλλεύματος. Τ' ἀφτιά του βοῦζαν. Περοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ τύμπανα σφύριγμα ὁγέρα. Κάθε τόσο γκορμίζονταν χῶματα ταράζοντας τὰ σπλάχνα τῆς γῆς, ἀνεβόζοντας ἀπάνω τρομερὸ μουγκρητὸ ὑποχθόνιου σεισμοῦ. Ἐρημιὰ καὶ στὴν καρδιά καὶ στὸ νοῦ. Ὅλα τὸν διώχνουν. Καταλάβαινε πὼς δὲν ἦταν φτιαγμένος γιὰ τὸ μεροδούλι. Δὲν τὴν ἤθελε πιά τὴ Θάσο πὺν τόσο λαχτάρισε ἡ καρδιά του τρεῖς μῆνες πρίν. Παρατάει καὶ φίλους καὶ συντρόφους, μπαίνει σὲ καῖκι πὺν ἦταν ἔτοιμο νὰ σαλπάρει καὶ ἀνοίγεται γιὰ τὴν Πάρο. Σὺλλογιζόταν πὼς εἶχε δικαίωμα στὴν παρουσία τοῦ ἀριστοκράτη Τελεσεικλῆ τοῦ γαιοκτήτη, τοῦ δουλοκτήτη. Καταστάλαζαν ιδέες γιὰ καινούργια ζωὴ, περίοδο γαλήνης ὕστερα ἀπὸ τίς τρικυμίες τῆς θάλασσας καὶ τίς βροσιές τῶν ἀγριοπῶν μισθοφόρων πὺν ἔζησε μαζί τους σὲ βρώμικες αἰλὲς στρατώνων ὅλο μπόχα καὶ ξυρισμένον ἴδρωτα. Τίποτα πιὸ εὐχάριστο ἀπὸ τὸ ὄραμα τῆς πατρίδας πὺν ἄρχισε ν' ἀγνοφεγγεῖ. Ποτὲ πιά δὲν σκόπευε νὰ γυρίσει κοντὰ στοὺς νευριασμένους καὶ ἄβουλους στρατηγοὺς ἢ στοὺς μικροκαμωμένους μαντατοφόρους πὺν φτάνανε τυλιγμένοι σὲ σύννεφα σκόνης, φέρονοντας μηνύματα.

Πόσο ἐπιθυμοῦσε νὰ σβήνονταν ἀπὸ τὴ μνήμη του τὰ χρόνια πὺν ἔζησε στίς μάχες τίς νικηφόρες καὶ αἱματηρὲς δίπλα σ' ἐκείνους πὺν ἀγαποῦν τὸν μισθοφόρο ὅσον καιρὸ πολεμαί. («Γλαῦν' ἐπίκουρος ἀνὴρ τόσον φίλος, ἔσχε μάχεται»).

Ποιὸς θὰ τολμοῦσε νὰ τοῦ ἀρνηθεῖ κάτι δικό του, ὅταν μάλιστα αὐτὸς ἔζησε πιὸ πολὺ τὸν πόνο τῆς μάνας, πὺν καὶ αὐτῆς ἦταν ἡ παρουσία τοῦ πατέρα;

Σίφουννας ἐλπίδας φούσκωσε τὰ πλεμόνια του, ὅπως ὁ οὐριος ἄνεμος φουσκώνει τὰ ξάρτια τοῦ καϊκιοῦ. Θὰ ζοῦσε ἡσυχος πιά στὴν πατρίδα, ἀγαθὸς πολίτης, πὺν εἶχε φίλους, πὺν ἔτρωγε ψωμὶ ἀπὸ τὸ δικό του γέννημα καὶ ἔπινε κρασί ἀπὸ τὰ δικά του ἀμπέλια.

Στάθηκε στὸ κατάστρομα καὶ ἀγνάντευε τὰ βουνά.

— Ποιὸς θὰ μ' ἐμποδίσει νὰ ζήσω στὸν τόπο μου, ὅπως μοῦ γουστάρει;

Ἡ πατρίδα ἐρχόταν κοντὰ του ὅλο πέτρα. Δὲν θυμήθηκε καθόλου τὸν πατέρα του. Μιὰ στιγμή μόνο πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλό του ἡ μητέρα του. Μιὰ μικρούλα κατσίκα, τὸ δῶρο τῆς «δούλης» Ἐνιπώ. Τώρα πὺν ξαναντικρύζει τοὺς φαλακροὺς βράχους μὲ τὰ παράδοξα σχήματα. Φαλακρὰ κεφάλια τεράστιων ἀνθρώπων πὺν ζήσανε πρίν χιλιάδες χρόνια. Δὲν τὰ ἔβλεπε πιά ἔτσι, σὰν νὰ εἶχε κοιμηθεῖ ἡ παιδικὴ φαντασία πὺν ἄλλοτε ζωντάνευε θαλασσινὰ θηρία. Τώρα οἱ φαλακροὶ βρά-

χοι έγιναν ζωντανές υπάρξεις, αγαπημένες. Πώς άλλαξαν όλα, όλα. 'Ο κουρασμένος θαλασσοινός μπαίνει άργά στη βάρκα και πατάει στη στεριά. Στέκεται για μιὰ στιγμή στο λιμάνι κι αγναντεύει στο πέλαγος.

Οί ψαρόβαρκες λιχνίζονται στο πλατύ άνοιγμα του φυσικού λιμανιού και στο μουράγιο ήλιοσημένοι ψαράδες καθάριζαν κι άπλωναν δίχτυα. Ήξερε καλά ο 'Αρχίλογος. Τούτοι οί προσκομμένοι νησιώτες ήταν φίλοι του.

'Ο ταξιδιώτης είναι γιομάτος σκέψεις. Κοίταζε τή φρυγμένη από τόν ήλιο γή. Σάν νά πῆρε θάρρος και δύναμη. Έβγαινε από τούς πόρους του κορμιού τὸ άλμυρό νερό τῆς θάλασσας πού μπῆκε άργά τόσα χρόνια και τούς πότισε τὸ νερό ὡς τὰ κατάβαθα, τὸ νερό έγινε ἴδρωτας καυτός και περιέχισε πρόσωπο, χέρια, στήθος.

Τὴν αγαπούσε τὴν Πάρο ὁ κουρσάρος.

Περπατάει στὰ στενὰ σοκάκια τραγουδώντας τὸ τραγούδι τῶν δρύχων:

Τήνελλα τήνελλα τήνελλα

τήνελλα τήνελλα τήνελλα...

Ψιχαλίζει. Χαμογελάει ὁ ὁδοιπόρος. «'Ο Δίας ρίχνει τὴ βροχή του. Καλοσημαδιά για τὸν ἔρχομό του... Εὐλογημένη Πάρο. Σὲ θυμήθηκε ἡ Δήμητρα «Δήμητρος άγνῆς και Κόρης πανήγυρις σέβων», «γεμίζεις μὲ σταφύλια, γέννημα και σίκα», μουρμούρισε και τὸ ἔκαμε τραγούδι.

Τράβηξε κατευθεϊσαν στοῦ ἀδερφοῦ του. Τὸν δέχτηκε ψυχρά.

— 'Ο,τι λέει ὁ νόμος, ὁ νόμος. Δέν σου ἀρνιέμαι τίποτα.

— 'Ο νόμος ξέρουμε τί λέει. 'Ο νόμος ὅμως τῆς ἀγάπης εἶναι πιὸ ἰσχυρός. Αὐτὸς δικάζει.

— 'Ομιλεῖς για τὸ νόμο τῆς ἀγάπης ἐπειδὴ τώρα σὲ συμφέρει. Ἐσὺ τὴν γνώρισες ποτὲ τὴν ἀγάπη; Δέν λές: «ποθῶ νά χτυπηθῶ μαζί σου ὅπως ποθῶ και τὸ κρασί» (μάχης δὲ τῆς σῆς, ὥστε διψέων πιεῖν - ὡς ἔρῃω);

— Δηλαδή;

— 'Ο,τι λέει ὁ νόμος, ὁ νόμος. Δέν γεννήθηκε ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος πὺ θὰ βοηθήσει τὸν ἄνθρωπο.

Ἔφυγε μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι. Ἀνάθεσε τὴν ὑπόθεση σὲ κάποιον δικολάβο.

— Τί νά φτάσουμε στοῦ δικαστήριου, γιὲ τοῦ Τελεσικλή. 'Ο νόμος εἶναι εὐγλωττος. Δέν δικαιούσαι τίποτα ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ πατέρα σου, ἀφοῦ γεννήθηκες ἀπὸ δούλη.

«Δοῦλη», σκέφτηκε ὁ 'Αρχίλογος. Δέν εἶχε τίποτα πιά στὴν πατρίδα του. Μιὰ φρούχτα ἀπὸ τὸ γῶμα της ἂν ἤθελε για μνημονικό, ἔπρεπε κι αὐτὸ νά τῆς τὸ κλέψει. Δούλεψε στὰ χτήματα τὰ ξένα, ξένος. Ἔρημος και μόνος ὅπως τὸ πουλὶ τοῦ κάμπου. Λιγόλογος, ὅλο σκέψι και θυμὸ και ἔξασι κερδίζει τὸ ψωμί του ψαρεύοντας. Μὰ ὅπου και νά πάει, ὅ,τι και νά κάμει, τὰ βήματά του τὸν ὀδηγοῦν στὰ χτήματα τοῦ πατέρα του. Τρώει τὸ ψωμί και τὸ ψωμί πικρό. Πίνει τὸ κρασί πὺ κυλάει ξε-στὸ στὶς φλέβες του και φαρμακώνει τὸ αἷμα. «Τίποτα, τίποτα. 'Ο νόμος, ὁ νόμος».

— Καλύτερα μισθοφόρος, φώναξε. Στὸ κοντάρι τὸ ψωμί μου, στοῦ κοντάρι τὸ κρασί, στοῦ κοντάρι ἀκουμπισμένος... (εὐ δορὶ μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, εὐ δορὶ δ' οἶνος - 'Ισμαρικός· πίνω δ' ἐν δορὶ κεκλιμένος). Φεύγει πάλι και πάει στὴ Θάσο. Γίνεται μισθοφόρος, πολεμιστῆς στοῦ στρατοῦ τοῦ τυράννου.

Τὰ πράγματα σφύξανε στοῦ νησί. Μαῦρα σύννεφα σώρευε στὸν οὐρανὸ ὁ 'Αρης. Τὰ τρόφιμα ἄρχισαν νά λιγοστεύουν. Τὰ κρέβανε οἱ μεγαλέμποροι, προβλέ-

ποντας τις ανάγκες πού θὰ τοὺς ἔφερε ὁ πόλεμος ἂν ξαφνικὰ ξεσποῦσε καὶ τὰ μεγάλα κέρδη πού θὰ σώρευαν. Τὰ κατάφεραν καλὰ γιατί ὕστερα ὁ λαὸς ἄρχισε νὰ κατασταλάζει στὴν ἰδέα πὼς μόνο ὁ πόλεμος θὰ τοὺς ἔσωζε ἀπὸ τὴ φτώχεια πού δάγκωνε σὰν ὄχιὰ τὴ Θάσο. Κι ἓνα πρωτὶ, οἱ κήρυκες ἀνάγγειλαν τὴν ἐπιστροφάτευση. Οἱ Θάσιοι φορτώθηκαν τ' ἄρματα, μπῆκαν στὰ καΐκια καὶ σάλπαραν γιὰ τὴ Θράκη. Ὁ Ἀρχίλοχος ὑψηλὰ στὸ μεσιανὸ κατάρτι σκαρφαλωμένος ὁμιλεῖ στοὺς ἐνθουσιασμένους πολίτες. Ἡ σιδερένια του πανοπλία ἔλαμπε στὸν ἥλιο. Ἡ ἀσπίδα δουλεμένη ἀπὸ τὸν καλύτερο τεχνίτη τοῦ νησιοῦ. «Δώρο στὸν γενναῖο στρατιώτη πού θὰ τὴν τιμήσει». Τὸ δόρου μακρὺ. Ἦταν ν' ἀκουμπᾶς ἐπάνω του καὶ νὰ κάνεις ὄνειρα. Παλληκάρι δυνατό, σίγουρα ἂν ἦταν τοῦτος ἀξιωματικὸς θὰ ὀδηγοῦσε στὴ νίκη χωρὶς κανένα κίνδυνο, γεννημένος ἀρχηγός.

Κι ὅμως ὅσο τὰ καράβια φτάνανε πρὸς τὴν στεριά, ὁ παλιὸς τιμονιέρης θυμῆθηκε ἐκεῖνο πού ἔλεγε στοὺς στρατῶνες τῶν μισθοφόρων:

Ἐπτά πέσαν σκοτωμένοι, ἑπτὰ πιάσαμ' ὅλους ὅλους
κ' ἤβγαμε χίλιοι φονιάδες! (Σίμος Μινάρδος)
(ἑπτὰ νεκρῶν πεσόντων οὕς ἐμάρψαμεν ποσὶν
χίλιοι φονῆς εἴμεν).

Τὰ καΐκια ἄραξαν στὴ Θράκη. Οἱ φάλαγγες κατευθύνθηκαν στὴ χώρα τῶν Σαίων. Τὴν ἤξερε τὴ χώρα τούτη ὁ Ἀρχίλοχος. Πλούσια εὐρύτερη καὶ δασωμένη. Ἄγριος τόπος καὶ πολεμιστὴς ὁ λαὸς του. Οἱ πολεμιστὲς περνᾶνε ἀνάμεσα ἀπὸ δάση, χαμηλοὺς λόφους καὶ στενὰ μονοπάτια. Πρῶτη φορὰ ὁ θαλασσολύκος πολεμᾷ σὲ στεριά. Αὐτὸς ἤξερε νὰ σκαρφαλώνει τὰ καΐκια καὶ μὲ τὸ μαχαίρι στὰ δόντια νὰ χτυπιέται μὲ ἄντρες ἑτοιμοὺς γιὰ τὸ θάνατο. Κρυμμένος στὸ δάσος παρακολουθεῖ τὴ μάχη μὲ φόβο στὴν καρδιά. Οἱ στρατιῶτες ὑποχωροῦν. Μιά σκέψη τὸν κατέχει. Νὰ γλυτώσει. Χάνεται στὸ πικρὸ δάσος, ξαπλώνει στὰ πεσμένα φύλλα, μήνας φθινόπωρου. Ὁ ἥλιος ἀκόμη δὲν ἔλεγε ν' ἀφήσει τὸ κατακόρυφο πέσιμό του. Ἰδρωτας περιχύνει τὰ κορμιά. Σέρνεται σὰν τὸ ἔρπετό, κι ὅταν δὲν τὸν βλέπουν, φεύγει μακριὰ ἐκεῖ πού δὲν φτάνουν τὰ βέλη. Πετᾷ ἀσπίδα, τόξο καὶ δόρυ κι ἀλαφρὸς στέκεται λίγο ν' ἀνασάνει βαθιά. Γιὰ μιὰ στιγμή ἀκούει τὶς κλαγγὲς τῶν ἀσπίδων, βλέπει τ' ἄλογα νὰ καλπάζουν καὶ τοὺς καβαλλάρηδες νὰ ἀνεμίζουν τὶς σπάθες. Δόρατα χτυπᾶνε τὰ δόρατα. Οἱ ἀσπίδες γυαλίζουν, τυφλώνουν καὶ τὰ βέλη σταυρώνονται, τρυπᾶνε τὸ δάσος, τρυπᾶνε τὰ κορμιά. Τὸ δάσος, πού πρὶν λίγο σκορποῦσε τὸ ἄρωμα τοῦ πεύκου, καίγονταν ἀπὸ φωτιὲς πού ἔβαζαν οἱ στρατιῶτες. Τὰ πουλιὰ πέταξαν τρομαγμένα.

«Τὰ πουλιά», σκέφτηκε ὁ δπλίτης. Λύνει τὸν θώρακα, τὰ γονάτια, πετᾷ κάθε πολεμικὸ σύνεργο καὶ κραδαίνοντας σπάθα πρὸς βρῆκε πεταγμένη φεύγει τρέχοντας στὸ λιμάνι, λύνει πλοιάριο καὶ ἀνοίγει τὰ πανιά!

Ταξιδεύει γιομάτος τύψεις στὸ Αἰγαῖο. Φτάνει στὴ θάλασσα τῆς Κρήτης. Ἀνεβαίνει στὸ Ταίναρο καὶ μιὰ νύχτα τρομαγμένη, κατασταλάζει ὁδοιπὸρος στὴ Σπάρτη.

Ἄγνωστος στὴν πολιτεία τῶν σκληρῶν νόμων. Καθαρὴ γραμμὴ ἡ διορφή Σπάρτη. Μπαίνει σ' ἓνα κρασοπουλεῖο ἀπὸ ἐκεῖνα πού περνᾶνε τὶς ἀδείες ὥρες τους, οἱ δοῦλοι. Πιάνει κουθέντα μὲ τὸν ἰδιοκτήτη.

— Πρῶτη φορὰ σὲ βλέπω ἑσένα. Ξένος εἶσαι;

— Ναί. Ξένος. Ἀρχίλοχος λέγομαι, ἀπὸ τὴν Πάρο.

— Ἐσύ; ὦ, Δία. Φύγε ἀπὸ τὸ κατάστημά μου. Ἐξω. Ἐξω.

Βγῆκε στὸ δρόμο μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι.

— Ρίψασπις, ἄκουσε κάποιον ψίδυρο.

— Προδότης, ἀλλοίμονο. Πῶς μπορεῖ νὰ ζεῖ, εἶπε μιὰ γριά.

— Φανατισμένε ὄχλε, γιατί; ψιθύρισε λυπημένος ὁ φυγάς.

Σὰν νὰ εἶχε πιεῖ πολὺ κρασί καὶ παράπαιε στοὺς στενοὺς δρόμους. Ἦταν, λοιπόν, ἓνας μεθυμένος σκλάβος στοὺς δρόμους τῆς αὐστηρῆς πολιτείας;

— Μακριὰ ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ρίψασπε.

— Καλύτερα θ' ἀποκτήσω ἀπὸ αὐτὴν πὺν πέταξα... (Ἐξαυτὶς κτήσομαι οὐ κακίω).

Ξαναγυρίζει στὸ Ταίναρο, μπαίνει στὸ πλοῖο του καὶ ταξιδεύει χωρὶς σκοπὸ. Γαλήνες, τρικυμίες, κατάρες καὶ τύφεις συνοδεύουν τὴ ρότα τοῦ κυνηγημένου τιμονιέρη. Ξαναγύρισε στὴν Πάρο πολὺ κουρασμένος. Ἕνας δρόμος μένει γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ ψωμί του. «Μισθοφόρος». Ἡ λέξη τὸν τρομάζει. «Μισθοφόρος τῶν τυράννων πὺν τόσο τοὺς μισεῖ». Μὲ δυσκολία τὸν παίρνουνε ἐκεῖ. Ἡ πεταγμένη ἀσπίδα ὑψώνεται ἐμπόδιο. Πληρωμένος πολεμιστῆς εἶναι ἓνας ἀπὸ ἐκείνους τοὺς κουρασμένους ἀλῆτες πὺν μποροῦν νὰ κάνουν κάθε βρωμιὰ δίχως τύφεις. Τὰ βαριέται ὅλα. Προτιμᾷ νὰ κάνει δευτέρη δοκιμὴ στὰ ὄρυχεῖα. Στοὺς λάκκους, μπουχὸς ἢ σκόνη.

Ἡ Θάσσο δέχεται ὅλους τοὺς διωγμένους. Μὲ βαριὰ καρδιὰ ἄραξε στὸ λιμάνι τῆς. Ἦταν πλούσια ἢ δασωμένη πολιτεία, ἦταν μοναχὸς στὸν κόσμον ὁ τιμονιέρης. Ἰσως θὰ εὗρισκε ἄκρη νὰ κουρνιάσει σὰν ἐκεῖνα τὰ τεράστια γεράκια πὺν ψάχνουν στοὺς ἀπότομους γκρεμοὺς νὰ βροῦνε φωλιά. Ὁ ἥλιος καίει. Ζεστό, πολὺ ζεστό καλοκαίρι. Ἡ θάλασσα σηκώνει ἀτμοὺς πὺν ἀνεμίζουν στὸ ὕψος ἀνθρώπου καὶ ψήνει τὸ πρόσωπο. Κουφόβραση. Στὴν παραλία κολυμποῦν λίγοι ντόπιοι. Γδύνεται κι αὐτὸς καὶ βουτᾷ στὸ νερό.

«Ψυχὰς ἔχοντες κυμάτων ἐν ἀγκάλαις».

Οἱ μέρες πὺν ἀκολούθησαν ἦταν ἀτάραχες. Μ' ὅλο πὺν δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ τ' ἀγαπήσει τοῦτο τὸ τραγὺ τοπίο, δὲν τὸν κούραζε νὰ τρέχει στὰ δάση καὶ νὰ μιλάει μὲ τοὺς ἀνθρώπους του.

— Δὲν εἶναι καλὸς τόπος καὶ δὲν τὸν ἀγαπᾷς, εἶχε πεῖ (οὐ γάρ τι καλὸς χώρος, οὐδ' ἐφίμερος — οὐδ' ἐρατός).

Καταλάβαινε ὥς τόσο πὺς δὲν εἶχε μέλλον σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Τὰ χρόνια πὺν ἔρχονται θὰ φέρουν μονάχα τὰ γερατειὰ τ' ἀπροστάτευτα καὶ τὴ δυστυχία. Εὐτυχῶς εἶχε τὰ νιάτα καὶ μποροῦσε νὰ ζήσει μ' ὅλους τοὺς πόρους τοῦ κορμιοῦ.

Ἕνα πρωτὶ καθὼς ἦταν ξαπλωμένος ἀκόμη στὸ κρεβάτι του ἔνοιωσε νὰ τὸν πλημμυρίζει αἶσθημα ἀδιαφορίας.

Εἶχε ἀκόμη κάμποσα λεφτὰ κι ἔλεγε νὰ ξανατραβήξει γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ νὰ μείνει κι ἐκεῖ λίγους μῆνες.

Ἐξω ἡσυχία. Οἱ χτύποι τῆς ἀξίνας τῶν ὀρύγων καὶ τῶν τσεκουριῶν τῶν ὑλοτόμων πὺν ἄλλα πρωῒνὰ τοῦ ἔκοβε τὴν παγωνιά τῆς ψυχῆς του δὲν ἀκούγονταν. Βαρὺ τὸ κεφάλι του ἀπὸ τοὺς ἐφιάλτες πὺν τὸν κύνλωσαν τὴ νύχτα ὕστερα ἀπὸ τὸ κρασί πὺν ἤπιε τὸ βράδυ, καὶ δὲν ἔδωσε σημασία στὴ βουβαμάρα πὺν ἄπλωσε κι ἔκοψε ἀκόμη καὶ τὸ ἀνάσασμα τοῦ ἀγέρα. Σηκώθηκε καὶ πῆγε στὸ παράθυρο. Φύλλο δὲν κουνιόταν. Ὁ ἥλιος γελοῦσε χαρούμενος στὸ ἄδειο τοπίο.

— Τί ἔγιναν οἱ ἐργάτες. Γιατί στομάτησαν;

Φόρεσε τὸ ροῦχο του κι ἦταν ἔτοιμος νὰ βγεῖ στὸ δρόμο ὅταν ἄκουσε ἀπαλὸ χτύπημα στὴν πόρτα.

— Ποιός;

— Ἐγὼ εἶμαι, Ἀρχίλοχε, ὁ Γλαῦκος.

— Ἐλα μέσα. Τί συμβαίνει; Σὲ βλέπω ταραγμένο.

— Μισθοφόροι πιάσανε τὰ περάσματα. Ἀπαγορεύθηκε ἡ κυκλοφορία.

— Δὲν δουλεύουν στὸ δάσος καὶ στὰ μεταλλεῖα; Μήπως ἄραξαν κουρσάρικα;

— Μακάρι νὰ ἦταν αὐτό. Ὁ Λαόφιλος (Λεώφιλος) ἀνάλαβε τὴν ἀρχή. Ἀνάστειλε ὁρισμένους νόμους, κατάργησε τὶς ἐλευθερίες κι ἔπιασε τοὺς ἄρχοντες ποὺ σκοπεύει νὰ τοὺς περάσει ἀπὸ δίκη.

— Κρῖμα, κρῖμα. Χάσαμε τὴν ἐλευθερία μας. Τὸν ξέρω καλὰ τὸν Λαόφιλο, εἶναι σκληρός, ἀδίσταχτος.

Θυμὸς πλημμύρισε τὸ στῆθος του. Γνώριζε καλὰ τὸν Λαόφιλο γιατί κάποτε ἦταν φίλοι. Τὸν θυμόταν. Κοινὸς συκοφάντης. Τ' ὄνομά του ἀκουγόταν πάντα ὅταν ξέσπαγε μεγάλο σκάνδαλο, κατάχρηση. Πῶς ἀναριχήθηκε ὥς τ' ἀψηλότερα ἀξιώματα χωρὶς νὰ τὸν καταλάβει κανένας; Κατέβηκε στοὺς στρατῶνες τῶν μισθοφόρων, πῆρε μαζί του τοὺς ἀδίσταχτους καὶ στὸ τέλος βούτηξε τὴν ἀρχή, σὲ μιὰ περίοδο, ποὺ ὅλοι νόμιζαν πῶς ἡ εἰρήνη θὰ ἔφερε τὴν εὐτυχία. Οἱ μέρες ποὺ ἀκολούθησαν τῇ διακυβέρνησιν τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Λαόφιλο ἔμοιαζαν μὲ τρικυμία ποὺ τὸ κύμα τῆς ἀπαρατοῦσε ἀπάνω στὴν ἀμμουδιά ὅτι σάπιο κι ἀλαφρὸ ἔκρυβε στὰ ἔγκατά τῆς ἡ θάλασσα.

Τὰ φῶτα τῆς ἐλπίδας σβήσανε ὅπως εἶχε γίνει κάποτε στὴν Πάρο λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευση. Σκοτάδι σκέπασε τὴν ψυχὴ μὲ παχὺ πέπλο καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ σκοτάδι ἔψαχνε νὰ δεῖ διέξοδο καὶ τὸ μόνον ποὺ ἀνακάλυπτε ἦταν κάποιος κύκλος καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὰ γεγονότα γυρίζουν, γάνονται καὶ ξανάρχονται ὅμοια ὅπως ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ γεννιοῦνται καὶ πεθαίνουν σὲ μιὰ πορεία ποὺ τὴν ὄρισαν ἀσυνείδητα οἱ ἐπιθυμίες, οἱ ἀγωνίες καὶ τὰ συμφέροντα.

Ἐβλεπε ὀπλισμένους μισθοφόρους νὰ γυρίζουν στοὺς δρόμους, κι ἄλλοι μὲ σκοτεινὰ πρόσωπα κρυφάκουγαν τὰ λόγια τῶν πολιτῶν ποὺ δὲν τολμοῦσαν νὰ ποῦνε τὴ γνώμη τους γιὰ τίποτα. Ἦσυχία. Σὰν νὰ χάθηκε καὶ τὸ γέλιο. Χάθηκαν κι ἐκεῖνοι οἱ τραγουδιστάδες τῆς νύχτας. Τοὺς ρούφηξε κι αὐτοὺς ἡ θλίψη γιὰ τὴ χαμένη ἐλευθερία;

— Ὁ Λαόφιλος ἀρχηγεῦει.

— Ὁ Λαόφιλος ἐπικρατεῖ.

— Ὅλα στὰ χέρια του τὰ ἔχει ὁ Λαόφιλος.

— Μόνον ὁ λόγος τοῦ Λαόφилου ἀκούγεται...

«Νῦν δὲ Λεώφιλος ἄρχει, Λεώφιλος δ' ἐπικρατεῖ, Λεωφίλῳ δὲ πάντα κεῖται, Λεωφίλῳ δ' ἀκούγεται...».

— Δέρνουνε ἀπλοὺς ἀνθρώπους, Ἀρχίλοχε, γιατί δὲν πιστεύουνε στὰ ψέματα τοῦ..., εἶπε ἡ γυναῖκα τοῦ Γλαῦκου καθὼς περπατοῦσαν στοὺς δρόμους τῆς ἀγορᾶς.

Ἦταν καλοκαίρι. Ἀνοιχτὸς καὶ γαλάζιος ὁ οὐρανός. Ὁ Ἀρχίλοχος ἦταν πολὺ στενοχωρημένος.

— Ἔτσι γίνεται σὲ τέτοιες καταστάσεις. Ἀφοῦ ὁ λαὸς δὲν ξεσηκώνεται, ἀφοῦ οἱ ρήτορες μουνγιάθηκαν, τί θέλεις, καλύτερα νὰ πᾶμε;

— Θαρρεῖς βούλιαξε ὁ κόσμος γιὰ μένα ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Γλαῦκου.

— Τὰ ἔμαθα τὰ δικὰ σου. Καημένε Γλαῦκε, κι ἐσένα ἀκόμη σὲ φοβοῦνται, ἐσένα ποὺ δὲν πείραξες οὔτε τὸ μερμήγκι;

— Μερμήγκι δὲν πείραζε, μὰ νά. Εἶπε κάπου «ὅσα λέει ὁ τύραννος εἶναι ὅλα ψέματα...».

— Τὸν εἶδες καθόλου;

— Προχθὲς τὸν εἶδα. Βρίσκεται σὲ κακὰ χάλια. Ξαναγυρίσαμε στὴν πρωτόγονη βαρβαρότητα.

— Ἄν τὸν δεῖς, πές του πῶς κανεῖς δὲν τὸν ξέχασε.

— Θὰ τοῦ τὸ πῶ, Ἀρχίλοχε. Θὰ τοῦ τὸ πῶ, μὰ τί θὰ βγεῖ;

Ὁ κουρσάρος στενοχωρήθηκε πολὺ στὴ θύμηση τοῦ φίλου του. Καταλάβαινε

τώρα περισσότερο από κάθε άλλη φορά πώς δὲν μπορούσε νὰ ζήσει σ' ἐκείνη τὴν πολιτεία ποὺ ὁ οὐρανὸς τῆς χαμήλωσε πολὺ κι ὁ ἀγέρας τῆς ἔκοψε τὴν ἀνάσα. Ἔμεινε μερικὲς μέρες στὸ ὑπαιθρο. Μίλησε μὲ τοὺς ξεσηκωμένους. Μπῆκε σὲ φτωχόσπιτα καὶ ἔγραψε ποιήματα ὅλο παράπονο καὶ θυμό.

«...ἐν διχοστασίῃ καὶ ὁ πάγκακος ἔμμορε τιμῆς...»
«...Κλαίω τὰ Θασίων οὐ τὰ Μαγνήτων κακά...»

Περπατᾷ μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι καὶ μὲ βάρος στὸ στῆθος. Νεύριασε καὶ δὲν θέλει νὰ μιλήσει σὲ κανέναν. Σκέψεις, σκέψεις πουκλώνουν τὸ μυαλό του καὶ τοῦ ταράζουν τὸν ὕπνο. Ἐφιάλτες, ἀγριεμένοι σκύλοι, ὁρμᾶνε νὰ τὸν καταξεσκίσουν. Πετιέται τρομαγμένος καὶ ἰδρωμένος. Οὔτε οἱ ἀστροφώτιστες νύχτες, οὔτε οἱ αὐγὲς οἱ γλυκόροδες δὲν λένε νὰ τοῦ ἀπαλύνουν τὸ βάρος ποὺ σωριάστηκε καὶ κίρτωσε τὶς πλάτες του. Οἱ λόγοι τοῦ Λαόφιλου, οἱ ψεύτικες ὑποσχέσεις εἶναι σὰν τὶς μικρὲς φλόγες. Ἀνάβουν καὶ σβήνουν ἀμέσως χωρὶς νὰ μπαίνουν στὶς καρδιές.

Πῆρε ξανὰ τὸ δρόμο τῆς θάλασσας. Τὸ ἔβλεπε τώρα καθαρά. Ἡ θάλασσα δὲν σ' ἀφήνει νὰ σκεφτεῖς τὶς κακίες τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγριότητα τοῦ ὕγρου κι ἀνυπόταχτου στοιχείου δὲν ἀφήνει περιθώριο παρὰ μόνο γιὰ καλωσύνη γιατί μ' αὐτὴν ὑφαίνονται τὰ ὄνειρα.

Τὸ πετσί τοῦ τιμονιέρη μαύρισε καὶ κόπηκε κομματάκια ἀπὸ τὴν ἀρμύρα καὶ τοὺς ἥλιους. Τὰ χρόνια κυλοῦσαν ἀπάνω στὰ κύματα. Περιπλανήθηκε στὶς θάλασσες. Κουράστηκε καὶ κορμὶ καὶ ψυχὴ.

Στὴν Ἀλεξάντρεια, ξέμπαρκος, μπῆκε σὲ κάποιο ταβερνάκι. Ἦπτε μαῦρο κρασί. Μέσα στὸ θολωμένο ποτήρι τρεμόσβηνε τὸ φῶς τῆς πατρίδας. Ἡ γαλανὴ θάλασσα κι ὁ γαλανὸς οὐρανός, ποὺ ἐρχόταν σ' ἀντίθεση μὲ τὰ μαῦρα ποὺ τὸν περιτριγύριζαν, ἦταν ὁ τόπος ποὺ τὸν καλοῦσε, ποὺ τοῦ ἔγνεφε μὲ τὰ φῶτα τοῦ πελάγου, ποὺ τὸν ζητοῦσε γιὰ νὰ τοῦ γαληνέψῃ τὸ πνεῦμα. Ἡ πατρίδα ὀρθώνονταν ἀγαπημένη καὶ κατακάθιζε ἀπαλὴ στὸ ταραγμένο του μυαλό. Κι ὅσο δὲν τ' ἀποφάσιζε τὸ ταξίδι ἀποκαρδιωμένος καθὼς ἦταν ἀπὸ τὴν ἀπονιὰ τῶν ἀνθρώπων.

Μπροστά του στάθηκε κάποιος. Ὁ Ἀρχίλοχος σήκωσε τὰ μάτια.

— Κάθησε, πατριώτη, εἰπε.

— Δὲν μὲ γνώρισες, Ἀρχίλοχε;

— Δὲν σὲ γνώρισα. Ποιὸς εἶσαι;

— Ὁ γιὸς τοῦ Δεινοστράτη, ὁ Δημόδοκος δὲν εἶμαι;

— Ὁ Δημόδοκος; Βρὲ ἑφταμηνίτικο πῶς μεγάλωσες ἔτσι;

— Περνᾶνε τὰ χρόνια γιὰ τοῦ Τελεσικλῆ.

— Πῶς βρέθηκες ἐδῶ;

— Ἡ ξενιτεὶά παντοῦ εἶναι ἴδια. Καὶ κοντὰ ἂν εἶναι καὶ μακριά.

— Δὲ σκοπεύεις νὰ γυρίσεις πίσω;

— Ἐσὺ μπορείς νὰ πᾶς. Ἐγὼ τί νὰ κάμω; Ὁ πατέρας μου ἦταν δοῦλος.

Ὁ Ἀρχίλοχος ἔμεινε σκεπτικὸς. «Μεγάλῃ ἀδικία. Μεγάλῃ».

Παρακάλεσε τὸν ξένο νὰ καθίσει λίγο ἀκόμη, μὰ ἐκεῖνος ἤπτε ἓνα ποτήρι κρασί καὶ χάθηκε στὸν πολύβουο δρόμο.

Ἔμεινε πάλι μόνος. Ἀδειασε ὥς τὸν πάτο τὴν κούπα καὶ σηκώθηκε νὰ φύγει. Τὸ κεφάλι του πονοῦσε. Φῶτα, φῶτα στ' ἀραγμένα καίκια. Φορτωμένες μαοῦνες

ἐμπαιναν στὸ λιμάνι. Μεγάλο καίκι θὰ ἔφευγε σὲ λίγο γιὰ τὸ Αἶγαῖο. Μπῆκε μέσα χωρὶς νὰ συλλογιστεῖ τίποτα. Τὸ Αἶγαῖο τὸν καλοῦσε.

Μήνας τοῦ Τρύγου, ὅταν ἔφτασε στὴν Πάρο ὁ Ἀρχίλοχος. Μυρωδιὰ μούστου παντοῦ. Τὸ τοπίο ξερὸ κιτρινωπὸ ἀνηφόριζε ὡς ἀπάνω στοὺς κοκκινόβραχους. Ἡ Πάρο ὅλη τὴ μέρα κοιμόταν ἡσυχῇ. Ἄντρες καὶ γυναῖκες ἔφευγαν τὸ χάραμα γιὰ τ' ἀμπέλια καὶ τὸ βράδι κατηφόριζαν στὴν παραλία, στὰ μαγαζάκια καὶ χόρευαν πίνοντας τὸ παλιὸ κρασί. Ὁ τιμονιέρης ἀνακατώθηκε μὲ τὸ πλῆθος. Χρόνια εἶχε νὰ γλεντήσῃ καὶ νὰ χορέψῃ μὲ τοὺς ἀπλοῦς ἀνθρώπους, πού τὴν ὥρα τῆς χαρᾶς ξεχνοῦσαν καὶ καζίες καὶ μίση. Κανένας δὲν στενοχωροῦντο γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ξενητεμένου. Ὁ Ἀρχίλοχος ἦταν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ παιδικὰ του χρόνια φίλος ἀγαπημένος. Ἀρκετὰ πλούσιος κερνοῦσε συνέχεια τοὺς πατριῶτες του.

Χόρευε κι ἔπινε κι ἓνα βράδυ στάθηκε δίπλα του μιὰ ὁμορφη κοπέλλα. Τῆς χαμογέλασε καθὼς τῆς ἔπιασε τὸ χέρι. Τοῦ χαμογέλασε κι αὐτή. Οἱ δυὸ νέοι συνεννοήθηκαν. Τὸ ἴδιο βράδυ ἀπαράτητοι τραβήχτηκαν χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν πρὸς τὴν ἐξοχή. Ἡ ἀστροφεγγιὰ καὶ οἱ δύο ἄνθρωποι. Πόσα εἶπαν. Χώρισαν ὅταν ἡ νύχτα εἶχε πέσει καλά.

Γύρισε σπῖτι κι ἔπεσε στὸ κρεβάτι. Τὴν ἔφερε στὸ νοῦ του. Χαμογέλασε εὐτυχισμένος. «Ἄραγε μὲ συλλογίζεσαι κι ἐσύ, Νεοβούλη;».

Σὲ λίγες μέρες πῆγε στὸ σπῖτι της καὶ τὴ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατέρα της. Ἀποφασιστικὸς καὶ ἐνθουσιώδης θαλασσινὸς πού δὲν φύλαγε μυστικά καὶ δὲν εἶχε ὑστεροβουλίες, πίστευε πὼς αὐτὸ πού γύριναγε στὸ μυαλό του ἦταν καὶ τὸ πιὸ σωστό. Ἀπὸ ὅσο τοῦ εἶχε πεῖ ἡ κοπέλλα, καταλάβαινε πὼς ὁ Λυκάμβης, ὁ πατέρας της ἦταν συντηρητικὸς στὶς ἰδέες του, προσκολλημένος στὰ πατροπαράδοτα, καὶ ἴσως δὲν θὰ τὸν εὑρίσκε γαμπρὸ τέτοιο πού προόριζε γιὰ τὴν κόρη του. Δὲν ἦταν, φυσικά, μυστικό, πὼς ὁ Ἀρχίλοχος ἐχρημάτισε μισθοφόρος καὶ κουρσάρος κι ἂν ἀκόμη ξεχνοῦσε τὸ περιστατικὸ τῆς ἀσπίδας ἀφοῦ κιόλας ἀμνηστεύτηκε ἀπὸ τὸ κράτος. Ὡστόσο αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἓνας τυχοδιώκτης, πρᾶγμα πού ἴσως θὰ πίκραινε τὸ Λυκάμβη γι' αὐτὴ τὴ γνωριμία τῆς κόρης του πού τὴν μεγάλωσε μὲ τὸ ὄνειρο νὰ γίνῃ μεγάλη κυρία στὴ μικρὴ κοινωνία τῆς Πάρου. Κι ὅμως ὁ Λυκάμβης δέχτηκε χωρὶς πολλὰ παρακάλια. Νεοβούλη τὴ λέγανε τὴ νύφη. Ἄσπρα τὰ μπράτσα της, λαμπερό, λαμπερότατο τὸ στήθος της, γαλάζια τὰ μάτια της, πλατὺ πέλαγος καλωσύνης τὸ πρόσωπό της. Ὁ τιμονιέρης ἦταν εὐτυχισμένος. Θὰ ζοῦσε, λοιπόν, τὴ ζωὴ πού πόθησε τόσα χρόνια; Πόσο πλατὺς εἶναι ὁ δρίζοντας τοῦ δεινέου; Δὲν τὴν ἤθελε πιά τὴν ἀμαρτωλὴ ζωὴ. Μακριὰ ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τοὺς κινδύνους ὑπάρχει μιὰ ὑπέροχη πηγὴ εὐτυχίας, ἀναζήτησέ την, Ἀρχίλοχε, στὸ στήθος τῆς Νεοβούλης.

— Ἔ, καημένε Ἀρχίλοχε, ὁ μεγάλος κίνδυνος εἶναι ἡ ἡσυχὴ ζωὴ, τοῦ εἶπε κάποτε κάποιος στρατιώτης.

Πίνανε κρασί τὰ βράδια οἱ δυὸ ἄντρες, φίλοι πού δὲν τοὺς χώριζε τίποτα. Ἄκουγε τίς ἀλλόκοτες ἱστορίες πού τοῦ ἔλεγε ὁ κουρσάρος καὶ γελοῦσε καλόκαρδα. Ἡ Νεοβούλη κάθονταν δίπλα του. Τὰ πυρετωμένα του δάχτυλα σέρνονταν στὴ λεῖα σάρκα τοῦ καρποῦ τοῦ κατάλευκου χεριοῦ της καὶ ρεῦμα ζεστὸ συντάραζε τὸ αἷμα. Οἱ χοντρές φλέβες τοῦ μπράτσου του φούσκωναν, γαλάζωναν ἑτοιμὲς νὰ σπᾶσουν. Ἡ Νεοβούλη κοιτοῦσε ὅλο ἀγάπη τὸ τετράγωνο πρόσωπο τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της. Γερὸς σὰν τὸ σίδερο θὰ τὴν σύντριβε στὴν ἀγκαλιά του κι ἦταν

κι αυτή γυναίκα για τὸν ἔρωτα. Οἱ δύο τους θὰ ρίχνανε κλαδιά καὶ θὰ ρίζωναν στὴ γῆ ἐτούτη πού πρὶν λίγο τὸν ἀπόδιωχνε.

— Ἐνα βράδυ πού πῆγε στὸ σπίτι τοῦ Λυκάμβη εἶδε μοῦτρα κατεवासμένα.

— Μαθαίνω πὼς ἔκαμες μισθοφόρος, Ἀρχίλοχε.

— Μὰ σοῦ τὰ εἶπα ὅλα, Λυκάμβη. Δὲν ἔχω μυστικά ἀπὸ ἐσένα. Καὶ πειρατὴς ἔκαμα. Τὸ ξέρεις. Εἶναι κακό, τάχα; Ἀφοῦ ξεχάστηκαν ὅλα τώρα, τί δουλειὰ ἔχουμε νὰ τὰ ξαναθυμηθοῦμε. Θὰ τὴν κάμω εὐτυχισμένη τὴν κόρη σου, δὲν σοῦ φτάνει;

— Δὲν τὸν θέλω αὐτὸ τὸ γάμο.

— Γιατί, Λυκάμβη; ρώτησε ὁ νέος.

— Δὲν βάζω στὸ σπίτι μου μισθοφόρους καὶ πειρατές. Δὲν βάζω φωτιά στὸ σπίτι μου.

— Τὴν ἀγαπῶ τὴν Νεοβούλη, γιατί θέλεις νὰ μοῦ τὴν πάρεις; Θὰ εὐτυχήσει.

— Δὲν μπορεῖ νὰ εὐτυχήσει ἄνθρωπος μὲ τὴ δική σου μοίρα.

— Τί μοίρα;

— Μὴν ξεχνᾷς τὴ μάνα σου.

— Ἀ, ὄχι. Δὲν δέχομαι κουβέντα γιὰ τὴ μάνα μου.

— Ἔ, λοιπόν, ποτὲ αὐτὸς ὁ γάμος.

— Ποτέ;

Ὁ τιμονιέρης βγῆκε στὸ δρόμο. Δροσερὸ τὸ ἀγέρι κατέβαινε ἀπὸ τὰ πετρώβουνα, πέρναγε ἀπὸ τὴ νοτισμένη γῆ κι ἔφερνε ἀρώματα. Δὲν εἶχε πιά τίποτα στὸ μυαλό του. Τὰ βήματά του τὸν ὀδήγησαν πρὸς τὰ χωράφια. Ὅλα σταμάτησαν γι' αὐτὸν καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ νοσταλγία καὶ οἱ φωνές γιὰ τὸ μέλλον. Ἐρχονταν μόνο τὸ τέλος, πού καταστάλαζε σὲ μιὰ λέξη «καταστροφή». Ὅσο μιλοῦσε ὁ Λυκάμβης ἡ Νεοβούλη στεκόταν στὴν ἄκρη θλιμμένη. Δὲν τὴν ἤθελε κι αὐτὴν τώρα. Κάτι παγωμένο εἶχαν τὰ μάτια της.

— Ἐπρεπε νὰ μιλήσει, ἂν μ' ἀγαποῦσε. Νὰ τυλιχτεῖ στὸ λαϊμό τοῦ πατέρα της καὶ νὰ κλάψει. Δὲν τὸ ἔκαμε ὅμως. Δὲν τὸ ἔκαμε.

Τὰ ἐρωτικά ποιήματα πού ἔγραψε γι' αὐτὴν ἔγιναν ἱαμβοὶ ὅλο θυμὸ καὶ μίσος. Τὸ ἀνελέητο διώξιμο τοῦ τσάκισε τὴν καρδιά, τοῦ βίττισε τὰ πόδια. Ἴσως νὰ μὴν τὴν ξεχνοῦσε ποτέ, δὲν θὰ τῆς ξαναμιλοῦσε ὅμως πιά. Ἡ Νεοβούλη γι' αὐτὸν εἶχε πεθάνει. Ὅταν τῆς πρωτομίλησε στὴν ἀκρογιαλιά ἔνιωσε μιὰ γλυκιὰ θαλπωρὴ νὰ ζεσταίνει τὴν καρδιά του, ὅλα πετρωμένα τώρα καὶ αἶσθημα καὶ ἔρωτας καὶ ψυχὴ.

Ἀρχισε νὰ πίνει «ἄγρει δ' οἶνον ἐρυθρὸν ἀπὸ τρυγός· οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς νήφειν ἐν φυλακῇ τῇδε δυνησόμεθα» (τράβα μας κρασὶ τὸ κόκκινο ὡς τὴ στερνὴ σταλαγματιὰ - γιατί δὲν θὰ μπορέσουμε χωρὶς αὐτὸ τὴ βάρδια νὰ κρατήσουμε), θυμήθηκε πάλι ἐκεῖνο τὸ παλιὸ ὅταν κρατοῦσε τὸ τιμόνι. Ξενυχτᾷ πίνοντας καὶ γράφοντας τοὺς ἱάμβους του «μαράθηκε πιά τ' ἀπαλό σου τὸ κορμὶ» (οὐκ ἔθ' ὅμως θάλεις ἀπαλὸν χρῶα). Οἱ στίχοι του πυρωμένα καρφιά μπαίνουν στὴν ψυχὴ τοῦ πατέρα καὶ τῆς κόρης τοὺς μαραίνουν τὴν κάθε ἴνα καὶ στὸ τέλος τὴν διαλύουν. Γυρίζουν στοὺς δρόμους καὶ δὲν θέλουν ν' ἀντικρύσουν ἄνθρωπο. Λέγανε μερικοὶ πὼς ἄκουσαν τὸν Λυκάμβη νὰ ἐπαναλαμβάνει τοὺς στίχους ποιήματος τοῦ γαμπροῦ του: «Δία πατέρα, τὸν γάμο τὸ γλυκὸ δὲν τὸν ἐγεύθηκα — μὰ κι ἐκεῖνος δὲν θ' ἀποφύγει τὴν ἐκδίκησή μου» (Ζεῦ πάτε, γάμον μὲν οὐκ ἔδεσάμην — ἐμεῦ δ' ἐκείνος οὐ καταπροΐξετε).

— Τί λές, ἄρχοντα Λυκάμβη, παραμιλᾷς;

— Πήγαινε στὴ δουλειά σου, ἄνθρωπέ μου.

Ὁ ἄνθρωπος στάθηκε καὶ κοίταξε τὸν Λυκάμβη πὺν ἀπομακρύνονταν. Σὰν νὰ ἦταν πολὺ κουρασμένος ἢ μεθυσμένος.

— Ἡ δυστυχία φοροῦσε ἄσπρο νυφικὸ φόρεμα, μουρμούρισε ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀκολούθησε ἀπὸ μακριὰ τὸν Λυκάμβη ὅσο πὺν τὸν εἶδε νὰ μπαίνει στὸ σπίτι του, ὥστε τραβήξε στὸ κρασοπουλεῖο γιὰ νὰ εἰπεῖ τὰ νέα στοὺς φίλους του.

Στὸ σπίτι τοῦ Λυκάμβη ἄρχισε μέρες τώρα ἡ γκρίνια. Ὁ πατέρας ἤθελε ν' ἀποτινάξει ἀπὸ πάνω του τὴν εὐθύνη γιὰ τὸν ἀποτρόπαιο χωρισμό, ἐνῶ ἡ κοπέλλα ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητη.

— Γιατί, πατέρα;

— Ἄν μὲ ξαναρωτήσεις, θὰ σὲ χτυπήσω.

— Περπατοῦσα πρὸς τὴν εὐτυχία. Τάχα μὲ μίσησαν οἱ Θεοί; Τώρα μετατρέπετε σὲ φλόγα ὅ,τι ἦταν χαρά. Κατακαίγεται ἡ καρδιά μου κάθε φορὰ πὺν ἀναλογίζομαι τὴν καταστροφή.

— Τί μοῦ τὰ λές τώρα ὅλα τοῦτα; Κι ἐσὺ δὲν ἦσουν σύμφωνη γι' αὐτὸν τὸν χωρισμό;

— Ἦσουν μεθυσμένος ἐκεῖνο τὸ βράδυ.

— Μεθυσμένος ἦμουν ὅταν δέχτηκα αὐτὸν τὸν ἀρραβῶνα.

Ἄνατριχίλα ἐνίωσε ἡ Νεοβούλη. Ἐβλεπε μὲ τὴ θολωμένη της φαντασία τὸ μέλλον πὺν ἐρχόταν μουγγὸ καὶ σκοτεινὸ. Ὅσοι τὰ δάκρυα στέγνωσαν. Νεύριασε ὁλότελα. Ἐκλαιγε, τραγουδοῦσε, φώναζε χωρὶς λόγο, ἢ σιωποῦσε μελαγχολικὴ καὶ ἀπαρτημένη στὶς σκέψεις της.

— Εἶσαι τρελλή, φώναξε ἄξαφνα ὁ Λυκάμβης. Πῶς θὰ βάλω στὸ σπίτι ἕναν ἀδέκαρο γιὸ δούλης; Ἐχασέ τον, εἶναι ἡ καλύτερη λύση.

Δὲν μιλοῦσαν πιά πατέρας καὶ κόρη. Πρωτὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ γύριζαν ἀργά.

«Μαράθηκε πιά τὸ ἀπαλό μου κορμί», μουρμούρισε ἡ Νεοβούλη καὶ σκεπάζει τὰ μάτια της νὰ μὴ βλέπει, κλείνει τ' ἄφτιά της νὰ μὴν ἀκούει τοὺς ψίθυρους πὺν ἀνέμιζαν στὸν ἀέρα.

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ὁ Λυκάμβης ἦπνε πολὺ κρασί. Περπάτησε στοὺς δρόμους τῆς πολιτείας μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα στὶς πλάτες. Πολὺ γερασμένος. Ἐνοιωθε πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες του χιλιάδες μάτια νὰ τὸν κοροϊδεύουν.

— Πῶς κατάντησε ὁ ἄρχοντας Λυκάμβης.

— Ὁ κουρσάρος... Βρωμερὰ κορίτσια. Τί τὸν ἤθελε;

Στὸ σπίτι ὁ Λυκάμβης ἔδειρε ἀνελέητα τὴν κόρη του γιὰτὶ δὲν ἦταν στρωμένο τὸ τραπέζι.

— Πατέρα ἔριξες τὴν τελευταία σταγόνα στὸ ξέχειλο ποτήρι, φώναξε μὲ βραχνή φωνή καὶ βγήκε ἔξω.

Νύχτα σκοτεινή...

Πρωτὶ. Ὁ κουρσάρος τραβήξε στὸ κοντινὸ δάσος. Καλοκαίρι. Τζιτζίκια τιτίβιζαν ξετρελλαμένα ἀπὸ τὸ ἥλιο. Ὁ οὐρανὸς γαλάζιος σκέπαζε τὸ νησί καὶ ἀπλωνόταν ἀπάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Σκέψεις πλημμύρισαν τὸ κεφάλι τοῦ κουρσάρου. Τα-

ξίδια στην άγνωστη θάλασσα πού φεύγει έξω από τὸ λιμάνι. Ἐκεῖ θὰ εὔρισκε ἡσυχία, τὸ μόνο πράγμα πού ἀποζητοῦσε τώρα ἡ ψυχὴ του. Σκόπευε νὰ μαρκάρει σὲ πλεούμενο πού δὲν θὰ γνώριζε κανέναν, καὶ μόνη γνωστὴ του θὰ ἦταν τὸ δοῦμα τῆς μικροῦλας Νεοβοῦλης πού χάθηκε ξαφνικά ἀπὸ τὴ ζωὴ του σὰν νὰ τὴ χώνεψε ὁ Ἄδης. Τώρα καταλάβαινε πόσο τὴν εἶχε ἀγαπήσει. Τραβοῦσε ἀργὰ τὸ δρόμο μὲ τὴν ἐλπίδα μήπως καὶ τὴν συναντήσει, νὰ ἰδεῖ τὰ μάτια της, νὰ τῆς μιλήσει. Γιὰ μιὰ στιγμή, πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψη του ἡ μορφή τοῦ Λυκάμβη καμπουριασμένος, κουρασμένος, γερασμένος. Λύπησε γέμισε τὸ στῆθος του.

Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει σταμάτησε ἔμπρὸς σὲ σύναξη πλήθους.

— Τί γίνεται, βρὲ παιδιά;

— Δὲ βλέπεις;

Δυὸ κορμιά κρεμασμένα αἰωροῦνταν στὰ κλαδιὰ δέντρου.

— Γιατί;

— Γιατί... Ποιὸς ξέρει; Θὰ μάθουμε ἀργότερα.

Ὁ κουρσάρης θέλησε νὰ τρέξει στὸ κρεμασμένο κορμὶ τῆς κοπέλλας μὰ δὲν τόλμησε. Πολὺ λυπημένος ἔφυγε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωποσύναξη. Πῆγε στὴν παραλία καὶ κάθισε στὴν ἄκρη τοῦ κυματοθραύστη. Ἔβαλε τὸ κεφάλι στὶς δυὸ πάλμες καὶ προσπάθησε νὰ τακτοποιήσει τὶς σκέψεις του. Πετάχτηκε ἀπάνω:

— Μιὰ μεγάλη πράξη γνωρίζω. Νὰ πληρώσω μὲ κακὸ ὅποιον μοῦ κάνει κακό. («Ἐν δ' ἐπίσταμαι μέγα — τὸν κακῶς μ' ἔρδοντα δεινοῖς ἀμείβεσθαι κακοῖς»).

Περπάτησε ἀπάνω κάτω στὴν παραλία. Ἡ θάλασσα ἡμερη, ἔφτανε ἀπαλὴ καὶ ξέπλενε τὰ βράχια τοῦ κυματοθραύστη. Σιγὰ - σιγὰ ὅλα κατακάθονταν στὴν ψυχὴ του. Μίσση καὶ ἔχθρες κοιμήθηκαν ὁλότελα. Μιὰ ἴσια γραμμὴ ἡ ζωὴ του, οἱ μεγάλες ἀγάπες καὶ ἐπιθυμίες ἔμειναν ἀναμνήσεις ψυχρὲς. Τύψεις στριμωχνόταν στὴν καρδιά του καὶ σὰν ν' ἄκουσε φωνὴ πού ἐρχόταν ἀπὸ κόσμον μακρινὸ κι ἀόρατο ἢ νὰ τὴν ἔφερνε ὁ φλοῖσβος τοῦ νεροῦ μέσα ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ λασπωμένου πυθμένα:

— Τὰ μίσση, Ἀρχίλοχε, σὲ τρέφουν. («Ψογερὸς, Ἀρχίλοχε, βαρυλόγοις ἔχθεσιν παινόμενον»).

Κοίταξε ἓνα γύρω. Σὰν νὰ περίμενη κι ἄλλη φωνή. Ἐνα λόγο πού θὰ τοῦ ἀπάλυνε τὶς φριχτὲς σκέψεις. Τίποτα. Ἡσυχία. Τὸ φλοῖσβισμα τοῦ νεροῦ στοὺς βράχους. Ἐσκυψε τὸ κεφάλι καὶ μουρμούρισε:

— Ἀγαπῶ ἐκείνον πού μ' ἀγαπᾷ καὶ ξέρω τὸν ἐχθρό μου νὰ τὸν μισῶ... («Ἐπίσταμαί τοι τὸν φιλέοντα μὲν φιλεῖν — τὸν δ' ἐχθρὸν ἐχθαίρειν τε καὶ κακοστομεῖν»).

Ἦταν ὀλοφάνερο πὼς προσπαθοῦσε νὰ υπερνικήσει τὶς τύψεις πού μαζεΐτηκαν καὶ τὸν ἔκαμαν νὰ ὑποφέρει. Τί ἔφταιγε κι ὁ Λυκάμβης ἀν ἤθελε νὰ δώσει στὴν κόρη του ἄνθρωπο πού ἔμπρὸς του ἀνοίγεται τὸ μέλλον ἐλπιδοφόρο.

— Εἶμαι χωρὶς μέλλον; ἀναρωτήθηκε. Μὰ τί σχέση ἔχω ἐγὼ μ' αὐτοὺς τοὺς θανάτους;

Ἦταν πολὺ κουρασμένος.

Μυστηριακὲς φωνὲς τὸν καλοῦσαν, χιλιάδες χέρια τοῦ ἔγνεφαν, τὰ κύματα πού ἔφευγαν καὶ ξαναγύριζαν ἦταν τεράστιο παλιρροιακὸ κύμα, ἡ ἀντινομία καὶ ἡ πάλι τῶν αἰσθημάτων πού εἶχανε κατακαθίσει στὸ βάθος τῆς καρδιάς του. Πηδάει στὸν λιμενοβραχίονα καὶ περνάει σ' ἀραγμένο πλεούμενο, ζήτησε δουλειὰ καὶ τὸν προσλάβανε, γνωστὸς θαλασσόλυκος, μοναδικὸς τιμονιέρης. Τὸ πλεούμενο

άνοιξε πανιά και σάλπαρε τ' απόγευμα. Σουρούπωσε όταν γάθησαν τὰ βουνά της πατρίδας. Σκοτείνιαζε και πλάτυνε ή θάλασσα.

— Όσο πλάτος έχει τὸ πέλαγος, τόσο πλάτος νάχει και τὸ στήθος σου, Ἀρχύοχε, νὰ χωρέσει τὴν ἀγάπη γιὰ τοὺς ἐχθρούς σου.

Βαρὺς ἀπὸ ἐπάνω ὁ οὐρανός. Πῶς μαζεύτηκαν διαμιᾶς τόσα σύννεφα χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφτεῖ. Σύννεφα ταξίδευαν ἀργά, ἔφηναν, ἀλλὰ πλεούμενα στὸ πλάτος τοῦ ὁρίζοντα. Δὲν τὰ εἶχε μὲ κανέναν πιά ὁ κουρσάρος. Ἦξερε πῶς ή κακοτυχία του ἦταν γεννημένη μαζί του. Ὁρίμασε τὴ σκληρὴ ὥρα τοῦ μακρινοῦ καταμεσήμερου, ὅταν ὁ ἀτίδασσος ἄντρας ἔλλεισε στὸ καλύβι του τὴν «δούλη» Ἐνιπώ. Τότε ἔγραψε τὴ μοίρα του στὰ κύτταρα τοῦ κορμιοῦ του. Καὶ τὸν Τελεσικλῆ τὸν συγχώρεσε πρὶν χρόνια. Ὅλες τὶς κακοτυχίες τὶς ἔριχνε στὸν στριφνὸ και ἀπάνθρωπο χαρακτήρα του, πὺν σχηματίσθηκε καὶ αὐτὸς σιγά - σιγά δίπλα σὲ ἀνθρώπους πὺν ἦτανε ἄλλοτε καλοὶ και φιλειργητικοὶ και ἄλλοτε βάρβαροι, ἀπειεῖς, ὑβριστές, αἰμοβόροι. Δὲν πιστεύει πιά στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὁμῶς τοὺς ἀγαπάει, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ βοήθεια καὶ ἐπιείκεια, ἀνάγκη ἀπὸ λησμονιά και λόγὸ παρηγοριᾶς. Ἐχουν ἀνάγκη ἀπὸ χέρι ζεστὸ ἀνθρώπου.

Τὰ λιμάνια πὺν γύρισε, κάποτε ἐπαναστατημένα, σχημάτισαν τὸν ριψοκίνδυνο ἄντρα μὲ τὶς ἀμφιβολίες και τὸ ἀτόλντο στὶς προσπάθειές του καὶ ἄλλοτε γελαστὸ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἀγάπη στὸ κορσὶ και στὶς γυναῖκες. Μπορεῖ νάταν και τὸ χῶνεμα τοῦ αἵματος τοῦ ἀριστοκράτη Τελεσικλῆ στὸ καθαρὸ αἷμα τῆς δούλης Ἐνιπώ, στὴ δημιουργία τοῦ χαρακτήρα του.

Ξαφνικά, ἄνοιξαν οἱ κρουνοὶ τρυφερῆς καρδιᾶς, τὸ ὄραμα τῆς ἀρραβωνιαστικιάς του ξεκαθάρισε, γιομάτο παρὰπονο ή ὀψη της «και νάταν βολετὸ ν' ἀγγίξω τὸ χέρι της» (εἰ γὰρ ὡς ἐμοὶ γένοιτο χεῖρα Νεοδούλης θιγεῖν).

Ἡ θάλασσα πῆρε χροῶμα μολνβί. Ἀσπρα μεγάλα ἀπλωμένα ξάρτια τὰ σύννεφα στὸν οὐρανὸ ἀκολοιθοῦσαν τὴ ρότα τοῦ πλεούμενου. Λές και τὸ παρακολοθοῦσε κάποιο μάτι κρυμμένο πίσω ἀπὸ τὰ κόρσια τους. Καθῶς εἶναι ξαπλωμένος στὴν ὑγρὴ κουπαστή, δίπλα στὰ κατραμωμένα παλαμάρια, ὁ νοῦς του ταξίδευε στὶς μακρινὲς χῶρες πὺν ἔζησε καὶ ἦταν ἐμπρὸς του γυναῖκες πὺν γνώρισε, ἀδρεῖς καὶ ἄβουλες ἄλλες λικνιστικές και λάγνες, συμφεροντολόγες, καὶ ἄλλες σκληρές, ἀποτομες. Χέρια κάτασπρα, μακροδάχτυλα ξερορίζωναν τὴν καρδιά, ὅταν τ' ἀποχωρίζονταν. Ὅστερα θυμήθηκε μάχες καὶ ἀρπαγὲς ἀπάνω σὲ ὑψηλὲς πλώρες πλούσιων καϊκιῶν. Γλέντια και θάνατοι. Καταστάλαξε κάποτε σὲ λιμάνια τῆς Ἀφρικῆς. Ζέστη και ἰδρώτας. Μικρούλα, μελαψή ή ἀγαπητικιά του τῆς ἄρεσε νάχει στὸ χέρι της κλαδὶ μυρτιάς — καὶ ἕνα τριαντάφυλλο, — και τὰ χυτὰ μαλλιά της νὰ σκεπάζουν πλάτες και ὤμους. «Ἐχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἑτέρπετο — ροδῆς τὸ καλὸν ἄνθος, — ή δὲ κόμη ὤμους κατεσκίαζε και μετάρρενα».

Τὸ πλεούμενο ταξιδεύει ἀνάμεσα στὰ σκόρπια νησιά τῶν Κυκλάδων. Σκοτείνιασε ὁλότειλα καὶ ὁ οὐρανὸς ἔλλεισε, χαμήλωσε πολὺ, σημάδι πῶς ή νύχτα θὰ ἦταν ἄγρια καὶ ή θάλασσα θυμωμένη. Ἀφοβοῦς ὁ κουρσάρος τραβάει στὸν μεγάλο κόσμιο, ἑτοιμὸς νὰ κερδίσει τὴν καινούργια του ζωή. «Δὲν πειράζει γιὰ ὅ,τι γάθηκε. Πῆς πῶς τώρα ἀρχίζει ή ζωή», μουρμούρισε και σηκώθηκε ἀπάνω...

.....

Τὰ μαλλιά τοῦ τιμονιέρη ἄσπρισαν πρὶν τῆς ὥρας τους. Τὰ γένια του κοντά, κατσαρά εἶχαν λουριδὲς ἄσπρες ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ὁραῖο τὸ πρόσωπο στεφανωμένο μὲ τ' ἀσπρόμαυρο στεφάνι τῶν μαλλιῶν πὺν ἔπεφταν ἀπάνω στὸ πλατὺ μέτωπο. Ἡ

τριχυμισμένη του ψυχῇ γαλήνεψε. Ραγισμένη ἡ καρδιά του ἀπὸ τὰ χτυπήματα τῶν καιρῶν περιμένει τὴν ὥρα νὰ τσακιστεῖ σὲ χίλια κομμάτια. Κάθεται ἔξω ἀπὸ τὸ καλύβι του. Παρακολουθεῖ τὰ πηδήματα κάποιου ἀγριοκάτσικου, ποὺ ἀνεβαίνει στὰ μυτερά βράχια. Σηκώνει τὸ τόξο, τανίζει. Τὸ βέλος γοργὸ βρίσκει τὸ ἀγριοκάτσικο καὶ τὸ ρίχνει χᾶμου.

— Δὲν εἶμαι φτιαγμένος γιὰ τοὺς καιροὺς τῆς εἰρήνης, σκέφτηκε.

Συλλογίστηκε τὴ μάχη στὴ χώρα τῶν Σαῖων. Τότε ποὺ πέταξε ἀσπίδα καὶ ἄλλα σιδερικά, ἐμπόδια φυγῆς λυτρωμοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα δυστυχία καὶ πόνος. Σὰν νὰ ξύπνησε τὸ δάσος κι ἀνέμιζε τὰ κορμιά τοῦ Λυκάμβη καὶ τῆς Νεοβούλης. Ἦταν ἡ ὥρα νὰ κλείσει καὶ ἡ δική του ζωὴ μὲ τὸ ἴδιο τὸ σχοινὶ ποὺ τελείωσε τὴ ζωὴ του ὁ πεθερός του.

— Ὅχι, φώναξε. Ὁ Λυκάμβης φόρτωσε τὴν ψυχὴ του μὲ ἀνομίες. Ἐγὼ πάλαιψα πολὺ καὶ νικῆθηκα. Ἀνθρώπινο εἶναι νὰ νικιέσαι.

Κλείνει τὰ μάτια κι ἀποκοιμῆται.

Ἡ ἀπελπισία τύλιξε τοὺς Παριανούς. Τὰ ἴδια γεγονότα ποὺ ὀδήγησαν στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Σαῖνες, ἐρχόταν ὁμοιόμορφα καὶ κατακάθιζαν στὸν τόπο. Οἱ ἀρχοντες πολεμοῦσαν νὰ ξεσηκώσουν τὸν ἐνθουσιασμό τοῦ λαοῦ καὶ κάπου - κάπου τὸ πετύχαιναν, μὰ ὕστερα ξαναγύριζε τὸ μυαλό τους στὴν ἀκρίβεια τῶν τροφίμων καὶ στὴν τεχνητὴ ἔλλειψη σὰν νὰ μὴν ἔδινε τίποτα πιά ἡ γῆ, σὰν νὰ ξεράθηκαν, νὰ πέτρωσαν τὰ χωράφια. Πολλοὶ μιλοῦσαν γιὰ πόλεμο καὶ τὸν βρίσκανε σὰν διέξοδο ἀπὸ τὸ χάος. Ἀκριβῶς ὅπως τότε. Τὰ ἴδια γεγονότα, ποὺ θαρεῖς τὰ κατεύθυναν οἱ ἴδιοι ἀθέατοι ἄνθρωποι. Κανένας ὅμως στὸ βᾶθος δὲν τὸν ἤθελε αὐτὸν τὸν πόλεμο γιατί καὶ ἡ νίκη του ἀκόμη θὰ ἔφερε καταστροφὴ καὶ μεγαλύτερη πείνα ἐκτὸς ἂν ἔρριχναν πολλὰ λεφτὰ οἱ ἀθέατοι ἄνθρωποι γιὰ νὰ ξεχάσει ὁ λαός.

Ὁ Ἀρχιλόχος ἔμεινε ἀναποφάσιτος σ' ἐκεῖνο τὸ πανδαιμόνιο τῆς ἀντινομίας. Τὰ γεγονότα τὸν ἔβρισκαν χωρὶς νιάτα καὶ αὐτὸ ἀνοίγε πληγὴ στὴν ψυχὴ του.

Μὰ ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα, παρουσιάστηκε κι αὐτὸς γιὰ στράτευση.

— Τί νὰ σὲ κάνουμε ἐσένα; Ἐσὺ δὲν εἶσαι ποὺ πέταξες τὴν ἀσπίδα; ρώτησε κάποιος νεαρός.

— Σιωπὴ, τὸν ἔκοψε ἓνας ἄλλος. Ξέρεις ποιὸς εἶναι αὐτός;

Ὁ Ἀρχιλόχος δὲν μίλησε. Τραβήχτηκε παράμερα ἀφήνοντας τοὺς δυὸ στρατιῶτες νὰ κουβεντιάζουν.

— Κι ἀπὸ ἐκείνην καλύτερη θ' ἀποχτήσω... «Ἀσπίδι μὲν Σαῖων τίς ἀγάλλεται, ἦν παρὰ θάμνω — ἐντὸς ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων. — Αὐτὸς δ' ἐξέφυγε θανάτου τέλος. Ἀσπίς ἐκείνη ἐρρέτω. Ἐξαῦτις κτίσομαι οὐ κακίω».

Βάζει φωτιά στὴν καλύβα του γιὰ νὰ μὴ μείνη σημάδι ἀπὸ τὸ πέρασμά του. Δὲν εἶχε καμμία ἐπιθυμία πιά ὁ ἄνθρωπος ποὺ τόσο ταλαιπωρήθηκε ὅλα του τὰ χρόνια. Φορτώθηκε τὸ δόρυ καὶ μπῆκε στὰ καίκια μαζί μὲ τοὺς νέους πολεμιστές. Ἡ Πάρο πάλι ἔφευγε κι ἀγνάντευαν τὶς πέτρες τῆς Νάξου.

Τρίτη μέρα τῆς ἀπόδρασης καὶ τοῦ πολέμου. Βέλη γιόμισαν τὸν ἀγέρα. Τὰ ὄλογα ἀφηνιασμένα φροσιμάζαν βαρβάτα. Τρέχανε στὴν ἀντάρα καὶ στὴν παραζάλη ἀνυποψίαστα φέρνοντας στὴ ράχη τους ἀγριεμένους στρατιῶτες ποὺ ἀνε-

μίζουν βαριές σπάθες και τις κατεβάζουν δεξιά κι αριστερά. Σκόνη και νικηφόρες φωνές και οίμωγές ανατάραξαν το άπλωμένο τοπίο. Σκιές άπάνω από τις περικεφαλαίες, οι γυαλιστερές ρομφαίες.

‘Ο κουρσάρος δέν φοράει σιδερένιες άσπίδες. ‘Αλαφρύς και ώραϊος. Κουρσάριζο ζουνάρι στη μέση. Ξαναμμένος, ούτε βλέπει. ούτε άκούει. Τραβάει άνάμεσα από τους όπλίτες άνεμίζοντας τὸ κοφτερό σπαθί. Ένας καβαλάρης τρέχει κατάνω του. ‘Ο ‘Αρχίλοχος σηκώνει τὴ σπάθα και χτυπάει με δύναμη τὸ κεφάλι τοῦ αλόγου και τοῦ άνοίγει στά δυό τὸ κρανίο. Τὸ ζῶο γονατίζει και ὁ άνθρωπος ἔξαλλος ξανασηκώνει τὴ σπάθα νὰ χτυπήει τὸν καβαλάρη πὸν ἔχει πεζέψει. ‘Ηταν άργά. Βαριά ἡ σπάθα τοῦ ἔχθρου πέφτει στὸ κεφάλι τοῦ ‘Αρχίλοχου.

‘Ο ξεπεξεμένος καβαλάρης ἔρριξε στερνὴ ματιὰ στὸν σκοτωμένο στρατιώτη με τὸ κόκκινο ζουνάρι και ὤρησε στὴ φωτιά τῆς μάχης.

— Καλένδα, ξέρεις ποιόν σκοτώσες; ἄκουσε βροντερὴ φωνή.
Σιωπή. ‘Ο λαμβογράφος ‘Αρχίλοχος δέν θὰ ξαναγράψει ποτέ.

— Καλένδα τοῦ Κόρακα, νὰ σέρνεις μαζί σου τὶς τύπεις, ἑρινύες, γι’ αὐτὸν τὸ φόνο.

‘Η φωνὴ ἀκούστηκε δυνατὴ σὰν βροντή. ‘Η μάχη κόπηκε λίγα λεπτά μόνο και ξανάρχισε. Κανείς δέν εἶδε τὸ στόμα πὸν ξεστόμισε τὴ φριχτὴ κατάρα. Τὴν ἔφερε τὸ δάσος, τὸ βουνό, ἡ θάλασσα, ὁ οὐρανός; ‘Η νύχτα ἦρθε και ἡ μάχη σταμάτησε. Λίγες φωτιές άναψαν γιὰ νὰ στεγνώσουν τὰ μουσκεμένα ρούχα και νὰ ζεστάνουν τὰ κουρασμένα κορμιά...

“ Ο ΣΟΦΟΣ „

Σοφέ μου, τὰ λυχνάρια σου, λάδι τ’ αναστεμοῦ σου
προσμένουνε τρεμόσθηστα και Σύ, σοφὰ σκυφτός
Σὲ βρίσκουν τὰ χαράματα στὰ πλάτη τὸν νοῦ Σου
και Σοῦ ξυπνᾷ τὸ λήθαργο μιᾶς ἡλιαχτίδας φῶς.

Τὸ φῶς πὸν μιὰ ἀστροφειγγὴ νεράϊδα σὰν αὐγὴ
ξεδιάλυνε τὰ θολωτὰ τόνειρόν Σου τὰ κάστρα
κι’ ἔφερε άνεμόδαρτη στοῦ Χρόνου τὴ σιγὴ
παρήγορα μηνύματα τῆς Σκέψης σου ἀπ’ τ’ ἄστρα.

Κι’ ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς βλασταίνει ὁδηγὸς
τὸ φῶς πὸν τὶς ἐλπίδες μας τὶς κρύες ανασταίνει
σ’ αὐτὸ και στ’ ἄλλο διάβα μας, κοντὰ Σου νὰ μᾶς φέρνει
γιὰ νὰ καιγόμαστε μαζί πατέρας κι’ ἄδερφός.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΙΓΑΡΗΣ

ΓΥΡΙΣΜΟΣ

Ξαναγύρισα στὸν τόπο πὺν μὲ γέννησε
καὶ κατηφόριζα... μ' ἀνείπωτη λαχτάρα
ἀναζητοῦσα ὁλομόναχος τὴς στράτες
πὺν χρόνια ἀγάπες ἀκριβὲς στὴ θύμησ' ἐκρατοῦσα.

Γύρευα ἓνα δεντρί στὸ πρῶτο κλωθογύρισμα
τὸ πεζούλι στὴν ξώθουρα, τὸ παχνὶ τῆς ἀγελάδας μας,
τὸ καλύβι τ' ἄσπρου μου σκύλου,
μ' ἀλλοίμον ὅλα χαμένα, τῆς μνήμης μου γνώριμα.

— Ἀδέρφι, ἔγειρε τοῦ σπιτιοῦ μας ἡ στέγη
μὲ τὴς βαρεῖες πέτρινες πλάκες,
Χάσκουν τὰ ξύλινα ζωνάρια πάνω ἀπ' τὸ τζάκι,
εἶναι πικρὸς ὁ χαλασμός, μὲς τὴν ψυχὴ.

Προσπάθησα κι' ἔφθασα στὸ μεσιανὸ παραθύρι·
ἐκεῖ πὺν τότε, τ' ἅγια τῆς μάνας μας χέρια
στὴν πλατεῖα ζεστὴ ἀγκαλιά τῆς μᾶς ἔσφιγγαν
καὶ τὸ παραμῦθι τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πατέρα ἀπ' τὰ ξένα,
μᾶς ἔλεγε, μὰ π' ἀλλοίμονο ποτὲ δὲν μᾶς ἦρθε...

Ξαναντίκρυσα τ' ἄσπρο ποτάμι,
τὴς πλαγιές, τὰ λειβάδια τὰ πράσινα,
τὴν βρυσούλα, μὲ τὸ ξωκκλήσι στὸ σύδεντρο.
Ἦρθαν χαρὲς κι' ἀγάπες παληές, τῆς ζωῆς μου τὰ θέμελα.

Μὲς τὸ γλυκὸ μ' ὄνειροπόλημα, κορυδαλὸς ἀπρόσκλητος
στὸ γκρεμισμένον πρεβάζι, ἀνάλαφρα ἦρθε κι' ἔκατσε
τοῦ γνέφω νὰ φύγη κι' αὐτός,
κελαϊδησοῦς μακρόσυρτους ἀρχινάει...

Θάταν λέω ἀδέρφι γιὰ τὸν κόσμον πὺν ἔφυγε,
Θάταν γιὰ τὴ μάνα πὺν στὰ ξένα ἐθάψαμε,
Θάταν τοῦ τόπου μας πικρομήνυμα,
Πὺν τώρα στὸν ξεψυχισμό του διαβαίνει.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΖΙΑΓΚΟΣ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

ΤΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΡΙΧΑΣ

(Δ ι ῆ γ η μ α)

Γιὰ τὸ Γεφύρι τῆς Τρίχας, λίγο πολύ, ὅλοι κάτι ἔχουμε ἀκουστά.

Ἦταν λένε ἐκεῖ στὸν Πόντο ἀλλὰ κανέναν δὲν ξέρεي ποῦ ἀκριβῶς. Παντοῦ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἓνα γεφύρι, πάνω ἀπὸ τὸ ποτάμι τῆς ζωῆς, νὰ ἐνώνει καρδιές κι ἐποχές καὶ πάντα μπορεῖ νὰ τὸ παρασύρει τ' ὀρμητικὸ ρεῦμα. Χρόνια καὶ χρονάκια τὸ ἔχτιζαν, τὸ στοίχειωσαν μὲ τὸ αἷμα τους γενιὲς καὶ γενιὲς κι ὕστερα ξαφνικά, ἔξαφανίστηκε μαζὶ μὲ τὶς Χαμένες Πατρίδες, μέσα σὲ μιὰ πηχτὴ νύχτα ποὺ τὴν κατεργάζονταν οἱ πιὸ σκοτεινές, μυστηριακὲς δυνάμεις. Μὰ οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸ στέριωσαν καὶ τὸ τραγούδησαν, τὸ ἔκλεισαν στὴν καρδιά τους, τὸ ἔφεραν μαζὶ τους — ἱερὴ παρακαταθήκη, σύμβολο τῆς γῆς τους — κι ἐνώνουν τὸ χτές μὲ τὸ σήμερα, τὰ περασμένα μὲ τὰ μελλούμενα.

Ἄλλο γεφύρι μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα βρίσκεται στὰ παραμύθια μας. Τοῦτο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μιὰ μονάχα τρίχα κι εἶναι ἀθέατο. Μιὰ τριχούλη ὅλη κι ὅλη, ποῦ νὰ τὴ σημαδέψεις καὶ πῶς νὰ τὴν πιάσουν τὰ μάτια σου; Αὐτὸ τὸ περνοῦν οἱ ἀντρειωμένοι, γιὰ νὰ σκοτώσουν τὸ δράκο κι οἱ ἐρωτευμένοι γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πεντάμορφη, κλεισμένη σὲ κάποιον σιδερόφραχτο πύργο, ἀνάμεσα ζωῆς καὶ θανάτου. Ἐνα τέτοιο ἐπικίνδυνο γεφύρι, στήνει κρυφὰ γιὰ τὸν καθένα ἡ μοίρα, καὶ χρειάζεται κάποτε, ἄλλος μιὰ φορά, κι ἄλλος περισσότερες νὰ τὸ περάσει ἰσθὴ ζωῆς του. Ναί, νὰ περπατήσῃ πάνω σὲ μιὰ τρίχα, ἔτοιμη νὰ κοπεῖ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή, ἐνῶ κάτωθι του θὰ κυλάει ἀφρισμένο ἓνα ποτάμι. Καὶ τὸ διαβαίνουν, χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε ἀντρειωμένοι, οὔτε ἐρωτευμένοι. Εἶναι ἀπλὰ καὶ ταπεινὰ μόνον ἄνθρωποι, κι ὅλα μποροῦν καὶ τὰ περνοῦνε. Ἀκόμα καὶ τῆς Τρίχας τὸ γεφύρι! Ἐδῶ στὴ δική μας ἱστορία δὲν ἔχουμε τέτοια προβλήματα. Κι ἂν θυμηθῆκαμε τὰ γεφύρια, εἶναι γιὰτὶ συγγενεύουν στ' ὄνομα. Ἴσως καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα ἀκαθόριστα σημεῖα, ποὺ ὑποσυνείδητα μᾶς ἔσπρωξαν νὰ ξεστρατίσουμε ἀπὸ τὸ θέμα. Ἐδῶ ἔχουμε τὸ «Κέντημα τῆς Τρίχας». Ἐνα κέντημα χωρὶς συμβολισμοὺς καὶ βαθύτερα νοήματα. Μὰ καὶ πάλι, μπορεῖ κι ἔτσι, μπορεῖ κι ἄλλοιῶς. Ὁ καθένας ὅπως θέλει τὸ παίρνει, τ' ἀπλώνει ὅσο φτάνουν τὰ χέρια του, στοχάζεται ὅ,τι τὸν βολεῦει. Ὁ καθένας φτιάχνει τὸ δικό του τὸ κέντημα, βελονιά, βελονιά, ἀνάλογα μὲ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀντοχή του, ἀκόμα κι ὅταν δὲν ἔχει τὶς κλωστές. Ὅπως ἡ κόρη τῆς ἱστορίας μας ποὺ δὲν εἶχε τὰ μέσα γιὰ ν' ἀνιστορήσῃ ὅσα ἡ καρδιά της ποθοῦσε κι ὅσα ὁ νοῦς της ἐπλάθε.

Πῶς νὰ τὴν ἔλεγαν καὶ ἀπὸ ποιο μέρος νὰ ἦταν; Δὲν τὸ ξέρουμε, ὅπως δὲ γνωρίζουμε, πῶς τοὺς ἔλεγαν κι ἀπὸ ποῦ ἦταν οἱ θεόπνευστοι ἐκεῖνοι ἀγιόγرافοι μοναχοί, ποὺ ζωγράφιζαν τοὺς τοίχους ἐκκλησιῶν, μ' ἀπαράμιλλη τέχνη. Κλεισμένοι μῆνες ἐκεῖ μέσα, μόνον αὐτοὶ καὶ ὁ Θεός. Συνομιλοῦσαν μὲ τὸ Ἄναρχον Πνεῦμα μεταρσιωμένοι, ξεχνώντας κι οἱ ἴδιοι ποιοὶ ἦταν καὶ πῶς τοὺς ἔλεγαν. Μήπως αὐτοὶ εἶχαν χρώματα, καὶ μήπως τοὺς εἶχε διδάξει κανένας; Μόνοι τους τὰ ἐπινοοῦσαν, ὁδηγημένοι ἀπὸ τὴν ἱερὴ φλόγα ποὺ

λαμπάδιαζε μέσα τους και φώτιζε γύρω τους. Τίποτε δὲν εἶχαν καὶ τίποτε ἄλλο δὲν ποθοῦσαν, παρὰ μόνον νὰ δώσουν ἔκφραση σὲ μιὰ θεία παρόρμηση ποὺ τοὺς κυβερνοῦσε, νὰ φυσήξουν πνοὴ στὰ ἄψυχα ἀντικείμενα, κι ἀπὸ τὴ φθαρτὴ ὕλη νὰ πλάσουν τὴν ἀφθαρτὴ ἰδέα, τὴν αἰώνια ζωὴ. Τὸ ἔργο τῆς Τέχνης. Μόνον αὐτὸ καὶ γι' αὐτό.

... Ἄλλο πάλι ἔπεσε στὴ μέση καὶ λοξοδρομήσαμε. Οἱ ἀγιογραφίες... ἤμαρτον Θεέ μου. Λὲς καὶ ζητοῦμε ἀφορμὲς νὰ γλυστρήσουμε ἀπὸ τὸ θέμα μας, λὲς καὶ φοβόμαστε νὰ πιάσουμε στὰ χέρια μας τὸ κέντημα τοῦτο, τῆς ὑπομονῆς.

Ἄλλὰ ἡ κόρη ἐκείνη ξύπνησε ἀπόψε μέσα μας, μιλάει στὶς αἰσθήσεις μας, τρυπάει μὲ τὸ βελόνι τὴν καρδιά μας, κι ὅλο ξεδιπλώνει μπροστὰ στὰ ἔκπληκτα μάτια μας, τὸ θαυμαστὸ ἔργο τῆς, περιμένοντας τὸν καλὸ τὸ λόγο. Τὸ ἔργο ποὺ ἴσως ὁ καθένας μας νὰ εἶχε ποθήσει νὰ τὸ δημιουργήσουν τὰ χέρια του, ἔστω κι ἂν τοῦ στοίχιζε τόσο ἀκριβά, μιὰ ποὺ δὲν εἶχε τὴ δική της θέληση καὶ τὸ δικό της μεράκι. Ἄς θαυμάσουμε τουλάχιστον κι ἂς ἐγκωμιάσουμε τὰ ἔργα τῶν ἄλλων, κάτι εἶναι κι αὐτό. Καὶ ἐδῶ, σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι, ποιοὶ ἄλλοι θὰ ἦταν σὲ θέσι νὰ ἐκτιμήσουν καλύτερα τὴν ἀξία του; Ἄ, τὸ κάθε πρᾶγμα θέλει τὸν εἰδικό του. Ἄλλον νὰ τὸ δημιουργήσῃ, ἄλλον νὰ τὸ κρίνει, κι ἄλλον νὰ τὸ καταλάβῃ, νὰ τὸ νοιώσῃ ἢ καρδιά του καὶ νὰ τ' ἀγαπήσῃ. Τὰ μυστικὰ τῆς κάθε τέχνης εἶναι πολλὰ κι ἐνεργοῦν πάνω μας ἀνάλογα καὶ ποικιλότροπα. Κι αὐτὸ τώρα τὸ ἐργόχειρο, θέλει κάποια ἀπὸ τὶς παλιὲς πεπειραμένες τοῦ τελάρου καὶ τῆς ψιλοβελονιάς. Τὶς τεχνίτρες τοῦ Κυπραΐκου, τῆς βυζαντινῆς, τοῦ ἀνεβατοῦ, τοῦ φιλιτρέ, τῆς ρίζας, τῆς σταυροβελονιάς καὶ ἄλλων μ' ἄλλα ὀνόματα καὶ ξεχωριστὴ χάρη. Νὰ γνωρίζει καλὰ ὅλα τὰ περίτεχνα σονέττα τῆς βελόνας, τ' ἀνθόκλωνα τοῦ κροσέ, τὰ λυρικά ἀσπροκέντητα, τὶς ἀτλαζένιες μπαλλάντες. Κι εὐτυχῶς, τοῦτο ἔπεσε σὲ καλὰ χέρια, πάνω στὴν περίπτωσι. Ὅλα συνηγοροῦν κι ὅλα συμβάλλουν γιὰ τὴ σωστή του παρουσίαση καὶ τὴν περιγραφή τῆς ὁμορφιάς του.

Λοιπὸν ἡ κοπέλλα ποὺ δὲν εἶχε κλωστὲς κι εἶχε τὸ μεράκι, ἄρχισε τὸ κέντημα μὲ τὰ ξανθὰ μαλλιά τῆς. Μ' αὐτὰ ἔκανε, ψηλὰ στὴν ἄκρη τὸν ἥλιο νὰ ἀνατέλλει καὶ νὰ σκορπάει τὶς ἀκτίδες του, πάνω ἀπὸ στεργιές καὶ θάλασσες. Πῆρε θάρρος, καὶ κουράγιο. Ἄν εἶχε κι ἄλλα μαλλιά, θᾶκανε κι ἄλλα σχέδια. Τότε πῆρε τοὺς δρόμους κι ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα, παρακαλοῦσε καὶ μάζευε τὸ πολύτιμο ὕλικό. Πῆρε ἀπὸ τὰ χαρούμενα τῆς νιόνυφης, ἀπὸ τὰ χιονάτα τῆς γερόντισσας, τὰ καστανὰ τῆς λυγερῆς, τὰ κόκκινα τῆς Ἑβραιοπούλας, τὰ βαμμένα μὲ κινὰ τῆς τουρκοπούλας, τὰ πυρόξανθα τῆς λιογέννητης. Τῆς ἔδωσε κι ἡ γοργόνα τοῦ γιαιοῦ γαλάζια, κι ἡ νεράϊδα πράσινα... Ἀκόμα κι ἡ Βερενίκη χαμήλωσε μιὰ νύχτα καὶ τῆς ἔρριξα λίγα ἀπὸ τὴν ἐβένινη κόμη τῆς, μετὰ ἡ σελήνη λίγα ἀσημένια κι ἡ πούλια τῆς αὐγῆς, δυὸ - τρία ἀκτιδωτὰ μπουκλάκια. Κι ἡ τριανταφυλλιά λένε πῶς τῆς χάρισε μυρωμένα, ἢ γαρυφαλλιά, ἢ βιολέιτα καὶ πολλὰς ἄλλες ποὺ δὲν τὶς βάζει ὁ νοῦς μας μὰ ποὺ ἡ κόρη τὶς ξετρύπωσε, τὶς παρακάλεσε καὶ πῆρε λίγον ἀπὸ τὸ θησαυρό τους. Γύρισε μὲ τὸ σακκοῦλι γεμᾶτο, κλείστηκε στὸ σπῆτι τῆς κι ἄρχισε τὸ ἔργο. Βδομάδες, μέρες, μῆνες, νυχτοξημερώνονταν ξομπλιάζοντας πάνω στὸ τελάρο, ὅλη τὴν ὀνειροφαντασιά τῆς καὶ μαζὶ καὶ τ' ὄνειρο, τὸν καὺμό καὶ τὸ μῦρο τῆς κάθε μιᾶς ποὺ τῆς ἔδωσε ἔστω καὶ μιὰ τρίχα.

«Κεντάει τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ λαμπρά του ἀστέρια.
Τῆς γῆς μὲ τὰ πολλὰ καὶ τὰ ὡραῖα λουλούδια.
Κεντάει κι ἓνα βουνὸ ψηλὸ βουνὸ καὶ μέγα...».

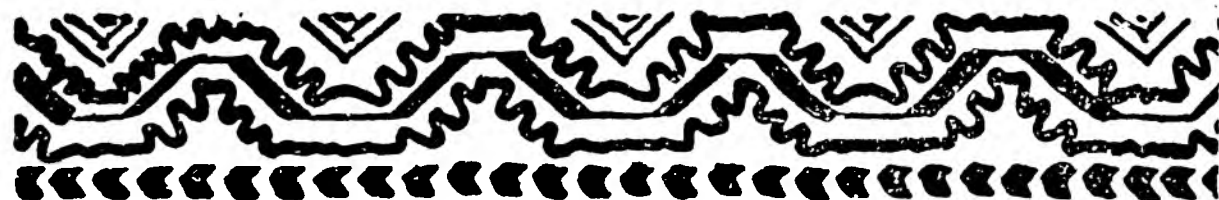
Μόνοι τους άκάλεστοι ήρθαν οί σίχοι του Κρυστάλλη νά βοηθήσουν στην περιγραφή. Νά τὸ εἶδε μήπως ὁ ποιητὴς ἐκεῖνο τὸ κέντημα κι ἐμπνεύστηκε τὸ θαυμαστὸ τραγούδι; Θὰ τοῦ τὸ ἔδειξε ἡ Μοῦσα μέσα στὰ ποιητικά του ὀράματα.

«Ποτάμι σιγαλὸ καὶ φιδωτὸ ξομπλιάζει
Μὲ δάφνες, μὲ μυρτιὲς καὶ μὲ δασιὰ πλατάνια
Μ' ἀηδόνια μὲ φωλιές καὶ στὸ πανώριο ξόμπλι
Τὸν φλοῖσθο τοῦ νεροῦ θαρρεῖς κι ἀκοῦς, τῆς δάφνης
Τὸν μῦθο, τῆς μυρτιάς θαρρεῖς ὅτι ἀνασαίνεις...».

Παρακάτω λέει ὁ ποιητὴς — κι ἔτσι θάναι ἀσφαλῶς — κέντησε κι ἓνα ὠραῖο ἐλάφι ποὺ πήγαινε νά πιεῖ νερὸ στὴν ἀκροποταμιὰ καὶ τὸ σαῖτεψε καὶ τὸ σκότωσε ὁ ἄσπλαχνος κυνηγός.

Οὔτε ἔτρωγε, οὔτε κοιμότανε, ὅλο δούλευε σκυμμένη, συνεπαρμένη, ἀκούραστη. Κι ὅλο ἔλυωνε τὸ κερί ποὺ τὸ λυώνει ἡ ἴδια ἡ φλόγα του. Ἡ κόρη κεντοῦσε κι ὁ κόσμος βούιζε. Θέλει καὶ πολὺ νὰ ξεσηκωθεί ὁ κακὸς ὁ ἀέρας; Τί κλείστηκε καὶ χάθηκε ἀπὸ τὸν κόσμο; Τί τὰ ἤθελε τόσα μαλλιά; Γνωστὴ ἡ πρόληψη γιὰ τὰ μάγια καὶ τὸ ρόλο τῶν μαλλιῶν γιὰ τὴν κατασκευὴ κι ἐπιτυχία τους. Γι' αὐτὸ οἱ γυναῖκες ἔκαιγαν ἢ ἔθαβαν τ' ἀποχτενίδια τους, νὰ μὴ τὰ βροῦν καὶ τοὺς κάνουν κακό. Λόγος τὸ λόγο, ἀπλώθηκε τὸ σύννεφο, ἀναστατώθηκαν οἱ ψυχές, τρόμαξε ὁ κόσμος. Ἀπὸ ποιὲς πῆρε; Ποῦ νὰ λογαριάσεις; Κι ὅλο ἀπὸ τίς ὁμορφες. Κι ἐκεῖ ποὺ ἡ κόρη δὲν πάτησε, οὔτε τὴν ἀντίκρυσαν, οὔτε ἤξεραν τίποτε, πῆγε ὁ φόβος. Ἄν ἔτυχε σὲ μερικὲς καμμιὰ κακοτυχία, ἐκεῖ τὴν ἀπόδωσαν. «Μαγίστρα εἶναι, κάνει μάγια, θὰ μᾶς καταστρέψει. Εἶπαν καὶ λίγοι πὼς θέλει σκότωμα, γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ κακό. πρὶν τοὺς πιάσει ὅλους.

Τίποτε δὲ μάθαμε κι οὔτε παίρνουμε βάρος στὴν ψυχὴ μας. Ἡ κεντήστρα βρέθηκε μιὰ μέρα πεθαμένη μὲ τὴ βελόνα στὸ χέρι καὶ μ' ἓνα μειδίαμα ὑπέρτατης εὐτυχίας δίπλα στὸ ἐργόχειρο. Δὲν ἔλειπε καμμιὰ βελονιά. Μόνον τὴν τρίχα δὲν εἶχε προφτάσει νὰ κόψει. Πάντα μένει μιὰ κλωστή — ἀόρατη τρίχα — νὰ τὴν πάρει ἓνα ἄλλο χέρι καὶ νὰ ἀρχίσει κάποτε ἓνα δικό του κέντημα. Εἶπαν πὼς τὴν ἔπνιξαν τὰ ἴδια τὰ μάγια της. Ὅμως ὅλοι τὴν ἔκλαψαν τὴν ἄξια τεχνίτρα, κι ὅλοι θαύμασαν τὴν πλουμιστὴ ζωγραφιά της, ποὺ φάνταζε σὰν νὰ μὴ τῷπιασαν χέρια. Τὸ πῆραν στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ σκέπασαν τὴν Ἁγία Τράπεζα. Παινεύονταν γι' αὐτὸ καὶ τῷδειχναν μὲ καμάρι στοὺς ξένους. Ἐπειτα τὸ εἶδαν καὶ περισσότεροι. Τὸν περασμένο αἰῶνα βρέθηκε σὲ μιὰ ἔκθεση στὴν Ἀθήνα. Ἐλαμπε σὰν τὸν αὐγερινό, ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἐργόχειρα. Ἐτσι ὅπως «ὅταν βγαίνει ὁ αὐγερινὸς ὅλα τ' ἄστρα χλωμιάζουν». Πῆρε τὸ πρῶτο βραβεῖο. Τὸ καρφίτωσε πάνω του, μὲ τὰ κρινένια της δάχτυλα, μιὰ νεαρὴ τότε βασίλισσα, Ὁλγα τὴν ἔλεγαν. Ἡ ἴδια τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα «Τὸ κέντημα τῆς Τρίχας» κι ἔτσι ἔγινε γνωστὸ, κι ἔμεινε σὰν μῦθος. Στὸν τόπο του δὲν ξαναγύρισε κι οὔτε ξαναφάνηκε πούθενά. Κανένας δὲν τὸ εἶδε πιά. Οὔτε κι ἐμεῖς ποὺ τὸ περιγράφουμε. Μιὰ ἡλικιωμένη Ἀθηναία ποὺ ἦταν στὴν ἐπιτροπὴ τότε τῆς βράβευσης, μοῦ τὰ διηγήθηκε ὅταν ἤμουν ἀκόμα μικρή, καὶ τὸ πίστεψα. Οἱ ἡλικιωμένοι στὴ μακρὰ πορεία τῆς ζωῆς τους πολλὰ βλέπουν καὶ πολλὰ ἀκοῦν, πὼς νὰ μὴ τοὺς πιστέψουμε; Ὅλα γίνονται στὸν ἀπάνω κόσμο. Κι ὅταν τὰ ἐγγόνια ρωτοῦν τὴ γιαγιά γιὰ τὸν Μαρμαρωμένον «Τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου γιαγιά τὸ βασιλέα;» κι αὐτὴ τοὺς ἀποκρίνεται «Ναὶ παιδάκια μου τὸν εἶδα σὰν καὶ χθές... καὶ πάλι θὰ ξυπνήσῃ...», πὼς νὰ μὴ τὴν πιστέψουν;

ΣΠΥΡΟΥ ΚΟΚΚΙΝΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ἡ Ἑπειρος εἶναι μιὰ ἐποποιία τῶν ματιῶν. Ταξιδεύουμε πάνω σὲ μιὰ πέτρινη ραχοκοκκαλιά, ἕναν ἀπρόσιτο ὄγκο ποὺ διακλαδίζεται στὸ σῶμα τῆς Ἑλλάδος. Βουνά ἄγρια, δασωμένα, ἀνυπότακτα. Φαράγγια καὶ ξερὸ χῶμα.

Κοιτάζουμε τοῦτες τὶς αἰώνιες ρυτίδες τῶν βουνῶν. Μοιάζουν μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἡρωϊκὴ συμφωνία τῆς πέτρας μὲ τὶς ρυτίδες τοῦ πόνου στὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑπείρου ποὺ γεμάτοι ἀγνόητα, ὑπομονὴ καὶ ἐγκρατέρευση μᾶς χαιρετοῦν καὶ μᾶς καλωσορίζουν. Ἐδῶ ὁ ταξιδιώτης βρίσκει τὴν Ἑλλάδα στὴν πιὸ ἀρρενωπὴ ἐκφρασί της.

Ἡ Ἑπειρωτικὴ πρωτεύουσα εἶναι μιὰ ἥσυχη πολιτεία. Ξαπλωμένη στὶς ὄχθες τῆς Παμβώτιδος λίμνης ἀναπαύεται φορτωμένη ἔνδοξη ἱστορία. Ὁ λαϊκὸς στίχος θέλει τὰ Γιάννινα «πρῶτα στ' ἄρματα, στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα» καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τούτη ἡ πολιτεία στάθηκε γιὰ αἰῶνες ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

Ἐμεῖς ὅμως — ταξιδιώτες χωρὶς διδακτικὲς προθέσεις — κουβαλάμε στὴν ψυχὴ μας τὸν θρύλο τῆς κυρὰ - Φροσύνης, τῆς ἀγαπημένης τοῦ Μουχτάρ πασᾶ, τὴ δίψα ἐκείνου τοῦ «λεκανομάντη καὶ ἀστρολόγου» καλόμενου Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου, τὸ μαρτύριο τοῦ Καπετὰν Βλαχάβα καὶ τοῦ Μεθόδιου Ἀνθρακίτη, τὸ πάθος καὶ τὴ δόξα τοῦ Λορέντσου Μαβίλη.

Οἱ μιναρέδες τῶν τούρκικων τζαμιῶν ραμφίζουν τὸν οὐρανό. Τὸ νησι καταπράσινο κολυμπάει στ' ἀνοιχτά.

Τὰ ἐρεΐλια τοῦ κάστρου ἀνασαίνουν μιὰ μυρωδιὰ ὑγρασίας καὶ σαπισμένου χρότου.

Ποιὸς ὑποπτεύεται μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἄκρα σιωπὴ τῆς νύκτας τὸ παραμῦθι τῶν Ἰωαννίνων;

Διαβάζουμε τοῦτον τὸν φιλόκαλο Ἑγγλέζο, τὸν Λήκ, ποὺ ταξίδεψε στὰ χῶματα τῆς Ἑπείρου πρὶν τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἱστορήσε στὰ βιβλία του τὸ πνίξιμο ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν ὁμορφῶν γυναικῶν καὶ τῆς κυρὰ - Φροσύνης:

«Σχετικῶς μὲ τὸ περίφημον πνίξιμον, τὴν θηριώδη αὐτὴν πράξιν ἡ ὁποία δεικνύει πρῶτον εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀλῆ μέχρι ποίου σημείου σκληρότης, ἡ ἀνοικτίρμων διάθεσις του ἠδύνατο νὰ τὸν ὀδηγήσῃ, ἔλαβον τὰς ἀκολούθους πληροφορίας: αἱ γυναῖκες μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς λίμνης. Ἐκάθη ὅμως πολὺς χρόνος διὰ νὰ συναθροισθοῦν καὶ ἐξημέρωσε πρὶν εὑρεθοῦν πλοίαρκα εἰς τὴν νῆσον, ἐνῶ οἱ ψαράδες ἤρνοῦντο νὰ βοηθήσουν χωρὶς ἔγγραφον διαταγὴν. Τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ ἡ τουρκικὴ συνήθεια ἀπαιτεῖ ὅπως σκότος προστεθῇ εἰς τὸν τρόπον τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς τιμωρίας, ἀνέβαλον διὰ τὰ ἐπόμενα μεσάνυκτα, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀγρίας θυέλλης, τόσον συ-

νήθους εἰς τὰ Ἰωάννινα, αἱ γυναῖκες ἐπεβιβάσθησαν εἰς πέντε ἢ ἕξ πλοῖα-
ρια, χωρὶς νὰ τὰς χώσουν εἰς σάκκους, κατὰ τὴν συνήθειαν εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ μεταχειρισθῶν βίαν, ὅτε τὰ
θύματα προσεπάθουν νὰ συγκρατηθῶν εἰς τὰ πλάγια τῶν μονοξύλων. Ἡ
Φροσύνη ἦτο ἀνεψιὰ τοῦ ἐπισκόπου Γρεβενῶν καὶ ἡλικίας 28 ἐτῶν. Λέγεται
ὅτι ἦτο πνευματώδης καὶ πολιτισμένη καὶ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀναζήσει εἰς
αὐτὴν ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ τῆς ἐταίρας. Οἱ Ἰωαννῖται ὁμιλοῦν μὲ ὑπερηφά-
νειαν καὶ σιοργὴν περὶ αὐτῆς καὶ φαίνεται ὅτι θεωροῦν τὴν ὑπαρξιν παρο-
μοίου προσώπου εἰς Ἰωάννινα ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν καθ' ὅλην
τὴν Ἑλλάδα, εἰς πολιτισμόν, ὅπως ὄχι ὀλιγώτερον εἶναι ἓνα βιβλιοπωλεῖον
εἰς τὸ παζάρι καὶ τὰ δύο αὐτῶν λύκεια διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν. Τὰ θύματα ἦσαν
ἐν ὅλῳ 17, ἐκ τῶν ὁποίων πέντε ἢ ἕξ μόνον ἦσαν τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Τὰ
πτῶματα δὲν περισυνελέγησαν ὅλα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας...».

Αὐτὰ στὰ 1801.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς κυβέρνησε τὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ 1788 ἕως τὸ 1821. Ἦτανε
θηρίο - ὄχι ἄνθρωπος. Ὁ Γάλλος πρόξενος στὴν αὐλὴ του, ὁ Πουκεβίλ, πού τὸν
γνώρισε ἀπὸ κοντά, μᾶς τὸν περιέγραψεν ἔτσι:

«Μέσα ἀπὸ τὴν σκιὰ διέκρινα τὶς λάμπεις τῶν ματιῶν του, παρατηροῦσα
τὶς σπασμωδικὰς κινήσεις του, ἄκουγα τὶς φαινομενικὰ ἀόριστες, γεμάτες ὀ-
μως πανουργία κουβέντες του. Κουνιόταν, γελοῦσε, μιλοῦσε καὶ καμμιὰ λέ-
ξη ἀπὸ μέρους του δὲν ἦταν χωρὶς νόημα. Αὐτὴ ἡ συνάντησις στάθηκε ἀρ-
κετὴ γιὰ νὰ καταστρέψει ἓνα μέρος ἀπὸ τὶς ψευδαισθήσεις πού εἶχα δημι-
ουργήσει. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς δὲν ἦταν μήτε Θησέας, μήτε Πύρρος, μήτε ἓνας
γέροντας πολεμιστὴς γεμᾶτος οὐλές. Πληοίαζε τὰ ἐξήντα· τὸ ἀνάστημά του
πού δὲν ξεπερνοῦσε τὸ 1,60 εἶχε παραμορφωθῇ ἀπὸ τὸ ὑπερβολικὸ πάχος.
Τὸ παιχνίδισμα τῆς φυσιογνωμίας του, ἡ λάμψις τῶν μικρῶν γαλάζιων μα-
τιῶν του, τοῦ ἔδιναν τὸ φοβερὸ προσωπεῖο τῆς πανουργίας ἐνωμένης μὲ τὴν
ἀγριότητα...».

Μπαίνοντας στὸ κάστρο συναντοῦμε τὴν ὁδὸ «Κυρὰ Βασιλικῆς» καὶ ἀπὸ τὴν
δυτικὴ πλευρὰ τῆς λίμνης τὸ ἐξοχικὸ κέντρο «Ἡ κυρὰ - Φροσύνη». Δὲν μπόρεσα
νὰ καταλάβω, μὰ τὴν ἀλήθεια, τοῦτο τὸ μακάβριο τουριστικὸ χιοῦμορ!

Τριγυρνοῦμε στὰ ἴδια σοκάκια πού περπάτησε καὶ ὁ Πουκεβίλος, ὁ Φραντζέ-
ζος Πρόξενος. Τὰ Γιάννινα, ὅσο καὶ ἂν ξανάνιωσαν, ἔχουν τὸ ὕψος τῆς τουρκο-
κρατίας. Θέλω νὰ πῶ μὲ τοῦτο πῶς εἶναι μιὰ μνήμη πικρὴ. Καὶ ὁ Τεπελενλῆς, ὅσο
καὶ ἂν θέλουμε νὰ τὸν ξεχάσουμε, μιὰ ζωντανὴ παρουσία.

Θυμόμαστε ἐκεῖνο τὸ παλληγάρι, τὸν παπᾶ - Θύμιο Βλαχάβα πού μαρτύρησε
στὴν αὐλὴ τοῦ σεραγιοῦ 38 χρονῶ. λιοντάρι τῆς λευτεριᾶς τοῦ Γένους, στὰ 1808.
Πάλι ὁ Πουκεβίλ διηγεῖται:

«Στὰ Γιάννινα, δεμένο σ' ἓνα πάσσαλο στὴν αὐλὴ τοῦ σεραγιοῦ, ξανα-
εἶδα τὸν Εὐθύμιο Βλαχάβα, πού τὸν εἶχα συναντήσει ἄλλοτε στὴν Πίνδο μα-
ζὶ μὲ τοὺς στρατιῶτες του. Οἱ καυτερὲς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου κτυποῦσαν τὸ
μπρούτζινο κεφάλι του, πού περιφρονοῦσε τὸν θάνατο, καὶ ἄφθονος ἰδρώτας
ἔτρεχε ἀπὸ τὰ πυκνὰ του γένεια. Ἐγνώριζε τὴν τύχη του· καὶ πὺδ ἥσυχος

ἀπὸ τὸν τύραννο ἡδονιζόταν μὲ τὴν ἰδέα ὅτι θὰ χύσῃ τὸ αἷμα του, σήκωσε πρὸς τὸ μέρος μου τὰ μάτια του γεμάτα γαλήνη, σὰν νὰ ἀποζητοῦσε τὴν μαρτυρία μου σπὸν θρίαμβο τῆς ὑστατης ὥρας του. Τὴν εἶδε νὰ πλησιάζῃ, τὴν ὥρα αὐτὴ τὴν φοβερὴ γιὰ τὸν κακὸ, μὲ τὴν ἡρεμία τοῦ δικαίου. Ἔνοιωσε, χωρὶς νὰ ἀναρριγήσῃ, καὶ δίχως νὰ παραπονεθῇ, τὰ κτυπήματα τῶν δημίων καὶ τὰ μέλη του, ποὺ τὰ ἔσυραν μέσα ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς πολιτείας, ἔδειξαν στοὺς τρομαγμένους Ἕλληνες τὰ ὑπολείμματα τοῦ τελευταίου καπετάνιου τῆς Θεσσαλίας...».

Ἄπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἱστορίες τοῦ παλίου καιροῦ μένει τώρα ὁ ἔρημος ὄντας στὰ κελιά τῆς Μονῆς Ἀγίου Παντελεήμονος, στὸ Νησί, γιὰ νὰ θυμίζει πὼς ἐδῶ βρῆκε τὸ τέλος ποὺ τοῦ ἄξιζε ὁ τύραννος τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ πνευματικὴ ἀνθοφορία ποὺ σημειώθηκε στὰ Ἰωάννινα σ' ὅλη τὴν διάρ-
κεια τῆς σκλαβιάς, ἔκανε ξακουστὴ τὴν πόλι. Ὁ Νεόφυτος Δούκας ἔλεγε:

«Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἕλληνες συγγραφεῖς ὑπῆρ-
ξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς».

Καὶ δὲν εἶχε ἄδικο. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει στενὴ σχέση μετὰ τὴν ὕλική εὐημε-
ρία τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὸν δωδέκατο ἀκόμη αἰῶνα ὁ Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης ση-
μειώνει στὸ ὁδοιπορικὰ του πὼς τὰ Γιάννινα ἦταν «πόλις ἀκμάζουσα καὶ εὐημε-
ροῦσα». Καὶ οἱ Ἀγγλοὶ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheeler, ποὺ ἐπεσκέφθηκαν τὰ
Ἰωάννινα τὸ 1660, κάνουν μιὰ πολὺ τιμητικὴ μνεία ὅχι μόνον γιὰ τὴν ἐμπορικὴ
ἀκμὴ τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ θαυμάσια ἐκπαιδευτικὰ τῆς ἰδρύματα. Ὁ Gar-
nier, Γάλλος Πρόξενος στὴν Ἠπειρὸ τὸ 1695, βάζει τὰ Ἰωάννινα στὸ ἴδιο ἐπί-
πεδο μετὰ τὴν Μασσαλία καὶ γιὰ τὸν πληθυσμὸ καὶ γιὰ τὸ ἐμπόριό τους.

Τὸν 15ο καὶ 16ο αἰῶνα ἀναφέρονται τὰ πρῶτα σχολεῖα, τὸ 1520 ὁ δάσκα-
λος Μανασσῆς Πλέσσας, τὸ 1550 ἀνθεὶ ἡ σχολὴ τῶν Φιλανθρωπηνῶν. Στὶς ἀρχὲς
τοῦ 17ου αἰῶνος ἀκμάζει ἡ σχολὴ τοῦ Ἐπιφανείου, τὸ 1677 τοῦ Ἐμμανουὴλ Γκού-
μα, ἀργότερα ἡ Μαρουτσαία. Μιὰ ὥραία καὶ μαρτυρικὴ μορφὴ τοῦ νεοελληνικοῦ
διαφωτισμοῦ εἶναι καὶ ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ποὺ διώχτηκε ἄδικο ἀπὸ τὸ Πα-
τριαρχεῖο σὰν αἵρετικὸς καὶ ἐξοντώθηκε...

Στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τὸ πυργωτὸ ρολοὶ χτυπάει τὶς ὥρες. Στὸ βορρῖα τὸ
Μιτσικέλι, σκυθρωπὸ. Βορειοανατολικά οἱ κορφὲς τοῦ Περιστεριοῦ, χιονισμένες.
Νοτιώτερα τὰ Τζουμερκιώτικα βουνά. Καὶ ἡ λίμνη — ἓνα μικρὸ λυρικὸ στίγμα
στὴν πέτρινη συμφωνία τῶν βουνῶν. Τὰ Γιάννινα συνεχίζουν τὸ γύρισμα τῆς ἀνέ-
μης τοῦ παραμυθιοῦ...

ΚΟΙΝΗ ΠΟΡΕΙΑ

Μνήμη Βορειοηπειρώτισσας

Μὲ ξάφνιασε ἡ συντροφιά τῆς πονεμένης ἀδελφῆς
 Στὸ ματωμένο δρόμο τοῦ χρέους καὶ τῶν ἐλπίδων.
 — Γύρνα, ἀδελφή, φτάν' ὡς ἐδῶ, τί φείδια μᾶς κυκλώνουν
 Κι' ἡ ἀγάπη σου δὲν φθάνει στὴν πείνα τῶν ἔρπετῶν.
 — Γλυκὲ ἀδελφέ,
 Καὶ πότε μόνο σ' ἄφησα, γιὰ νὰ σ' ἀφήσω τώρα;
 — Θυμᾶσαι;
 Μάνα - ἀντάμα κι' ἀδελφὴ - στάθηκα σὰν ὀρφάνεψες·
 — Καλέ μου,
 Καὶ τώρα ποὺ πετᾶς ψηλά,
 Μαζύ σου θὰ πορεύομαι - φτωχὸ κλωνάρι Δόξας -
 Στοὺς γαλανοὺς μας οὐρανοὺς.

 Οἱ προσδοκίες στέρεψαν μέσ' στὶς ἀνήλιες φυλακὲς
 Τῆς Κρούγιας καὶ τοῦ Ἑλμπασάν,
 Μὰ τ' ὄνειρο δὲν ἔσβυσε...

Νέα Ὑόρκη

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΑΝΟΣ

Η ΠΟΡΕΙΑ

Στροφή I

Νὰ περπατᾶς, νὰ πολεμᾶς...
 ἢ στράτα εἶν' ἡ ζωὴ μας.
 Μέρες καὶ μῆνες,
 μῆνες καὶ χρόνια,
 αἰῶνες...
 Στρατόπεδο νὰ στήνης
 καὶ ξανὰ νὰ περπατᾶς
 καὶ νὰ νικᾶς.
 Ρυθμὸς καὶ νόμος τῆς πορείας
 ἢ Ρωμᾶνα ντισκιπλῖνα.
 Οἱ νῖκες γιὰ τὴ Ρώμη τὴ Θεά,
 γιὰ τοὺς θριάμβους οἱ ληστεῖες τῶν λαῶν,
 γιὰ τοὺς θριάμβους τῶν λαῶν ἡ συντριβή!...

★ ★ ★

Ἀντιστροφή I

Νὰ περπατᾶς, νὰ πολεμᾶς
 καὶ στὴν πατρίδα ὅταν γυρνᾶς
 μὲ σκλάβους καὶ μὲ θησαυροὺς,
 ἔρμη νὰ βρίσκῃς τὴν καλύβα

(σάν τελειώση ὁ θρόμβος)
καὶ πάλι στοὺς πολέμους νὰ γυρνᾷς
ἢ κάπου τὸ κεφάλι ν' ἀκουμπᾷς
στῆς Ρώμης τὰ στενά,
ὁ νικητῆς. Ἐσύ, τῆς Κιζαλπίνας,
τῆς Τρανσαλπίνας καὶ τῆς Ἰθηρίας,
τοῦ Ἀμίλκα καὶ τοῦ Ἀννίβα καὶ τοῦ Πύρρου
τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Πάρθων,
ποὺ διάβηκες τὸ Δούναβη καὶ τὸν Εὐφράτη.

★ ★ ★

Στροφή II

Στὴν Ἀχαΐα ὡς φτάσαμε,
μαρμαρωμένους τοὺς θεοὺς
τοὺς πήραμε γιὰ φυλαχτὰ τῆς Ρώμης.
Κάτι μικροὺς, πολὺ μικροὺς
τοὺς κρύψαμε
καὶ στὴν Ἑστία τοὺς βάλαμε
γιὰ λάρητες καὶ γιὰ πενᾶτες
(ἐκεῖνοι ποῦχαν σπίτι ἀκόμα).
Τοὺς ὄλλους, τοὺς τρανοὺς, τοὺς στήσαμε
μὲς σὲ ναοὺς, ποὺ χτίσαν Ἕλληνες τεχνῖτες,
στὸ Καπιτώλιο, στὸ Παλάτιο καὶ στὸ Φόρουμ
καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν Τίβερα
στῶν πατρικίων τοὺς κήπους.

★ ★ ★

Ἀντιστροφή II

Μὰ κάποτε σταθήκαμε
καὶ τότε ἀνοίξαμε νὰ ἰδοῦμε
τῶν χρόνων καὶ τῶν τόπων τὶς ἀποσκευές μας.
Δίχως πατρίδα, δίχως ὄνειρα,
δίχως χωράφι στὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία.
Ἀποσκευὴ μας ἡ Ρωμᾶνα ντισκιπλίνα
καὶ τίποτ' ἄλλο.

Καὶ πέσαμε νὰ κοιμηθοῦμε
κατάχαμα στὸ νοτισμένο χῶμα
δίχως πατρίδα, δίχως ὄνειρα.
Μόνο τὸ παραλήρημα τοῦ Σπάρτακου
καὶ κάποια ἀνάσα κοιμισμένου ζῶου
ἄκουγε ἡ Νύχτα.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Ι Ω Π Η*

Τέλος και ἀρχὴ ἡ μνήμη ἐδῶ δὲν ἔχει.

Ἄγγ. Σικελιανός

Ἡ σιωπὴ,
αὐτὴ ἡ ἀδυσώπητη σιωπὴ
ἐπέτρωσε χωρὶς φτερὰ
κ' ἐξουσιάζει
τοὺς ἀτέρμονας οὐρανούς τῆς ὀπτασίας σου,
καθὼς ἀπάντεχα ξημέρωσεν ἡ βαρυχειμωνιά
στὸ καλοκαίρι.
Καίκανε τὰ τρυφερὰ βλαστάρια·
τὶς μαῦρες τὶς φτεροῦγες τοὺς κρεμάσανε
τὰ χελιδόνια·
κρέπια πὺν σκέπασαν τὸ σπίτι τῆς χαρᾶς.
Κ' οἱ γνώριμες φωνὲς σθηστῆκαν
πὺν χρόνια φούντωναν σὲ δροσεροὺς καημούς.
τὰ λυγερὰ τραγούδια σου,
δάκρυ,
παγωμένες ρομφαῖες στὴ στέγη
πὺν λογχίζουν ἀνήλεα τὴ νοτισμένη γῆ·
μαχαίρια στὶς καρδιὲς πὺν σφάζει
βουβὸς ὁ πόνος.
Ἡ σιωπὴ,
αὐτὴ ἡ ἀδυσώπητη σιωπὴ
ἐπέτρωσε χωρὶς φτερὰ καὶ δυναστεύει
τὸ μακρινὸ ταξίδι σου,
π' ἀκολουθεῖ τῶν λογισμῶν μας ὁ δαρμός·
θλιβερὴ λιτανεία πὺν παραπαίει
στὸ ἔρεβος τοῦ ἀγύριστου δρόμου σου.
Μὰ ἐσένα,
μήτε σπαραγμὸς καὶ ἄλγος σὲ ταράζει
στὶς σφαῖρες ὅπου πᾶς·
στῆς ἀρμονίας τὸ ρυθμὸ πλανιέσαι
κι' ὀλόφωτος πετᾶς
ἐκεῖ,
πὺν μήτε ἀπόηχο τοῦ κόσμου μας
σὲ φτάνει
κ' ἡ κραυγαλέα μας φωνὴ
στὸ τρόπαιο τοῦ θανάτου,
μένει χωρὶς ἀπόκριση
καὶ δίχως προσμονή.
Ἡ σιωπὴ,
αὐτὴ ἡ ἀδυσώπητη σιωπὴ,
σφάλισε τὰ παράθυρα τοῦ κόσμου

* Ἐλεγεῖο γιὰ τὸν μουσικὸ Γιάννη Νούσια.

δικό της σὲ κρατεῖ,
 ἐκεῖ ποῦ λάμπει ἀνέσπερος
 ὁ ἥλιος καὶ γελάει μὲ τὸν πικρὸν ἀσφόδελο
 τῇ μακαρίᾳ Λήθῃ.
 Κι' ἂν ἀλυχτάει ὁ πόνος μας
 μπρὸς στὸ βουβὸ κατώφλι,
 στὸ χάος τ' ἀπροσπέλαστο
 ἀποκαμένος γέρνει·
 μαραμένο λουλούδι στὰ σφιγμένα μας
 χεῖλη,
 καὶ σὲ θωρεῖ ἀέρινο κοντά μας νὰ πλανιέσαι
 σὰν χαμόγελο μιᾶς σκιᾶς
 μ' ἀστραφτερὲς ἀναλαμπές στὴν ἀπεραντωσύνη
 τῆς ἀβασίλευτης ρέμβης.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΡΑΛΗΣ

Α Κ Ε Λ Α

Κλειστήκαν οἱ αἰῶνες τῆς σιγῆς
 σὲ μιὰ στιγμή ἀγάπης
 καὶ ἔγινε τὸ Πνεῦμα φῶς
 ὁ Ἔρωτας ἀλήθεια
 κόρη τῆς γῆς ἡ ὁμορφιὰ
 μὲ τ' ὄνομά Σου ΑΚΕΛΑ!...

II

Πόσο ζεσταίνει ὁ σφυγμὸς τῆς νύχτας
 τῶν λουλουδιῶν τὶς ρίζες καὶ ἀπλώνουν
 στεφάνια νυφικὰ σὲ χλοερὰ λιβάδια
 γιὰ ν' ἀκουμπήσῃ ἡ αὐγὴ τὸν ψίθυρο τῶν ἄστρων
 ὄντας ἡ ξάγρυπνη ψυχὴ μανιόλια
 στολίζει τὸν κῆπο τῆς ἐλπίδας κι' ἀνταμώνει
 στὴν θύρα τοῦ φωτὸς μιὰ μνήμη Παραδείσου.
 Εἶναι τῆς γῆς ἀνασασμὸς τὸ ξύπνημά σου Ἀγάπη...

III

Περίκλειστες ἀντικρυστὰ
 στοῦ Οὐρανοῦ τὴν Ὠρα
 οἱ πύλες τῶν ὀριζόντων.
 Μὰ στ' ὄνομα τῆς Σιωπῆς
 τὸν Ἔρωτα βαπτίζει
 κι ἀνταμώνει τὸν Θεὸ
 Κυριακὴ βαγιοφόρα...

IV

Τὰ χέρια σου πυρᾶς δαδὶ καὶ φέγγος τῆς Ἡμέρας
 νὰ νανουρίσῃ ἡ Παναγιά ἀγγελουδιῶν ὄνειράτα
 μὲ ἄσματα δοξαστικὰ γιὰ κλέη ἀρχαγγέλων.
 Τὰ χέρια σου μιὰν ἀγκαλιὰ μὲ ἥλιους γαλαξιῶν
 εἶναι γιὰτὶ στεφάνωσαν μὲ χάδι τὴν ἀγάπη
 καὶ στίς παλάμες — μήτρα μου καὶ μνήμα — ἀναστήθηκα
 φύτρον γιὰ γήτεμα!

V

Εἴσουνα ὁ καθρέπτης τῆς θάλασσας
 καθὼς λίκνιζε τὰ στήθη τῶν κυμάτων
 στοὺς γλαυκοὺς οὐρανούς τῶν ματιῶν.
 Ἄγκυροβόλησα στὴ χερσόνησο τῶν ἐπιθυμιῶν
 ποὺ σχημάτιζε πάνω στὴν ἄμμο
 κρατώντας στὰ χεῖλη τὴν λιγοθυμιὰ τοῦ ἡλίου.
 Τότε μαρμάρωσα στὴ μελαμψὴ θερμὴ ὥρα
 ἀγάπης φῶς καὶ ἄγαλμα ὁλόγυμνου Ἔρωτα.

VI

Ἔφερα τῆς θάλασσας βαθειὰ φωνὴ
 μὲ τὴν ὁδύνη πληγωμένων γλάρων
 ποὺ λοξοδρόμησαν τὸν ὄρμο τῆς ἐλπίδας.
 Ἀγγίξεις τὸν ἴσκιο ξεχασμένης ἀνοιξῆς
 σὲ μνήματα νεκρῶν χωρὶς σταυρὸ
 γιὰτὶ σκυλεύθηκαν μὲ ἄρνηση τῆς μνήμης
 καθὼς τ' ἀηδόνι σὺπαινε γαλάζιους ἤχους
 σὲ πηγὲς ποὺ στέρεψε τ' ἀθάνατο νερό.
 Σοῦ ἔφερα ἀκόμη ἓνα ἄστρο μακρινό.
 γιὰ ν' ἀκουμπήσῃς τὰ ὄνειρα. Δὲν μίλησες.
 Τώρα στὰ χέρια μου κλωνάρι κερασιᾶς
 σπασμένο μὲ παράφορο τῆς θύελλας μαγνήτη
 ντύνεις μουσικὴ τὴν γύμνια τῶν ἀνθρώπων.
 Καὶ ὅπως κλαῖς τὸ πεπρωμένο μας ὑψώνεις
 Θεοῦ στολίδι στοὺς ἐπτὰ γλαυκοὺς Τοῦ οὐρανοῦς.
 Εἶναι τὸ δάκρυ σου ζεστὸ σὰν χάδι Παναγίας...

VII

Ὡρες μετρούσαμε τὶς παπαροῦνες
 ὅταν ζωογόνος πύρωνα τὰ φύτρα ἥλιος
 καὶ μάτωνε στὸ στήθος ἓνα αἶσθημα
 στερνῆς ὠδῆς κύκνων πληγωμένων
 ἐπάνω στὴν ἀκτίνα τῆς αἰωνιότητος.
 Δὲν ἦταν τὸ σφρίγγος ποὺ ἰσορροποῦσε
 τὰ χρώματα στὸ πράσινο λιβάδι
 μὰ τὸ βλέμμα σου τὸ στηλωμένο
 σὲ οὐρανούς γιομάτους μενεξέδες
 τὸ βλέμμα σου ἀνταύγεια Ἀφροδίτης

π' ἀνάστανε τὸν πόθο Ἔρωτα
καὶ ζύμωνε μ' ἀγάπη τὴν ἁρμονία.
Ξέρω, οἱ παπαροῦνες κοκκινήσανε
μὲ αἷμα μεγάλης προσδοκίας
ποῦ ἀναβλύζει ἀπὸ τὶς φλέβες ὅσων
τὴν ψυχὴ βυθίσανε σὲ δυὸ μάτια
δακρυσιμένα στὸ κατώφλι τῆς ἀναμονῆς.
Τὶς ὥρες ποῦ μετρούσαμε τὶς παπαροῦνες
δὲν ἔκλαιγε γιατίι ἀργὰ μὲ λύγισες
καλάρι βουερὸ θλιμμένων ἤχων
στὴν ἀγκαλιὰ ποῦ μύριζε λιβάνι
νεκρῶν ἐλπίδων καὶ χαμένων ὁραμάτων
ἀλλὰ γιατίι σὲ χάνω πρὶν στολίσω
τοῦ λυτρωμοῦ σου τὴν αὐγὴ φλογάτη παπαρούνα.

VIII

ὦ! τῆς ἀνάσας σου τὸ μήνυμα
φυλακισμένο στὴν τυράγνια τῆς ἀπαντοχῆς.
Στερέψανε τὰ δάκρυα στὰ μάτια
καθὼς τὸ ἄγαλμα τῶν δολοφόνων τῆς ἀγάπης
ἐστήσανε σεμνὰ στὸ μνήμα τῆς Ἐλευθερίας...

IX

Τὸ στίγμα μου
στὸν χάρτη τῆς μοναξιᾶς μου
προσανατολισμὸς δακρύων.

X

Ποιὸς κυνηγημένος ἔρωτας
ἀπὸ τὴν Τάξη Ἔρωτας διωγμένος
στὶς φλέβες ξύπνησε τὴν Ἀνοιξὶ ἀηδόνι
καὶ ἥλιος φλόγισε μέσ' στὴν ψυχὴ σου ἐλπίδα
πρὶν τὸ στεφάνι τῆς αὐγῆς τὸν σταυραητὸ κυκλώσει;

Ποιὰ μνήμη κυκλοδίωκτη τὸ Πνεῦμα
σκάλωσε στὰ σπλάγχνα σου Ἀπολλώνιου Τυαννέα
τὸ φῶς ζητῶντας ἑναστρους δρόμους
νὰ χαράξη θέλησε σὲ μοῖρα προδομένη
ἀπὸ χέρια παγωμένα μὲ μπετὸν καὶ ἀτσάλι;

Εἶπες: — Ὁ κόσμος γιὰ ν' ἀλλάξη
χρειάζεται ν' ἀπλώσῃ αὐτὸς ὁ σπόρος
ποῦ κούρνιασε παλιμὸς ἐντὸς μου!
Εἶπες: Μὰ ἦρθε τῆς Τάξης ὁ κανόνας
καὶ σάλεψε τῶν θεῶν τὴν βούληση.
Τώρα ὁ λαβωμένος μὲ τὴν θέλησή μας ἔρωτας
ἔγινε μικρὴ κόκκινη σταγόνα
καμένη ἀνάσα γιασεμιοῦ
στὸ ἀνέλπιδο τῆς προσδοκίας.
Δὲν εἶναι ὁ Ὀκεανὸς ποῦ κλαίει
τὸ πνεῦμα ποῦ πρὶν φτερῶσει

ματωμένο κύλισε με βίαιο
 σβώλιασμα τῆς σάρκας.
 Ούτε καὶ ἡ δική μας ντροπιασμένη σιωπή.
 Εἶναι αὐτὸς ὁ θάνατος ποὺ σφίγγει
 πνοὲς περιστεριῶν σὲ οὐρανῶν αὐλὰς
 καὶ ἐνώνει ἕναν ἀνθρώπινο καὶ μὲν
 μετὰ τὴν μυστικὴ τῶν ἀσφοδέλων συναυλία
 γιὰ τὸν ἀθάνατο ποὺ γεύτηκε τὸν θάνατο
 προτοῦ τὰ μάτια του νὰ γίνουν φῶς
 στὸ φῶς ποὺ σβήνει Ὁμορφιά κι' Ἀλήθεια...

XI

Στὴν πηγὴ τῆς καρδιάς μου
 στὴν ὑγρὴ τῶν παλμῶν τῆς ρίζα
 ξεδιψᾷς τὶς πεθυμιὰς ἐξωτικῶν
 τὸν κεραυνὸ μερώνοντας τοῦ πάθους
 καὶ πλέκεις στεφάνια γιὰ τὶς μέρες
 ποὺ ξωλες στοῦ λόγου τὴν ἡχώ
 μνημα λικνίζουνε τῶν κρίνων τὶς αἰῶρες.

Κοντὰ πιά στὴν πηγὴ τῶν θεῶν
 ἀπὸ σπασμένη φλέβα νερομάνας
 ἀρμύρα βυzaίνεις τὰ δάκρυα
 ποὺ ὄρφανὰ ἀγκάλιασαν τὸν πυρετὸ τῆς γῆς
 καὶ γέρνεις πλάϊ μου χλωμή, Λαφίνα πληγωμένη.

XII

Ἀγάπη
 στὸ περιβόλι σου ἀνθῶ
 κρίνος ἐπιταφίου!...

XIII

Δὲν ἀρκεῖ τὸ φῶς ἡ πράξη καὶ ὁ ἦχος
 τὴν μοναξιά νὰ ἱστορήσουν τῶν ματιῶν
 ποὺ καθρεφτίζει ἡ αἰωνιότης τὸ αἶνιγμά της
 καθὼς αὕτὴ ὑψώνει τὸν βωμὸ της
 στὰ βλέφαρα τοῦ Μάη γιὰ νὰ κάψῃ
 τὸ γέλιο τῶν παιδιῶν τῶν λουλουδιῶν τὸ ἄρωμα
 θυμίαμα καὶ προσφορὰ στὴ ρίζα τῆς ἀθανασίας.
 Μονάχα ὅμως μιὰ στιγμή σταγόνα καρτερίας
 σὰν ντύση ἄστρο τὴν ψυχὴ μετὰ λόγον ἀττικὸ
 ἀστράφτει πνεῦμα θεϊκὸ στὸ στήθος τῶν μητέρων
 γιὰ νὰ ξυπνήσῃ χορευτὴς στὰ μνήματα τῆς χλόης
 χαρούμενος Διόνυσος τοῦ κόσμου ὁ παλμός.
 Τότε ἡ ἀγάπη σου κρατᾷ στὸ βῆμα τῆς ἀλήθειας
 μετὰ τὴν ἀνάσα τῆς αὐγῆς καὶ τὴν εὐχὴ τῆς μπόρας
 ἐλευθερίας ὑμέναιο τὴν ὁμορφιά τῆς γῆς.

ΑΚΕΛΑ

Στ' ὄνομά σου
 ἀγιάζεται ἡ Δημιουργία!...

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΟΥΣΣΕΛΙΜΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΑΝΑ ΤΗΝ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΝ*

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Ἱστορία γιὰ τὴ Θεσπρωτία καὶ γενικὰ τὴν Ἠπειρο δὲν μᾶς προσκομίζει ἀραδιασμένα γεγονότα, ἀλλὰ διακεκομμένα συμβάντα καὶ πληροφορίες, ἀστραφτερές ἡλιακὲς ἀναλαμπές σὲ σκοταδερό οὐρανό. Σταχυολογήματα σὲ καλαμποκοχώροφο καταφαγωμένο ἀπὸ τὰ γουρουνία.

Ὁ Θουκυδίδης στὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκ. Α—47, Β—80 καὶ Γ—73) γράφει πὼς τὸ 432 π.Χ. σὲ ἐνίσχυση τῶν Κορινθίων ποὺ πολεμοῦσαν τοὺς Κερκυραίους ἔτρεξαν πολλοὶ Θεσπρωτοὶ καὶ Χάονες.

Ἡ Φωτικὴ ἀπὸ τὶς συχνὲς καὶ ἀδιάλειπτες βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς ἀπὸ βορρὰ καὶ δύση Σλάβων καὶ Νορμανδῶν ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς κατὰ τὸν ΙΑ΄ χριστιαν. αἰῶνα.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΑ΄ μ.Χ. αἰῶνα μέχρι τὸ τέλος τοῦ ΙΔ΄ οἱ Νορμανδοὶ ὀρμῶμενοι ἀπὸ τὴν Ἰταλία κυριαρχοῦν σὲ πολλὰς παραλιακὲς καὶ μεσογειακὲς πόλεις καὶ φρούρια τῆς Ἠπείρου, Δυρραχίου 1081, Γιαννίνων 1082, Βουθρωτοῦ 1084 καὶ ἄλλα (Παπαρ. «Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνους», Καρολ. τόμ. Δ΄ μέρ. Β. σελ. 56 καὶ Π.Α.Σ. «Μονογραφία Πάργας», σελ. 73).

Τὸ φρούριο τῆς Παραμυθιάς κατὰ τὸ 1220 κατέχεται ἀπὸ τὸν Νορμανδὸ Μίσερ (κύριο) Ροβέρτο Κυρτυνελάκη, μὲ τὸν ὅποιον συναγωνίζονται οἱ Παργινοὶ ποὺ ζοῦν ἀνεξάρτητοι. Ὁ Ροβέρτος πεθαίνει κατὰ τὸ 1228 (Ἀραβαντινοῦ «Χρονογραφία Ἠπείρου», τόμ. Α΄ σελ. 85, σημείωση 1 καὶ τόμ. Β΄, σελ. 187).

Μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ φρουρίων τὰ ὅποια ἔμειναν πιστὰ στὴ βασιλικὴ κυβέρνησις τοῦ Ἀνδρόνικου Γ΄ 1337 συγκαταλέγεται καὶ τὸ φρούριο Ἅγιος Δονάτος ποὺ ὑπερασπίζει τὴν Παραμυθιά.

(Πρῶτον τὸ 1333 ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ ἐμβαλὼν εἰς Θεσσαλίαν καθυπέταξεν αὐτήν. Μετὰ δύο ἔτη προήλασε μέχρι τῶν περὶχωρῶν τοῦ Δυρραχίου. Ἐκεῖθεν δὲ κατήλθεν εἰς τὰς χώρας τοῦ δεσπότη Ἰωάννου καὶ ἐκυρίευσεν ὡσαύτως τὰ Ἰωάννινα, τὴν Ἄρταν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν).

(Παπαρ. «Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθν.» ὑπὸ καρολ. τόμ. Ε΄ μέρ. Α΄ σελ. 202).

Ἡ λοιπὴ Ἠπειρος εἶχε ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀνηλίκου Νικηφόρου Β΄ Ὀρσίνη κατὰ τῆς Βυζαντινῆς μητροπολιτικῆς κυβέρνησις, ἐπιτροπευομένου

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 301.

ἀπὸ τὴν μητέρα του Ἄννα Παλαιολογίνα. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἠπειροῦ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀνδρόνικου, ὁ Νικηφόρος Β΄ ὀχυρώνεται στὸ φρούριο Θωμοκάστρου μεταξὺ Περδίκας — Ἀγιάς, ὅπου κατόπι στενοῦ ἀποκλεισμοῦ παραδίδεται στὸν Ἀνδρόνικο.

Ὑστερα ἀπὸ 27 χρόνια ἀπὸ τὴν καθυπόταξη τῆς Θεσπρωτίας καὶ τῶν χωρῶν τοῦ δεσπότη Ἰωάννη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο Γ΄ (1364) ἡ Παραμυθιά καθὼς καὶ ἡ περισσότερη Ἠπειρο κατέχεται μὲ τὴν συγκατάθεσι τῶν κατοίκων γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ μαστίζουν τὴ χώρα, ἀπὸ τὸ Δεσπότη Θωμᾶ Πρελοῦμπο, γαμπρό τοῦ Συμεών, ποὺ ἔμνησκε στὴ Θεσσαλία. Φρούραρχος τοῦ φρουρίου «Ἀγίου Δονάτου» καὶ συγχρόνως ἐξουσιαστὴς τῆς Παραμυθιάς τοποθετεῖται ἀπὸ τὸ Θωμᾶ ὁ Βαρδινός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ μεγάλη σκληρότητα τοῦ ἀφέντη του κινεῖται σ' ἀνταρσία τὸ ἴδιο ἔτος, καὶ γίνεται ἀνεξάρτητος, ὁ δὲ Πρελοῦμπος δολοφονεῖται τὸ 1384.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνα ὁ Κάρολος Τόκκος, κόμης τῆς Κεφαλληνίας, μαζὶ μὲ Ναπολιτάνους εὐγενεῖς ἀποσπάει ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς πολλὰ μέρη τῆς Θεσπρωτίας ποὺ εἶχαν στὴν ὑποταγὴ τους (Λήκ). Δὲν ξέρομε ἂν σ' αὐτὰ συμπεριλαμβάνεται κι' ἡ Παραμυθιά μὲ τὸ φρούριό της γιὰτὶ κατὰ τὸ 1374 κατέχεται, ὡς κι' ὅλη ἡ ἐπαρχία Ντελβίνου, ἀπὸ τὸ Γιάννη Σπάτα ἀπὸ τὴ Φοινίκη. Ἐπειτα περιέρχεται στὸν Μερσὶν Ρομπέρτο τυχοδιώκτη Ἰταλικῆς καταγωγῆς, παρὰ τοῦ ὁποῖου πωλεῖται, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ φρουρίου (1380) εἰς τὸν ὡς παραπάνω Θωμᾶ Πρελοῦμπο ἀντὶ 2.000 φλωρίων.

Δὲν προφταίνει ἡ Παραμυθιά νὰ καλωσορίσει τὴ φρουρὰ ποὺ ἔστειλε ὁ Θωμᾶς γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς κυριαρχίας τῇ φρούρηση καὶ τὴν τάξη τῆς χώρας καὶ δέχεται ἀμέσως, τὸ ἴδιο ἔτος, τὴς ἄγριες ὀρδὲς τοῦ Ἰσαήμ. Ὁ Ἀλβανὸς τοῦτος ἐνῷ ἦταν φρούραρχος τοῦ Ὀστρόβου ὑποτάσσεται χωρὶς πόλεμο στὸν Τούρκο Χατζῆ Βρενόζη ἐξισλαμίζεται καὶ κατέρχεται, προσκαλεσμένος ἀπὸ τὸ Θωμᾶ, στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ τὸν ὑπερασπίσει ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ ὁ ὁποῖος συγκεντρώνοντας κοντά του 3.000 Ὀθωμανοὺς, ἐπιδράμει ἀνεμπόδιστος κύριος, μὴ ὑπακούοντας καὶ μὴ φοβούμενος οὐδένα, μέχρι τὴ Θεσπρωτία, καταστρέφοντας καὶ ἐρημώνοντας μὲ τὴ φωτιά καὶ τὸ σίδηρο χωριὰ κι' ἀνθρώπους ποὺ συναντοῦσε στὸ δρόμο (Ἀραβαντ. «Χρονογραφία» τόμ. Α' σελ. 145 καὶ Π.Α.Σ. «Μονογραφία περὶ Πάργας» σελ. 67, σημείωση).

Κι' ὅσο νὰ συνέλθει ὁ λαὸς ἀπὸ τὴ λαχτὰρα τούτη δέχεται (1394) τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλβανοσερβοβλάχου Μπογκόη, ὁ ὁποῖος μὲ κοπάδι ἀτάκτων χύνεται στὴ Θεσπρωτία κατὰσχει ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς τὴς πόλεις ποὺ κατεῖχαν καὶ ἀρπάζοντας ἐπὶ πέντε ὁλόκληρα χρόνια τὸν πλοῦτο τους, διὰ μέσου τῆς Πάργας, φτάνει ὡς τὴν Ἄρτα (Π.Α.Σ. «Μονογρ. περὶ Πάργας», σελ. 72).

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γεγονότα ἀπεικάζεται πῶς ἡ Ἠπειρος ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Νορμανδῶν ὡς τὸν ἐρχομὸ τῶν Τούρκων ἐγνώρισε ἀλλεπάλληλα πολλοὺς κυρίαρχους κι' ἀφέντες. Ἐνα μέρος της κατεῖχαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐπιδρομεῖς, ἄλλο οἱ Βενετοὶ κι' ἄλλο οἱ Σλάβοι. Μιὰ πόλη δίνεται προῖκα ἀπὸ τὸν κάτοχο Ἕλληνα στὸν Ἰταλὸ γαμπρό, ἕνα κάστρο παραδίδεται ἀπὸ τὸν ντόπιο στὸν ξένο, κι' ἕνας ὑποτελὲς ἀποστατεῖ καὶ ἀποκαταστέκεται ἀνεξάρτητος καὶ κύριος τοῦ τόπου.

Τὸ 1285 ὁ Μιχαὴλ Β΄ δεσπότης τῆς Ἠπειροῦ δίνει προῖκα στὸν Φίλιππο, γυιὸ τοῦ Καρόλου Β΄ βασιλιά τῆς Ἀπουλίας, τὴν Ἠγουμενίτσα, τὸ Βουθρωτὸ καὶ τὸ νησι τῶν Συβότιων.

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΕΣΠΡΩΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Οἱ Τοῦρκοι πρωτοφάνηκαν, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, στὴ Θεσπρωτία τὸ 1380. Τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ ἐξωμότη Ἰσαήμ ἀκολούθησαν κι' ἄλλες. Οἱ Θεσπρωτοὶ τσακισιμένοι ἀπὸ τὴς καταστροφῆς καὶ τὰ ξεσπιτώματα, ψοφίμια ποὺ κάθε κοράκι ὀσημιώντας τὴ μυρουδιὰ τῆς κέρμας, τρέχει νὰ φάει μέρσια, δὲν κάθονται μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια, «κόψε με ἀγά μου ν' ἀγιάσω», ἀλλ' ὅπως κι' ὅσο μποροῦν ἀντιστέκονται καὶ χτυποῦν κάθε ἐπιδρομέα.

Ὁ Λάμπρος Πάλλας (Πάλλης) ἀμύνεται ἀπὸ τὸ κάστρο (Ἑλληνικὸ τεῖχος) τῆς Βέλλενης κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατόπι πολλῶν ἀγώνων ἀποσύρεται (1431) στὰ Γιάννινα. Σῶζονται ἐπὶ τοῦ κάστρου οἱ δυὸ προμαχῶνες του, μιὰ στὸ ἀνατολικὸ μέρος καὶ ἡ ἄλλη στὸ δυτικόν. Μεταξὺ των συγκοινωνοῦν διὰ στενοῦ διαδρόμου περιβαλλομένου σὲ ὅλο τὸ μῆκος κι' ἀπὸ τὴς δυὸ μεριῆς μὲ ὀχυροὺς τοίχους.

Οἱ Τοῦρκοι κατὰ συνεχῇ κύματα χύνονται μὲ λύσσα πρὸς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐτοιμοθάνατης Ἑλληνικῆς Πατρίδας καὶ κυριαρχοῦν παντοῦ. Τὰ Γιάννινα δέχονται τουρκικὴ φρουρὰ καὶ χτίζουν τεκὲ (μοναστήρι). Οἱ ἑπτὰ ποῦλες ἀρπάζονται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Φρουρὰ τῆς πόλης καὶ γίνονται γυναῖκες τους.

Ὁ Σουλτάνος τὸ 1452 στέλλει τὸν στρατηγὸ τοῦ Σουλεϊμὰν Μεχμέτ Χατζῆ μπέη νὰ καταλάβει τὴ Θεσπρωτία. Ὁδηγώντας 10.000 ἄνδρες εἰσβάλλει σ' αὐτὴ γιὰ νὰ ἐκπορθῇ τὰ φρούρια καὶ καταλάβει τὴς πόλεις τῆς. Στὴν ἀρχὴ ἀπέτυχε ἀλλὰ ἡ κάθε μέρα αὐξανομένη δύναμις τοῦ ἐξανάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ ὑποταγοῦν καὶ σιγὰ - σιγὰ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἐξισλαμισθοῦν καὶ οἱ ναοὶ των νὰ μεταβληθοῦν σὲ τζαμιά, καὶ ἀντὶ κωδωνοκρουσιῶν καὶ ψαλμωδιῶν νὰ ἀκούεται ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν μιναρέδων ἡ φωνὴ τοῦ μουεζίνῃ:

«Λαῖλαχὲ Ἰλλάχ Μονχαμεντοῦν
Ρεσοῦλ - οὐλάχ. Ἄλλὰχ ἐκ μέρου»

ἦτοι:

Κανένας (ἄλλος) θεὸς (δὲν ὑπάρχει)
ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Μωάμεθ εἶ-
ναι ὁ Ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς
εἶναι πολὺ μεγάλος.

Τὸ μεγάλο τζαμὶ ποὺ ἦταν στὴν σημερινὴ κεντρικὴ πλατεῖα τῶν 49 προκρίτων Παραμυθιάς, ἦταν ναὸς τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρα, τὸ τζαμὶ τοῦ βασιλέως (τζαμὶ σιεριφι = ἱερὸ τζαμὶ) τὸ ἀρχαιότερο, χτισμένον τὸ 1490 ἀπὸ τὸν Σουλτὰν Βαγιαζήτ τὸν Α' (Ἡπειρ. Ἑστία 1953 σελ. 163, 164) ναὸς τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης. Στὸν περίβολο τούτου μέσα σὲ θολωτὸ κουβούκλι ποὺ οἱ Τοῦρκοι τῶχαν καὶ τὸ φύλαγαν ἱερὸ καὶ ἅμωμο, γιὰτὶ ἔλεγαν καὶ πίστευαν πὼς ἐκεῖ φυλάγονταν δυὸ τρίχες ἀπὸ τὰ γένεια τοῦ Προφήτη, ἦταν ἐνταφιασμένοι οἱ ἐβλιγιάδες, δηλαδὴ οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Μπεκὴρ ἀφέντη ποὺ θεωροῦνταν ἅγιοι, τὸ τζαμὶ τῶν Μπολατάτων ἐπάνω ἀπὸ τὴ βρύση τῆς Ντουρούτης, τῆς ἀγ. Παρασκευῆς, τὸ τζαμὶ τῆς βρύσης τῆς Κάναλης, ἡ ὁποία τώρα σκεπάσθηκε βόρια κι' ἔξω τῆς μάνδρας τοῦ δημοτ. σχολείου τοῦ Βούλγαρη καὶ ἦταν βυζαντινὴ μὲ καμάρια (Μουσταφᾶ τσαούση τζαμὶ σιεριφι = τζαμὶ τοῦ λοχία Μουσταφᾶ) τοῦ ἀγ. Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου. Κοντὰ στὸ τζαμὶ τοῦτο βρέθηκε τάφος γιὰ τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἔλεγαν πὼς ἦταν τοῦ ἱδρυτῆ

τοῦ τζαμιού Μουσταφᾶ Τσαούση. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές ὅμως ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ σχολείου, ἀποδείχτηκε πὺς ἦταν τάφος χριστιανοῦ ἱερωμένου γιατί τὸ λείψανο (σκελετὸς) ἦταν σὲ μισόρθια θέση ὅπως συνηθίζεται νὰ θάφτουν τοὺς ἄγαμους κληρικούς.

Ἡ ἄλλαργινὴ τούτη περιφέρεια, ἡ Θεσπρωτία, ποὺ τὸ ποδᾶρι τοῦ Τούρκου δὲν πατοῦσε ἀκόμα βαριά τὴ γῆ κι' ὁ σκλάβος δὲν εἶχε νοιώσει καλὰ - καλὰ τὸν ξεπεσμό του καὶ τὸ χάσιμο τῆς λευτεριᾶς, θεωροῦνταν ἄσυλο καὶ καταφύγιο τῶν κατατρεγμένων, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἱερέας Γεώργιος Καλοχαιρέτης, ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. ἀποστόλων τῆς Κωνσταντινούπολης τοποθετώντας σὲ σάκκους ἀχύρων τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνα καὶ Θεοδώρας τῆς Αὐγούστας καὶ κουβαλώντας τα διὰ μέσου τῆς Σερβίας, κατόπι μυρίων ταλαιπωριῶν καὶ κινδύνων τὰ μεταφέρει (1454) στὴν Παραμυθιά. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ συμφορές τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους μας τὰ δεινὰ ὅλο αὐγᾶταιναν κι' ἀσφάλεια πουθενά δὲν ὑπῆρχε, τὰ μετακομίζει (1456) στὴν Κέρκυρα.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΣΠΡΩΤΩΝ

Ἄν καὶ πολλοὶ τῶν Ἀλβανοφώνων κατοίκων τῆς Θεσπρωτίας τούρκεψαν κι' ἡ σκλαβιά κι' ἡ ὑποτελεία βαραίνει τὰ κεφάλια τῶν ραγιάδων, ἡ παρουσία τῆς λευτεριᾶς δὲ σβιέται ὁλότελα ἀπὸ τὶς καρδιές τους ἄλλα ἀναμμένο κάρβουνο χωμένο στὴ στάχτη περιμένει εὐνοϊκὸ καιρὸ ν' ἀνάψει. Ἡ σπίθα τῆς λευτεριᾶς εἰσέρχεται στὸν Ἕλληνα μιὰ φορά μὲ τὸ γόνο τῆς σπορᾶς ἀπὸ τὸ γεννάρχη του. Ἔτσι βλέπομε μὲ τὴ μικρὴ παρακίνηση καὶ κούνηση οἱ ραγιάδες ν' ἀρπάζουν τὸ γιαταγάνι καὶ νὰ ξεσηκώνωνται, ὅπως στὸ παρασκευασμένο ἀπὸ τὸν Κάρολο Η', βασιλιᾷ τῆς Γαλλίας κίνημα (1496) ποὺ τὸ πλήρωσαν ἀκριβὰ οἱ Ἑπειρώτες. Τὸ 1537 ἐνῶ ὁ Σουλτάνος Σουλεῖμὰν ὁ Μεγαλοπρεπὴς βρίσκονταν στρατοπαιδευμένος στὴν Ἡγουμενίτσα ἀναμείνοντας τὴν πτώση τῆς Κέρκυρας πολιορκημένης ἀπὸ τὸν Χαϊρεντὶν Μπαρμπαρόσα παρ' ὀλίγο νὰ σφαγεῖ ἀπὸ τοὺς Χειμαριῶτες, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχηγὸς ἀφοῦ συνελήφθηκε αἰχμάλωτος κομματιάσθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους (Γ. Κορδάτου «Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδας», τόμ. Α' σελ. 74). Καθὼς καὶ στὴν ἐπανάστασι τοῦ Πούλιου, Γρίβα, Δράκου καὶ Μολάμου (1585). Στὴν ἐπανάστασι αὕτῃ συμμετεῖχε κι' ὁ Σῆμος Μπούϊας, ἀδερφὸς τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, γεννάρχη τῆς μεγάλης μετέπειτα οἰκογενείας τῶν Γριβαίων, ὁ ὁποῖος Μπούϊας καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατέφυγε στὸ μοναστήρι τοῦ Προδρόμου τῆς Λευκάδας, ὅπου σὲ μαρμάρινη πλάκα διαβάζεται ἡ ἐπιγραφή «1622 Αὐγ. 1στ. Σῆμος Μπούϊας ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ».

Στὰ 1604 στὴ Χοῖκα, ἔξω τῆς Παραμυθιάς ἕνας γραμματισμένος καλόγηρος, αὐτὸς τοῦτος Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος, συγκέντρωσε κρυφὰ καὶ μυστικὰ κάμποσες ἑκατοσταριές ἐμπίστων ἀνδρῶν, ἐξορκίζει πὺς ἅμα ἐμφανισθῇ Ἰσπανικὸς στόλος στὰ Ἑπειρωτικὰ νερὰ νὰ βαδίσουν γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Πρέβεζας. Ἡ ἐνέργεια αὕτῃ προδίνεται στοὺς Τούρκους καὶ ὁ ἀποστελλόμενος στὴν Ἑνετοκρατούμενη Κέρκυρα τοῦ βασιλιᾷ τῆς Ἰσπανίας Ἱερώνυμος Κόμπας ἐπιστρέφει στὰ ἴδια. Οἱ Τούρκοι δυναμώνουν τὸ φρούριο τῆς Πρέβεζας καὶ βρίσκονται σὲ ἐπιφυλακή. Τυχερὸ ποὺ δὲ μαθεύτηκε τὸ μέρος τῆς συγκέντρωσης καὶ δὲν ἐπακολούθησαν δεινὰ.

Καὶ στὸ ξεσκήνωμα τοῦ 1611 ὁ γενναῖος ἐπίσκοπος βοηθός του εἶχε τοὺς Παραμυθιώτες Ζῶτο Τοιρίπο καὶ Ντελῆ Γιώργο («Ἑπειρ. Χρονικά», τόμ. Β' 1927). Τὸ ντελῆς εἶναι ἐπιφωνητικὸ ἐπίθετο κι' ὄχι ὄνομα ὅπως ντελῆ βοριάς.

ντελή Γιαννάκης (ντελής = τρελλός, ἀκράτητος) καὶ κάποιον Λάμπρον ποὺ κατέφυγε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης στὸ Πόποβο (πιθανῶς νῆπιαν Ποποβίτης). Οἱ Ποποβίτες γιὰ ν' ἀποφύγουν τοὺς κατατρεγμοὺς καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς καταστροφῆς, γιὰτὶ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐπανάσταση, κι' οἱ Τοῦρκοι τοὺς ὑποσχέθηκαν ἀμνηστία ἂν παραδώσουν τὸ Λάμπρο, ἀναγκάσθηκαν νὰ τὸν παραδώσουν σ' αὐτούς, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔλαβε μαρτυρικὸ θάνατο.

Ὁ Λάμπρος προτοῦ ἐπαναστατήσει ἦταν γραμματικὸς τοῦ Παοῦ τῶν Γιαννίνων Ὁσιὰν πασᾶ. Ὁ πασᾶς ἰόταξε νὰ τοῦ χαρίσει τὴ ζωὴ καὶ νὰ τοῦ δώσει πολλὰ χρήματα ἂν γίνῃ Τοῦρκος κι' ἐπειδὴ δὲ δέχτηκε, πρῶτα τοῦκοψαν τ' αὐτιά καὶ τὴ μύτη, κατόπι τὸν ἔβαλαν καβάλα στὸ γοιᾶρι καὶ τὸν ἔφερναν μὲ μουσικὰ ὄργανα γιὰ νὰ τὸν διαπομπέσουν γύρα τὰ Γιάννινα καὶ στὸ τέλος τὸν ἔψησαν ζωντανὸ (Ἠπ. Χρον. 1938, σελ. 83).

Οἱ ἐπαναστάτες μπῆκαν στὰ Γιάννινα μέρα Παρασκευή. Μετὰ πέντε μέρες ὁ Πασᾶς μὲ μεγάλους θυμοὺς καὶ φουσάτα κατέβηκε στὴν Παραμυθιά μὲ πολλὰ στρατεύματα νὰ κάμει ἀνακρίσεις καὶ νὰ σκοτώσῃ ὅσους κρίνει ἐνόχους γιὰτὶ ὅλοι οἱ ἐπαναστάτες ἦταν Θεσπρωτοί. Δὲν ξέρομε πόσων ἔρριξε στὸ λάκκο τὰ καφᾶλια (Σαλαμάγκα «ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλοσόφου» σελ. 120). Ἡ ἐπανάσταση ξεκίνησε ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς Διχούνης, τὸ ὁποῖο τότες ἦταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ ἔχοντας 18 μετόχια, πολλὰ χτήματα καὶ 15 χωριά. (Ἠπειρ. Χρονικὰ 1933 τευχ. Α—Γ, σελ. 158—189).

Οἱ Ἑνετοὶ ποὺ ἐξουσίαζαν τὴν Ἑπάνησο, παρακολουθοῦσαν ὅ,τι γέγονταν στὴν ἀπέναντι στεριά.

ΤΟΥΡΚΟΣΛΑΒΙΑ

(1500—1800)

Ὅπως εἶδαμε, ἡ τουρκοσλαβία κατὰ τοὺς 16ο, 17ο καὶ 18ο αἰῶνα ἦταν πολὺ βαριὰ καὶ τὰ τύραννα τῶν ραγιαδῶν ἀβάσταχτα. Ἡ τυραννία ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἡ ἀζαπία (ἀνυποταγή) ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔφεραν τοὺς Ἕλληνες σ' ἀπελπισιὰ μεγάλη.

Ἡ πειρατεία θριάμβευε στὴ θάλασσα καὶ τὰ παράλια, ἐνῶ στὴ στεργιὰ ἡ ληστεία ἦταν βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα. Δὲν ὑπῆρχε κανένας νόμος καὶ τάξη. Τὰ πλοῖα τοῦ Σικελοῦ ἐπιδρομέι Ρωγῆλου ἦταν τόσο βαριὰ φορτωμένα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ εἶχεν ἀρπάξει ἀπὸ τ' ἀρχοντόσπιτα τοῦ Μωριᾶ, ὥστε κινδύνευαν νὰ βουλιάξουν ἀπὸ τὸ βάρος (Ἀραβαντ. «Χρονογραφία» σελ. 34). Οἱ ἀκρογιαλιές καὶ τὰ νησιὰ εἶχαν ρημάξει ἀπὸ τοὺς πειρατὲς κι' οἱ πολιτεῖες καὶ τὰ χωριά ἀναστέναζαν ἀπὸ τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς ληστές.

Τιμὴ, ζωὴ καὶ περιουσία στὴ διάθεση τῶν δυνατῶν. Τελεία ἐρήμωση καὶ καταστροφή. Τὸ χινόπωρο τοῦ 1529 ἔνα Ἑνετικὸ καράβι ποὺ ἄραξε στὴν Ἡγουμενίτσα καὶ τὸ πλήρωμά του βγῆκε νὰ μαζέψῃ καψόξυλα καὶ νὰ πάρει νερὸ συλλαμβάνεται καὶ οἱ ἄνδρες του, ἕνας πλοίαρχος, δυὸ ὑποπλοίαρχοι, δώδεκα ναῦτες κι' ἕνας βαρκάρης, ὅλοι τους Ἑνετοί, ἀρπάζονται ἀπὸ τοὺς κα-
τοίκους τῶν ἐκεῖ πλησίον χωριῶν καὶ ἀφήνονται ἐλεύθεροι μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἑνετοῦ διοικητῆ (Μπαΐλου) τῆς Κέρκυρας, πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, καὶ τοῦ Γιαννοῦς ἀγᾶ (ἀγᾶς, τίτλος διδόμενος στοὺς τσιφλικάδες Τούρκους), Παρ-

γινού (Γιάννη Μίκεγκα), πατέρα του Μεγάλου Βεζύρη (Βεζύρης, τίτλος διδόμενος στον υπεύθυνο των κρατικών υποθέσεων, επίτροπος του Σουλτάνου, Πρωθυπουργός), 'Ιμβραήμ Πασά ('Ιμβραήμ = 'Αβραάμ. Πασάς, τίτλος ευγενείας διδόμενος στους ανωτάτους λειτουργούς του κράτους), ως και της Δημογεροντίας των χωριών στα όποια κρατιόνταν οι αϊχμάλωτοι κι' αφού κατεβλήθησαν για την εξαγορά 1000 δουκάτα (δουκάτο ή τζεκλίνι = 6,40 'Ενετικές λίρες, ήτοι 80 άσπρα. Τρία άσπρα = 1 παράς. Σαράντα παράδες = 1 γρόσι. Έκατόν έφτά γρόσια = 1 χρυσή λίρα Τουρκίας). ('Ηπειρ. Χρον. 1940, σελ. 27—28).

Το 1532 ή Τουρκική άρμάδα φεύγοντας από τη Πρέβεζα αφήνει εκεί πειρατικό πλοίο για να παραμονεύει και συλλαμβάνει κάθε έμπορικό πλοίο που θα περνούσε από τα νερά της ('Ηπ. Χρον. ως ανωτέρω, σελ. 28).

Το 1555 κατά μήνα 'Ιούλιο πειρατική 'Ισπανική φρεγάτα παρουσιάζεται στα νερά της Κέρκυρας και επιτίθεται ξαφνικά κατά 'Εβραίων έμπόρων από τα Γιάννινα που έμνησκαν με τα έμπορεύματά τους στο ξερονήσι Λαζαρέτο γι' απολύμανση έπειδή στα μέρη τους είχε πέσει χολέρα. Τους παίρνουν όλα τα έμπορεύματα, χαλιά, μαροκινά δέρματα και υφάσματα, καμηλότρίχα αξίας 2.000 δουκάτων και παίρνουν φεύγοντας και τέσσερους απ' αυτούς, οι όποιοι αφήνονται έλεύθεροι ύστερα από πέντε μήνες με την επέμβαση του αντιβασιλιά της Σικελίας ('Ηπ. Χρον., ως παραπάνω, σελ. 29).

Λέγεται πως σε μικρή απόσταση, βόρεια της 'Ηγουμενίτσας, υπήρχε παραλιακό χωριό λεγόμενο Φιλιπιάδα, του όποιου οι κάτοικοι έξ αιτίας των πειρατών έφυγαν στο έσωτερικό της 'Ηπείρου κι' έχτισαν τη σημερινή Φιλιπιάδα. 'Υπάρχει πάλι παράδοση πως οι κάτοικοι των χωριών Γκρικοχωρίου και Λέδεσδας από την ίδια αίτία είχαν παρατήσει τα σπίτια τους κι' έμνησκαν επάνω στο βουνό, το Ζούμπρι. 'Εκεί μια Κυριακή που γένονταν κάποιος γάμος, παρουσιάζονται πειρατές. Οι χωρικοί τους υποδέχονται προσφέροντάς τους ρακί, κρασί κι' ό,τι άλλο είχαν έτοιμο. Οι πειρατές επάνω στο γλέντι άρπάζουν τα γαμπρούδια και τρέχουν προς τη θάλασσα. Όλος ό κόσμος, άνδρες, γυναίκες, τους ξηστρώνουν με ξύλα και λιθάρια και τον μόν γαμπρό τον έβγαλαν, τη δέ νύφη, άν και τους πήγαν πολεμώντας ως την παραλία στην τοποθεσία «Γωνιά», όπου μύλωναν τα πειρατικά πλοία, δέ μπόρεσαν να τη λευτερώσουν γιατί έτρεξαν κι' άλλοι πειρατές από τα πλοία σε ένίσχυση των συντρόφων τους και τους την πήραν. Πόσες τέτοιες κόρες και νυφάδες μας έχουν άρπάξει, Φράγκοι, Μπαρμπαρέζοι κι' 'Αγαρινοί!

Τον Αύγουστο του 1557 ό Σινάν Πασάς, Τουρκος ναύαρχος, περνώντας με την άρμάδα του από την 'Ηγουμενίτσα πωλεί όπως πωλούν τ' άλλα στο παζάρι πολλούς αϊχμάλωτους που είχε στα πλοία του, άνδρες, γυναίκες και παιδιά στα γύρω της 'Ηγουμενίτσας χωριά.

Ταυτομοίως τον Σεπτέμβρη της ίδιας χρονιάς, όλα τα Τουρκικά πλοία του Τουρκικού στόλου που άραξαν έξω από την Πρέβεζα, ήταν γεμάτα από δυστυχισμένους σκλάβους και αϊχμαλώτους. ('Ηπ. Χρον. ως παραπάνω, σελ. 30).

Ένα δημοτικό τραγούδι λέει πως, έπειδή το πειρατικό καράβι στάθηκε μεσοπέλαγα από το αναστέναγμα κάποιου σκλάβου και δέ σάλευε από τον τόπο του, ό πειρατής καπετάνιος ρωτάει:

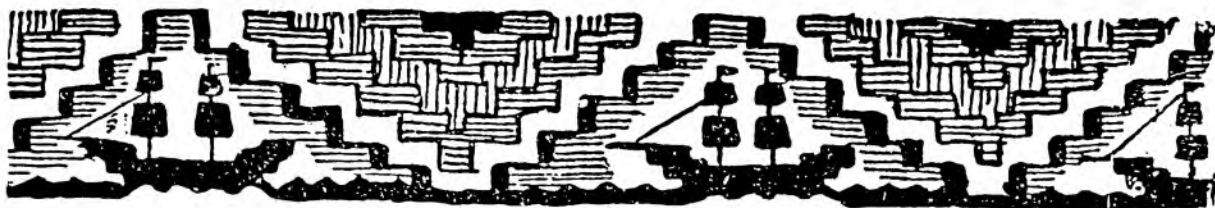
- Ποιός είναι π' ἀναστέναξε καὶ στάθη τὸ καράβι;
- Ἐγώμει π' ἀναστέναξα κι' ἐστάθη τὸ καράβι.
- Σκλάβε πεινᾶς, σκλάβε διψᾶς, σκλάβε σοῦ λείπουν ροῦχα;
- Μήτε πεινῶ μήτε διψῶ μήτε ροῦχα μοῦ λείπουν
Θυμήθ'κα τὴ γυναίκα μου τὴν ἄμοιρη καλή μου
ποῦναι τριῶν μερῶν γαμπρὸς καὶ δώδεκ' ἔχω σκλάβους.

Ἀπὸ τίς ἀνῆλες καὶ τὰ κακὰ ποὺ γέγονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πολλοὶ χριστιανοὶ ἀπὸ τ' Ἀρβανιτοχώρια ἐγκαταλείπουν κατὰ τὸ 1562 τὰ σπίτια τους καὶ καταφεύγουν στὴν Κέρκυρα.

Στὰ χρόνια τοῦτα ποὺ μολογοῦμε, οἱ Μαργαριτιῶτες ἔχουν γίνει φόρτωμα τῶν Παργινῶν. Συχνὰ κάνουν ἐπιδρομὲς καὶ λαφυραγωγοῦν τὴν πόλη καὶ τὰ γύρω χωριὰ τῆς Πάργας. Οἱ κάτοικοι παραπονοῦνται στοὺς Ἐνετοὺς καὶ ὅλοι μαζί Ἐνετοὶ καὶ Παργινοὶ ρίχνονται ἐναντίον τοῦ Μαργαριτίου. Μπαίνουν στὴν πόλη, καταστρέφουν τὸ φρούριο κι' ἐπιστρέφουν στὰ ἴδια.

Συνεχίζεται

ΔΗΜΟΣΘ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ
(Διδάκτορος Ίατρικῆς ἐν Βουκουρεστίῳ)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ (Σύγχρονος καλλιτέχνης ἐν Ρουμανίᾳ)

Τὸ νὰ νικᾷς στὴ ζωὴ εἶναι ἐξαιρέσις
Τὸ νὰ πίπτεις, εἶναι κανόνας.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς διαλέξεώς μου τῆς 13 Σεπτ. 1972, γινομένης ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, μὲ θέμα: «Κοινὲς σελίδες ἑλληνορουμανικῆς ἱστορίας», ὡμίλησα διὰ τὴν παρουσίαν καὶ τὴν συμβολὴν τοῦ ἑλλ. στοιχείου εἰς τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τὸ ὁποῖον ἐκάλει εἰς νέαν ζωὴν τοὺς πληθυσμοὺς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν τῶν XVII—XVIII αἰώνων, ἔργον θεωρούμενον ὡς ἐποχὴ ἀναγεννήσεως τῶν εὐλογημένων αὐτῶν τόπων.

Ἀλλὰ τὸ ἑλλ. στοιχεῖον ἔσχε καὶ ἐνθουσιῶδεις συνεχιστὰς τοῦ ἔργου τῶν πρωτοπόρων ἐκείνων καὶ αὐτοὶ οἱ συνεχισταὶ ἐτίμησαν τὸ ἑλλ. ὄνομα ἐν ἀποδημίᾳ, ὅπως καὶ οἱ προηγήμενοι τῶν περασμένων αἰώνων. Δι' ἀρχετοὺς ἐξ ἡμῶν τὸ νὰ ἦσαν καὶ νὰ εἶναι συνεχισταὶ τῆς λαμπρᾶς παραδόσεως τῶν ἑλλ. γραμμάτων καὶ τεχνῶν εἰς τὴν φίλην καὶ ἀδελφὴν χώραν τῆς Ρουμανίας, ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ἀπλὴν ἀτομικὴν ἐγωϊστικὴν ἀπασχόλησιν, ἀλλὰ πρωτίστως ἱστορικὴν ὑποχρέωσιν ἣτις ἀπορρέει ἐκ τῆς τὸ πάλαι συμβιώσεως τῶν δύο ἐθνικοτήτων καὶ τῆς ἐκ παραλλήλου συνεισφορᾶς αὐτὸν εἰς τὸν βωμὸν τῶν θεοτήτων τοῦ κάλους, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, πρὸ τῶν ὁποίων κλείνουν τὸ μέτωπόν τους καὶ προσφέρονται ὡς θυμίαμα ἢ διάνοια, ἢ ἀρετὴ καὶ τὸ τάλαντον.

Μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προσέφερον τὸ τάλαντον ἐπὶ ρουμανικῆς γῆς ἦτο καὶ ὁ Δημήτριος Δημητρίου Νικολαΐδης, ὁ Ἑπειρώτης. Οἱ γονεῖς του Νικόλαος καὶ Ἑλένα ἐγκαταλείψαντες προσωρινῶς τὴν Μόλισταν, ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου καὶ ἐγεννήθη εἰς τὰς 17-07-901 ὁ υἱὸς των Δημήτριος, μέλλον ζωγράφος ἐρασιτέχνης.

Ἀπὸ τὸν πατέρα του ἐκληρονόμησεν ὁ Δημήτριος τὴν κλίσιν του διὰ τὴν διὰ τῆς γραμμῆς καὶ τοῦ χρώματος ἔκφρασιν τῶν συναισθημάτων καὶ ἰδεῶν. Δὲν παρήλθον ὅμως μῆνες τινὲς ἀπὸ τὴν γέννησιν τοῦ μικροῦ καὶ οἱ γονεῖς «ἐπανεκάμψαν» εἰς τὰ ἴδια, ἐπανελθόντες δηλ. εἰς τὴν γενέτειράν των τὴν Μόλισσαν, ὅπου ὁ μέλλον ζωγράφος ἔμεινεν ἕως ἡλικίαν δέκα ἐτῶν, ἀποφοιτήσας τοῦ ἐκεῖ δημοτικοῦ σχολείου. Ἀλλὰ τὸ ρεῖμα τὸν ξαναφέρει πάλι στὴν Ρουμανίαν ὅπου ἐγκατεστάθη μονίμως, ὅπου ἔζησε, ὅπου ἀνεδείχθη σὰν καλλιτέχνης καὶ πὺν τὸ ἔργον του καὶ μόνον τὸν ἐπέβαλεν ὡς ἀξία ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς χαρακτικῆς, τῆς ἐλαιοζωγραφικῆς καὶ τοιχογραφίας κατὰ τὰ ἔτη 1935—1962 καὶ ὅπου ἀπέθανεν.

Ἡ παιδικὴ ἀνάμνησις τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας τῆς Μόλισσας τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, ἀπετέλεσε τὸ ξεκίνημα διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν σταδιοδρομίαν του. Τί σάλος ἐξεδηλώθη μέσα στὴν παιδικὴν του καρδίαν, ὅταν περιεργαζόμενος τὶς καπνισμένους ζωγραφιεὺς πὺν διακοσμοῦσαν τὴν «ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ», διὰ νὰ τὸν προτρέψουν εἰς τὴν ὥριμον ἡλικίαν ὄχι πρὸς κανένα βιοτεχνικὸν ἢ ἐπιστημονικὸν ἐ-

πάγγελμα, αλλά να κατέλθῃ εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν στίβον; Ἡ πρώτη ἐκείνη ἐντύπωσις τὸν ἐσφράγισε διὰ παντός· οἱ ψυχαναλύται ἀποδίδουν μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν πρώτην συνάντησιν τῶν ἀνθρώπων μὲ κατὰ πού προκαλεῖ κλονισμόν εἰς τὰ ρηχὰ νερά τοῦ ψυχικοῦ πρωτοπόρου κόσμου μας, μὲ ἐκεῖνο πού προκαλεῖ «βαθεῖαν ἐντύπωσιν», κλυδωνισμόν τῶν αἰτίων ἀνεξιχνιάστων ἀκόμη στρωμάτων. Ἡ πρώτη ἀνησιγία εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὸ μέλλον τοῦ καθενός, τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν· ἡ πρώτη ἀνησιγία ἀνωτέρας ἢ κατωτέρας ἑφῆς, αὕτη εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία προσδιορίζει τὴν πορείαν μας εἰς τὸ μέλλον καὶ ἡ ὁποία δημιουργεῖ τὸ ὑπόβαθρον τοῦ μελλοντικοῦ μικροκόσμου μας. Εἰς ὅσα θὰ εἰπῶ διὰ τὸν Ἡπειρώτην καλλιτέχνην ἐκ Μόλιστας, θὰ προσπαθῶ νὰ εἶμαι λίαν ἀντικειμενικὸς καὶ νὰ μὴ ὑπερβάλω οὔτε κατὰ τὸ εἰσάκτιστον, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ποιὸν τῆς τέχνης του καὶ τῆς δημιουργικῆς ἱκανότητός του. Καὶ τοῦτο, διότι πλὴν τῆς «κοσμικῆς» ζωγραφικῆς του, ἡ ὁποία ἐξετιμήθη δέοντως κατὰ τὰς πολλαπλὰς ἐκδόσεις του, αἵτινες εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀγορὰν σειρᾶς πινάκων ὑπὸ τοῦ ρουμανικοῦ κράτους — τὸ ὁποῖον πάντα συνέδραμεν τοὺς καλλιτέχνας —, ἡ διακόσμησις τόσων ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων μὲ τοιχογραφίες πού τὸν ἐπέβαλεν, ὡς τὸν αὐθεντικώτερον καλλιτέχνην τοῦ εἴδους τούτου, τὸ ὁποῖον ἐλάμπρυνεν μὲ τὸ τάλαντόν του, τὸ ὁποῖον τὸν ὠθεῖ καὶ ἐξ ἐνστίκτου ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν βυζαντινῶν ἀγιογράφων. Ἔχει εἰς τὸ ἐνεργητικόν του τίς τοιχογραφίες ἐπὶ ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, ἐξ ὧν τὰ δύο ἀποτελοῦν κειμήλια τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ πλούτου τοῦ ρουμανικοῦ κράτους ὡς τὰ παρεκκλήσια τῶν μοναστηρίων TISMANA (XVI αἰῶνος) καὶ ANTIM (XVIII αἰῶνος). Τοῦτο τὸ δέντρον, εἰς τὸ μέσον τῆς ρουμανικῆς πρωτευούσης. Ἐπίσης, τέσσαρες ἐκκλησίαι διακεκοσμημέναι μὲ ἐλαιογραφίες μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται τὸ τέμπλον τῆς ἑλλ. ἐκκλησίας τοῦ BAZDRGIC (Δοβρουτσᾶ). Καὶ πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἠὲδοκίμησεν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο εἰς μίαν χώραν ἡ ὁποία κέκτηται τόσων μνημειωδῶν τοιχογραφιῶν τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν βυζαντινῶ τῷ τρόπῳ (A LA MANIERE BYZANTINE) ἀπόδοσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Τὴν ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν ὁμοῦς ἀρκετῶν ἐξ αὐτῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἑλλήν ζωγράφος, τυγγάνων τῆς ἀπολύτου ἐκτιμήσεως ἐκ μέρους τοῦ Ρουμάνου Πατριάρχου Ἰουστινιανού. Ὁ ἴδιος τοῦ ἀνέθεσε τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου - συνεργεῖον παρὰ τῷ Ρουμανικῷ Πατριάρχῃ, ὡς ἰδρυθέντος μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐξασφαλισθῇ μία ἐνιαιμία καὶ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐργασία. Ἐκεῖ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του κατηρτίσθησαν ἀρκετοὶ μαθηταὶ τοιχογράφοι καὶ συνεχιστὰι τοῦ ἰδίου τρόπου ἐριμνείας τῶν σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας Διαθήκης. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἀναφέρω τὸν Γεώργιον Ἰλιέσκου, τὴν Ἑλένην Παντελῆ, τὸν Βασίλειον Στέφανον, τὸν Μασχίεβιτς (MASICHIEVICI), Γεώργιον Βασιλέσκου καὶ ἄλλους. Εἰς αὐτοὺς ἐκληρονόμησε τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως μεγάλων ἐργασιῶν, δηλ. τὸ STYL του, τὸ ὁποῖον ἐφύλαξε, διετήρησε τὴν βυζαντινὴν γραμμὴν καὶ χρωματισμόν καὶ πρὸ παντὸς τὴν βυζαντινὴν πρωτοπαράδοτον ἀντίληψιν τοῦ ὀρθοδόξου μυστικισμοῦ, ἀποφεύγων τὸν ρεαλισμόν τῆς καθολικῆς διακοσμητικῆς μόνον ζωγραφικῆς. Εἰς τὸν τομέα τοῦτον ὁ Νικολαΐδης ἐπεβλήθη μὲ τὰ ἔργα του τὰ ὁποῖα πέραν τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως προσθέτουν τὴν ἰδικήν του ὀπτικὴν δημιουργίαν καὶ ὅχι ἀντιγραφὴν.

Ἕνας ἄλλος τομεὺς εἰς τὸν ὁποῖον θεωρεῖται εἰννοούμενος τῆς τέχνης — καὶ μὲ τὸ δίκαιόν του — εἶναι ἡ χαρακτική· εἶναι μιὰ τέχνη ἀπαιτητικὴ, διότι ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸ δίχρωμον τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μαύρου καὶ μὲ ὅλα ταῦτα τὰ ἔργα του κάμνουν αἰσθησιν μὲ τὴν ἰσορροπίαν, τὴν ὁποίαν ἐκπέμπουν αἱ κυρταὶ γραμμαί, ἐντεταγμένα εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐν γένει καλεῖ τὸν θεατὴν ἢ τὸν μελετητὴν εἰς ἀνάπαυσιν καὶ ἐσωτερικὴν ψυχικὴν καὶ διανοητικὴν γαλήνην, χωρὶς νὰ εἶναι κατὰ κυριολεξίαν σκλάβος τῆς παραδόσεως. Ἀρκεῖ μιὰ ματιὰ εἰς τὰς ἀναπα-

ΓΕΝΝΗΣΙΣ

Ἀριστούργημα χαρακτηριστικῆς Δημητρίου Δ. Νικολαΐδου ἐκ Μόλινστας, ζήσαντος καὶ τελευτήσαντος ἐν Βουκουρεστίῳ

ραστάσεις τῆς Γεννήσεως, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ καλλιτέχνη διὰ νὰ πεισθῇτε διὰ τὰ ὅσα λέγω κρίνων — καὶ ἐγὼ σὺν τοῖς ἄλλοις — τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου τοῦ Ἡπειρώτου καλλιτέχνη μας.

Ὅσας φορές παρουσιάσθη εἰς ἐπίσημους ἐκθέσεις χαρακτικῆς (1939, 40, 43, 45, 47, 1959) ἡ τεχνοκριτικὴ τοῦ GHEORGHE OPRESCU, COMARNESCU, FRUNZETTI καὶ ἄλλων τὸν ἐθεώρουν ὄχι μόνον ὡς ἐκ τῶν πρωτοπόρων τῆς τέχνης αὐτῆς εἰς τὴν Ρουμανίαν, καθ' ὃ ἦτο μέλος ἰδρυτῆς τοῦ ὁμίλου χαρακτικῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς καλλιτέχνην ἀναμφισβητήτου καὶ καθιερωμένης ἀξίας, ἥτις τοῦ ἠνοιξε τὰς θύρας τῶν μουσείων καὶ ἐπίσημων συλλογῶν τοῦ κράτους. Σημειωτέον ὅτι ὁ GHEORGHE OPRESCU καθηγητὴς ἐν τῇ σχολῇ Καλῶν Τεχνῶν, καθοδηγητὴς καὶ διαμορφωτὴς τῆς συγχρόνου γενεᾶς τῶν καλλιτεχνῶν (καὶ ὁ ἴδιος ζωγράφος) ἦτο Μέντωρ τῶν τεχνοκριτῶν, οὗτινος ἡ κριτικὴ εὐμενὴς ἢ δυσμενὴς ἐπὶ τοῦ ἔργου ἐπὶ καλλιτέχνην προδιώριζε ἀμετακλήτως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ τὴν θέσιν του εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν κίνησιν τῆς χώρας. Ἡ ἀγορὰ ἐκ μέρους τῶν ἐπίσημων ἔργων του, ἀτετέλει δι' αὐτὸν ἡθικὴν ἱκανοποίησιν καὶ οἰκονομικὴν συνδρομὴν εἰς ἣν προ-

πετίθεντο καὶ τὰ πολλὰ βραβεῖα εἰς χρήματα, μὲ τὰ ὅποια τὸ ρουμανικὸν κράτος ἤρχετο ἀρωγὸς τῶν ἀναγκῶν τῶν καλλιτεχνῶν. Καὶ τοῦτο διότι ἡ μᾶλλον ἀποδοτικὴ ἐργασία του ἐξελίχθη ἔτη τινὰ πρὸ τοῦ πολέμου, διαρκοῦντος τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, ὅποτε κατὰ τὰς περιόδους ταύτας οἱ ἐρασταὶ τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ μέσα οἰκονομικὰ καὶ ἂν διέθετον ἀκόμῃ, ἐμποδίζοντα ἀβεβαιότητος ἔνεκεν νὰ κάμνουν «ἐπενδύσεις», αἱ ὅποιαι δὲν εἶχον δικαιολογίαν εἰς ἐποχὰς μὴ σταθερότητος καὶ ἀνησυχίας. Τὸ ὑπουργεῖον Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Ρουμ. Κράτους τοῦ ἀπονέμει τὸ βραβεῖον τοῦ Μουσείου Ἀναστασίου Σίμου τὸ 1939. Ἡ χαρακτηριστικὴ του εἶχεν ὡς θέματα θρησκευτικὰ γεγονότα, βιβλικὰ πρόσωπα, ὡς τὴν Ἀνάστασιν, ἀναπαράστα-

Δημήτριος Δημητρίου Νικολαΐδης
ὁ Ἡπειρώτης ἐκ Μόλιστας
(αὐτοπροσωπογραφία)

Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος. Χαρακτικὴ
Δημητρίου Δ. Νικολαΐδου, ἐκ Μόλιστας,
θανόντος ἐν Βουκουρεστίῳ

σιν τοῦ ψαλμοῦ 91, τὸν ἐρημίτην καὶ πολλὰ ἄλλα, ὅλα τὰ ἔργα του ἀποδίδοντα τὸ σοβαρὸν καὶ ἐσωτεριζευμένον ὕψος τῶν προσωπιζοτήτων πού δεσπόζουν τῆς ιστορίας χιλιετηρίδων· ἐννοεῖται ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα του τὰ ὑπέγραφε μὲ τὰ ἑλληνικὰ Δ.Ν. Ἀλλὰ ἡ χαρακτηριστικὴ του ἀναπαρίστα καὶ μερικοὺς λαϊκοὺς θρύλλους, ὡς καὶ σκηνὰς ἀπὸ τὴν σύγχρονον ζωὴν τοῦ σφαδάζοντος ὑπὸ τὸ πέλημα τοῦ προσωρινοῦ κατακτητοῦ τοῦ 1941 ἑλληνισμοῦ. Ἡ τύχη τῆς ὑποδόλου πατρίδος δὲν τὸν ἀφήνει ἀσυγκίνητον καὶ χαράσσει σκηνὰς μὲ κλαίουσιν μητέρας διὰ τὰ χαμένα παιδιὰ της, θύματα τῆς ἀθρηψίας καὶ ἀβιταμινώσεως. Νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι ὁ Δ. Δ. Νικολαΐδης ἦτο ἕνας δέκτης καὶ νοσταλγὸς εὐαίσθητος εἰς ὅτι κακὸν ἡ σύγχρονος ἱστορία συσσώρευε ἐπάνω στὴν πατρίαν γῆν. Οὐδέποτε ἐλησμόνησε καὶ ὀλιγώτερον ἀκόμῃ ἀπεμπόλησε τὴν πατρίδα του γιὰ νὰ γίνῃ θετὸς υἱὸς ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδέχθη νὰ συνεργασθῶμεν διὰ τὴν περισυλλογὴν χρημάτων διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῆς

βλαβείσης ἐκ τῶν ἰταλικῶν βομβαρδισμῶν Ζωσιμαίας Σχολῆς Ἰωαννίνων. Ὅταν τοῦ ἐπρότεινα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἑρανικὴν ἐπιτροπὴν τὸ ἐθεώρησε τοῦτο ὡς τιμὴν καὶ ἐλάχιστον φόρον καὶ συνδρομὴν πρὸς τὴν δεινοπαθήσασαν πατρίδα του. Ἦτο πιστὸν τέκνον τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, πιστὸς συνεργάτης καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ ἑλλ. Σχολείου, ἑνθερμον μέλος τῆς ἑλλ. ἐδῶ ὁμογενείας, καθηγητὴς ἐν τοῖς ἑλλ. ἐκπαιδευτηρίοις καὶ ἐνεργητικὸν στοιχεῖον σὲ κάθε ἐκδήλωσι μέσα στὴν Κοινότητά μας, ἡ ὁποία ἐτῆρει μὲ ἀφοσίωσιν τὰς παραδόσεις τῶν μελῶν της. Παρὰ ταῦτα ἦτο καὶ φίλος τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους καὶ ὅταν τοῦτο ὑπέκλυεν εἰς τὰς σκληρὰς δοκιμασίας μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀρπαγῆς τῶν Ἰταλῶν της ὑπὸ τῶν γειτόνων της (συμφώνως τῆς ἀδίκου ἀποφάσει τῆς διαιτησίας τῆς Βιέννης RIBDTUTROP — CIAUO) ὁ Νικολαΐδης ἐτάσσετο παρὰ τὸ πλεον τῶν ρουμανικοῦ λαοῦ.

Τὰ ἔργα του ἐλαιογραφίης φημίζονται διὰ τὸν πλέον αὐθεντικὸν ρεαλισμόν, διὰ τὴν σύλληψιν, τὸ χρῶμα, τὸ βάθος, πού σὰν νὰ «κτίζουν» δίνουν τὴν λύσιν ξεκινοῦν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι παντοτεινὸν καὶ κατ' ἀνάγκην ἀληθινὸν εἰς αὐτὴν» (V. BENES). Διὰ πολλοὺς ἡ ἐλαιογραφία του ἐκφράζει περισσότερον αἰσθησιν καὶ ὀλιγότερον σκέψιν, εἶναι δηλ. περισσότερον αἰσθηματικὴ καὶ ὀλιγότερον «ἐγκεφαλικὴ» σὲ χρώματά του κλείνοντα πρὸς τὸ σκοτεινὸν καὶ πρὸ παντὸς πράσινον, θυμίζοντα κάτι ἀπὸ τὸν Ρουμάνο ANDREESCU καὶ τὸν Γάλλον COURBET. Τὰ τοπεῖα καὶ ἡ νεκρὰ φύσις ἦσαν τὰ εἶδη τῆς ἀρεσκείας του καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀπεκόμισε ἐπιτυχίας καὶ ἱκανοποίησιν.

Σὰν καλλιτέχνης καὶ σὰν ἄνθρωπος ἐπάλαισε διὰ νὰ σταθῇ ὀρθίος καὶ διὰ νὰ κατακτήσῃ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐκόμιζεν ὅτι δικαιοῦται νὰ φθάσῃ πάντα μετριοφρων, ὑπερήφανος καὶ μισῶν τὴν δουλοπρέπειαν ὅπου συνήντα ταύτην καὶ οὕτω ἐτελεύτησε γεμᾶτος ἀπὸ πίκρες, νοσταλγία καὶ ἐλπίδες διακαῶς, ἀπὸ ἐκείνων πού ὑποκινοῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὑπενθυμίζουν τὴν διπλὴν ὑπόστασιν στὴν ψυχικὴν, αἰσθηματικὴν, πλὴν τῆς ὕλικῆς. Σὰν καλλιτέχνης δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὸν πλοῦτον. Βεβαρημένος ἀπὸ τὰς δυσκολίας τῆς ζωῆς εἰς μίαν μεταπολεμικὴν κοινωνίαν καὶ ἀπὸ τὸ σκληρὸ ἐμφύσημα, τὸ ὁποῖον χρονίως τὸν ἠνώχλει, ὑπέκλυεν εἰς τὴν καρδιακὴν ἀνεπάρκειαν, ἡ ὁποία τὸν ἐτυράννησεν ἀρεκέτα.

Εἰς τὴν πάλιν του μὲ τὴν ἀνέχειαν καὶ τὴν ἀσθένειάν του, εἶχε σύντροφον πιστὸν τὴν Ἑλληνίδα σύζυγόν του (εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ δωρήσῃ ἔργον του ἐλαιογραφίαν διὰ τὴν αἵθουσαν τοῦ Πνευματικοῦ κέντρον τῶν Ἑπειρ. Μελετῶν), ἡ ὁποία καὶ μοῦ παρέθεσε τὰ ἀναγκαζοῦνται στοιχεῖα διὰ νὰ συντάξω τὸ παρὸν σημείωμά μου, πενιχρόν, ἐλλειπές, ἀλλὰ πού πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὸν μήνιμα πρὸς τοὺς συμπολίτας τοῦ πατρικοῦ χωριοῦ του πού ἐνοστάλγει καὶ ἐπροτίθετο διακαῶς νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου. Δυστυχῶς, ὁ ἐπακολοευθεῖσας ψυχρὸς πόλεμος ἀνήρεσε τὸν πόθον αὐτοῦ, καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων.

Ἡ ρουμανικὴ γῆ, ἡ ὁποία τὸν ἐφιλοξένησε κατὰ μίαν ὁλόκληρον ζωὴν καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, τὸν ἐσκέπασε διὰ πάντα τὴν 13 Ἰουνίου 1963. Αἰωνία ἡ μνήμη, ἀκόμη ἑνὸς Ἑπειρώτου ζήσαντος καὶ θανόντος μὲ τὸ ἱνδαλμα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Βουκουρέστιον

Μάρτιος, 1973

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥΕΪΝ ΤΩΝ Η. Π. Α.

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να παρουσιάσει στον Έλληνισμό την φιλολογική εργασία που έχει ήδη επιτελεσθή από τους συνεργάτες του έκδοτικού οίκου Twayne της Νέας Υόρκης, σχετικά με την προβολήν στους άγγλοφώνους λαούς άριθμού συγχρόνων, νεωτέρων και Βυζαντινών Έλλήνων συγγραφέων και φιλοσόφων. Η φύση λοιπόν της παρουσίας αυτής είναι περιγραφική και βιβλιογραφική, όχι βιβλιοκριτική.

Πρώτα απ' όλα επιθυμώ ζωηρά να αποτίσω φόρον τιμής στην Έλληνοαμερικανίδα καθηγήτριάν Mary P. Gianos, Διευθύντριάν του Τμήματος Ανθρωπιστικών Σπουδών υπό 'Ινστιτούτον Τεχνολογίας του Νητρώιτ, η οποία πρώτη συνέλαβε την ιδέαν της διεθνούς προβολής νεοελλήνων λογοτεχνών και διανοουμένων, και πέτυχε να πείση τους έκδοτες του οίκου Τουέϊν να της αναθέσουν την γενικήν έποπτείαν της Έλληνικής συλλογής μελετών. Το έργον της Μίςς Τζιάνος είναι έντυπωσιακό σέ σπουδαιότητα και σέ όγκο. 'Ιδιαίτερα δε συγκινητικό είναι το γεγονός ότι η φιλότιμη αυτή έπιστήμων παλεύει επί χρόνια με σοβαρότατη όσθένεια, που όμως δεν μπόρεσε να μετριάση τον ένθουσιασμό και την ενεργητικότητά της.

Οι εκδόσεις Τουέϊν έχουν ήδη κυκλοφορήσει άνω τών πεντακοσίων (500) τόμων που καλύπτουν 'Αμερικανούς, Άγγλους, Εύρωπαίους και άλλους συγγραφείς από την έποχήν του Όμηρου μέχρι σήμερα. Οι μονογραφίες αυτές ανήκουν σέ τρεις κατηγορίες: 1) Συγγραφείς τών 'Ηνωμένων Πολιτειών, 2) Συγγραφείς της Μεγάλης Βρετανίας και 3) Συγγραφείς του Κόσμου. Τα άρχικά τών συλλογών αυτών έχουν ως έξης, άντιστοίχως: T. U. S. A. S., T. E. A. S., T. W. A. S.

Το κάθε βιβλίο Τουέϊν πρέπει να συμμορφώνεται με τις έξης γενικές οδηγίες: να μη υπερβαίνει τις 150—180 σελίδες, να περιέχη πλήρη έπιστημονικήν ύποστήριξη τών ιδεών και κρίσεων που παρουσιάζει, να περιέχη μιάν προσεχτικά διαλεγμένη διεθνή βιβλιογραφία και να είναι προσιτόν ως ανάγνωσμα και σέ ειδικούς έπιστήμονες αλλά και σέ σπουδαστές και μαθητές. Τα βιβλία είναι άνθεκτικά, χρυσόδετα και ωραίας έμφάνισης. Τυπώνονται δε σέ 5.000 άντίτυπα, ούτως ώστε να καλύπτουν κάθε ανάγκην άτομικήν, ή δημοσίας, ή σχολικής βιβλιοθήκης, στις άγγλόφωνες χώρες και σ' όλο τον κόσμον.

Βιβλία Τουέϊν για άρχαίους Έλληνες συγγραφείς έχουν κυκλοφορήσει άρκετά ('Αρχίλοχος, 'Επίκουρος, Λόγγος, Όμηρος, Πλούταρχος). Το Eriugus, του παραγωγικού Έλληνοαμερικανού καθηγητού Δρ. Γεωργίου Πανίτσα, άποτελεί σημαντική προσφορά στη διεθνή βιβλιογραφία του φιλοσόφου αυτού.

Πρώτη στη σειρά τών νεοελλήνων λογοτεχνών ήταν ή μονογραφία Elias Venezis (Twayne World Authors Series, No. 74, 1969), έργον τών Alexander και Helen Karanikas, άμφοτέρων πανεπιστημιακών καθηγητών στο Σικάγο. Στις 158 σελίδες τους οι δύο κριτικοί τοποθετούν το έργον του 'Ηλία Βενέζη στη γενική λογοτεχνική ανάγνωση της σύγχρονης Ελλάδος, θεωρούν δε τον πεζογράφων μας αυτόν μέλος της «Γενιάς του 1930», καθώς και της ομάδας τών Αιολικών (Μικρασιατών) διανοουμένων, σάν ένα από

τούς γίγαντες της Νεοελληνικής λογοτεχνίας που είναι αγαπητός στην 'Αγγλία και λοιπήν Εύρώπη, και σχεδόν άγνωστος στην 'Αμερικήν.

Σύνομες άλλα περιεκτικές συνόψεις δεκαέξη (16) βιβλίων του Βενέζη βοηθούν και τον μη ειδικευμένο αναγνώστη να παρακολουθήσει την αξιολόγηση των έργων του με ευχέρεια. Οί δύο συγγραφείς δείχνουν ότι πολλά από τα θέματα και βιώματα του Βενέζη πηγάζουν από τις έμπειρίες του της παιδικής ζωής στην Μικράν 'Ασίαν, από την καταστροφήν του 1922 και την αιχμαλωσίαν του. "Αλλα θέματα αντανακλούν λαϊκές παραδόσεις, ήθη και έθιμα και ιστορικούς μύθους. Τέλος, άλλα βασίζονται στις τραγικές πολεμικές έμπειρίες του 'Ελληνικού έθνους στους άγώνες του για λευτεριά και επίβίωση.

'Η μελέτη 'Ηλίας Βενέζης άποτελεί άπαραίτητο συμπλήρωμα των άγγλικών, γαλλικών, γερμανικών κ.ά. μεταφράσεων των καλλιτέρων του μυθιστορημάτων, και είναι πολύτιμο βοήθημα για τον ξένο σπουδαστή της πεζογραφίας μας.

Δεύτερη μονογραφία είναι ή συγκριτική μελέτη Dionysios Solomos (T.W.A.S., 193, 1972), του γράφονος, καθηγητού στο Πανεπιστήμιον του Νοτίου 'Ιλλινόϊς. Το βιβλίο αυτό καλύπτει με συντομία τη ζωή, την έπική έποχή και όλα τα σπουδαιότερα έργα του 'Εθνικού μας Ποιητού. "Αν και άπευθύνεται κυρίως στον γενικό άγγλόφωνο αναγνώστη, ό σπουδαστής της λογοτεχνίας, ό συγκριτικός φιλόλογος, άκόμη δέ και ό νεοελληνιστής μπορεί να βρή σ' αυτό ενδιαφέροντα σημεία και νέες κρίσεις. Μερικά από τα ποιήματα του Σολωμού άποδίδονται άγγλικά για πρώτη φορά ώστε να μπορή ό ξένος να σχηματίσει μιá γενική ιδέα για την συμβολή του ποιητή στην 'Ελληνική και Εύρωπαϊκή λογοτεχνική δημιουργία του ρομαντισμού.

Τá 'Ελληνικά και 'Ιταλικά έμμετρα και πεζά του Σολωμού έξετάζονται και συγκρίνονται με τα ύποδείγματα και έπιτεύγματα των συγχρόνων του στην Εύρώπη και στην 'Αμερική. Οί καλλιτεχνικές και ιδιοσυγκρασιακές του «συγγένειες» με τους Βύρωνα, Σέλλεϋ, Κήτς, Κόουλριντζ, Ούόρντζουορθ, Πόου, Ντάντε, Μαντζόνι, τους "Ελληνες και Ρωμαίους κλασσικούς, τους αισθητικούς Χέγκελ και Σίλλερ, καθώς και τους άλλους νεοέλληνες συγγραφείς της δημοτικής παράδοσης, έξετάζονται λεπτομερώς, ούτως ώστε ό ξένος αναγνώστης του Σολωμού να διευκολύνεται να τον πλησιάσει μέσω γνωστών του πηγών και σημείων συγκρίσεως.

'Αναλυτικές κρίσεις των άριστουργημάτων του διευκολύνουν και τον τυχαίον αναγνώστη ν' άντιληφθή γιατί ό μέγας Γκαίτε, όπως λέγεται, κάποτε άποκάλεσε τον Σολωμό, «Βύρωνα της 'Ανατολής». Έκτός του ότι ό Σολωμός ύπήρξε ένας από τους καλλίτερους νεοέλληνες ποιητές, ήταν και ό κυριώτερος Βάρδος της 'Ανεξαρτησίας, της προσωπικής και μεταφυσικής έλευθερίας του άτόμου, και ένας γνήσιος ιδεολόγος άνθρωπιστής της έποχής του.

'Η τρίτη μελέτη, Kostis Palamas (T.W.A.S., 197, 1972), έργο του Δρ. Θανάση Μασκαλέρη, καθηγητού στο Πολιτειακό Πανεπιστήμιο της Καλιφορνίας στον 'Αγ. Φραγκίσκο, παρουσιάζει τον Παλαμά σαν ένα από τους σημαντικώτερους συγγραφείς και ποιητές της νεωτέρας 'Ελλάδος. 'Επί μισόν αιώνα ό Παλαμάς έκυριάρχησε στον κόσμο των γραμμάτων, πάλεψε για την επικράτηση της δημοτικής, έγραψε βαθεία κριτική, και συνέθεσε πολυάριθμα λυρικά και έπικολυρικά ποιήματα πνοής. Γνωστός και έκτός της 'Ελλάδος ό Παλαμάς έπαινέθηκε και από τους Ούναμουννο, Ταγκόρ και Ρομáιν Ρολλάν που τον θεωρούσαν ποιητική μεγαλοφυΐα. Οί ξένοι καλλιτέχνες είδαν τον Παλαμά σαν ένα μεγάλο ραψωδό του 'Ελληνισμού, ψάλτη του κάλλους και ποιητή ένός παγκοσμίου ένοράματος. 'Ο Δρ. Μασκαλέρης έξηγει έπίσης και την βαθεία γνώση της Εύρωπαϊκής λογοτεχνίας, των κλασσικών και των συγχρόνων του φιλοσοφικών θεωριών που διέκριναν τον Παλαμά σαν διανοούμενο, στο έργο του όποιου κατοπτρίζονται και ζωντανεύουν οί πνευματικές άνησυχίες της 'Ελλάδος και της Εύρώπης στην έποχή του. 'Αρκετά δέ άποσπάσματα ποιημά-

των του μεταφράζονται με ακρίβεια για να βοηθήσουν τον αναγνώστη ν' αντιληφθῇ τὴν ἀξίαν τοῦ Κωστή Παλαμά.

Ἡ τετάρτη μελέτη μᾶς μεταφέρει σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς λαμπρότερες ἐποχὲς τοῦ Βυζαντίου. Ἡ μονογραφία Anna Comnena (T.W.A.S., 213, 1972) εἶναι ἔργο τῆς ἀκούραστης ἐργατρίας τῶν γραμμάτων μας στὶς Η.Π.Α., τῆς Dr. Rae Dalven, καθηγήτριας στὸ Κολλέγιον Λέιντκλιφ τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἡ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς Μίςς Ντάλβεν παρουσιάζει τὴν Ἄννα, πρωτότοκο θυγατέρα τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, σὰν μιὰ γυναῖκα γεννημένη γιὰ μὲν πρῶτον καὶ ἡγεσία. Ἡ Ἄννα ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες καλλιεργημένες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τῆς στὸν κόσμον, ὑπερτεροῦσε δὲ σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ τοὺς πρῶτους ἄνδρες τοῦ 12ου αἰῶνα. Ἡ προσφορά τῆς στὴν διοίκηση τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὰ προτερήματά τῆς ἐμνημονεύθηκαν καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τῆς συγγραφεῖς Θεόδωρο Πρόδρομον καὶ Νικήτα Χωνιάτη. Τὰ δραματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ οἱ μηχανορραφίαι τῆς Εἰρήνης ὑπὲρ τῆς Ἄννας ἐξιστοροῦνται μὲ χάρη καὶ ἀκρίβεια. Τέλος ἡ λογοτεχνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀξία τῆς Ἀλεξιάδος ἀξιολογοῦνται κατάλληλα, ἡ δὲ Ἄννα παρουσιάζεται σὰν ἡ πρώτη γυναῖκα ἱστορικὸς τοῦ κόσμου ὅλου. Τὸ βιβλίον Ἄννα Κομνηνὴ ἀποτελεῖ σημαντικὴν εἰσφορὰν στὶς Βυζαντινὲς σπουδές, ποὺ συνεχῶς εὐδοκίμοῦν στὶς Η.Π.Α. προσφάτως, ἀλλὰ καὶ στὸν τομέα τῶν ἐπιτευγμάτων σπουδαίων γυναικῶν στὸν Εὐρωπαϊκὸ καὶ παγκόσμιον πολιτισμό.

Τελικὰ ἡ μονογραφία Paisius Ligarides (T.W.A.S., 240, 1972), τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ Βυζαντινολόγου καὶ ἐρευνητοῦ Δρ. Χάρη Χιονίδη, ρίχνει ὀρεκτὸ φῶς σὲ μιὰν ἄλλην, ἄγνωστη καὶ σκοτεινὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς πορείας. Ὁ Δρ. Χιονίδης ἐξιστορεῖ τὰ τῆς πολιτιστικῆς καταπτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν Ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν τοῦ στὸν 17ον αἰῶνα ὅπου ἔδρασε ὁ Παΐσιος Λιγαριδης. Ὁ μορφωμένος καὶ δραστήριος αὐτὸς κληρικὸς καὶ διανοούμενος, ποὺ τὰ περισσότερά του ἔργα παραμένουν ἀκόμη ἀδημοσίευτα, ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλον στὴν διατήρηση τῆς ἁσθεστῆς πνευματικῆς φλόγας ποὺ σιγὰ - σιγὰ προετοίμασε τὴν διανοητικὴν ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἀργότερα τὴν μεγάλη ἐθνοσωτήριον ἐξέγερση τοῦ 1821. Καὶ αὕτη ἡ μελέτη ἔχει τὴν ἀξίαν τῆς, καθὼς ἀποδεικνύει ὅτι κάτω ἀπ' τὴν φαινομενικὴ στάχτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ σιγόκαίγε πάντα μιὰ ἀκοίμητη πνευματικὴ σπῖθα.

Ὅλες οἱ μονογραφίαι αὗτὲς εἶναι ἐπιστημονικὰ καὶ προσεχτικὰ γραμμένες, μὲ ὑποσημειώσεις καὶ βιβλιογραφικὰς ἐναφορὰς ποὺ καθιστοῦν ἀδύνατον τὸ ἔργον τοῦ τυχόν μισέλληλος λογίου ποὺ ἴσως θελήσει ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀλήθειαν ποὺ παρουσιάζουν. Οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ δὲν διηγοῦνται σὰν παραμυθᾶδες, οὔτε βασίζονται σὲ διαδόσεις, φήμες, σωδινιστικὰς ἀντιλήψεις, προπαγάνδα, ἢ προσωπικὰς ἐντυπώσεις ποὺ συχνὰ εἶναι ἐπιστημονικὰ ἀστήριχτες ἢ δημιουργήματα ζωηρῆς καὶ ἀχαλίνωτης φαντασίας. Παρὰ δὲ τὸ σύντομον σχῆμα τους οἱ ἐκδόσεις Τουεῖν εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἐκκλαϊκτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα.

Ἡ συνεισφορά ὅμως τῆς καθηγήτριας Μίςς Τζιάνος δὲν τερματίζεται μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν τῶν μονογραφιῶν. Ἡ ἰδίᾳ συνέταξε καὶ ἐξέδωκε τὴν ὁγκώδη ἀνθολογίαν Introduction to Modern Greek Literature: An Anthology of Fiction, Drama, and Poetry (Twayne, 1969), 548 σελίδες, μὲ μιὰ γενικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου, καὶ μὲ ἔργα τῶν Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ε. Ροῖδης, Α. Παπαδιαμάντη, Κ. Θεοτόκη, Α. Καρκαβίτσα, Κ. Χατζοπούλου, Σ. Μυριβίλη, Η. Βενέζη, Κ. Πολίτη, Π. Χάρη, Τ. Δόξα, Γ. Μαγκλῆ, Μ. Λαζαρίδης, Δ. Γιάκου, Γρ. Ξενοπούλου, Γ. Θεοτοκά, Π. Πρεβελάκη, Α. Ἀκρίτα, Κ. Καβάφη, Α. Σικελιανοῦ, Ν. Καζαντζάκη, Κ. Ουράνη, Τ. Παπατζώνη, Κ. Καρυωτάκη, Γ. Σεφέρη, Γ. Θέμελη, Ζ. Καρέλλη, Α. Ἐμπειρίκου, Γ. Θ. Βαφούλου, Α. Μπάρα, Γ. Σαραντάρη, Μελισσανθίης, Γ. Ρίτσου, Ν. Ἐγκονοπούλου, Α. Μάτσα, Ο. Ἐλύτη, Ν. Βρεττάκου, Ν. Γκάτσου καὶ Τ. Βαρβιτσιώτη. Ὅλα τὰ ποιήματα εἶναι σὲ ἔξοχος ἀποδόσεις τοῦ γνωστοῦ Κίμων Φράιερ, ὅλα δὲ σχεδὸν τὰ πεζὰ σὲ δικές

ποίησης. Πρόκειται, αναντίλεκτα, για ποίηση καμωμένη με τὸ ρίγος μιᾶς εὐαισθησίας καὶ με τὴν εὐρύτερη ὄραση τῶν νέων καιρῶν.

Δημήτρη Σιατόπουλου: «ΟΙ ΠΥΛΕΣ ΤΗΣ ΓΗΣ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1971

Ἡ ποίηση τοῦ Δημήτρη Σιατόπουλου, εἶναι μιὰ κορύφωση ἀπόναν αἰθεριωμένο λυρικό ἑλληνικό λόγο, ποῦ πρέπει νὰ ἔχει πάρε το βάρος μιᾶς ἰδιαίτερης προσφορᾶς στὰ σύγχρονα γράμματά μας. Πρόκειται γιὰ ἑλληνική ποίηση, ποῦ κρατεῖ τὸ κλίμα, τὸ φῶς, τὴν εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, καθὼς καὶ τὸ βαθύτερο ὑπόστρωμα ἀπ' τὴν ζωὴ καὶ τὶς ἀξίες της, σ' ἓναν τόνο μουσικῆς ὑπερβολῆς ποῦ ἀναδίνεται ἀπ' τὴν ἐννοιολογικὴ φόρτιση τῶν λέξεων. Ἔτσι, ἔχομε ἓναν λόγο χωρὶς ἀφυδάτωση, σχεδὸν δονούμενον ἀπ' τὴν εὐαισθησία καὶ τὸν κραδασμὸ τῆς πνοῆς τοῦ ποιητῆ, ποῦ εὐρύνει τοὺς ὀρίζοντες τῆς ὄρασης γιὰ τὸν καινούργιον ἄνθρωπο καὶ ποῦ, ἐν ταυτῷ, προκαλεῖ τὴν ἀπόσταση καὶ τὴν δυνατὴ γεύση ἀπὸνὰ πνευματικὸ ἄρωμα, τραβηγμένο ἀπ' τὴν μέθη καὶ τὴν ὑπόμνηση τοῦ ἐφέστιου χώρου. Ἀκόμα, ἡ ἐπαφή μετὰ τὴν ἀναπνοὴ καὶ τὸν ἄνθρωπο, ποῦ ὑπάρχει στὶς εἰκόνες τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν καὶ ἡ σύνδεση τῆς ἐσωτερικῆς ἀναχώρησης μ' ἐκεῖνον τὸν βαθύτερον ἀνθρώπινο πόνο, ποῦ ἐνανθρωπίζει τοὺς στίχους τοῦ Δημ. Σιατόπουλου καὶ τοὺς δίνει τὴν αὔξηση τῆς προσδοκίας μέσα στὴν διάστρωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀξιοποιεῖ τὴν αἴσθηση τῶν στοιχείων τῆς παράδοσης. Γι' αὐτό, ἡ παραπάνω συλλογὴ, ποῦ εἶναι μιὰ πορεία ἐνὸς λυρικοῦ ποιητῆ μετὰ ἡπερατομικὴ ὀριοθεσία καὶ γνησιότητα αἰσθημάτων, ἔρχεται καὶ ὡς ἓνα μήνυμα καὶ ὡς ἓνα κίνημα στὴν σύγχρονη ἐγκεφαλικοὴ δυσαστεία, ποῦ πᾶει νὰ μεταλλάξει τὸν ποιητικὸ λόγο μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ αἰχμηρότητα. Καί, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα, ἡ ἀξιολόγηση ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ πέρ' ἀπ' τὶς διαστάσεις καὶ τὰ μέτρα ἐνὸς κοινού

πνευματικοῦ γεγονότος. Κοντὰ σ' αὐτὰ, εἶναι ἀνάγκη νὰ τονιστεῖ ἰδιαίτερα ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀρχαιοπρέπεια, ποῦ χαρακτηρίζουν καὶ τὴν δημιουργία, ποῦ ὁ Δημ. Σιατόπουλος ἔχει κάμει μετὰ βάση τὴν ἀρχαία θεματογραφία (δίκη τῆς Φρύνης) ἢ καὶ ἀπόδοση ἀπὸ κείμενα δημορικὰ (Ἰλιάδα). Ἀναντίρρητα, εἶναι ἓνα ἐπίτευγμα ποῦ καταξιώνει τὶς δυνατότητες τῆς δημοτικῆς γλώσσας καὶ ποῦ ἀποτελεῖ, συνάμα, ἓνα καλλιτέχνημα αἰσθητικῆς λόγου.

.....

Μεῖναν ἀσάλευτοι οἱ ὑάκινθοι
μετὰ τὶς ψηλὰς πάλλεινες τόγιες,
περιμένοντας τοῦ Ἀνέτους
στὶς πύλες τοῦ κήπου.
Μά, οἱ Ἀνεμοὶ δὲν ἦρθαν σήμερα.

.....

Τὶς ξέρουν τὶς ἀλήθειες οἱ λαοί,
μετὰ μόνο ἓνα ραβδί κι' ἓνα ἀνέβασμα
Ἐφυγες κι' ἔχασε τὸ σχῆμα τοῦ ὁ καρπὸς
κι' ἡ γεύση τῆς ὁπώρα.

Χρήστου Κατσιγιάννη: 1) «ΑΣΚΗΣΗ ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ» (θέατρο) 1971 καὶ 2) «ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ» (ποιήματα), 1972

Μετὰ τὴν καθυστέρηση, ποῦ μᾶς ἐπιβάλλει - δυστυχῶς - ἡ ἐπαγγελματικὴ ὑπερφόρτωση, ἐρχόμαστε νὰ παρουσιάσουμε, ἐν συνόψει, τὰ δύο τοῦτα βιβλία τοῦ ποιητῆ, τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ξεχωριστοῦ ἡθοποιοῦ Χρ. Κατσιγιάννη. Πρόκειται γιὰ μιὰ εὐφορία πνευματικὴ ποῦ, ἐκτὸς ἀπ' τὸ ρίγος καὶ τὴν ὄραση, φέρνει στὰ γράμματά μας καὶ μιὰν ἀναζήτησι. Γι' αὐτό, ἡ παρουσία του εἶναι γεγονὸς ποῦ θὰ πρέπει νὰ συζητηθεῖ, ὅσο γίνεται πλατύτερα, στὸν κριτικὸ διάλογο.

Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα ἡ ἀξιολόγηση θὰ χρειάζονταν μιὰ ἐκτεταμένη μελέτη. Ἐδῶ, ὅμως, περιοριζόμαστε στὴν συνοπτικὴ ἐπισκόπηση. Καί, πρῶτα, τὸ θεατρικὸ ἔργο «Ἀσκηση αὐτοσχεδιασμοῦ», ποῦ κυκλοφόρησε πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια, ὁ Χρ. Κατσι-

της ἄριστες μεταφράσεις. Ἀκούραστη πάντα ἡ Μίςς Τζιάνος ἐτοιμάζει καὶ δεύτερο τόμο στὴν σειρὰν αὐτὴν τῶν ἀνθολογιῶν (ἔχουν ἤδη κυκλοφορήσει ἀνάλογες συλλογές Ρουμανικῶν, Πολωνικῶν, Βουλγαρικῶν, Ἰσπανικῶν κ.ἄ. ἔργων) μὲ ἔργα νεωτέρων καὶ συγχρόνων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν. Ἐπὶ πλέον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιμελεῖται καὶ τὶς μονογραφίες τῆς Νεοελληνικῆς σειρᾶς, οὕτως ὥστε μέσα σὲ λίγα ἀκόμη χρόνια θ' ἀξιωθοῦμε νὰ χαιρετήσουμε καὶ μελέτες γιὰ τοὺς Καβάφη, Σεφέρη, Ἐλύτη, Κάλβο, Μαλακάση, Σαμαράκη, Παναγιωτόπουλο, Παπαρρηγόπουλο, Π. Βράϊλα - Ἀρμένη καὶ 40—50 ἄλλους νεοέλληνες καὶ Βυζαντινοὺς λογοτέχνες, ιστορικοὺς καὶ φιλοσόφους. Περιττὸν δὲ νὰ τονίσω τὴν διεθνή σημασία ὅλων αὐτῶν τῶν δημοσιευμάτων. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σπουδαστῶν τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων στὶς Η.Π.Α., τὴν Ἀγγλίαν, τὸν Καναδᾶ, τὴν Αὐστραλίαν, αὐξάνει συνεχῶς. Τὸ ἴδιο δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν ποιότητα τῶν νεοελληνικῶν διατριβῶν ποὺ γράφονται τελευταῖα στὰ διάφορα ἀγγλόφωνα ἐκπαιδευτικὰ καὶ μορφωτικὰ ἰδρύματα.

ΜΑΡΙΟΣ ΒΥΡΩΝ Γ. ΡΑΪΖΗΣ
Καθηγητὴς Συγκριτικῆς Φιλολογίας
Πανεπιστήμιον Νοτίου Ἰλλινόϊς
Η.Π.Α.

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΔΩΔΩΝΗ

Στὶς ἐφετεινὲς παραστάσεις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας στὴν Δωδώνη (τὰ ΙΑ' Δωδωναῖα), ποὺ δόθηκαν στὶς 11 καὶ 12 τρέχοντος, μὲ φορέα τὴν Ἑταιρεία Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ μὲ τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος, ἀνεβάστηκαν τὰ ἔργα τοῦ Εὐριπίδου «Βάκχες» καὶ «Μήδεια». Τὸ γεγονὸς, βέβαια, εἶναι πολὺ πιὸ ἀξιόλογο ἀπ' ὅ,τι οἱ δυὸ παραστάσεις, ἀφοῦ καθιερώθηκε ὡς ἓνα γεγονὸς εὐρύτερης ἀκτινοβολίας. Γι' αὐτό, νομίζω πῶς δὲν θὰ πρέπει νὰ περνᾷ, χωρὶς νὰ ὑπάρχει μιὰ κριτικὴ ἀποτίμηση — ἔστω ὡς φωνὴ τῆς ἐπαρχίας — προκειμένου νὰ περάσει στὴν γενικώτερη καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση τῆς χρονιάς. Ἔτσι, ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, θὰ σταθοῦμε σ' ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ ἔργα, στὶς «Βάκχες», γιὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος. Πρῶτα, γιὰ τὸ ἔργο προσφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἀτμόσφαιρας, ποὺ ἔχει ἡ τραγωδία αὐτὴ καί, δεύτερα, γιὰ τὴν βάζει ὅπως οἰκονομῇ σὲ γνησιώτερη δοκιμασία τὶς δυνατότητες καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς δεύτερης αὐτῆς μεγάλης κρατικῆς μας σκηνῆς, ποὺ τὴν συνόδεψε στὴν Ἑπειρὸν, ὁ διακεκριμένος καὶ γνωστὸς λογοτέχνης τῆς Θεσσαλονίκης Γιώργος Δέλιος, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Καλλιτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς.

Ἡ σκηνοθεσία στὶς «Βάκχες», ποὺ εἶναι τοῦ Γιώργου Θεοδοσιάδη, κατάφερε νὰ συμμαζέψει ὅπως οἰκονομῇ τὴν διάσπαρτη καὶ ἀεριώδη ἀτμόσφαιρα ποὺ ἔχει ἡ πρῶτη στὴν τραγωδία αὐτὴ, ὅπου ἡ κατάχρηση καὶ ἡ ὑπέρβαση τῆς ἰσορροπίας τοῦ θεοῦ στὴν ἀνθρώπινη φύση, φέρνει τὴν τραγωδία. Πράγματι, πιστεύουμε πῶς δὲν προδόθηκε τὸ πνεῦμα τοῦτο, στὸν ὀρμητικὸ χεῖμαρο ποὺ θέλει νὰ δώσει μὲ τὸν ἄτονο κάπως διάλογο — καὶ σ' αὐτὸ ἴσως νὰ μὴν εὐτύχησε ἀπόλυτα ὁ ὑπεύθυνος — ἡ σκηνοθεσία. Γιατί, ἡ σωστὴ ἀμφίεσι (ἡ σκηνογραφία καὶ οἱ ἐνδυμασίαι εἶταν τῆς Ρένας Γεωργιάδου) καὶ γενικὰ ἡ σκηνογραφικὴ προσ-
αρμογή, ὑπῆρξε μελετημένη καὶ εἶχεν ἀκόμα μιὰ διάθεση ποιητικῆς εὐφορίας. Δὲν μπορούμε, ὅμως, νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν μουσικὴ τοῦ Χρ. Λεοντῆ, ποὺ, παρὰ τὴν λαϊκὴ τῆς καταβολὴ καὶ τὸ πλησίασμα πρὸς τὴν δημοτικὴ μελωδία, δὲν ὑπῆρξε σύμφωνη μὲ τὴν ἀπλότητα τοῦ ἔργου καὶ δημιούργησε, σὲ πολλὰς περιπτώσεις, ἓνα ἡχητικὸ ἐφεῖς ἀπὸ μὴ ἐπεξεργασμένην ὕλην. Ἐν τούτοις, ὅμως, πρέπει νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουμε ἓνα εὐρύτερο προβληματι-

σμό, μιὰ θαρραλέα μετακίνηση γιὰ τὴν ἀναζήτηση στὶς πιὸ ὑποσχετικὲς πηγὲς τῆς μουσικῆς ἐπένδυσης ποὺ χρειάζεται ὁ ἀρχαῖος θεατρικὸς λόγος. Ἡ μετάφραση τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη, βέβαια, εἶταν ἀπ' τὶς πιὸ δόκιμες καὶ ἀπ' τὶς πιὸ καλοδεμένες καί, ἀκόμα, κρατοῦσε κάτι ἀπ' τὸ ρίγος κί' ἀπ' τὴν ἔκσταση, ποὺ ζητάει ἡ ἔξαρση τῶν κορυφαίων σκηνῶν στὶς «Βάκχες».

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις δομῆς καὶ ἀτμόσφαιρας, τὰ πρόσωπα ποὺ ὑποδύθηκαν τοὺς ρόλους τῆς τραγωδίας ἔδωκαν ἀνάλογα μὲ τὶς δυνάμεις καὶ τὴν σκηνοθετικὴ ἀγωγή τους, ὅ,τι μπορούσαν. Καὶ τὸ ἔπραξαν μὲ φιλοτιμία ποὺ τιμᾷ καὶ αὐτοὺς καὶ τὸ Κ.Θ. Β.Ε. Ἔτσι, ὁ Γιάννης Φέρτης, ὡς Διόνυσος, στάθηκε πολὺ καλός, ἂν καί, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, λίγο περισσότερο ἀνθρώπινος. Ὁ Αλέκος Πέτσος, ὡς Τειρεσίας, εἶχε πράγματι μιὰ παράσταση εἰκόνας ἱεροπρεποῦς, ποὺ τὸν ἐπέβαλε, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ πούμε ποὺ ἀκριβῶς θὰ εἶταν καλύτερος (ιδίως κατὰ τοὺς διαλόγους του). Ὁ Γιάννης Κάσδαγλης, στὸν ρόλο τοῦ Κάδμου, ἔδωσε ὅ,τι μπορούσε πιὸ καλὸ, γιὰ νὰ σχηματοποιηθεῖ καλύτερα ἐκεῖνο τὸ κάπως ρευστὸ κλίμα ποὺ ἔχει τὸ κείμενο τοῦ Εὐριπίδου στὸ σημεῖο τοῦτο. Ἐπίσης, ὁ Νίκος Βρετός, ὡς Πενθέας, ἔδειξε πὼς ἔχει προσόντα γιὰ τὸ ἀρχαῖο θέατρο, ἀρκεῖ νὰ μὴν ὑπάρχει τόσο ἀπότομα ἡ μετάπτωση ἀπ' τὴν αὐστηρότητα στὴν ἀφροσύνη τῆς ἔκστασης, ποὺ ζητοῦσε ἐν προκειμένῳ τὸ κείμενο. Ὁ Δημήτρης Δαμαλάς, ὡς ὑπέρτης τοῦ Πενθέα, ὁ Νίκος Γαροφάλου ὡς μαντατοφόρος βοσκὸς καὶ ὁ Δάνης Κατρανίδης ὡς δεῦτερος μαντατοφόρος, ὑπῆρξαν πειθαρχημένοι, μὲ ἀρκετὴ εὐφράδεια καὶ χρῶμα στὴν ἀφηγηματικὴ τους. Ἡ Ἑλσα Βεργή, ὡς Ἀγαυή, ἔδωσε ἕναν ἀξιόλογο θεατρικὸ τύπο ἀπ' τὴν ἀρχαία τραγωδία καὶ οἱ κορυφαῖες τοῦ χοροῦ Ρίκα Γαλάνη, Καίτη Χρονοπούλου, Σμάρω Γαϊτανίδου καὶ Μίρκα Παπακωνσταντίνου, μπορούμε νὰ πούμε πὼς κράτησαν μὲ συνέπεια καὶ πρωτοβουλία ἕναν χορὸ ποὺ ἔφερε πάνω του τὸ χρῶμα καὶ τὴν ποίηση ἀπὸναν διονυσιασμό, ποὺ ζητοῦσε νὰ δώσει τὸ κλίμα καὶ τὴν ἰδιαίτερη ἀτμόσφαιρα στὶς «Βάκχες». Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ πούμε, γενικά, γιὰ τὸν χορὸ, ποὺ κάλυψε τὶς μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ ὅλη τὴν παράσταση (ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς ἀπόψεις πάνω στὸ θέμα τοῦτο) τούτη: Ὑπῆρξε μιὰ ἐπιτυχημένη σύνθεση, ποὺ ἔγινε μὲ ποιητικὴ φαντασία, μὲ συμμετοχὴ καλλιτεχνικῆς διάθεσης, καί, πρὸ παντός, μὲ τὴν ὀρθὴ κατανόηση τῆς σκηνοθεσίας.

Ἔτσι, ἡ παράσταση τῆς τραγωδίας αὐτῆς τοῦ Εὐριπίδη, ποὺ δίνει τὴν δυνατότητα γιὰ μιὰ σύνδεσή της μὲ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο σὲ καίρια σημεία, ἀνεβάστηκε μὲ ἀξιώσεις καὶ μᾶς ἔδωσε, ἀκόμα, ἕναν προβληματισμὸ πάνω στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν περιλόγητη ἀναδίωξη τῆς ἀρχαίας τραγωδίας στὸν σύγχρονο κόσμο.

ΔΥΟ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Μέσα στὸν Αὐγουστο, εἴχαμε τέσσερις παραστάσεις ἀπ' τὶς δυὸ μεγάλες κρατικὲς μας σκηνές (δυὸ παραστάσεις ἀρχαίας τραγωδίας στὴν Δωδώνη μὲ τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος καὶ δυὸ παραστάσεις ἀπ' τὴν κινητὴ μονάδα τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου). Εἶναι, βέβαια, πολὺ σημαντικὸ αὐτὸ καὶ δίνει στὴν ἐπαρχία, τὴν εὐκαιρία νὰ ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ σοβαρὸ θέατρο, πράγμα ποὺ τόσο ἔχομε ἀνάγκη. Καὶ γιὰ τὶς παραστάσεις ἀρχαίας τραγωδίας, γράφομε παραπάνω. Τώρα, γιὰ τὶς παραστάσεις, ποὺ ἔδωσε στὴν πόλη μας ἡ κινητὴ θεατρικὴ μονάδα, θὰ προσπαθήσουμε νὰ γράψουμε, ἐν συνόψει, τὶς ἐντυπώσεις μας καί, στὰ περιθώρια ποὺ δίνει ἕνα ἄρθρο, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ κάμουμε κάποια κριτικὴ ἀξιολόγηση. Γιατί, ἐκτὸς πού, γιὰ τὴν δημιουργία τῶν κινητῶν μονάδων, ἡ πόλη μας (συγκεκριμένα τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» μὲ τὴν συμπαράσταση ὁλοκλήρου τοῦ τύπου, πρὶν ἀπὸ δέκα - δώδεκα χρόνια, ἔκαμεν εἰδικὴ ἐκστρατεία μὲ τὸ σύνθημα: «Ἡ ἐπαρχία ζητάει θέατρο») ξεκίνησεν ἕναν ὠραῖο πνευματικὸν ἀγῶνα, οἱ παραστάσεις παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Πρῶτα, γιατί ἡ μιὰ ἀπ'

τις δυο («'Αλκιβιάδης») γίνεται με δικό μας (έλληνικό) έργο και, δεύτερα, γιατί ή άλλη («'Ο 'Αλχημιστής») αντιπροσωπεύει μιαν άπ' τις εύτυχέστερες ώρες της εποχής του κλασσικού θεάτρου, που θεμελιώθηκε τον 16ον αιώνα. "Ετσι, το κοινό της πόλης μας, όχι μονάχα είχε την εύκαιρία να έρθει σε μιὰ γόνιμη πνευματική επικοινωνία και να χαρεί την προσφορά του έθνικού θεάτρου, αλλά και να γνωριστεί καλύτερα με δυο έργα, που βάνουν έναν προβληματισμό πάνω στις καθιερωμένες αξίες και πάνω στις άνιχνεύσεις για την αξιοποίηση των δικών μας δυνάμεων.

'Ο «'Αλκιβιάδης» είναι ένα χαριτωμένο έργο που γίνεται με την ατμόσφαιρα και το πνεύμα της 'Αθήνας στην εποχή του Σωκράτη. Πριν να το ιδούμε στην σκηνή, είχαμε την τύχη να το διαβάσουμε, ως κείμενο, και να το ξεχωρίσουμε, εδώ και χρόνια. "Ετσι, με ιδιαίτερη ικανοποίηση, το θεατρικό αυτό έργο του γνωστού λυρικού ποιητή της 'Ιωνίας Νίκου Τουτουντζάκη (πρόκειται για φίλο της 'Ηπείρου, που κατάγεται άπ' την Μικρασία), που τόσο πολύ συναρπάζει ως κείμενο, το είδαμε τώρα και ως σκηνική δημιουργία. Και πρέπει να ομολογήσουμε, πως χρειάστηκε να καταβάλει, ο σκηνοθέτης εδώ Λάμπρος Κωστόπουλος, πολλή προσπάθεια για να οργανώσει αυτήν την διηγηματική ατμόσφαιρα και για να δώσει το άττικό εκείνο πνεύμα που έμεινε ανεπανάληπτο στην ανθρώπινη ιστορία. Μπορούμε να πούμε πως, στο κρίσιμο αυτό σημείο, η σκηνοθεσία θα είχε ακόμα περιθώρια να κινηθεί σε περισσότερο βάθος, ώστε να μην κυριαρχούν τόσο πολύ οι εικόνες άπ' τα συμπόσια. Γιατί, το έργο τουτο, πέραν άπ' την έξωτερική αυτήν όμορφιά της κλασσικής εκείνης εποχής, κρατάει το βάρος άπόνα δράμα άντιφατικότητας στο πρόσωπο του 'Αλκιβιάδη. Δεν ξέρω κατά πόσο δόθηκε αυτό το βάθος ή αν έπρεπε να δοθεί μ' εκείνα τα άστραφτερά σκηνογραφικά και τις ωραίες άμφιέσεις, που την εύθύνη τους την είχε ο Γιάννης Κύρου. Για την μουσική επιμέλεια, που είχε εδώ ή Πόλα Γαζουλέα, δεν νομίζω πως υπήρξε τίποτε το άνορθόδοξο, όπως δεν υπήρξε, πιθανόν, και τίποτε το έντελώς ξεχωριστό που να ζητάει νέους όρίζοντες άνιχνευσης. "Ετσι, μ' αυτές τις προϋποθέσεις σκηνοθεσίας και σκηνογραφίας, ο «'Αλκιβιάδης» του Νίκου Τουτουντζάκη παρουσιάστηκε σε μιὰ διάσταση που, κατά την άποψή μας, δεν αξιοποίησεν άπόλυτα όλα τα προσόντα που πιθανό να προσέφερε το κείμενο. "Ισως, φυσικά, να είναι δύσκολα και έξω άπ' τις δυνατότητες του έφικτού στην σκηνή πράξη. Πάντως, ή παράσταση ήταν έξαιρετικά φροντισμένη, είχε μελετημένη σκηνογραφική δομή και έδωσε στην εποχή μας, ένα κομμάτι άπ' την κλασσική εκείνη 'Αθήνα, που δεν ξέρω αν θα είταν δυνατόν να πάρουμε περισσότερα. 'Ακόμα με το έργο του Τουτουντζάκη, διαπιστώνεται πως με σύγχρονα έργα, όπου υπάρχει ποίηση και λυρική εύφορία όπως στο έργο τουτο, είναι δυνατόν να ζήσουμε πιο κοντά και πιο πολύ κάτι άπ' την αρχαία μας πνευματική κληρονομιά. "Ετσι, άλλωστε, γίνεται καλύτερα προσιτό το θέμα της αρχαιότητας, αφού παραμένει, στα βασικά του γνωρίσματα, αναλλοίωτος ο άνθρωπος. Και στον «'Αλκιβιάδη» του Ν. Τουτουντζάκη, έχουμε πράγματι ένα κομμάτι άπ' τον διαχρονικό άνθρωπο μέσα στην ατμόσφαιρα της κλασσικής εποχής των 'Αθηνών.

Τα πρόσωπα, που υπόδύθηκαν τους βασικούς ρόλους των ήρώων, παρ' όλο που είναι πολλά (γύρω στα τριάντα), κράτησαν μιὰ καλή συνοχή που έδωσε μιὰ ένότητα στις εικόνες. Πιο συγκεκριμένα: ο Νικηφ. Νανέρης ως 'Αλκιβιάδης, στάθηκε πολύ καλός και κατάφερε να δώσει έναν θεατρικό τύπο που κράτησε το χρώμα και την αίγλη μιās εικόνας. Δε ξέρουμε μονάχα αν, στο δεύτερο μέρος, άποτυπώνονταν το ίδιο έπιτυχημένα και ή σύγκρουσή του με την πολιτεία του άπέναντι στην πατρίδα του. Δεν μπορούμε να πούμε πως εύτύχησεν έξ' ίσου στον ρόλο του Σωκράτη ο Δημ. Βεάκης, γιατί, κατά την γνώμη μας, χρειάζονταν περισσότερη φυσικότητα στον λόγο και στις κινήσεις. Φυσικά, δεν άγνοούμε πως, εν προκειμένω, υπόδύθηκε έναν ρόλο άρκετά δύσκολο για τα κοινά ανθρώπινα μέτρα. 'Η "Ελλη Βοζικιάδου, ως 'Ασπασία, υπήρξε κάπως ούδέτερη, ενώ ο Δημ. Παπαϊωάννου, ως "Ανυτος, πρόσφερε την καλύτερη δυνατήν εικόνα άπόναν σπάνιο τύπο του έργου.

Ο Φοῖβος Ταξιάρχης, πάλι, στὸν ρόλο τοῦ Τισσαφέρην, στάθηκε κάπως δύσκαμπτος, παρ' ὅλα τὰ φανερά προσόντα γιὰ παραπλήσιους ρόλους, πράγμα ποὺ μάς κάνει νὰ μὴν συμφωνοῦμε μὲ τὴν σκηνοθετικὴ ἀγωγή, ποὺ ἀκολουθήθηκε γιὰ πολλὲς περιπτώσεις στὸ ἔργο τοῦτο. Ὁ Γιάννης Μαυρογένης, ὡς Ἀριστοφάνης, εὐτύχησε νὰ κρατήσει ἓνα πιπεράτο πνεῦμα, καθὼς καὶ ὁ Εὐάγγ. Πρωτοπαπᾶς στὸν ρόλο τοῦ ἀστυνόμου. Ἐπίσης, ἡ Γιούλικα Ἀκρίτα, ὡς Ἱππαρέτη καὶ ἡ Ἄννα Μακράκη στὸν ρόλο τῆς Τιμαίας, ἔδωσαν χαρακτηριστικούς τύπους ποὺ ἔδεναν τὴν δράση μὲ τὰ ἄλλα πρόσωπα. Καί, γενικὰ τὰ ἄλλα πρόσωπα, ποὺ χρειάστηκε γιὰ νὰ ἀνεβαστεῖ ὁ «Ἀλκιδιδάδης» τοῦ Ν. Τουτουντζάκη, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὶς ἀπαιτήσεις ποὺ εἶχε ἡ συμμετοχὴ τους. Πάντως, πιστεύουμε πῶς τὸ ἀνέβασμα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, πλουτίζει ὅπωςδήποτε τὸ σοβαρὸ ρεπερτόριο τῆς ἐθνικῆς μας σκηνῆς καὶ δίνει, ὅπωςδήποτε μιὰ καλὴ ἀρχὴ γιὰ τὴν παρουσίαση, πάνω στὸ σύγχρονο θέατρο, τῆς ἀτμόσφαιρας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσης τῆς κλασσικῆς ἱστορικῆς ἀκτινοβολίας ποὺ μάς ἄφησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Εἶναι ἓνας δρόμος, μιὰ νέα γωνία γιὰ τὴν θεώρηση τοῦ προβλήματος, ποὺ ἀντιμετωπίζει τὸ σύγχρονο θέατρο ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀρχαιότητα. Θὰ πρέπει, συνεπῶς, νὰ τὸ προσέξουμε ιδιαίτερα.

Τὸ ἄλλο ἔργο, εἶναι τοῦ Μπέν Τζόνσον: «Ὁ Ἀλχημιστής», ποὺ ἀνεβάστηκε μὲ σκηνοθεσία τοῦ Σωκράτη Καραντινοῦ. Γι' αὐτό, στάθηκε σ' ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο, ποὺ τοῦ προσδιώρισε τόσο ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς του (16ος αἰώνας), ὅσο καὶ ἡ εἰδικώτερη ὀργάνωση τῆς σκηνοθεσίας καὶ σκηνογραφίας ποὺ ζητοῦσε. Ἔτσι, ἔχουμε τὴν κωμωδία αὐτὴν μὲ τὸ δραματικὸ σατιρικὸν ὑπόστρωμα, ποὺ δίνει ὅψεις τῆς φαιδρῆς τραγικότητος, στὴν καλύτερη δυνατὴ θεατρικὴ ἀπόδοση. Γιατί, τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ εἶναι καμωμένο ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν θεατρικὴ ἀντίληψη, γιὰ νὰ καταστεῖ πλάσμα τῆς σκηνῆς, πρέπει νὰ μεταστοιχειωθεῖ σ' ἓναν ἄλλο χώρο, λίγο περισσότερο μεγενθυμένο ἀπ' τὴν κοντινὴ καθημερινότητα καί, ἀκόμα, πρέπει νὰ διαποτιστεῖ μὲ ποίηση καὶ νὰ περιβληθεῖ μὲ φανταχτερὰ χρώματα. Γι' αὐτὸ ἡ σοφία τοῦ Σωκρ. Καραντινοῦ τοῦ ἔδωσε μιὰν ἄλλην ὑπόσταση, ἐντελῶς θεατρικὴ, ποὺ τὴν ἐνσάρκωναν μοναδικοὶ θεατρικοὶ τύποι καὶ ποὺ τὴν κινοῦσε στὸν χώρο ἐνὸς ὄνειρικοῦ φάσματος. Πιστεύουμε πῶς ἡ παράσταση τούτη, ἀπ' τὶς καλύτερες ποὺ εἶδαμε, δημιουργεῖ κεφάλαιο γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο, ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς διδασκαλίας στὴν ἐρμηνεία τοῦ μετασαικησπηρικοῦ θεάτρου, ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ στὴν ἐποχὴ μας. Ἡ κοινωνικὴ σάτιρα, μὲ τὴν κλασσικὴ μορφή τῆς κωμωδίας καὶ μὲ τὴν ὀργανωμένη κάλυψη τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ὑποκρισίας μέσα στὴν ἐπένδυση τῆς καπηλείας, τῆς μαγείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἡχηρῶν λέξεων, εἶταν μιὰ σπάνια προσφορά ποὺ μάς ἔδωσε τὸ ἔργο τοῦτο μὲ τὴν συμβολὴ τοῦ Σωκρ. Καραντινοῦ. Καί, εἰδικώτερα, θὰ εἶχαμε νὰ σταθοῦμε περισσότερο στὰ ἐξῆς σημεία: ἡ μετάφραση τοῦ Παύλου Μάτση εἶταν ἀπ' τὶς πιὸ δόκιμες στὸ σύγχρονο γλωσσικὸ αἰσθητήριό καὶ θαυμάσια προσαρμοσμένη στὸ εἰδικώτερο κλίμα καὶ στὴν οἰκείωση ποὺ ζητάει ἡ ἰδιόρρυθμη αὐτὴ ὁρολογία τῆς κωμωδίας. Τὰ σκηνικὰ καὶ τὰ κοστούμεια, ποὺ ἀνήκαν στὴν Λίζα Ζαΐμη, εἶταν ἐξίσου ἐπιτυχημένα, μὲ ἀντίληψη ὀρθόδοξης θεώρησης καὶ μὲ ποιητικὴ διάθεση καμωμένα, ἔτσι ποὺ νὰ ἀνταποκρίνονται κι' αὐτὰ στὴν ὅλη ὀργάνωση τῆς παράστασης. Ἐπίσης, οἱ μουσικοὶ αὐτοσχεδιασμοὶ τοῦ Μπούλη Κυριακάκη, δὲν βάραιναν καθόλου τὴν ἀτμόσφαιρα, ἀλλὰ, συνόδεψαν κι' ἔδωκαν φερούγισμα καὶ πνεῦμα κωμικῆς γεύσης. Ἀπ' τὰ πρόσωπα, ποὺ ὅλα κράτησαν μὲ συνέπεια καὶ χωρὶς παρεκκλήσεις τὸν ρόλο τους, θὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τὸν Ζώρα Τσαπέλη ὡς Ξουράφη, ποὺ ἔδωκεν ἓναν ἄψογο καὶ ἀνεπανάληπτο «Ἀλχημιστή», ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, παρὰ τὶς τεράστιες ἀπαιτήσεις ποὺ τοῦ ἐπέβαλεν ἡ ἰδιάζουσα κεντρικότης τοῦ ρόλου του. Ὁ Γ. Δάνης, ὡς Φάτσα θὰ εἶταν ἐξ ἴσου καλός, ἂν δὲν εἶχε κάτι πού, κατὰ τὴν δική μας ἀποψη, ξέφευγε ἀπ' τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Τζόνσον. Πιστεύουμε πῶς θὰ μποροῦσε, ἴσως, νὰ μὴν κινηθεῖ καὶ χωρὶς τὴν πρωτοβουλία στὶς ἀποχρώσεις καὶ στὸ ὕφος τῶν διαλόγων, ὥστε νὰ μὴν θυμίζει ἓναν σύγχρονον Φάτσα τῆς πιάτσας. Ἡ Δώρα, ποὺ

τὴν ὑποδύθηκεν ἡ Ἄννα Μακράκη, καλή, ὁ Μπάμπης Γιωτόπουλος, στὸν ρόλο τοῦ Γούτου καὶ ὁ Θᾶνος Ἀρῶνης, ὡς Ἀβελ, ἔφτιαξαν μιὰ θεατρικὴ δημιουργία μὲ κέφι καὶ χάρη. Ὁ Φεῖδος Ταξιάρχης, στὸν σημαντικὸ ρόλο τοῦ Κύρ Χαροκόπου, ὑπῆρξε πολὺ ἀξιόλογος, καθὼς καὶ ἡ Ἑλλη Βοζικιάδου, ὡς Κα Καλόγνωμου, ὑποδύθηκε θαυμάσια τὸν ρόλο μὲ τὶς γυναικείες μεταπτώσεις καὶ τὰ ἀπρόοπτα. Ὡς Ἐπίκουρος, ὁ Σπύρος Ὀλύμπιος στάθηκε μὲ πολλὴ συνέπεια καὶ αὐτοπειθαρχία, καθὼς καὶ ὁ Θεόδ. Σαρρῆς καὶ ὁ Γιάννης Μαυρογιάννης, στὸν ρόλο τοῦ Βασάνιου, κράτησαν μιὰ ἀξιοθαύμαστην ἰσχυροπία ἀνάμεσα στὶς ἀποχρώσεις τῶν συναισθημάτων πού ἔχει μιὰ τέτοια κωμωδία. Τέλος, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψουμε, ἔστω καὶ μὲ τὸν τύπο τῆς ἀπλῆς ἀναφορᾶς — ἀφοῦ τὰ περιθώρια μιᾶς κριτικῆς ἀποτίμησης εἶναι δυστυχῶς περιορισμένα — τοὺς Στέλιο Καστρινόπουλο, ὡς ἕναν θαυμάσιο Κάστριλ, τοὺς Γ. Καρέτα, Γιάννη Παπαδόπουλο, Ἀνδρέα Δερβίδη, Μανῶλη Κουφινάκη, Ἀθαν. Μπούκα, Κάκια Ἀντωνοπούλου ὡς γείτονες μὲ ὁμοιογένεια σκηνοθετικῆς ἀγωγῆς, καθὼς ἐπίσης τὸν Δημ. Ντουνάκη, ὡς σιδερά, τὸν Μιχ. Ἀθανασόπουλο καὶ Ξένον Σαζῶτον ὡς ἀξιωματικὸ καὶ στρατιώτη μὲ ἀρκετὴ σύνεση καὶ χαριτωμένη πειθάρχησι. Καί, τέλος, τὸν Γιώργο Τούρκα, ὡς παπᾶ, καὶ τὴν Μυρσίνη Ἰωακείμ, στὸν ρόλο μιᾶς γυναικας, πού ἔδωσαν, μὲ περίσσειμα καὶ ὄχι μὲ ἔλλειμμα, μιὰ καθαρὴ θεατρικὴ παρουσία, ἐντεταγμένη μὲ ἀκρίβεια στὴν ὅλη παράστασι.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Marios Byron Raizis &
Alexander Papas: «GREEK
REVOLUTION AND THE AMERICAN
MUSE», Θεσ)νίκη 1972

Τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, στὴν σειρὰ τῶν ἐκδόσεών του καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 150ετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἔδωσε στὴν δημοσιότητα μιὰ θυμᾶσια ἐκδοσις στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπαναστάσις καὶ ἡ Ἀμερικανικὴ Μοῦσα». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνθολογία φιλελληνικῶν ποιημάτων πού ἔχουν γραφῆ ἀπὸ Ἀμερικανοὺς ποιητὰς, γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους, καὶ ἔχουν δημοσιευθῇ σὲ Ἀμερικανικὲς ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ κατὰ τὴν περίοδο 1821—1823 καὶ ἀργότερα. Τὰ ποιήματα αὐτά, ἐμπνευσμένα ὅλα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸν κ. Ἀλέξανδρο Ι. Παπαδόπουλο, ὕστερα ἀπὸ ἐρευνες σὲ μεγάλες βιβλιοθήκες τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Στὸ βιβλίο προτάσσεται κατατοπιστικὴ εἰσαγωγὴ γραμμένη ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Μάριο Βύρωνα Ραῖζη, στὴν ὁποία ἀναφέ-

ρονται οἱ πηγὲς ἐμπνεύσεως τῶν Ἀμερικανῶν ποιητῶν, καθὼς καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα συμπαθείας πού ἐπικρατοῦσε τότε στὸ νεαρὸ Ἀμερικανικὸ ἔθνος, γιὰ τὴν ἀγωνιζομένη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας μας.

Ἡ φιλελληνικὴ στάσις τῶν Ἀμερικανῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς ὀφείλεται, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ κ. Ραῖζης, στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων ἦταν παρόμοιος μὲ τὸν πρόσφατο ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀμερικανῶν καὶ στὸ ὅτι ἔνα μικρὸ χριστιανικὸ ἔθνος ἀγωνίζονταν ἐναντίον ἑνὸς βαρβάρου καὶ ἀντίχριστου κατακτητοῦ, ἀφοῦ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ κλήρου δὲν ἦταν ἀσήμαντη, δεδομένου ὅτι τὴν ἀνθολογία περιλαμβάνονται φιλελληνικὰ ποιήματα τουλάχιστον τεσσάρων κληρικῶν, ἀπ' τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Νέας Ὑερσέης. Ἀλλὰ ἡ ἐπίσημη στάσις συμπαθείας πρὸς τὸν ἀγωνιζόμενον ἑλληνικὸ λαὸ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς λόγους στὸ κογκρέσσο τοῦ Ἀμερικανοῦ προέδρου James Monroe καὶ τῶν γερουσιαστῶν Daniel Webster καὶ Henry Clay. Ἐκεῖνο πού παρέμενε ἀγνωστο μέχρι τώρα τουλάχιστον, ἦταν τὰ αἰσθήματα μιᾶς πλειάδος ποιητῶν τῆς ἐποχῆς, ἀπ' τοὺς ὁποίους πολλοὶ ἔτυχε νὰ ἔχουν κλασσικὴ μόρφωσις. Αὐτὰ τὰ ποιήματα τὰ ἔχομε σήμερα συγκεντρωμένα.

γιάννης έδειξεν, όχι μονάχα πώς έχει την αίσθηση της σκηνικής ποίησης, αλλά και την οικουμενική όραση ενός διανοουμένου. Έτσι, τα πρόσωπα και τα γεγονότα, φτιαγμένα στις διαστάσεις μιās σύγχρονης αντιπολεμικής προφητείας, κρατούν την ατμόσφαιραν από κάποιαν ύπαρξιακή αγωνία, που μεταλλάσσεται στον χώρο της ποίησης με συμβολική μυθογένεια. Η ανθρώπινη ευαισθησία και η αναζήτηση, πέρ' απ' την τετριμμένη θεματογραφία, χρωτίζουν το έργο μ' έναν ήρεμο πυρετό, και το αναπτύσσουν έξω απ' την κοινότυπη αναφορά της θεατρικής διδασκαλίας. Γι' αυτό, το θέατρο τούτο, ανταποκρίνεται ειδικά και στο αίτημα της εποχής μας για μιὰ παγκοσμιότητα της ειρήνης και στις προσπάθειες για την διαμόρφωση νέων αισθητικών αξιών στην σκηνική δημιουργία. Γιατί, παρ' όλο που το κείμενο είναι πάντα ένας διάλογος που δονείται απ' την ανθρώπινη ψυχή, η γενικώτερη διάρθρωση (διάλογοι, ειδικά όνόματα, εικόνες και χρησιμοποίηση καινούργιων απόψεων για την σκηνοθεσία) έχει μιαν απόσταση σωστής προοπτικής. Και τούτο, στην περίοδο τών πειραματισμών είναι μιὰ προσφορά, καθώς και το μήνυμα (ειρήνη), που φέρνει το έργο.

Στα ποιήματα «Έπιτρεπόμενα» ο Χρ. Κατσιγιάννης έχει την ευκαιρία ν' απλώσει μιὰ λυρική ευφορία, που τον κατακλύζει στον εσωτερο μονόλογο. Ακόμα, μπορεί νά εκφράζεται σ' έναν χώρο προσωπικής αναχώρησης, όπου μετουσιώνει την φυλαγμένη πικρία απ' την άδικαίωτη ζωή, σε μιὰ ποίηση απ' την απόσταξη τών βιωμάτων της προσωπικής γεύσης και της ευρύτερης συμμετοχής.

Τα «Έπιτρεπόμενα» έχουν βαθύτερο υπόστρωμα την πληγωμένη ευαισθησία του ποιητή, είναι μιὰ ψαύση κι' ένα περπάτημα πάνω στην ανθρώπινη καρδιά, που καλύπτει τις διαστάσεις μιās ανθρώπινης πορείας. Γι' αυτό, μαζί με κάποιαν απλότητα και πεζολογική διάθεση, οί στίχοι του Χ.Κ. διαποτίζονται απόνα αιώρούμενο νέ-

φος μελαγχολικής ένδρασης, που δίνει το κλίμα και την έκταση άφής της ποίησής του. Καί, καθώς κινείται σ' έναν όρίζοντα που εύρύνεται απ' την συνείδηση του αιώνα τούτου με το τεχνικό έπος και την απομυθοποίηση, φέρνει μιὰ γεύση προσωπικής συμμετοχής απ' τις νύξεις και της άφορμής του ποιητή. Τέλος, θά πρέπει νά σημειώσουμε, ως αναπόσπαστο στοιχείο στην συγκρότηση της συλλογής αυτής, το φροντισμένο εξώφυλλο και τις ξυλογραφίες (κοσμήματα από βιβλία του 16ου αιώνα απ' την συλλογή του συγγραφέα Γ. Δ. Καρανικόλα. Το κλισέ έγιναν απ' τον Π. Χαλκίοπουλον και γενική αισθητική επίμελεια του ζωγράφου - χαράκτη Γ. Βαράμου), που κάνουν το βιβλίο μιὰ συγκινητική πνευματική όντότητα.

... ..

Μάνα, χινόπωρο πιά τώρα.

Άφ' τὰ κλαριά τινάχτηκε ή χαρά.

Μικρό παιδί της ξερημιάς

Τώρα μετρώ την δύναμη που είχαν τὰ
(ώραϊα μάτια σου.

Πά ν ο υ Γ ρ ί σ π ο υ : «ΔΑΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» (έκδοσις 'Υπηρεσίας Δοσικών Έφαρμογών και Έκπαιδεύσεως), 'Αθήναι, 1973

Καλύτερη υπηρεσία, για την δασολογία και για την ανάπτυξη της στον τόπο μας, δεν μπορούσε νά είναι άλλη, απ' την ανάθεση της συγγραφής αυτού του βιβλίου στον διακεκριμένο λόγιο, κριτικό και στοχαστή δασολόγο Πάνο Γρίσπο. Έτσι, στάθηκε δυνατόν νά γίνη ή ιστορία τούτη, που, απ' ότι γνωρίζουμε, είναι απ' τις πιο σημαντικές καταβολές ή μοναδική, ειδικώτερα, για την έπιστημονική βιβλιογραφία, που έχομε σ' αυτόν τον τομέα. Διότι, έκτος απ' την κατάρτιση, την έμπειρία απ' την μακρά θητεία στον κλάδο της δασοπονίας, την εύρητητα τών γνώσεων και την κριτική ικανότητα, χρειάζονταν ακόμα και τὰ ειδικά εκείνα

Ἡ μυθολογία χωρίζεται σὲ πέντε ἐνόητες, στίς ὁποῖες περιλαμβάνονται ποιήματα γὰρ τὴν σύγχρονη τότε Ἑλλάδα, γιὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὶς Ἑλληνίδες, γιὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ διαφόρους ἥρωες τοῦ ἀγῶνα (Μπότσαρης, Καραϊσκάκης), ποιήματα γιὰ τὴν πνευματικὴ χειραφέτηση τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλα διάφορα, ποὺ ἀποτελοῦν ἐκκλήσεις, αἰτήσεις καὶ ἐπαίνους. Ἰδιαιτέρη ἐντύπωση προκαλοῦν τὰ ποιήματα τῶν James Elton Percival καὶ William Gullen Brynne, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν λυρικότητά τους καὶ γιὰ τὴν ὑψηλή τους ἔμπνευση.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα χαιρετίζουν μὲ ἐνθουσιασμό τὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα καὶ ἄλλα ἐκφράζουν τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν τελικὴ νίκη. Ἄλλα ἀφίνουν νὰ διαφαίνεται μιὰ ἀνεπαίσθητη μελαγχολία γιὰ τὴν κατάντια τῆς τότε Ἑλλάδος ἐν συγκρίσει μὲ τὴν κλασσικὴ. Ἐνδεικτικὰ δίνουμε ἐδῶ σὲ μετάφραση μερικοὺς χαρακτηριστικοὺς τίτλους ποιημάτων τῶν παραπάνω δύο ποιητῶν: Λευτερικὰ στὴν Ἀθήνα, Ἑλλάδα, Ἑλληνικὴ λευτεριά, Ὡδὴ στὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων, Οἱ ὀρεινοὶ Ἑλληνες, Τὸ τελευταῖο τραγούδι τοῦ Ἑλλήνα πατριώτη, Τὸ ἑλληνικὸ τοαγούδι τῆς λευτεριάς, Ἡ Παλλὰδα τοῦ Σουνίου, Τὸ τραγούδι τοῦ ξενιτεμένου Ἑλλήνα, Ὁ Ἑλληνας ἀρματολός, Ἡ Ἑλληνίδα Ἀμαζόνα, Τὸ Ἑλληνόπουλο, Σ' ἓνα σύννεφο κ.ἄ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ «μινόρες» ποιηταὶ δὲν ὕστερουν σὲ λυρισμὸ καὶ ρωμαντικὴ διάθεση. Ὡραῖα εἶναι τὰ ποιήματα: Ὁ Σουλιώτης πολέμαρχος τοῦ S. J. Fairfield, Στους ἐξόριστους τῆς Πάργας (ἀνώνυμο), Ὁ Μάρκο Μπότσαρης, τοῦ Fitz Greene Hallek, ἓνα ποίημα ποὺ θεωρεῖται ἴσως τὸ καλὺτερο τῆς συλλογῆς.

Ἐπίσης ἀξιοσημείωτο γιὰ τὸν δραματικὸ του τόνο εἶναι τὸ ποίημα Ἡ Σουλιώτισσα μάννα τῆς Feljcia Dorothea Hermans, καθὼς καὶ ὅσα, ἀνώνυμα ἢ μὲ ψευδώνυμα, ἀναφέρονται στὴν καταστροφὴ τῆς Χίου.

Στους συλλογεῖς τῆς πρωτότυπης αὐτῆς ἀνθολογίας, ποὺ μὲν ἤθελαν νὰ συγκεντρώσουν σ' ἓνα κομμὸ τόμο τὰ ὠραῖα αὐτὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἀμερικανικοῦ φιλελληνισμοῦ, καθὼς καὶ στὸν διευ-

θυντὴ τοῦ Ἰδρύματος Χερσονήσου τοῦ Αἰμου, καθηγητὴ κ. Κ. Μητσάκη, χάρις στοῦ ὁποῖου τὴν πρωτοβουλία ὀφείλουμε τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου, ἀξίζουν εὐκρινεῖς ἐπαινοί.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Δημητρίου Σέττα: «Ο ΓΕΡΟ - ΠΛΑΤΑΝΟΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ», Ἀθήνα 1972, σελ. 94

Ὁ κ. Δημ. Σέττας εἶναι ὄχι μόνον φωτισμένος παιδαγωγός, ἀλλὰ καὶ ἐμπνευσμένος λαογράφος, λογοτέχνης καὶ συγγραφέας. Στὴν προσωπικότητά τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ συναδέλφου βρίσκει κανένας φωλιασμένον τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ πρωτοπόρου, τοῦ δημιουργικοῦ καὶ τοῦ χαλκέντερου δασκάλου. Στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων εἶναι αὐτὸς πολὺ γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλες πνευματικὲς του ἐργασίες σχετικὲς μὲ τὴν ἀγωγή τῆς νέας γενεάς, καθὼς καὶ ἀπὸ τέτοιες μὲ λαογραφικὸ καὶ ἱστορικὸ περιεχόμενο. Οἱ πιὸ πολλές ἀπὸ τὶς σημαντικὲς του αὐτὲς ἐργασίες ἀνάγονται στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του, τὴν Εὐβοία. Δικαιολογημένα ἵππορεῖ νὰ τὸν χαρακτηρίσει κανένας σὰν τὸν πιὸ δημιουργικὸ ἐρευνητὴ τοῦ ἐλληνικοῦ αὐτοῦ χώρου γύρω ἀπὸ τὰ ἱστορικολαογραφικὰ στοιχεῖα καὶ δικαιολογημένα ἔχει βραβευθεῖ καὶ ἔχει ἐπαινεθεῖ πολλὰς φορὲς ὡς τώρα γιὰ τὶς πολὺτιμες συγγραφικὲς του ἐργασίες.

Ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ ὁ κ. Σέττας δημοσίευσε ἀκόμα ἓνα ἄλλο βιβλίο του μὲ τίτλο: «Ὁ γέρο - πλάτανος τῆς Εὐβοίας». Στὰ ἑξ κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους τοῦ διαπραγματεύεται γιὰ τὸ «γέρο πλάτανο» ποὺ ὑπάρχει στὸ Προκόπι τῆς Εὐβοίας. Γιὰ τὸ γίγαντα πλάτανο ποὺ ἀποτελεῖ ἀναντικατάστατο κειμήλιο στὴν Εὐβοία καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἀφ' οὗ κάνει μιὰ ἀπὸ κάθε ἱστορικοῦ πολὺ παραστατικὴ περιγραφὴ καὶ μᾶς δίνει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὸν πλάτανο - φαινόμενο τοῦ Προκοπίου, στὸ δεύτερο μέρος κατὰ τρόπο λεπτομερειακὸ παρέχει τὰ βοτανικὰ κλπ. γνωρί-

σιματα του ελληνικού αυτού δέντρου, ήτοι ι. ιδιότητες, χρησιμότητα, ιστορικά και ιδιαίτερα λαογραφικά του στοιχεία που βρίσκονται στον ελληνικό μας λαό. Στο άλλο κεφάλαιο που ακολουθεί μάς κάνει γνωστά ποιά άλλα δέντρα υπάρχουν στην πατρίδα μας σε εξαιρετικό μέγεθος, αλλά μικρότερα από το «γέρο Πλάτανο» του Προκοπίου. Δεν παραλείπει δε στο τέταρτο μέρος να προτείνει τα μέτρα που πρέπει να παρθούν από τους αρμοδίους, όχι μόνο για τα μεγάλα αυτά και «σημαδιακά» δέντρα, αλλά και για όλα τα δέντρα της πατρίδας μας, δηλ. το δασικό μας πλούτο. Γενικός σκοπός που έχει τεθεί από το συγγραφέα, είναι ο έθνικος σκοπός να σωθεί από την καταστροφή, όχι μονάχα ο γέρο πλάτανος του Προκοπίου και τα άλλα σαν αυτόν γιγαντιαία δεντρικά κειμήλια, αλλά και όλα τα δάση που σκεπάζουν τον τόπο μας. Νά, για το ζήτημα αυτό τί γράφει στον πρόλογό του:

«...Βλέπουμε χρόνο με χρόνο να γυμνώνονται οι πλαγιές, οι λόφοι, τα φαράγγια, τα γύρω βουνά. Πριν από τριάντα, σαράντα χρόνια, το ελληνικό τοπίο έσφιξε από ζωή και όμορφιά. Σήμερα πεθαίνει, αφανίζεται. Άλλαξε ή φυσιογνωμία του. Άν, έτσι αλόγιστα, βαδίζουμε, πολύ σύντομα θα χαθή το πράσινο. Θα αφανισθῇ από το πρόσωπο της γῆς. Έπειτα από διάστημα δύο - τριών γενεών, ο τόπος θα μείνῃ γυμνός, άχαρος. Αυτό θα είναι μεγάλο έθνικὸ πλῆγμα...».

Και δεν μπορεί κανένας να μη παραδεχτεί πως το βιβλίο αυτό δε θεραπεύει τον παραπάνω σκοπό και δεν ανταποκρίνεται στα πλαίσια της μεγάλης προσπάθειας για τη διατήρηση του πρασίνου και του φυσικού περιβάλλοντος που καταβάλλεται σήμερα από την Κυβέρνησή μας. Οι 17 όλοσέλιδες φωτογραφίες, οι χάρτες και οι 80 σημειώσεις που παρατίθενται μαζί με την περιγραφική ζωντάνια, τη λεκτική καλλιέργεια στο ύφος και την άρτια εμφάνισή του από άποψη καλλιτεχνική καθιστούν το βιβλίο αυτό του κ. Σέττα άρτιο. Πολύ διδακτικό και πολύ ωφέλιμο από έθνικη πλευρά. Άξίζουν θερμότατα συγχαρητήρια στο συγγραφέα.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Σ π. Παναγιωτόπουλου: «ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ» (άφηγήματα - διηγήματα)

Κοντά στο πλήθος των «βιβλίων» κυκλοφορούν και όντως βιβλία, που προσφέρουν θετικά στο αναγνωστικό κοινό, όταν διαβάζονται. Οι αναγνώστες στις πνευματικές αναζητήσεις των διαθέτουν αίσθησι, διαίσθησι, κρίσι και ίσως περισσότερη, δικαιολογημένη ή άδικαιολόγητη, άδιαφορία. Δεν συγχωρούν την πνευματική άναπηρίαν, έστω και κεκαλυμμένην. Οι έναπομείναντες αναγνώστες θηρεύουν έκλεκτά σε ποιότητα βιβλία.

Ένα από τα καλά βιβλία είναι: «Τα θαλασσινα κείμενα», αφήγήματα και διηγήματα του γνωστού λογοτέχνου Σπύρου Παναγιωτόπουλου, έκδοσις του βιβλιοπωλείου της «Έστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σία, σελ. 240.

Η προσφορά του συγγραφέως αναπτύσσεται γόνιμα σε δυο πτυχές: α) Μορφές κει περιστάτικα του Εικοσιένα και β) Μνήμη και φαντασία.

Τα αφήγήματα του πρώτου μέρους αναφέρονται στην σπουδαιότερη και συναρπαστικότερη πλευρά της 'Ιστορίας της Νεωτέρας Ελλάδος την περίοδο του 1821».

«Δεν πρόκειται για κείμενα ιστορικά, αλλά για σχεδιάσματα που βγήκανε κατά την διάρκεια περιπλανήσεων στους τόπους και τους καιρούς που είδαν να πραγματοποιηται το θαύμα της Έλληνικής Παλιγγενεσίας, όπως τους εξωγράφσαν ιστορικοί σοφοί, γενναίοι αγωνιστές, άνθρωποι του λαού καλοπροαίρετοι και άκρωμάτιστοι».

Τα άνωτέρω, μεταξύ των άλλων, αναφέρει ο Παναγιωτόπουλος στο λιτό, αλλά πάντοτε χρήσιμο πρόλογό του. Οι αγωνιστικές μορφές και τα περιστάτικα του Εικοσιένα είναι δέκα όκτώ. Συνθέτουν με τις γνησιότερες πινελιές την μεγάλη για το Έθνος μας υπόθεσι του 21. Άποκαλύπτουν την γενεσιουργό αίτία του θαύματος, την μεγάλη ελληνική ψυχή. Ο Παναγιωτόπουλος άφηγείται ήρεμα, άνετα, ζωντα-

νά, με κίνησι, σέ φυσικά πλαίσια, κι όλα αυτά με απόλυτο σεβασμό στην αλήθεια.

Τὰ διηγήματα τοῦ δευτέρου μέρους εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν θαλασσινῶν μας, τοῦ χθὲς καὶ τοῦ σήμερα. Ὅμιλὶ μὲ πείρα καὶ γνῶσι στὸν ἀναγνώστη. Ἔτσι γνωρίζουμε καημούς, ἐλπίδες, ὄνειρα, πόνους, μόχθους, προκοπὲς καὶ καζάντια. Τὴν ἑλληνικὴ θαλασσινὴ ζωὴ ζωντάνεψε ἐπιτυχῶς ἡ φαντασία τοῦ διηγηματογράφου, ἀφ’οὗ ἔδωσε προεκτάσεις στὶς παραδόσεις τῶν ναυτικῶν μας καὶ τὶς πολλές ἱστορίες τῶν ἀπομάχων τοῦ ὕψους στοιχείου. Κυριαρχοῦν παντοῦ ὁ Ἕλληνα θαλασσινοῦ καὶ ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα.

Πρόκειται γιὰ δώδεκα διηγήματα καλογραμμένα, μὲ τέχνη, μὲ ταλέντο, μὲ γλαφυρὸ ὕφος, μὲ ἀνθρωπιὰ, μὲ γνῶσι, μὲ συγκίνησι, ποὺ σὰν σύνολο ἱκανοποιοῦν καὶ τὸν πιὸ ἀπαιτητικὸ ἀναγνώστη. Δροσερές σελίδες, τέρπουν μὲ τὴν ἐνάργεια καὶ τὴν φυσικότητά των.

Τὰ «Θαλασσινὰ κείμενα» παρουσιάζουν ἀνάγλυφα τὸν ψυχισμό τοῦ δαιμονίου Ἑλλήνα μὲ σκηνικὸ τὸν τόπο μας, τὴν γαλάζια μας χώρα, ποὺ ἀγαπάει μὲ πάθος. Τὰ κείμενα κοσμοῦν ὑπέροχες εἰκόνες, ἔργα τοῦ καλλιτέχνου Τάσου Χατζή, ποὺ μὲ τὰ μέσα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν βοηθοῦν στὴν προσπέλασι τῶν νοημάτων τῶν κειμένων.

Γαλάτειας Σαράντη: «ΝΑ ΘΥΜΑΣΑΙ ΤΗ ΒΙΛΝΑ» (διηγήματα)

Τὸ γόνιμο πνεῦμα στὴν περιοχή τῆς Λογοτεχνίας κατέχει οὐσιαστικὲς πνευματικὲς δυνάμεις καὶ τὴν δυνατότητα νὰ τὶς μορφοποιῇ σὲ ὄντως ἔργον, ποὺ διαβάσσεται, ἀκόμη καὶ στὶς δύσκολες ἐποχὲς τοῦ βιβλίου, ὅπως εἶναι ἡ δική μας. Οἱ ἀνωτέρω τεχνίτες τοῦ λόγου στέκονται ψηλὰ στὴν συνείδησι τῶν εἰδημόνων τοῦ καιροῦ μας καὶ στὴν περιοχή τῶν διαφερόντων τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, ποὺ τοὺς διαβάσει. Εἶναι αἱ ὄντως ἄξιοι τῶν Γραμμάτων μας, ποὺ ἔχουν συνείδησι τὴν Ἑθνικὴς τῶν ἀπροστολής.

Αὐτὲς τὶς σκέψεις ὀφείλω στὴν νέα συλλογὴ διηγημάτων τῆς Γαλάτειας Σαράντη: «Νὰ θυμᾶσαι τὴ Βίλνα», ἐκδόσεις Βάκων, Ἀθήνα 1972, σελ. 180. Ἡ συλλογὴ περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς δώδεκα διηγήματα: Νὰ θυμᾶσαι τὴ Βίλνα, τὸ νερό, τὸ πορτραῖτο, τὸ γέλιο, σκίτσος, ἀγρύπνια, Ματίνα, λιακάδα, Μανιάτικο. Τὸ τέλος, σκόνῃ καὶ ἡ φωνὴ τῆς ὥρας. Ὅλα ἔχουν τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς καὶ διακαινοῦν τὴν τιμητικὴ θέσι τῆς ἀνάμεσά στοὺς δοκίμους λογοτέχνες τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας.

Οἱ περιοχές, ποὺ κινεῖται ἡ Σαράντη στὴν προσφορὰ τῆς εἶναι ἡ σύγχρονος πραγματικότης, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ἡ ὑπαρξις τῆς ἐποχῆς μας, ὁ παντοτεινὸς ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀναπόφευκτὴ ἰδιαιτερότητα τοῦ καιροῦ μας. Αὐτὸς ἔχει προβλήματα, μεγάλα καὶ μικρά, προβλήματα ἰδεῶν, βασικὰ καὶ προβλήματα ποικίλων, ἐπουσιῶδη, ποὺ κινοῦνται στὶς σκιὲς τῶν μεγάλων. Αὐτὲς τὶς καταστάσεις τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ἀγωνιῶν τοῦ ἀνθρώπου τὶς ξεμοναχιάζει ἡ Σαράντη μὲ τέχνη, μὲ διακριτικότητα, μὲ λεπτὴ αἴσθησι, μὲ συγκρατημένο συναίσθημα καὶ μὲ ἐπιτυχημένο στοχασμό, ξένο πρὸς τὸν στεῖρο ἐγκεφαλισμὸ τῶν γραφειῶν, ποὺ δημιουργοῦν ἄψυχος, ἄχρος, ἀφύσικα πλάσματα, καὶ τὶς προσφέρει μὲ τὴν θερμὴ τῆς γνήσιας τέχνης.

Στὸν μόχθο τῆς ἡ συγγραφεὺς κινεῖται μὲ ἄνεσι, γεγονός, ποὺ μαρτυρεῖ ὅτι κατέχει τὸ ἀντικείμενο τῆς δουλειᾶς τῆς ἐμπειρικά, γνωστικά, ἀκόμη καὶ διαισθητικά. Ὅλα κινοῦνται μὲ μιὰ πληρότητα καὶ μὲ μιὰ πειθαρχία φυσικὴ, ἀκόμη καὶ ἡ ἴδια ἡ σιωπὴ στὴν δική τους ἀτμόσφαιρα. Οἱ ἥρωες τῆς παρουσιάζονται σὲ φυσικὰ παρτραῖτα. Ὁ λόγος τῆς μὲ καρδιὰ καὶ μὲ νοῦ, στὸ ζηλευτὰ πλαίσιο τοῦ μέτρου, κερδίζει καὶ τὸν πιὸ ἀπαιτητικὸν ἀναγνώστη. Ἡ κατὰκτησις τοῦ ἀναγνώστου στὴν λογοτεχνία σημαίνει ἐπιτυχία, ὅταν ἡ τέχνη ἀνεβάσει σὲ ἀνώτερες ἠθικὲς σφαίρες.

Τὸν ἀναγνώστη τῆς ἡ Σαράντη δὲν τὸν θέλει παθητικὸ δέκτη, ἀλλὰ δημιουργικὸ συνεργάτη στὴν σπουδὴ τοῦ ἀνθρώπου, στὴν σπουδὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ἄλ-

λων. Ἔτσι δὲν δίνει λύσεις, αὐτὲς θὰ τὶς δώσῃ ὁ ἀναγνώστης, ποὺ εἶναι μιὰ αὐθύπαρκτη πνευματικὴ ὄντοτης σεβαστὴ ἀπ' τὴν συγγραφέα. Ρωμαλέα περίπτωσις ὑγιоὺς διαλεκτικῆς μὲ ποικιλία στὴν οὐσία καὶ τὴν μορφή θεμάτων.

Ἡ Γαλάτεια Σαράντη μὲ τὰ διηγήματά της: «Νὰ θυμᾶσαι τὴ Βίλνα», προσφέρει μὲ λαγαρὴ σκέψι, μὲ ἀρχοντικὸ συναισθηματισμό, στὰ πλαίσια τῆς λιτότητος, ἔργο γόνιμο, ἔργον οὐσίας. Ἡ ἔκδοσις εἶναι πολὺ φροντισμένη ἀπὸ τὸν Στ. Πατσούρη.

Γ ε ρ. Γ ρ η γ ό ρ η: «ΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΑΡΒΥΛΑ»

Οἱ ἀνανεωτικὲς τάσεις στὸ χῶρο τῆς διηγηματογραφίας μας εἶναι εὐάριθμες, ἀλλὰ τὰ προκοπῆς διηγήματα πὶο λίγα. Πολλοὶ στηρίζουν τὴν ἀναπόφευκτη ἀνεπάρκειά τους εἰς δῆθεν μοντέρνες τεχνотροπίες καὶ τὰ κατασκευάσματά τους ἀπ' ὅλα εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ διηγήματα. Ἰδιαίτερα εἰσῆλθε «κλέφτικα», στὸ χῶρο τοῦ διηγήματος δοκιμακὸ πνεῦμα, σὰν μορφή καὶ περιεχόμενο, ἔτσι ἔχουμε μιὰ ἄρρωστη κατάστασι στὴν ἀνωτέρω περιοχὴ τοῦ πεζοῦ λόγου.

Παραθέτω τὶς σκέψεις μου αὐτὲς εὐκαιριακὰ μετὰ ἀπὸ τὸ διάβασμα τῆς νέας συλλογῆς διηγημάτων κύρους τοῦ γνωστοῦ λογοτέχνου Γερασίου Γρηγόρη: «Τὰ καινούργια ἄρβυλα». Ἐκδόσεις Ἀφῶν Τολίδη σελ. 178, ποὺ κυκλοφόρησαν τελευταία.

Ὁ Γεράσιμος Γρηγόρης εἶναι δόκιμος διηγηματογράφος. Ἐχει τιμηθῇ ἐπάξια δυὸ φορές γιὰ τὶς σημαδιακὲς συλλογές του: α) «Ἡ πολιτεία ξέσκεπη» (Κρατικὸ βραβεῖο πεζογραφίας 1955) καὶ β) «Πέρα ἀπὸ τὴν ὄχθη» (Α' κρατικὸ βραβεῖο διηγήματος 1965). Ἐχει κυκλοφορήσει καὶ ἄλλο σημαντικὸ ἔργο λογοτεχνικὸ καὶ φιλολογικόν.

Στὴν καινούργια του δημιουργία παίρνει ἐκλεκτικὰ τὰ θέματά του ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ δημιουργικὴ ζωὴ, ποὺ γνωρίζει στὸ βάθος καὶ μάλιστα στὶς οὐσιαστικὲς

ψυχολογικὲς λεπτομέρειες. Τὸ σκηνικόν, ποὺ κινεῖται οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἔντονα συναρπαστικά, ὑλοποιεῖ ἀρχοντικὰ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, ὅχι μὲ φτηνὲς ἐπιφάνειες, ἀλλὰ μὲ δημιουργικὲς ὀντότητες. Δὲν λείπει καὶ ὁ καλοταϊριασμένος συμβολισμός, ποὺ εἶναι τόσο δεμένος φυσικὰ μὲ τὰ πράγματα, ὥστε μόλις τὸν διακρίνει καλογυμνασμένο μάτι. Ὅλα θυμίζουν διηγηματογράφο μὲ κλασσικὸ ἔργο, χωρὶς τὸν περιγραφικὸ φόρτο, ἀλλὰ τὴν διηγηματογραφικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ γνησίου διηγήματος.

Ἐκεῖ ὅμως, ποὺ ὁ Γρηγόρης εἶναι ἀνυπέρβλητος, εἶναι στὴν παρουσίᾳ τοῦ ἑλλήνος ἀνθρώπου, ποὺ σκέπτεται, ἀποφασίζει, δρᾷ, πονάει, συμπονεῖ, χαίρεται, γελάει, κλαίει, ἀγωνίζεται καὶ δημιουργεῖ ἑλληνικά, μὲ τὴν ἀρχοντιὰ καὶ τὴν μιζέρια τῆς φυλῆς. Ἡ ἑλληνικὴ ἀνθρωπογνωσία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἐπίτευγμα, ξένη ἀπὸ τὶς ἐλιθερεὲς ἐμβαλωματικὲς τσόντες, ποὺ προκαλοῦν θυμηδία.

Ἡ καινούργια προσφορὰ τοῦ συγγραφέως σὲ σύγκρισι μὲ τὴν μέχρι τώρα προσφορὰ του εἶναι ἀνανεωμένη μὲ ἔντονη ποιητικὴ βελτίωσι. Ὅλα προβάλλουν ἀνάγλυφα καὶ ζωντανὰ μὲ μιὰ θερμὴ φυσικὴ, ποὺ ὑποβάλλει. Ἐντυπωσιάζει ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἰδιαίτατα τὸν καλωσυνάτον ἄνθρωπο, ποὺ βλέπει μὲ ἀγωνιστικὴ διάθεσι τὴν μοῖρα του.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Γρηγόρη εἶναι ἑκφρασις ἐννοιολογικοῦ πλούτου ἐπιμελημένης πνευματικῆς καλλιιεργείας. Εἶναι γεγονὸς μόχθου καὶ πόνου στὴν ὑπερτριχιλιόχρονη ἑλληνικὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα, ποὺ ἱκανοποιεῖ ἄνετα τὸ πανελλήνιο γλωσσικὸ αἶσθημα. Πρόκειται γιὰ αἰσθητικὴ ἐπιτυχία εἰς τὴν περιοχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ μας λόγου μὲ ἔντονη σφραγίδα τῆς προσωπικῆς του εὐαισθησίας καὶ τῆς στοχαστικῆς ἐνατενίσσεως.

Γενικῶς ἡ συλλογὴ τῶν διηγημάτων τοῦ Γρηγόρη: «Τὰ καινούργια ἄρβυλα», εἶναι μιὰ ἐπιτυχὴς προσφορὰ στὰ Γράμματα τῆς χώρας μας. Πρόκειται περὶ προσφορᾶς ποιότητος, ποὺ δὲν συναντοῦμε παρὰ ἐλάχιστες φορές τὸν χρόνον στὸν λογοτεχνικόν

όργασμό του καιρού μας! Είναι μια γόνιμη, ρωμαλέα, γεμάτη σφρίγος και ζώη προσφορά.

Ι. Ν. Θ Ε Ο Δ Ω Ρ Α Κ Ο Π Ο Υ Λ Ο Υ:
«ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟ-
ΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ»

Το είκοσιένα είναι για μάς τους Έλληνες ο πρώτος ιστορικός σταθμός της νεωτέρας έθνικής μας παρείας. Είναι το μέγα γεγονός του δεκάτου ενάτου αιώ-
νος. Κάθε θέμα, που έχει σχέση με τα «Άγια των Αγίων», αναντίρρητα αποκτά ουσιαστική βαρύτητα. Το ίδιο συμβαίνει και με τα όντως έθνικά. Βασική προϋπό-
θεσις για την γόνιμη ένσυχόλησίν των εί-
ναι το μεγάλο ανάστημα, που συνυφαίνει ή πίστις και ή γνώσις. Έτσι τα μεγάλα θέματα αποκτούν τις πραγματικές τους διαστάσεις στον πνευματικό χώρο, διαφο-
ρετικά έχουμε ποικιλία άποτυχιών σε μορ-
φές φτηνής λογοποιίας.

Αυτές τις σκέψεις όφείλω στο νεοεκδο-
θέν βιβλίο του ακαδημαϊκού Ιωάννου Ν. Θεοδωρακοπούλου: «Το είκοσιένα και ο σύγχρονος έλληνισμός», που κυκλοφόρησε τελευταία από τις γνωστές «Έκδόσεις των Φίλων», σελ. 96, Αθήνα.

Τα περιεχόμενά τους μάς κατατοπίζουν για τις επιμέρους περιοχές, που εξετάζο-
νται στο βιβλίο. Λόγος στην πλατεία Θη-
σείου προς τον λαόν κατά την 25ην Μαρ-
τίου 1945. Ο Σολωμός και ή έλευθερία του 1821. Η Έλληνική σχεδιά του βίου. Το νόημα της Έλληνικής έλευθερίας. Λό-
γος εις την Άγίαν Λαύραν. Βυζάντιον και Νέος Έλληνισμός Το 1821 και τα σύγ-
χρονα προβλήματα του έλληνισμού. Η θέσις του έλληνισμού εις τον σύγχρονον κόσμον.

Πρόκειται για μια αξιολογική σειρά θεμάτων ουσίας του συγγρόνου έθνικού μας βίου, που εξετάζονται με την γνωσ-
σιολογική άνεσι της έξελικτικής πορείας του έλληνικού και του παγκοσμίου πνεύ-
ματος και την άθεράπευτη πίστιν εις τις

αιώνιες άξίες. Οι θέσεις του συγγραφέως αναπτύσσονται έποπτικά τόσο, που θυμι-
ζουν ανάγλυφα της κλασσικής περιόδου. Όλα γράφονται, όχι για να γράφονται, αλλά για να προσφέρουν εις τους νεοέλλη-
νας τεκμηριωμένην την εύαισθητον σημερι-
νην θέσιν του καιρού μας και του τόπου μας στα πλαίσια του μεγάλου χθές. Η άξία της προσφοράς σαν ύγιές κίνητρο για γόνιμη δραστηριότητα είναι μεγάλη. Ο στοχασμός και ο λόγος στην υπηρε-
σία της κοινής προκοπής.

Ο αναγνώστης χαίρεται όντως την γε-
νική θεώρησι του έργου, που έχει γνώμο-
να: «Φίλος ο Πλάτων, φιλότατη δέ ή αλή-
θεια». Το ήθος του πνεύματος σε ύψηλό βά-
θρο. Ο σωβινισμός άπουσιάζει. Πρυτα-
νεύει ή αλήθεια σε περιοχή, που το ξε-
στράτισμα είναι εύκολο. Καί πέρα και πάνω απ' όλα ή αίσιόδοξη πνοή του συγ-
γραφέως, που βασίζεται στην δύναμι της φυλής, έχει την θέσι της.

Στην σελίδα 91 αναφέρει:

«Είναι άναμφισβήτητο, ότι την επιβίωσή μας μέσα στην ιστορία την όφείλομε στους άγώνες και τις θυσιές για την έλευθερία, στο ύγρό στοιχείο, δηλαδή στην θάλασσα και στην πνευματική μας υπεροχή. Το κα-
θένα όμως απ' αυτά συνδέονται με το άλ-
λο».

Και στην σελίδα 49 γράφει:

«Οί Έλληνες είχαν το μεγάλο προνό-
μιο της ιστορίας να προλάβουν το πνεύμα του Χριστιανισμού, να το έρμηνεύσουν με τη φιλοσοφία τους πρώτα και έπειτα να το εκφράσουν με την τέχνη τους και να το παραδώσουν στην οικουμένη».

Δέν είναι μόνοι οι άνωτέρω σκέψεις του κ. Θεοδωρακοπούλου, που έντυπωσιάζουν με την επιγραμματική λιτότητα και πλη-
ρότητα της ύψης τους, αλλά όλον το έρ-
γον, που κερδίζει τον αναγνώστην. «Το είκοσιένα και ο σύγχρονος έλληνισμός», είναι προσφορά κύρους του έπαίοντος συγ-
γραφέως, που αναφέρεται σε πατριωτικές ουσιαστικές θέσεις. Είναι έκφρασις του άρχοντικού πνεύματος του Σήμερα, που πιστεύει στις αιώνιες άξίες και μοχθεί για την προκοπή του τόπου μας.

Με λή Νικολαΐδη: «ΛΟΥΚΑΣ Ο ΑΓΑΠΗΤΟΣ»

Ἡ λογοτεχνία, ἡ ἀξία τοῦ ὀνόματος πάντοτε, ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὰ προσόντα ἀπὸ τὸν λογοτέχνη γιὰ νὰ προσφέρῃ γόνιμο ἔργο: α) «Τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς», ἡ ὁποία εἶναι ἀπόκτημα ὀλίγων, β) ρωμαλέαν μόρφωσιν, ποὺ διαθέτουν ὀλίγοι καὶ γ) τὸ βασικώτερον, πίστιν εἰς τὶς ὑγιεῖς ἀξίες. Αὐτὰ γενικῶς. Πρέπει νὰ προσέξουμε ἀκόμη ὅ,τι κάθε περιοχὴ τῆς τέχνης τοῦ λόγου ἀξιῶναι ἀπὸ τὸν δόκιμο λογοτέχνη ψυχικὴ συγγένεια ἢ διαφορετικὰ μιὰ βιωματικὴ θέσι κοντὰ στὸ θέμα. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἀπόψεις, ἀλλ' ἐδῶ τὸνίζουμε τὴν δική μας.

Τὶς σκέψεις μου αὐτὲς ὀφείλω στὸ βιβλίο: «Λουκάς ὁ Ἀγαπητός». Ἱστορικὸ ἀφήγημα μαζὶ μὲ δεκατέσσερα ἄλλα διηγήματα τοῦ γνωστοῦ λογοτέχνη Μελῆ Νικολαΐδη, Λευκωσία - Κύπρος, 1972, σελ. 60. Τὰ θέματα τοῦ συγγραφέως, ποὺ μᾶς γνωστοποιοῦν τὸ περίγραμμα τῆς περιοχῆς τῶν διαφερόντων καὶ τῆς ἐνασχολήσεώς του, εἶναι τὰ ἑξῆς: Λουκάς ὁ ἀγαπητός. Καρδία καὶ ψυχὴ μία. Ὁ Χωλός. Ὁ Θεόφιλος. Ἡ Μαξιμίλλα. Ἡ Δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κοονήλιος. Ἡ ἀποφυλάκισις τοῦ Πέτρου. Ὁ Εὐνούχος τῆς Κανδάκης. Ἀντιόχεια ἡ Θεούπολις. Ἡ Λυδία. Σέργιος Παῦλος. Ἡ πρώτη ἱεραποστολὴ. Ἱγνάτιος καὶ Πολύκαρπος. Ὁνήσιμος ὁ δούλος. Ἡ ἀπλὴ ἀναγραφή καὶ μόνον μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι χριστιανικόν, ὅπως καὶ ὅλη ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ Νικολαΐδη.

Οἱ ἄγῳνες τῶν πιστῶν χριστιανῶν γιὰ τὴν διάδοσι καὶ τὴν ἐπικράτησι τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ μας, ἄγῳνες πίστεως, πόνων, μόχθων, διωγμῶν, καρτερίας, χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ θριάμβων λαμβάνουν τὶς διαστάσεις τους στὴν προσφορὰ τοῦ συγγραφέως. Ζωντανεύουν Ἅγιοι, μάρτυρες, εὐαγγελισταί, ἀπόστολοι, ἄγνωστοι πιστοί, ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν λυτρωτικὴν ὁδὸν Ἐκείνου.

Ἡ λεκτικὴ λιτότης ζωγραφίζει εὐστοχα

τὴν ψυχικὴ ἀρχοντιὰ τῶν ἡρώων τῆς πίστεως. Ὁ θόρυβος, ποὺ ἐντυπωσιάζει χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀπήχησι, ἡ κενὴ τυμπανοκρουσία εἶναι ξένες στὸ στοχασμὸ τοῦ συγγραφέως. Παντοῦ πίστις, σὰν ἑκφρασις συνειδητῆς ζωῆς καὶ σὰν ἀγωνιστικὸς παλμός. Τὸ ἱστορικὸ στοιχεῖο μένει ἀνέπαφο ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ ἔνδυμα, ποὺ τοῦ ὑπογραμμίζει τὴν ἀλήθειαν. Ὅλα κυλοῦν στὸ ρυθμὸ τοῦ γάργαρου νεροῦ.

Ἴσως παρατηρηθῇ ἀπὸ βιαστικὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἡ ἀνάπτυξι χωλαίνει, ἡ φαντασία ἀτονεῖ καὶ ἡ δεοντολογικὴ προέκτασι λείπει. Τὰ ἀνωτέρω δὲν εὐσταθοῦν. Τὸ Ἅγιον εἶναι οὐσιαστικὴ ἀξία καὶ ὄχι φαινομενικὴ. Ἐτσι ἔχει ἰδιαιτερότητα ἑκφραστικὴ ἡ χριστιανικὴ λογοτεχνία καὶ προφανῶς διαφέρει ἀπὸ τὴν κοσμικὴν.

Ἡ προσφορὰ τοῦ Νικολαΐδη δικαιολογημένα συναρπάζει τὸν ἀναγνώστη. Οἱ ὑποβλητικὲς μορφὲς τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ἡρώων τῆς πίστεως γρανιτένιες στὴν ψυχικὴ τους δομὴ καὶ ἐξαῦλωμένες στὴν μορφή τῆς σάρκα φωτίζονται ὑπερκόσμια ἀπὸ τὸ ἀνέσπερο φῶς τοῦ Αἰωνίου.

Τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο στὴν ὠριμὴ ἑκφρασί του. Ζωντανό, συνεπές, ἡρωϊκό, Ἅγιο. Στὶς ἡμέρες μας, ποὺ ὁ ὑλιστὴς ἄνθρωπος ἔχει χάσει τὸν ἑαυτόν του μέσα στὴ δίνη τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, ὁ μόχθος τοῦ συγγραφέως προσφέρει μιὰ ὅσιν ἀναβαπτισμοῦ στὰ νάματα τῆς Ὁρθοδοξίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

«ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ» (καθηγητοῦ Σπ. Κυριαζοπούλου καὶ τεταρτοετῶν φοιτητῶν πανεπιστημίου Ἰωαννίνων), 1973

Πρέπει νὰ χαιρετίσωμε μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ τὸν «Ἡράκλειτο», βιβλίο ποὺ ἐκφράζει τὶς ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων γιὰ τὸν σκοτεινὸ, ὅπως ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ χαρακτηρίστηκε, φιλόσοφο τῆς Ἐφέσου. Εἰδικώτερα ἐκφράζει τὶς ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ φροντιστηρίου τοῦ καθηγητῆ κ. Σπ. Κυριαζοπούλου, ποὺ μὲ ἀπόλυτη δεξιότητα, σὰν

ἐμπειρὸς μαέστρος, κατηύθυνε τὴ σκέψη τῶν νεοσσῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ κ. Σπ. Κυριαζόπουλος ἔχει βέβαια δημοσιεύσει ἀρκετὰ δικά του φιλοσοφικὰ ἔργα — καὶ εἶναι νέος ἀκόμα — ἀλλ' αὐτὰ εἶχαν κυοφορηθῇ στὴ σκέψη του καὶ ἴσως εἶχαν γραφῇ προτοῦ νὰ γίνῃ συμπολίτης μας. Ὁ «Ἡράκλειτος» εἶναι ὥριμος καρπὸς ὁμαδικοῦ στοχασμοῦ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, θὰ μπορούσαμε νὰ εἰπούμε, γέννημα ἀποκλειστικὸ τοῦ Γιαννιώτικου οὐρανοῦ. Ἐδῶ κοντὰ στὴ Δωδώνη, ὅχι πᾶν ἀπὸ 15 χιλιόμετρα σ' εὐθεῖα γραμμὴ, εἶχε ἀνθήσει ἄλλοτε ὁ θρησκευτικὸς λόγος, μιὰ ἰδιαίτερη, ἀποκαλυπτικὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπινου στοχασμοῦ καὶ ἀκόμα σιμώτερα, στὸ νησί, ἤκμασαν οἱ σχολὲς τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ τοῦ Στρατηγόπουλου, ὅταν τὸ Βυζάντιο ἔσθηνε καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπαρχία γύρευε ἀπεγνωσμένα νὰ ξαναπιαστῇ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα καὶ νεώτερα ριζώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γιὰ νὰ κρατηθῇ στὴ ζωή.

Ἡ ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου ξανασυνδέει τὶς παραδόσεις κατὰ τὸν καλύτερα τρόπο.

Βέβαια τὰ πσιδία αὐτά, ποὺ τόσο πολὺ ὠραῖα ἐκφράζουν τὶς ἀπόψεις τους καθοδηγούμενα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τους, αὐριο θὰ συμπληρώσουν ἢ θὰ τροποποιήσουν τὶς γνώμες τους. Τὸ σταμάτημα εἶναι θάνατος. Ἀλλὰ χαιρόμαστε τὴν ὠραῖα ἐκδήλωση καὶ τὸ σοβαρὰ κοίταγμα τῶν ἰδεῶν ἐνὸς φιλοσόφου ποὺ ξανάγινε στίς ἡμέρες μας ἐπικαιρος.

Τὸ γεγονὸς τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἰωνία δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν ἀνθήση στὰ παράλια τῆς τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἐπαφὴ τῶν Ἰώνων μὲ τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ὅμως χρειάστηκε τὸ ἑλληνικὸ δαιμόνιο, γιὰ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἐλεύθερη σκέψη καὶ πᾶν ἐλεύθερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα βασίλευε ὁ πρακτικὸς λόγος καὶ ἡ μυστηριακὴ ἀποκάλυψη καὶ γνώση, ἐνῶ τὰ πλήθη τὰ ἔδερνε παχυλὴ ἀμάθεια.

Τὸ κοινωνικὸ καὶ φυσικὸ περιβάλλον ἀποκοῦν πιεστικὴ ἐπίδραση ὅχι μόνο στὴ φυ-

σική, ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμως οὔτε τὰ διάφορα δέντρα κάτω ἀπὸ ἐξ ἴσου εὐνοϊκὲς συνθήκες μεγαλώνουν ὅμοια, οὔτε οἱ ἄνθρωποι. Κάθε ὀργανισμὸς ἔχει τὶς φυσικὲς καὶ ψυχικὲς ἰδιορρυθμίες του. Ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε ὅτι δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, ἀναγράφει τὴ φράση τοῦ Διδασκάλου: «Τὸ πνεῦμα παντοῦ πνεῖ καὶ οὐδεὶς οἶδε πόθεν ἔρχεται· καὶ ποῦ ὑπάγει». Ἴσως ἀνακαλύψουμε κάποτε ὅτι καὶ οἱ κοσμικὲς ἀκτίνες εἶναι ὑπεύθυνες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἢ τὴν καθυστέρηση τοῦ πνεύματός μας. Ὁ κ. Σπ. Κυριαζόπουλος προσέφερε σπουδαία προσφορά μὲ τὸν «Ἡράκλειτο», ποὺ βγήκε ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ἐργαστήριό του, στὴν Ἡπειρωτικὴ καὶ στὴν Πανελληνία φιλοσοφικὴ σκέψη. Ἴσως καὶ πολὺ εὐρύτερα.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰμιλίας Ἰβου: «ΑΚΑΝΘΟΙ»,
ποιήματα, Ἀθήνα, 1973

Ὁ ποιητὴς, κατὰ τὴν ποιήτρια, εἶναι ὁ σηματοφόρος, ὁ φορέας τῶν ἰδεῶν, τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὀνείρων. Ἀπὸ τὸ πρῶτο ποίημα τῆς συλλογῆς: «Ἱερὸ τάλαντο τῆς μέρας μου», ἡ ποιήτρια ἐξαγγέλλει τὴ διάθεση αὐτή. Ἡ ποίηση προσφέρει τὴν κιβωτὸ τῶν ἰδεῶν, τὸ περιστέρι μιᾶς νέας ἐλπίδας:

Θὰ κομίσουμε τὴν ἱερὴ κιβωτὸ μιᾶς νέας
(ας Ἰδέας.

Τὸ χρυσόφτερο περιστέρι μιᾶς νέας ἐλπίδας.

Ὅλοι οἱ «πεφορτισμένοι τῆς γῆς αὐτῆς», ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν κατὰμαυρη τὴ φλόγα τοῦ θανάτου στίς κόγχες τῶν ματιῶν, θὰ παρηγορηθοῦν μὲ τὶς ἰδέες τῆς ποιήτριας. Ποιές εἶναι οἱ ἰδέες αὐτές; Εἶναι προφανῶς οἱ ἰδέες τῆς ἀδελφότητος, τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, εἶναι οἱ ἰδέες ποὺ ἐνέπνευσαν ὅλους τοὺς μύστες, ὅλα

τὰ ὑψηλὰ πνεύματα, εἶναι οἱ ἰδέες ποὺ συντελοῦν στὴν ἀναμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, στὴ «θέωση» τοῦ θνητοῦ, στὴν συγχώνευσή του μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Ἡ ποιήτρια ὑπόσχεται. Περιμένετε, λέει.. Μὴν ἀπελπίζεσθε. Θὰ σᾶς φέρουμε εὐφρόσυνα ρόδα, δέσμες ἀπὸ παρήγορους κλώνους, στεφάνια ζωοφόρα. Ἡ ποιήτρια εἶναι αἰσιόδοξη. Πιστεύει ὅτι ἡ χειμαζόμενη κοιλάδα θὰ ἀναδυθεῖ καθαγιασμένη. Θὰ σπάσουν οἱ νύχτιες ἀλυσίδες. Κανένα σύνθημα, κανένα ἐμπόδιο δὲν θὰ ἀνακόψει τὴν πορεῖα πρὸς τὴ λύτρωση:

Οἱ σάλπιγγες μιᾶς ἀνοιξης θὰ λυώ-
(συνε)
τοὺς πύλους τοῦ αἵματός μας!

Τότε θὰ λυτρωθεῖ καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος. Θὰ ἀποκαθαρθεῖ ἀπὸ τοὺς ρύπους καὶ τὰ πάθη καὶ θὰ προσατενίσει τὶς «Ἰδέες», αὐτὲς ποὺ εἶχε ἀγαπήσει κάποτε μὲ ἔκθαμβο πάθος, αὐτὲς ποὺ δὲν εἶναι τώρα παρὰ σκιές καὶ εἰδωλα. Θὰ τερματισθεῖ τότε καὶ ἡ βεβήλωση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας. Ἡ Δήμητρα θὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὴν πέτρα τοῦ πένθους της. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς θὰ λάμψει καὶ πάλι σὰν μετέωρο. Ἡ Εὐνομία, ἡ Δίκη, ἡ Εἰρήνη, θὰ κυριαρχήσουν καὶ πάλι καὶ θὰ ρυθμίσουν τοὺς κύκλους τῆς ζωῆς.

Ἀλλὰ φορέας τῶν ἰδεῶν αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ Ἑλλάδα. Ἐννοεῖται ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα, αὐτὴ ποὺ καταξίωσε, στὸ μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ, τὶς ὑψηλὲς αὐτὲς ἰδέες. Ἡ ποιήτρια πιστεύει ὅτι τὸ φῶς τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ ἀκόμη νὰ κατευθύνει τὸν κόσμον καὶ νὰ προάγει τὶς συνειδήσεις. Ἀλλωστε αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρα της. Νὰ πολεμᾷ, νὰ πολεμᾷ συνεχῶς, ἔστω διάτρητη ἀπὸ σφαίρες καὶ βάρβαρες λόγχες. Ἀκούστε πῶς βροντοφωνάζει ἡ ποιήτρια τὴν πίστη της στὴν Ἑλλάδα στὸ θαυμάσιο ποίημά της: «Χρησμός»:

Θὰ σὲ καλέσουν καὶ πάλι. Ἐτοιμάσου...
Ἄλλη μοῖρα δὲν ἔχεις. Νὰ πολεμᾷς
νὰ προασπίζεις τὸ νόμον τοῦ Ἥλιου.

Ἡ ποιήτρια ἐκφράζει τὴν ἱεραποστολική της αὐτὴ διάθεση μὲ ωραίους στίχους

καὶ θαυμάσιες εἰκόνες. Στίχους ἀδρούς, ἄρρενωπούς, στιβαρούς, ρωμαλέους· μὲ εἰκόνες τολμηρές, πρωτότυπες, ἄρτιες, σφριγηλές. Ἀσφαλῶς ἡ ποιήτρια ἔχει προχωρήσει πολὺ πέραν ἀπὸ τὶς δύο προηγούμενες συλλογές της, τὶς «Χοὲς» καὶ τὰ «Ἀνθέμια». Προχωρεῖ πρὸς νέες κατακτήσεις, ἀγγίζει συνεχῶς καὶ ὑψηλότερες κορυφές.

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

Γ. Α. Μ π ο ζ ώ ν η: «Η ΠΟΡΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ», τόμος
πρῶτος, σελ. 130, Ἀθήναι, 1973

Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἐγκυμονεῖ, γιὰ τὸν νεοεισερχόμενο στὶς σφαῖρες του, μεγάλους ἀπωθητικούς κινδύνους, μέχρι τὴν ἀπογοήτευση. Ἡ ἔλλειψή της καθοδήγηση τοῦ νέου ποὺ θὰ φροντίσει ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη καὶ ποὺ θὰ διατρέξει, σὰν πρῶτο θῆμα, ἱστορικὰ τὴ πορεία της, μπορεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσει, ἂν δὲν γίνεи μεθοδικὰ κι' ἀποκαλυπτικά, σὲ ἀδιέξοδο κι' ἀπελπισία. Γι' αὐτὸ χρειάζονται μελέτες κατάλληλες γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ἡ φύση καὶ ἡ οὐσία τῆς φιλοσοφίας εἶναι τέτοια, ποὺ ἂν δὲν δοθεῖ μὲ τὴν ἀνάλογη προσοχὴ καὶ φροντίδα, καὶ μὲ διάθεση παιδευτικὴ, εἶναι δυνατό νὰ ὀδηγήσει σὲ δρόμους ἀντίθετους καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη νὰ χάσει ἕναν ὅπαδὸ της.

Τοῦτο τὸ μελέτημα τοῦ Γ.Α. Μποζώνη, καρπὸς πολύμοχθης ἐκπαιδευτικῆς δουλειᾶς καὶ βαθειᾶς μελέτης, νομίζω πῶς ἐξυπηρετεῖ θαυμάσια τὸν παραπάνω σκοπὸ. Δυστυχῶς ἡ ὀδυνηρὴ ἔλλειψη στὸν ἐλληνικὸ χῶρον παρόμοιων μελετημάτων καὶ ἀκόμα ἡ ἀδυναμία — ἀπὸ τὴν ἀνπαρξία προϋποθέσεων — νὰ σπουδάσει κανεὶς φιλοσοφία, καθιστοῦν τὸ ἔργο πολύτιμο καὶ χρησιμότατο στοὺς νέους ἀνθρώπους.

Ἡ ἑλληνικὴ σκέψη εἶναι ἐκείνη ποὺ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους τὴ δυνατότητα νὰ ὀρ-

θάσουν τὸν πνευματικὸ τοὺς πολιτισμό, ποὺ — ἀλλοίμονο — στὶς μέρες μας ἔγινε οὐραγὸς τῆς τεχνολογικῆς προόδου. Κι' αὐτὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους δὲν ἀφουγκράστηκαν, ὅσο θάπρεπε, τοὺς παλμούς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σκέψης καὶ δὲν ἐγκολπώθηκαν τὰ μηνύματά της. Ἐμείναν στᾶσιμοι ἀναφορικὰ μὲ τὴν προσπάθεια ποὺ ἔπρεπε νὰ καταβάλουν γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν πνευματικὴ τους ὁλοκλήρωση.

«Ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως» - γράφει ὁ Γ. Μποζώνης - ἀκολουθεῖ τὴν χρονικὴν διαδοχὴν τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς λεπτομερείας, διὰ τὴν ἐξαντλητικὴν ἀναγραφὴν καὶ παρουσιάσιν προσώπων καὶ θεμάτων. Πρόθεσίς μας δὲν εἶναι νὰ ἀναπαραστήσωμεν μυστακὰ τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν, ἀλλὰ νὰ δείξωμεν ὑπὸ πρίσμα συνθήκας ὁ ἀνθρώπος εὐρίσκει τὴν ὠριμότητά του καὶ δημιουργεῖ τὸν πολιτισμόν. Ἡ ἐλληνικὴ σκέψις, δὲν εἶναι μία στιγμὴ τῆς ἱστορίας. Ταυτίζεται μὲ τὴν πᾶλιν καὶ τὰς δυνατότητας τοῦ πνεύματος ὡς λογικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ προβληματισμοῦ, ὡς μετέξω μὲ τὰς ἀξίας. Εἶναι ζωντανὴ παρουσία μέσα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὸν σύγχρονον κόσμον».

Στὸν πρῶτο αὐτὸν τόμο, ὁ Γ.Α. Μποζώνης ἐρευνᾷ καὶ παρουσιάζει τοὺς Προσωκρατικούς φιλοσόφους καὶ τὴν προσπάθειά τους νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν κόσμον μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, πέρα ἀπ' τὴν ἐπίδραση τοῦ μύθου. Ἀπ' τὸν Θαλῆ, τὸν Ἀναξίμανδρο καὶ τὸν Ἀναξίμενη, τοὺς πρωτεργάτες αὐτοὺς τοῦ Ἰωνικοῦ λογισμοῦ, περνάει στὸν Ἡράκλειτο τὸν Ἐφέσιο καὶ στοὺς Ἐλεᾶτες κι' ὕστερα στὸν Ἐμπεδοκλῆ, στὸν Ἀναξαγόρα καὶ στὸν Δημόκριτο, ποὺ ὅλοι μαζί, ἐξωστρεφεῖς καθὼς ἦταν, διαμόρφωσαν τὸ προσωκρατικὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα, τῆς ἀναζήτησης δηλ. καὶ τῆς ἀποκρυπτογράφησης τοῦ μυστηρίου τοῦ κόσμου στὴ φύση καὶ στοὺς ἀγῶνες της. Ἡ γένεση ἀργότερα τῆς Τραγωδίας, δίνει νέα ὥθηση στὴν ἐλληνικὴ σκέψη. Ὁ μῦθος ὑπαισέρχεται ἐντονώτερος καὶ μαγνητίζει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Δημιουργοῦνται τὰ ἀθάνατα ἔργα τοῦ κλασσικοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου, ποὺ πρόσ-

φεραν πρωτογνώριστες συγκινήσεις καὶ προβληματισμούς στὶς εὐρύτερες λαϊκὲς μάζες. Κι' ὕστερα ὁ Σωκράτης κι' ὁ Πλάτωνας πλάτυναν τὰ ὅρια τῆς γνώσης, ἐρεύνησαν βαθειὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, τὴ μοναδικὴ πηγὴ τῆς δημιουργικότητος κι' ὁροσήμανον τὴ πορεία τῆς πανανθρώπινης σκέψης.

Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου τοῦ Γ.Α. Μποζώνη τελειώνει ἐδῶ. Θ' ἀκολουθήσουν κι' ἄλλοι μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς Στωϊκοὺς, τοὺς Ἐπικουρεῖους καὶ τοὺς Νεοπλατωνικοὺς. Εὐχὴ θὰ ἦταν νὰ μὴν σταματήσει στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴ μελέτη τοῦ διαλεχτοῦ συγγραφέως. Ἡ πορεία τῆς ἐλληνικῆς σκέψης ἀνελλίσσεται τὸ ἴδιο σημαντικὰ καὶ στὰ βυζαντινὰ καὶ στὰ τουρκοκρατούμενα χρόνια. Εἶναι κι' αὐτὰ κομμάτια τοῦ ἐλληνικοῦ βίου ποὺ πρόσφεραν πολλὰ στὴν οἰκοδόμησιν γνήσιου — ἔστω καὶ μὲ τὰ ἀμφιλεγόμενα σημεία του — ἐλληνικοῦ λογισμοῦ.

Λ ο υ κ ᾱ Θ α ν α σ ἑ κ ο υ : «ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΥ ΙΑΝΑΡΚ - Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Ρόμπερτ Ὕουεν», σελ. 98, Ἀθήνα, 1973

Ὁ Λουκάς Θανασέκος ἔχει γερὸ νομικὸ καὶ κοινωνιολογικὸ ὑπόβαθρο, πλουτισμένο συνάμα μὲ φιλοσοφικὰ καὶ ἠθικὰ ἐρείσματα, ποὺ συμβάλλουν πολὺ στὴν θεώρηση καὶ ἐρμηνεία κοινωνιολογικῶν φαινομένων. «Τὸ Μνημόνιο γιὰ τὸ Νιού Λάναρκ», εἶναι: μιὰ μελέτη συνθετικὴ κι' ἀποκαλυπτικὴ — γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο — τοῦ ἔργου τῶν Οὐτοπιστῶν γενικώτερα καὶ εἰδικώτερα τοῦ Ἀγγλοῦ δραματιστῆ Ρόμπερτ Ὕουεν, ποὺ ὄνειρεύτηκαν μιὰ ἰδανικὴ κοινωνία χωρὶς διακρίσεις καὶ συμφεροντολογικοὺς ὑπολογισμούς, μιὰ κοινωνία ποὺ πάνω της θὰ ἀνθίξε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ δικαιοσύνη.

Στηριγμένος σὲ μιὰ πλούσια βιβλιογραφία — κυρίως Ἀγγλικὴ καὶ Γαλλικὴ — σύνθεσε διαγραμματικὰ τὴν πορεία

του έργου των Ουτοπιστών στις διάφορες χώρες, για να καταλήξει στη μεγαλόπνοη προσφορά του Ουάλλου Όουεν, του καλού αυτού Σαμαρείτη, που λύγισε κάτω από το βάρος της ούτοπίας του.

Στο κεφάλαιο «Είσαγωγή στις Ουτοπίες» εξετάζει και παρουσιάζει όλα τα ουτοπιστικά ρεύματα που κυοφορήθηκαν μέσα στο πόνο, στη δυστυχία και στην εξαθλίωση των μεγάλων ανθρώπινων μαζών. Ξεκινώντας από τον Άγγλο Ουτοπιστή Τόμας Μώρ που στα 1516 έγραψε την «Ουτοπία» του, προχώρησε στον Θωμά Καμπανέλλα με την «Πόλη του Ήλιου» και στον Μεσιέ, τον Ρεστίφ και τον Μορελλύ που σκόπεψαν κι' αυτοί στην ιδανική ανθρώπινη κοινωνία με προφητικές διαθέσεις. Ο Σάρλ Φουριέ, πατέρας της συνεταιριστικής οργάνωσης, υπήρξε ο «Φαλαγγίτης της νέας Ουτοπίας». Κοντά σ' αυτούς παρουσιάζει κι' άλλους ουτοπιστές με διαφορετικές καθένας αποκλίσεις, που όλοι μαζί δυνάμωσαν το πανεθνικό ουτοπιστικό κίνημα, που από τις ίδιες τις αδυναμίες του έμεινε όνειρο, αφού πρώτα πρόσφερε ότι μπορούσε στη μεταλλαχτική κοινωνική πορεία.

Ο Ρόμπερτ Όουεν γεννήθηκε στην Ουαλλία το 1771. Προσωπικότητα από τις πιο δυνατές πάλαιψε σαν εργάτοπαιδο, σαν υπάλληλος και σαν εργοστασιάρχης, αργότερα, για το ξάπλωμα και την έμπειρωση των ιδεαλιστικών του θεωριών. Στο κεφάλαιο «Μνημόνιο για το Νιού Λάναρκ» συνθέτει ο Λουκάς Θανασέκος το περίγραμμα της προσωπικότητας και του έργου του Ουάλλου δραματιστή. Στο Νιού Λάναρκ, όπου ο Όουεν βρέθηκε «Διευθύνων μέτοχος» του προσπάθησε και το πέτυχε να εξερμώσει τις ανθρωπιστικές του ιδέες.

«Αυτές οι ιδεολογίες του - γράφει ο Θανασέκος - δεν φάνηκαν να μπορούν να αποκτήσουν κάποια χρηστική αξία ή σπουδαιότητα πάνω στη δουλειά του, σ' όλη τη διάρκεια της περιπλάνησής του από εργοστάσιο σε εργοστάσιο κι' από αφεντικό σε αφεντικό. Μόνον όταν εγκαταστάθηκε στο NEW LANARK κατάλαβε πως οι ιδεολογικές του ταποθετήσεις μπορούσαν να βρουν

πεδίο εφαρμογής. Και έμεινε για το σκοπό αυτό περισσότερο από 25 χρόνια στο NEW LANARK, μετατρέποντάς το όχι μόνο σε ένα έπιτυχημένο έμπορικό και βιομηχανικό κέντρο μ' και θέατρο όπου παίζονταν οι πιο ανθρωπιστικές μέθοδοι εργασίας, όπου έπισκέπτες απ' όλον τον κόσμο έρχονταν να το δουν. Η «Ουτοπία» του Μώρ χαρτογραφήθηκε στην Άγγλία - άνεπιστρεπτί.

Κι' όλα αυτά μέσα σε μι' εποχή κοινωνικοοικονομικών ανακατατάξεων που τα προβλήματα της τα έκανε δξύτερα ή Βιομηχανική επανάσταση. Η δημιουργική ουτοπία του Νιού Λάναρκ σκόπευε σε «ένα ικανό εργοστάσιο και μι' αξία κυβερνημένη κοινωνία ανθρώπων στηριγμένη στα ιδεώδη του Όουεν».

Από την θέση του αυτή του διευθυντή του εργοστασίου, στέλνει ο δραματιστής Ουάλλος έπιστολή στον πρωθυπουργό της Άγγλιας, για «τα παιδιά που δουλεύουν στα εργοστάσια». Το τελευταίο κεφάλαιο του Λουκά Θανασέκου, περιλαμβάνει μεταφρασμένο το περίφημο αυτό κείμενο, που μέσα του περικλείεται ολόκληρη η κοσμοθεωρία του Όουεν για την δημιουργία μι'ς ιδανικής και άριστης κοινωνίας, στηριζόμενης στις αρχές της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της τιμιότητας. Φωνή δυνατή σ' εποχή που τα παιδιά — και οι μεγάλοι ακόμα χειρότερα — δούλευαν στα άγγλικα εργοστάσια δέκα εξ ώρες το είκοσιτετράωρο κι' όλες τις μέρες της εβδομάδας.

Ένα ακόμα έργο σοβαρό, τούτη η μελέτη, που με φιλοσοφικό στοχασμό έμβαθύνει, ανάλυει και συνθέτει τις ουτοπιστικές θεωρίες του περασμένου αιώνα, με κατακλείδα την αναμορφωτική κι' απελευθερωτική — στον τομέα της ανθρώπινης εργασίας — προσφορά του Ρόμπερτ Όουεν. Το «Μνημόνιο για το Νιού Λάναρκ» του Λουκά Θανασέκου πλουτίζει την ελληνική βιβλιογραφία κι' ανοίγει καινούργιους δρόμους στη μελέτη των παρόμοιων θεμάτων που προβληματίσαν κάποτε — και γιατί όχι και σήμερα — τις ανθρώπινες κοινωνίες.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

ήματα, Γιάννινα 1972, σχ. 8ον, σελ. 41.

Κλ. Παράσχου: «ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΤΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ», έκδοσις Ε. Σιμεωνίδης, 'Αθήναι 1962, σχ. 8ον, σελ. 382.

'Οδ. 'Εξαρχάκη: «ΚΑΙ ΤΟ ΚΤΜΑ ΜΙΛΗΣΕ», ποιήματα, έκδ. Τὸ 'Ελληνικὸ Βιβλίο, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 62.

Ν. Γεννηματᾶ: «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 62.

Γ. Ρούμη: «ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠ' ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», έκδ. 'Ελληνικὸ Βιβλίο, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 129.

'Αλεξάνδρου Κοτζιά: «Ο ΕΩΣΦΟΡΟΣ», μυθιστόρημα, 'Αθήνα 1959, σχ. 8ον, σελ. 396.

Γ. Θέμελη: ΠΟΙΗΜΑΤΑ, Θεσ)νίκη 1969, σχ. 8ον, σελ. 177.

'Ηλία Σιμοπούλου: «ΜΙΚΡΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ», ποιήματα, 'Αθήνα, σχ. 8ον σελ. 50, 1972.

'Αντιγόνης Γαλανάκη Βουρλέκη: «ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΪΕΦΤΡΕΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 60.

Κώστα Πηγαδιώτη: «ΟΙ ΑΠΟΣΚΕΤΕΣ», ποιήματα, 'Αθήνα, έκδ. Νέα Σκέψη, σχ. 8ον, σελ. 60.

Δημ. Γαλάνη: «ΣΚΤΡΟΣ», ποιήματα, 'Αθήνα, έκδ. 'Ιωλκός, σχ. 8ον, σελ. 82.

Μιχ. Περάνθη: «ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΤΣΤΑΛΛΗΣ», ανάπτυπο τῆς «είσαγωγῆς», 'Αθήναι 1959, σχ. 8ον, σελ. 153.

Γιάννη Γαλανοῦ: «ΝΕΟΙ ΚΑΙΡΟΙ», ποιήματα, έκδ. Κοραῆς, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 93.

Φάνη Μούλιου: «ΜΟΡΦΕΣ», διηγήματα, έκδ. Δωδώνη, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 88.

Γιάννη Γαλανοῦ: «Γαλαξίας», ποιήματα, 'Αθήνα 1969, σχ. 8ον, σελ. 79.

Στέλιου Σκαρλίγκου: «ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ», ποιήματα, έκδ. τὸ 'Ελληνικὸ Βιβλίο, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 45.

Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου: «ΤΑ ΔΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙΑ», ποιήματα, έκδ. 'Ιωλκός, 'Αθήνα 1970, σχ. 8ον, σελ. 67.

Γεωρ. Πατάξογλου: «ΕΝΑ ΕΛΙΟΤΙΚΟ ΜΟΤΙΒΟ ΣΤΗΝ ΠΟΠΙΣΗ ΤΟΤ Γ. ΣΕ-

ΦΕΡΗ», Θεσ)νίκη, Μάης 1972, σχ. 8ον, σελ. 16.

'Οδυσ. 'Εξαρχάκου: «ΙΡΙΔΙΣΜΟΙ», ποιήματα, έκδ. Τὸ 'Ελληνικὸ Βιβλίο, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 46.

Σπύρου Κυριαζόπουλου: «ΟΡΙΑ», ποιήματα, 'Ιωάννινα 1972, σχ. 8ον, σ. 70.

Βάσου Συκιώτη: «ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΟΤ ΧΑΜΕΝΟΤ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΟΤ», ποιήματα, έκδ. 'Ακμή.

'Αγαθῆς Νοτίδου - Δρίτσου: «ΛΕΤΚΟ-ΘΕΛ», θεατρικὸν ἔργον, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 72.

'Οδ. 'Εξαρχάκη: «ΟΣΟ ΤΠΑΡΧΕΙ ΖΩΗ. ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», ποιήματα, Δεκέμ. 1971, σχ. 8ον, σελ. 45.

Θανάση Κ. Θεοδορώκη: «ΑΝΑΣΤΑΣΜΟΙ», έκδ. Κυριακούλη, ποιήματα, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 54.

Πάνου Ν. Τζελέπη, ἀρχιτέκτονα: «ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΩΝ ΣΟΤΑΤΑΝΩΝ. ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΤ ΝΤΑΗ - ΣΤΑΒΡΗ», 'Αθήνα 1965, σελ. 189.

Στέργιου Βαλιούλη: «ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ», ποιήματα, Θεσ)νίκη, σχ. 8ον, σελ. 51.

Κων. Χ. Μπλαχούρα: «ΑΤΕΛΗΣ ΚΟΣΜΟΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 44.

'Αλκη Μυρσίνη - Μάνθου: «ΟΣΟΙ ΠΙΣΤΟΙ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 79.

Β. Π. Βογιατζόγλου: «Ο ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΟΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 53.

'Ηλία Δ. Τουλιάτου: «Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΕΥΤΤΧΙΑ ΤΟΤ», μελέτη, 'Αθήναι, σχ. 8ον, σελ. 100.

Γιάννη Μουτόφη: «ΔΕΤΤΕΡΑ ΛΤΡΙΚΗ ΩΔΗ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 81.

Παύλου Βαλδασερίδη: «ΚΤΠΡΟΣ», ποιήματα, έκδ. Χάρη Πάτση Α.Ε., 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 114.

Χριστίνας Λεδούση: «ΕΚΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΤ ΒΑΣΙΛΗ ΔΕΔΟΤΣΗ», Θεσ)νίκη 1966, σχ. 8ον, σελ. 95.

Γεωρ. Α. Κασόλα: «ΧΑΜΕΝΟΙ ΑΡΟ-

Π ό π η ς Ζ ώ ρ α: «ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΟΙ
ΜΑΣΤΟΡΟΙ ΤΟΥ ΑΣΗΜΙΟΥ», 'Αθήνα,
1972

Ξεχωριστή προσφορά, στην αποθησαύριση των στοιχείων και της φυσιογνωμίας της Λαϊκής μας Τέχνης, αποτελεί η παραπάνω εργασία της Πόπης Ζώρα. Πρόκειται για μία συνοπτική θεώρηση, με καλλιτεχνικά κριτήρια και λαογραφική πληρότητα, του έργου και της προσωπικής ακτινοβολίας δύο μεγάλων καλλιτεχνών αγιογραφικής άσημουργίας, του 'Αθανασίου Τζημούρη και του Γεωργίου Μπάφα, απ' το κεφαλοχώρι Καλαρρύτες της 'Ηπείρου, που έζησαν στο μεταίχμιο των δυο τελευταίων αιώων. Μέχρι τώρα, έχουν αξιολογηθεί, σε πολλές σκόρπιες μελέτες, αρκετά στοιχεία για την ανεπανάληπτη αυτή παρουσία, στην εὐαγγελική κυρίως άσημουργική αγιογραφία.

"Αν την συνδυάσει κανένας και με τις περίφημες εκείνες σχολές (οικογενειακής παράδοσης και συντεχνιακής έκτασης) αγιογραφίας (είκονογραφίας και ξυλογλυπτικής) της «χώρας» Χιονιάδων Κονίτσης — γι' αυτό υπάρχει μονάχα μια εργασία του ιερέα Γ. Παϊσίου, που δημοσιεύθηκε και άνατυπώθηκε απ' την «'Ηπ. 'Εστία» — συμπληρώνεται τώρα μια ύποδομη σχετικής βιβλιογραφίας. 'Η μελέτη τούτη της Πόπης Ζώρα, που είναι καλοτεκμηριωμένη και που έχει μια σπάνια συλλογή εικόνων απ' τα έργα των Τζημούρη και Μπάφα, που επέλεξε απ' τις διάφορες έκκλησιες κι' από συλλογές, αποτελεί πράγματι ένα κεφάλαιο αξίας. Γιατί, έκτος απ' τόν πλούτο των μαρτυριών, έχει ακόμα μιάν ατμόσφαιρα ζεστή στο λόγο, και μια οικονομία, στην έσωτερική οργάνωση, που το κάνουν μοναδικό.

Δ η μ. Τ. Ν ό τ η Μ π ό τ σ α ρ η:
«ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ» (Τόμος Δ' -
Κοινοβουλευτικά άγορεύσεις - έπιμέλεια:
Στεφάνου Ι. Στεφάνου), 'Αθήναι, 1972

Με τόν όγκώδη τούτο τόμο (500 πυκνο-
τυπωμένες σελίδες), ό στρατηγός Δ η μ. Τ.

Ν. Μπότσαρης, που συνεχίζει την λαμπρή παράδοση της Ιστορίας της οικογενείας του στον χώρο του αιώνα μας, ολοκληρώνει την μεγάλη προσφορά της αποθησαύρισης της προσωπικής παρουσίας του στην δημόσια έθνική μας ζωή. Γιατί, όπως τονίσαμε και στο κριτικό σημείωμα της «'Ηπειρωτικής 'Εστίας» με την ευκαιρία της αξιολόγησης των προηγουμένων τόμων του («'Ηπειρ. 'Εστία» τόμος 18, 1969, σελ. 189), ό συγγραφέας στρατηγός, που είναι και λόγιος με καλλιέργεια πνευματική και ευρύτερη όραση, ευτύχησε να συνδέσει τη ζωή και τ' όνομά του με γεγονότα και χρονολογίες, που έχουν μια όροθετική σημασία στην έθνική μας Ιστορία. Έτσι, τώρα, στο παραπάνω βιβλίο του, μάς παραδίνει τις κοινοβουλευτικές άγορεύσεις του, ως βουλευτής και ως ύπουργός, άνάμεσα στα συνταρακτικά εκείνα χρόνια 1924—1936 (πρόκειται για μιάν έκτεταμένη έπιλογή από κείμενα κοινοβουλευτικών άγορεύσεων, παρμένα απ' την έφημερίδα Συζητήσεων Βουλής και Γερουσίας - έστενογραφημένων πρακτικών).

Καί, έπειδι η αυτή ή περίοδος, που ακολούθησε την Μικρασιατική Καταστροφή (την άνείπωτη αυτή έθνική μας συμφορά και την άλωση του έλληνισμού της Μικράς 'Ασίας), οι άγορεύσεις του Δ η μ. Τ. Ν. Μπότσαρη περικλείουν, έκτος απ' τις μαρτυρίες και τά ντοκουμέντα ενός άνωτέρου αξιωματικού κι' ενός πνευματικού παράγοντα της έστρατείας εκείνης, κι' έναν λόγο με ρίγος και με θέρμη άσυνήθιστη. Κι' αυτό, πέρ' απ' τó γενικώτερο ένδιαφέρον που κρατάει μια υπεύθυνη άγόρευση, προσδίνει άκόμα στα κείμενα τούτα ένα κλίμα και μια διάσταση ειδικής αξίας. Γι' αυτό, ή συγκέντρωση κι' ή έκδοσή τους, άποτελεί πραγματική προσφορά στην βιβλιογραφία για την αποθησαύριση των στοιχείων της Ιστορίας του μεσοπολέμου. Τό γεγονός αυτό τιμάει ξεχωριστά τόν στρατηγό Δ η μ. Τ. Νότη Μπότσαρη και δημιουργει μια ευκαιρία για τó ευρύ κοινό και για τις έπερχόμενες γενεές να ζήσουν στον χώρο της πνευματικής γεύσης, την έξαρση, την σύντομη ευτυχία και την μεγάλη έθνική

μας τραγωδία του 1922, καθώς και τὸν δημιουργικὸ πυρετό, ποὺ ἀκολούθησε αὐτὴν τὴν καταστροφή. Ἔτσι, ἡ πολιτικὴ κοινοβουλευτικὴ δραστηριότητα, ἐντεταγμένη στὴν γενικώτερη προσωπικὴ ἱστορία τοῦ στρατηγοῦ, συμπληρώνει καὶ διευρύνει τὸν κύκλο τῆς προσφορᾶς του στὴν σύγχρονη βιβλιογραφία μας. Καί, στὸ σημεῖο τοῦτο, πρέπει νὰ ἐπαναλάβουμε τὰ πνευματικὰ προσόντα τοῦ Δημ. Μπότσαρη, ποὺ ξεχωρίζουν πάντα τὰ κείμενά του, τόσο γιὰ τὴν εὐρύτερη ἐπιστημονικὴ ὄραση, ὅσο καὶ γιὰ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα καὶ τὸν πνευματώδη λόγο, ποὺ τὰ διαπνέει. Ἀναντίρρητα, πρόκειται γιὰ μιὰ πολὺ χρήσιμη καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐργασία, ποὺ πλουτίζεται, ἐξ ἄλλου, μὲ θαυμάσιες φωτογραφίες καὶ μεθοδικὴ εὐρετηρίαση ὀνομάτων, τόπων κλπ., πράγμα ποὺ τὴν κάνει πάρα πολὺ εὐχρηστική.

Υ.Γ.: Ἀκόμα ὁ Δημ. Τ. Νότης Μπότσαρης, ἐκυκλοφόρησε καὶ ἄλλα δύο μικρὰ βιβλία, ποὺ δὲν πρέπει νὰ περάσουν ἀπαράτηρητα. Τὸ ἓνα εἶναι μιὰ γλαφυρὴ καὶ καλλίλογη ἀναφορά μὲ θέμα «Ἴσπανοὶ καὶ Ἑλληνες ἀνὰ τοὺς αἰῶνες», ποὺ ἔκαμεν, ὡς πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τῆς Ἑλληνικῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κέντρου Εὐρωπαϊκῶν Μελετῶν, σὲ μιὰ εἰδικὴ ἐκδήλωση τοῦ Ἴσπανοῦ πρεσβευτοῦ. Τὸ ἄλλο, εἶναι οἱ λόγοι, οἱ προσφωνήσεις καὶ ἡ ὁμιλία τοῦ στρατηγοῦ, στὴν εἰδικὴ τιμητικὴ ἐκδήλωση, ποὺ ὀργάνωσε ὁ φιλολογικὸς σύλλογος «Παρνασσός» γιὰ νὰ τιμῇ τὸν Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρη. Καταχωροῦνται, ἐκτὸς ἅπ' τὸν πρόλογο καὶ τὰ εὐχαριστήρια τοῦ στοατηγοῦ, οἱ ὁμιλίες τῶν Σ. Λοϊζίδη, Ν. Παπαρρόδου, Χρ. Σολομωνίδη, Κ. Στεργιοπούλου, Στ. Στεφάνου καὶ Γ. Βαβαρέτου, ὅπου ἀξιολογεῖται καὶ παρουσιάζεται τὸ ἔργο καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ τιμώμενου.

Ἡλίας Σιμόπουλου: «ΜΙΚΡΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1972

Ἔρχονται μέρες
οἱ τροστάτες ἄγγελοι ἀποδημοῦν
ἀδειάζουν τὰ εὐλαβικὰ πιθάρια

Ἀκοῦς

τὴν τριφερὴ συζήτηση τῶν δέντρων
τὸ τραγοῦδι τῆς βροχῆς

.

Πάντοῦ τοῦ Ἀβελ τὸ παρόπανο

καὶ ἡ περιπλανώμενη σκιά τοῦ Κάιν.

Ποιητικὴ ἐνατένιση καὶ ὑπαρξιακὴ ἀγωγή ποὺ ἐκφράζεται μὲ σπάνια λυρική εὐφορία καὶ μουσικὴ εἰκόνων, φέρνει στὰ σύγχρονα γράμματά μας ὁ ποιητὴς καὶ στοχαστὴς Ἡλίας Σιμόπουλος. Οἱ «Μικρὲς μαρτυρίες», ἅπ' τὰ πιὸ καθαρὰ ποιητικὰ δημιουργήματα, συνιστοῦν ἓναν ἀποσταγμένο ποιητικὸ λόγο, ποὺ περιέχει, στὴν πιὸ πυκνὴ δυνατὴ κρυστάλλωση, τὸν μονόλογο ἀπὸ κάποια διάβλαση τῆς ζωῆς μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ. Εἰδικώτερα, στὴν παραπάνω συλλογὴ, ποὺ ἡ διάρθρωση τῆς ἐσωτερικῆς οἰκονομίας τῆς ἀνταποκρίνεται στὴν πληρότητα καὶ τὴν εὐρύτατη ὄραση τοῦ Ἡλίας Σιμόπουλου, ἡ ἀπόσταξη τῆς ποίησης, σ' ἓναν ὥρο ψυχικῆς δόνησης καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας, εἶναι μιὰ ἀγνισή καὶ μιὰ κάθαρση τοῦ λόγου. Γιατί, οἱ λέξεις δὲν φέρουν τὸ δυναστικὸ φορτίο τῆς ἐννοιολογικῆς δέσμευσης, ἀλλὰ ἔχουν τὴν καταγωγή τους ἅπ' τὴν εὐαισθησία καὶ τὸ κλίμα τῆς καρδιάς τοῦ ποιητῆ. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς τὰ ποιήματα τοῦτα, ποὺ ἔρχονται ὡς δρόσος σὲ φρυγμένη γῆ, κρατοῦν τὴν ἀνθρώπινη ζεστὴ χειραψία, σ' ἓναν καιρὸ ποὺ ὑποφέρει κάτω ἅπ' τὸ ἀνέκφραστο βάρος τῶν σιδηρῶν κατασκευῶν. Καὶ ἡ προσφορὰ αὐτή, ὅταν γιὰ τὴν καθημερινὴ συνάντηση περισσεύει, ἡ τυπικὴ οὐδετερότητα καὶ ἡ μηχανοκίνητη ρύθμιση τῆς κίνησής μας, ἀποτελεῖ πραγματικὸ μήνυμα, ποὺ δὲν θὰ πρέπει νὰ περᾷ ἀπαράτηρητο στὴν τωρινὴ μας πνευματικὴ ζωὴ. Γιατί, πὼς ἄλλοιῶς θὰ δώσουμε ψυχὴ καὶ συνείδηση στὴν ἐποχὴ τούτη τοῦ τεχνικοῦ ἔπους, ἂν δὲν πάρουμε τὸ ἄρωμα τῆς λυρικῆς γύρης καὶ τὴν καθαρὴ πνοὴ τῆς ποιητικῆς ὑποβολῆς, ποὺ φέρουν ποιήματα ὅπως οἱ «Μικρὲς μαρτυρίες» τοῦ Ἡλίας Σιμόπουλου; Γι' αὐτό, πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τὴν παραπάνω συλλογὴ καὶ νὰ τὴν ἀξιολογήσουμε, κάτω ἀπὸνὰ πρῖσμα εἰδικῆς ἀ-

ΜΟΙ», έκδ. γραφείου «Σείριος», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 109.

'Αντ. Δελώνη: «ΣΤΑΣΕΙΣ», διηγήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 150.

Κ. 'Αναστασίου: «ΑΠΟΣΤΑΜΕΝΕΣ ΕΛΠΙΔΕΣ ΣΤΗ ΝΕΚΡΗ ΣΙΩΠΗ», ποιήματα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 59.

Γιώργου Θέμελη: «ΔΕΝΔΡΟΚΗΠΟΣ», ποιήματα, Θεσ)νίκη 1955, σχ. 8ον, σελ. 30.

Α. Δ. Ζακυνθινού: «ΤΙ ΑΛΛΗ ΘΕΑ», ποιήματα, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 40.

Τάσου Γ. 'Αναγνώστου: 1) «ΕΝΑΣ ΙΣΚΙΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, 2) «ΔΩΔΕΚΑΤΗ ΩΡΑ», σχ. 8ον, σελ. 99.

Κωστή Κοζόροβιτς: «ΚΑΤΙ ΑΛΛΟ ΕΡΧΕΤΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ», έκδ. Μακρίδη, 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 78.

Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου: «ΤΗΣ ΦΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑΧΤΗΣ», 'Ιωάννινα 1972, σχ. 8ον, σελ. 48.

'Ανθου Παγωνίτη: «ΟΠΤΙΚΕΣ ΓΩΝΙΕΣ», ποιήματα, Θεσ)νίκη 1968, σχ. 8ον, σελ. 69.

'Επης Παπαζήση: «ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον.

'Ιάνθης Θεοχαρίδου: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Λεινωσία 1972, σχ. 8ον, σελ. 52.

Θανάση Παπαθανασοπούλου: «Ο ΚΑΙΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ Α'», ποιήματα, έκδ. Τὸ 'Ελληνικὸ Βιβλίο, σχ. 8ον, σελ. 198.

Θάλειας Καλλιγιάννη: «ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΓΗΣ», έκδ. Τὸ 'Ελληνικὸ Βιβλίο, 1973, σχ. 8ον, σελ. 45.

Πάνου Καραγιώργου: «Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (BYRON)», εισαγωγή και μετάφρασις, Γιάννενα 1972.

Κορνηλίου Ποιητίδη: «ΠΕΡΙ ΤΟ ΤΕΡΜΑ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 57.

Χάρη Σακελλαρίου: «ΔΙΑΓΡΑΦΕΣ», έκδ. Δίφρος, 1972, σχ. 8ον, σελ. 53.

Γεωργ. Α. Παναγιώτου: «ΚΕΚΡΑΓΑΡΙΑ», ποιήματα, μιὰς 10ετίας 1962—1972, Βόλος 1972, σχ. 8ον, σελ. 95.

Βύρωνος Δάβου: «Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ», διηγήματα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 126.

Παύλου Παπασιώπη: «ΕΚΤΡΟΠΗ»,

διηγήματα, Θεσ)νίκη, Κέδρος 1972, σχ. 8ον, σελ. 117.

Φοίβου Δέλφη: «ΦΡΑΝΚΙΟ ΣΑΚΚΑ, Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΚΑΛΑΒΡΙΑΣ», 'Αθήνα, Δίφρος 1972, σχ. 8ον, σελ. 23.

Τάκη Σιωμοπούλου: «ΔΙΟΝΤΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ, ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ», ανάπτυπον ἐκ τῆς «'Ηπ. 'Εστίας» 1957, σχ. 8ον, σελ. 19.

'Αλέκου Βασιλείου: «ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΗ ΧΑΛΑΤΣΑ», 'Ιωλκός, σχ. 8ον, σελ. 45.

Π. Χρονοπούλου: «ΡΩΣΣΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ», 'Αθήναι 1961, σχ. 8ον, σελ. 86.

Κώστα Μίσου: «ΤΡΙΠΤΥΧΟ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 24.

'Αντ. Δελώνη: «ΣΤΑΣΕΙΣ» (διηγήματα), 'Αθήνα 1972, σελ. 150.

Δαμασκηνού Βράζα (δορυμανδρίτου): «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΙΜΑΤΟΣ», 'Ιωάννινα 1970, σχ. 8ον, σελ. 126.

Κώστα Ζάπτα: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Δίφρος 1971, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 84.

Βασίλη Κραψίτη: «ΑΝΕΒΑΙΝΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΣΟΤΑΙ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 90.

Τρ. Θεοδωρίδου: «ANNA TRIANTAFYLIDOU, Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΣΣΑ», 'Αθήναι 1963, σχ. 8ον, σελ. 125.

Δημοσθένη Κόζκινου: «Η ΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΡΟ», ποιήματα, σχ. 8ον σελ. 80.

Πάνου Καραγιώργου - David Holton: «VOICES FROM JANNINA», Γιάννινα 1972.

Marios Byron Raizis & Alexander Pappas: «AMERICAN POETS & THE GREEK REVOLUTION 1821—1828» INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES.

Γεωργ. 'Αθάν: «ΟΙΝΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 216.

Σ. Ζάπτα: «ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ», 'Αθήναι, έκδ. 'Ιωλκός, σχ. 8ον, σελ. 169.

Γιάννη Σπανοπούλου: «ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΕ ΤΗ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ», 'Αθήναι 1970, σχ. 8ον, σελ. 145.

Μιχ. Κάρη: «ΣΠΟΡΑΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΓΙΔΕΣ», ποιήματα, σχ. 8ον, σελ. 156.

προσόντα, που χαρακτηρίζουν τόν συνθετικό συγγραφέα. Καί ὁ Πάνος Γρίσπος, πού ἔχει μιάν ἀπ' τὶς πιὸ δόκιμες θητείες στὰ σύγχρονα γράμματα καὶ στὴν ἐν γένει πνευματική μας ζωή, εἶταν ὁ ἐνδεδειγμένος. Γιατί, μέσα στὶς πνευματικές του ἐνασχολήσεις, ὁ συγγραφέας τῆς παραπάνω ἱστορίας, ἔχει μελετήσει ξεχωριστὰ τὰ περισσότερα στοιχεῖα τῆς δασικῆς φιλολογίας καὶ εἶναι ὁ μοναδικὸς στὴν χώρα μας πού ἔγραψε καὶ τὴν Δασικὴ Λαογραφία (δημοσιεύθηκε σὲ συνέχειες, στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία»), στὴν ὁποία ἀποθησαύρισε, γιὰ πρώτη φορά, ὅλη τὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς μὲ τὸ δάσος, τὰ ξύλα καὶ τὰ συνυφασμένα μὲ αὐτά, καθὼς καὶ λέξεις ἀκόμα πού δὲν ἔχουν καταχωρηθεῖ στὴν σχετικὴ λεξικογραφία μας. Καί, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἡ προσφορά του ὑπερβαίνει ὅποια-δήποτε προσδοκία. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τῆς ὕλης καὶ τὴν μεθοδολογικὴ ἐσωτερικὴ διάταξη, πού εἶναι πρωτότυπη καὶ ὑποδειγματικὴ, συνάπτει τὸ θέμα μὲ τὴν ἐθνικὴ παράδοση, μὲ τοὺς ἀγῶνες καὶ μὲ τὴν φυσιογνωμία τοῦ νεοελληνικοῦ βίου (ιδίως ἀπ' τὰ χρόνια τῆς δουλείας), πράγμα πού εὐρύνει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν κύκλο τῆς δασολογίας. Ἐπὶ πλέον, ἡ διεύρυνση αὐτὴ μὲ τὴν σύνδεση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τοῦ δάσους περιχύνεται στὸ κείμενο μιὰ θέρμη ἀπ' τὴν προσωπικὴ συμμετοχὴ τοῦ συγγραφέα καὶ κρατεῖ ἕνα στρώμα ποιητικῆς εὐφορίας, πού ὁλοκληρώνεται καὶ παραστατικὰ μὲ εἰκόνες, φωτογραφίες, χάρτες καὶ παλιὲς γκραβούρες ξένων περιηγητῶν. Αὐτό, ἄλλωστε, γίνεται κατορθωτὸ μὲ τὴν πνευματώδη εὐφράδεια τοῦ λόγου καὶ τὴν τόσο καλλιεργημένη γλῶσσα τοῦ Πάνου Γρίσπου. Πρόκειται ἀναντίρρητα, γιὰ πολυτιμώτατη καὶ μοναδικὴ ἔκδοσι.

ΟΜΗΡΟΥ «ΟΔΥΣΣΕΙΑ» (μετάφραση Πανταζῆ Κοντομίχης), Ἀθήνα, 1972

Ὁ Πανταζῆς Κοντομίχης, πού ἔχει μιάν ἀναντίλεκτη πνευματικὴ ἐπιφάνεια κι' ἕνα

εἰδικὸ βάρος στὰ σύγχρονα γράμματά μας, κοντὰ στ' ἄλλα ἔργα του, μᾶς ἔδωσε πέρσι καὶ τὴν μετάφρασι τῆς «Ὀδύσσειας». Πρόκειται γιὰ προσφορά, πού δὲν πλουτίζει μονάχα τὴν φιλολογικὴ βιβλιογραφία μας, ἀλλὰ πού δίνει μιὰ διεύρυνση κι' ἕναν νεώτερο χώρο στὴν λογοτεχνικὴ μετάφραση. Καί, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψει μας πῶς, ἡ μετάφραση τῆς «Ὀδύσσειας» ἀποτελεῖ, ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας, ἕνα θέμα δοκιμασίας κι' ἕνα ὁροθετικὸ σημεῖο γιὰ τὴν σήμανση τῆς γλωσσικῆς κατάκτησης, ἡ ἐργασία τούτη εἶναι ἕνας ἀθλὸς καὶ μιὰ δικαίωση, πού ξεχωρίζει τὸν Π. Κοντομίχη. Γιατί, ἡ μετάφραση τῆς μνημειακῆς αὐτῆς μορφῆς τοῦ ποιητικοῦ λόγου τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἀπαιτεῖ καὶ φιλολογικὸν ὀπλισμὸ καὶ ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία, γιὰ νὰ μὴν ἀφυδατωθεῖ καὶ μείνει μόνον ἡ ἐγκεφαλικὴ μεταφορὰ ἐνὸς οὐδετέρου κειμένου, πού ἔχει γίνει διαχρονικὴ οἰκουμενικὴ καταβολὴ τῆς ποιητικῆς μυθογονίας στὴν παγκόσμια φιλολογία. Εἰδικώτερα, μάλιστα, γιὰ τὴν πατρίδα μας, τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερο, ἀφοῦ στὴν διάσπρωση τῆς γλώσσας καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιών τῆς παράδοσης, ὑπάρχει ἡ συνέχεια, εἴτε στὸ κλίμα καὶ στὸ βάρος τῶν λέξεων, εἴτε ὡς ἀνάμνηση καὶ ἀφετηρία τῶν λαϊκῶν μύθων. Ὁ Π. Κοντομίχης κατορθώνει νὰ ἀξιοποιεῖ ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, δίνοντας στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης, ὅχι μονάχα τὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμη ἀπ' τὴν ἔλξη ἐνὸς ποιητικοῦ ρίγους, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἡρωϊκῆς διάθεσης, πού ἔχουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἔτσι, ἡ προσφορά του, πού ἔρχεται σὲ μιὰ ἐποχὴ πρόσφορη γιὰ τὴν πρόσβαση τῆς Ὀδύσσειας ἀπ' τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο, παίρνει μιὰ ιδιαίτερη ἀξία. Καί, πρὸ παντός, φέρνει τὸ ὁμηρικὸ κείμενο κοντὰ στὸ σύγχρονο γλωσσικὸ αἰσθητήριον καὶ τὸ δίνει, ὡς λογοτέχνημα στὴν περιοχὴ τῆς ἀναζήτησης γιὰ περισσότερη ποίηση, γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ χαμένου μύθου τῆς ζωῆς.

Κώστα Φωτόπουλου: «ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΗΚΩΜΟΥ», Γιάννινα, 1973

Ἡ ἐργασία τούτη, πού εἶναι ὑποδειγματική στὴν ὀργάνωση τῆς ἀξιολογικῆς παρουσίας καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τῶν τεκμηριώσεων, συνιστᾷ μιὰν ἀπ' τὶς πολύτιμες καὶ τὶς πιὸ καλογραμμένες πραγματείες στὸ εἶδος τῆς, πού ἔχουμε στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία μας. Αὐτό, δὲν καθιερώνει μονάχα — κατὰ τρόπον ἀναντίρρητον μάλιστα — τὸν Κ. Φωτόπουλο, πού ἔχει μιὰ θητεία καὶ μιὰ θέση ὡς λόγιος στὴν ἡπειρωτικὴ πνευματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ δίνει νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου Ἀγῶνα τῆς Παλιγγενεσίας. Γιατί, ἡ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή, ἡ ὀρθὴ καὶ λεπτομερὴς ἐξέταση τῶν χειρογράφων, κ' ἡ καλλιεργημένη δημοτικὴ γλῶσσα, ἐν συσχετισμῷ καὶ συνδυασμῷ μὲ τὴν ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ χρόνια ἐκείνα, ἀξιοποιοῦν, στὸν μέγιστο δυνατὸ βαθμό, τὴν σημασία πού ἔχουν τὰ κείμενα πού παρουσιάζει. Τὰ κείμενα αὐτά, ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ἑμμετρῆς διήγησης πολλῶν συμβάντων κατὰ τὴν περίοδο τῶν ἀγῶνων τοῦ Γένους, καθὼς καὶ τὴν ἰδιαίτερην ἱστορίαν τοῦ πολέμου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μὲ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα.

Παρουσιάζουν ἔτσι ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία, γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα (πού διαδραμάτισαν ἓναν σημαντικὸ ρόλο), γιὰ τὴν γλωσσικὴν ἰδιομορφία τῆς ὁμιλουμένης τότε γιαννιώτικης γλώσσας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν γνώση διαφόρων ἄλλων πραγμάτων, πού χαρακτηρίζουν τὴν ἐποχὴ αὐτή. Ὅλ' αὐτά, ὁ Κ.Φ. τὰ δίνει μὲ μέθοδο καὶ διάταξη ὀρθόδοξης ἐπιστημονικῆς διάρθρωσης καὶ τὰ διαποτίζει, κοντὰ στ' ἄλλα, μ' ἓνα πνευματῶδες κλίμα, πού προσέρχεται ἀπ' τὴν προσωπικὴν εἰσφορά καὶ συμμετοχὴ τοῦ ἴδιου.

Ἡ ἐργασία αὐτή, ἐξ ἄλλου, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ὕλην τοῦ Α' τόμου τῆς δεύτερης περιόδου τῶν «Ἠπειρωτικῶν Χρονικῶν» (περιοδικὸν σύγγραμμα κύρους στὴν δική μας καὶ ξένη βιβλιογραφία, πού ἔχει πανταχόθεν ἀναγνώριση καὶ βράβευση ἀπ' τὴν Ἀκαδημία

Ἀθηνῶν), πού ἐπαναλαμβάνει, τώρα, τὴν ἐκδοσὴ τους ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων κ. Σεραφίμ, γιὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἀφιερῶσωμεν εἰδικὸ σημείωμα.

Γ. Ἀθάνα (Γ. Ἀθανασιάδης - Νόβας): «ΑΙΝΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΝΟΣ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1972

Ἐνα ἐλεγείο καὶ μιὰ σπονδὴ, στὴν ἐπέτειο τῶν πενήντα χρόνων ἀπ' τὴν Μικρασιατικὴν συμφορὰ, εἶναι ἡ ὀγκώδης καὶ ραψωδικὴ τούτη ποιητικὴ συλλογὴ, πού δίνει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Ἀθανασιάδης - Νόβας. Πρόκειται γιὰ ἓνα συναξάρι, γιὰ μιὰν ἀνθολόγησιν πάνω ἀπ' τὶς στάχτες καὶ τὸν τόπο τοῦ αἵματος, ὅπου ἔμειναν, μαζὶ τὰ ὄνειρα καὶ τὰ κόκκαλα τῶν ἀδερφῶν. Καὶ τὸ λυρικὸ τοῦτο μνημόσυνο, πού ἔρχεται ὕστερ' ἀπ' τὴν γρήγορην ἀναλαμπὴ ἐκείνης τῆς ἀνοιξης ὡς τὸν Ἀφίον Καραχισὰρ καὶ τοῦ Ἑσκή Σεχέρ, εἶναι καμωμένο μὲ τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν αὐξημένη πικρία τῆς γεύσης, πού μπόρεσε νὰ χωνώσει στοὺς στίχους τοῦ ὁ ποιητῆς τῆς «Ἀγάπης στὸν Ἑπαχτο». Ἔτσι, στὴν θλιθερὴ ἐπέτειο, πού φέρομε στὸ προσκήνιο τῆς καθημερινότητος καὶ στὴν διάταξιν τῆς ἐπίσημης ἐθνικῆς μας ζωῆς, τὰ ποιήματα τούτα τοῦ Γ. Ἀθάνα εἶναι, πράγματι, μιὰ θρηνητικὴ ραψωδία κ' ἓνας ἔλεγχος νοτισμένος ἀπ' τὸ δάκρυ καὶ τὴν ἀπόσταση τῆς ὑγρῆς ὁμίχλης, πού ἔμεινε πίσω ἀπ' τὰ ἐρείπια καὶ τὶς πατρίδες τῆς Ἰωνίας. Γι' αὐτό, ἡ προσφορά τους εἶναι μιὰ παρουσία, ἓνας λόγος καταβολῆς, πού κρατεῖ τὸν πόνο, τὸν ἀχὸ καὶ τὴν σιωπηλὴ πορεία, γιὰ νὰ φτάσουμε δῶθε ἀπ' τὰ γεγονότα. Καὶ ὁ Γ. Ἀθάνας, πού ἔχει τὴν γεύσιν τῆς ἀφῆς ἀπ' τὴν τραγωδίαν τῆς Μικρασίας καὶ πού ἀποτελεῖ μιὰ τραυματισμένη ποιητικὴ λυρικὴ εὐαισθησία, μὲ τὸ βιβλίον τοῦ «Αἶνος καὶ θρήνος», ἔρχεται ὡς χορὸς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ ὡς θρηνωδὸς τῆς σύγχρονης λαϊκῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ ἐναποθέσῃ στὴν τωρινὴν μας γραμματεία τὴν δική του εἰσφορά.

Βρῆκα κι' ἀπ' τὴν κόνια, βρῆκα κι' ἀπ'
(τὴν Προῦσα,
βρῆκα κι' ἀπ' τὸ 'Αφιόν...
Μὴ ρωτᾶτε ποῖον

.....
χιλιάδες χρόνια φύλαξα στοῦ Πόντου τ'
(ἀκρογιάλι
ὅπου τὸ Γένος πάλευε κι' ὅπου τῶν ἡμερῶν του
(ἐκάλει
στὰ μακρινὰ Κοτύωρα, πὺλ' ἐκεῖ ἀπ' τοὺς
(Παφλαγόνες.

Κυριακού Σιμοπούλου:

«ΞΕΝΟΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑ-
ΔΑ . 333—1800» (Δημόσιος καὶ ἰδιω-
τικός βίος, λαϊκὸς πολιτισμὸς, Ἐκκλησία
καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ, ἀπὸ τὰ Περιηγητι-
κὰ Χρονικά) τόμος Α' (σελ. 770), Ἀθή-
να, 1972 καὶ τόμος Β' (σελ. 840), Ἀ-
θήνα, 1973

Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀνὰ ἄλλο κι' ἀ-
πὸ ἀνὰ ἐπίτευγμα, τοῦτο τὸ μνημειώδες ἔργο
μὲ τὶς 1.610 μεγάλες (σχ. 8ον μεγ.) καὶ
πυκνοτυπωμένες σελίδες, ποὺ μᾶς προσφέ-
ρει ὁ γνωστὸς καὶ ξεχωριστὸς λογοτέχνης
Κυρ. Σιμόπουλος. Διότι, αὐτὸ ξεπερνᾷ
τὶς διαστάσεις τῆς συνηθισμένης ἀτομικῆς
προσπάθειας καὶ φτάνει — εἶναι, πράγμα-
τι, ἐκπληκτικὸ — νὰ ἀναπληρῶναι τὴν ἔλ-
λειψη τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας. Κάτω ἀπὸ ἐ-
νιαία θεώρηση καὶ ὑπεύθυνη ἀξιολόγηση τῆς
βαρύτητας καὶ τῆς αὐθεντικότητος τῶν κει-
μένων, ποὺ διαλέγει ἀπ' τοὺς περιηγητὰς
στὴν Ἑλλάδα σ' ἓνα διάστημα δεκαπέντε
ὁλόκληρων αἰώνων, ὁργανώνεται, μὲ τὰ δυ-
νατώτερα χρώματα καὶ μὲ τὴν πιδ πνευμα-
τῶδη διήγηση (ποὺ εἶναι, πολλὰς φορές, δια-
ποτισμένη ἀπὸ μιὰν ἐξαίσια ποιητικὴ εὐφο-
ρία καὶ κριτικὴ διάθεση) μιὰ πνευματικὴ ἀ-
ναπαράσταση διαχρονικῆς τοιχογραφίας τῆς
ζωῆς καὶ τῆς μοίρας τῆς φυλῆς μας. Γιατί,
τὰ κείμενα τοῦτα, ποὺ ἔχουν τὴν συγκίνη-
ση ἀπ' τὴν ἀμεσότητα τῆς ἐμπειρίας ἢ
ποὺ κρατοῦν τὴν δόνηση καὶ τὴν συμμετο-
χὴ στὸ πάθος, στὴν ὁδὴ καὶ στὴν περι-
πέτεια τοῦ λαοῦ μας, στίς συνταρακτικὰς

δοκίμασις τῆς ὑπαρξῆς του, συνιστοῦν ὁ-
πωσδήποτε μιὰν ὄραση τῶν ἀνθρώπων καὶ
ὄχι τὶς οὐδέτερες μαρτυρίες ποὺ ὀρί-
ζονται ἀπ' τὶς ἐκτιμήσεις τῶν ἐπιστημονι-
κῶν σπουδαστηρίων. Ἔτσι, στὴν προκειμέ-
νη περίπτωση, ἔχουμε τὴν καλύτερη δυνατὴ
σύνθεση, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπ' τὶς ἐπώνυμες
καὶ τεκμηριωμένες περιγραφὰς ἀπὸ γνω-
στοὺς καὶ ἀπὸ σπάνιους περιηγητὰς, πρᾶ-
γμα ποὺ κάνει τὴν ἐργασία τοῦ Κυρ. Σιμό-
πουλου, ὄχι μονάχα ἀπαραίτητη γιὰ τὴν
πληρότητα τῆς ἱστορικῆς συνείδησης, ἀλλὰ
καὶ ἀνάγνωσμα ποὺ ἐκλύει μιὰν ἀσυνήθι-
στην ὑποβολὴ καὶ συγκίνηση. Γιὰ νὰ ἐπιτευ-
χθῇ αὐτό, χρειώσθηκε μόχθος, χρόνος, πά-
θος καὶ ἱκανότητα μοναδικῆς εὐαισθησίας,
ὥστε νὰ δαμάσει ὅλ' αὐτὸ τὸ ὕλικο. Καὶ τὰ
προσόντα αὐτά, ποὺ τὰ διαθέτει ὁ Κ. Σιμό-
πουλος, μπόρεσε καὶ τὰ ἀξιοποίησε, χάρη
στὸν ἄρτιον ἐπιστημονικὸ φιλολογικὸ ὄπλι-
σμὸ καὶ στὴν εὐρύτατη γενικώτερα πνευμα-
τικὴ καλλιέργεια ποὺ τὸν διακρίνει. Πρόκει-
ται ἀναμφισβήτητα γιὰ ἓνα πολὺ σημαντι-
κὸ ἐπίτευγμα ποὺ πλουτίζει τὴν χρησίμη
καὶ σοβαρὴ σύγχρονη βιβλιογραφία μας καὶ
ποὺ παίρνει τὴν ἀξία μιᾶς ἀνεπανάληπτης
προσφορᾶς. Γιατί, ὁ Κ. Σιμόπουλος δὲν εἶ-
ναι μονάχα ὁ ἐπιστήμονας ποὺ ὁργανώνει
τὴν μεταφορὰ στὴν γλῶσσα μας, καὶ ποὺ
ταξινομεῖ, μὲ ἄρτια εὐρετηρίαση τὰ κείμε-
να τῶν ξένων συγγραφέων, ἀνομοιογενῶν
καὶ διαφορετικῆς πνευματικῆς στάθμης, εἶ-
ναι — πρὸ παντός — καὶ ὁ λογοτέχνης ποὺ
μπόρεσε νὰ κρατήσῃ (στὴν σύνθεση αὐτῇ
τῆς μακραίωνης περιήγησης, κάτω ἀπὸ δια-
φορετικὴ γιὰ τὸν καθένα εὐαισθησία καὶ
παιδεία), τὴν δροσιὰ, τὴν ἔνταση καὶ τὸν
τραγωδικὸ — καμμιὰ φορὰ — τόνο αὐ-
τῶν τῶν κειμένων. Εἶναι βέβαιον πῶς, τὸ ἔρ-
γο τοῦτο, τιμᾷ χωριστὰ τὸν συγγραφέα
τοῦ καὶ γίνεται κεφάλαιο στὴν νεοελληνικὴ
φιλολογία καὶ λογοτεχνία.

Πέτρου Γαρουφαλιά: «ΠΥΡ-
ΡΟΣ» (ὁ βασιλιάς τῆς Ἡπείρου), ἔκδο-
ση Β', Ἀθήνα, 1972

Ἄλλη μιὰ μνημειακὴ ἐργασία εἶναι καὶ
ἡ δεύτερη τούτη ἔκδοσις τῆς μοναδικῆς (καὶ

στην δική μας και στην ξένη βιβλιογραφία) μονογραφίας για τον Πύρρο και για την συνταρακτική παρουσία του στα κρίσιμα εκείνα χρόνια της αρχαιότητας. Και, στην προκειμένη περίπτωση, έχουμε μια εικονοκλαστική, στα δεδομένα της ιστορικής δοκιμιογραφίας. Γιατί, ο Πέτρος Γαρουφαλιάς, δίνει μια νέα μορφή αφήγηματικής επαγωγιμότητας στην έσωτερική δομή ενός υλικού που έρεϊδεται πάνω στην επώνυμη και αύστηρή ά/αφορά της έπιστημονικής τεκμηρίωσης, πράγμα που κάνει όχι μονάχα εύληπτο και άφομοιώσιμο το κείμενο, αλλά και που του δίνει ακόμα την γεύση από μιαν άκρυστάλλωτη μορφή ζωής. Έτσι, από θεώρηση στην ευρύτατη έκταση μιάς μακρής και αύστηρης βιβλιοχρησίας, το πόνημα τούτο γίνεται ένας ιστορικός περίπατος, που εκλύει την δεδομένη άκτινοβολία, την όποία έχει πράγματι η ζωή και το έργο του Πύρρου στην διάσταση της υπερχρονικής ιστορικής πραγματικότητας. Μάλιστα, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως κατορθώνεται, στην προκειμένη περίπτωση, μια μεταστοιχείωση της έπιστημονικής έρευνας σ' έναν χώρο καθαρής πνευματικής άναγωγής. Και αυτό, εκτός απ' την άποκάλυψη της εύρυμάθειας,

και της κριτικής ένημέρωσης, σε όλόκληρη την βιβλιογραφία για τον Πύρρο (πρόκειται για έργο πολύμοχθο που άπαιτεί και κατοχή ξένων γλωσσών και άφιέρωση ενός μέρους ζωής του συγγραφέα), κατατάσσει τον Π. Γαρουφαλιά στην τάξη των πνευματικών καλλιεργημένων ανθρώπων, που παίρνουν θέση στα γράμματα και γενικότερα στην βιβλιογραφία μας. Ύστερα, στα λογοτεχνικά προσόντα, που διαστρώνουν αυτήν την όγκωδη όντως έργασία (730 σελίδες), είναι η καλλιεργημένη γλώσσα, το άνετο και καλοζυγισμένο γράψιμο και, προ παντός, μια οικειωμένη με τα σκηνικά του θέματος φαντασία, άρετές που κάνουν το άνάγνωσμα όχι - φυσικά - μυθιστορία, αλλά μια ζωντανή ιστορία.

Κάτω απ' το πρίσμα της παραπάνω κριτικής άξιολόγησης (έδω δέν άναφερόμαστε στην καθαρώς έπιστημονική άποτίμηση της είσφοράς που πρέπει, άσφαλώς, να έχει μια μοναδικότητα), ο «Πύρρος» του Πέτρου Γαρουφαλιά, έτσι όπως δίνεται τώρα (δηλ. στην δεύτερη έκδοση, που γίνεται ύστερ' από 16 όλόκληρα χρόνια), είναι μια έντονη παρουσία και μια πολύτιμη κατάθεση στην τωρινή μας πνευματική ζωή.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΑΒΑΜΕ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πάνου Φύλλη: «ΟΤΡΑΝΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ» (άπολογημένη συγχευτική άποψη) 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, μεγ., σελ. 162.

Ι. Καντηλάκη: «ΟΤΑΝ ΕΙΜΟΤΝ ΔΑΣΚΑΛΟΣ», έκδόσεις Γρηγόρη, σελ. 134, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον.

Μίνου Μ. Ζώτου: «ΑΠΑΝΤΑ», έκδ. κοινότητας Παραχελωΐτιδος, σελ. 270, 1972, σχ. 8ον.

Πάνου Φύλλη: «ΤΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΙΚΑ», σειρά Ε', 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 91.

Κώστα Ν. Τριανταφυλλίδη: «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΛΛΗΝΟΔΕΙΚΤΗΣ», Πάτρα 1972, σχ. 8ον.

Λώρενς Ντάρρελ (μετάφ. Αίμ. Χουρμουζίου): «ΑΛΕΞΑΝΤΡΙΝΟ ΚΟΤΑΡΤΕΤΟ

ΜΑΟΥΝΤΟΛΙΒ», έκδ. Γρηγόρη, 'Αθήνα 1961, σχ. 8ον, σελ. 354.

'Αλξη Γιαννοπούλου: «ΝΕΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ», βιβλιοπωλείον της 'Εστίας, 'Αθήνα 1964, σχ. 8ον, σελ. 51.

'Αλξη Γιαννοπούλου: «Η ΤΥΦΛΟΜΤΕΓΑ», Δίφρος, σχ. 8ον, σελ. 132.

'Αλξη Γιαννοπούλου: «Η ΣΑΛΑΜΑΝΤΡΑ» «μυθιστόρημα, 'Αθήνα, Δίφρος, 1951, σχ. 8ον, σελ. 162.

'Αλξη Γιαννοπούλου: «ΚΕΦΑΛΙΑ ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ», έκδ. Γαλαξία, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 132.

Γεωργίου Δέλιου: «Ο ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΦΘΕΝΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ», έκδ. Πορείας, Θεσ/νίκη 1972, σχ. 8ον, σελ. 87.

Μάχης Μοιζάκη: «ΑΦΗΜΕΝΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 44.

Νίκου Μούλια: «ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΣΟΥ», ποι-

ἐμπειρος μασέτρος, κατήχθινε τὴ σκέψη τῶν νεοσσῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ κ. Σπ. Κυριαζόπουλος ἔχει βέβαια δημοσιεύσει ἀρκετὰ δικά του φιλοσοφικὰ ἔργα — καὶ εἶναι νέος ἀκόμα — ἀλλ' αὐτὰ εἶχαν κυφορηθῇ στὴ σκέψη του καὶ ἴσως εἶχαν γραφῇ προτοῦ νὰ γίνῃ συμπολίτης μας. Ὁ «Ἡράκλειτος» εἶναι ὥριμος καρπὸς ὁμαδικοῦ στοχασμοῦ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, θὰ μπορούσαμε νὰ εἰπούμε, γέννημα ἀποκλειστικὸ τοῦ Γιαννιώτικου οὐρανοῦ. Ἐδῶ κοντὰ στὴ Δωδώνη, ὅχι πάνω ἀπὸ 15 χιλιόμετρα σ' εὐθεῖα γραμμὴ, εἶχε ἀνθήσει ἄλλοτε ὁ θρησκευτικὸς λόγος, μιὰ ἰδιαίτερη, ἀποκαλυπτικὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπινου στοχασμοῦ καὶ ἀκόμα σιμώτερα, στὸ νησί, ἤκμασαν οἱ σχολὲς τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ τοῦ Στρατηγόπουλου, ὅταν τό Βυζάντιο ἔσθηνε καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπαρχία γύρευε ἀπεγνωσμένα νὰ ξαναπιαστῇ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα καὶ νεώτερα ριζώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γιὰ νὰ κρατηθῇ στὴ ζωή.

Ἡ ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου ξανασυνδέει τὶς παραδόσεις κατὰ τὸν καλύτερα τρόπο.

Βέβαια τὰ παιδιὰ αὐτά, ποὺ τόσο πολὺ ὠραῖα ἐκφράζουν τὶς ἀπόψεις τους καθοδηγημένα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τους, αὐριο θὰ συμπληρώσουν ἢ θὰ τροποποιήσουν τὶς γνώμες τους. Τὸ σταμάτημα εἶναι θάνατος. Ἀλλὰ χαιρόμαστε τὴν ὠραῖα ἐκδήλωση καὶ τὸ σοβαρὰ κοίταγμα τῶν ιδεῶν ἐνὸς φιλοσόφου ποὺ ξανάγινε στὶς ἡμέρες μας ἐπικαιρός.

Τὸ γεγονός τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἰωνία δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν ἀνθηση στὰ παράλια τῆς τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς σὲ συσχέτισμό μὲ τὴν ἐπαφὴ τῶν Ἰωνίων μὲ τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ὅμως χρειάστηκε τὸ ἐλληνικὸ δαιμόνιο, γιὰ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἐλεύθερη σκέψη καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα βασιλεῦε ὁ πρακτικὸς λόγος καὶ ἡ μυστηριακὴ ἀποκάλυψη καὶ γνώση, ἐνῶ τὰ πλήθη τὰ ἔδερνε παχυλὴ ἀμάθεια.

Τὸ κοινωνικὸ καὶ φυσικὸ περιβάλλον ἀσκούν πιεστικὴ ἐπίδραση ὅχι μόνον στὴ φυ-

σική, ἀλλὰ καὶ στὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ υἰεὶα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμως οὔτε τὰ διάφορα δέντρα κάτω ἀπὸ ἐξ ἴσου εὐνοϊκὲς συνθήκες μεγαλώνουν ὁμοῖα, οὔτε οἱ ἄνθρωποι. Κίθε ὀργανισμὸς ἔχει τὶς φυσικὲς καὶ ψυχικὲς ἰδιορρυθμίες του. Ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε ὅτι δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, ἀναγράφει τὴ φράση τοῦ Διδασκάλου: «Τὸ πνεῦμα παντοῦ πνεῖ καὶ οὐδεὶς οἶδε πόθεν ἔρχεται· καὶ τοῦ ὑπάγει». Ἰσως ἀνακαλύψωμε κάποτε ὅτι καὶ οἱ κοσμικὲς ἀκτίνες εἶναι ὑπεύθυνες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἢ τὴν καθυστέρηση τοῦ πνεύματός μας. Ὁ κ. Σπ. Κυριαζόπουλος προσέφερε σπουδαία προσφορά μὲ τὸν «Ἡράκλειτο», ποὺ βγήκε ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ἐργαστήριό του, στὴν Ἡπειρωτικὴ καὶ στὴν Πανελλήνια φιλοσοφικὴ σκέψη. Ἰσως καὶ πολὺ εὐρύτερα.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰμιλίας Ἰβου: «ΑΚΑΝΘΟΙ»,
ποιήματα, Ἀθήνα, 1973

Ὁ ποιητὴς, κατὰ τὴν ποιήτρια, εἶναι ὁ σημαφόρος, ὁ φορέας τῶν ιδεῶν, τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὀνείρων. Ἀπὸ τὸ πρῶτο ποίημα τῆς συλλογῆς: «Ἱερὸ τάλαντο τῆς μέρας μου», ἡ ποιήτρια ἐξαγγέλλει τὴ διάθεση αὐτῇ. Ἡ ποίηση προσφέρει τὴν κιβωτὸ τῶν ιδεῶν, τὸ περιστέρι μιᾶς νέας ἐλπίδας:

Θὰ χομίσουμε τὴν ἱερὴ κιβωτὸ μιᾶς νέας Ἰδέας.

Τὸ χρυσόφτερο περιστέρι μιᾶς νέας ἐλπίδας.

Ὅλοι οἱ «πεφορτισμένοι τῆς γῆς αὐτῆς», ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν κατὰμαυρη τὴ φλόγα τοῦ θανάτου στὶς κόγχες τῶν ματιῶν, θὰ παρηγορηθοῦν μὲ τὶς ιδέες τῆς ποιήτριας. Ποιέες εἶναι οἱ ιδέες αὐτές; Εἶναι προφανῶς οἱ ιδέες τῆς ἀδελφότητας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, εἶναι οἱ ιδέες ποὺ ἐνέπνευσαν ὅλους τοὺς μύστες, ὅλα

Ἄνθ. Ζόλδερ: «ΩΡΕΣ», ποιήματα, Ἰαν-
νουαρίου, σ. 80, σελ. 63.

Θέμου Σκαληνοῦ: «ΣΤΑΛΟΓΗ ΘΑ ΠΗ
ΣΚΕΨΗ», Ἰανουαρίου, 1972, σ. 80, σελ. 29.

Ἄνθου Παγωνίτη: «ΟΠΤΙΚΕΣ ΓΩ-
ΝΙΕΣ», ποιήματα, Θεσ/νίκη 1972, σ. 80,
σελ. 69.

Λάμπρου Μάλαμα: «Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟ
ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ» Ἀθήνα 1971, σ. 80, σελ.
40.

Θ. Κωστούρου: «ΤΟ ΦΟΝΙΚΟ ΤΟΤ ΚΤ-
ΒΕΡΝΗΤΗ ΑΝΑΠΑΙ», 1957, σ. 80, σελ.
39 (θέατρο).

Δ. Βακάλη: «ΑΛΛΟΔΑΠΗΣ ΑΝΤΙΑΛ-
ΛΟΙ», Ἀθήναι 1972, σ. 80, σελ. 125.

Μαρία Γαϊτατζή - Τσιχοῦλα: «ΦΤΕ-
ΡΟΤΓΙΣΜΑ ΣΤΗ ΒΡΟΧΗ», Ἀθήναι 1971,
σ. 80, σελ. 38.

Πάνου Ἀτταλιώτη: «ΠΟΙΗΣΗ», Ἀθή-
ναι 1972, σ. 80, σ. 22.

Δώρου Φάνταξη: «ΕΝΘΑΛΕ ΚΕΙΤΑΙ»
(μπαλλάντα), ἔκδ. Δ' Ἀθήναι 1971, σ. 80,
σελ. 4.

Δημοσθένη Ζαδέ: «ΠΑΝΟΣ ΣΠΛΛΑΣ»
(μελέτη), Ἀθήναι 1972, σ. 80, σελ. 90.

Κύπρου Χρυσάνθη: «ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΤΗΣ ΓΑΤΚΕΙΑΣ ΚΤΗΡΟΥ», 1971, σ. 80,
σελ. 272, Λευκωσία.

Βασίλη Μάργαρη: «ΣΤΑΤΡΟΔΡΟΜΙ»,
ποιήματα, Γιάννινα 1965, σ. 80, σελ. 25.

Στέλιου Νταμαλή: «ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗ-
ΣΗ», ποιήματα, Λάρισα, σ. 80, σελ. 31.

Δημ. Κόκκινου: «ΣΤΟ ΜΑΤΩΜΕΝΟ
ΠΑΣΣΑΛΟ», Ἰωάννινα 1971, σ. 80, σελ.
30 (θέατρο).

Γιώργου Θέμελη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Θεσ/
νίκη 1970, σελ. 207.

Ἑλένη Ταγκαλάκη: «ΣΤΗ ΟΧΘΗ ΤΟΤ
ΙΡΙΔΑΝΟΥ», ποιήματα, Ἀθήναι 1972, σ.
80, σελ. 61.

Σ. Μαράντου: «Η ΓΕΝΙΑ ΤΟΤ 40», τό-
μος Δ' (Βασίλης Κρασιτίτης), Ἀθήναι σ.
80, σελ. 167.

Quinti Horatii Flacci: «CARMEN SVE-
CULARE ET DE ARTE POETICA», ελ-
σαγωγή - ἔμμετρον ἀπόδοσι καὶ σχόλια Δημ.
Σιωμοπούλου, σ. 80, σελ. 42.

Φιλολογικοῦ Ὁμίλου Παγκυπρίου Γυμνα-

σίου: «Η ΕΚΘΕΣΙ Γ. ΣΕΦΕΡΗ ΣΤΗ ΣΕ-
ΒΕΡΕΙΟ ΔΙΒΛΙΟΘΗΚΗ», σ. 80, σελ.
39, Λευκωσία Κύπρος 1972.

Κώστα Δ. Ἀβραάμ: «ΚΡΑΔΑΣΜΟΙ»,
ποιήματα, Ν. Σκέψη, Ἀθήναι 1971, σ. 80,
σελ. 68.

Φιλαρέτου Βιτάλη: «ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΑΜΑ
ΤΟΤ ΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΩΤΗΡΑ
ΧΡΙΣΤΟΝ», Ἀθήναι 1971, σ. 80, σελ.
95.

Φώφης Κωνσταντίνου: «ΠΤΡΙΝΗ
ΚΡΑΤΓΗ», ποιήματα, Ἀθήναι 1972, σ.
80, σελ. 54.

Κώστα Παπαπάνου: «Στὸ μακρυνὸ Σου-
δὸμ», γαξιδιωτικὸ, Ἀθήναι 1972, σελ. 202.

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου: «ΑΙΧΜΑΛΩ-
ΤΟΙ» (μιά ἱστορία τῆς εἰρήνης, τοῦ πολέ-
μου καὶ τῆς σκλαβιάς), Ἀθήναι 1972, σ.
80, σελ. 329.

Δημήτρη Βαλακαντζή: «ΑΚΜΩΝ», Ἀ-
θήναι 1971, σ. 80, σελ. 62.

Ἰωάν. Α. Παπαβασιλείου: «Ο ΚΩ-
ΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΑΡΤΑ», Ἀθή-
ναι 1973, σ. 80, σελ. 79.

Εὐσγγ. Σουλτάνη: «ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ
ΤΟΠΙΑ», Θεσ/νίκη 1972, σ. 80, σελ. 46.

Μαρίας Ἀρχαδίου: «ΑΓΕΡΑΣΤΗ ΡΙ-
ΖΑ» (ποίηση), Ἀθήναι, σ. 80, σελ. 75.

Χρ. Κυπριανοῦ: «ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΚΤ-
ΗΡΙΑΤΙΚΗΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ 1900—
1970», Λευκωσία 1972, σ. 80, σελ. 390.

Πάνου Φύλλη: «ΟΤΡΑΝΙΑ ΑΦΡΟΔΙ-
ΤΗ ΑΝΘΟΛΟΓΗΜΕΝΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ Α-
ΠΟΨΗ», Ἀθήναι 1972, σ. 80, σελ. 162.

Πάνου Φύλλη: «ΤΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΙΚΑ»,
Ἀθήναι 1972, σ. 80, σελ. 91.

L. Fiorentino: «OCCHIO ROSSO OC-
CHIO VERDE», Siena 1970, σ. 80, σελ.
69.

Ἄλκ. Γιαννόπουλου: «Η ΤΥΦΛΟΜΤ-
ΓΑ», Δίφρος, Ἀθήναι, σ. 80, σελ. 132.

Ἄλκ. Γιαννόπουλου: «ΝΕΑΝΙΚΗ Ι-
ΣΤΟΡΙΑ», Ἀθήναι 1964, σ. 80, σελ. 51.

Ἀντώνη Κυριακόπουλου: «ΑΙΩΡΗ-
ΣΕΙΣ», ποιήματα, Ἀθήναι 1971, σ. 80,
σελ. 90.

Φοίβου Δέληφ: «ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΡΑΝ-
ΤΗΣ», δοκίμιο, Ἀθήναι, σ. 80, σελ. 38.

Βασίλη Βάλλη: «ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 78.

'Ανδρυσίου Παπαγγέλη: «Ο ΠΑΠΑ - ΦΙΛΙΠΠΟΣ», διηγήματα, Γιάννινα 1971, σχ. 8ον, σελ. 208.

Τάσου Μανθόπουλου: «ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΑΓΑΠΗΣ», ποιήματα, Σέρραι 1972, σχ. 8ον, σελ. 74.

Π. Παπακωστοπούλου: «ΣΤΥΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ», 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 84.

Δ. Βαζάλη: «Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 28.

Χρ. Κασογιάννη: «ΤΑ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 59.

Χρ. Δαγκλάρη: «ΠΙΚΡΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ», ποιήματα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 34.

Σόνιας 'Ολλανδέζου: «ΔΡΟΣΟΣΤΑΛΙΔΕΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 62.

Γ. Α. Τσουκάντα: «ΛΟΓΟΣ ΑΜΦΙΣΤΟΜΟΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 36.

Φοίβου Δέλφη: «ΔΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΙΗΤΕΣ», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 28.

Δ. 'Αρβανίτη: «ΠΟΡΕΤΟΥ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ», μυθιστόρημα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 110.

Λάμπρου Μόλαμα: 1) «ΣΑΡΑΝΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΝΟΤΒΕΛΛΕΣ», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 221. 2) «ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ», μυθιστόρημα, 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 398.

'Αγγελικῆς Παυλοπούλου: «ΠΡΟΣΠΕΡΑΣΙ», ποιήματα, 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 158.

'Ιωάννου Ν. Νικολαΐδη: «Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ», 'Ιωάννινα 1973, σχ. 8ον, σελ. 88.

Πάνου Παναγιωτούνη: «ΤΑ ΣΚΥΡΙΑΝΑ», 'Αθήνα, σχ. 8, σελ. 45.

Πέτρου Στυλιανού: «ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ», 'Απρίλιος 1973, σχ. 8ον, σελ. 32.

Κώστα Μίσσιου: «Πορεία α'», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 124, ποιήματα.

Στρώτου Χατζηγιάννη: «ΙΣΧΝΑ ΚΑΛΛΙΑ», νουβέλλα, Μυτιλήνη 1973, σχ. 8ον, σελ. 108.

Παν. Παπακωστοπούλου: «ΣΤΥΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ», 'Αθήνα 1971, σελ. 8, σελ. 84.

Γιάννη Τζανῆ: «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ», Θεσ) νίκη, σχ. 8ον, σελ. 103.

Ευαγγ. Γ. Ρόζιου: «ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», 'Αθήνα σχ. 8ον, σελ. 207.

Γιάννη Κωστανέλλου: «ΝΤΚΤΕΡΙΝΗ ΟΜΟΛΟΓΙΑ», 'Αθήναι σχ. 8ον, σελ. 30, ποιήματα.

Γιώτη Διλυπόη: «Ο ΕΠΑΡΧΙΩΤΗΣ», ποιήματα, 'Αθήναι σχ. 8ον, σελ. 76.

Ευαγγ. Γαλάνη, Μητροπολίτου Πάργης: «ΛΑΟΣ ΧΑΡΙΤΟΣ», 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 158.

Θάνου Κιτσικόπουλου: «ΣΚΕΨΕΙΣ», ποιήματα, 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 54.

ΝΑΔΙΝΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ: «ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ II», Κύπρος 1972, σχ. 8ον, σελ. 116.

Ναδίνα Δημητρίου: «ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ I», ποιήματα, Κύπρος 1972, σχ. 8ον, σελ. 147.

Πέτρου Νεφέλη: «ΣΤΟ ΧΟΡΟ ΤΩΝ ΑΝΕΜΩΝ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 70, ποιήματα.

Στεφάνου Τηλιζίδη: «ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΙΛΙΑΚΡΙΒΗ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ», Θεσ) νίκη 1973, σχ. 8ον, σελ. 75.

Γιάννη Καραβίδα: «Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ», σχ. 8ον, σελ. 37.

Γιάννη Γαλανού: «ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ», εκδ. Κοραῆς, 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 87.

Σωκράτη Καραντινού: «ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΘΕΑΤΡΟ», 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 388.

Χαρ. Δ. Πέτσιου: «ΤΟ ΑΛΣΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΜΑΧΩΝ», διηγήματα, 'Αθήναι σχ. 8ον, σελ. 162.

Γαβριήλ Γαβριήλογλου: «ΟΙ ΜΙΣΘΩΤΟΙ», θέατρο, Θεσ) νίκη 1973, σχ. 8ον, σελ. 50.

Μελῆ Νικολαΐδη: «ΛΟΤΚΑΣ Ο ΑΓΑ-

ΠΗΤΟΣ», ιστορ. αφήγημα, Λευκωσία, σχ. 8ον, σελ. 170.

Ν. Νικολοπούλου: «ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ», ποιήματα, 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 46.

Β. Κωνσταντίνου: «ΔΙΑΘΛΑΣΕΙΣ», ποιήματα, Θεσ)νίκη 1972, σχ. 8ον, σελ. 63.

Φοίβου Δέλφη: «ΔΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ποιητές», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 28.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Κων. Μελισσαροπούλου: «ΜΗΤΙΣ», Τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας, 'Αθήναι, 1970, σχ. 8ον, σελ. 313.

Κ. Καβαρνου: «ΤΟ ΣΤΥΜΠΑΝ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ», έκδ. οίκος 'Αστήρ, 'Αθήναι 1959, σχ. 8ον, σελ. 116.

Γ. Θ. Ξύδη: «Η ΕΛΛΑΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΣ AMERICAN ETA», δοκίμια πολιτικῆς κοινωνικῆς καὶ εκπαιδευτικῆς φιλοσοφίας, 'Ιωάννινα, σχ. 8ον, σελ. 544.

Παν. Νούτσου: «Τεχνικός καὶ καλλιτεχνικός κόσμος», ἔκδοσις 'Ιερ. Μονῆς Μεταμορφώσεως Σωτήρος Ρωμανοῦ, 'Ιωάννινα, 1971, σχ. 8ον, σελ. 19.

Κων. Καβαρνου: «PLATO'S CRITIQUE OF THE FINEARTS» (ἡ Πλατωνική κριτικὴ θεώρησις τῶν καλῶν τεχνῶν), 'Αθήναι: 1971, σχ. 8ον ἀνάπτυκτον ἐφημερίδος Κέντρου Ἑρευνῶν τῆς Ἑλλην. Φιλοσοφίας.

Κων. Μπράτσου: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΝ ΣΤΥΧΕΤΙΣΜΩ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΣΜΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, 'Αθήναι 1969, σχ. 8ον, σελ. 275.

ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ

Πανταξή Κοντομίχη: «Ο ΛΕΤΚΑΔΙΤΙΟΣ ΓΑΜΟΣ», ἀνάπτυκτον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Λευκαδίτικων Μελετῶν 1971, 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σελ. 115—177.

Χρυσάνθου Κυπριακοῦ: «ΣΤΥΜΠΟΣΙΟΝ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ» τοῦ περιοδικοῦ «Λογογραφικὴ Κύπρος», Λευκωσία 1972, σχ. 8ον, σελ. 142.

ΣΠ. ΣΤΟΥΠΗ: «Βήσσανη» (ιστορικὰ ὀνοματολογικά - λογογραφικά), Κέρκυρα 1972, σχ. 8ον, σελ. 378.

Στέλλα Παρασκάκη: «Η ΛΑΪΚΗ ΤΕ-

ΧΝΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΑΣ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 46.

Στεφ. Μακρουμίχαλου: «ΤΣΑΚΩΝΙΚΑ ΠΡΟΙΚΟΣΤΜΦΩΝΑ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 410—16.

'Ελευθερίας Παπαδάκη: «ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ», Θεσ)νίκη, σχ. 8ον, σελ. 40.

Γρηγ. Γκιζέλη: «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ», 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 56.

Κων. Λαζαρίδη: «ΣΤΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΑ ΤΥΠ' ΑΡΙΘ. 1—10 ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ Μ.Ζ.Β.», 'Ιωάννινα 1972, σχ. 8ον, σελ. 34.

Πάνου - Νικολή Τζελέπη: «ΕΝΑΣ ΝΤΑΗΣ», 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σελ. 182.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

'Οσίον Νικοδήμου ἀγιορείτου: «ΤΟΥΤ ΑΓΙΟΥΤ ΕΝΔΟΞΟΥΤ ΚΑΙ ΠΑΝΕΤΦΗΜΟΥΤ ΚΩΒΟΥΤ ΤΟΥΤ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΥΤ, ΠΡΩΤΟΥΤ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥΤ ΚΑΙ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΥΤ ΙΑΚΩΒΟΥΤ ΤΟΥΤ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΥΤ, ΠΡΩΤΟΥΤ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΤ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 30.

ΤΟΥΤ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ ΙΕΡΟΥΤ ΚΟΙΝΟΥΤ ΤΟΥΤ ΠΑΝΑΓΙΟΥΤ ΤΑΦΟΥΤ, «Νέα Σιών», Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σ. 402.

Δημοσθένη Κ. Λεμᾶ: «ΩΣ ΤΕΚΝΑ ΑΓΑΠΗΤΑ», Λαμία 1971, σχ. 8ον, σελ. 92.

Κωστή Μελισσοπούλου: «Ο ΙΗΣΟΥΣ», 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 101.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χρυσάνθος Κυπριακοῦ: «ΣΕΒΕΡΕΙΟΝ ΑΡΡΕΝΩΝ», Λευκωσία, Κύπρος 1972, σχ. 8ον, σελ. 118, 117, 102, τόμοι Α' δ Β', Γ'.

'Επιστημ. Περιοδικόν: «ΘΕΟΛΟΓΙΑ», τόμος 43, 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 484.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ τόμ. 41, 'Ιαν. Δεκ)βριος 1970, σχ. 8ον, σελ. 758, ἀρχεῖον «Θεσ. Μελετῶν», τ. Α' Βόλος 1972, σελ. 190.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ 1971, 'Ελλην. Πνευματ. Όμιλος, σχ. 8ον, σελ. 213.

«ΣΤΜΑ·Ι·ΚΑ» τ. Α', 'Αθήναι 1972, σχ. 9ον σελ. 250.

INSTITUT FRANCAIS: «REVUE DES ETUDES BYZANTINES», τ. 30, PARIS 1972, σχ. 8ον, σελ. 38.

'Αρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν: «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ, τ. ΙΖ'», 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σελ. 724.

BULETIN ANALYTIQUE DE BIBLIOGRAPHIE HELLENIQUE τ. XXIX 1968. ATHENES σχ. 8ον, σελ. 80.

Φιλ. Συλ. «Παρνασσός»: «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», τ. ΙΓ' 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σελ. 189—552.

Φιλ. Συλ. «Παρνασσός»: Τ. Δ' 1972, σχ. 8ον σελ. 325—484.

Φιλ. Συλ. «Παρνασσός»: Τ. ΙΔ' 1972, σχ. 8ον, σελ. 168.

INST. FRANCAIS D' ETUDES BYZANTINES MELANGES VENANCE GRUMEL II, σχ. 8ον, σελ. 352.

«ΜΑΝΤΑΤΟΦΟΡΟΣ» Νο 1, Δελτίο του τμήματος Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου BIRMINGHAM.

«CITTA DI VITA», Ρώμη 1973.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ», 'Αθήναι, 1972, σχ. 86.

«ΜΕΤΕΩΡΑ», Τρίκαλα 1972, σχ. 86, σελ. 176.

«CITTA DI VITA» 1972, Ρώμη, σχ. 8ον, σελ. 634.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ», περιοδικόν, 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 491—930.

«ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΤΠΡΟΣ», Λευκωσία 1973, σχ. 8ον, σελ. 101.

«REVUE DES ETUDES BYZANTINES», τόμ. XXVIII, Παρίσι 1970, σχ. 8ον, σελ. 633.

INSTITUT FRANCAIS BULLETIN ANALYTIQUE DE BIBLIOGRAPHIE HELLENIQUE. ATHENES 1972.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

'Ισιμήνης Κυριακοπούλου Τσάντα: «ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΓΙΑ ΣΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΑΣ», 'Ιωάννινα.

Κ. Κίτσου: «Ψυχολογία τῆς μαθήσεως», ἔκδ. Δωδώνη, 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 344.

Σ. Σίτσου: «Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀγωγὴν τοῦ λόγου», 'Ιωάννινα 1973, σχ. 8ον, σελ. 136.

Σ. Σίτσου: «ΣΤΥΝΤΟΜΟΣ ΓΕΝ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ», 'Ιωάννινα 1971, σχ. 8ον, σελ. 200.

Χρ. Π. Φράγκου: «Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ», 'Ιωάννινα 1972, σχ. 8ον, σελ. 126.

'Αποστ. Π. Παπαθεοδώρου: «ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΜΑΣ ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 52.

'Ιωάν. 'Εξόρχου: «ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΖΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ», Θεσ/νίκη 1973, σχ. 8ον, σελ. 76.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΕΥΧΟΥΣ 254 — 255

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Τ Ε Α

Σελ.	331	στ.	17	ἐ π ι γ ρ α φ ῆ ς σ ἐ ἀ ν α γ ρ α φ ῆ ς.
»	336	»	18	(ἀρ. παραπομπῆς) 28 σ ἐ 18.
»	337	»	2	(ἀρ. παραπομπῆς) 23 σ ἐ 21.
»	337	»	5	(ἀρ. παραπομπῆς, πὺ λ ε ῖ π ε ι) 22.
»	342	»	32	(προσθήκη στὸ τέλος τῆς § 6): — Μ ι χ. Κ ο ν σ τ. Π ε τ ρ ο χ ε ῖ λ ο υ, 'Η ο ἰ κ ο γ ἑ ν ε ῖ α Μ α υ ρ ο μ μ α τ α ῖ ω ν, περ. «'Επ. 'Ετ. Μελετῶν», τόμ. Γ', 1973, σσ. 295—319 (καὶ σ ἐ 'Ανάπτυον).
Σελ.	343	στ.	13	(ἀρ. §): 27 σ ἐ 17.